

HERMANNI VENEMA
INSTITUTIONES
HISTORIAE ECCLESIAE
VETERIS ET NOVI TESTAMENTI
TOMUS III.

S E U

NOVI TESTAMENTI, AUT ECCLE-
SIAE CHRISTIANAE

P R I M U S.

A JESU CHRISTO, SALVATORE MUNDI,
NATO AD SEculi TERTII FINEM.

LUGDUNI BATAVORUM,
Apud SAMUELEM et JOHANNEM LUCHTMANS;

LEOVARDIÆ,
Apud GERARDUM TRESLING,

MDCCLXXIX.

V 44

2nd

1777-

1783

0.2

AMERICAN INDIAN

EXHIBITION

AMERICAN INDIAN

EXHIBITION

THE

AMERICAN INDIAN

EXHIBITION

THE

AMERICAN INDIAN

EXHIBITION

AMERICAN INDIAN
EXHIBITION
THE
AMERICAN INDIAN
EXHIBITION
THE
AMERICAN INDIAN
EXHIBITION
THE

P R I V I L E G I E.

DE STAATEN VAN HOLLAND EN WEST-VRIESLAND, doen te weeten: Alzo Ons te kennen is gegeven by *Samuel* en *Johannes Luchtmans*, Boekverkoopers en Burgers der Stadt Leyden, dat zy door het impendeeren van vry aanmerkelyke onkosten bereids gedrukt hadden de twee eerste deelen van *Hermannii Venema Institutiones Historiæ Ecclesiasticæ Veteris & Novi Testamenti*, in Quarto, en dat zy continueerden het vervolg van dat kostbaar werk, het geen in Zes deelen bestaat, verder af te drukken. Dan dat zy Supplianten, niet zonder reede, bedugt waren dat de baatzugt andere zoude aanspooren om het gemelde werk, dat hun Supplianten nu reeds zo veele onkosten veroorzaakt hadde, en in 't vervolg nog meerdere veroorzaaken zoude, in Originali, 't zy voor 't geheel, 't zy ten deele na te drukken, of wel by *overzetting* in andere taalen, of onder een andere naam of Titul, of andere prætext van vermeederling of verbetering, 't zy hier te Lande, 't zy elders nagedrukt, te verkoopen, verruylen of in te voeren, 't welk alles zoude strekken tot merke-lyke schade en nadeel zoo van de Boeknegotie in 't generaal, als van de Supplianten in 't byzonder.

Redenen waarom de Supplianten de Vryheid namen zich zeer Ootmoediglyk te keeren tot Ons, verzoekende dat het Ons gelieven mogte hun Supplianten en hun Erven en Recht verkrygende, te verleenen Oâroy en Privilegie om het voorschreeve Werk van *Herm: Venema* geintituleert *Institutiones Historiæ Ecclesiasticæ Veteris & Novi Testamenti*, in Quarto, binnen de tyd van vyftien eerstkomende Jaaren, hier te Lande alleen te mogen drukken, doen drukken en uytgeeven, 't zy in 't geheel of ten deelen, en zulx in zodanige formaaten, en taalen, als zy Supplianten zouden goedvinden, met interdictie aan elk en een iegelyk het meergemelde Werk onder eenig prætext van Vermeerdering of Verandering nate drukken, of elders nagedrukt zynde, hier te Lande te verkoopen, debiteeren, of verruylen, telkens op de verbeurte van alle de gedrukte, naagedrukte, verhandelde en verkogte Exemplaren, en dat zoo dikwils en menigmaal als dezelve zullen werden agterhaalt, alles op verbeurte van Drieduyzend Guldens, ten laste van die geenen, welke zouden durven onderstaan deeze Onze ordres t'overtreeden.

Zoo is 't, dat Wy de zaake ende het voorn: versoek overgemerkt hebbende ende geneegen wezende ter beede van de Supplianten uit Onse regte weerenschap, Souveraine Magt ende Authoriteit dezelve Supplianten geconsenteert, geacordeert, en geoostroyeerd hebben, consenteeren, accordeeren en oostroyeeren hun by dezen, dat zy geduurende den tyd van vyftien eerst agtereenvolgende Jaaren het voorn. Werk van *Herm: Venema*, geintituleert *Institutiones Historiæ Ecclesiasticæ Veteris & Novi Testamenti*, in vier voegen als zulks by de Supplianten is verogt, en hier vooren uitgedrukt staat, binnen den voorn. Onzen Lande alleen zullen mogen drukken, doen drukken, uytgeeven ende verkoopen, Verbiedende daaromme allen ende een iegelyken het zelve Werk in 't geheel ofte ten deelen te drukken, naar te drukken, te doen naardrukken, te verhandelen, of te verkoopen, ofte elders naagedrukt binnen denzelven Onzen Lande te brengen, uit te geeven ofte te verhandelen en verkoopen, op verbeurte van alle de nagedrukte, ingebragte, verhandelde ofte verkogte Exemplaren, ende een boete van Drieduyzent Guldens daarenbooven te verbeuren, te appliceeren een derdepart voor den Officier, die de Calange doen zal, een derdepart voor den Armen der plaats daar het Casus voorvallen zal, ende het reisterende derdepart voor de Supplianten, ende dit t'elkens zoo menigmaal als deselve zullen werden

P R I V I L E G I E.

werden agterhaalt; alles in dien verstande, dat Wy de Supplianten met desen Onzen Oôtroye alleen willende gratificeeren, tot verhoeding van hunne schaaden, door het nadrukken van het Voorn. Werk, daar door in geenigen deele verstaen den innehouden van dien te auctoriseeren ofte te advouëeren ende veel min herselfe onder Onze protectie ende bescherminge eenig meerder Credit, aansien ofte reputatie te geeven, nemaal de Supplianten in Cas daar inne iets onbehoorlyks soude influenceeren, alle het selve tot hunnen laste sullen gehouden weezen te verantwoorden, tot dien einde wel expresselyk begeerende dat by aldien zy deezen Onzen Oôtroye voor hetzelfde Werk sullen willen stellen, daar van geene geëbrevieerde ofte gecontraheerde mentie zullen noogen maaken, nemaal gehouden wesen, het selve Oôtroiy in 't geheel, en sonder eenige Ommiffie, daar voor te drukken, of te doen drukken, ende dat zy gehouden zullen zyn een Exemplaar van het voorn. Werk, op Groot Papier, gebonden en wel geconditioneert, te brengen in de Bibliotheecq van Onse Universiteyt te Leyden, binnen den tyd van ses Weeken, na dat sy Supplianten het selve Werk zullen hebben beginnen uit te geeven, op een Boete van Zeshondert Guldens, na expiratie der voorn. ses Weeken by de Supplianten te verbeuren, ten behoeve van de Nederduytsche Armen van de plaats alwaar de Supplianten woonen, en voorts op poene van metter daar versteeken te zyn, van het effect van deezen Oôtroye, dat ook de Supplianten, schoon by het ingaan van dit Oôtroiy een Exemplaar geleevert hebbende aan de voorn. Onse Bibliotheecq, by so verre sy, geduurende den tyd van dit Oôtroiy, het selve Werk soude willen herdrukken met eenige Observatien, Noten, Vermeerderingen, Veranderingen, Correctien of anders hoe genaamt, of ook in een ander Formaat, gehouden zullen zyn wederom een ander Exemplaar van het zelve Werk geconditioneert als vooren, te brengen in de voorn. Bibliotheecq; binnen den zelve tyd en op de Boeten en Poenaliteyt als voorz. Ende ten einde de Supplianten dezen Onzen Consente ende Oôtroye mogen genieten als naar behooren; Lasten wy allen ende eenen iegelyken dien het aangaan mag, dat zy de Supplianten van den inhouden van dezen doen, laaten, en gedogen rustelyk, vreedelyk ende volkoomentlyk genieten ende gebruyken, cesserende alle belet ter contrarie. Gegeeven in den Hage onder Onzen Grooten Zegele hier aan doen hangen op den Agtiende Mey in 't Jaar onzes Heeren ende Saligmaakers Duyzent Zevenhondert Negen en Zeventig.

P. van BLEISWYK.

Aan de Supplianten zyn nevens dit Oôtroiy ter hand gestelt by Extract Authentieq, Haar Ed. Groot Mog. Resolutien van den 28. Juny 1715. en 30. April 1728. ten einde om zig daar na te reguleeren.

Ter Ordonnantie van de Staaten

C. CLOTTERBOOKE.

HISTORIA ECCLESIAE CHRISTIANAE

SECVLVM PRIMVM

§. I. Istoriam Ecclesiae antequam ordiar, de Jesu Christo, ejus conditore, et Johanne Baptista, ejus praecursore, agendum est. JOHANNES, a dignitate et munere adpellatus et Baptista, et praecursor, seu Legatus Dei, ad viam Messiae parandam, e stirpe seu linea sacerdotali fuit, non vero Pontificali Aaronis, ex Patre Zacharia sacerdote, et Elisabeta, tribus quoque Levi, utroque parente pietate et virtute insigni, oriundus, nec sine singulari Dei providentia, ac destinatione, haud uero signo conspicua, in nativitate ejus adnunciatione, ac nominis inpositione, per Angelum Gabrielem, incredulitatis Patris castigatione, qua mutus et surdus usque ad nativitatem ejus fuit, (surditatis licet non expressa fiat mentio Luc. I. haud unum tamen ejus occurrit indicium, ut quod nutubus cum eo egerint,) eo ipso quoque impeditus, ne res, ab Angelo nunciata, intempestive, vel ante tempus, ab ipso evulgaretur, indeque turbae orirentur, denique quod e matre sterili, et utroque parente provectioris aetatis, fuerit prognatus. Quae omnia ex Luc. I. constant. Ceterum sacerdotem, et non, Pontificem,

Pontificem, uti Veteres opinati fuerunt, fuisse Zachariam, inde non solum elucescit, quod simpliciter *sacerdos*, et quidem *aliquis*, adpelletur, sed indubium facit, quod e classe Abiae fuerit, ac sortitione ipsi munus suffiendi in altari suffitus contigerit; quod utrumque a Pontifice, seu summo sacerdote, alienum est.

§. II. Sed de tempore nativitatis ejus adcuratius, respectu mensis et diei, nam de *anno* postea suo loco, aliquid monendum est, propter illos, qui mensem saltem definiri posse autumant. Veterum fuit opinio, Johannem Mense Septembr. circa finem fuisse conceptum, et novem Mens. post natum, falsa innixa hypothese de Zacharia Pontifice, adeoque die 10 Tisri, die expiationis, in sancto sanctorum suffitum offerente, uti modo demonstravi: addatur, eum *super altari* id fecisse, non ergo in sancto sanctorum, sed sancto, ubi altare suffitus erat. Aliter instituit Jll. Scaliger, ingeniose magis quam solide, statuens, eum Julio exeunte conceptum, et exeunte April. natum, sese in ordinibus sacerdotum fundans, quos nunquam fuisse turbatos, et a temporibus Maccab. eosdem mansisse, putat; quo fundamento ponit, ordinem Jojaribi incepisse ann. P. Jul. 4549 die 2. Nov. adeoque Abiae, cujus erat Zacharias, ann. P. J. 4710 die 21 Jul. sed hypotheses sunt precariae et incertae, quibus innititur, ex. gr. ordinem non fuisse unquam interceptum, definiri posse ordinem, qui post repurgatum a Juda Maccab. Templum incepit, eundem, in quo cessavit cultus, et non novum. Denique cum unusquisque ordo bis sanctus fuerit singulis annis, fueritne haec Zachariae vicis prior an posterior, plane in incerto manet. Relinquendum itaque est praecisum nativitatis ejus tempus in obscuro, nec tanti foret haec disquisitio facienda, nisi inde Mens. et dies nati Christi fuisset derivatus, cum sex Mens. post conceperit Maria: de quo postea.

§. III. Majoris est, vitam Johannis publicam cognovisse, de privata enim nihil aliud fuit Luc. I. 80. traditum, ac quod

quod *Deus* cum ipso fuerit, et ipse spiritu creverit ac corroboratus fuerit, simul seorsim in locis solitariis degerit, ad divinum opus praeparandus, donec, publice a Deo renunciatus propheta, sese talem palam gesserit, quam emphasis habet vox *ἀναδείξω*. Ad vitam vero publicam pertinet *habitus*, *viētus*, et *muneris* functio: haud una ratione singularis, et Eliae haud dissimilis. 1. Pallio usus est ex hirtis camelinis pilis contexto, adeoque aspero et vili, (id enim phrasis Matt. III. et Marc. I. ex *pilis camelorum*, et non pellem cameli pilosam, denotat,) et *cingulo coriaceo*; instar Prophetarum nonnullorum, in specie Eliae 2 Reg. I: 8. Zach. XIII: 4. et scopo muneris, quo poenitentiam injunxit, convenienter. 2. Abstinit, instar Naziraei, ab omni *vino* et *ficera*, seu potu inebriante, viētū quoque communiter usitato: quo sensu nec *edere* nec *bibere* dictus est Matt. XI. quatenus a lauto non tantum, sed et usitato alias tunc temporis, cibo et potu sibi cavit, pro quotidiano cibo usus *locustis* et *melle sylvestri*; locustis scilicet proprie dictis, sicut in Oriente non fuit, praecipue vilioribus hominibus, insolitum, uti nunc satis constat, adeoque non herbarum aut arborum extremis, uti nonnullis visum, contra Gr. vocis intellectum et usum: *Mel* vero sylvestre est, quod apes in nudo solo, in cavis arborum, aut fissuris rupium, conficiunt, vilius domestico, et minus dulce. Viētus itaque ejus fuit facile parabilis, personae, quam praeferebat, et muneri, quoungebatur, in deserto versatus, consentaneus; non tamen imitandus, nec regno coelorum erecto, et civibus ejus congruus; sicut in Christo ipso adparuit; qui propterea *edere* et *bibere* dictus est, oppositè ad Johannem Matt. XI. nec jejunium, tanquam actum religiosum, suis discipulis, uti Johannes, injunxit, Matt. IX.

a remark on
of notice.

§. IV. Muneris publici partes, convenienter scopó missionis, ad homines peccatores praeparandos, ut Messiam, jam praesentem, et proxime regnum coelorum erecturum, adsumant, et regni ejus digni fiant cives Jes. XL. et Mal.

III. de ipso praedictum erat, iramque populo corrupto jam inminentem, Matt. III. effugiant, fuerunt duplicis generis, aliae *orales* aliae *rituales*: egit enim publicum poenitentiae, et virtutis exercendae praeconem, ac baptistam. Conciones, scopo muneris congruae, eo spectarunt, ut 1. poenitentiam agant peccatores et resipiscant, 2. fructus quoque ea dignos deum ferant, in vera pietate, et virtute sociali, adeoque bonis operibus, sitos, pro singulorum statu, et officio, Matt. III. et Luc. III. 3. In praerogativis, femini Abrahae concessis, externis, aut ex foedere Sinaitico fluentibus, regnoque externo et terrestri congruis, similibusque rebus aut ritibus, fiduciam non collocant Matt. III. sed 4. Messiam, tanquam *agnum Dei*, qui *peccata mundi tollit*, Joh. I., regnique coelorum conditorem, adeoque novae Oeconomiae spiritualis ac coelestis autorem, et regem, vera fide adsumant, et inter ejus discipulos ac cives nomen suum profiteantur, nec sibi, sed ipsi, in fide et amore adhaerescant, Joh. III. cum ipse sit Messia longe inferior Joh. I. et ad populum ipsi parandum unice missus. 5. Denique, ut in peccatorum, et pravorum facinorum, suorum notitiam veniant, cujusvis etiam sint ordinis et dignitatis homines, judiciumque Dei, populo corrupto jam incumbens, in totali excidio terminandum, effugiant, Matt. III. Qua parte censendus est a Deo constitutus publicus populi Judaei censor, accusator, et judicii Dei denunciator; alter Elias Mal. III: 23, 24. de quo exposui in Comm. ad Mal. Praestitit quoque sese talem, etiam Doctoribus populi ac Principibus, uti Phariseis et Sadduceis Matt. III: 7. quos ad se venientes, non tam ut baptizarentur, quam in ejus instituti rationem inquirerent, et cum ipso disceptarent, acriter perstrinxit, nec non Herodi Antipae, quem reprehendit propter illicitum conjugium cum Herodiade, uxore fratris ejus, Matt. XIV.

§. V. Altera pars muneris ejus, in *baptizando* omnes sine discrimine, quotquot, peccata confessi, ejus doctrinae et disciplinae

ciplinæ se credere et tradere declaraverint, sita, eo collineasse videtur, ut externo hoc ritu, a Deo nunc specialiter instituto, et antea insolito, Joh. I. et Matt. XXII. significaretur, et obsignaretur, a parte baptizatorum, confessionis peccatorum, et propositi ea omittendi, ac doctrinam Johannis admittendi, sinceritas ac constantia, a parte vero Dei remissionis peccatorum, et favoris ejus in Messia venturo, promissum: quo pertinet, quod baptizasse legatur in resipiscentiam, ad ejus fructus ferendos, a parte hominum, et remissionem peccatorum, a parte Dei. Quod verbo monuisse suffecerit, cum hic Theologica non traitem. Quare autem Christus ipse sese huic baptismo subjecerit, postea exponam. Ceterum, ut id obiter addam, cum Johannes directe non baptizaverit in nomen Christi, aut Patris, Filii, et Spiritus S., nec aut fidem in Christum requisiverit, jam consummatum servatorem, nec in regni coelorum, ejusque jam erecti praerogativarum, possessionem inmiserit, sed baptismus ejus vero suo conspectu ad id praeparatorius fuerit, recte colligitur, baptismum ejus cessasse, et irritum fuisse factum, ex quo, regno coelorum condito, baptismus Christi introductus est, adeoque baptismo Johannis eo tempore tinctos censerī debuisse tanquam illegitime baptizatos, et Christi baptismo tingendos esse: sicut ex Aët. XIX: 5. manifestum est, ut opinor: cum inpositionem manuum non tantum, sed et baptismum in nomen Christi: nacti fuerint a Paulo Johannis discipuli, non a Johanne suo tempore tincti, sed postea, regno coelorum jam vigente, et spiritu S. jam effuso.

§. VI. Incepit Johannes, ut de locis et temporibus, quibus munere suo functus est, aliqua proferam, publicum suum munus anno 15to Tiberii, non Pro-consulis, ante mortem Augusti, sed Caesaris, eo jam defuncto, uti in Hist. Romana habuimus, Luc. III. et versatus fuit maxime in deserto Judae, seu planitie circa Jordanem, baptizans in aquis Jordanis; magna hominum copia ad eum confluente, ubi

ipse Christus ab eo baptizatus est. Hic cum aliquandiu versatus esset, incertum quamdiu, septentrionalem oram Jordanis, haud procul mari Tiberiadis, petiit, post messem in Judaea aliquandiu finitam, cum aquarum abundantia, tempore messis copiosa, in circuitu Jordanis esset minor; tetendit itaque ad AEnon et Salim, loca vicina, et a mare Tiberiadis prope remota, ubi fontes et alia receptacula erant aquarum, unde loca quoque nomen acceperunt: αἰνων AEnon enim respondit Heb. עֵיִן *fonti*, et σαλειμ Heb. שְׁחָלִים *effluviis* aquarum, Joh. IV: 23. Fuerunt autem, teste Euseb. in Onom., 8. milliar. (seu duabus horis) a Scythopoli, antea Bethschean, ad austrum, in campo magna juxta Jordanem, et loca vicina. Huc etiam sese cum discipulis contulit Jesus, postquam primum pascha celebrasset Hierosolymis, et munus suum jam auspicatus quoque esset Joh. II: 13, 23. baptizans per Apostolos prope Johannem: Joh. III: 22, 23., versatus est in Judaea aliquot menses post primum illud pascha, nam discessit demum inde quatuor Mens. ante novum pascha, Joh. IV: 35. de quo postea suo loco. Hisce in locis cum versarentur Christus et Johannes, cum discipulis, et baptizarent, contentione inter utriusque Magistri discipulos orta circa purificationem baptismalem (legitur quidem Joh. III: 25. disceptasse Johannis discipulos cum Judaeis, sed pro Ἰουδαίων, vel, ut alii Cod. habent Ἰουδαίς, legi debere Ἰησοῦ Jesu, pro discipulorum Jesu, Bentleyus apud Wettsten. jam observavit, et ex vers. sequente confirmatur) Johannes praeclaram ad discipulos suos habuit concionem ib. v. 27.—qua suae et Christi personae verum conspectum luculenter exposuit, simul se a fine cursus sui prope abesse insinuat, ubi v. 29. dicit, suo gaudio jam esse satisfactum, et v. 30. ipsum crescere, se minui debere: quo ipse Evangelista v. 24. digitum quoque intendit, cum Johannem nondum fuisse incarcerationum, obiter, sed expresse, tradit, eo ipso indicans, illud paulo post contigisse: sicut factum quoque videtur, Johannes enim, hoc in loco magis septentrionali bapti-

baptizans, et multos ad se trahens, in ditione Herodis Antipae, in ejus venit notitiam, cumque, pro officio suo, ipsum ob illegitimas nuptias reprehendisset, in iram ejus incurrit, eo cum effectu, ut in custodiam ab Herode fuerit datus, ab Herodiade uxore etiam instigatus, accedente metu seditionis per Johannis conciones, conjugium illud palam damnantis. De quo in Historia Antipae mentem explanavi adcuratius. Quae si ita sese habuerint, Johannes, jam mox primo anno ministerii Christi ad finem vergente, oportet in custodiam fuerit datus. Quam diu in ea fuerit detentus adcurate definiri nequit, in genere probabile fit, diuturnam fuisse moram in carcere, cum Johannes in initio tertii anni ministerii Christi videatur fuisse decollatus: uti ex Matt. XIV. probabile fit; cum miraculum quinque panum hordeaceorum brevi post Johannis mortem factum ibid, c. XIV. haud longe praecesserit paschatis tertii festum Joh. VI. de quo postea. De occasione vero caedis Johannis, jussu Herodis factae, cum egerim in historia Herodis, ubi eam cum narratione Josephi quoque comparavi, hic nihil tradam.

§. VII. Superest tantum, ut de elogio, quo Christus eum ornavit, et judicio Josephi de Ipso, aliquid moneam. Cum Johannes in carcere a discipulis miracula Christi, durante custodia sua ingente numero patrata, intellexisset, duosque misisset discipulos, qui, non sui, sed eorum causa, interrogarent, sitne ipse Messias, nec ne? Christus, miracula sua memorasse contentus, tanquam personae suae sufficientia testimonia, auditores in veram duxit Johannis notitiam, ne ipsum in fide, ac testimonio antea de Christo prolato, vacillasse putaretur, eum non tantum inde absolvit, et defendit, sed verum prophetam, simul reliquis omnibus praecedentibus majorem ac excellentiorem, alterumque Eliam, quem venturum esse Mal. III. fin. fuit praedictum, ipsi quippe virtute, dotibus, et munere similem, excepto dono miraculorum, Christo reservato, declarat Matt. XI. Quod

Christi elogium cum in sermonibus, qui Belgice prostant, fusius exposuerim, verbo inde repetiisse suffecerit, eum excellentiorem fuisse, cum respectu nativitatis ejus mirabilem circumstantiarum, quarum supra memini, tum muneris, et veri ejus conspectus; quatenus non tantum nomine Dei novum instituit religionis ritum in *baptismo*, sed et ad novam prorsus oeconomiam, a legali longe diversam, et ea praestantior, stravit viam, populumque ad eam paravit, simul Messiam non praenunciavit, sed digito monstravit, et eum instar praecursoris antecessit, imo ipsum muneri per baptismum initiavit: adeoque Veterem inter et Novam OEconomiam medius incessit, prophetiarum de Messia numerum non auxit, sed earum implemēti initium fuit, ita ut *Lex et Prophetae ad Johannem usque fuerint*.

§. VIII. Elogium, quo Josephus Ant. XVIII: 5. eum ornat, satis pro Judaeo honorificum, et notabile, habet, eum fuisse *virum bonum, qui Judaeos ad virtutis studium excitavit, praecipiens, ut justi quidem inter se, erga Deum vero pie agentes, ad lavacrum accederent*, Deo quippe alias non placitum. Addit, multos ad eum confluisse, et ab ore ejus pependisse, ita ut Herodes populum ea ratione in se concitari posse metuerit, et propterea in vincula conjecerit, et occiderit, denique populum causam eladis, Herodis exercitui ab Areta, Arabum rege, insiditae, ab illa caede, a Deo vindicata, repetiisse. In quibus nihil est, quod narrationi Evangelistarum repugnat, tantum reticetur primaria causa, in reprehensione Johannis quaerenda: uti in historia Herodis exposui. Novi equidem Doctum aliquem virum in Diss. inserta libello Gallico, *Dissertations meles* etc. testimonium hoc non a Josepho profectum, sed a Christiano aliquo insertum esse, non sine specie disputasse; sed sine solida, ut opinor, ratione. Nihil enim hic sese offert, quod a Jos., tanquam historico, proferri non potuit; nihil, quod Christianum redolet autorem, contra potius quod ei repugnat, cum evangelicae historiae congruentium

tum fuisset, utique vera causa caedis non silentio involuta. Denique ab Origene contra Cels. I. I. illud, tanquam Josephi testimonium de Johanne, fuisse citatum: ne de Euf. Hist. E. I. I. c. 11., aliisque Ecclesiasticis Scriptoribus, dicam. Ceterum quod de hominum ad Johannem confluxu, eorumque de Johanne favorabili judicio, tradit Jos., illud etiam ex Euangelica constat historia, quae, Johannis conciones insignem habuisse successum, multosque ad Christum adsumendum per Ipsum fuisse adductos, testatur, uti Matt. III: 5. Luc. VII: 29. Joh. X: 41. Quod etiam inter alia significatur Joh. IV: 36. inter eos enim qui *seminarunt*, et quorum laborum fructum collegerunt Apostoli, Johannes merito recensendus est. Ipsi sacerdotes et seniores populi facti fuerunt Matt. XXI 26. populum agnovisse Johannem *prophetam* fuisse. Nec tamen omnes, qui Johannis familiae sese tradiderunt, Jesum pro Messia habuerunt, sed multi eum Christo vel equipararunt, vel praetulerunt, Messiam nondum venisse opinati, qui postea *Johannitae* sunt adpellati. De quo legi meretur Cl. Barkey in Bibl. Hag. cl. II. qui etiam censet, quod expendi dignum est, Johannem eos in oculis habuisse in Euangelio, quo Jesum eo esse superiorem, et Messiam, demonstrat.

§. IX. Succedat nunc ipse Dominus, ante cujus faciem fuit missus Johannes, et viam paravit, Israeli eum, tanquam Messiam, notificando, et animos ad eum adsumendum flectendo, diu expectatus et promissus Messias, novae Oeconomiae spiritualis ac coelestis conditor, regnique Davidis, diu collapsi, nova forma, convenienter novae Oeconomiae, instaurator, adeoque regni coelorum autor et rex, Dei aequae ac Davidis filius, quippe ex Deo ab omni aeternitate natus quoad spiritum, seu divinam personam, et in tempore ex Maria virgine, stirpis Davidicae per Nathanaem, cui regnum Davidis, linea Salomonis, tanquam regia, extincta, competeabat, natus, licet per patrem putatitium Josephum eam quoque adtigerit, adeoque verus Israelis

lis Rex, simul ejus et gentium servator, ac Ecclesiae ex Israelitis ac gentibus conflatae, et in unum corpus redactae, caput, JESUS CHRISTUS, Dominus noster: cujus *ortus, vita et exitus*, ordine, sed succincte, quantum scopo sufficit, est enarrandus.

§. X. Cum ad ortum ejus inter homines notitia *parentum* et familiae, *loci ac temporis*, pertineat, ea accuratius tradenda est. Parentes fuerunt Josephus et Maria, sed ille pater putativus, haec vera mater et procreatrix sola, quae ipsum, antequam a Josepho fuit ducta et cognita, ei tantum desponsata, operatione divina supernaturaliter concepit, conceptum e sua carne fovit, et ordinario modo ac tempore peperit, Matt. I. et Luc. I. Emphasi vero non caret, ut id obiter observem, quod Matt. I: 25. Maria dicatur peperisse *filium suum* (seu sine ope viri ex se sola natum, quare ex *muliere* genitum dicit Paulus Gal. IV.) *τον πρωτότοκον* (seu *primo genitum illum*; non addito *αυτῆς suum*, sed absolute et emphatice *primogenitum illum*; adeoque omni parte, absolute et eximie, *primogenitum omnis creaturae*, et in *omnibus primum*, Col. I. Denique Maria fuit aequae ac Josephus de tribu Juda, et e stirpe regia Davidis, sed ex alia linea, per Nathanem, cum Josephus fuerit per Salomonem, utroque quidem nomine haeres regni Davidici, sed veriore et propiore *matris* nomine: Salomonis enim linea regia in Jechonia fuit finita, et successio Nathanis, filii quoque Davidis, stirpi, in Zerubbabele, per Dei declarationem Hagg. II., in fin. adsignata; uti jam olim Davidi erat promissum 2 Sam. VII: 16. sicut in historia Davidis et Zerubbabelis supra suis locis observavi. Quae ratio est, quare Josephi non tantum genealogia, sed et Mariae, fuerit ab Evangelistis in lucem producta, ac scripto consignata, e tabulis apud posteros Davidis studiose conservatis, *illius* a Matt. I. *hujus* a Luc. III. Quae duae distinctae sunt recensiones, et diversae, quoad posteros Davidis, quippe apud Matt. ex Salomone, apud Luc. ex Nathe.

thane. Quae hypothesis et eo se commendat, quod duas illas genealogias facili via secum conciliet, cum illa Matth. sit Iosephi, altera Luc. Mariae, uncae progenitricis Christi, quippe e muliere sola, sine ope viri, nati, quare Paulus Gal. IV: 4. eum emphatice adpellat *filium Dei*, *genitum e muliere*. Quod ipse Luc., genealogiam texere incipiens, c. III: 23. haud obscure significat, modo verba recte disponantur et capiantur, vocibus, *sicut putabatur filius Iosephi*, secum junctis et parenthesi inclusis, praeterea *uōs* filius, vel, ut nonnulli Cod. habent, cum *ōv* *existens* connectatur, vel ante τὸ ἡλι Eli repetatur, maxime emphasis verbi *ōv*, opposita ad ἐνομίζετο reputabatur, adtendatur: adeoque hac ratione explanetur sermo: *existens*, vere, *filius* (*sicut putabatur Iosephi*) *Eli*, filii Matthathi etc. h. e. vere erat non ex Iosepho, putatio tantum patre, sed ex Eli, nec tantum patre, sed avo, adeoque per ejus filiam Mariam: quae ratio est, quare non ἡλι sed τὸ ἡλι dixit Lucas, ut significaret, sobolem Eli intercessisse, unde Jesus natus fuit, sicut illud τὸ in seq. contextu ita sumi solet. Masc: τὸ, et non τῆς, usus est, licet per filiam Eli ex ipso sit Jesus, quia ad rem ipsam magis, quam genus respexit Lucas, et Maria viri aequae ac foeminae instar fuit in Christo producendo. Aliter paulo expedivit hunc locum Cl. Fr. Burman. Harmon. Euang. t. I. ad Luc., ubi late et docte de eo disserit, et, quoad rem ipsam, satis in mentem nostram, qui conferri meretur. Ceterum, quid moverit Matthaeum ad genealogiam Iosephi contexendam, hic non inquiram, nec num ipse an alius eam euangelio praefixerit, de quo disputari potest, potuit enim vers. 18. narratio incepisse euangelica.

§. XI. *Locus*, quo Jesus lucem adspexit, sicut Bethlehem secundum Mich. V: 1. esse debebat, et haeredi regni Davidici, cum civitas Davidis audiebat, conveniebat, ita fuit, sed, per singularem Dei directionem, occasione descriptionis Augustae, qua cives Judaeae civitates, stirpi suae pro-

prias, adierunt, ut inscriberentur, adeoque et Iosephus, sed secum sumta uxore desponsata, Bethlehemum venit, quando Maria peperit Jesum: Luc. II. Bethlehem, ut ejus notitiam, ex Relando in Palaest. et aliis facile petendam, paucis, et in genere, dem, antiquitus *Ephrata* dicta Gen. XXXV. a פִּרְיָה *Piriat*, foecunda, sita quippe in agro amoenissimo, et fertilissimo, unde et *Bethlehem* בֵּית־לֶחֶם *domus panis*, et Bethlem Ephrata Mich. V. nec non Beth. Judae Jud. XVII. et 1 Sam. XVII. adpellata est, ut distingueretur ab alia ejus nominis urbe in tribu Zabulon Jos. XIX., urbs haud magna, uti Mich. V. etiam indicatur, attamen principum virorum, ipsius Davidis, natalis, ac familiae sedes originaria. Sita fuit ad austrum Hierosolymae in colle, sex millium passibus inde distans. Cujus cum nulla occurrat mentio, Jos. XV. ubi urbes Judae recensentur, in textu Hebraeo, sed solo Graeco v. 59. nescio casu an data opera fuerit omissa; utique, Judaeos de ea filere solere, notum est. Vid. Ligtfot. Chorogr. Matt. praemissa, c. 51.

§. XII. Cum vero vaticinium Michae v. 1. fuerit, teste Matth. II: 5, 6., a Judaeis de loco nativitatis Messiae intellectum, et id illustre sit, illud uno alterove illustrasse observato, non fuerit abs re alienum. Primum habet, non sine ratione *Bethlehem Ephrata*, et non *Judae*, uti alias, et etiam Matt. II: 6., ubi loco נָצְרֶת *legi* cum aliis Cod. debet *נָצְרֶת* *adpellari*, cum eo titulo non tantum ad antiquissima ducamur tempora, antequam Jacobi posteri in tribus fuerunt divisi, sed in primis digitus ad Jes. XI: 1. intendatur; est enim inter Jesaiam et Micham haud una convenientia. Verba Jes. de Messia sunt: וַיֵּצֵא *et egreditur* virga e trunco exciso Isai, et surculus נֶצֶר *ex radicibus ejus* יִפְרֶה *excrefcet*, et fructum feret; quibus, sensu penitior, sicut in נָצְרֶת *ad Nazareth*, ita in יִפְרֶה *ad Bethlehem Ephrata*, respici videtur; adeoque et ad locum nativitatis Ephrat, et educationis Nazareth, unde Nazarenus dictus est. 2. Secundum est, voces צֶעִיר *minor es*, להוֹת *quam ut sis inter* Chiliadas

Chiliadas Judae, vel *minima es inter eas*, per interrogationem esse capiendas, et fortem continere negationem, sicut LXX., et Matth. quoque, expresse runt; vera enim lectio est, *μὴ ἐλαχίστη* *ἐἴ* an *minima es?* interrogative; cum autem interrogatio negare soleat, hinc librarius ad marginem, explicationis ergo, posuit *ἐδαμῶς*, quo interrogationi quasi respondebatur, 3. Vox *ἡλ*, quod *tertium* est, quasunque in genere fraternitates ac *societates* significat, a primaria *adsuescendi* potestate radice originaria, unde ad varii generis transiit copulationes, in specie ad definiti numeri praefecturas, vel classes civiles, aut militares, singulis ducibus subjectas, *ἡγεμονίας*; quae, cum passim ex mille hominibus constarent, pro *chiliadibus* coepit usurpari; etiam pro civitatibus, quae vicos et pagos sub sua habebant ditione, et mille milites producere poterant: uti Jud. VI: 15. Hoc vero loco urbem *designat*, praefectura insignem, quare Matt. II. dicitur *ἐν τοῖς ἡγεμονίαις*.

§. XIII. 4. Denique, per *egressus ejus ab antiquo*, nec aeterna ejus generatio ex Patre, nec variae a Patre missiones in orbem, jam ab initio mundi, sub titulo Angeli Jehovae, intelligendae sunt, cum Dei nomen fuisset additum vel Jehovae, ut de germine Jehovae aequae ac Davidis cogitaremus, inproprius etiam valde sit *egressus*, quo Angelum Jehovae egit, nec hoc nomine venire soleat, denique *egredi Bethlehemo*, et *egressus ab antiquo*, sibi manifeste respondeant, nec diversa ratione exponi queant; sed *egredi* hic est in mundum prodire ad imperium capeffendum, et *egressus* denotat hoc loco scaturiginem ac fontem *egressus*, stirpem et originem, unde per multas generationes *egressus* est Messias. *Egressus* itaque ejus sunt, ex quibus prodiit, sicut familia alicujus aequae dicitur *unde* quis est, ac quae ex ipso est. Sic et vox *נחל* pro *vena* et *fonte* usurpatur Job. XXVIII: 1. et pro loco scatente herbis ib. XXXVIII: 27. et *egressus mane ac vesperae* sunt Ps. LXV: 9. unde oriuntur. *Egressus* itaque Messiae sunt, unde ipse ortus est,

est, scaturigines ejus *ab antiquo*, et quidem in plur. numero, quia multae praecefferunt generationes, in specie duplicem habuit Mellias stirpem, aliam alia antiquiorem, Davidis scilicet et Abrahami; quare et filius, germen, Davidis, ac furculus ex Isai trunco exciso Jes. XI. et Abrahami semen eximie adpellatur. Ad quam duplicem respicitur originem, cum in fin. additur, *ab antiquo a temporibus seculi*, h. e. ab anterioribus non tantum temporibus, quod **סדק** denotat, sed antiquissimis simul, seu *diebus seculi*. Plura de singulari hoc vaticinio, ejusque nexu cum superioribus et sequent., dixi in comment. Miss. ad Prophet. min. quare in dictis acquiesco, quae hic sufficiunt.

§. XIV. Occasionem hic nascendi cum *descriptio* Augus-tea praebuerit, a Luca propterea scripto consignata est, non tam ut tempus nati Christi innotesceret, quod per eam non nisi vage et in genere cognoscitur, quia annus Augusti non definitur, quam, cum, ne cui mirum aut dubium videatur, Jesum, cujus parentes in urbe Galilaeae Nazaret habitabant, in urbe tam remota Bethlehemo narrari ab Euangelistis natum, tum, ut publico constaret instrumento, parentes ejus e tribu Juda esse, ac ad stirpem Davidicam pertinere, quippe ad *propriam* civitatem quoque, cum aliis, profectos, ut nomina sua profiterentur Luc. II: 3. Quo itaque fundamento Apostolicus vir, Heb. VII: 14. dicere potuit, *πρίδηλον* esse, seu *publice constare*, Jesum e tribu Juda esse. Sed dignus est hic casus, satis singularis, et a nemine, nisi a Luca, memoratus, qui nonnullis illustretur observatis, ut, qualis fuerit descriptio, cognoscatur.

1. *Primum* sit, eam non fuisse, ut videtur, universalem, totius orbis Romani, sed solius regni Herodis, seu Palaestinae, vel forte Judaeae tantum. Quem restrictum sensum, sicut phrasis *πᾶσα ὀικουμένη* tota terra pro terra Israelitica admittit, uti a Keuchenio et aliis satis comprobatum est, ita partim sequens textus requirit, ubi *omnes* dicuntur urbem suam petiisse, utique omnes *totius terrae* modo memoratae, partim

partim comparatio cum alia descriptione vers. 2., omnium consensu particulari, sub Quirino, post Archelaum relegatum Aët. V., confirmat. 2. *Secundum* est, descriptionem non fuisse inperatam, et institutam, bonorum causa, ad censum inponendum, sed personarum, ut de incolis, et eorum fidelitate, constaret, sicut *breviarium* habuisse Caesarem testatur Tacit. Ann. l. I. et Suet. in Aug. in fin., Jos. vero Ant. l. XVII: c. 2. tradit, *universam nationem Judaeam*, circa finem regni Herodis, adeoque circa hoc ipsum tempus, *jurasse, se Caesaris regisque*, Herodis, *rebus fautores* esse, exceptis 6 millibus Pharisaeorum, qui id recusarunt. Census utique a regno Herodis, quippe regis et amici Caesaris, alienus omnino erat, nec nisi in Provinciis Romanis institui solebat; qui etiam postea, Archelao relegato, et Judaea in provinciae formam redacta, legitur factus Aët. V. Vid. Cl. Perizon. in peculiari de hac Descriptione Dissert.

§. XV. 3. *Tertium* habet, inter hanc, et Aët. V. memoratam descriptionem, ingens esse discrimen, adeo ut diversus utriusque scopus fuerit, et longe diverso in statu Judaeae peracta, diverso etiam tempore. Haec enim sub Herode M., illa 10 ann. post, Archelao in exilium misso, et Judaea jam facta provincia Romana, haec personarum, illa bonorum, causa; haec denique salva libertate, illa servilis conditionis expressionem adferens. Ex quo simul elucescit, descriptionem Luc. II. nequidem censeri posse usque ad Archelai finem continuatam, uti nonnullis visum; cum natura et scopo diversae sint, ne dicam, ab omni abhorreere probabili, descriptionem tam diu durasse; quid? quod Jos. Ant. l. XVIII. referat, posteriorem *uno* anno fuisse absolutam. 4. *Quartum* tenet, Cyrenium, seu Quirinum, hoc tempore non peregrisse descriptionem, sed postea alteram illam; cum quod Praeses Syriae nunc non fuerit, sed Saturninus, vel Quintilius Varus, ut supra vidimus; ubi de praesidibus Syriae, nec extra ordinem censeri possit.

missus, de quo vid. Cl. Perizon. l. c., tum Syriae Praefidi nullae fuerint partes in Judaea administranda, vivo Herode, nec Judaea facta Provincia.

§. XVI. Sed quid, hoc admissio, fiet vers. 2. *Haec descriptio prima facta est Praefide Syriae Cyrenio?* Si verba genuina sunt, nec instar glossae ab inperito autore primum in margine posita, quod non adeo est rejiculum, cum ferries sermonis per ea videatur turbata, nec ratio adpareat, quare Luc. ea inseruisset, denique inter Veteres non defuerint, qui erronee putarunt descriptionem hanc et nativitatem Christi in tempus Quirini incidisse, uti Just. Mart. Apol. I. §. 61. ed. Grab. imo, num in omnibus Cod. Mss. hic versus locum habuerit, dubitari possit, utique Greg. Naz. Orat. IX. p. 256 non videtur legisse, Chrys. oper. t. X. p. 821 non nisi haec verba, *haec est descriptio prima*, ut et autor Hom. ad Luc. II: 1. inter spuria Chrys. opera tom. II. p. 803 ed. nov. si, inquam, sint a Luca profecta, alio sensu intelligi non debent, ac quo significatur, hanc descriptionem fuisse ab altera sub Cyrenio diversam, eamque praecessisse, sive littera β. pro δευτέρα exciderit, adeoque legatur, *haec descriptio prima est, secunda facta praefide Cyrenio*, sive vertantur verba, *haec descriptio prior facta est ea Cyrenii Praefidis*, vel Cyrenio Praefide, ita ut vel πρώτη sit pro προτέρα prior, subintellecto, vel addito, προ τῆς ἡγέμ, uti Cl. Periz. exemplis illustrare conatus est, quibus alia addi possent: uti Luc. XI: 38. πρώτον προ ἀρείς Aristoph. Avib. ἤξε δε πρῶτον Δαρείς Herod. l. VI. p. 343 fin. Athen. l. XIV. p. 630 quod facilius foret, si, nonnullorum codicum fide, legeretur, ἐγενετο, πρώτῃ ἡγεμονεύοντος etc. vel ante ἡγέμ. exciderit ἧς aut προ τῆς prior illa Praefide Cyrenio. Posset etiam legi, *haec descriptio πρώτη ἧς ἡγέμ.* etc. prior illa, *quae facta est* etc. Alias conjecturas mitto.

§. XVII. Annus, quo Christus natus est, ut, de tempore nativitatis ejus acturi, inde incipiamus, non nisi in aliqua latitudine definiri potest, si characteres temporis, in Historia

ria Euangelica consignati, tantum adtendantur. Sunt autem tres, 1. *Primus* est, accidisse sub finem vitae Herodis M. Matt. II., absque ut aut anni regni ejus numerentur, aut, quantum spatium inter Christum natum et Herodem mortuum intercesserit, fuerit additum. 2. *Secundus*, qui Augusto, et tempori descriptionis terrae, epocham nati Christi adnectit, Luc. II. multo adhuc est generalior; cum de anno nihil addatur. 3. *Tertius* est paulo accuratior, cum initium ministerii Johannis adligatur Luc. III. 150 Tiberii, et Christus circiter 30 annos natus ab eo legatur baptizatus: sed nec iste rem praecise definit, cum *circiter* 30 ann. habeatur, et principium Johannis in 150um Tiberii conjiciatur, non annus 30us vitae Christi, inter quos terminos aliquod statui potest intervallum; ita ut Joh. ante aliquandiu auspiciatus fuerit munus, quam Christus ab eo baptizatus sit. Quod si Ipse tunc praecise 30 annos habuisset, et ipso illo anno, quo incepit Johannes, baptismo fuisset tinctus, statui posset natus ann. Aug. 41mo, cum a primo consulatu, unde anni ejus repeti solent, regnaverit ann. 56. Conferamus nos nunc ad traditionem Veterum, et opiniones Recentiorum. Veteres primorum quatuor seculorum, in loco Luc. III. sese praecipue fundantes, uti Irenaeus, Tertull., Clem. Alex., Euseb., alii, epocham nativitatis Christi fixerunt in ann. 41 Augusti: sed cum illud fundamentum, ut vidimus, non satis solidum sit, in eo acquiescere non licet, minus, quia Herodes M. eodem anno Augusti, in ejus initio, jam fuerit mortuus, ut mox patebit. Longius a vero anno natali recedit aera, sic dicta, Dionysiana, quae deinceps universaliter fuit recepta, inde adpellata *aera Vulgaris*, quae habet, Christum esse natum anno Augusti 43, qui est Julianus (a calendario per Jul. Caesarem emendato) 45, et anno sequente incipit, adeo ut primus annus aerae Christianae sit Aug. 44, Jul. 46, U. C. 754, Olymp. 197 ann. 1., Period. Jul. 4714, Cycl. Sol. 10, Lun. 2. Ind. 4, Coss. Cajo Caesare et L. AEmilio Paulo.

Quod probe advertendum est ad aerarum comparationem instituendam. Adpellatur aera Dionysiana a Dionysio Exiguus, vulgo, licet male, dicto Abbate, quasi fuisset Abbas Romanus, sine fundamento, de quo suo loco, qui Sec. VI. floruit, et hanc aeram non quidem instituit, sed a Pandoro Monacho, qui Arcadii tempore vixit, usurpatam, seu concinnatam, transtulit ad Latinos; ut ex Georg. Syncell. patet. Vid. Pagi de Periodo Graeco Romana. Progressu tamen temporis usus ejus demum invaluit, donec vulgata et universalis facta sit sub Eugenio IV Papa Sec. XIV^{to}. Est itaque haec aera *duobus* annis ferior Veterum, secundum quos annus natalis Christi est, ut dixi, ann. 41^{mus} Augusti, Julian. 43., nec ullo modo cum morte Herodis M., quae Christo jam nato accidit, consistere potest: accedit, cum ea connexum fuisse aequè falsum, Christum 25to Decembr. natum esse, de quo mox.

§. XVIII. Scinduntur quoque Recentiores in partes. Alii ut Jll. Scaliger, quem Calvisius, Langius et alii sequuntur, antiquissima recepta traditione, Herodem M. decessisse statuunt ann. Jul. 45, et Christum natum ann. Jul. 43. Alii, uti recentiores Jesuitae, Joh. Dekerus in thesibus, Bucherius in canon. paschalem Victorii, et Seneschallus apud Henschenium ac Papebrochium in diatrib. praelim. ad Act. Sanct. Mens. April., et alii periti Chronologi, ipse quoque Usserius, natales Christi rejiciunt in ann. Augusti 39, Julian. 41, longius ante mortem Herodis, nisi Herodem mortuum ante pascha ann. Jul. 42 statuatur, uti faciunt. Hac ratione aera Dionysiana erit 4 ann. posterior vero natali Christi. Denique aliorum fert sententia, Christum ipso anno emortuali Herod. M., vel antecedente, esse natum, adeoque ann. Augusti 40, Jul. 42. Est in hac quaestione, ut sententiam expromam, aliquid certi, aliquid magis dubii. Prius ad tempus mortis Herodis pertinet, omnino referendum ad anni Augusti 41^{mi} initium: ante pascha enim eum decessisse ex Jos. Ant. XVII: 8— B. Jud.

I: 21. et II: 1. clare patet.: narrat enim, Archelaum post exsequias Patris, et 7 dierum luctum, splendidum amicis parasse convivium, ipsoque illo die post meridiem fuisse fuscitatum seditionem, eo magis, quod *pascha* instaret. Mortem Herodis eo anno contigisse 1. ex eo constat, quod Iosephus duplex initium regni Herodis adcurate definiverit, *prius*, a quo designatus est ab Augusto et Antonio, Coss. Cn. Domitio Calvino et C. Asinio Pollione, Aug. 4. et Jul. 6, *posterius*, a quo regno actu est potitus, superato Antigono, Coss. M. Agrippa Vipsanio, et L. Caninio Gallo, Aug. 7. et Jul. 9. A priore termino cum 37, et posteriore 34, ipsi det Jos., oportet ann. 41. Aug. obierit. 2. Archelaus, teste Dione Cass., relegatus est ann. Aug. 49, et 9 ann. post mortem Herodis; quae ergo Aug. 40 fin. vel 41 init. accidit. 3. Herodis Antipae Tetrarchiae annus 43 connectitur cum Caji Caes. 3tio in nummo, apud Noris. Ep. Syr. Maced. Diss. I. in Adpendice, qui est aer. Vulg. 40: incepit itaque Herodes Antipas 3 ann. ante illam aeram post mortem Herodis M. quae tunc ergo contigit. 4. Denique Philippus, filius quoque Herodis M., obiit, secundum Jos., ann. 22do Tiberii, postquam 37 ann. praefuisset; incepit mox mortuo Herode, adeoque ann. 41mo Augusti. *Posterius*, ad tempus spectans, quod inter natum Christum et mortuum Herodem fluxit, unde praecifus annus natalis Christi pendet, pro certo quidem determinari nequit, sed probabile tamen est, non fuisse magnum, nec annum excessisse, cum casus intermedii, Matt. II. narrati, longius non requirant; licet etiam non longe brevius, maxime, cum a biennio et infra infantes Bethlehemiticis jufferit Herodes occidi. Annus ergo natalis probabiliter conferri potest, cum ann. 40mo Aug., adeoque 3 ann. ante aeram Vulg.

§. XIX. Longe incertior est *Mensis* et *dies* ejus natalis, quem tamen nonnulli definire ausi sunt: de quo propterea nonnulla restant proferenda. Antiqua Veterum traditio

Mensem et diem illum constituit 8 Kal. Jan., seu diem 25to Decembr.; incertum quando invaluerit; nisi quod ante Sec. IV^{to} non obtinuerit, cum Ecclesia Orientalis Christi natalitia celebraverit 6to Jan., et Occidentalis Sec. IV^{to} demum 25to Decembr., origine festi, ut mox dicam, quod occasionem praebuit, aliunde repetenda. Est itaque traditio a temporibus Apostolicis longissime distans, nec universalis, adeoque minoris autoritatis, eo magis, quo rationes, quibus firmatur, sint ineptae. Ne dicti Johannis baptistae, Joh. III., de Christo et se, *ipsum oportet crescere, me decrescere*, mentionem faciam, quod inepte ad utriusque nativitatis tempus adplicuerunt, relate ad Solis decrementum d. 24 Jun., confecto solstitio aestivo, quo Johannes fuisset natus, et incrementum, finito hyberno, d. 25 Decembr., quo ergo Christus; praecipuum fundamentum in eo est, quod Zacharias, pater Johannis, tanquam Pontifex sacra fecerit in Sancto Sanctorum. Quod cum romo Mensis Tisri fieri soleat, Johannes eo mense statuitur conceptus, Christus vero 6 Mens., teste Luca, post censetur Mens. Decembr., die 25to natus. Quod quam sit sublestum, et falsum, ex superioribus, ubi de Johanne, satis constat. Quod vero ad festum nati Christi 25 Dec. adinet, illud ex hac hypothesis non fuit ortum, sed ejus potius praebuit occasionem: originem enim suam debet instituto Romanorum, quo hoc die *solis invicti* natalem, quia tunc cursum suum vertere incipit, celebrarunt; qua occasione arrepta, Christiani, ob convenientiam Christi cum Sole, et ut superstitionem in religionem Christianam converterent, inceperunt Christi, veri Solis mundi, natales celebrare: quod Sec. IV^{to} factum est, uti a Cl. Graevio ad Lact. de *mort. Persec.* jam est observatum. Vid. etiam Cl. Beaufobr., ad Luc. III., ubi a Julio IV., Papa Romano, id derivat. Sed fundamento non tantum destituta est haec hypothesis, verum cum historia Euang., quae tempore nati Christi descriptionem fuisse factam, incolas itaque Cananaeae singulos ad proprias ivisse civitates

civitates, pecora quoque cum pastoribus sub dio pernoscasse, tradit, conciliari nequit, cum hi casus a tempestate hyemali, etiam in Judaea, sint alieniores.

§. XX. Nec solidior est Cl. Scaligeri, quam ingeniosa etiam, hypothesis, de Christo, circa fin. Dec. concepto, et 9 Mens. post nato, circa finem Sept. anni sequentis, seu Augusti 4^{mi}, quippe unice sublesto fundamento innixa, Johannem fuisse conceptum circa finem Julii; quem Christi conceptio 6 Mens. post secuta est. De Johanne enim illud unice derivavit ex ordine hieratico Ephemeriarum Sacerdotalium: quod supra jam suo loco refutatum est: hic addo, Magnum virum in anno nati Christi, ut ex superioribus etiam patet, a vero aberrasse. Plausibilior forte est Cl. Tillii, in peculiari tractatu de hac quaestione, opinio, utique nonnullorum meruit adplausum, nec tamen, me iudice, verior, et fundatior: cum fundum ejus praestet opinio de Christo 4mo nativitatis die in Templo oblato, Luc. II., post reditum ex AEgypto, et Herode 7 Chasleu, seu 25 Nov., secundum Judaeorum traditionem, in lib., cui titulus, Megillath Taanith., qui dies *luctuum* et *gaudiorum*, Judaeis usitatos, continet, mortuo; unde colligit, Christum 35 dies ante, seu 21mo Octobr. natum esse; cum 5 dies sufficiant itineri ex AEgypto Hierosolymam, adeo ut 4mo die in Templo, mortuo jam Herode, offerri potuerit: factum autem illud esse post reditum ex AEgypto inde colligit, quod Christus Luc. II: 39. tunc adductus legatur Nazaretham in Galilaea. Hae omnes hypotheses precariae, et inprobabiles, sunt, nec 40 dierum spatium, a nato Christo ad ejus reditum ex AEgypto, sufficit casibus, Matt. II. narratis.

§. XXI. 1. Christum, in Templo oblatum, tradit quidem Luc. II: 34. fuisse in Galilaeam translatum, sed non, illud *mox* fuisse factum, nihilque aliud intercessisse; adeoque nihil inedit statuere, illud aliquandiu post contigisse, post fugam in AEgyptum, et reditum: cujus cum Luc. nullam

mentionem fecerit, potuit oblationem Hierosolymis peractam connexuisse cum reditu in Galilaeam. Nec id exemplo caret. Utique ipse Luc. IV: 14. connectit eodem modo reditum Christi in Galilaeam cum tentatione Satanae finita, licet, ut ex Joh. I—IV. liquet, nonnullos, forte vel octo, Mens. adhuc triverit in Judaea, antequam redierit in Galilaeam., De quo postea. Praeterea cap. XXIV: 50. sublationem Christi in coelum subnectit apparitioni Christi; Discipulis factae, in principio resurrectionis; licet multi dies interfuerint. Sic et Act. IX: 26. Lucas Paulum, Damasco elapsum, Hierosolymam profectum fuisse tradit, licet non mox, sed diu post demum, id factum, constat ex Gal. I: 17, 18. 2. Parentes ab AEgypto reduces, Hierosolymam adiisse, et Christum in Templo repraesentasse, Matthaeo directe adversatur, cum ipse referat, Josephum, audito, Archelaum regnare, et eo tendere veritum, divinitus fuisse admonitum, ut Galilaeam peteret, eoque etiam secessisse, Hierosolyma utique praeterita, cap. III: 22. 3. Mariam a partu tam recentem, cum tenello Jesu, recens circumciso, mox AEgyptum versus aufugisse, iter quoque tam fecisse festinum, ut 5 dies tantum fuerit insumti, ne alia memorem incommoda, cui non accidat inprobabile? 4. Herodem die 7mo Chasleu, seu 25 Nov., vita fuisse functum, praeterquam quod libello Judaico, haud magnae autoritatis, unice nitatur, Josepho, qui prope Pascha illud contigisse et adit, directe adversatur.

§. XXII. Denique spatium 35 dierum, a nato Christo usque ad ejus discessum in AEgyptum, casibus Matt. narratis, non sufficere, legenti, et ad rem adtendenti, hypothefios istius amore non fascinato, in oculos incurrere autumaverim. a. Herodes, quo tempore Magi venerunt Hierosolymam, et *Bethlehemum* tetenderunt, repraesentatur ibi degens, et sanus, utique gravi morbo non laborans, uti ex Matt. II. facile colligitur, in primis, quod dixerit, se, ut novum regem adoret, Bethlehemum rediturum: quod in-

paucos

paucos illos dies a morte, secundum hanc hypothesin, remotos, non quadrat, cum teste Jos. Ant. XVII. diurno, et lethali, ac dolorifico, morbo laboraverit, et Hierichunte, ac alibi, se detinuerit. *b.* Iter Magorum, Christo jam nato, cujus indicium stella ipsis praeberat, demum susceptum, e loco remotiore, sive Persia, sive Chaldaea, sive Arabia, adventus Hierosolymam, convocatio sacerdotum ac sribarum, consultatio cum illis de loco nativitatis Messiae, ac Magorum mora Hierosolymis, dein Bethlehemi, et eorum reditus ab Herode expectatio, aliique casus, majorem postulans temporis latitudinem quam 35 dierum. *c.* Denique, cum tempus nati Messiae, per stellae adparitionem adnunciatum, adcurate inquisivisset, et a Magis intellexisset Herodes, Matt. II: 7. quid opus habuisset, si ante Mensem natum fuisse percepisset, infantes a biennio natos occidere?

§. XXIII. Missa itaque, et indecisa relicta, quaestione de mense et die nati Christi, quae magni non est momenti, quare Euangelistae etiam ejus mentionem facere neglexerunt, alias nativitatis Christi singulares quasdam circumstantias ex Matth. et Luca ordine recenseamus; quantum nostro scopo, et Euangelistis secum conciliandis, sufficit. Statim ac Jesus esset natus in diversorio Bethlemítico, ac in *stabulo*, prae viliori parentum conditione, ac multitudine hominum, ibi degentium, repositus, i. ea ipsa nocte nunciata est ejus, tanquam *servatoris*, ac *Christi*, adeoque promissi Messiae, et regni Davidis renovatoris, nativitas *pastoribus*, sub dio cum gregibus versatis, per Angelum, divina gloria, seu luce splendida, vestitum; non, sine praegnantibus rationibus, sapientiae Dei congruis, quarum aliquae nobis etiam sese offerunt; uti, quod origo Messiae ex Davide *pastore*, munus quoque ejus pastoritium, Joh. X., eo modo demonstretur, simul a regno externo et terrestri animi abstrahantur: nec adnunciata tantum est, sed et ab ingente Angelorum exercitu in laudes Dei celebrata canticis Angelicis,

quorum haec summa erat: *Gloria in excelsis Deo et in terra*: (hae enim voces conjungendae sunt, Deumque per hunc filium in coelo et terra esse glorificandum, significant) *pax in hominibus beneplaciti Dei*, (legi enim debet cum aliis Cod. *eudonias*, et cum *pace* construi, ut sensus sit, pacis verae regnum esse ab hoc filio erigendum in illis hominibus, in quibus Deus sibi complacet, veris credentibus, et Deo placentibus quoque: quales viri **דסר** nobiliore benignitatis vena fluentes, Jes. LVII. adpellantur,) et terra **פדנ** *beneplaciti* Mal. III: 12.

§. XXIV. 2. Deinde, octavo die circumciscus fuit, et Jesus **יהושע** *Jehova servator*, cui respondet *Immanuel* Deus nobiscum Jes. VII. adpellatus, in signum subjectionis legi, Gal. IV. et futurae passionis, qua excinderetur caro ejus e terra viventium, credentibusque fieret causa circumcisionis spiritualis, seu sanctificationis, et salutis aeternae: oblatus porro 40 dies natus in Templo, et Deo, instar primogeniti, in sacrificium offerendi, qui verus erat conspectus eorum oblationis, consecratus; in quo credentes, seu fratres ejus, sunt Deo sacri futuri, qua occasione a Simeone et Anna agnitus est, ac celebratus, tanquam Judaeorum ac Gentium servator et consolator. 3. Quibus peractis, redierunt parentes ejus cum Jesu Bethlehemum, eo forte animo, ut sedes figerent, missa Nazareth, in loco natali regis Davidis, filio huic congruo, quem regni ejus fore instauratorem, ex pastorum relatione, et Simeonis declaratione, intellexerant, ipsa Maria antea per spiritum S. quoque declaraverat Luc. I. Quae conjectura et inde firmatur, quod Bethlehemum non nisi divinitus admonitus deseruerit Josephus, quodque ex Aegypto redux eo se recipere voluerit, denique non nisi a Deo jussus repetierit Galilaeam. Unde etiam ratio patet, quare Matth. c. II. fin. adferat, Jesum Nazarethae educandum esse, ut *prophetiae* inplerentur de ipso *Nazareno* adpellando. Cum enim, filium Davidis, et regni ejus haeredem, in solo natali ejus, *urbe Davidis*
dicto

dicto ab ipso Angelo Luc. II: 11. cenferi posset, et Parentes quoque existimarunt, elevandum esse, non obstante Nazareth loco habitationis parentum, Matth. observat, Deum sua directione expresse curasse, ut Nazarethae degeret Jesus, quod quoque dicto per prophetas, eum Nazarenum esse adpellandum, erat consentaneum. Videtur autem illud dictum, ut id obiter observem, per traditionem propagatum, tanquam a Prophetis prolatum, ansam traditionis praebente Jes. XI: 1. ubi נצר *sarculus* vocatur, in ejus nominis loco surrecturus, sensu penitior: quare etiam prophetarum, et non prophetarum, fit mentio; quia a Prophetis illud esse praedictum in genere habebat traditio.

§. XXV. 4. Ex quo colligi quoque potest, adventum Magorum, ejusque consequentia, non ante, sed post, oblationem in Templo contigisse, eoque inter alia spectasse, ut Parentes Bethlehemum relinquerent, et alio sese conferrent cum infante Jesu. Quamdiu enim omnia, secundum legem peragenda, inter quae erat haec oblatio, non essent facta, Bethlehemini recte manebant parentes, Luc. II: 39. sed cum postea adhuc Bethlehemini haerent, et sedes quoque figere vellent, per Herodis pravam intentionem, ex Magorum adnuntiatione ortam, compulsi sunt, divinitus admoniti, primum Aegyptum, dein Nazaretham, petere. Praeterea, ut alias quoque singularis hujus adventus Magorum Hierosolymam rationes proferam, sicut a pastoribus, divinitus instructis, fuit in agro Bethlehemitico tanquam pastor populi, et fervator, adnuntiatus Jesus, ita Deus curavit, sese ad artes et institutiones humanas adcommodans, ut Magi, seu sapientes astrorum observatores in Oriente, per stellam, extraordinarie ortam, tanquam illustis personae imaginem, versus coelum Judaicum spectantem, accedente revelatione divina, admoniti de rege Judaeorum nato, properaverint Hierosolymam, eumque promulgaverint; ut ea ratione quaquaversum, etiam per Orientem, singularis hic casus nati regis Judaeorum divulgaretur. Quod quoque

factum fuisse, nonnulla indicia, in historia obvia, demonstrant; utique hinc videtur ortum, quod Pharisei tale quid promiserint uxori Pherorae, sub finem regni Herodis, ut in ejus vita notavi, quodque per orbem percrebruerit, regem, ex Oriente oriundum, orbis fore Dominum; cujus Jos. et alii meminerunt historici, ut ibi quoque observavi. Reliqua ad illum casum, ejusque consequentia, in specie infanticidium Bethlehemiticum, per Herodem, pertinentia, nunc mitto, cum hujus fori non sint: de vaticinio Jer. XXXI. huic casui adplicito a Matthaeo, mentem in comm. ad Jer. exposui, illud adigisse contentus, nemini mirum accidere posse, qui Herodis indolem et facinora, maxime circa finem vitae, noverit ex Josepho, cum ad infantes Bethlehemiticos neci dandos fuisse compulsus, ut regem Judaeorum e medio tolleret ad suum regnum firmandum, saltem seditionem, ex opinione de eo nato facile oriundam, hac ratione praeveniret. Utique, ut illud ab hoc casu non alienum memorem, cum Pherorae conjugii praedixissent ex *adflatu divino*, inquit Jos., *ut credebantur*, Pharisei, Herodis regnum in posteritate ejus abolendum, et ad alium regem, cujus potestati omnia forent subjecta, Messiam itaque, transferendum esse, Herodes nocentissimos Phariseorum interfecit, ex sua quoque familia omnes, qui cum Phariseorum dictis consenserant, Jos. Ant. l. XVII: 2. Praeterea, a morte proximus, ut *totam gentem*, verba sunt Jos. l. c. cap. 6. *in luctum et charissimorum desiderium conjiceret*, iussit, *unum aliquem e singulis familiis neci dari* etc. ipsum quoque filium Antipatrum occidi curavit. Infanticidii vero expresse non meminit, quod forte clam missis carnificibus illud fuerit peractum, nec in vulgus innox emanaverit, aut generali crudelitatis ejus narratione, modo memorata, comprehendi potuerit, nec tamen ab aliis scriptoribus, non Christianis, fuit neglectum; uti ex Macrobi. Saturn. l. II. c. 4. constat: cujus verba sunt: *cum audisset Augustus, inter pueros, quos in Syria Herodes, rex Judaeorum, intra bimam*

eum *jussit interfici filium quoque ejus*, (Antipatrum, eodem fere tempore) *occisum, ait, melius est, Herodis porcum esse quam filium.* Unde liquet, eum ex Matthaeo haec non protulisse.

§. XXVI. De ratione, quare Deus parentes, cum Jesu infante, voluerit, ut manus Herodis effugeret, in Aegyptum secedere, et non alium in locum, deque duratione habitationis in Aegypto, nihil certi habeo, quod proferam. Cum, Matth. II. id factum dicatur, ut dictum Dei de Israele Hof. XI. *vocavi filium meum ex Aegypto*, iterum scilicet, et nova ratione, *impleretur*, conjici potest, Deum illud ita direxisse, ut Jesum esse *filium* suum primogenitum, quippe quo nomine Israel olim inde fuit liberatus, Ex. IV, sibi propterea curae cordique, declararetur, simul inter Israelis ac Christi educationem ex Aegypto aliquam esse convenientiam, relate ad redemptionem ex regno peccati, per utriusque liberationem expictam, repraesentaretur; uti in Methodo Prophet. p. 92. jam observavi. Durationem vero Morae in Aegypto non fuisse paucorum dierum, sed ad minimum duorum, aut trium, mensium, ex tempore morbi, quo Herodes laboravit, colligi posse videtur, cum enim, ut modo notavi, Herodes, quando Magi venerunt Hierosolymam, bene valeret, Christus non, nisi eo mortuo, Aegyptum reliquerit, teste Matt. II. morae tempus in Aegypto aequae longum fuisse ac morbi Herodis manifestum est, morbum vero Herodis tot mens. durasse, ex Jos. facile colligi potest: quare moras hicnectere necesse non est.

§. XXVII. *Vita Christi*, ad quam pergo, privata quidem est, et publica, sed prior nos non detinebit, cum eam, tanquam ad nostram instructionem parum pertinentem, silentio involverint Evangelistae, qui cum munere ejus publico incipiunt, excepto Luca, qui unum alterumve scitu utile memoriae mandavit, cap. II. ubi in genere tradit, ipsum una cum aetate crevisse *sapientia* (sic enim legi et

verti debet v. 52 ex Mss. ἐν τῇ ἡλικίᾳ, σοφίᾳ) et gratia apud Deum et homines, quatenus sese, lectione et meditatione rerum divinarum accedente, spiritus sapientiae, quo plenus erat qua homo vers. 40. copiose exseruit, ita ut in aliorum notitiam venerit hominum, et iis gratus fuerit et acceptus; simul addit, ipsum sese parentibus praeuisse obsequiosum, v. 51. quantum scilicet relationi suae ad Patrem coelestem conveniebat: uti c. II: 49. declarat, iis dicens, *nescitisne, me ἐν τοῖς τε πατέρας (ὀικήμασι) in patris (coelestis, qui talis proprie est, magis quam vos) esse debere habitaculis.* Qua itaque salva, sese erga parentes gessit pium et submissum; eo etiam forte usque, ut manuum laborem ad mutuam sustentationem domus pauperioris non refugerit; sicut multis Veterum, ut Just. Mart. contra Tryph., Basilio M., Chrysostr. et aliis, fuit visum, et cives patriae urbis quoque de ipso crediderunt, dum *fabrum* ipsum adpellarunt Marc. VI: 3. Sed singulare scientiae ac sapientiae specimen adnotavit Luc. II: 46. in eo situm, quod duodecennis quaerendo et respondendo inter legisperitos sedens in Templo, omnium admirationem meruerit. Sed hisce, quae de vita ejus privata Evangelica tradit narratio, non contenti homines curiosi, et partium studiosi inter Christianos sequentium temporum, multa commenti sunt, saepe etiam absurda, et Christo indigna; quibus inprimis scatet *Evangelium Infantiae*, ineptis miraculis ac factis refertum, alterum Gr., sed mutilum, apud Coteler. ad Const. Ap. l. VI. alterum Arabice a Syke editum; utrumque apud Fabric. Cod. Apocr. N. T. t. I. sed posterius Latine tantum; alias Tomae evangelium dictum, a Pseudo-Christiano, seu Marciano, confectum, ut studio vindictae, quo flagrabat, litaret. Christum enim infantem depingit, vel minimas injurias morte vindicantem violenta. Ex quo libello, Satae verius quam Christi spiritum redolente, Muhammed in Alcorano multa depromsit, Vid., praeter Fabricium l. c., Beausobr. hist., Manich. l. II. c. 3.

§. XXVIII. Vita Christi publica, praeclaris gestis, simul continuis insidiis, praecipue a Phariseis, ac periculis, plena, *filium hominis*, vilioris ac pauperioris conditionis, nec vulgarem, sed eximie sic dictum, ad magna destinatum, spiritu Dei plenum, ac cum Divina natura, seu persona, intime unitum, adcoque simul *filium Dei*, seu *sermonem Dei carnem factum* Joh. I. et inter homines habitantem, effulgentiam gloriae Dei, et characterem hypostasios ejus Hebr. I: 3. in forma Dei existentem, adeo ut non tanquam quid raptum, sed sibi proprium, censuerit Deo esse aequalem, hominem fervilem et obnoxium factum, repraesentat, qui instar Legati, a Deo missus, ejusque arcanorum, et voluntatis intimae conscius, supremum, ac infallibilem, egit Doctorem, seu prophetam verba Dei proferentem, salutarem, quin Messiam promissum, et diu expectatum, seseque multis signis miraculosis, ad sufficientem convictionem omnibus, comprobavit; praeterea sese servatorem, ac summum benefactorem, praestitit, miseris succurrendo, et quosvis aegrotos sanando, mortuos quoque subinde in vitam revocando, denique perfectum pietatis ac virtutis exemplum exhibuit, sine ulla macula aut defectu. Iniit hanc vitam, seu munus auspicatus est 30 annos natus, anno 15to Tiberii, et per tres annos ac dimidium fere peregit ac gessit. De quibus omnibus paulo fusius et adcuratius differendum est.

§. XXIX. Muneri fuit a Johanne solenniter per baptismum, signo divinae complacentiae honoratum, inauguratus anno Tiberii 15to vel circumcirca, cum 30 fere haberet annos Luc. III: 1, 23. qui versus 23tius connectendus est cum initio vers. 21. *in yere accidit*; et pericopa ita vertenda; *accidit vero, cum baptizatus esset omnis populus* (tunc praesens) *et Jesu baptizato ac orante, apertum esset coelum, descendissetque spiritus sanctus, corporea specie instar columbae, super eum, et vox e coelo audita esset, dicens; tu es filius meus dilectus, in quo acquiesco: accidit, inquam, ut Jesus initium sumeret* (scilicet praedicandi) *annos quasi* (plus minus

πλεον ἱσχυον Graecis, cui respondet ὡσεὶ quasi circiter) *triginta natus etc.* Stilo Lucae verba καὶ αὐτ. ἦν ἀρχομ. pendet ab ἐγεν., et vertenda: *accidit — — ut etc.* Sic cap. V: 1, 17. VIII: 1. IX: 51. X: 38. et alibi. Illustrat egregie nostram interpretationem verbi ἀρχομ. locus Act. I: 21, 22. qui conferendus est. Ex quo patet, initium publici ministerii ejus a baptismo ejus esse repetendum, ipsumque, occasione et medio baptismi, ab ipso Deo fuisse solenniter proclamatum *filium Dei*, quippe a Deo *sanctificatum et in mundum missum*, Joh. X: 36. adeoque jure filium Dei, et verum Messiam, spiritu quoque *unctum*; Jes. LXI: 1. *ad laetum nuncium adferendum mansuetis — — et annum complacentiae Jehovae promulgandum.* Ceterum baptismo, a Johanne collato, intercedente illud factum est, *ut ita inpleretur omnis justitia* Matt. III: 15. seu voluntati ac institutis Dei sese conformem praeberet Christus, cum *baptismus* iste a Deo esset, praeterea testimonium praeberet Johannis baptismo, tanquam a Deo orto, denique per baptismum passionis ac mortis se esse consummandum Matt. XX: 22. eaque ratione *justitiam* Dei illustrandam esse, significaret.

§. XXX. Cum vero Johannis ministerium a 15to Tiberii repetatur, dubium manet, num eodem anno Christus fuerit initiatus, an sequente? quod tanti non est, nec definiri pro certo potest: probabile tamen fit, ex anno 40mo Augusti, quo eum fuisse natum supra disputavi, anno 16to Tiberii Christum fuisse baptizatum, qui plus minus 30 annos natus erat, seu 31mum ingressus: tot enim sunt anni inter Augusti 40mum, et Tiberii 16tum. Anni itaque Tiberii non sunt a Proconsulari ejus inperio, sed Augusteo, post mortem Augusti, supputandi, ut supra demonstravi, secus ac multis videtur, etiam viris doctissimis, uti Usserio, Pagi, Schelstratio, et Norisio in Cen. Pis.; sed ante omnes eam jam fovit sententiam Braumbom. comment. Lutheranus in Apoc.: de quo vid. Bayle in Lex. Placuit Viris Doctis ea sententia in primis, quod nonnullae difficultates per eam optime

optime et facile e medio tollantur, 1. enim hinc recte intelligitur, Christum *circiter* 30 annos habuisse, cum 15tus Tiberii Pro-cons. sit 12mus Augustei imperii: alias jam 31 ann. natus fuisset: sed modo notavi illud *verel quasi* acque plus ac minus exprimere, et latitudinem admittere. 2. Patrum constans traditio de Christo mortuo Tiberii 16to, Coss. duobus Geminis, facta tecta manet; quae alias falsa foret. Sed illa nititur hoc fundamento, Christum per *annum* tantum in munere fuisse; de quo mox, adeoque non requirit aliud Tiberii initium. Ceterum sententiam de annis Tiberii a Pro-cons. imperio petendis jam refutarunt Petavius, Basnagius in Ann. Pol. Eccles., et Masson. in Hist. Crit. reip. Litt. t. XII.

§. XXXI. De *duratione* vitae publicae et muneris Christi, diverse, et antiquioribus, et recentioribus, temporibus, censuerunt Doctores Christiani. Inter primorum trium seculorum Doctores fuerunt, qui *uno* anno ministerium Christi fuisse terminatum autumarunt, uti praeter Gnosticos, quibus illud tribuit Iren. adv. Haer. l. II. c. 36. et habet autor Clementin. fin. hom. XVII., ipse Clem. Alex. Strom. I: 21. ubi in not. et alii citantur. Unde est, quod Christus fuerit census passus Coss. duobus Geminis, Tiberii 16to, AEr. Vulg. 39, sed alii eorum rectius senserunt, uti Ignatius, qui epist. 2da Christo dat 3 annos, Tertull. adv. Marcion. l. I. qui eum quidem 15to Tiberii adserit esse mortuum, sed et 12mo ejus incepisse, Origenes, qui in Philocal. c. I. *unum* ann. et aliquot Mens., sed contra Cels. l. II. *tres* fere ei dat, sicut et in Comm. ad Matth. XXIV.; tres et dimidium, Anonymus ad Job. ad calcem Oper. Orig. ed. nov. cap. 2. Omisi Irenaeum nimis paradoxum, qui l. cit. 16. vel plures annos ei assignat, ab August. de Doctr. Christ. c. 28. jam refutatus. Euseb. vero et Epiph. *duos* annos, quos secutus est Petavius, sicut J. G. Vossius Veterum de *uno* anno opinionem adoptavit: Scaliger, Casaub. et Calvisius 4 annos numerant. Nobis, cum aliis, verior vi-

detur sententia, tres minimum annos solidos esse admittendos, et *quatuor* paschata in ejus vitam incidisse, ita ut *quarto* fuerit occisus. Quae opinio, sicut Luc. XIII: 33. ubi Christus declarat sese adhuc *hodie* et *cras* debere operari, et *tertio* die *abire* et consummari, seu mori, recte convenit, dies quoque emortualis anno illi apte respondet, de quo postea, ita ex *tribus* festis paschatis, quae, tanquam doctor publicus celebravit, *quarto* paschate consummatus, clare demonstratur. 1. *Primum*, quocum incepit, memoratur Joh. II: 13. 2. *Secundum* exstat Joh. V: 1. ubi *festum* Judaeorum, ita absolute dictum, de paschate sumendum est; sicut confirmatur ex cap. IV: 35. ubi 4 menses ante Messiem supereffe traditur, nec non ex Luc. VI: 1. ubi sabbatum *δεύτερο πρώτον* *secundo-primum* omnino est, quod paschati adnexum est, quacunque ratione phrasis etiam explicetur: mihi, cum St. de Brais in peculiari dissert. ad calcem paraphr. Epist. ad Rom., videtur, esse pro *πρώτον* *τῆς δευτέρας* primum ante diem, adpellari eximie solitum *τῇ δευτέρᾳ* seu postridie Sabbati, quo die spicae offerebantur, ante quem eas sumere, aut edere, nemini licebat per legem Moysis: quo respicit exemplum Davidis, panem propositionis edentis, a Domino adlegatum. Conferri meretur Cl. Fr. Burm. Harm. Eu. t. I. ad Luc., ubi fuse et docte de eo disserit, variis quoque examinatis sententiis. Hoc vero pascha, sicut diversum est ab eo Joh. II., uti facile patet, etiam ex eo, quod ante illud Lucae varia patrauerit miracula, sed ante illud Joh. II. non, ita quoque ab eo Joh. VI: 4. quod posterius est; uti ex multiplicatione miraculosa quinque panum elucescit, facta enim est ante pascha Joh. VI. uti ex v. 4. et seq. liquet, sed post pascha Luc., uti sequens narratio c. IX. docet. Fuit itaque medium inter duo illa, Joh. II et VI., adeoque secundum. 3. Succedat *tertium* Joh. VI: 4. memoratum, quod Vossius male confudit cum emortuali, cum illud secuta sint duo alia festa Tabernaculorum Joh. VII., et encoeniolorum c. IX. 4. *Quartum*

tum ergo est, quo crucifixus fuit, de quo postea. Cum itaque a primo paschate in primis publicam Doctoris et Legati Dei personam agere coeperit, et ultimo fuerit e terra viventium ablatu, *tres* annos completos muneris functioni infumserit, necesse est. Quod si initium ejus repetatur a baptismo suscepto, quo divinitus est inauguratus, aliquantum temporis tribus illis annis addendum est, quod a baptismo ad primum pascha, quo Hierosolymam rediit, Joh. II: 13. fluxit, incertum quantum.

§. XXXII. Intermedio autem illo tempore, ut ordine ejus fata et gesta, sed paucis, enarrem, 1. Spiritu in desertum abductus 40 dies ibi trivit, a Satana tentatus, sed non superatus, quin ejus victor, et abactor: ita ut ab ipso supplantando desistere debuerit, postea majore vi ipsum aggressurus, sicut fecit tempore passionis; quare Luc. IV: 13. *Satanas ad tempus* ipsum dereliquisse dicitur. Quae tentatio, si non in viso ecstático, quod nonnulli non sine specie disputant, sed proprie et corporaliter, quod mihi videtur verius, et communiter admittitur, propter narrationis historicae simplicitatem, duo tamen, forte minus vulgata, non possum quin obiter, ad singularem hunc casum recte capiendum, proferam observata: *Unum* est, Satanam, adsumpta persona Angeli boni, seu, ut 2 Cor. XI: 14. de ipso traditur, *lucis*, cum Christo egisse, et ab ipso tractatum esse, donec ultima tentatione malignitatem detexerit, et a Christo, titulo Satanae inustus, repulsus sit, et discedere debuerit. Ex quo simul liquet, ordinem tentationum esse perturbatum Luc IV., ubi *secundum* locum tenet tentatio de regnis mundi Christo dandis, quae vere tertia fuit et ultima, ut Matt. IV. habetur, et ex eo confirmatur, quod Satanus jubeatur discedere. Gessit itaque sese erga Christum, secundum Adamum, sicut cum primo egerat in Paradiso, non in et sub serpente, sed in forma angeli lucis; uti, post Amyraldum, a C. Vitringa P. ad Ap. XII. et F., in peculiaribus dissertationibus, abunde est evictum. Quem utrumque casum

Paulus I. c. in oculis habuit. *Alterum* est, Christum non fuisse corporaliter in pinnaculum Templi, aut altum montem, abductum, ipsique omnia regna orbis oculis corporeis visenda monstrata, quae nimis paradoxa sunt, sed a Satana tantum admonitum, ut eo se conferret, illudque, quod dixit, ageret, acsi dixisset Satanas; ecce, si filius Dei et Messias velis haberi, adscende pinnaculum Templi, et inde te, coram omnium oculis, dejice, ut angelorum manibus sustentatus, et salvus, ab omnibus agnoscaris filius Dei; ita quoque capiendus est v. 8. Quod itaque dicitur, Satanam eum *prehendisse* etc. de suggestionem, suasionem, et iussione, intelligendum est, ita ut cogitatione, et mente, ipsum eo adduxerit, et ire suaserit. Plura de hac tentatione, ejusque scopo, dixisse nihil adinet: cum id hujus non sit loci.

§. XXXIII. Ceterum, licet tentationis in deserto expressa tantum fiat mentio ab Evangelistis, qua historicis, gesta tantum memorare solitis, ejus tamen solius causa non autumaverim eum in desertum abductum, sed et, ut ibi in loco solitario totius muneris, cui modo inauguratus erat, notitia a spiritu inbueretur qua homo, adque illud rite obeundum praepararetur, ac corroboraretur, simul per Satanae tentationem ejus aptitudo et constantia exploraretur, adeoque, ea superata, dignus et aptus declararetur ad illud perficiendum. Huc enim ducere videtur 1. quod a *spiritu* eo fuerit ductus, imo, ut Luc. IV. plenus spiritu, et *ἐν τῷ πνεύματι* in spiritu, argumento, eum in ipso deserto fuisse totum in spiritu, spiritualibus exercitiis meditationis ac precationibus occupatum, et a spiritu instructum: quae phrasis etiam de visis ecstaticis usurpatur Ap. XVII: 3. XXI: 10. sicut in spiritu esse c. I: 10. 2. *Quadraginta* ibi dies fuerit versatus, sine cibo et potu; utique cum adlutione ad Moysen in monte Sinai, et ad ejus exemplum, adeoque similem in finem, ut totius muneris et oeconomiae condendae ideam inbiberet, sicut Moysi in monte contigit. 3. Tentatus sit, non toto illo tempore morae in deserto, sed

fed circa finem demum, cum *efurire* inceperit, ut ex Matt. manifestum est, argumento, ni fallor, eo spectasse tentationem, ut, muneris partibus nunc plenissime, et in omni complexu, perceptis, et toto animo susceptis, exploraretur, num satis aptus sit ac animatus ad eas exsequendas, simul, hoc specimine edito, Satanae declararetur victor ac triumphator futurus. *Quadraginta* itaque dies, Luc. II: 2. non, cum seq., sed praeced. proxime connectendi sunt, ut sensus sit, Christum, in spiritu actum in desertum, ibi *quadraginta dies fuisse*, et tentatum esse a Satana, scilicet circa finem, ut ex Matt. et Luca ipso patet. 4. Addatur, accidentia et fata, cum glorioso et victorioso eventu, ipsi in muneris exercitio fuisse ob oculos posita, quatenus ferorum hominum, ac Satanae instrumentorum, oppositionibus, insidiis ac periculis vitae exponeretur, varieque tentaretur, etiam, dum pauperem, et vilem, ageret vitam, ad opes, gloriam, jactationem sui, dissidentiam, regnumque terrestre capeffendum, donec, omnibus illis superatis, consummatus fuerit per passiones servator hominum, ac rex coelestis, cui Angeli se submitterent et inservirent. Quo, praeter ipsam tentationem, tendere videtur, quod expresse addatur ipsum *inter feras* in deserto fuisse versatum, Marc. I: 13. et tentatione finita, angelos ipsi ministerium exhibuisse; quo dictum Christi ad Nathanaelem quoque spectat. Joh. I: 52.

§. XXXIV. 2. Muneri inauguratus, tempore baptismi, et in eo confirmatus, ac ad illud digne gerendum et perficiendum probe instructus, aptusque comprobatus, per moram in deserto, ac Satanae tentationem, rediit ad Johannem, juxta Jordanem adhuc versatum, et illustri ab eo fuit ornatus testimonio; cujus duo discipuli se ipsi adjunxerunt, quos mox duo alii secuti sunt, Petrus ab Andrea fratre, uno discipulorum illorum Johannis, admonitus, alter Philippus ab ipso Christo vocatus, denique Nathanael, a Philippo instructus, et mox a Christo ipso convictus, postquam se

ab ipso, nec cognitum nec visum, pro vero Israelita, sincero ac pio Dei cultore, esse agnitum intellexisset, secundum proprium, ex Judaeorum opinione, criterium Messiae, quo inter sinceram ac fucatam Dei reverentiam, bonosque inter ac malos, distinguere novit, ex Jes. XI: 3. petitur. Vid. Luc. VII: 39. Quae omnia Joh. I: 29—52. narrata, contigisse, non ante, sed mox post moram in deserto, inter alia ex eo elucescit, quod discessus in illud immediate a Matt. et Luc. connectatur cum baptismo; Christus quoque jam antea baptizatus fuisse legatur Joh. I: 31— quam redierit nunc ad Johannem. 3. Profectus dein in Galilaeam, cum discipulis interfuit epulo alicui nuptiali in *Cana*, Galileae urbe tribus Ascher, ut ex Euf. in Onom. et Hieron. patet; suamque gloriam primo miraculo, *aquae in vinum* mutatae, manifestavit, Joh. II: 1. Ceterum epulum nuptiale sua praesentia honorando, et vini quoque copiam miraculose suppeditando, demonstravit, conjugium esse per se honorabile quid, relate vero ad se et Ecclesiam quoque *sanctum* inter fideles et pios, Ephes. V. denique non Joannis austeram vitam, sed laetam potius et jucundam, salva moderatione, regno suo esse consentaneam. Nihil itaque in eo est, quod carpi, est potius, quod laudari debeat, cum inde pateat, *singularitatem*, ut adpellatur, a Christo non captatam, nec discipulis ejus convenire, qui in ejusmodi rebus, ad communem morem se adcommodare debent. Ipse dicit Matt. XI. *se venisse edentem et bibentem* h. e. communi vivendi more utentem: sicut et postea epulis interfuit.

§. XXXV. Quibus peractis, quae tanquam praeparatoria ad publicam muneris functionem considerari possunt, ac *triumnum* illud, quod Christus in ea trivit, praecesserunt, ipsum munus, e Galilaea in Judaeam reversus, circa tempus Paschatis, Joh. II: 13. publice exercendum auspicatus est, et spatio *trium* annorum explevit; ut ex superioribus constat. Acta et gesta una et continua serie ex quatuor Euangelistis,

angelistis, in harmoniam aliquam redactis, enarrare ac illustrare, cum hujus loci non sit, ab aliis quoque, ut Richardsono in Annalibus Ufferii, et Tillio ad Matt. succinctius, Chemnitio, cum sociis, fufius, et cum egregio ad Euangelia Comment., Fr. Burmanno accuratius, subinde subtilius, et coactius nimis, ne plures memorem, abunde praestitum, dicta et acta ejus per singulos annos, ordine digesta, levidensi brachio perstrinxisse, hic illic, ubi opus fuerit, aut paucis fieri poterit, additis observatis, contentus ero, et suffecerit, ut prolixitatem vitem. *Primo* anno, qui est, aer. Vulg. 29, cujus narratio exstat, a Joh. IV: 14. ad c. V: 1. et Luc. IV: 14. ad c. VI: 1., festo paschatis Hierosolymam redux Templum, forum mercaturae factum, purgavit, eoque signo cum divinam exseruit auctoritatem, et potestatem, tum se missum esse demonstravit, ad religionem reformandam, et magis spiritualem reddendam, postquam corporis sui Templum, a Judaeis destructum, triduo esset a se instauratum, seu ipse e mortuis resurrexisset. Dein, multis patratu miraculis, varios sibi in fide adfocavit, et ipsi Nicodemo, Phariseo, et Judaeorum principi, ac Doctori, semina fidei evangelicae instillavit, postea in lucem proditura, colloquio prorsus singulari cum ipso habito: quo ipsi exposuit, opus esse, si regnum Dei velit intrare, ut, baptismo aquae suscepto, non tantum publice profiteatur fidem, sed etiam et praecipue (emphasis enim verborum, *nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu*, residet in *ex spiritu*; quod observo) per baptismum Spiritus, seu regenerationem, a carnalitate vitiosa non solum, sed et legali ac rituali Mosaica, liberatus, *novum* induat hominem, ac spiritualis et coelestis evadat, adeoque *terrestria* non tantum, faciliora perceptu, quorum summa est, non nisi animo et vita in melius mutatis aditum ad communionem Dei et vitam aeternam patere, sed et *coelestia*, quae Filius hominis, e coelo missus, et non Johannes, novit, et annunciat, mente comprehendat, ac toto animo adsumat, et

vita exprimat, quae modum, in Euangelio revelatum, continent, quo peccator Deo reconciliatur, et a Satanæ dominio, ac peccati macula ac reatu, liberatur, scilicet per mortem filii hominis, quo omnem vim Satanæ ac peccati crucifixione sua delebit, sicut per serpentem aeneum olim in deserto expictum est, et fidem in Ipsum vivam et efficacem: quam doctrinam dein clarius explicuit et inculcavit, Joh. III: 14. et seq. Qua admissa hypothese sensus verborum, et totius sermonis nexus, adtendenti se clarius forte prodet.

§. XXXVI. Hinc, Hierosolyma derelicta, in Judaeam profectus cum discipulis, ibi, variis in locis, moras 8 mensium traxit, cum inde discedens 4. tantum menses superesse dicat usque ad messem, seu Pascha. Haesit aliquandiu in vicinia Johannis baptistae, prope mare Tiberiadis versantis in AEnon; a quo, occasione disceptationis discipulorum Johannis, novo, et singulari, testimonio honoratus est: uti in historia Johannis narravi. Inde, 4. Mens. ante messem, ut modo dixi, discedens, juxta Samariam, in Galilaeam, offendit mulierem Samaritanam religione, prope Sichar, quacum colloquium instituit, ipsi et aliis civibus urbis salutare, eo quippe cum successu, ut illa cum aliis civibus credidisse tradatur. In qua narratione illud adverti meretur, ut alia mittam, quod Christus sese aperte *Messiam* declaraverit, quod alias seditionis, ex perversa Judaeorum de Messia, rege externo, opinione oriundae, ergo vitavit, quia talis hic non erat metus, praeterea, religionem magis spirituales, ubique locorum sine ritibus legalibus exercendam, a se esse introducendam, exposuerit, denique et illud patefcat, Samaritanos, aequè ac Judaeos, expectasse Messiam, cujus officium foret et praerogativa occulta proferendi, et dubia decidendi, quod Judaei ex Jes. XI., Samaritani ex Deut. XVIII. videntur hausisse. Biduo hic exacto, movit recta in Galilaeam, Johanne jam in custodiam ab Herode Antipa, ut in ejus vita observavi, dato, Matth.

XV: 12. cujus sensus est, Christum Galilaeam petiisse, non obstante incarceratione Johannis tunc audita, simile quippe fatum non veritum, quia Herodem propter peculiarem rationem, nec sua sponte, aut ex animo male in Johannem, qua praeconem justitiae, adfecto, sed ab Herodiade instigatum, id fecisse noverat: praeterea Judaeam, quam diu satis sua praesentia honoraverat, eo magis reliquit, quod Pharisei, sicut Johanni fecerant, ipsi nunc insidias struere incipiebant, tanquam qui plures quam Johannes fecerat discipulos; uti Joh. IV: 1. indicatur.

§. XXXVII. Trivit in Galilaea reliquum primi hujus anni tempus, quatuor mensium, quot supererant usque ad pascha, Joh. IV: 34. Vertit autem sese, relicta Nazareth patria sua, quippe ei, sicut fors prophetae in solo natali esse solet, minus acceptus, et honoratus, Joh. IV: 44. ad remotiora Galilaeae loca septentrionalia versus occasum, haud procul Tyro et Sidone, ubi *Cana* jacet Jos. XIX. quo in loco cum versaretur, sanavit verbo filium *basilici* alicujus, seu aulici, aut ministri regii, qui *Capernaumi* ad mare Tiberiadis, adeoque in loco inde remotiore decumbebat Joh. IV. Inde varia loca totius tractus Galilaeae peragravit, Capernaumi tamen sede fixa, Nazareth quidem adita, sed, postquam in synagoga docendo, ac recte perstringendo, eos irritasset, ita ut eum de rupe praecipitare vellent, mox derelicta, Galilaeam sua doctrina, et miraculis illustravit, quaquaversum in synagogis docens, et daemonia ejiciens, morbosque sanans. Praeterea discipulos, quos antea sibi acquisiverat, Joh. I. qui piscatum iverant, ad mare Genezareth reperit, ac inde ad piscaturam hominum vocavit, sibi que in perpetuum adjunxit comites, et Apostolos constituit: adjunctis Jacobo et Johanne, Zebedaei filiis, Matt. IV: 21. quibus dein addidit Levin, non eundem, ut putatur, ac Matthaeum publicanum, ex ipso telonio vocatum, apud quem una cum publicanis convivatus sese contra Phariseos, eum tanquam peccatorum

socium reprehendentes, defendit e scopo missionis suae, ad *peccatores*, non ad *justos*, vocandos et convertendos, praeterea discipulos suos non jejunantes, a Pharisaeorum, et Johannis quoque discipulorum, criminatione ea ratione excusat, Luc. V. quod, se praesente, jejunia ipsis non conveniant, luctum postea tempore passionis suae acturos et jejunaturos; sicut fecerunt, licet ex ignorantia rationum passionis, cum et tunc laetari debuerint; uti postea melius edocti fecerunt, Joh. XVI: 20. Duas addit parabolas, quarum *una*, quae, novum pannum vetustae vesti non adnectendum esse, habet, Pharisaeorum instituta de jejuniis et precibus ostendit esse nova, et hominum male sanorum inventa, praeterea, ne quidem nova illa cum antiquis recte cohaerere, sed praecipua et antiqua legis praecepta abolere; *altera* vini novi, non in veteres utres mittendi, eo tendit, ut discipulos ante renovandos esse declaret, quam evangelicam disciplinam spiritualem cum salutari effectu admittere queant. De quibus parabolis exposui in concioni- bus, Comm. ad Matt. XXIII: 1. subjectis.

§. XXXVIII. Ceterum cum Christus per doctrinam, et miraculosas sanationes, per Galilaeam ubique sese manifestum faceret, et secuti fuerint ipsum magna turba ex Galilaea, Decapoli, Hierosolymis, Judaea, et tractu Orientali Jordanis, Matt. IV: 25. habuit excellentem illam concionem de monte aliquo Galilaeae, incertum ubi sito, et quo tempore, ad discipulos directam quidem, sed coram maxima illa hominum multitudine Matt. V—VII. quam sermonibus, Belgice editis, fusius exposui. Complectitur internam externamque justitiam, pietatem et virtutem, Ecclesiae Christi, per se et natura sua consideratae, qua regno coelesti et spirituali, unice congruam, justitia Pharisaea, et littera quoque legis longe superiorem, et praestantioiorem, quam omnes regni ejus cives habere ac praeferre debent, Apostoli vero majore emphasi praestarent. Quod verbo tetigisse nunc suffecerit. Pronunciatum fuisse hunc divinum sermonem,

nem, *primo* muneris publici anno, in Galilaea, forte circa finem ejus, cum mox in Judaeam tempore Paschatis se conferret, ut quasi valedictoriae instar sit concionis, autumaverim, serie narrationis Matthaei, quam pro adcurata habeo, secus ac communiter putatur, nixus. De quo hic disputare non licet.

§. XXXIX. Anno *secundo*, aer. Vulg. 30, a secundo paschate usque ad tertium, ut supra vidimus, secundum narrationem Joh. V et VI. Luc. VI—IX: 17. brevem, mox in initio, die ipsius festi, fecit excursus Hierosolymam ad festum, ut solebat, celebrandum, Joh. V. tantum memoratum; quando aegrum et infirmum, seu paralyticum, ad piscinam Bethesdae in *porta ovium* προβατικῇ, scilicet πύλῃ vel gregis, versus ortum urbis et Templi, decumbentem, ac aquarum commotionem, stato tempore extraordinario modo per Angelum, ut credebatur, (si verba illa non sint ab alia manu intrusa, utique in Mss. nonnullis non reperiuntur) fieri solitam, exspectantem, sed diu frustra, cum nemo in tempore eum in eam deferret, verbo sanavit; ita ut lectulum suum sustulerit, jussu Christi, et abierit sanus et integer. Quod cum sabbato factum esset, et a Phariseis condemnaretur, Christus sese luculento sermone defendit exemplo Dei, quem Patrem suum esse declarat, semper benefaciendo operantis; quam suam relationem tanquam filii ad Deum Patrem suum, quae Judaeos adeo offendit, ut necem ei intenderint, claris ac certis argumentis demonstrat; Judaeosque severe reprehendit, tanquam incredulos, nec Deo nec Mosi obsequiosos. Quae summa est, Joh. V. Quo facto, inde mox discessit versus Galilaeam, Sabbato, proxime praecedente diem, quo spicae erant offerendae, quod *secundo primum* adpellat, Luc. VI: 1. de quo supra exposui: quo die cum Discipuli in itinere fruges carperent ac comederent, quod ante *postridie Sabbati* non licebat, nec Judaei ipso Sabbato, qualicumque alio, licitum superstitiose putabant, Christus eos contra Phariseos, illud

carpentes, luculenter defendit, exemplo Davidis, et ex scopo Sabbati, propter hominem, et in ejus commodum, instituti, cujus Dominus etiam est *filius hominis*, Luc. VI: 1.— Quod dein alio Sabbato, quo virum, aridam habentem manum, sanavit, renovatum est: ibid.

§. XL. Haud diu post, cum noctem in monte piis meditationibus ac precibus trivisset, ex discipulorum multitudine elegit *duodecim*, et apostolos adpellavit, qui ipsum perpetuo comitarentur, et deinceps ad regnum coelorum promulgandum ab ipso mitterentur. Antea quidem ei fuerant adfociati, nonnulli etiam arctius, ut supra habuimus, sed non indivulsi comites, nec hucusque duodecim numero; quod nunc demum factum fuisse, ex Luc. l. c. patet, ubi etiam nomina recensentur: sicut et Matt. X. Quo in eodem monte, ubi pernoctaverat, peracto, inde cum iis descendit, inquit Luc. VI: 17. in *locum campestre*, ubi, postquam multos eorum, qui undequaque ad eum confluerant, a Daemonibus, aliisque infirmitatibus, liberasset, ad recentem electos Apostolos sese vertens, singularem habuit sermonem, audiente quoque populo circumstante Luc. VI: 20. fin. quo primum Apostolos, dein eorum hostes, denique omnes, qui audiebant, et cives regni coelorum esse cupiebant, adloquitur: depingit itaque, duorum priorum generum hominum respectu, et ad eos sermonem vertens, diversam et oppositam conditionem externam discipulorum suorum, et hostium euangelii; *illorum* pauperum, lugentium, et ab hostibus vexatorum, *horum* divitum, luxuriantium, gaudentium, et vulgo bene audientium, eamque diversam sortem *illis* non obesse quin salutarem futuram, *his* non prodesse, quin male cessuram esse, declarat. Denique auditoribus reliquis, salutis cupidis, praescribit officia patientiae, charitatis, modestiae, et erga hostes, et socios suos.

§. XLI. Ceterum, quod probe adverti velim, hic sermo, licet in nonnullis similis concioni de monte Matt.

V—VII.,

V—VII., omnino ab ea est distinguendus, nec eodem tempore habitus; secus ac vulgo putatur. Utrique hic sermo pronunciatus est, 1. in loco campestri, in quem Christus de monte descenderat, Luc. VI: 13. alter in monte Matt. V: 1. 2. hic adloquitur suos apostolos, eorumque hostes, sed ibi tertia persona utitur, et de hostibus filet, 3. hic *esurire et lugere* ad externam refertur conditionem, sed illic ad animi qualitates morales, quare ex. gr. hic *pauperes*, ibi *pauperes spiritu*, adpellantur. 4. Nonnulla hic aliter proferuntur, longe plurima, ibi memorata, hic reticentur: ut sola lectio quemvis docere potest. 5. Addatur, hanc concionem, teste Luca, habitam esse anno *secundo*, illam, ut supra notavi, anno *primo* publici Christi muneris. Qua ratione Matt. et Luc. conciliandi sint, quoad concionis consequentia, mox tradam, postquam ex Marc. III: 10.— monuero, inter illa, quae apud Matt. et Luc. connectuntur, intercessisse nonnulla, quae *domi* peracta sunt. Ex Marco enim discimus, Christum, hoc sermone habito, *domum* petiisse, et ibi, congregata multitudine ante fores, inter alia refutasse calumnias Pharisaeorum atroces conspirationis cum principe Daemonum, dein a matre et fratribus, qui, fama de Christo extra se rapti, et defecturo, sparsa, uti Marc. III: 21. expresse dicitur, eo venerant, ut inde deducerent Christum, quaesitum, respondisse, se pro matre et fratribus veris agnoscere eos tantum, qui *voluntatem Dei fecerint*.

§. XLII. Hisce peractis, Capernaumum se contulit; ubi ministrum Centurionis paralyticum, ad ejus petitionem, absens et verbo sanavit, posteaquam in via Capernaumum purgasset leprosum, Matt. VIII. et Luc. VII. Connectit quidem Matt. illud cum descensu Christi, habita concione, de monte; sed non necesse est, ut illud de immediato capiatur nexu, cum stilus Euangelistarum, uti supra in historia nativitatis Christi ad Luc. II. 39. observavi, latitudinem admittat, nec aliqua intermedia excludat. Praeterea socru Petri a febre liberata, et daemoniacis multis sanatis, pro-

fectus est Nain, urbem Issacharis, ad austrum montis Taboris, termini septentrionalis ejus tribus, unius dici itinere distantem Capernaumo, probe distinguendam a vico Nais, in *magno campo* Jitzraelis, in finibus Samariae, Josepho Ant. XX: 5. memorato: cum hic legatur *Nain*, נַעַיִם nomine ab *amoenitate* situs tracto, et urbs adpelletur, uno die a Capernaumo, ubi primum patravit resurrectionis mortui miraculum in filio viduae, in lectulo ad sepeliendum deportato, vitae restituendo Luc. VII. Cujus fama longe lateque propterea fuit disseminata ad Judaeam usque ib. 17., imo ad Johannem baptistam quoque delata, in castello Machaerunte, juxta Joseph., custoditum trans-Jordanem, prope mare mortuum, in confiniis Arabiae. Missi utique haud diu post sunt a Johanne duo discipuli ad Christum, postquam omnia illa magna miracula intellexisset, Luc. VII. 18. rogatum, non Johannis sed discipulorum causa, *sitne ipse Christus Messias?* quibus, pro responso, miraculis suis monstratis, et ita dimissis, in luculentam Johannis descriptionem se effundit, et Judaeis obstinatum exprobrat incredulitatem, et perversiorem, simul gravissimum civitatibus, quas praecipue visitaverat sine fructu, judicium Divinum denunciat, etc. Luc. VII. et Matt. XI. Quam pericopam sermonibus quoque, belgice editis, illustravi.

§. XLIII. Subnectit Luc. VII: 36.— historiam mulieris peccatricis Christum, in domo Simonis accumbentem, ungentis, et ab ipso contra hospitem suum, qui illud cum persona prophetae, quam Christus praeferebat, quem latere non poterat, foeminam illam esse infamem, conciliare non poterat, praeclare defensae. Qui casus, ab altero simili Bethaniae Matt. XXVI. et Marc. XIV. omnino distinguendus, ubi contigerit, incertum est, nec Luc. memoravit: *urbis* quidem meminit, v. 37. sed eam non nominat; de Hierosolyma cogitari cum viro Docto non licet; cum nulla de ratione id fieret, et Christus in Galilaea repraesentatur. Tradit deinde Luc. VIII. Christum per urbes et vicos cum Apostolis,

Apostolis, regnum coelorum adnunciantem, ivisse, absque ut aliquos casus in eo itinere memoraverit. Forte locus hic illis dari poterit, quos Matt. XII. refert, *unum* in discipulis spicas Sabbato carpentibus, *alterum* in viro cum arida manu Sabbato sanato; si, casus hosce ab illis, qui Luc. VI et VII. occurrunt, fuisse diversos, statuere liceat; quod non est absonum, et ad Evangelistas subinde aptum conciliandos. Messis itaque tunc, non hordeacea, uti Luc. VI. sed *triticea*, paulo serior, intelligenda erit.

§. XLIV. Majorem meretur adtentionem sermo Christi, ad calumnias conspirationis cum Beelzebul, principe Daemonum, cui Pharisei miracula Christi adscribebant, nunc occasione sanationis muti et surdi renovatas, retundendas Matt. XII. prolixè narratus, et a nobis etiam in sermonibus citatis expositus: quare hic nihil observo. Deinde ad mare Tiberiadis profectus, et ingente multitudine ad littus congregata, ipse e navigio prolixum habuit Sermonem, e folis parabolis constantem, et a Matt. XIII. fusius rursus enarratum. Quibus partim concionum evangelicarum varia effecta, a diversa auditorum indole et qualitate, repetit, uti in parabola sementis, partim malorum cum bonis in mundo conjunctionem, ad finem seculorum duraturam, a malo derivat Spiritu, in parabola de Zizaniis, partim stupendum evangelii in orbe progressum, parabolis de *fermento*, et *grano sinapi*, praenunciat, partim abnegationem sui in veris civibus regni coelorum, parabolis mercatoris, magni pretii margaritam ementis, et viri thesaurum in agro invenientis, ob oculos ponit; partim denique mixturam verorum et falsorum civium regni coelorum parabola retis, bonos et malos concludentis pisces, praedicat.

§. XLV. Finito hoc sermone trajecit cum discipulis, eo ipso die, circa vesperam, Marc. IV: 35. mare Tiberiadis, quando ingente exorta tempestate fluctus verbo compescuit, et in regionem oppositam Gadarenorum, seu Gergesensorum, adpulsus, duos saevos daemoniacos liberavit, dae-

monesque fivit porcos intrare, ac cum iis in mare praecipitari, ac suffocari Marc. V. et Luc. VIII. Quem casum Matt. VIII: 18. alieno loco enarrat, nulla praecisi temporis nota addita. Cum vero Gadara, etiam Gerasa dicta, urbs Gentilium fuerit, teste Josepho, porcorum gregem ibi fuisse, nihil mirum. Eorum invasionem ac praecipitationem permisit Christus, ut regio illa a daemonibus, quorum ibi ingens erat copia, liberaretur; daemonibus in *abyssum* detrusis: quod deprecati erant Luc. VIII: 31. sed ipsis evenit, ad ipsam eorum petitionem. Ex quo observato liquet, hoc in bonum magis quam malum cessisse Gadarenis, nec aliquid habere Domino nostro indignum. Redux Capernaumum, a Jaeiro, Archisynagogo, rogatus, ut filiam sanaret, eo tendens mulierem sanguinis suam, oram pallii ejus tangentem, eaque ratione se ejus *protectioni* committentem, adeoque plenam fidei, cui sanatio tribuenda est, liberavit a fluxu, et filiam Jaeiri jam mortuam, cum in domum ejus venisset, resuscitavit Luc. VIII. Marc. V. Hinc Nazaretham, patriam suam, tendens, et in Synagoga docens, admirationem nonnullorum, sed aliorum contemtum, prae vili conditione, sibi peperit, Matt. XIII. et Marc. VI. Quod vero ibi traditur, Christum *non potuisse* illo in loco *ullam exserere potentiam*, defectum potestatis in ipso non arguit, sed *fidei* in ipsis, ut expresse additur, unde erat, quod ad eum non detulerint aegrotos, nec fide, quae ex Divina destinatione passim requirebatur, fuerint praediti; ita ut *non posse* hic idem dicat, ac non habere occasionem, uti alibi sumitur, et mox Marc. VI: 19. ubi Herodias, licet vellet, non *potuisse* occidere Johannem habetur, quatenus *occafio* deficiebat.

§. XLVI. Hic cum versaretur misit *duodecim* Apostolos quaquaversum per Galilaeam, ad regnum coelorum adnuntiandum, concessa potestate patrandi quasvis miraculosas sanationes, usque ad mortuorum resuscitationem; Marc. VI. qui v. 7. missionem illam connectit cum mora in confiniis

Nazarethae,

Nazarethae, et Luc. IX. sed Matth. c. X. citius id narrat, ac instructionem Apostolorum longe prolixius, una cum relatione ad sequentia tempora, post mortem Christi: cuius expositionem etiam in *sermonibus* citatis dedi. Quod vero citius memoraverit, illud cum reliquis Euangelistis facile in concordiam redigitur, modo advertatur, Matthaeum non actualem missionem, sed instructionem, tradere. Missis Apostolis, et Christo inde discedente, forte Capernaumum, ut mox patebit, et euangelium adnunciante, Johannes baptista decollatus est, ut in ejus vita habuimus, et Herodes, fama de Christi miraculis ad eum delata, et opinione de Johanne resuscitato in Christo ipsi suscitata, eum videre desideravit: Marc. VI. et Luc. IX. Mor-te Johannis audita, et discipulis Christi ad eum reversis, secessit cum ipsis in locum desertum prope Bethsaidam, usus *navigio*; ergo, ut videtur, Capernaumo eo venit per mare. Quae locis cit. et Matt. XIV. narrantur. Bethsaidam sese contulit, ut ditionem Herodis Antipae, qui Johannem modo occiderat, defereret, et in eam Philippi secederet. Urbs enim illa Philippo suberat, ab ipso etiam ornata ac munita, et Julias, secundum nomen Juliae, filiae Augusti, Jos. Ant. XVIII. adpellata, sita quoque fuit trans Jordanem, ubi in mare Tiberiadis insluit, ad oram aquilonarem ejus, versus ortum Jos. B. Jud. l. II et III. Christus vero navigio usus est; sed ingens multitudo eum secuta est pedibus; quod utrumque Capernaumo, in tractu Gennesarum, ad oram occidentalem maris istius Bethsaidam tendenti licet.

§. XLVII. Hoc in loco deserto cum 5 millibus hominum, mulieribus et infantibus non numeratis, versatus, tantam turbam 5 panibus ac duobus piscibus, miraculose, Domino benedicente, multiplicatis, cibavit. Quo facto, Apostoli jussi sunt mari se committere, et Capernaumum reverti, ipse mansit, et turbam dimisit: sed cum, exorta tempestate, navis in summo esset periculo, Christus quarta

noctis vigilia aquas calcans subito iis adparuit, iussitque, ut bono sint animo. Quo audito Petrus, venia a Christo impetrata, super aquas etiam ambulare coepit, sed metu correptus, et fide vacillans, cum demergi inciperet, a Christo est correptus, et in navem secum ductus; quando, vento et aquis increpitis, summa mox orta est tranquillitas, stupentibus discipulis, et Christum adorantibus. Ceterum hic Petri casus pro omine haberi potest lapsus ejus in aula Cajaphae, ubi se temeraria fiducia periculo abnegationis Christi exposuit, sed, Christi misericordia et ope, reparati. Adpulsi autem sunt, ut Matt. XIV: 34. dicit, *in terram Genesaret*, sed Joh. VI: 17, 24. *Capernaumum*; unde patet intelligi occidentalem tractum maris Tiberiadis, et ibi situm fuisse Capernaumum. Haud diu post, turba, hoc intellecto, navigiis, quae praesto erant, Joh. VI: 23. trajece-
runt quoque lacum, et Christo sese adjunxerunt; ut Joh. VI. narratur. Qua occasione, per modum colloquii cum turba illa, praeclarum habuit sermonem, ibi recensitum, quo Judaeos tanto studio eum secutos reprehendit, quod, panes edere contenti et saturari, ad miraculosam illam cibationem, tanquam signum divinae suae personae, a Patre, ad salutem aeternam adferendam, missae, patrisque approbatione, et autoritate, tanquam inpresso sigillo, in miraculis utique sito, munitae, non rectius attenderint, hortaturque, ut non tantum, nec tam, cibum terrestrem, uti faciebant, quam coelestem, et in aeternum saturantem ad vitam aeternam, quem ipse habebat, et dabat, quaererent, quem panem, occasione eorum interrogationis et objectionis, declarat suam esse *carnem, quam daturus est pro vita mundi*, v. 51. ab omnibus itaque salvandis comedendam, ad salutem, non carnaliter, sed spiritualiter, v. 63. nec in typo aut sacramento, ex. gr. eucharistiae, uti nonnullis visum, sed in fide vera et viva, quae hominem unit cum Christo, tanquam pane vitae, et omnia ejus merita adfert, v. 35., 47., et 48. Cujus sermonis effectus fuit, quod a multis, qui

qui mentem Domini non capiebant, fuerit desertus, Apostoli vero ei arctius adhaeserint, tanquam Christo, filio Dei vivi, qui verba vitae habet et profert; v. 68, 69.

§. XLVIII. Sequitur annus *tertius* publici Christi muneris, qui est aer. V. 31. a tertio paschate Joh. VI: 4. memorato, usque ad ultimum seu emortuale. Quo paschate non tantum Hierosolymis non fuit, ut antea solebat, sed longo tempore post sese in Galilaea detinuit, nec in Judaeam venit, nisi festo Tabernaculorum, Joh. VII. ubi etiam v. 1. expresse dicitur, Jesum Galilaeam perambulasse, nec voluisse per Judaeam, quia *Judaei ipsum occidere conabantur*. Dicta autem et gesta Christi usque ad illud festum, silentio involuta a Johanne, ex reliquis euangelistis petenda, haec fuerunt praecipua. Haud diu post festum paschatis, cum Christus non comparuisset Hierosolymis, sed sese in tractu Galilaeae, in vicinis Capernaumi locis, occupatum teneret sanandis miserabilibus, qui undequaque ad eum confluebant, Scribae et Pharisei, qui cum ad eum, animo coram populo prostituendi, ac occidendi, uti jam a primoribus populi decretum erat, Joh. VII: 1. ex ipsa metropoli accedentes, discipulos illotis manibus cibum capientes deprehendissent, illud mox adriperunt, et reprehenderunt, tanquam institutis majorum contrarium. Quam criminationem cum Dominus in eos retorisset, demonstrando, eos suis traditionibus praecepta Dei infringere, uti ex gr. de honorandis parentibus, simul eos tanquam hypocritas, Deum labiis tantum colentes, corde ab eo alieno, dicto Jes. XXIX. iis adplicito, depinxisset, reliquos auditores vero inpuritatis moralis intellectu inbuit, denique discipulos secreto accuratius instruit, et coccos illos coecorum duces vitandos esse docet; cum et doctrina et vita sint planta, a Patre coelesti non plantata, sed eradicanda, Matt. XV. et Marc. VII.

§. XLIX. Hinc ad confinia Tyri et Sidonis discedens, notusque factus, filiam mulieris Syro-Phoeniciae daemonia-

cam, fide matris ante explorata, et valde laudata, sanavit. Ibid. apud Matt. et Marc. Ubi obiter notetur, dictum Christi, *se non nisi ad perditas*, vel sine pastore oberrantes, oves Israelis esse missum, restringendum esse ad muneri sui publicam functionem, responsum vero mulieris, *canes quoque micas*, de mensa Dominorum decedentes, comedere, a Domino laudatum, tanquam fidei insigne documentum, pro hypothese habere, et involvere, Deo licere, et propositum esse, micas gratiae ac benedictionis extraordinarie concedere Gentibus, sicut antea fecit, nunc magis faciet sub euangelio. His oris brevi relictis sese per fines Decapoliis contulit ad mare Tiberiadis; ut Marc. tradit. *Decapolis*, a 10 urbibus, quas continebat, nomen trahens, et a Graecis maxime inhabitata, a Scythopoli, cis Jordanem ad austrum Maris, sese porrexit Damascum et Caesaream Philippi usque, vid. Ligtf. ad Marc., eratque Philippo tetrarchae subjecta, adeoque extra ditionem Herodis Antipae, quam vitare ad tempus voluit. Hic ad oram orientalem maris Tiberiadis versatus, et a magna hominum turba visitatus, cujus miserabiles sanavit, miraculose altera vice 4 millia, sine mulieribus et infantibus, cibavit septem panibus, ac paucis piscibus. Hinc per mare trajecit ad confinia Magdalah, Matt. XV. vel Dalmanutae Marc. VIII. ad oram australem maris trans Jordanem: adeoque prope Antipae ditionem; ubi a Phariseis et Sadduceis rogatus, ut signo, coelo dato, sicut olim Mosi contigerat, divinam missionem demonstraret, respondit, eos non esse dignos, quibus, post alia jam edita, novum aut aliud detur, praeter *Jonae* prophetae: de quo Matt. XII. fuit actum. Mox, nulla facta mora tractum illum deferuit, Judaeis renunciando, et ad ripam maris *ulteriorem* navigavit, vel ut Marc. VIII: 22. habet, *Bethsaidam*, ad septentrionalem oram maris trans Jordanem. Quando discipulos expresse admonuit, ut sibi a fermento Phariseorum ac Sadduceorum caveant; non pane, ut illi perverse opinabantur, quia panes neglexerant se-

cum

cum sumere, sed *doctrina et institutis* eorum, uti ipsis, non sine insipientiae exprobratione, exposuit clarius. Ceterum, ubi Sadducaeorum loco Marcus habet Herodianos, notandum est, Sadducaeos Herodi maxime adhaesisse, tanquam politicos, et cum ipso Romanis fuisse contra Phariseos. Bethsaida cum coecum per gradus, illito sputo, ac manibus impositis, sanasset, Marc. VIII. profectus est, cum solis discipulis Caesaream Philippi, et in ejus confiniis versatus est; adeoque prope Gentilium ditionem, ad radicem montis Libani, et in vicinia Sidonis. Urbs, antiquitus *Lais*, dein *Dan* Jud. XVIII. postea *Paneas*, denique *Caesarea*, de Caesare, a Philippo Tetrarcha, ut habet Jos. Ant. XVIII., in cujus ditione erat, adpellata, addito *Philippi* epitheto, ut ab alia Caesarea, quae et *turris Stratonis* dicitur, ad mare mediterraneum, distingueretur.

§. L. Hic, in loco solitario ac remotiore, in confiniis quoque Gentilium et Judaeorum regionum, cum degeret cum solis Apostolis, instantem suam passionem Hierosolymis aperte, clarisque verbis, *prima* vice manifestavit Apostolis: Matt. XVI. Marc. VIII. Antea quidem hunc exitum suum, cum salutari ejus eventu et fructu, tectius et involutius indicaverat, uti ex. gr. ubi templum corporis sui destructum mox triduo post esse reaedificandum Joh. II. filium hominis esse instar serpentis aenei in deserto exaltandum, Joh. III. carnem et sanguinem suum esse fide sumendum, c. VI. denique filium hominis instar Jonae triduo in corde terrae futurum, Matt. XII. declaravit; sed nudis verbis id nondum fecerat, tempore quippe nondum opportuno. Sed cum nunc passio instaret, ne Apostoli offenderentur, eos de ea certiores fecit, sed prudenter, ne nimia corriperentur consternatione. Quo facit, quod ante ipsis elicerit verae fidei de Jesu, filio Dei ac Christo, confessionem, sponte factam, et ore Petri, e divina revelatione, prolatam, declaraverit quoque, Ecclesiam, super ea veritate fundatam, fore perpetuam acaeternum duraturam, et Aposto-

los in ea fundanda ac gubernanda praecipuas habituros partes, clavibus quippe iis commissis, illud, inquam, omne ante fecerit, quam violentam suam mortem exposuit, simul resurrectionem, intra triduum futuram, addidit. Cum autem ne sic quidem hanc declarationem ferrent, Petrus se opponeret, viarum Dei nimis adhuc ignarus, Dominus, Petro increpito, partim ob oculos posuit, quantopere se abnegare debeant, si discipulos suos sese praeferre velint, partim eos erexit spe remunerationis, et gloriae suae post mortem suam. Quae omnia fusius quoque in sermonibus cit. pertractavi.

§. LI. Qua in fide et spe ut corroborarentur Apostoli, eorumque animi erigerentur, Christus, tribus secum sumtis discipulis, Simone, Johanne et Jacobo, montem in vicina conscendit, et in eo coram ipsorum oculis divino splendore circumfusus est, Moses et Elias, de coelo missi, cum eo locuti sunt, et voce coelesti proclamatus est filius Dei *dilectus*, seu primogenitus, in quo Deus sibi complacet. Quem singularem casum tres Evangelistae, Matt. XVII. Marc. IX. et Luc. IX. litteris consignarunt, et Petrus sub vitae finem testimonio suo confirmavit, 2 Pet. I. Mons, quo contigit, non est Tabor, ut antiqua fert traditio, et communis opinio, quippe in campo Jizreelis in media fere Cananaea situs, et a loco, ubi Christus versabatur, longe remotior, verum Libani potius pars, utique in vicina. Accidit sex tantum diebus, postquam de sua passione, eamque secutura gloria, locutus fuerat prima vice aperte et nude; adeoque eo recte spectasse censetur, ut gloria illa Christi, illustri aliquo specimine, conspicienda praeberetur, et Apostoli in ejus fide ac spe confirmarentur, omneque crucis offendiculum e medio tolleretur. Adparitio vero Moses et Eliae, cum Christo de *exitu* ejus Hierosolymis, ut Luc. tradit, seu morte, ejusque consequentibus, loquentium, sicut Mosen, vel in coelum tempore mortis sublatum, vel resuscitatum, arguit, ita Christum, tanquam prophetarum

phetarum principem, novae seu coelestis oeconomiae conditorem, seu Veteris reformatorem, instar Moſis et Eliae, in coelum quoque, praesentibus discipulis, instar Eliae, elevandum, repraesentat, simul Christum ipsum, qua hominem, intuitu passionum subinde perturbatum, corroborare ac animare potuit. Ceterum cum Eliam tam cito vidissent disparentem, quem Judaei putabant inter vivos diutius versaturum, ac viam Messiae paraturum, Christum de eo rogarent, et responsum tulerunt, venisse jam Eliam, et officio probe functum esse, sed rejectum et multa passum, sicut et filio hominis eveniet. Unde de Johanne baptista illud intelligendum esse collegerunt.

§. LII. De monte ad reliquos discipulos reversus, magna jam hominum turba cinctos, qui, fama Christi per ea loca sparsa, eo confluxerant, Lunaticum, qui *multa passus* erat, scilicet a Daemone, quem discipuli liberare non poterant, sanavit, postquam fidem Patris ejus elicuisset, et a discipulis interrogatus, quare ipsi non potuerint, *fidei defectum* in causa fuisse declarat, addens, apud Marc. IX: 29., unde ad Matt. XVII: 21., ubi locum non reperit commodum, est translatum per librarios, *hoc genus daemonum non exire nisi precibus et fide*; qua discipulos caruisse modo dixerat: (pro *μηδεια* enim leg. videtur *πιστι*; v enim et *π*, ut et *η* ac *ε* facile permutantur, α ex sequente voce, cum ea littera incipiente, orta est.) Sicut preces cum fide quoque copulantur Matt. XXI: 22. quibus omnis petitio inpetratur. Hinc per Galilaeam superiorem, seu septentrionalem, tendens, passionibus suis, ad Apostolorum tristitiam, repetitis in itinere, venit denuo Capernaum, et a didrachmatis collectoribus per Petrum rogatus, num non tributum illud solveret, jussit, ut Petrus, pisce capto, et *statere* ibi invento, illud pro se et Petro faceret, licet qua *filii* regis, ad id non esset obligatus, Matt. XVII: 24.— Didrachma, seu Semi-siclum, intelligi, Jehovahae, in usum Templi et Sacrorum, ab omnibus Israelitis offerri quotannis solitum, et

non censum Romanis solvendum, quod Camero jam observavit, et Cl. Burmann. in Harmon. t. I. ad Mat. docte et multis demonstravit, equidem non dubitaverim, cum, ne alia memorem, ratio, quare Christus id non necesse habeat solvere, a *filiatione* ejus petita, non concluderet, nisi tributum ad Jehovam, cujus *filius* erat, spectaret. Attamen hinc pro certo colligere non ausim, casum hunc contigisse uno mense et aliquot diebus ante ultimum Christi pascha, adeoque omnia, quae tres Euangel., Matth., Marc. et Luc., narrant ab eo tempore accidisse, intra tam breve spatium, unius aut duorum mensium, facta esse: ut Cl. Burman. contendit, et in eo totam suam fundat harmoniam istius anni. Traditio Talmudica, quae Mensi Adar, proximo ante Nisan, in quem Pascha incidit, census collectionem unice adligat, nescio quam vera sit, quantaque auctoritatis: fieri potuit, ut eo mense Semi-siclus fuerit Hierosolymam translatus a collectoribus publicis, ad id constitutis, cum pascha, primum anni festum, instaret, sed antea, et per totum annum, variis vicibus eum non potuisse seponi, aut colligi, non ausim adfirmare, sed, si vel vera foret traditio, nondum liquet, Christum eo mense fuisse de eo admonitum; cum variis enim in locis degeret, collectores, eum nunc Capernaumi offendentes, quocunque anni tempore eam quaestionem facere poterant; maxime cum non directe ab eo exigant, tanquam tempore fixo nunc solvendum, sed rogent in genere num non solvat? dubitantes num id unquam fecerit. Potuerunt itaque rogasse, num non suo tempore aliquando id fecerit? Quae de re quicquid sit, nimis magna mihi videtur itinerum et gestorum, ab Euangelistis, in primis Luca, narratorum, copia, quam ut tam breve spatium iis sufficiat. Praeterea oportet, jam bis, festo Tabernaculorum, et Encaeniorum, ut ex Joh. patet, ante adscenderit Hierosolymam, quam hic casus Capernaumi contigerit: quod cum Matth. et reliquis Euangel. vix conciliari potest, quippe qui Christum
ad

ad hoc tempus usque in Galilaea versantem repraesentant.

§. LIII. Sed mittamus hanc disquisitionem, quae non est hujus fori, et in praecipuis Christi gestis ordine, quantum fieri potest, recensendis pergamus. Est enim difficile nimis, omnia exacte ordinare, nec etiam necesse est. Capernaumi cum domi versaretur, eo ab itinere, per remotiora Galilaeae loca instituto, redux, ab Apostolis, qui in itinere de primatu in regno coelorum, cuinam eorum competat, secum contenderant, de ea quaestione rogatus, elegante et prolixiore sermone respondet, primatum inter ipsos nullum esse, cum omnes sint aequales, et, instar puerorum a Magistro, ipsi a Christo solo dependeant, adeoque ipsos tanquam primarios Christi ministros aequalitatem et pacem secum observare debere. Quam concionem, ad solos Apostolos directe pertinentem, fusius in sermonibus Belgicis exposui, Matt. XVIII. Marc. IX. Deinde, cum festum Tabernaculorum ante fores esset, Hierosolymam petiit, non mox, cum fratribus et comitatu aliorum ad festum euntium, nec ut se per miracula ostentaret, quod fratres ab ipso volebant, sed quasi in occulto, seseque primum *medio* festo demum manifestavit, ac variis modis procerum Judaeorum consilium de se necando exposuit, et castigavit, simul se verum esse filium Dei demonstravit; dein ultimo festi die, praeclaros et salutes fructus a se exspectandos, et in eos, qui in se crediderint, conferendos, exposuit; emblemate *aquae* usus, quam qui, a se datam, biberit, in se credens, in ventriculo suo, seu corde et animo, sit habiturus fontem saltem in vitam aeternam, Spiritum indicans a se effundendum post glorificationem suam, passionem secuturam, et ad aquae, ex fonte Siloam haustae, effusionem, die *octavo* festi fieri solenni ritu solitam, adludens, et phrasibus ex Jes. XII, XLIV et LV. usus. Joh. VII. sequente die, primo mane, de monte Oliveti, ubi pernoctaverat, reversus Hierosolymam, populum do-

cuit, sese *lucem mundi* adpellavit, lucem salutis credentibus adferentem: unde lite cum Phariseis nata, eorum objectiones fortiter refellit, hypocrisin et malitiam in lucem profert, seseque verum esse a Deo missum Doctorem et filium Dei luculenter demonstrat, Joh. VIII. Omisi pericopam de muliere adultera, v. 3—11. quia eam cum Beza et aliis pro spuria habeo. De quo hic non est agendi locus. Templo egressus, et hostium, qui ipsum occidere volebant, manibus subductus, novo miraculo *coeci nati* sanati, per lutum e sputo suo oculis illitum, et ablutionem aquis fontis Siloam, Sabbato facto, Phariseos ad incitas redactos, et pudore confusos, magis adhuc irritavit, adeo ut coecum illum e synagoga ejecerint, qui Christum mox vera fide agnovit, Joh. IX. Pharisei vero rursus offensi, quod pro *coecis* ducibus haberentur, et cum Christo expostulantes, denuo novo sermone ab eo propositi sunt, quo se tanquam verum pastorem ovium, eos lupos et raptores, depingit: Joh. X.

§. LIV. Festo Encaeniorum, cujus mox mentionem fecit Joh. X: 22. denuo sese stitit Hierosolymis, sed postquam in Galilaeam reversus, inde ultima vice Hierosolymam tendens, varia in itinere habuerit fata, et ediderit miracula; a reliquis Evangelistis narrata; et quae inter duplex illud festum Tabernaculorum ac Encaeniorum contigerunt, adeoque duorum mensium et nonnullorum dierum spatio. Encaeniorum enim, ut notum est, post medium Decembris incidit, sicut Tabernaculorum in Mens. Octobr. Incipit hanc narrationem Matt. XIX: 1. et Luc. IX. 51. Christum, officio in Galilaea perfunctum, ubi diuturnam fecit moram septem vel octo tertii hujus anni mensium, brevi excursu Hierosolymam, festo Tabernaculorum, excepto, ut ex Joh. patet, Judaeam repetendi summo proposito, eo tetendisse per tractum Trans-Jordanensem, in genere tradit Matth., sed Luc. causam migrationis, occasionem transitus per illum tractum, et nonnulla gesta in itinere,

nere, adcuratius refert. *Causam* memorat fuisse, quod tempus *divanitas* readsumtionis suae, et in coelum translationis, ante fores esse perceperit, (vox enim Gr. prout ex *diva* vel *divo* censetur composita, et receptionem in statum pristinum, et adsumtionem in coelum denotat: qui dives sensus hic recte admittitur; Joh. XIII: 1. et XVII: 5.) quae Hierosolymis fieri debebat. Pauci utique menses restabant ante pascha emortuale. *Occasionem* vero transitus Jordanis prae-buit inhospitalitas Samaritanorum, liberum transitum recusantium, uti Luc. IX: 52.— narratur. Ratio erat, quod cum discipulis per tractum eorum Hierosolymam, cultus gratia, tendere voluit, ut diserte additur: quippe quem locum adorationis non Hierosolymam, sed montem Garisin, esse contendebant, Joh. IV. Unde tumultus et pugnae nonnunquam ortae sunt inter Samaritanos et Judaeos, Hierosolymam petentes Jos. Ant. XX: 5. B. Jud. II: 11. Duo quoque discipuli Christi, Jacobus et Johannes, injuriam hanc, per ignem coelo mittendum, vindicatam volebant, sed a Christo objurgati; quare *Boanerges*, filii tonitru, appellari meruerunt, ut ab omni violentia in regno Christi propagando absterrentur Discipuli Christi, qui humanam genus salvatum, non perditum, venit.

§. LV. Flexit itaque iter versus Jordanem, quem circa Scythopolin, ubi celebris erat ejus trajectus, transiit; venit enim, teste Matth. I. c., trans Jordanem in Judaeam. Tres viros qui ipsum comitari volebant, forte e tractu Samaritano, ubi non deerant in eum credentes, Joh. IV. duo sponte, unus a Christo vocatus, adcuratius instruxit, quantopere se abnegare debeant comites Christi, Luc. IX: 57. sicut antea simile quid contigerat, Matth. VIII. Jordane trajecto, et iter per tractum trans-jordanensem suscepturus, praemisit 70 discipulos, qui urbes et vicos, seu loca, quae ipse erat ultima sua honoraturus praesentia, per Judaeam, et Galilaeam, adirent, et, regnum coelorum adnunciando, incolas pararent ad Christum digne recipiendum, repetitis

etiam instructionibus, antea Apostolis, quaquaversum missis Matth. X. datis. Luc. X. Subjungit quidem Luc. v. 17. reditum eorum ad Christum, et monita ea occasione ipsis facta, sed in incerto reliquit, ubi et quando illud acciderit: quare de eo nihil definiri potest: tantum probabile mihi fit, Christum adhuc in itinere fuisse Hierosolymam versus, sive in tractu transjordanensi adhuc, sive potius in vicinia Hierichuntis jam fuerit versatus; quo nos casus cum Legisperito, et parabola Samaritani, nec non adventus in Bethaniam, ibid. cap. X: 25. et seq. haud obscure ducit. Jordane e regione Hierichuntis trajecto, nonnulla narrantur, Matt. XIX et XX. nec non Luc. X: 25.— quae eodem fere tempore contigerunt, sed praecise ordinari nequeunt; innuo colloquium Christi cum Legisperito, Luc. X. et Pharisaeis de divortio Matt. XIX et XX: 11—16. Statim ac Christus in confinia Judaeae venerat, et morbis sanandis operam dabat; Pharisaei, inquit Matth., ipsum ibi convenerunt, et quaestionem de divortio proposuerunt decidendam: ad quam cum Christus responderat, hanc materiam cum Discipulis suis domi uberius tractavit; mox infantibus piorum parentum ipsi oblatis benedixit, talium esse regnum coelorum declarans, denique viro primario, ac diviti, secundum legem justo, quaerenti de bono opere ad vitam aeternam consequendam praestando, respondit, ipsum, bonis in pauperes collatis, sese Christo comitem adjungere debere. Quo contristatus responso a Christo tunc sequendo abstinuit. Qua occasione cum discipulis de hac ipsa conditione adcuratius egit, ad eos instruendos ac consolandos, Matt. XIX: et XX. Quam totam pericopam etiam in sermonibus Belgice editis fusius exposui. Connectit quidem, Matt. c. XX: 17. cum eo casu adscensum Christi Hierosolymas, sed haud parvo temporis spatio post demum peractus est, et varia intercesserunt, ex Luc. IX. et seq. repetenda. Quae strictim recensere.

§. LVI. Legisperitus, de via ad vitam aeternam Christi mentem

mentem quaerens, et ad legem ablegatus, cum recte respondisset, eam in amoris Dei et proximi observantia secundum Legem esse sitam, sed definitionem *proximi* a Christo postulasset, exemplo Samaritani, Judaeum a latronibus vulneratum, a Sacerdote et Levita neglectum, sublevantis, quousque amor proximi, ne sectae quidem aut religionis discrepantiae habita ratione, se extendat, audivit a Christo, et ad imitandum excitatus discessit. Unde haud inepte colligitur, Christum, jam superato Jordane, in via versus Hierichuntem fuisse, cum hominem in parabola sistat Hierosolyma Hierichuntem descendantem. Quod sequens casus Luc. X: 38. memoratus ulterius confirmat. Narrat enim mox, Christum venisse Bethaniam, prope Hierosolimam, et a Martha fuisse hospitio exceptum: qua occasione Christus, eam multis negotiis et curis, ad Christum laute tractandum, distractam admonet, parvo contentum esse posse hominem, et melius agere sororem ejus Mariam, quae, Christum secum habens, ejus instructionem audiebat et inbibebat. Hinc cum Dominus discessisset, et in secreto aliquo loco, forte montis Oliveti, Bethaniae adjacentis, precibus sese occupatum tenuisset, ab aliquo Apostolorum rogatus, ut modum precandi suos doceat, sicut Johannes fecerat, repetit orationem, sic dictam, *Dominicam*, jam antea in sermone de monte, Matt. VI. praescriptam, ad eam confirmandam, et commendandam, non tam, ut instar *formulae* esset, quam ut *formam* daret, et materiae, et brevitatatis, respectu, ad quam preces sunt conformandae; clausula tantum omissa, quia ad scopum, modo memoratum, non adeo pertinebat. Quid? quod clausulam illam ne quidem Matt. VI. esse genuinam, sed ex Liturgiis ortam, verosimile sit, uti a Doctis jam est comprobatum. Quae occasione de necessitate ac utilitate precum; et parabolice et simplici stilo luculenter disserit, usus quoque rationibus antea Matt. VI. productis; quod in hac ultima circumfusione haud infrequenter fecit, ut adtendenti et admonito

facile in oculos incurreret, nec est nullius, illud in harmonia euangelica concinnanda probe advertisse, cum ex factorum et sermonum convenientia subinde ordo temporis, et rerum, confundi soleat. Cujus observati veritas mox novo et illustri exemplo confirmatur, per pericopam immediate subnexam, Luc. XI: 14. cum Matt. XII. comparatam. Narratur enim, Daemoniacum surdum a Christo esse sanatum, et a malitiosa Phariseorum calumnia, de Christo cum Beelzebule conspirante, vindicatum; eodem modo ac antea Matt. XII. nonnullis etiam additis, quae antea quoque alia occasione dixerat, Matt. V. Tantum inferitur acutum Christi dictum v. 27, 28. ad mulierem, ejus sermonem in tempestive interruptentem, per inopportuno elogium matris Jesu secundum carnem, quo, non matrem propterea, sed omnem eum beatum praedicat, qui Christi sermonem animo conceperit, et eum per exactam observantiam tanquam foetum excluderit, Luc. XI: 28. sicut alia occasione antea quoque fecerat, Matt. XII: 48.— Magna mox turba ad eum confluente, repetit quoque dicta de signo huius generationi dando, non quale petebat, sed ei conveniebat, et alia, sicut antea Matt. XII et V.

§. LVII. Quibus enarratis Luc. XI: 29—36. immediate subjungit Evangelista v. 37: Christum a Phariseo aliquo ad prandium invitatum, apud eum, sed una cum aliis Phariseis ac Legisperitis, accubuisse, inter convivandum vero occasionem praebente hospite, Christum illotis manibus adcessisse aegre ferente, et cum eo propterea exostulante, acrem habuisse sermonem, investivum ac interminatorium quo hypocrisin, superbiam, avaritiam, ac spiritum persecutionis, aliaque prava facinora, eorum acriter perstringit, nihil veritus eorum indignationem: cujus sermonis partes fere omnes postea sub finem vitae repetiit, Matt. XXIII. Ceterum, ex ipso hoc sermone, et ejus consequente, v. 53, 54. facile elucescit, haud bono animo Christum fuisse a Phariseo invitatum, et merito cum reliquis convivis a Christo

Christo increpitem. Quo facto, immensa hominum multitudine congregata, admonet discipulos, ut sibi ante omnia a fermento Phariseorum, seu hypocrisis eorum in doctrina et institutis, caveant, doctrinam salutarem palam et libere adnuncient, nihil metuentes illorum oppugnationes, repetitis ex Matt. X. nonnullis, Luc. XII: 1—12. Quo ipso tempore ab aliquo de turba, qui Christum pro eximio forte propheta, aut futuro rege externo, habuit, rogatus, ut haereditatis divisionem inter se et fratrem procuraret, illud a persona sua non tantum alienum esse declaravit, sed, ea arrepta occasione, elegantem habuit sermonem, primum ad turbam, quo omnes ab avaritia, seu bonorum terrestrium studio, addita quoque parabola coloni, fructibus suis abundantibus fidentis, mox e vivis sublatis, absterruit, dein ad discipulos, eo etiam spectantem, ut, cura rerum terrestrium deposita, toti incumbant regno coelorum, et Deo fiant, nec segnes in eo sint opere, sed vigilantes ac fervidi, adjuncta quoque parabola servorum, domum Domini absentis curantium, et ejus adventum vigilanter, ac in opere diligenter versantium, expectantium, simul modeste ac pacifice cum conservis agentium, denique rursus ad turbam, eam admonens, ut ad signa temporum attendat, sibi que a litibus mutuis caveat, pacemque colat, multis antea dictis quoque renovatis Luc. XII: 13—59.

§. LVIII. Deinde, cum ipsi, in vicinia adhuc Hierosolymae versanti, nunciaretur, Galilaeos aliquos jussu Pilati inter offerendum esse necatos, forte quod, principiis Judae Galilaei inbuti, in Templo coitiones fecerint, vel seditionis semina sparserint, Christi, tanta turba cincti, tanquam futuri regis, uti falso opinabantur, in vicinia versantis, praesentia quoque animati. Quo etiam ducere videtur, quod Christo illud in specie mox nunciaverint, sive ut ejus iudicium eo de casu expiscarentur, sive ut eum ad inde discedendum, tanquam eandem sortem alias subiturum, permoverent. Qua occasione Christus eandem sortem Judaeis,

nisi resipiscant, tanquam seditiosis a Romanis trucidandis, manere declaravit, simul singulari parabola ficus per tres annos, quot ipse jam inter eos triverat, infrugiferae, et ad preces hortulani unum annum tolerandae, ac curandae, sed tum, si fructus non ferat, excindendae, illustrat, Luc. XIII: 1—9.

§. LIX. Cum Luc. XIII: 10. hisce narratis subjungat, Christum *docuisse in aliqua synagoga sabbato*, absque ut locum aut tempus designet, deinde v. 22. eum *urbes ac vicos pertransisse docendo*, eo scopo, ut Hierosolymam ea ratione perveniat, statuere forte liceat, Christum ab hoc tempore iter rursus in Galilaeam suscepisse, et postea per urbes et vicos docendo perrexisse Hierosolymam, circa tempus paschatis. Quod antequam adgressus est Dominus, brevem videtur Hierosolymam fecisse excursum festo Encaeniorum, seu repurgationis Templi per Judam Maccabaeum, quod in Mens. Decembr., circa fin., incidit, cujus mentio est 1 Macc. IV. Fuisse utique ipsum eo tempore Hierosolymis, ex Joh. X: 22. constat; nec aliud videtur commodius tempus, quam hoc ipsum, quo in vicinia Hierosolymae fuit versatus, et nunc reditum in Galilaeam moliebatur: nisi quis velit, eum, hoc itinere confecto, primum Hierosolymas festo Encaeniorum adiisse, et dein in tractu Jordanensi mansisse usque ad festum Paschatis: quod ex Joh. X: 40., aliquid roboris acquirit. De quo quicquid sit, alterutrum enim videtur admittendum, Christus, referente Joh. I. c. Hierosolymis festi causa versatus, ut sese verum esse domus Dei renovatorem quoque demonstraret, rogatus a Judaeis, ut palam et aperte se profiteretur *Christum*, seu Messiam, respondit, se id satis, sed frustra, fecisse, et ad opera sua provocare; sed eos non esse de numero ovium suarum, quia non credunt; sed cum addidisset, oves suas certo servandas, quod in manu sua, et Patris sui, sint, seseque ac Patrem esse unum, Judaei eum lapidare voluerunt ob blasphemiam: quam cum a se clare removisset, et dictum de se

se defendisset, adprehendere eum nihilominus conati sunt. Quando, manibus eorum elapsus, secessit trans Jordanem, in locum Bethabara, ubi Joh. I: 2. initio baptizaverat; *ibique mansit*, scilicet ad aliquod tempus, sive ad paschatis festum, sive brevius, donec novum iter per Galilaeam et Judaeam instituit Hierosolymam usque, ad quam circa pascha rediit. Forte utrumque rectius conjungitur, ita ut Christus inde circumambulationem suscepit, eaque finita eo redierit, et manserit usque quo Bethaniam ad Lazarum suscitandum venerit: in quo acquiesco.

§. LX. Sequamur nunc Christum nostrum, *urbes ac vicos* docendo transeuntem, ut Luc. XIII: 22. habetur, donec in Judaeam redierit. Statim ac iter illud ultimum per Judaeam ac Galilaeam inceperit, in Synagoga aliqua, incertum quo in loco, docens, mulierem, 18 annos jam a Satana ligatam, ita ut *συγκύβισσα in pectus procumbens*, (hunc enim sensum adfert verbum Graecum) se non potuerit erigere, manibus inpositis erexit, et sanavit: factumque suum a sabato non abhorreere contra Archisynagogum, qui illud reprehenderat, justificavit, adversariis confusis, sed turba praesente laetante. Qua ansa arrepta repetiit duas parabolas, antea prolatas, uti Matt. XIII. *grani sinapi*, in arborem proceram excrescentis, ac fermenti, totam massam elevantis, eo tendentes; ut progressus euangelii, suo tempore futurus, praediceretur, occasione scilicet gaudii populi super gloriosis Christi factis, ringentibus adversariis, Luc. XIII: 20-21. Deinde cum aliquis, prae nimia curiositate, rogaret, num *pauci sint salvandi?* aliud non retulit a Domino responsum, quam *certandum*, si quis salvari velit, *esse, ut per angustam portam intret*, scilicet in tempore, quod mente est intelligendum, cum multi nimis sero, januis coeli jam clausis, id conaturi sint sine successu, nec debite parati, quippe qui cum professione euangelii, et aliis praerogativis, vitam conjunxerint inprobam, seu virtute cassam, verbis Matt. VII. quoque repetitis; addit tamen salvandorum

esse ingentem numerum, sed e toto terrarum orbe magis, quam ex Gente Judaea, collectorum ibid. 23—30.

§. LXI. Haec cum Christus, in ditione Herodis Antipae jam versatus, elocutus fuisset, a nonnullis Phariseis ad discessum fuit excitatus, ut mortem, ab Herode ipsi intentatam, effugeret. Quae ficta erat relatio, secus ac vulgo putatur, eo tendens, ut Christus, in ditione Herodis satis tutus, in Judaeam sese conferret, ubi necem ejus quaeri satis constabat. Quam eorum versutiam sibi probe esse perspectam, Dominus ipsis significat, ubi iis injungit, ut *vulpi huic* referant, sibi probe notum esse, quando et ubi sit morte adficiendus, non in Galilaea, sed Hierosolymae, sanguine prophetarum a longo tempore foedatae; et propterea quoque, cum nullis mediis emendari possit, destruendae Luc. XIII: 31—35. Ubi itaque Herodi, *vulpis* nomine adhibito, illud significandum vult, se eum pro tali habere non indicat, sed a Phariseis traduci insinuat, cum ipsi illi sese *vulpes* demonstrent, dum astute Christum in Judaeam adliciant, ut ibi occidatur. Deinde, incertum quando et ubi, in domo principis Phariseorum, sabbato cum aliis adcumbens, eos vincit *superstitionis* in sabbato observando, dum hydopricum sanat, exemplo quoque ipsorum, qui asinum vel bovem aquis eripere solebant, nec non *superbiae*, in primo semper loco in conviviis sibi vindicando, dum potius infimum deberent, ut extollantur, si digni judicentur, *contemptus* quoque pauperum, dum ad convivia eos tantum invitent, qui remunerari queunt: denique, cum aliquis beatum praedicaret, qui cibum in regno coelorum sumere potest, iis ob oculos ponit, adhibita parabola epuli ab aliquo instructi, bonae regni coelorum, non tam a Judaeis, qui terrestria praeferent, coelestia spernent, quam a Gentibus undiquaque colligendis, etiam *cogendis*, hoc est, ita docendis, ut blanda necessitate ad adfensum quasi *cogantur* (id enim hic denotat verbum *ἀναγκάζειν* cogere; uti egregie etiam docuit Cl. Valckenarius, ad Eurip. Hippol. v. 951.) esse

esse fumenda, Luc. XIV: 1—24. Tandem, cum ingens turba ipsum comitaretur, tempestive docet, veros suos discipulos eos tantum esse, qui Christi causa parati sunt, omnibus personis et rebus, ei contrariis, quam dilectis alias, renunciare, adeoque opus esse, ut quis animum suum ante exploret, quam Christo nomen det, ne postea pudore confusus eum deserat; instar ejus, qui turrim, seu domum splendidam aedificare, aut bellum gerere, vult, ante inquirere debet, num sat opum, vel virium habeat, quam propositum incipiat exsequi.

§. LXII. Quo tempore, cum ad Ipsum publicani ac peccatores confluerent ingente numero, et Pharisei illud aegre ferrent, Dominus tribus parabolis, ovis unius perditae et inventae, ut et drachmae unius, ac filii prodigi et ad Patrem reversi, ad summam laetitiam, exposuit, in coelo summum esse gaudium super uno peccatore resipiscente, magis etiam quam super justis, seu resipiscentiae, siue verae siue imaginariae, non indigis, eaque ratione haud obscure Phariseis insinuavit, graviores peccatores, ipsos etiam Gentiles, ipsis esse praefereandos, adeoque Dominum, cum illis conversantem, recte, et missionis suae scopo convenienter, agere. Luc. XV. Addit praeterea cap. XVI., in publicanorum forte instructionem, opibus et divitiis fallacibus (eas enim designat phrasis *Mammonis injustitiae*) saepe etiam male partis, non esse fidendum, sed eas in pauperum usum erogandas, et legem charitatis observandam esse, ut ea ratione salutis suae consulant, ad exemplum oeconomi injusti, a Domino deponendi, debitores sibi devincientis; qui eum dein sustentent: praeterea, in posterum ut officio fidelius fungantur, admonet, ut et Dei cultum cum bonorum terrestrium nimio studio consistere non posse. Quem sermonem Domini cum Pharisei, opum corradendarum studiosi, naso suspenderent adunco, Dominus eos hypocrisios, violationisque legis, in specie divortiorum quoque respectu, arguit. Tandem subjungit parabolam Divitis et Lazari, non

eo scopo, ut praemiorum et poenarum post mortem dispensatio in genere illustretur contra Sadducaeos, quibuscum ipsi hic res non est, sed in specie, ut subjecta, eorumque qualitates et actiones, in hac vita, quibus praemia et poenae evenirent post mortem, in lucem proferantur, contra Phariseos; qui propterea ab Abrahamo, in inferis divitem adloquente, ad Moysen et Prophetas ablegantur, ut inde, non quid de statu post hanc vitam credere, sed facere ac vitare debeant in hac vita, discant. Dives vero hic introducitur, post mortem miser, non tam quod laute vixerit, sed vitam in bonorum suorum fruitione triverit totam, charitatis erga miserabiles nulla habita ratione; adeoque omnem felicitatem in bonis terrestribus, eorumque usu, posuerit.

§. LXIII. Deinde cum Christus Apostolos de scandalis, vel variis obstaculis, iis in regno coelorum propagando occursuris, admonuisset, et ad pacem ac aequalitatem inter se conservandam excitasset, adeoque iis supra dicta, cum de primatu contenderunt, Matth. XVIII. in memoriam revocasset, forte quod ab illo fermento superbiae, et adfectati principatus, nondum satis essent purgati; Luc. XVII: 1—4. illique paucis hisce verbis, in recordationem totius sermonis ante habiti, Matt. XVIII. ducti, ac in spem praeclarorum operum, a se, tanquam honorariis Christi ministris in regno ejus propagando, patratorum, erecti, ab eo petiissent augmentum *fidei*, qua maxime opus habebant; Christus responso suo praestantiam fidei, quam petebant, extollit, sed ita, ut petitionem illorum sibi placere, ipsisque concedendam esse suo tempore, haud obscure significet, tum quod tam praeclara opera ab ipsis praestanda sint, *eadem* quippe *quae ipse fecerat, et majora* Joh. XIV: 12. quae sine illa fide fieri non poterant, Matt. XVII: 20. tum, quod non tanquam inutiles servi, qui expresse iussa tantum faciunt, nec liberale aliquod praemium expectandum habent, uti sub oeconomia legali, stricte sumta, sed generosioris
indolis

indolis ministri, zelo gloriae Dei, et regni ejus promovendi, incitati, sint tractandi, et honorandi a Domino Luc. XII: 37. Joh. XV et XVI. Pericopa enim de *servis inutilibus* non ad Christi discipulos sub gratia, sed Mosis sub lege, omnino pertinet, et eo, quo dixi, tendit.

§. LXIV. Omnibus, quae in ultimo hoc Domini itinere agenda erant, peractis, quorum exstantiora quaedam specimina retulit Lucas, flexit iter Hierosolymam, ubi cursum finiret, per confinia Galilaeae et Samariae, Jordanem versus, quo trajecto prope Scythopolin, tractum Transjordanensem peragravit, et sedes pro tempore fixit in Bethabara, seu loco, ubi Johannes in principio baptizavit. Luc. XVII: 11. traditur, eum *per medium Samariae et Galilaeae* transiisse, adeoque per vallem Jizreclis, *campum magnum* stilo Josephi, a monte Carmel ab occasu sese porrigentem ad Jordanem, ubi trajectus erat celebris prope Scythopolin; unde, Jordane superato, venit in tractum Transjordanensem, sicut prima vice antea fecerat, Matt. XIX: 1. et venit in locum, ubi Johannes in initio versatus erat; ibique moratus est, Joh. X: 40. In itinere autem ei mox decem leprosi occurrerunt, ab ipso sanati, sed quorum unus tantum, Samaritanus, se purgatum sentiens, ad Christum rediit, Deo gloriam dans: quod expresse in Judaeorum pudefactionem adnotatur, Luc. XVII: 12—19. Dein a Phariseis, communi opinione de externo, et terrestri, Messiae regno inbutis, rogatus, *quando regnum Dei sit adpariturum*, forte ex Christi, tanta hominum turba cincti, pomposo itinere Hierosolymam versus, conjicientibus, illud tempus in proximo esse, iis simpliciter et oblique respondit, regnum illud cum externo Majestatis splendore (id enim est *μετὰ παρρησίας*) non venire, ita ut ex vero dici queat, *hic aut illic* sese ostentat, imo adesse jam illud in medio ipsorum, (quod hic est *ἐντὸς ὑμῶν* non *intra* vos, seu *in* vobis, seu animis vestris, sed *inter* vos, in medio vestrum; quatenus illud per Christum tanta cum efficacia sese exerebat;) op-

posite ad vanas eorum opiniones de regno terrestri; sed, sermone ad discipulos verso, distinctius exponit, civitatem Israelis esse ante destruendam, quam regnum Christi sit manifestandum, additis ejus signis, et multiplici miseria, quae eam comitaretur.

§. LXV. Mox ex vulgari exemplo injusti judicis, viduam oppressam, post diurnas preces querulas, tandem vindicantis, sumta parabola, Discipulis injungit adfiduitatem in precibus ad Deum, justum et suorum amantem judicem, addito promisso tempestivae liberationis ab oppressoribus, cum Deus, *longanimitate* abrupta, (leg. enim videtur *μη μακροθυμῶν*, uti Sirach. XXXII: 18.) *cito eos sit vindicaturus*, Luc. XVIII: 1—8. Quae pericopa, licet generalem contineat doctrinam, tacite forte insinuat, Ecclesiam, a Judaeis vexandam, brevi, ad fidem et preces fidelium, esse a Deo vindicandam, hostesque, ut cap. praecedente praedictum erat, destruendos; qua ratione etiam adparet, quam apte superioribus subjuncta sit. Sequitur parabola Pharisei, externis suis justitiae et religionis operibus fidentis, ac gloriantis, reliquos prae superbia spernentis, ac condemnantis, in oculis Dei, et regno gratiae, longe minoris habiti, quam vel ipsius publicani, peccata sua confitentis, dolentisque, et gratiam Dei implorantis serio ac humiliter, in eos directa, qui se justitia sua propria extulerint, et alios contemserint, ibid. 4—14. Cum vero in itinere nonnulli infantes a piis offerrentur parentibus, ut a Christo benedictionem acciperent, eam, reprehensis ipsis discipulis se opponentibus, gratiose dedit; ib. 15—17. altera vice ostendens, quam grati sibi sint infantes fidelium, qualesque sese discipuli sui praestare debeant: antea enim simile quid contigerat, quum prima vice per has oras tetendit; cujus mentio est, Matt. XIX. cum hoc casu non confundendum: quo etiam facit, quod hic palam, et in via, sed ibi contigerit *domi*, ut ex Marc. X: 10 et 17. secum collatis, liquet. Quod idem num de colloquio Christi cum praefec-

to aliquo Judaeorum, respectu viae ad vitam aeternam consequendam, indeque orto cum discipulis et Apostolis, quod apud Luc. ibid. 18—30. sequitur, adfirmare liceat, definire non ausim, cum nimia videatur esse convenientia inter hanc Lucae et Matt. XIX. ac Marc. X. narrationem, quam ut pro diversis casibus haberi possint. Cum tamen non desint exempla, supra quoque notata, et in hac ipsa pericopa Luc. de Infantibus, uti mox de coeco v. 35., casuum et sermonum similia, qui diversis acciderunt temporibus, hic quoque aliqua dissimilitudo sese offerat, in ipso colloquio cum Praefecto et Discipulis, nec non in eo, quod hic *ἀρχὸν praefectus* expresse adpelletur, rem in medio reliquerim. Quod si pro uno eodemque casu haberi debeat, oportet, vel alienum locum occupet apud Luc. aut Matt. et Marc., vel Matt. XVIII. et Marc. X. posterius Christi iter per tractum Transjordan. enarrare statuatur, secus ac supra statui: a quo nunc minus abhorreo, cum prioris itineris nulla apud eos fiat mentio.

§. LXVI. Cum Dominus iter suum persequeretur, Jordane trajecto, et in tractu Hierichuntino jam versaretur, Hierosolymam ut adscenderet, Apostolis, seorsim in via abductis, passionem suam denuo praedixit, Matt. XX: 27. Marc. X. et Luc. XVIII., absque ut illi mentem ejus fuerint adsecuti, uti Luc. diserte adnotavit v. 34. Cujus stupiditatis, ex praejudiciis de Messia ortae, mox etiam luculentum dederunt specimen duo filii Zebedaei Jacobus et Johannes, cum a Christo praerogativam ad dextram et sinistram ejus in regno ejus sedendi, instar primariorum ministrorum in throno regis terrestri, petierunt; quibus Christus respondit, non solum nullam praerogativam in regno suo concedi, nisi illis, qui ad martyrium subeundum parati sunt, adeoque regnum suum non esse hujus mundi, sed et vicariam potestatem in regno suo non huic aut illi inter Apostolos dandam esse, sed omnibus, quibus ea a Patre est destinata, (hunc enim sensum praefert verba Matt. XX: 23.)

Quam superbam et temerariam postulationem, cum reliqui Apostoli aegre ferrent, Dominus omnibus declarat, omnem qualemcumque dominatum a regno suo, a terrestribus regnis longe diverso, esse alienum; eumque inter ipsos, quippe aequales, fore majorem honore, qui plus laboraverit, et sese submiserit, ac humiliaverit, Matt. XX. et Marc. X. In viciniam Hierichuntis cum Christus venisset, urbem nondum ingressus, visum restituit coeco alicui, ad viam sedenti, et mendicanti, Luc. XVIII: 35., quod mox urbe egressus iterum duobus aliis fecit, Matt. XX: 30. et Marc. X. qui unius nomen expressit, et ejus tanquam notioris solius meminit. Qua ratione Euangelistae facile conciliantur.

§. LXVII. Sed, antequam in itinere enarrando pergam, historia Lazari, a Christo resuscitati, a solo Joh. c. XI. tradita, adtingenda est, quam ante susceptum hoc iter Hierosolymam contigisse, secus ac alii opinantur, omnino existimo, cum, quod iter sine interruptione, ut reliqui Euangelistae referunt, fuerit peractum, adeoque hic casus inferi nequeat; Lazaro enim resuscitato Christus, metu Judaeorum rediit in alium locum, prope *desertum*, unde Bethaniam postea venit, Joh. XI: 54. tum, quod hoc iter suscepturus, necem suam Hierosolymis ante praedixerit Discipulis, sed ad Lazarum suscitandum profecturus iis metuentibus declaraverit, nullum sibi imminere periculum, cum hora ejus nondum venerit, Joh. XI: 8, 9. tum denique in Judaea nondum fuerit, quum Bethaniam Lazari causa petiit, ib. v. 7. Addatur, Christum sine ullo alio comitatu, cum solis Apostolis, Bethaniam venisse ad Lazarum suscitandum, cum in altero itinere, cujus reliqui Euangelistae meminere, ingente turba fuerit cinctus. Debet itaque hic casus praemitti itineri Hierosolymam, quod reliqui narrant Euangelistae; quod vitio memoriae neglexi. Cum Christus altera vice, duplici itinere, per Galilaeam in specie, confecto, rediisset in locum trans Jordanem, ubi Johannes in
initio

initio baptizavit, cujus mentio est, Joh. X: 40. uti supra narraui, nuncio ad eum, de Lazaro mortuo Bethaniae, delato, post *bidui* moram eo recta cum solis Apostolis tetendit, et prope Bethaniam, postquam quatuor dies in sepulchro jacuisset Lazarus, venit, quando a Martha primum, dein Maria, sororibus Lazari, visitatus, et ad sepulchrum adductus, eum, praesentibus multis Judaeis, qui Hierosolyma eo venerant, jam olentem, et putrescere incipientem, vitae restituit: uti fuse narrat Joh. XI. Quo insigni miraculo multi convicti crediderunt in Christum, Pharisei confusi fixum sumserunt consilium ipsum e medio tollendi, quippe, ut praetendebant, metuentes, ne *omnes in ipsum crederent*, et regem facerent (quod omnino addendum est, vid. c. XII: 17, 18.) adeoque Romani Judaeos, novo rege facto rebelles, invaderent et destruerent; v. 48. Quem metum cum Cajaphas, dicendo, *satius esse unum pro populo mori, quam totum perire populum*, auxisset, firmum ceperunt propositum Christum occidendi. Quo Christus permotus fuit, alio ad breve tempus secedendi, uti fecit prope *desertum* in urbem dictam *Ephraim*, v. 54. inter Bethel. et Hierichuntem. De quo vid. praeter Ligtf. Cl. Burman. harm. t. I. ad Joh. XI. Num ulterius postea, aut trans Jordannem, ubi ante fuerat, Joh. XI: 40. incertum est.

§. LXVIII. Hinc itaque post brevis temporis moram ultimum suum iter Hierosolymam, cujus notiam reliqui dederunt Evangelistae, de quo agere incepti, suscepit, haud diu ante ultimum pascha emortuale, Joh. XI: 55. Adpulit primum Hierichuntem, ubi ante introitum coecum viso donavit; eam ingressus apud Zachaeum, primarium publicanum, quem in Syco-moro se tenentem, ut Christi videndi desiderio rectius satisfaceret, divino suo spiritu primum ad fidem perspexerat, divertit, eumque plene convertit, Luc. XIX. Unde digressus alios coecos sanavit, ut Matt. et Marc. narrant, et, in via Bethaniam versus, singulari *deceminarum*, servis ab illustri Domino, ut cum iis foenerarentur,

tur, datarum, dein ipse peregre ad regnum capeffendum iret, parabola, comitibus suis significavit, regnum suum nec terrestre fore, nec mox, cum Hierosolymam venerit, ut illi putabant, erigendum, sed diu demum post, et longe aliud ac ipsi putabant; cum in longinquis oris inter Gentes erigeretur, nec nisi post *cives*, seu Judaeos, qui ipsum regem nollent, deletos, Luc. XIX. Quae parabola non est cum altera de *talentis*, licet in multis simili, Matt. XXV. confundenda, distant enim tempore et loco, nec per omnia sunt similes.

§. LXIX. Pervenimus tandem ad ultimam vitae Christi hebdomada, multis gestis illustrem, in quibus ordinandis egregie succurrit Marcus, qui, quid singulis diebus actum est, distincte et ordine enarrat, excepto *primo* die, quo Bethaniam venit, et a Simone, leproso antea, praesentibus Lazaro, ejusque sororibus Martha et Maria, epulo est honoratus, ac a Maria pretioso unguento, in signum sepulturae instantis, unctus est: cujus distinctam notitiam dedit Joh. XII: 1. reliqui Euangel. Matt. XXVI. et Marc. XIV. loco alieno meminerunt, absque ut tunc epulum fuisse habitum diserte tradant: dubium vero non est, quin unum idemque fuerit, omnibus circumstantiis quippe conspirantibus; Joh. tradit illud sex diebus ante pascha, scilicet a Judaeorum primoribus celebratum, fuisse habitum, adeoque die *nono* Nisan, seu die Saturni, quo Christus venit Bethaniam; sexto die post crucifixus die Veneris. Marc. autem tradit, in domo Simonis fuisse epulum habitum, nec contradicit Joh., haud obscure innuens, non in domo Lazari factum esse, cum diserte adnotat, *adfuisse* Lazarum, quod superfluum fuisset, si in ipsius domo contigisset. Ceterum eo memorabilius est hoc epulum, quod, cum Maria in signum tantum grati, et Christum maximi facientis, animi, Christi pedes et caput pretiosissimo unguento unxisset, Judas illud reprehendendo detexerit animum non tantum avarum, sed ad Christum prodendum, *lucri causa*,

causa, pronum, uti Joh. XII: 4. 6 indicatur, Christus vero hanc unctiōnem traxerit ad sepulturam suam; quam simul indicat fore honorificam, et ab omni corporis putredine liberam; sicut docuit experientia.

§. LXX. Sequentē die Joh. XII: 12. seu quinta ante pascha, die itaque Solis, Christus, tanquam Rex Israelis, sed a terrestri longe diversus, insidens pullo asinae, quippe pacificus et modestus rex, nec pompa gaudens, nec bellator futurus, ab ingente hominum multitudine comitatus, qui, fama resurrectionis Lazari excitati, ad eum, ut Joh. dicit, confluxerant, inter multa honoris et laetitiae signa, uti ramis palmarum manibus gestatis, ac via vestibus istrata, sollemneque inter Hosannae adclamations, quibus ipsi tanquam regi, et regni ejus salutem, ac prosperum successum, optarunt ac voverunt, Hierosolimam publice intravit, ringentibus Phariseis, et stupentibus. Quem solennem introitum, omnibus Euangel. memoratum, Christus fecit, ut prophetia Zach. IX. inpleretur, simul sese regem Israelis, sed spiritualement non mundanum, palam sifteret, et demonstraret, adeoque longe alium ac Judaei expectabant. Quo in statu, quum prope urbem venisset, in lacrymas erupit, super vicem miserabilem urbis, prae obstinatione in Christo repudiando, ac peccatis, destructioni totali destinatae: uti Luc. XIX. narrat. Urbem cum intrasset, omniaque oculis lustrasset, vespere jam ingruente, discessit in Bethaniam, ubi pernoctavit, sicut per omnes dies reliquos fecit, teste Marc. XI: 11. qui hic omnium est accuratissimus.

§. LXXI. Proximo die, qui est Lunae, quartus ante pascha, primo mane, egressus Bethania, et Hierosolimam repetens, cum in via esuriret, et sicum, foliis luxuriantem, sed fructu carentem, offendisset, eam arefactioni devovit, non quod tempus ficuum non erat, sed arbor esset infrugifera, nec digna, quae locum amplius teneat. Hoc enim indicatum voluit Marc. XI: 13. subjungens, non enim erat καιρός (pro *καιρός*, vel *καιρὸς*) apta ferendis
 Tom. III. K fructibus

fructibus seu ficibus. Pertinet enim illud ad ipsam arbo-rem, dicitque, eam non habere aptam dispositionem profe-rendi fructus, adeoque recte excindi. Ceterum et eo hoc spectavit, ut Judaeam remp., huic arbori similem, uti su-pra in parabola Luc. XIII. de ficu infrugifera docuerat Dominus, esse extirpandam insinuaret. Hierosolymam cum intrasset, et Templum in forum aliquod mercatorum vidisset mutatum, quo emebatur et vendebatur in atrio exte-riore, et nummi commutabantur, illud sua autoritate, qua Dominus Templi, purgavit, ejectis omnibus illis instru-mentis, ratione addita, quod de *domo precum fecerint spe-luncam latronum*, quatenus emendo, vendendo, et permu-tando, varias fraudes quoque et injustitias exercebant, si-mul ansam praebebant confluxus sicariorum, uti progressu temporis vere contigit. Sed, cultum ritualement esse cum Templo destruendum, ac cum spirituali mutandum, simul hoc singulari facinore insinuaturn voluit: sicut in initio mu-neris Joh. II. fecerat.

§. LXXII. Sequitur feria *Tertia*, seu Martis, qua Domi-nus e Bethania, ubi noctem rursus exegerat, Hierosoly-mam redux, varios ac praeclaros habuit sermones, Marc. XI: 20. et seq. cap. XII et XIII. prolixè recensitos. In via cum Discipuli ficum arefactam admirabundi fuissent intuiti, Dominus, ea arrepta occasione, de summa *fidei* miracula patrandi virtute et efficacia differit, et discipulos admonet, ut omni ope eam precibus, sed debite et cum fraterno amore fusis, aliisque mediis, sibi comparare stude-ant: Marc. XI: 20—27. Deinde Templum ingressus, et ibi docendo occupatus, a proceribus Judaeorum interroga-tus, *qua auctoritate faceret ea omnia*, quae egerat, et age-bat, num Dei, an sua propria? antequam illud declaret, scire ex ipsis voluit, quid de *baptismo Johannis*, sitne ex Deo, an hominibus? sentiant, quod cum recusarent decla-rare, cum prius non crederent, posterius propter populum dicere non auderent, Dominus directe etiam suae auctori-tatis

tatis originem non exposuit; attamen indirecte, cum Johannes de ipso testatus sit, illud fecit, simul nonnullis parabolis clarius, et ad eorum confusionem, exposuit. *Prima* duorum filiorum, quorum unus obedientiam Patri promittebat, non faciebat, alter negabat, sed resipiscens agebat, Matt. XXI: 18—hypocrisin eorum, ac obdurationem, in lucem profert, ac publicanos et peccatores iis longe meliores esse, quod hi Johanni crediderint, illi pervicaces manserint, declarat. Dein *secunda* vineae, a Domino plantatae, omnibus rebus necessariis instructae, agricolis elocatae, sed ab illis sibi vindicatae, ita ut servos non tantum, fructuum exigendorum causa missos, male tractarint, sed ipsum filium Domini occiderint, excidium Judaeorum, Prophetas, et ipsum Christum, filium Dei, ad mortem persequentium, clare praenunciavit, addito mox antiquo vaticinio de lapide ab aedificatoribus spreto in caput anguli erecto, Ps. CXVIII. in se et primoribus gentis implendo: adeo ut intellexerint, parabolas in se esse directas, et ejus mortem quaesiverint. *Tertia*, antea, ut supra habuimus, prolata, nunc vero in ipso Templo repetita, epuli nuptialis, a rege instructi, ab antea invitatis sprete, sed ab aliis undecumque collectis celebrati, regnum Dei a Judaeis esse auferendum, et ad alias gentes transferendum, quod modo dixerat, Matt. XXI: 43. uberius confirmat et deducit, Matt. XXII: 1.

§. LXXIII. Adgressi dein ipsum sunt Pharisei et Herodiani, quaesitum de censu Romanis dando nec ne? ipsi proponentes, ut ipsum irretirent, sive adfirmaret, sive negaret, cum prius odium Judaeorum, patriae libertatis studioforum, posterius Herodis Antipae, Hierosolymae praesentis, accusationem, et delationem ad Pilatum pareret. Herodiani enim non sunt haeretici, acsi haeresin ab Herode ortam foverint, sed aulici Herodis Antipae, et Romanorum fautores, ac adulatores, nulla doctrinae habita ratione. Mentio quidem fit *fermenti Herodis*, Marc. VIII: 15. sed doctrina intelligitur Sadducaeorum, ut ex Matt. XVI: 6.

patet, quibus divites, ac Herodis M. posterī, erant associati. Respondit Christus, petito et viso nummo *ensus*, qui Caesaris habebat imaginem insculptam, *Caesari* esse sum jus relinquendum, adeoque, cum, ipso illo nummo usi, profiterentur Judaei, jus monetae cudendae esse penes Caesarem, et se Caesari esse subiectos, sicut tempore Archelai antea declaraverant, et nunc quoque dixerunt, se *alium non habere regem, ac Caesarem*, se tales gerere debere; absque ut in specie de censu dando mentem directe exponat; illud insinuasse, et ipsis reliquisse concludendum, contentus. Addit, *Deo dandum quod Dei* est, ut indicaret, et ipsis inculcaret, *tributum sacrum*, seu didrachma, Deo competere, uti civile tributum Caesari, praeterea *Deo* magis, quam Caesari obediendum, si quid religioni velit contrarium, denique Deo gloriam et gratiarum actionem esse dandam, pro beneficiis ab eo concessis, inter quae et illud erat, quod se, filium Dei, miserit ad ipsos, quem sperabant. Dominus itaque prudenter, simul sincere, et in rem, respondit, adeo ut et ipsi fuerint mirati, ac confusi discesserint; Matt. XXII: 22. Ceterum, ut id obiter observem, cum postea Christo objecerint, eum vetuisse *Caesari tributum dare*, ad hoc responsum non respexerunt, ut videri posset, quippe omni specie carens, sed ad Christi sermones, quibus sese Messiam, seu regem Israelis, declaravit externum, ex eorum opinione falsa, unde per consequentiam derivaverunt, *Caesarem* itaque non esse regem Judaeorum, adeoque eum, per tributi solutionem, non esse pro tali habendum.

§. LXXIV. Ipso illo die, et in Templo, Sadducaeis, dubium contra resurrectionem mortuorum, quam negabant, ex una uxore, vi legis leviratus, septem fratribus nupta, moventibus, respondit, eos de statu resuscitatorum male, et carnaliter, cogitare, cum instar Angelorum, et aliarum qualitatum corporibus vestiti, sint futuri, simul veritatem vitae futurae totius hominis, ex animo et corpore constantis,

tis, ex formula foederali, *ego sum Deus Abrahami* etc. demonstrat, cum sit *vivorum* et non *mortuorum Deus*, Matth. XXII: 23.— unde manifestum erat, *corpora* aequae ac *animas* vivere debere. Deinde Legisperito, de omnium maximo praecepto roganti, *tentandi* ipsum ergo, non malitiose, sed animo sententiam ejus explorandi, *amorem Dei et proximi* pro eo esse habendum, cum respondisset, et ei adplausisset Legis doctor, declaravit Christus, eum non *longe abesse a regno coelorum* Marc. XII. quippe in istius legis, ex pura fide ortae, observantia sito. Denique aliorum quaesitis cessantibus, cum nemo aliquid amplius proponere auderet, ipse, in docendo pergens in Templo, quaesivit, qua ratione Messias sit *filius Davidis*, simul *Dominus ejus*, ut ipse David Ps. CX. profitetur, sed responsum non retulit; argumento, *clavem scientiae salutaris* fuisse deperditam, uti, Christus Legis doctoribus objecit Luc. XI: 52. sitam quippe in doctrina de Messia, filio quoque Dei, et salutis, ipse quoque Davidis, autore, ac regno ejus spirituali ac coelesti.

§. LXXV. Quibus omnibus peractis, muneri suo publico inter Israelitas finem inposuit vehemente, et increpatorio, sermone, coram populo habito, quo in Phariseos et Scribas acerrime invehitur, eosque tanquam hypocritas, superstitiosos, avaros, superbos, ac persecutores vivis depingit coloribus, et prostituit, simul gravissimum Dei judicium iis, et universae reip. Judaicae, denunciat, Matt. XXIII. Qui ultimus Christi sermo multis nominibus est notabilis, maximique usus etiam in Ecclesia Christiana, similibus Phariseis dominantibus non destituta: dignissimus itaque, qui illustretur, et animis inscribatur. De quo hic non est agendi locus. Primam ejus partem exposui in commentario in *opusculis* ineditis et editis, nuper cum publico communicatis. Templo egressurus offendit pauperem viduam, duos minimos nummulos in aerarium sacrum dantem, quam divitibus, largiora dona inferentibus, praefert, cum quic-

quid haberet in illud contulerit, Luc. XXI: 1.— ut animum magis doceat, quam dona, in censum apud Deum venire. Hic cum versaretur, nec ab officio desisteret, nescio num non contigerit, quod Joh. XII: 20.— de Graecis, ipsum oculis usurpare cupientibus, et sermone Christi, ea occasione habito, narratur. Patet utique ex ipso sermone, Christum jam a morte, et passionibus, fuisse proximum, et, ex inserta ab Evangelista declaratione obdurationis Judaeorum, secundum prophetiam Jes. VI et LIII. post tot miracula et sermones Christi, durante munere ejus publico, illud jam finitum esse; denique, ubi subjungitur, v. 36. Christum, hoc ultimo sermone habito, *abuisse*, et se *occultasse ab ipsis*, haud obscure significatur, eum ab hoc tempore non amplius se manifestasse populo, ac in publicum prodierit, sed in occulto cum discipulis tenuisse. Haberi itaque haec pericopa debet pro additamento, quo Joh., omnibus reliquis actis, a tempore publici introitus in metropolin, apud reliquos Evangelistas obviis, silentio involutis, ultimam morae Christi Hierosolymis et in Templo scenam complexus est.

§. LXXVI. Templo et Hierosolymis egressus cum discipulis, ut Bethaniam, uti solebat, repeteret, ab ipsis rogatus, quando Hierosolyma destrueretur, et ipse ad judicium universale habendum veniret, de quo, discipulos in ipso egressu admonuerat, luculento sermone, ad montem Oliveti cum ipsis sedens, et ad urbem ac Templum oculos vertens, respondet *a.* ad priorem quaesiti partem de excidio Hierosolymae, signa ejus antecedentia memorando Matth. XXIV: 6—14. et ipsam destructionem describendo, v. 15—22. postquam generale monitum de eorum, qui Christum adesse dicerent, deceptione vitanda, praemisisset, v. 4 et 5. *b.* Distinctius eos admonet, ut ab illo *errore*, animis alte infixio, sibi caveant, nec decipi se per illos, qui Messiam, fervorem populi, adesse praesentem adnunciaverint, patiantur, *cum*, quod adventus Messiae non sit uno

in loco, five hoc vel illo, nec ad externam adferendam liberationem, futurus, sed *instar fulguris*, quaquaversum sese diffundentis, *tum, cadaver* gentis Judaicae antea varie sit adhuc ab *aquilis* discerpendum, *tum*, non nisi post ad afflictionis illius totam periodum finitam, regnum Messiae sit erigendum: v. 23—29. c. Denique illustrem suum adventum, et regnum erigendum, prolixè describit, a v. 30. usque ad fin. cap. XXV. variisque depingit, et illustrat, parabolis qualitates et officia eorum, qui partem in regno suo coelesti sint nacturi. Quibus exponendis hic non inmoror.

§. LXXVII. *Biduo* ante pascha et festum azymorum, Marc. XIV: 1. seu diebus *secundo* ac *primo* ante Pascha, Mercurii itaque et Jovis, Bethaniae, ut antea, moratus, cum Apostolis solis egit, ad eos variarum rerum notitia, ad regnum suum et munus Apostolatus pertinentium, instruendos, ac contra tentationem, ex passionibus suis orituram, munendos, denique spe Spiritus S. in eos effundendi, et bonorum regni sui, consolandos; donec cum ipsis ultimo die, seu Jovis, quo circa vesperam agnus paschalis erat macrandus, et nocte, quae pars erat diei sequentis, comedendus, redierit Hierosolymam. Quo tempore procures Judaeorum, cum de modo Christum *dolo* occidendi deliberarent, palam, seu *in festo*, coram populo, prae metu seditionis, non ausi Matt. XXVI: 4, 5. Juda Iskariotha, uno discipulorum Christi, sese proditorem offerente, consilio de clandestina nece misso, eum ipsa illa nocte, inter diem Jovis et Veneris, duce Juda, prehendere et palam per Pilatum crucifigere decreverunt. Christus interea, *proximo* ante pascha die, epulum cum discipulis celebravit, quo eorum pedes lavit, *instar* ministri, Judae proditorem palam detexit, et, eo egresso, varios cum discipulis miscuit sermones, cujus epuli solus meminit Joh. c. XIII: 1.—loci, ubi habitum est, non addita mentione. Cum tamen *primo* azymorum die, Matt. XXVI: 17. discipulos demum

miserit Hierosolymam ad pascha instruendum, et ipse circa vesperam eo venerit; hoc Joh. XIII. epulum nocte proxime praecedente fuerit celebratum, *Bethaniam* pro ejus loco habuerim, quo Christus diverterat, et ubi pernoctare tota hac hebdomade solitus erat. Ceterum epulum illud fuisse ab eo, quo unctus est a Maria in domo Simonis, diversum, et eo paucis diebus posterius, supra ex Joh. XII. demonstratum, et cum reliquis Euangel. Matth. et Marco conciliatum est, sed a paschali quoque coena distinctum, et ea prius, ex Joh. XIII: 1., et aliunde, mihi plus quam probabile fit: de quo in Diff. S. I. II. c. 17. fusius egi. Hoc autem durante epulo pedes discipulorum lavit, ut suo exemplo, eos secum amice, et submisce, agere debere, inculcasset, Judam, tanquam proditorem, ita detexit, ut confusus ipsa nocte illa discesse, nec ad Christum redierit, uti in Diff. S. I. c. comprobavi, denique reliquos discipulos de instante sua passione, et discessu, admonuit, iis mutuam charitatem commendavit, Petro quoque lapsum in Christo ter abnegando praedixit, denique eos efficaciter consolatus est, et Spiritus effusionem iis promisit: Joh. XIII: et XIV.

§. LXXVIII. Quibus omnibus finitis, inde decessit Hierosolymam, ipso primo die azymorum, (scilicet, qui quidem festum 7 dierum praecedebat, sed ei adnumerari solebant, quo 8 dierum est factum festum; ut Jos. Ant. I. II. c. 5. tradit,) cum Discipulis ad pascha celebrandum, seu agnum paschalem comedendum; postquam duos praemisisset discipulos, ad omnia eum in finem paranda; ut reliqui referunt Evangelistae: quod ipsa illa nocte, inter diem Jovis et Veneris, unde *primus* dies numerandus est festi 7 dierum azymorum, peregit; simul S. eucharistiam, in sui memoriam, in perpetuum celebrandam, instituit. Cujus narrationem reliqui dederunt Evangelistae, Johannes vero praetermisit propterea, sed nonnullis sermonibus, tunc a Christo habitis, locupletavit, c. XV—XVII. Tantum ordinis et
tem-

temporis notandi ergo, superioris epuli narrationem his verbis Christi conclusit, cap. XIV: 31. ut pateat, me Patri esse obsequiosum, *discedamus hinc*; scilicet e Bethania Hierosolymam, ad mortem subeundam. Hunc enim dicti esse sensum autumaverim: non enim discessum post coenam paschalem in hortum Gethsemanis in oculis habuisse Christum, inter alia, inde patet, quod post sermones, Joh. XV—XVII. demum *exiisse* tradatur in hortum, Joh. XVIII: 1. Praemittenda itaque est hisce sermonibus agni paschatis praeparationis, epuli paschalis, ac eucharistiae institutae narratio, a Joh. omiſſa, sed apud reliquos Euangelistas obvia; quam Joh. *partim* in eo emendavit, quod Judae detectionem, et discipulorum de primatu contentionem, non durante epulo paschali, uti reliqui Euangelistae narratione sua indicare videntur, sed epulo proxime praecedente, contigisse doceat; cujus epuli neglecta mentione, ejus casus, occasione epuli paschalis, meminerunt, ut in Diff. S. l. c. observavi; *partim* amplificavit sermonibus Christi ad coenam paschalem habitis, c. XV—XVII. quod saepe alias fecit Johannes. Ex quo observato simul elucescit, similitudinem *vitis et palmitum*, quacum incipit oratio Christi, Joh. XV: 1. adhibitam fuisse occasione poculi *vini* in Eucharistia. Sicut et inde ortum est, quod, ut reliqui tradunt Euangelistae, Christus declaraverit, se de vitis fructu non esse amplius quid sumpturum, antequam *novum* cum Discipulis in regno coelorum biberit. Sermones vero Christi eo tendunt, ut Apostoli, ad quos directe, et primo sensu, pertinent, in fide ac communione Christi, sine qua nihil poterunt, perseverent, multosque ferant fructus, mutuum charitatem ac pacem conservent, denique contra persecutiones muniantur, et de spiritus S. effusione certiores fiant. Quos sermones Dominus conclusit, et confirmavit, efficacibus precibus, ad Patrem fufis, quibus petiit, ut et Ipse glorificetur, et Discipuli sui in fide ac charitate conserventur, ac confirmarentur, et mutuo, cum Patre seque,

ac inter se, uniti maneant; ejusque unionis omnes, per Apostolos conversi, participes fiant.

§. LXXIX. Paschate celebrato, et eucharistia in mortis suae memoriam instituta, sermonibus habitis, omnibusque solenni hymno conclusis, egressus cum Discipulis est in hortum Gethsemanis, eadem nocte, eosque in via rursus de offensione, dispersioneque, ipsorum, ac Petri abnegatione, admonuit, sed et resurrectione sua, et recollectione eorum ad se, consolatus est; Matt. XXVI: 31.— In *hortum* ad ortum Hierosolymae, ad montem Oliveti, trans vallem Cedron, quam torrens rapidus perluebat, mediam inter urbem et montem, a *torcularibus olei* adpellatum *Gethsemane*, cum venisset Servator, tribus secum sumtis discipulis, Petro et filiis Zebedaei Johanne et Jacobo, reliquis ad introitum ejus relictis, in interiores horti partes secessit, ac in summam incidit tristitiam, ex instante sua passione, ejusque causis, ad animum revocatis, ortam, adeo ut ea quasi obrutus, novaeque Satanae tentationi, longè graviori, ac in initio muneris, Matt. IV. quaeque ad anxietatem augendam ad desperationem usque spectavit, traditus, eruperit in deprecationem istius poculi, si possibile esset, sed cum pia submissione voluntati Patris; nec sine omni effectu; cum a *metu* exauditus, Heb. V. ab Angelo confirmatus, Luc. XXII: 43. surrexerit omni parte animatus, et ad calicem ebibendum paratus; ut Dei voluntatem praestaret, seseque in victimam piacularem, ad justitiae Divinae *vindicativae*, ut adpellatur, illustrationem, et peccatorum mundi expiationem, salutisque credentium acquisitionem, sponte et prompte offerret.

§. LXXX. Statim vero ac ministri et milites, bene armati, a primoribus Judaeorum missi, una cum Juda proditore, ad eum adprehendendum, eo venissent, ut praecipuas passionum, quibus e vivis sublatu, et consummatus est, partes ordine, ex quatuor Euangelistis secum collatis, sed strictim, enarrem, in ejus venissent conspectum, a Juda osculo

osculo est salutatus, ut ministris innotesceret, quem cum tanquam proditorem increpuisset, reliquis sese palam et intrepide manifestavit, simul verbo eos repulit, ac in terram projecit, eo scopo, ut a discipulis manus abstinerent, et se sua sponte sese tradere, non coactum in manus eorum venire, intelligerent: quo etiam pertinet, quod, cum Petrus, stricto gladio, auriculam servi Pontificis abstulisset, illud inprobaverit, auremque sanaverit, addens, causam suam, et regni sui, armis non indigere, cum legiones Angelorum facile inpetrare posset, si se ereptum et defensum vellet. Quo facto, discipulis fuga sibi consulentibus, ipse se vinciri et abduci passus est. Ad Cajapham, istius anni summum Pontificem, ubi Synedrium, sed specie tenuis, non verum, et proprie dictum, erat congregatum, cum esset delatus, postquam Annae, viro magnae autoritatis, qui focer erat Cajaphae, esset obiter in transitu, ut se eo oblectaret spectaculo, monstratus (verba enim Joh. XVIII: 24. *misit eum Anna vinctum ad Cajapham*, pertinent ad finem vers. 13. et ibi inferenda sunt, cujus et in eo est indicium, quod Petrus Jesum dicatur secutus in aulam Pontificis, scilicet Cajaphae, quo itaque Christus jam abductus est jussu Annae,) postquam, de doctrina interrogatus, provocasset ad publicas suas conciones, quae nihil criminis aut seditiosi continebant, ut Joh. refert, accusatus quidem est variorum criminum a falsis testibus, in specie quod, *se Templum Dei destruere, et triduo reaedificare, posse*, dixerit, sed testimoniis ad supplicium capitale non sufficientibus, (id enim phrasis, *μαρτυρίας* non erant *ισως*, pro *ιναναι* Marc. XIV: 59, 59. omnino denotat) Christo propterea etiam tacente; a Pontifice tandem adjuratus, ut, *sitne Christus, filius Dei Benedicti?* declararet, recte et modeste non tantum insinuat, se eum esse, formula, *tu dixisti*, sueta usus, sed addit, Judaeam gentem de ea veritate plenissime esse convincendam, quando ipsum ad iudicium habendum ultimis temporibus videret venientem, uti ex Matt. XXIII: 39. patet:

simul admonet, ut a Messia condemnando sibi caveat, cum iudex mundi sit a Deo constitutus, et mox ad dextram Dei collocandus. Hunc enim sensum verba Christi praeferunt Matt. XXVI: 64. Quo responso pro blasphemo temere et praecipitanter habito, mox poenae capitalis reus declaratus est a Cajapha, et adfessoribus, condemnatus, et illusus, seu verbis et factis contumeliose tractatus. Petrus interea, viribus suis temere confusus, aula intrata, et haud una vice ancilla et aliis tanquam discipulus ejus detectus, metuque correptus, magistrum suum praesentem ter, nec sine perjurio, abnegavit; verum galli cantu, a Christo praedicto, et oculis Christi in eum flexis, ad se reversus, sese inde mox proripuit, (quod utrumque admittit verbum ἐπιβαλὼν Marc. XIV: 27. est enim et ad animum revocans, ut observavit Cl. Wesseling ad Diod. Sic. l. XVIII. p. 288, et foras se proripiens, ut probat Raphelius,) et lapsum acerbe admodum deflevit; adeo ut a fide et amore Christi non defecerit, et subitanam abnegationem, metu ipsi extortam, mox condemnaverit.

§. LXXXI. Sententia mortis dein, primo ejusdem diei mane, toto Synedrio nunc solenniter in Templi loco solito congregato, repetito examine, seu interrogatione Synedrii et responso Christi, confirmata, ac judicialiter lata est: quod necesse erat, cum antea in domo Cajaphae tantum esset per anticipationem accusatus ac condemnatus; simul hic deliberatum est de modo executionis sententiae, ac conclusum, eum per Pilatum, praesidem Judaeae, poena crucifixionis, tanquam maleficum, turbonem, et majestatis reum, esse adficiendum: Matt. XXVII: 1. quod clarius ibi fieret, si cum Mss. pro αἵετ legatur ὅπως. Quod cum mox executioni mandaretur, Christo ad Pilatum, comitante Synedrio, adducto, Judas, hoc animadverso, facinus suum, ad animum revocatum, condemnavit non tantum, sed et publice Synedrio declaravit, se innocentem prodidisse, et pretium prodicionis restituit, praeterea nimia animi anxietate oppressus,

pressus, se ipse strangulavit. Ex quo elucescit, Judam non ex odio Christi, animoque hostili, aut incredulo, sed lucri cupiditate, eum prodidisse, opinatum quoque, vel eum, quippe nullius criminis reum, condemnandum in judicio non esse, vel sese facile liberaturum esse. Cujus contrarium cum accidisse intellexerit, desperabundus sibi manus intulit, postquam se condemnasset, et Christum declarasset innocentem. Quo mortis genere fuerit e vivis sublati, longa est inter Doctos disputatio, ex dubio verbi ἀπὸ τοῦ Matt. XXVII: 5. significatur, quo et suffocationem, et suspensionem ac strangulationem, denotat, ac collatione cum Aët. I: 18. orto: quam hic non ingrediar, verbo notasse contentus, Judam, laqueo se suspendentem, primum in faciem incubuisse, ut fortius adstringeret, eaque ratione, vel laqueo fracto, in faciem decidisse, ac ventrem fuisse fissum, vel, divino judicio anxietate summa oppressum, crepuisse medium. Cujus singularis casus Divina curavit providentia, ut publicum erigeretur monumentum, in agro ex pecunia proditoris, a Juda in Templum effusa, emto in sepulturam peregrinorum, Matt. XXVII. et Aët. I. inde *Akeldama*, ex חקל et דמא, *agro sanguinis*, adpellato. Quo prophetia Zach. XI: 12, 13., alibi explicita, etiam belgice, in actis Societatis Hollandicae Harlem. (Jeremiae enim nomen ex margine, vitio librarii, in textum irrepsit,) inpleta est.

§. LXXXII. Ad praetorium Praefidis cum Christum adduxissent, in initio a Pilato sententiae, a se latae, executionem, more Romano faciendam, postularunt; sed, Pilato regerente, ut ipsi tunc illud faciant, secundum suam legem, ipsis vero sese excusantibus, praetextu status sui obnoxii, cui id repugnabat, cum sibi poenam capitalem infligere non liceret, sed vere, quia Christum, tanquam Majestatis laesae reum, crucifixum volebant, uti Joh. XVIII., qui solus hoc primum colloquium cum Pilato narrat, diserte testatur; Judicum persona deposita, et accusatorum sumta,

Christum mox reum egerunt criminis Majestatis, in eo fiti, quod populum sua doctrina quaquaversum ad seditionem incitaverit, Caesari tributum quoque dandum negaverit, fundantes accusationem in eo, quod se, *Christum regem illum*, seu Messiam, regem Judaeorum, declaravit: hunc enim conspectum habent Luc. XXIII: 2. ultima verba, *dicentem se ipsum Christum illum* (repeti enim debet, *ὅτι ἐαυτὸν*, ac praemitti voci seq., ut sit *ἐαυτὸν τὸν ἡγεῖον*) ut superioris accusationis fundamentum contineant. Jesum enim nolunt id aperte dixisse, sed ex eo, quod sese *illum Christum regem*, non ergo simpliciter *Christum*, sed *illum*, seu Messiam promissum, regem Judaeorum, et populorum debellatorem, ex eorum opinione, esse dixerit, illud sequi contenderunt, cujus ipsum agebant reum. Quo audito, Pilatus, judicis jam persona sumpta, Christum, seorsim in praetorium ductum, de eo interrogans, pro responso accepit, se quidem vere esse Christum regem, verum longe alium, ac Judaei in animo habebant, quippe non *hujus mundi*, sed qui regnum *veritatis* conderet, et virtutis, Joh. XVIII. ubi illud fusius narratur, quod reliqui Evangelistae verbo tantum tetigerunt.

§. LXXXIII. Hoc peracto secreto examine, cum Pilatus, ad accusatores reversus, Christum palam declarasset innocentem, illique vehementius instarent, dicentes, ipsum, doctrina sua hac seditiosa populum per totam Cananaeam commovisse, initio facto a *Galilaea*, Pilatus, hac arrepta ansa, ut se ab ulteriore inquisitione et sententia pronuncianda liberaret, simul Herodis Antipae, Tetrarchae Galilaeae, tunc Hierosolymae degentis ob festum paschatis, uti fieri solebat, Jos. Ant. XVIII: 6. quem offenderat, Galilaeos forte juxta altare Hierosolymis occidendo, Luc. XIII. gratiam aucuparetur, et cum eo amicitiam renovaret, sicut factum est, Christum, quem *Galilaeum* esse intellexerat, ad Herodem misit, ut ab eo judicaretur. Coram quo cum comparuisset, expectationi vero ejus et desiderio non satisfecisset;

tisfecisset, ad accusationes quippe et interrogata nihil respondens, nullum quoque edens signum miraculosum, non condemnatus, sed contumeliose spretus, ac remissus est ad Pilatum, Luc. XXIII. Ex quo, ut illud obiter observem, confirmatur, quod supra suo loco notavi, Herodem falso fuisse a Phariseis antea ad Christum delatum, acsi in Galilaea jam ipsius necem quaesiverit. Luc. XIII: 31.— Pilatus itaque, Christum ad se remissum judicaturus, ante tentavit omnia, quibus ipsum a supplicio mortis, consentiente populo, liberaret, quam sententiam mortis pronunciavit. Jesum non a se tantum, sed et Herode, esse innocentem deprehensum publice declaravit; deinde, cum illud non succederet, consuetudine, qua festo paschatis unus reorum dimittebatur, unde unde etiam nata (forte, quia festum tantum illud eo privilegio gaudebat, in memoriam liberationis ex AEgypto, ad imitationem Romanorum, festum Imperatorum natale ita honorantium, de quo elegans alibi, ut puto, exstat Philonis in Flaccum locus,) arrepta, Christi dimissionem, postquam eum flagellasset, proposuit, deinde, cum populus sibi eam electionem vindicaret, Barrabbam, notum et famosum turbonem ac homicidam, Christo adjunxit, ut ex illis, quem vellet, eligeret, spem fovens, Jesum esse praeferendum, quia, ut Matt. XXVII: 18. habetur, sciebat eum ex invidia, non propter notum aliquod crimen, a primoribus populi esse traditum, adeoque populum eo facilius ad Christum eligendum flectendum esse. In quo cum se deceptum esse videret, populo quippe, a sacerdotibus et senioribus contra Christum incitato, et Barrabbam praeferente, nec populum, Christi crucifixionem postulantem, ad mitiorem mentem, quicquid faceret, redigere posset, potius tergiversando irritaret, ita ut ad seditionem res spectaret, tandem ad sententiam pronunciantem sese, non obstante monito uxoris, multa propterea in somnio passae, ad eum dehortandum, permoveri passus est; postquam, ut Matt. tradit, manus, in signum innocentiae

suae, lavasset, et se ab ejus sanguine liberum declarasset, ac populo Judaeo inputasset, Judaei quoque in se recepissent, dicentes, *sanguis ejus in nobis et posteris vindicetur*: scilicet, si innocenter fuerit fusus. Quam temerariam inprecationem qua ratione experti sunt, ex historia constat. Sententia pronunciata, Christum quidem *flagellandum*, sicut ante crucifixionem fieri solebat, tradidit, illud quoque et verbis et factis a militibus passus est, nec tamen executioni plenae mandavit, nisi post nova conamina crucifixionem avertendi; uti Joh. XIX. narratur. Ceterum insignia Christi, ad supplicium jam condemnati, a militibus Romanis profecta, adeoque e Romanorum, non Judaeorum, moribus illustranda, et ad Christum, simul regem, simul Dei filium, seu Messiam, regem Judaeorum, referenda, eo spectabant, ut utraque illa dignitas prostitueretur, *regia* per tunicam purpuream, loco chlamydis purpureae, et arundinem loco sceptri, *divinitas* per coronam spineam, loco coronae radiatae, quae Deorum erat, et Imperatorum deificatorum; secundum sententiam Cl. Canngieteri P. in elegante dissertatione, inserta Biblioth. Hag. Cl. Barkey cl. IV. fasc. 3.

§. LXXXIV. Quo facto, antequam Christum actu tradidit abducendum, nova fecit tentamina ad eum liberandum. Produxit enim eum, insignibus memoratis ornatum, in conspectum populi, innocentiamque ejus declaravit, simul, dicendo *ecce homo!* eum risu potius et contemptu, quam morte, dignum esse, significavit, cum nihil minus quam regis et regni gloria in ipso adpareat, Deinde cum sacerdotes, nihil flexi, insisterent crucifixioni, Pilatus declinaret, novum produxerunt crimen capitale, propter quod ipsi eum damnaverant, in praetensa *filii Dei* persona, quam Christus sibi adoptaverat. Quo commotus, et metu aliquo correptus, Judex, inde orto, quod si damneret, Deorum iram, si absolveret, Judaeorum seditionem, sibi concitaret, novum secreto instituit examen Christi, absque ut aliquid expisca-

tus

tus fuerit ab eo, quippe tacente. Quando iterum ad accusatores prodiens, se ad sententiae executionem progredi non posse declaravit. Quo irritati Judaei palam minati sunt Pilato iram et indignationem Caesaris, inde orituram, quod impunitum dimittat rebellem Caesaris, ac Majestatis reum: cum Christus non qualemcumque *filium Dei* se professus sit; sed simul Messiam, regem Israelis. Quo, tanquam fulmine, percussus Pilatus, Christum solenniter et morti addixit, et crucifigendum tradidit, postquam ipsis confessionem, Judaeis alias odiosam, expressisset, se alium, ac Caesarem, pro rege suo non agnoscere. Ceterum ad solennitatem sententiae, a Judice latae, pertinet, quod Pilatus, arce Antonia, prope Templum, ubi aula et praetorium erat, egressus cum Jesu in magnum Templi atrium, ibique, sub dio erecto tribunali, eam promulgaverit. Qui locus fuit *ἀδύσῳτος* adpellatus a pavimento, frustulis lapidum varii, sed nativi, coloris, strato. De quo vid. Cl. Iken Diff. vol. II. Ceterum, ut illud in transitu observem, Pilatus in populi vota concessit, 1. propter metum seditionis, cujus indicium in ipsa historia exstat, ad quam eo tempore valde proni erant Judaei, uti ipse Pilatus erat expertus, 2. ut favorem populi et procerum recuperaret, quem per prava perdiderat facinora, et necessarium habebat apud Caesarem.

§. LXXXV. Ad locum supplicii cum a militibus abduceretur, propriis rursus amictus vestibus, crucem, pro more, portans, a Simone Cyrenaeo, rure veniente, ad id coacto, adjutus, mulieres, sortem ejus deplorantes, admonuit, ut suam, suorumque, sortem potius, haud diu post futuram summo gradu miserabilem, ad animum revocent, cum res publica sit destruenda. Statim ac in collem Calvariae, Golgata, a craniis, ut putatur, dictum, Matt. XXVII: 33. vel a *globosa* collis figura, instar *cranii*, uti lecythus inde *גִּלְגַּל* et stercus animalis *גִּלְגַּל*, procella rotata turbo *גִּלְגַּל*, ne alia memorem, ad occasum Hierosolymae, venisset, vestibus exutus, et cruci adfixus est, una cum duobus latronibus,

inter eos medius, quae in summitate titulum criminis, mortis causae, habebat, *Rex Israelis*, tribus tunc notis linguis, ut ab omnibus legi potuerit, Judaeis frustra petentibus, ut, titulo mutato, legeretur, *rex Israelis* in opinione propria. Pendens in cruce, vestes suas, pro more, inter ministros iustitiae vidit sorte distributas, sicut Ps. XXII. praedictum erat, matrem intempestive adstantem Johanni commendavit, inde quantocyus abducendam, et curandam, hostium omnis generis, turbae mixtae, Sacerdotum ac Scribarum, militum denique, et unius latronum, ad latera sua pendentium, insultus et acerba convicia, quibus ipsius dignitati ac muneri, et relationi ad Deum, illuserunt, audivit, sed tacite ac modeste, nihil reponens, quin pro hostibus suis apud Deum adhuc intercedens, dicendo, *remitte ipsis Pater, nesciunt enim quid faciunt* Luc. XXIII. h. e. ne mox punias, sed locum resipiscentiae concede ac tempus, ignorant enim, quis qualisve sim, vel ad id, quod faciunt, mentem non advertunt, adfectibus sinistris et praejudiciis fascinati, et occaecati. Unus quoque *maleficorum*, tradente Luc. XXIII: 39. seu, si conjecturae locus detur, praecipuorum Barrabae, qui in seditione homicidium commiserat, sociorum, Judae Galilaei sequacium, ac Romanorum, tanquam libertatis Judaeorum oppressorum, hostium, qui forte Jesum, tanquam liberatorem populi consideraverant; et *malefici* adpellantur, sicut ipse Christus a Judaeis coram Pilato primum accusatus est eodem titulo Joh. XVIII: 30. (quo referri potest, quod alter maleficus dixerit, Luc. XXIII: 39. *si tu Christus es, qualem exspectamus, serva te ipsum et nos*; scilicet, qui Tui causa seditionem movimus) unus inquam eorum, in carcere divinitus illustratus, et Christum pro alio nunc habens servatore, seu regni coelestis conditore, ejusque rege et iudice futuro, socium corripuit, et Christum, in cruce pendentem, in fide agnovit, eum precatus, ut sui memor esset, *cum in regno suo venerit*, h. e. regia jam maiestate vestitus venerit ad maiestatem illam

illam suam tuendam et exercendam, sive ante ultimum judicium, sive in eo. Hic enim sensus phrasios est, *venire in regno*, et non *in regnum*: de quo vid. Matt. XVI: 28. et ibi notata in Sermon. Belg. Respondet Christus, personam Judicis supremi jam tunc per anticipationem gerens, votorum ex parte eum mox futurum compotem, dum hoc ipso die sit secum futurus in *paradiso*, seu loco et statu animarum, a corpore sejunctarum, felice, qui alias *ad dñs inferi* dicitur; unde, sicut Christus triduo post, ipse quoque, sed suo tempore, resuscitatus in gloriam sit adsumendus, quando Christus *in regno*, seu regia majestate fulgens, ad judicium *venerit*.

§. LXXXVI. Deinde, Judaea, ex densarum nubium compactione, penitus obscurata per trihorium, in signum forte, respectu Christi, triduanæ ejus sepulturae, et Judaeorum, totalis excidii per Romanos, trium in primis annorum bello; et luce rursus exorta, Christus, passionum adesse finem significavit, clamando, *Deus mi, Deus mi: quare me dereliquisti?* quod idem fere est, ac si dixisset, cum scopo tuo, et rationi, quare me in has passiones tradidisti, satisfactum sit, adeoque *omnia peracta sint*, ut Joh. XIX: 28. diserte dicit, finem inpone passionibus. Quo etiam facit, quod cum *fitim* suam significasset, et *acetum* ipsi porrexissent, quod unice ad prophetias implendas restabat, mox exclamaverit, *τετελεσθαι*, consummatum est, ib. 30. quando, ingente prolato clamore, cujus effectus mox adparuerunt, ipse capite inclinato, Patrique spiritu suo placide commendato, exspiravit, Luc. XXIII: 46. ubi *clamare*, ex Matt. XXVII: 50. exponendum, tanquam quod *dictum* Christi morientis praecessit, sponte itaque, et non, ut reliqui, viribus exhaustus aut violenter necatus; in signum potestatis propriae de vita sua disponendi, quam sibi alibi adtribuit, Joh. X: 18. Inter miraculosa, quae mortem mox secuta sunt, effecta, a Matt. XXVII. adcurate et plenius recensita, totidem filiationis ejus et missionis Divinae, nec

non acquiescentiae Dei Patris in praestita obedientia, ac salutis jam acquisitae signa, quae sunt veli Templi scissio, terrae motus, rupium fissio, ac mortuorum nonnullorum resuscitatio; postremum illud obiter illustrandum est. Continet, ex mea opinione, nonnullorum sanctorum aut martyrum, incertum quorum et qualium, resuscitationem anticipatam, cum renovatis, et coelestibus, corporibus, secundum descriptionem Pauli 1 Cor. XV. simul cum Christo resuscitato, ac deinceps etiam tali corpore vestito, introductionem in coelestem civitatem, Heb. XI. memoratam, posteaquam tanquam phantasmata adparuissent multis. Quae hypothesis, sicut a multis difficultatibus libera est, et varias inutiles quaestiones praecidit, ita phrasibus, uti quod *multi sanctorum* adpellentur, *adparuisse*, verbo *ἐνεφανίσθησαν*, adhibito, dicantur multis, et in *urbem sanctam*, non utique terrestrem Hierosolimam, sed coelestem, Heb. XII., *post Christi resurrectionem*, adeoque cum eo, intrasse, recte convenit, aliis denique Script. S. locis, huc respicientibus, uti Joh. V: 25. coll. Matt. XXVII: 50. Heb. II: 10. et XII: 29. in primo membro, 1 Pet. III: 19. 2 Tim. I: 10. concinit. Quae pluribus illustrare ac confirmare nunc non licet. Conferantur, quae protuli in *Methodo Prophetica*.

§. LXXXVII. Corpus Christi, a crurifragio, quod duo reliqui crucifixi, ad mortem accelerandam, ut de terra ante vesperam auferrentur, subierunt, liberatum, quippe exanime jam, et lancea perfoctum, aquae et sanguinis cum effusione; uti Joh. XIX. expresse memoratum est, ut de prophetiarum, quae ibi citantur, impleto, simul de veritate corporis, ac certitudine mortis, publice constaret, honeste non tantum, sed et honorifice, sepultum mox est, a duobus, dignitate illustribus, viris, Iosepho senatore, et Nicodemo viro primario, ex colloquio antea cum Christo habito Joh. III. noto. Fuit autem, ut ex Evangelistarum liquet collatione, pura sindone, cum sudario in capite, Joh. XX: 7. ac aromatibus myrrhae et aloes, a Nicodemo,
magna

magna copia adlatis, involutum, ac linteis obvinctum, pro more funerandi apud Judaeos, repositum in novo Josephi Arimathaei monumento, e petra exciso, in horto, prope locum crucifixionis. In quo singularis sese conspiciendam praebuit providentia, cum, Christum jam tunc a peccatoribus fuisse separatum, et quasi per anticipationem, tanquam opere feliciter peracto, justificatum a Deo, simul incorruptum mansurum ejus corpus, et brevi resuscitandum, elucescat: praeterea notabile vaticinium, Jes. LIII: 9. implementum sit consecutum, his verbis, uti ordinari ac verti debent: *et tendetur*, (quae propria est verbi **תנ** potestas) vel suspendetur, *cum improbis in morte sua; sed cum divite erit sepulchrum ejus*. Quod obiter notasse suffecerit. Eidem etiam directioni adscribendum est, quod sepulchrum fuerit ingente lapide clausum non tantum, sed et, ad petitionem Judaeorum, publico munitum sigillo, ac militum Romanorum praesidio custoditum, ne corpus inde furto auferretur, uti metuebant Judaei: eo enim ipso veritas resurrectionis magis illustrata fuit, postquam, corpus ejus ibi non amplius fuisse, publice constitit.

§. LXXXVIII. *Tertio* mortis, sive judicialiter pronuntiatæ, sive actu inflictæ, de quo mox, *die*, ut *excessus* Christi consequentia, seu discessum ejus ad Patrem, summatim et ex Euangeliiis secum collatis ordine, secundum meam opinionem, enarrem, summo mane, et primâ diluculi parte, tenebris nondum depulsis, sed luce primi septimanae diei leviter et sensim adparente, nonnullae mulieres, inter quas Maria Magdalena, Maria mater Jacobi, et Salome, sepulchrum cum aromatibus, ad corpus ulterius condiendum, petentes, cum illud esse apertum, lapide remoto, e longinquo, uti per lucem ab Angelo, ibi praesente, effulgescentem poterant, vidissent, Maria Magdalena, ferventioris indolis mulier, inde mox colligens Christum inde esse sublatum, sese a reliquis separavit, et quam citissime ad Petrum cucurrit ac Johannem, illud nuncians. Interea⁶ reli-

quae propius accedentes sepulchrum, non tantum apertum, sed et lapidem semotum, ac Angelum ei insidentem, instar fulguris coruscantem, intuitae sunt. Descenderat enim Angelus de coelo, a supremo iudice, ejusque cum autoritate ac potestate missus, sigillum fregerat, lapidem removerat, et Christo, jam vitae reddito, exitum paraverat, custodibus metu percussis, ac in fugam coniectis. Mulieres, cum ab Angelo, Christum resurrexisse, audiverant, sepulchrum etiam vacuum viderant, simul jussae erant resurrectionem Christi nunciare discipulis, quodque ipsum in Galilaea sint visuri, summa celeritate sese inde ad hunc nuncium deferendum proripuerunt.

§. LXXXIX. Quae cum in itinere essent, Petrus et Johannes, a Maria Magdalena excitati, quantocyus ad sepulchrum, sequente eos Maria, accurrerunt, remque ita, ut nunciaverat Maria, invenerunt, absque ut Christum viderint, aut Angelum. Quibus discedentibus, Maria, ibi manens, Christum oculis usurpavit *prima* omnium, ut Marc. XVI: 9. ipsis verbis traditur, et Joh. XX. fuse narratur. Reliquae vero mulieres, iter persecutae ad Apostolos, quod in mandatis habebant detulerunt, sed fidem non invenerunt, quia Christum forte non viderant: quare inde digressus Christus ipsis sese manifestum fecit, et ut Apostolis nunciarent iussit, Matt. XXVIII: 9, 10. Quae *secunda* fuit adparitio, ipsis una cum Maria facta, non cum prima vice Apostolis manifestationem Angeli nunciarunt, sed paulo post: nam prima vice eas Christum nondum vidisse, ex Luc. XXIV: 23, 24. colligi posse videtur. Cum itaque Matt. XXVIII: 9. traditur, Christum iis adparuisse cum proficiscebantur ad Apostolos, illud de itinere paulo ante facto capiendum videtur, ut sit: *cum abiissent ad nunciandum*, hoc jam peracto, *ecce Jesus adparuit iis* etc. Sequitur *tertia* adparitio discipulis duobus Emmauntem tendentibus, et Petro seorsim eodem fere tempore facta, Luc. XXIV. fuse narrata. Petrum seorsim hoc privilegio fuisse donatum

1 Cor. XV: 5. adferitur a Paulo, et ipsi discipuli declarant Luc. XXIV: 34. Unde simul elucescit, illud contigisse paulo ante reditum duorum Emmaunte Hierosolymam, antequam aliquis Apostolorum ipsum vidisset, nec non post duorum illorum abitum Emmauntem; cum ipsi dicant Christo, ipsis adhuc ignoto, a nemine suorum visum fuisse Jesum resuscitatum, v. 24.

§. XC. *Quarta* vice Apostolis, in unum coactis, excepto Toma, foribus, propter metum Judaeorum, clausis, eodem resurrectionis die, seu fera vespera, postquam Emmaunte rediissent Hierosolymam, sese inprovise, non per clausas januas, sed iis sua sponte apertis, adparuit, seseque proprio suo corpore praeditum, et non, ut illi putabant, phantasma esse, manibus pedibusque monstratis, ac cibo sumto, comprobavit. Cujus adparitionis meminerunt quidem Marc. et Luc., sed Johannes distinctius memoravit Christi dictum et gestum: quae enim illi hac occasione retulerunt generalia sunt, et ad finem morae Christi inter eos proprie pertinent, Joh. tradit, Christum ipsis *apostolatus* munus inposuisse, et externo *status* signo, ad promissum de Spiritus S. effusione confirmandum, quasi inaugurasse; absque tamen, ut, quod putatur, ipsum spiritum, seu dona ejus, cum iis communicaverit; idem enim est ac *accipite spiritum* in hoc flatu meo, tanquam ejus signo externo. *Quinta* manifestatio octo diebus post, primo quoque hebdomadis die, Toma praesente, et ad ejus incredulitatem superandam, contigit; quam solus Joh. litteris consignavit. Tomae exprobrata incredulitate, post tot resurrectionis indicia, eum tandem, monstratis vulneribus corporis crucifixi, plenissime convicit, adeo ut in notabilem illam confessionem, non sine adfectu prolatam, eruperit, *Domine mi! et Deus mi!*

§. XCI. Hucusque Dominus sese in Judaea et Hierosolymis manifestum fecerat, *duabus* tantum vicibus in medio Apostolorum; sed et Angelus primum, et ipse deinceps, solenniore adparitionem in Galilaea promiserat, quam

etiam *duabus* vicibus, aequae ac Hierosolymis, praestitit; una occasione piscationis Apostolorum, altera in monte; cuius *prioris* meminit Joh., et posterioris Matt. et Marc. De ordine temporis harum duarum revelationum licet disputari possit, illam ad mare Tiberiadis putaverim praecessisse, non tantum, quod post solenniore illam in monte Apostoli non videantur in Galilaea se detinuisse, multo minus piscatui se tradidisse, de quo mox, sed praecipue, quod *tertia* diserte adpelletur Joh. XXI: 14. scilicet, solennior, et Apostolorum, in unum congregatorum, coetui; reliquis, huic aut illi factis, non numeratis. Quales ante hanc si *duae* tantum fuerint, oportet illa ad mare intelligatur, cum ceteroquin, si in monte jam contigisset, non *tertia*, sed *quarta* fuisset; ut facile intelligitur: duarum enim Hierosolymis solennium, et Apostolorum collegio factarum, diserta fit mentio. Ceterum, quod non abs re fuerit notasse, manifestationes, quae in Iudaea et Hierosolymis acciderunt, considerandae sunt, tanquam praeparatoriae ad illas in Galilaea, eo spectantes, ut ante de veritate resurrectionis convincerentur Discipuli Christi, quam Christus sese in Galilaea revelaverit: sicut et ipse ante mortem Matt. XXVI: 32. et Angelus, ac ipse mox post resurrectionem, ibid. XXVIII. promiserat, argumento, ibi demum, non in occulto, ut Hierosolymis, sed palam, et publice, id futurum esse, eo scopo, ut, jam convicti de Christo resuscitato, in Apostolatu confirmarentur, et uberius ejus naturae et scopi notitia inbuerentur: quae ratio est, cum, quare, nulla incredulitatis, aut signi veritatis resurrectionis facta mentione, Christus de rebus regni sui tantum cum iis agat, uti ex Evangeliiis constat, et Act. I: 3. expresse dicitur; tum, Galilaea ad id fuerit electa, quia ibi maxime versatus erat Christus, et locus tutior erat.

§. XCII. *Prior* itaque in Galilaea manifestatio, relate ad qualescumque superiores, ab Evangelistis adnotatas, *sexta*, sed ad solenniores, in Apostolorum coetu, *tertia*, contigit, occasione

occasione piscationis in mari Tiberiadis, et *septem* Christi discipulis, Joh. XXI. unice narrata, instar adpendicis euangelio adnexi, cum c. XX: 30, 31. historia censerī posset finita, sive a Johanne ipso, sive ab aliis, Johannis discipulis, ex ipsius relatione; quod aliquatenus dubium est, et controversum inter Doctos: de quo hic non est agendi locus, nec tanti refert, cum veritas narrationis in salvo maneat. Videntur autem Apostoli, de veritate resuscitati Christi jam satis convicti, in Galilaeam sese contulisse, ut monito Christi, cujus modo memini, obsecundarent, et Christum ibi sese manifestaturum exciperent: quod cum mox non fieret, nonnulli eorum ad suetum piscandi exercitium, quo sustentari solebant, redierunt, non sine singulari Dei et Christi directione, ut, sicut in initio vocationis suae, vivo Christo, ita et nunc, cum, Christo sublato, in muneris exercitium mitterentur, insignis capturae miraculo de successu muneris, in convertendis Gentibus, admoneantur, ac ad munus strenue urgendum excitarentur. Singularis tot piscium, nec vulgarium, sed magnae molis, captura, ad verbum Domini facta, eo omnino spectavit, ut gentium conversio, per euangelium, et spiritum Christi, iis ob oculos poneretur, sicut epulum, inde non tantum, sed et ex cibo, a Christo ipso parato, expinxit Gentium et Judaeorum converforum unionem, Christique ac Apostolorum, tanquam ministrorum, laetitiam super eo. Ex quo simul elucescit, quam opportune Dominus subjunxerit Petri restitutionem in munere, quo censerī poterat per trinam abnegationem excidisse, post obtestationem Domini, et juramentum Petri, tribus etiam vicibus factum, respectu amoris Petri erga Christum, nec non praedictionem martyrii a Petro subeundi Christi causa; quod antea quidem promiserat, sed non praestiterat, nunc vero suo tempore id faceret, etiam simili mortis genere cum Christo adficiendus. Quo, ut constat, vers. 18. pertinet. De cujus inplemento postea in vita Petri agam.

§. XCIII. Altera in Galilaea manifestatio, ordine *septima*, vel publice et solennior *quarta*, contigit in *monte*, a Christo antea definito, Matt. XXVIII. et Marc. XVI. incertum ubi in Galilaea sito, probabiliter eodem, quo Christus antea fuit transformatus, vel glorificatus Matt. XVII. qualem sese et nunc, ex mortuis sulcitatum, ac jam jam glorificandum, aliquatenus exhibuit, quare et Christum ibi *adorasse* leguntur, Matt. XXVIII: 17. Quod vero ibid. addatur, *nonnullos dubitasse*, illud non est capiendum, acsi de Christo resuscitato adhuc tunc dubitaverint, quod valde alienum foret, sed de *Christo* ibi praesente nondum persuasi fuerint, quippe paulo longius adhuc remoto, ita ut mox ipsum non cognoverint, quare mox subjungitur, Christum propius accessisse, et cum ipsis locutum esse, ne minima incredulitatis facta mentione. Videntur et ibi tunc adfuisse *quingenti* alii, quorum meminit Paulus 1 Cor. XV: 6. cum nullus commodior tantae concioni praesenti locus adpareat, et mox ultima sequatur Apostolis facta adparitio. Hic quoque conclusit omnia, declarando, sibi, qua mediatori et Regi, jus et potestatem in omnia esse datam, et Apostolis injungit, ut regnum suum quaquaversum in mundo condant, discipulos per baptismum in nomen Patris, Filii et Spiritus S. inferant Ecclesiae, eosque, quicquid Christus unquam praeceperit, edoceant, et ad observandum obstringent, addito promisso praesentiae suae favorabilis ac potentis cum ipsis, qua Doctoribus, ad finem mundi usque, adeo ut ipsorum doctrina et institutio sola sit per omnia tempora auctoritatem habitura. Quem verum verborum Christi sensum probe observari velim. Addit Marc. XVI. signa miraculosa, quibus euangelium ipsorum confirmaretur

§. XCIV. Tandem, cum per quadraginta dies eos variis vicibus visitasset, notitia rerum ad regnum Dei pertinentium instruxisset, Aët. I: 3. praecepit ipsis, in unum *congregatis* in monte oliveti, prope Hierosolimam, (hoc enim est *συναλιζόμενοι* Aët. I: 4. uti legi debet, et ab Hemsterhu-

fio meo, notante quoque Wetstenio ad l. c., jam observatum est,) ut Hierosolymis maneat, donec Spiritu S., quo baptizarentur, secundum promissum Patris, a Christo ipsis datum, in ipsos effuso, induantur, sed de tempore, quo regnum Christi in summo suo vigore locum haberet in terra, parum sint solliciti, cum tempora fixa, χρόνοι, et opportuna, καιροί, Deus sibi solus reservaverit. Ex quo ejus responso, ni fallor, clare elucescit, Apostolos in quaesito suo non terrestre aliquod regnum, secundum Judaeorum opinionem, sed verum Messiae regnum, in summo vigore, intendisse. Quo facto, in coelum de monte sublatus est, ipsis inspectantibus, oculisque eorum nube est subductus: ipsi vero de ejus adfensione in coelum, et reditu sub finem demum seculorum ad judicium, per duos, corusca veste fulgentes, angelos, sub specie virorum, admoniti, Hierosolymam discesserunt, ibique ad praestitutum tempus morati sunt, Luc. XXIV. fin. et Act. I.

§. XCV. Restant, ad historiam vitae Christi absolvendam, circumstantiae temporis ultimae passionis, seu mortis, ejus, per partes adcuratius describendae. *Annus*, ex nostra sententia, a Roberto Bacone Anglo, Sec. XIII. insigni mathematico, jam proposita, et ab Ufferio, Pearsono, aliisque adoptata ac confirmata, est Tiberii 19nus, AEr. Vulg. 33^{tus}, Period. Jul. 4746. Cujus sequentes sese offerunt characteres. 1. Pilatus ann. sequente est, ut constet, a Vitellio, Syriae Praefide, munere privatus. 2. Cum in publicum Christi munus tria tantum inciderint paschata ante emortuale, ipseque cum primo inceperit, adeoque ab initio ad finem tres, et quod excurrit, anni fluxerint, sponte ad hunc annum, secundum supra disputata de initio muneris Christi, delabimur: uti facile patet. 3. Plenilunium, quo Christus crucifixus est, fuit enim pascha, in diem Veneris cadit hoc anno, quem signavi, nec recidit in eum nisi ann. aer. Vulg. 35to; qui posterior cum huc non quadret, per modo memoratas rationes, priori locus dandus

est, quia die *Veneris*, ut mox patebit, mortuus est. 4. Nescio num addere liceat, deliquium solis, a Phlegonte, liberto Hadriani, memoratum a. IVto Olymp. CCII. in hunc annum convenire: de quo postea.

§. XCVI. De Mense Nisan, qui partim Mart., partim April., respondet, cum constet ex Paschate, *Dies*, quo captus et crucifixus est, fuit dies *Veneris*, seu feria Hebdomadis *sexta*, quae vulgatiores fuit per omnia secula opinio. Incidit enim 1. in illum hoc anno plenilunium, et 2. παρασκευή *parascheve* Sabbati adpellatur Marc. XV: 42. diei *Veneris* certissimum criterium: a quo non discedit Joh. XIX: 14. phrasis *parascheve paschatis*; quippe quae non praeparationem ad pascha, sed in illud incidentem, adeoque ad sabbatum festi, uti est v. 31, denotat. Nec obstat, quod tunc triduum nequeat censeretur in sepulchro trivisse, cum *tertio* die resurrexerit, qui dies Solis fuit, de quo mox. Fuit itaque *primus* dies *azymorum*, seu 15tus Nisan, quo crucifixus est, postquam agnus paschalis vespera diei 14ti esset comestus, quae cum ad diem sequentem pertineat, a vespera quippe incipientem, hinc *primo* die azymorum dicitur id fecisse Marc. XIV: 12. Comedit autem Christus una cum Judaeis proprio die secundum legem, cum Evangelistae de eo, tanquam ordinario, loquantur Matt. XXVI: 2, 12. et Marc. XIV: 12., nec probabile sit, Christum, legis observantem, alio die sumturum pascha, quam debebat; quod etiam vix poterat, cum agnus in Templo esset instar sacrificii mactandus, nec etiam illa violatio legis ipsi fuerit obiecta a Judaeis. *Epulum* vero, Joh. XIII: 1. memoratum, ante festum, non est paschale, sed ei proxime praemissum; uti supra observavi. Sed quid tum fiet loco Joh. XVIII: 28. ubi Judaeorum Proceres dicuntur praetorium non ingressi, ne polluantur, ut edant pascha? Nihil aliud inde colligi potest, quam illos, pro sua autoritate, unum diem illud distulisse, ut iudicium Christi eo citius exsequerentur. Plura de hac quaestione, num Christus ordinario die

die cum Judaeis comederit pascha, nec ne, quae Doctos exercuit, et in partes scidit, dixisse nihil adtinet.

§. XCVII. *Horae* diei istius cum adcurate ab Euangelistis fuerint adnotatae, de illis quaedam supersunt dicenda. Nocte, inter quintam et sextam feriam, diei sextae, seu Veneris, 14^{tae} Nisan, adnumerata, captus in horto, ac ad aulam Cajaphae abductus, ibique a Synedrio damnatus, *primo* mane in ordinarium Synedrii locum in Templo deductus, solenniter, confirmata superiore Sententia, morti crucis, a Pilato infligendae, addictus, eoque fine ad ipsum translatus est, Matt. XXVI. Marc. XV. Deinde cum hora *tertia*, quae est nostra, uti notum, *nona*, legatur crucifixus Marc. XV: 25. totus processus criminalis coram Pilato intra illud tempus oportet fuerit finitus. Joh. XIX: 14. quidem legitur, definitivam a Pilato pronunciatam fuisse sententiam hora fere *sexta*; sed vitio librarii pro *tertia*, uti nonnulli Mss. praeferunt, et Petrus Alexandrinus, Sec. IV. scriptor, in exactioribus exemplaribus, ipsius quoque Joh., ut putatur, autographo, reperiri testatur, Vid. Mill. N. T. Usser. ad Epist. Ignat. c. 11. Pfaff. Var. Lect. N. T. c. II. Cl. Wesseling, de Euang. ab Anastasio non vitiatis c. II. Ipse Beza ad Marc. approbat. Sunt quidem, qui lectionem receptam retinent, et alia ratione cum Marco conciliant, ita ut *tertia*, *sexta*, et *nona* horae totidem *trihorae* contineant, sed sine fundamento. Deinde ab hora *sexta* ad *nonam*, seu duodecima ad tertiam pomeridianam, tenebrae incubuerunt terrae, Marc. XV: 33. Matt. XXVII: 45. Luc. XXIII: 44. Quando ipsa illa hora *nona*, seu *tertia* pomeridiana vix finita, spiritum efflavit Christus, adeoque circa sacrificium vespertinum. Denique, circa vesperam istius diei Veneris sepulchro est conditus; die seq. *Saturni* requievit in eo, qui dies *Sabbati*, ob festum paschatis, epitheton *magni* gessit Joh. XIX: 31. forte quod maiore sanctitate et celebritate fuerit observatum. Quo finito, et primo die *septimanae*, qui est *Solis*, adlucere incipiente, resurrexit.

Qui ergo fuit *tertius* passionis et mortis dies: incepit enim die Veneris, duravit die Saturni, et finita est die Solis. Cum vero *tres post dies* legitur resurrecturus, illud de *tertio* die est capiendum, uti Matt. XVI: 21. diserte dicitur, perinde quo diei illius spatio; sive in ejus initio, medio, aut fine; quod a stilo loquendi non abhorret, minus, ubi dies a vespera, uti apud Judaeos, incipit: habemus itaque duos dies, Saturni cum nocte praecedente, et Solis, nec *tertius* longe est quaerendus; cum die Veneris jam primo mane fuerit per sententiam Judicalem morti adjudicatus, adeoque pro mortuo quasi habitus, et eodem die ante vesperam sepultus. Quae latius in sermonibus Belg. ad Matt. XVI: 40. exposui.

§. XCVIII. Inter monumenta exterorum de Christo, ejusque vita, vel morte, testantia, de quibus non abs re fuerit, finita historia Christi, strictim disseruisse, primum ordine temporis locum sibi vindicat commercium Epistolarum Christi, et reguli cujusdam Edeseni in Mesopotamia, sive Abgari adpellandi, uti contendit Ez. Spanhem. Num. Diss. II. sive Agbari, quod inter alios placet Vales. ad Excerpt., ubi de regibus nonnullis ejus nominis agit; quod exhibet Euseb. Hist. Eccles., l. I. c. 13, ex ipsis archivis Edesenis, cujus etiam meminit Procop. de Bell. Pers. l. II: 12. unde patet, illud eo tempore inter Edesenos fuisse vulgatum, qui urbis invincibilitatem, in promisso Christi, tunc, ut putabatur, facto, fundarunt: imaginem Christi *θεοτευκτόν*, non manu factam, ab eo ad regem esse missam praeterea additur, uti memoravit Evagr. H. E. l. IV. Rex aegrotans, ut Epistolarum argumentum summatim referam, testatur, se ex miraculis Christi auditis collegisse, eum esse Deum, aut Dei filium, petere ab eo sanationem, et promittere regni communionem. Christus, litteris respondens, beatum illum praedicat, quod crediderit, *licet non viderit, sicut scriptum est*, promittitque, se, post adscensionem suam in coelum, discipulum missurum, qui regem sanet. Refer-

tur

tur porro, eum in locum venisse Thaddaeum, unum e 70 discipulis, quorum mentio est Luc. X., missum a Juda, dicto Thoma, Apostolo, eumque per miracula innotuisse regi, et ab eo accersitum regi sanitatem reddidisse. Quo rex permotus declarasset, se Judaeos Christicidas puniturum esse, si Romanos non metueret.

§. XCIX. Additamento, de urbis invincibilitate promissa, et imagine faciei Christi, cujus Euseb. quoque non meminit, quodque Procopius in dubium vocat, seposito, et rejecto, quippe nimis superstitioso, et ab antiquis temporibus, ac Christi regno, alieno, cujus Historiam facete composuit, et refutavit, Beaufohre in Bibl. German, tom. XVIII. non desunt inter ipsos Protestantes, qui de Litteris Agbarr et Christi non male sentiunt, uti Cave in principio Hist. Litt. et Grabe in spicileg. Patrum, ne de Eruditis Catholico-Romanis, ut Valesio et Tillemontio, dicam, nimia erga antiquitatem Ecclesiasticam ducti reverentia. Praefert utique haec historia falsitatis indicia, nimis clara, quam ut sese alicui, in re critica non hospiti, aut a praejudiciis libero, adprobare possit: quorum praecipua attingam. Ne altum hujus rei silentium in historia evangelica, licet haud nullius momenti, cum singulare sit factum, urgeam, 1. nimis multa et magna hic concurrunt paradoxa, quam ut pro veris haberi queant, aut concoqui: ex. gr. quod rex mox ex miraculosis Christi sanationibus sponte sua collegerit, eum esse *Deum*, aut Dei filium, quodque cum ipso, qua tali, voluerit regnum suum exiguum communicare, quod non statim Christus sanaverit absentem, sicut alias subinde fecit, sed ad tempus adscensionis suae distulerit, denique regem mox beatum praedicaverit, et pro fidei agnoverit. 2. Miracula hic recensita ex Matt. XI., verba Christi, quibus *beatus* pronuntiatur rex, quod *crediderit*, et *non viderit*, ex Joh. XX: 29. manifeste desumpta sunt: et scriptis Euangeliiis posteriora. 3. Nullus fuit inter Apostolos Judas, *Tomas* dictus, Judas quoque et Taddaeus non sunt diversi, sed unus

idemque Apostolus. 4. Denique chronologiae repugnat hic casus. Contigisse enim ibid. legitur ann. aer. Edess. 340., quae eadem est ac Seleucidarum, cui respondet annus 15 Tiberii, quo Christus publicum munus nondum inceperat, haustum quoque illud est ex Luc. III. et sententia Veterum nonnullorum de uno tantum anno ministerii Christi. Ceterum de ansa fabulosae narrationis nihil mihi constat: fieri potuit, discipulum aliquem Christi, Edessae euangelium adnunciantem, per miracula innotuisse regi, eumque sanasse, et ad fidem convertisse. Num narratio Iosephi de Izate, Adiabenorum rege, cum matre Helena Judaicam religionem amplexo, cujus supra suo loco memini, in historia Judaeorum, occasionem dederit, quod autor Bibl. Ital. t. XIII. contendit, qui ipsi Eusebio, tanquam auctori, tribuit, suo relinquo loco. Utique non defuerunt inter Veteres, qui Helenam putarunt fuisse Christianam; quem errorem jam castigavit Cl. Wesseling Obs. l. I. c. 9.

§. C. Succedat illustre de Christo testimonium Jos. Ant. l. XVIII: 4. quod Cl. Fabric. in *lucē Evangelii* etc. c. II. quoque cum var. lect. e Cod. Caesar. recensuit, additis versionibus multis, et excerptis, cum autorum de eo testimoniiis. Verba Jos. haec sunt. *Eo etiam tempore fuit Iesus, vir sapiens; si tamen virum eum adpellare fas sit, fuit enim mirabilium operum effector, magister hominum, qui verum cum voluptate accipiunt, multosque Judaeos, multos etiam Gentiles, ad se pellexit. Hic erat Christus. Quem cum Pilatus, ab hominum nostrorum primis delatum, crucis supplicio addixisset, eum tamen amare non desierunt, qui prius amarant. Adparuit autem iis tertio die rediivus; divinis vatibus haec, et multa alia, de eo miranda effatis: itaque ab eo denominata Christianorum natio durat ad hunc usque diem.* Sitne haec pericopa, ita ut jacet, a Jos. profecta, an ei a Christiano aliquo, vel tota, vel ex parte, inserta? longa est inter Doctos, primi etiam ordinis, disputatio, dum plurimi recipiunt, uti Usserius, Casaubonus, Grotius, Vossius, Valesius, Huetius,

tius, alii multi rejiciunt, praeceuntibus Blondello de Sybil-
lis, et T. Fabro, uti Montacutius, Cappellus, alii; pauci
interpolatam censent: quibus postremis sese adjunxisse for-
te tutius fuerit. Testimonium utique nimis est magnifi-
cum, et laudabile, quam ut a Josepho censeretur pro-
fectum, nisi, quod a vero longe abest, quis eum pro
Christiano habendum esse velit: quod cuique facile in ocu-
los incurrit. Praeterea, a serie narrationis illud omnino ab-
horret, cum *mala* ibi narret Jos., quae Judaeis sub Pilato
evidenter, et quidem talia, quae Judaeos in Pilatum irri-
tarunt, adeo ut inde orta fuerit seditio. Accedit, in loco
parallelo de B. Jud. I. II: 9., ubi eadem narrantur mala,
hanc desiderari pericopam, licet et ibi fuerit inserta in
nonnullis Cod. Denique aliquod creare ei videtur praeju-
diciū, quod nemo ante Euseb. non tantum ejus memine-
rit, sed in primis Origenes contra Cels. I. I., qui testimo-
nium Josephi de Johanne Baptista memorat, et de Jacobo
Apostolo non sine admiratione, nullam hujus de Christo
mentionem fecerit, non neglecturus, ut videtur, si eo tem-
pore jam in libris Jos. fuerit lectum. Cum tamen ab al-
tera parte vix probabile fiat, Josephum, qui Johannis bap-
tistae et Jacobi meminuit, ne verbum de Christo tradere,
percipi quoque vix poterit, nullum exstare Jos. codicem eo
destitutum, si variantes tollantur lectiones, ab ea non sum
alienus opinione, Josephum quidem hoc loco memoriam
Christi fecisse, sed ita ut mali, quod Judaeis tunc conti-
git, conspectum aliquem gerat, quatenus cum Pilato tunc
commissi fuerunt, nec eum ad Christum crucifigendum,
nisi seditiosis clamoribus, compellere potuerunt. Quae au-
tem ab eo profecta sunt, quaeve inserta a Christiano, ad-
curate definiri nequeunt: quare illud in medio relinquo.

§. CI. Pergamus ad alia de Christi morte, et neuralis
circumstantiis, in historia Evangelica memoratis, testimo-
nia. Christum, *Tiberio inperitante, per procuratorem Pontium*
Pilatam supplicio fuisse adfectum, tradit Tacitus Ann. I.

XV. Mortem Christi fuisse per daemones publice proclamata, cum ingente luctu super regni tenebrarum destructione, nonnulli volunt, qui dictum, *Magnus Pan mortuus est*, cujus Plutarchus de *oraculorum defectu* meminit, eo trahunt, sed fabulosum esse jam observant Docti, uti Dalenius, de ea materia agens, et Moshemius ad Cudwort. Syst. Intell. c. IV., qui non male advertit, Germanicum, artibus Tiberii occisum, per Panem esse intelligendum, et fabulam ab amicis Germanici esse, ad invidiam Tiberio faciendam, adornatam. Majoris est, *tenebrarum*, quibus terra circa mortem Christi fuit, teste Historia Euang., obscurata, mentionem fecisse censer, praeter Thallum, quoque Phlegontem Trallianum, libertum Hadriani, cujus verba in Chron. Euseb., secundum Hieronymi versionem, sunt; *magna et excellens inter omnes, quae ante eam acciderant, defectio solis facta: dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellae in coelo visae sint: terraeque motus in Bithynia Nicaeae urbis multas aedes subverterit*. Tertullianus quoque in Apolog. c. 21. adfirmat, *Romanos eum mundi casum relatum in arcanis (archivis) habere*. Origenes, qui contra Cels. l. II. ejus etiam meminit, alibi tract. XXXIV. in Matth. tradit quidem, Phlegontem non significare, *in plena Luna id esse factum*; sed Julius Africanus apud Syncell. contrarium adserit, dicens, accidisse *ἐν πανσελήνῃ*, et Thallo adtribuit, quod Orig. l. c. tradit. Praeterea Africanus ibid. refert, defectum illum solis factum fuisse Olymp. CCII. ann. 2do; quod etiam Euseb. habet, Dem. Euang. l. VIII. et Hieron. ad Dan. X., sed Eus. in Chron. anno 5to Ol. CCII. adligat; variat vero Afric. apud Syncell. in Chronogr., et Joh. Philoponus de *creatione mundi* l. II. in ann. 4tum confert: cui annus mortis Christi, supra traditus, convenit.

§. CII. Narratione ortus, vitae et exitus Christi ad finem perducta, mox ad Ecclesiam, super ipso et ab ipso fundatam, cujusque doctor, servator, rector et judex solus est supremus, adeoque merito *Christianam* adpellatam, pergere

gere possem: sed, quod mihi volupe est, et Christiano lectori forte nec ingratum nec inutile erit, summae ejus excellentiae, seu personae ejus, et veri ejus conspectus, summas ex scriptis Euangelistarum ac Apostolorum strictim duxisse lineas, non abs re fore, visum est. Sistitur utique nobis in Script. S. tanquam credentibus *eximus*, et *summe aestimabilis* 1 Pet. II. *pulchrior filiis hominum*, et *unctus supra consortes* Ps. XLV. major et excellentior Angelis, Mose, et Sacerdotibus, quod Apost. in Ep. ad Hebr. fusius et ex professo exsequitur: *unus e mille* Job. XXXIII. nemini secundus Jer. XXX: 21. *unicum Ecclesiae fundamentum* 1 Cor. II. *unus Mediator Dei et hominum* 1 Tim. II., nomine *supra omne nomen ornatus*, Phil. II. *unum nomen sub coelo per quod salvatur*, quicquid *salvatur* Act. IV. *effulgescentia gloriae Dei*, et *character hypostasios* ejus Heb. I. seu *imago Dei invisibilis* Col. I., gloria itaque Dei, lux gentium, salus mundi, instaurator omnium, intercessor et advocatus credentium potentissimus, supremus Dominus et Rex, unicum Ecclesiae, corporis quasi ejus, caput, Judex Universalis, cui *omnis potestas data est in coelo et terra* Matth. XXVIII. *omne iudicium* Joh. V. religionis verae principium et finis, *filius denique Dei unigenitus*, et omnis creaturae primogenitus Joh. I. Col. I. in quo Deus acquiescit, quemque audiendum vult, Matt. III. Joh. XII.

§. CIII. Contemplemur itaque in genere *personam* ejus, verumque ejus conspectum pandamus, dein in specie eum ob oculos ponamus, tanquam prophetam, sacerdotem, regem, ac summum bonum, nostrum. *Personae* respectu est *Deus in carne manifestatus*, 1 Tim. III. *sermo Dei caro factus* Joh. I., filius Dei et hominis, caro seu homo ex virgine natus, simul et *spiritus*, seu *Deus benedictus* in secula Rom. I, IX. Quae unitio divinae et humanae naturae, sicut mysterium est, adorandum magis quam mentis nostrae acie penetrandum, (est enim tam arcta, ut divina in humanam influat, et ejus acta ac passiones sibi tribuat, et sum-

mum iis addat, seu divinum, meritum, simul eam divina
 vestiatur gloria, seu in ejus communionem recipiat, cujus
 respectu est Filius Dei, effulgentia gloriae ejus, et in for-
 ma Dei existit, ita ut rapinam non ducat, Deo esse aequal-
 em, etc.) ita Christum hominem summa excellentia et dig-
 nitate supra creaturas ornat, omnibusque Spiritus S. donis
 sine mensura replet, Jes. XI. nec non dignum aptumque
 praestat *mediatorem Dei et hominum* 1 Tim. II. Qualis cum
 vere sit, ut personae ejus conspectum, in eo situm, pan-
 dam, a nobis considerandus est, tanquam 1. singulare *bonita-
 tis* Dei erga homines et *sapientiae* effectum, ac signum.
 Qua Mediator enim, sicut Deum et hominem habet in se
 unitum, ita Deum, qua peccatorum justum et sanctum vin-
 dicem, reddit placatum, simul hominem cum Deo unit: qua-
 tenus gloriam sanctitatis et justitiae, per humani generis
 lapsum et defectionem, obscuratam, vel sublatam, Deo obe-
 dientia sua perfecta ad mortem crucis usque, reddit ab
 una parte, et ab altera imaginem Dei in homine restituit,
 eumque ad Dei communionem revocat, et transfert, 2. tan-
 quam instaurator omnium, quatenus hominem, fide secum
 unitum, in pristinum integritatis statum, quo exciderat, re-
 ducit; statum puta imaginis Dei et communionis cum eo,
 quo Deo glorificando, ac aeternae felicitati haereditandae,
 aptus est. 3. Denique eo respectu et nomine est, a. sum-
 mae Dei bonitatis et charitatis erga homines miseros et
 peccatores, ac sapientiae admirabile specimen Joh. III.
 Col. II. b. Virtutum Dei perfecta in terra imago, exem-
 plarque summum, ab hominibus imitandum 2 Cor. III, IV.
 et ubique, c. fundamentum et centrum viarum Dei, respec-
 tu hominis Eph. I. Viae enim Dei, cum pro scopo glori-
 ficationem ejus in homine habeant, in Ipso recumbunt,
 dum efficit, ut Deus scopum adsequatur, hominem cum eo
 reduniens, aptumque ad eum glorificandum reddens d. Amo-
 ris et acquiescentiae Dei objectum summum, Matt. III. et
 saepe apud Joh. Denique e. objectum fidei nostrae, et
 spei

spei fundamentum, per omnia tempora, totius quoque OEconomiae legalis *scopus* et *fundamentum*, prophetiarum quoque argumentum praecipuum, Rom. X. 2 Cor. III. Matt. XI. et in Ep. ad Hebr. ubique.

§. CIV. Vertamus nunc in specie oculos ad Christum, qua prophetam, pontificem, et regem, et summa hac parte excellentia ejus nobis clarissime adparebit. *α.* Summus est *Propheta*, Mofi non tantum in multis similis Deut. XVIII. qua doct̃or et legislator nomine Dei, mediator quoque et novae oeconomiae conditor, sed in omnibus illis eo major et melior Heb. III. omnium quoque prophetarum anti-typus, *scopus* et complementum, ad quem usque Lex et Prophet̃ae Matt. XI. De quo qui convinci cupit, 1. ad personam ejus, et dona Spiritus S., quibus sine mensura gavissus est, adtendat, 2. muneris prophetici ejus excellentiam ac dignitatem advertat *α.* respectu *doctrinae* ipsius, quae praestantissimas, salutares, summeque necessarias complectitur veritates, eo nomine dignas. Quarum summa est, unum esse Deum Patrem, ex quo sunt omnia, et Filium ac Spiritum S. ex ipso, ac cum ipso ejusdem divinitatis, Deum porro unum illum infinite sapientem, potentem, justum, aequum ac bonum, unicum totius Universi Creatorem, conservatorem, rector̃em, ac Judicem supremum: Jesum esse Filium Dei, ac promissum Messiam, unicam salutis causam meritoriam, per obedientiam Patri ad mortem crucis praestitam, ejusque ac Patris Spiritum esse omnis boni moralis ac spiritualis supremam causam effectricem, salva hominis libertate. Vitam dari aeternam ac immortalem hominis in anima et corpore, omnibus gratis concedendam, qui cognoverint theoretice et practice, in vera fide per charitatem et bona opera actiosa, unum illum Deum, et quem misit Jesum Christum, Joh. XVII: 3. Deum vero, ejusque obsequium, culpa sua ignorantes, ac negligentes, euangelio autem, ipsis notificato, non obediētes, manere aeternas poenas, secundum cuiusque

meritum infligendas, 2 Theff. I. Rom. II. et ubique. Denique Deum in spiritu et veritate, seu animo sincero, esse adorandum ubicunque locorum, pie, iuste et abstinenter, vivendum, Deum toto animo, et proximum ut se ipsum, amandum, virtutes qualescunque, etiam sociales, animo inpressas, opere ipso exercendas, etc. Matt. V—VII. et ubique, β . respectu originis doctrinae, quippe ex se, et vi unionis cum divina natura, sibi a Patre immediate revelatae, Matt. XI. Joh. VIII. et alibi saepe, γ . relate ad modum docendi cum gratia et efficacia, sine ulla vi aut coactione, externe et interne per Spiritum S. δ . Addatur confirmatio per vitam, sine defectu, exemplarem, et signa miraculosa, ac martyrium. ϵ . Denique muneris ejus universalitas, perpetuitas, infallibilitas, et autoritas, non negligatur, ita ut omnium doctrinarum aliarum hujus generis sit unica, et universalis per omnia tempora, norma, absque ut alicui liceat, cujuscunque sit autoritatis, vel dignitatis, aliam praescribere, aut doctoris, sive legislatoris, conscientiam obligandi cum potestate, personam sibi adrogare Matt. XXIII. 1 Cor. III et XIV. ac saepe alibi. Sunt enim omnes, Christi respectu, fratres et discipuli, omnes aequales.

§. CV. β . Idem ille *Pontifex* est summus, universalis, perpetuus in aeternum, et omni parte perfectus, ac excellentissimus. Est utique 1. omnium legalium sacerdotum antitypus, qui peccata vere expiat, quae legales tantum typice, et ea quoque ipsa, quae legales expiasse censebantur, Heb. IX: 15. adeoque ad quem, et propter quem, omnes illi constituti fuerunt, uti in Ep. ad Hebr. docetur, 2. omnium peccatorum, et per omnia tempora commissorum, expiator, simul omnis benedictionis largitor, 3. qui peccata expiavit una vice, unam per oblationem, omnia, remissione eorum cum vita aeterna inpetrata, 4. idque propria virtute et dignitate, se per Spiritum aeternum offerentis Hebr. IX: 14. et X., 5. solus praeterea est Pontifex,
sine

sine fociis, simul 6. misericors, qui miseras nostras expertus novit, omnesque defectus replere et tollere potest. Denique 7. universalis et perpetuus, et in coelo consummatus, qui, expiatione peccatorum in terra facta, ad dextram maiestatis Dei sedet in coelo, Heb. I: 3. et *intercedit* pro suis, Rom. VIII. Heb. V, IX, X. et ubique. 7. Nec Pontifex tantum est, sed simul *Rex*, per Melchizedecum expictus, et Dominus, verus Rex regum, et Dominus dominorum Ap. XIX. qui mundi quoque est gubernator, et iudex universalis, sed in specie Ecclesiae rex et caput, qui 1. credenda et facienda praescribit, cum autoritate suprema, 2. promissis et minis sancit, simul 3. inplet potentissime 4. vires quoque ad officia facienda suppeditat per Spiritum suum, quo scilicet media et rationes moventes tanta cum efficacia ad animum adplicat, ut effectum fortiantur. Denique Rex est, sicut sapientissimus, iustissimus, et aequissimus, ita potentissimus, cui omnis in coelo et terra est potestas data Matt. XXVIII. qua omnia sibi subicere potest Phil. III., rex quoque universalis, et summae autoritatis, cuius propria sunt fideles possessio, cui omnia debent, quae habent et expectant, simul ad omnia sunt obstricti officia, cuius gloriae et voluntati omnia, etiam carissima, vitamque propriam consecrant. Sunt enim credentes a Patre ipsi dati, ac in regnum ejus translati Joh. XVII. Coll. II., ab ipso etiam emti et redempti sanguine suo pretioso Act. XX. 1 Cor. VI. qui etiam, pacto inito, sese sponte in fide et charitate ipsi tradiderunt docendos, ducendos, ac salvandos, adeoque ipsi fidunt, ad ejus exemplum sese conformant, sese abnegant, crucem ejus ferunt, et eum ducentem sequuntur, Matt. X et XVI. Joh. X. ac saepe alibi.

§. CVI. Talis tantusque cum Jesus Christus sit, Filius Dei et Messias, mediator Dei et hominum, summus propheta, sacerdos, et Rex, etc. sponte sua elucescit, *communionem* fidelium cum ipso connexam esse cum *summo bono*,

seu cum Deo, huic quippe subordinatam, et inservientem ac eam adferentem, ita ut communio cum Christo sit cum Deo, summo bono, hominisque salute ac felicitate in aeternum duratura communio Joh. XVII. 1 Joh. I, V: 20. et alibi. Est vero illa cum Christo singularis et arctissima, omnique parte plena, quippe complexa 1. naturae conformitatem, quatenus ipse nostram adsumsit, et nos ipsius imaginum sumus conformes, et ita naturae divinae participes Rom. VIII. Gal. II et IV. 2. mutui juris in dona, merita, et bona participationem; qua quicquid Christi est nostrum sit, et quicquid nostrum est ipsius. Est utique nobis factus sapientia, iustitia, sanctitas, et redemptio 1 Cor. I. ipsumque induere dicimur Rom. XIII., nos ejus sumus peculium et propria possessio, etc. 3. Operationem in mutua commoda, uti Christi ad salutem credentium, et eorum ad ejus gloriam, et regni propagationem. Denique 4. operationem quoque in se invicem, quatenus in credentibus vivit Christus, et operatur per Spiritum, Gal. II: 20. Joh. VI., illi rursus in fide ejus, in nomine ejus omnia agunt, et ex ipso hauriunt gratiam pro gratia. 5. Postremo mutui amoris et intimarum adfectionum participationem, dum Christus in ipsis acquiescit, et amorem suum in animos eorum effundit, illi rursus ipsi fidunt, in ipso delectantur et gloriantur. etc.

§. CVII. Cum vero omnes ita cum Christo uniti, fideles et sancti, communionem cum eo habeant et exerceant, sponte sua sequitur, eos secum invicem quoque similiter esse conjunctos, et communionem exercere per mutuam fidem et charitatem, sibi quoque mutua charitatis debere ac praestare officia, quatenus unius corporis Christi mystici membra sunt, 1 Cor. XII. 1 Joh. I. absque ut in se invicem aliqua potestate aut superioritate, et autoritate, polleant; cum omnes sint fratres, et discipuli, qui unum habent communem Patrem, et Doctorem, ac ductorem, Christum; omnes itaque aequales, et sui juris, seu liberi, a solo Christo
 dependen-

dependentes, ad sola charitatis, et mutui auxilii, officia obligati, Matt. XXIII. Joh. XVII. 1 Cor. XII, XIV. et alibi sæpe. Ex quibus, ita cum Christo et secum unitis, cum *Ecclesia*, qua corpus Christi, constat, facile elucescit, illam per se, et vera sua natura, consideratam, esse multitudinem hominum resipiscentium, fide et charitate cum Christo, ut capite, et secum invicem, ut membris, arte devinctorum, eamque unionem data occasione externe demonstrantium, per mutua fidei et charitatis officia. Cujus Ecclesiae materiam constituunt Christus, qua caput, et veri credentes, qua membra; formam interiorem, seu essentiam Ecclesiae, interior fidei et adfectus unio, quae Christum ac credentes arctissimo inter se vinculo constringit, ita ut bonorum ac officiorum inter ipsos sit *communio*: formam denique exteriorem, quae exterior ejus est manifestatio ac facies, fidei et charitatis publica demonstratio: quae communio adpellatur *externa*, et interioris est repraesentatio, cum per fidei confessionem, tum verbi Evangelici, et Sacramentorum, a Christo institutorum, exercitium, quo se credere in Christum, simul jus suum in bona spiritualia Christi, palam demonstrant, cum res illae externae signorum habeant, ac sigillorum, conspectum. Arte exterior forma cum interiore ita cohaeret, ut illa sine hac Ecclesiam non faciat, haec sine illa subsistere queat, si occasio eam exercendi deficiat, alias necessario requiritur, cum sit interioris manifestatio. Praeterea, cum exterior etiam indui possit ab hypocritis, simul seorsim considerari, hinc est, quod *Ecclesia externa* adpellatur, quae veros et fictos credentes comprehendit. Quae omnia fusius exposui et demonstravi in lib. Diss. S. lib. II. c. 19 et 20. Denique dividitur haec Ecclesia externa in *universalem*, et *particulares* societates, quae simul sumtae universalem constituunt per orbem Ecclesiam, sed seorsim consideratae ejus partes sunt. Quae particulares singulae constant ex hominibus fidem Christianam professis, qui, societate inita, in uno loco religionis Christianae partibus se-

cum invicem defunguntur, et sibi mutuo auxilium praestant, ad mutuam instructionem et consolationem, ordine decente, quo aliqui in precibus, et verbi Dei adnuntiatione, ac sacrorum rituum administratione, praecunt, reliqui se instrui, et dirigi, patiuntur, salva libertate, et proprio usi judicio, quo omnia explorant, et bonum retinent. Quae particulares societates, magnae parvae, sua natura independentes, per mutuam confoederationem si sese conjungant, magnam et unitam constituunt Ecclesiam, et sibi invicem aliquatenus subordinatae sunt. De quo hic non est differendi locus.

§. CVIII. Ceterum partes Ecclesiae, si eam hoc intueamur oculo, sunt aliae *essentiales*, aliae *accidentales*. Prioris generis sunt doctrina, cultus religiosus, regimen, voce latius sumpta, et minore emphasi, cum disciplina, et vita ac mores: quae, prout magis minusve conformes sunt Christi ac Apostolorum institutioni, Ecclesiam magis minusve puram et Christianam constituunt. Posterioris vero sunt, relate ad ipsam Ecclesiam, splendor ac pax, oppositae ad lites et turbas per schismata aut haereses, sed relate ad mundum, decrementum aut incrementum, respectu propagationis, tranquillitas aut persecutio fidei et religionis causa. Secundum hunc itaque ordinem tractatio nostra erit instituenda, posteaquam Ecclesiae Apostolicae, sic dictae, praemiserimus notitiam. Cum enim illa, quatenus ab Apostolis est ordinata, censeri debeat purior, pro norma haberi potest, ad quam sequentium temporum Ecclesiae conformandae sunt, et secundum quam de illis judicandum est. Porrigit autem ea periodus sese a Christo exaltato, seu Spiritu S. effuso, festo Pentecostis, usque ad finem Neronis, seu exitum Apostolorum, maximam saltem partem, uno alterove forte excepto, ut de Johanne constat.

HISTORIA ECCLESIAE PRIMAE-
VAE, SEU APOSTOLICAE.

§. CIX. Quam antequam adgrediar, notitia danda est Scriptorum Apostolicorum, quae hac periodo prodierunt, cum illa unicam constituent credendorum et faciendorum normam, et ex illis notitia Ecclesiae maxime petenda sit. Sunt vero ea vel Historica vel doctrinalia, quae *canonem*, sic adpellatum, librorum N. T. absolvunt. Apocalypsis enim Johannis, unus liber Propheticus, canonicus licet, ad hanc periodum non pertinet. Historica sunt Euangelia quatuor, et Actus Apostolorum: doctrinalia, sive theoretica sive practica, Epistolae Pauli, Jacobi, Petri et Judae, nam Johannis hujus quoque non sunt periodi. De quibus itaque hic differendum est, quantum scopo sufficit, breviter. *Euangeliorum*, quae quatuor habemus, cum argumentum in historia vitae Christi exhibuerim, de *autoribus*, duobus Apostolis, Matthaeo et Johanne, duobus quoque discipulis, dictis Euangelistis, Marco et Luca, postea suo loco acturus sim, paucis defungar observatis. Quorum 1. *primum* est, euangelia nostra sero esse conscripta, alia circa finem periodi, alia ea jam finita, uti de Johannis constat, et de Marci probabile est. Quae thesis rationibus haud exigui ponderis nititur. *a.* Primam suppeditat tempus scripti euangelii Lucae, quippe quod omnium primum fuisse videtur; uti ex ejus prologo colligi potest. Praeterquam enim quod nullo indicio prodatur, se genuina, et omni parte vera, vidisse euangelia, haud una ratione significat, Matthaei aut Marci sibi non fuisse nota. *a.* enim narrationes vitae Christi, quae exstabant, minus fuisse exactas minusque certas, haud obscure arguit, *β.* Multos ubi dicit id adgressos esse, duos illos in oculis censerı nequit habuisse, *γ.* Distinguit porro eos ab Apostolis et veris euangelistis, ubi, opposite ad eos scriptores, dicit, *ἰδὲν nobis ὡς ἔστιν* est etc. veris scilicet Apostolis et euangelistis. *δ.* Adtribuit quoque *ἰστορίας* *testibus*

oculatis veram παράδοσιν traditionem, opposita ad Scriptores alios. Lucas autem euangelium suum litteris non consignavit, nisi postquam Paulus prioribus vinculis jam solutus esset, quod a. AEr. Vulg. 62. Neron. 9no contigit, uti postea patebit; uti ex eo colligitur, quod Acta Ap. tunc demum scripta sint, quia eo usque tantum procedunt, et unum cum Euangelio volumen antiquitus constituerint, quare Acta quoque nomen Lucae in fronte non gesserunt. *b.* Cum Paulus in Epistolis suis nusquam scripti euangelii alicujus meminerit, nusquam ad aliquod provocet, nullum existisse genuinum tempore Pauli, plusquam probabile mihi fit; cum haud una ipsi id faciendi fuerit occasio, ex. gr. 1 Cor. XI. ubi institutionem Eucharistiae recenset, et XV. ubi resurrectionem Christi probat, ex sola adnuntiatione Apostolorum orali. *c.* Ad euangelium scribendum, cum non, teste prologo Lucae, fuerint compulsi, nisi postquam tot variae ac incertae prodiissent narrationes, hae antea fuerint vulgatae, necesse est: quod haud exiguum postulat tempus. Ne dicam, Apostolos non ad scribenda dicta et gesta Christi, sed ore promulganda, fuisse in initio missos. Denique *d.* in ipsis euangeliiis nonnulla extant serioris temporis indicia, uti ex. gr. in phrasi Matt. XXVIII: 15. usque ad hunc diem; nec non in signis divinis, Marc. XVI: 18. memoratis, quae ad casum Pauli in itinere Romanam respicere videntur.

§. CX. *e.* Postremo advertenda est traditio Ecclesiastica antiquissima, apud Iren. adv. Ilaer. l. III. c. 1. et ex eo Euf. H. E. V: 8. quae habet, Euangelia fuisse sub finem vitae Pauli et Petri scripta, adeoque ultima Neronis, imo Marcum exarasse μετά τὴν τέττων ἔξοδον post horum exitum, non discessum Roma, nam inde amplius non exierunt, sed mortem. Objicit quidem Grabius ad Iren., Clementem Alexandrinum et Papiam secundum Euf. H. E. II: 15. tradere, euangelium Marci fuisse a Petro adprobatum: sed de Clemente, non de Papia, id asserit Euseb. Dicit quidem, Papiam

piam Clementis narrationi adtestari, sed num *toti* an *parti* non addit: imo l. III: 39. Papiæ narrationem de Marci euangelio narrans, adprobationis Petri nullam fecit mentionem, sic et l. IV: 14. idem ex Clemente referens, non meminit Papiæ. Clementis autem, qui id solus tradit, tanta non est autoritas, ut soli sit credendum. Sed si vel vidisset Petrus, inde nondum sequeretur, prodiisse illud mox in lucem. *f.* Addi potest, Johannem seculo scripsisse euangelium suum, nec nisi post mortem ejus, a senioribus Asiæ, discipulis ejus, cum publico fuisse communicatum; ut ex fin. ejus patet. De quo postea.

§. CXI. 2. Ex dictis liquet, quod *secundum* sit observatum, Lucam omnium primum vulgasse euangelium suum, post priora Pauli vincula, incertum quam diu post, licet probabile sit ante posteriora vincula, et martyrium ejus, cum Acta Ap. eo usque non tendant. Marcum vero post Pauli et Petri obitum: quod de Matthæo quoque statuendum videtur: licet de eo nihil certi possit affirmari. Si verum foret, quod passim statuitur, Marcum abbreviasse illud Matthæi, antea exstitisse credendum foret, sed solido illud non est innixum fundamento: Marcum potius putaverim ne vidisse quidem euangelium Matthæi. Multa utique habet, a Matthæo omissa, nonnulla a Matthæo narrata ne quidem adtingit, nec eundem tenet ordinem, etc. Evangelistæ tres, absque ut aliud euangelium ante oculos habuerint, suum exararunt, divina ita dirigente providentia, ne ex compacto viderentur egisse, et ut certior esset eorum narratio, cum eadem referunt omnes, et secum amice conspirent, sine ullo alicujus momenti dissenso, nec ulla in re alicujus momenti sibi contrariantur. Tradit quidem Euseb. H. E. III: 24. Matthæum, Hierosolyma discessurum ad externas oras, euangelium credentibus ex Judæis scriptum reliquisse lingua Hebræa, seu Syriaca; unde colligendum foret, scriptum fuisse post synodum Hierosolymitanam Act. XV., eo usque enim in Judæa manserunt

runt Apostoli. Habita vero est Synodus a. aer. V. 50. sed huic traditioni, cujus fundamentum incertum est, eo minus fidere ausim, quod ex opinione de euangelio Matthaei Hebraico manifeste originem repetiisse videatur: quae si non falsa, utique incerta est, nec probabilis: de quo mox.

§. CXII. 3. *Tertium* habet, *occasionem* scribendi euangelia praeuisse narrationes varias per orbem sparsas, minus certas ac adcuratas, *scopum* vero fuisse, ut fidelior et plenior exstaret narratio dictorum et actorum Christi, eo tendens, ut, eum esse filium Dei, in vera carne manifestatum, promissum Messiam, ac servatorem mundi, non Judaeorum tantum, sed et Gentium, constaret. De occasione ex Lucae prologo satis constat. Cum vero inter illas vitae Christi narrationes quoque exstiterit euangelium, sic dictum Hebraeorum, lingua Hebraeo-Syriaca conscriptum, in usum Christianorum Hebraeorum, qui Nazareni fuerunt adpellati, Matthaeo quoque, sed falso, adtributum, de quo postea dicam, in multis nostro Matthaei quidem consentaneum, et in nonnullis ab eo diversum, mihi probabile visum est, illud ipsum Matthaeo ansam praeuisse suum conscribendi, ut plenior et fidelior daret dictorum et actorum Christi notitiam; praeterea, cum illud Hebraeum cum Matthaei Graeco fuerit confusum, hinc conjecerim quoque originem repetiisse traditionem modo memoratam, de euangelio a Matthaeo, cum Judaeam defereret, et ad Gentes tenderet, conscripto: quippe quod verum esse potuit de Hebraeo tunc exarato, ex Matthaei concionibus, a credentibus Hebraeis in usum suum, sed minus fideliter et exacte, composito. De *scopo* euangeliorum, cujus memini, sicut res ipsa, et eorum materia, satis testatur, ita ex prologo Lucae, et clausula euangelii Johannis, c. XX: 30; 31. dubio vacat. Ex quo simul elucescit, euangelistas non omnia, quae Christus effatus est, et fecit, sed ea tantum litteris consignasse, quae scopo satisfacere poterant. Quod Joh. I. c. et in fin. cap. XXI. ipsis adseritur verbis ab illis, qui euangeli-

um

um Johannis vulgarunt. Interea agnoscenda est, et celebranda, singularis Dei directio, qua Evangelistas ad scribendum per ejusmodi motiva excitavit, cum absque eo fuisset, fides nostra nec firma, nec plena esse potuisset: uti facile cernitur. Quare, licet occasio ipsos ad scribendum compulerit, credendum omnino est, eos per ipsum Spiritum Dei ad id incitados, ejusque ductu in scribendo gavisos fuisse. De quo hic non est differendi locus.

§. CXIII. 4. *Quartum* denique addo observatum, ad *linguam*, qua exarata sunt euangelia, spectans, omnia fuisse *Graeca*, tunc communiter usitata, conscripta; stilo quidem emphatico, rebus et scopo aptissimo, etiam in suo genere satis puro, attamen vulgari, et ad omnium captum adcommodato, inter Judaeos Graece loquentes tunc usitato, qualis in Graeca V. T. versione exstat, et Hebraeo-Graecus adpellari potest, licet non Attico, et exacte semper Graeco; uti rerum harum non inperito, vel ex ipsa lectione in oculos incurrit, De quo hic pluribus dixisse nihil adinet. Quae lingua cum per Romanum imperium satis esset vulgata, inter ipsos quoque Judaeos, mirum non est, ea fuisse usus Evangelistas et Apostolos. Novi equidem, multis Veterum et Recentiorum adridere opinionem, de Matthaei evangelio Hebraice ab ipso conscripto, et dein in Graecam linguam ab incerto autore verso: sed vix dubitaverim, quin sit erronea, utique sublesta, et ex falsa hypothese de Nazaraeorum evangelio, eodem ac Matthaei, nata, quae a Papia, non spernendo quidem sed minus perito autore, in vulgus emanavit, ut ex Euf. liquet. Nec ratio patet, quare solus Matthaeus alia lingua, quam reliqui scriptores sacri omnes, usus fuisset, maxime cum Graeca lingua satis fuit inter ipsos Judaeos vulgata, nec in usum Hebraeorum tantum, sed Christianorum in genere, scripta sint euangelia. Occurrunt praeterea hic illic auctoris, et non interpretis, indicia, uti in citationibus nonnullorum locorum V. T. secundum textum Graecum non Hebraicum, qua licentia usus

non fuisset Interpres: praeterea in sententiis Hebraice primum expressis, dein Graece translatis, uti cap. XXVII: 46. quod Interpres non fecisset: denique in Graecismis, uti *παράδεισος*, *κακὸς κακῶς ἀπολ.* etc. a quibus Interpres sibi cavisset: ne dicam textum Hebraeum, si genuinum fuisset euangelium Matthaei, conservatum fuisse ab Ecclesia, circa Apostolica scripta valde sollicita, nec ei substitutam fuisse versionem, incertum a quo profectam autore, adeoque cui minus fidere licet. Quae rationes etiam facile refutant nonnullorum opinionem de Marci euangelio *Latine* conscripto, quae nullo nititur insuper fundamento: si vel *Romae* scripsisset, in usum Romanorum, quod temere adferitur, Graeca lingua, aequae ac Paulus in Ep. ad Roman., uti potuisset.

§. CXIV. Scripta Apostolorum *doctrinalia*, quae strictim eo scopo recensebo, ut *tempus*, *occasionem*, et *scopum* eorum exponam, etsi per modum epistolarum, sive ad Ecclesias illustriorum civitatum, sive ad singulares, sed eximias personas, scriptarum, sint concinnata, praecipua fidei Christianae capita, et inde ducta pietatis ac virtutis officia, comprehendunt, adeoque usum habent universalem, ad omnes omnium temporum credentes pertinentem, et credendorum ac faciendorum plenam, seu sufficientem ad salutem, normam suppeditant. Paulo, Apostolo gentium, *quatuordecim* solent tribui quidem, sed *tredecim* sunt indubiae, de Epist. enim ad Hebraeos disputatur, nec sine ratione a multis dubitatur: de quo mox. Reliquae tredecim aliae ante priora vincula Romana, aliae in iis, aliae post ea, sunt exartatae. *Prima* periodo, quae fesc usque ad ann. Neronis *4tum*, aer. Vulg. 58 *vum*, quo Hierosolymis est in vincula conjectus, porrigit, sequentes secundum ordinem temporis conscripsit Epistolas. I. Primae omnium fuerunt duae ad *Thessalonicenses*; celeberrimae urbis Macedoniae, primum Thermae dictae, quia in extremo sinus Thermaici sita erat, dein Thessalonicae, post victoriam Philippi, patris Alexan-

dri

dri M., de Theſſalis, incolas: quarum *prior* ſcripta videtur non Athenis, ut ſubſcriptio in plurimis Miſſ., nec tamen omnibus, præfert, ſed Corinthi, uti ex c. III: 6. coll. Aët. XVIII: 5. recte colligitur: ſcripta eſt, ut videtur, ann. Claudii 12mo, aer. Vulg. 52do, uti Pearſon. in Ann. Paul., quem paſſim ſequor, docuit. Scripta utique eſt poſt reditum Timothei Corinthum, cap. III: 6. quem inde miſerat ad Theſſalonicenſes viſitandos, Aët. XVIII. quo tempore Paulus per ſeſquiannum moratus eſt Corinthi; Aët. I. c. *Occaſionem* præbuit relatio Timothei de optimo ſtatu Eccleſiæ, reſpectu fidei et charitatis, de qua ſolicitus erat Paulus, metuens ne vacillarent, aut deſicerent metu adſſictionum et perſecutionum, cap. III., et *ſcopus* eſt, eos in fide et pietate Chriſtiana confirmare, contra perſecutiones, quæ primis illis Chriſtianis videbantur paradoxæ. Laudat itaque eos fidei et conſtantiæ cauſa, eoſque hortatur ad officia Chriſtianismo digna. Haud diu poſt, et ex eodem loco, ſcripta eſt *altera* Ep. ad Theſſalon., ann. 13^{tio} Claudii, aer. V. 53. *occaſione* ſparſi rumoris, de inſtante Chriſti ad ultimum iudicium adventu, indeque ortæ nonnullorum vitæ inordinatæ, et inertis c. II: 1 et III. eoque *ſcopo*, ut ab eo errore liberarentur; et ad conſtantiam ac virtutem excitarentur. c. II et III. Eſſe autem præcedente poſtერიorem, et non priorem, in initio Caji Caligulæ ſcriptam, quod, ut hypotheſi infeliciter excogitatae de Cajo per virum perditum, qui in Templo Dei ut Deus ſedebit, litaret, ſtatuit Ill. Grotius, recte jam a J. Simplicio, (qui non eſt, ut putatur, Salmafius, ſed Jonas Slichtingius, Socinianus, teſte Bibl. Antitrinitaria Sandii) reſutatus; vel ex eo manifeſtum eſt, quod ad Eccleſiam jam bene fundatam ſcripta ſit, c. II: 9. III: 7, 8. innotuit vere euangelium demum illis in locis poſt Synodum Hieroſolymit. an. Claud. 10mo habitam, quodque ad priorem Epiſt. reſpiciatur cap. II: 1 et 15.

§. CXV. Proximum locum requirit Epiſt. prior ad Corinthios.

Tom. III.

Q

thios, ann. Neronis 3tio, AEr. Vulg. 57. scripta Ephesi, postremo triennio, quod ibi trivit. De loco scriptio-
 nis constat ex c. XVI: 8. et testatur quoque subscriptio; et qui-
 dem postquam diu ibi erat moratus ib. 9. paulo ante dis-
 cessum inde in Macedoniam ib. 5., in fine itaque triennii
 morae Ephesi Aët. XX: 1. adeoque ex collatione itinerum
 Pauli, ann. Neronis 3tio, AEr. V. 57. Occasionem prae-
 buerunt cum litterae Corinthiorum de nonnullis quaesitis c.
 VII: 1. tum domestici Chloes, qui de litibus, ad schisma
 spectantibus, retulerunt, de quibus postea suo loco, tum
 Apollo, Stephanus et Fortunatus, qui ad Paulum nonnulla,
 ad statum Corinthiacae Ecclesiae pertinentia, detulerunt.
 Unde scopus et argumentum Epistolae facile elucescit. Eo
 enim tendit, ut tollantur scandala et lites, respondeat ad
 quaesita, et auctoritatem suam contra eos, qui ab ipso
 docti eam spernebant, vindicet. Ceterum Corinthus est,
 uti notum, celeberrima Achajae urbs, ejusque metropolis,
 in Isthmo Corinthiaco sita, urbs splendida, simul libidino-
 sa et superstitiosa, dicata Cereri et Proserpinae, etc. Eo-
 dem tempore et loco exaravit Epist. ad *Galatas*, qui et
 Galli, ac Gallo-Graeci adpellantur, ex Gallia, duce Bren-
 no, post tempora Alexandri M., in has oras delati, sedi-
 bus fixis in Asia inferiore, inter Phrygiam majorem et
 Paphlagoniam. Scripta est mox post eorum conversionem
 ad Christianismum Gal. I: 6. quae ante scriptam Epist. ad
 Cor. I Cor. XVI: 1. contigit, quando superiores partes
 Iustrans, Phrygiam scilicet et Galatiam, profectus est Ephe-
 sum Aët. XVIII: 23. et XIX: 1. ubi sub finem morae
 Ephesi eam exaravit. Occasionem praebuit subita Galata-
 rum ab oeconomia gratiae, seu euangelio a Paulo adnun-
 ciato, et ab iis adsumto, ad commixtionem ejus cum oeco-
 nomia legali Mosaica, seu aliud euangelium, cap. I: 6. in-
 clinatio, seu aliqualis defectio: scopus est, eos ab obser-
 vantia legis abstrahere, et ad libertatem evangelicam revo-
 care. c. V: 1, 13. Variis itaque evincit argumentis, legem
 ritualem

ritualem sub OEconomia nova locum et auctoritatem non habere, nec gentes ad ejus observantiam constringi posse.

§. CXVI. Epheso profectus cum venisset Paulus in Macedoniam, Corinthum non adiens, secus ac promiserat, 1 Cor. XVI. levitatis et inconstantiae propterea accusatus, scripsit *posteriores* ad Corinthios, eamque praemisit itineri suo ex Macedonia Corinthum; adeoque in Macedonia, 2 Cor. VIII: 1. sive Nicopoli, sive Philippis, ut subscriptio praefert; utique exarata est ante profectionem Hierosolymam ad eleemosynas transferendas, de quibus parandis disserit in hac epist., idque dum peragraret Macedoniam, postquam ex Titi adventu cognovisset *prioris* epist. fatum inter Corinthios: anno itaque, ut videtur, post *priorem* Epist., seu aer. Vulg. 58vo Neron. 4to, in quod tempus iter Macedonicum incidit, Aët. XX. Liberat sese a levitate, ex mutato consilio sibi in pacta, ministerium suum defendit, calumnias falsorum doctorum, sese effertum, retundit, c. XI. denique commendat Corinthiis liberalitatem in dandis eleemosynis, quas Hierosolymam deferret. Corinthum cum venisset, epistolam illam ponderosam, et omnibus praeferendam, ad *Romanos* scripsit. Exarata utique est, ut subscriptio habet, Corinthi, commendat enim Phoeben, ministram Ecclesiae Cenchreenfis, (Corinthus habuit ab utroque latere navale, ad dextrum Cenchream, ad sinistram Lechaeum, ubi classes construebantur, expeditionem suscepturae in Siciliam) per quam epist. est perlata, c. XVI: 1. Salutat Romanos ab Erasto, procuratore urbis, scilicet Corinthi, et a Gajo, Corinthiaco 1 Cor. I: 14. Rom. XVI: 23. scriptam fuisse antequam Paulus Romae fuit, constat ex cap. I. Nec minus certum est, missam fuisse cum ad iter Hierosolymam cum eleemosynis in procinctu esset, quando ibi vinctus est, cap. XVI: 24. Conf. 1 Cor. XVI. Recte itaque ei datur ann. Ner. 3^{tus}, aer. V. 57^{mus}. Occasio repetenda est ab adventu nonnullorum Christianorum ex Judaeis, inter quos Aquila et

Priscilla, Roma cum Judaeis expulsi a Claudio, Corinthum ann. Claudii 12mo Aët. XVIII. qui de statu Ecclesiae Romanae informarunt Paulum, a quo tempore propositum jam cepit eam visitare, c. I: 13. XV: 22. Scopus est praecipuus, verum tradere Christianae doctrinae intellectum, opposita ad Judaeorum, a quibus Christiani Romae continuo inpetebantur, opiniones, in primis respectu justificationis peccatoris coram Deo, et sanctificationis, non ex legis Mosaeicae obscurantia, sed gratia Dei in Christo, petendae, nec ad Judaeos restringendae, sed et ad Gentes quoque, cum legis Mos. abrogatione, extendendae. Quod capitale dogma in parte doctrinali Epistolae fuso exponit, ac demonstrat, objectionesque Judaeorum, ad quas continuo respicit, e medio tollit: legis ineptitudinem ad reatum, et maculam, peccati tollendam, pluribus evincit: exemplum Abrahae, ex fide ante legem justificati, et promissum ei factum de semine ad Gentes quoque pertinere urget, gentesque Judaeis, propriam justitiam legalem sectantibus, substituendas esse demonstrat. Est itaque haec Epistola quasi commentarius ad dictum Christi Matt. V: 20. *Nisi justitia vestra sit ea Phariseorum excellentior, non intrabitis regnum coelorum.*

§. CXVII. *Secunda* periodo, quae vincula Pauli primum Hieros., dein Romae, continet, et ann. Ner. 4to aer. V. 58 incepit, et quinque annis duravit, usque ad Neron. 9num, aer. V. 62dum, ut postea patebit, scriptae sunt Epistolae hae quatuor, ad Philippenses, Colossenses, Ephesios, vel Laodiceos, et Philemonem, quae ejusdem tenoris sunt, et Paulum uno eodemque in statu repraesentant. In vinculis, non qualibuscunque, sed celebrioribus, diuturnioribus, ac Romanis, eas omnes fuisse conscriptas multa extra dubium collocant. 1. Vincula memorantur in illis diuturna, et per Ecclesias celebrata Col. I: 24. IV: 3, 18. Ephes. III: 1. IV: 1. VI: 10. Philipp. I: 7, 13, 16, 30. Philem. 1, 9, 17. 2. Missae sunt per Tychicum Eph. VI. 21. Col.

Col. IV: 7, 8. Philem. 17. qui tunc demum Paulum comitatus est, cum Epheso, ubi per biennium haeserat, peteret Macedoniam Act. XX: 4. Salutat quoque 3. in Ep. ad Col. IV. credentes ab Aristarcho Maced., et Luca Medico, qui Romae in vinculis ipsi adfuerunt Act. XXVII: 2. 4. Clara prostant in Ep. ad Philipp. indicia Romae: uti quod praetorii c. I: 13. fiat mentio, quo nomine insignitur dicastrum praetorum urbis Romae; et nomine eorum salutet, qui de *domo Caesaris* sunt c. IV: 22. sive homines palatina dignitate fulgentes, sive cognati Caesaris, sive libertini et servi in aula Caesaris, ut domus idem sit ac familia, intelligantur. Priora vero in censum venire vincula, et non posteriora, ex comparatione cum 2da ad Tim. in posterioribus scripta, et certa persuasione instantis suae liberationis, Phil. I et II. ac ad Philem., secus ac 2 Tim. I. IV., manifestum est. Ceterum tres Epistolae, ad *Colossenses*, *Ephesios* et *Philemonem*, videntur eodem fere tempore scriptae et missae, cum magna in iis sit phrasium, et rerum conspicua adfinitas, sed ad Philipp. post eas, et sub finem vinculorum, cum omnium fidentissime de sua liberatione instante loquatur, c. I: 25. et Tychicus ac Timotheus in ea occurrant absentes, in reliquis vero praesentes, cum nomine Timothei nec scripserit, nec salutaverit, per Tychicum quoque non miserit. Oportet itaque illi jam fuerint dimissi, quum ad Philipp. scripsit.

§. CXVIII. Epistola, quae ad *Ephesios* traditur scripta, forte verius ad Laodiceos, ad quos omnino exaravit litteras, ut ex Col. XV: 16., et aliunde, patet, de quo vid. Cl. Vitringa F. in Dissert., complectitur totius religionis Christianae brevem enarrationem, respectu beneficiorum gratiae, ac officiorum; eoque fine est scripta, ut credentes in fide bene instruerentur, ac corroborarentur contra perverfas Philosophorum inter Christianos, qui postea Gnostici sunt appellati, opiniones, ac persecutiones, ne vinculis Pauli offendantur. De quo scopo clarius constat ex Epist. ad *Colossenses*,

Colossenses, inter quam et ad Ephesios singularis est adfinitas; adeo ut ex se invicem exponi ac illustrari possint et debeant: quare Ap. ad Col. IV. etiam voluit, ut secum invicem eas communicarent credentes Laodiceaeni et Colossenses, si verum sit Epist. ad Ephes., non ad eos, sed Laodiceanos, fuisse scriptam. Fuerunt quoque illae urbes vicinae, et celebriores. Laodicaea sita fuit ad Lycum fluvium, qui in Maeandrum influit, urbs non Lydiae, sed Phrygiae, ad quem fluvium etiam fuit Colossus. Occasionem praebuit Epaphras, a Coloss. Romam missus ad Paulum, ut ipsi adesset nomine Ecclesiae Coloss.; scopus inter alia est, ut contra Philosophos illos, quorum memini, confirmarentur, et notitia veri Christianismi, in doctrina et vita ac moribus, inbuerentur. Epistolae ad *Philippenses* ansam dedit benevolentia eorum erga Paulum, muneribus per Epaphroditum ad eum missis, quem cum hac epist., in signum grati animi, remisit c. II: 9. scopus autem, ut ex argumento liquet, est, eos in vera fide confirmare, nec non ad pacem et concordiam, per dissensiones opinionum, et nimiam sui confidentiam, ac superbiam, facile rumpendam, fortiter adhortari, denique contra falsos doctores ex Judaeis, qui legem Mos. volebant euangelio adjunctam, munire. Quod vero ad Epistolam ad *Philemonem* adinet, scripta est eodem tempore, sub finem biennii captivitatis Romae, ante fores enim esse liberationem suam indicat v. 22. adeoque ann. Neron. IX. aer. V. 62. Scripta est ad Philemonem, virum divitem, copiosa praeditum familia, domesticorum scilicet ac servorum, tota Christiana, quare *Ecclesia* adpellatur, v. 2. ubi *domus* denotat familiam, et non oratorium, domi collocatum, ubi conventus est religiosus, uti ex Col. IV: 15. liquet, ubi *Ecclesia ad domum Nymphae* distinguitur ab Ecclesia Coloss. Videtur fuisse Phryx, et quidem Coloss., quia jungitur Archippo presbytero, vel diacono Coloss., ad Col. IV: 17. Occasionem dedit casus Onesimi, servi Philemonis, (est quoque nomen *servis* usitatum, et *utilem* signat, quo

quo respicitur v. 11, 20.) et profugi, forte et defraudatoris heri sui, sed nunc a Paulo Romae ad fidem conversi: pro quo intercedit apud Philemonem, ut in domum recipiatur, seseque substituit expromissorem. Est quidem Epistola privata, et argumenti negotialis, seu domestici, sed ita methodice et artificiose scripta, genium Pauli mirifice redolens, ut digna fuerit visa, quae inter Pauli Epistolas in Ecclesiae usum locum habeat.

§. CXIX. Prioribus solutus vinculis scripsit duas eximias Epistolas, priorem ad *Timotheum*, et ad *Titum*. Prior illa non fuit in vinculis exarata, cum illorum nulla non solum occurrat mentio, sed Paulus se liberum esse ostendat c. I: 3. III: 13. nec tamen ante priora vincula, quia in itinere versus Macedoniam dicitur Timotheum reliquisse Ephesi, c. I: 3. cum ante priora vincula individuus ejus comes fuerit: secus ac post ea. Venit enim cum Timotheo in Macedoniam, inde Athenas et Corinthum, et ipsi adfuit in prioribus vinculis. Post quae vincula soluta videtur Hispaniam petiisse, et inde Cretam, ubi ordinavit Ecclesias, quando in Asiam rediit, et Timotheum reliquit Ephesi, ipse in Macedoniam profectus est. Scopus epist. vero est cum admonere Timotheum, delegatum Apostoli Pauli, Ephesi residentem, ut *depositum* fidei, et verae doctrinae salutaris, a Paulo acceptum, pure conservet, uti clausula Ep. habet, adeoque sibi a falsis caveat doctoribus, philosophiam Orientalem cum Christiana commiscentibus, qui Gnosticorum nomine noti sunt, quod mox c. I: 4. agere incipit, et c. I. ac IV. ulterius exsequitur, quo etiam c. VI: 3. redit, praeterea instruere notitia rerum, ad Ecclesiam bene gubernandam pertinentium, c. III: 15. Circa idem tempus scripta videtur Epist. ad *Titum*, inter priora et posteriora vincula. Cum enim nullam non tantum vinculorum faciat mentionem, sed liberum se ostendat, c. III: 12., Titum vero reliquerit Cretae, adeoque et ipse ibi fuerit, itineris autem Pauli versus Cretam ante priora vincula non memi-

nerit Lucas in Aët., nec etiam ei locus dari posset commodus, recte tempus inter ea vincula intermedium ei assignatur, quo eas regiones visitavit, uti modo observavi. Est porro eodem scopo conscripta, quo prior ad Timoth.; uti ex argumento ejus liquet: estque inter illas epist. magna convenientia.

§. CXX. De Epistola ad *Hebraeos*, quae Paulo adtribui quoque solet, longa institui posset disputatio, sed quam ingredi hic non licet; quare mentem paucis exposuisse suffecerit. *α.* Circa autorem cum Veteres et Recentiores secum dissentiant, nec nomen ejus in fronte occurrat, adeoque judicium libere expromere liceat, cum Luthero, Beza et aliis, facio, qui non Paulum, sed Apollo, virum disertum, Pauli et Timothei quoque familiarem, a quo sese nonnulli in Ecclesia Corinthiaca, aequae ac alii a Paulo, denominarunt, pro autore habent. Praeterquam quod Paulus nomen suum non reticisset, nec usquam in epistolis fecit, 1. nullo indicio prodit, se aut Apostolum esse, aut ullo munere in Ecclesia praeditum, ulla vestitum autoritate: imo se a Ductoribus distinguit, seseque excusat, quod has litteras adhortatorias, ac consolatorias, scripserit c. XIII: 17, 18, 22. Quod personae recte Apollos, sed non Pauli, convenit. 2. Cum sese Hebraeis adjungat, tanquam qui a testibus aliis doctrinam Christi, aequae ac illi, hauserint c. II: 3. nusquam immediatam sibi factam revelationem memoret; secus ac Paulus facere solebat, uti Gal. I. et alibi, de alio scriptore rectius cogitamus, qualis Apollo fuit. 3. In quem quoque rectius, quam Paulum, quadrat, quod in hac epist. sublimiores sectetur doctrinas, cum Pauli proprium sit *plantare*, sed Apollo *rigare*, 1 Cor. III. uti hic fit c. V: 11. VI: 1. etc. 4. Stilus, quo scriptor utitur, est rotundus, rhetoricus, et oratorius, Apollo, qui λόγιος appellatur, et cui λόγος χάριτος *sermo* elegans, ac gratiofus, tribuitur, Aët. XVIII: 24, 27. (διὰ χάριτος enim ibi est, λόγος χαρ. uti c. XIV: 3.) convenientior, quam Paulo, cuius

jus stilus est magis vulgaris, concisus, et emphaticus. Pos-
 sem etiam voces et phrasas proferre Paulo minus usitatas,
 si hujus esset loci: nunc monuisse suffecerit. 5. Scriptori
 peculiarem habuit ad Hebraeos, quibus scribit, relationem,
 nexu arctiore cum iis fuit conjunctus, ut non tantum ex
 eo liquet, quod has litteras ad eos direxerit, sed et ipse
 intercessionem eorum apud Deum petat, ut cito iis restituatur
 c. XIII: 19. quod in Paulum, Apostolum, et in specie
 Gentium, non Judaeorum, minus quadrare videtur. 6. Ne-
 scio etiam num Paulo conveniat libera in Italia conversa-
 tio, quo tempore Timotheus in vinculis esset. Quod ta-
 men hic autor testatur de se et Timotheo c. XIII: 23.
 Putatur quidem vulgo, autorem sese declarare *vinctum* c.
 X: 34. sed ex perversa lectione, nam pro *δεσμῶν* *μὴ* legi
 debet, ut alii Cod. habent, *δεσμῶν* *vinctis*; quod et verbum
συμπαθ *compati* omnino requirit, conf. etiam c. XIII: 3.
 7. Paulo quoque minus recte convenire videtur, quod au-
 tor epistolam suam, satis prolixam, adpellet *brevem* c. XIII:
 22. cum ipse Paulus in Ep. ad Gal., longe breviori, dicat,
videte quam prolixè vobis manu mea scripsi, Gal. VI: 11. Ora-
 torio cum stilo fusiore conjunctus est, *brevem* adpellare
 Epistolam. 8. Denique, ut unam, et praecipuam, tollam dif-
 ficultatem, 2 Pet. III: 15. ubi Paulus quoque scripsisse di-
 citur *iis*, ad quos Petrus, qui ad Judaeos dispersos scrip-
 sit, non una ejus epistola, sed variae, ut mox sequitur, in-
 tenduntur, nec speciatim ad Hebraeos, aut Judaeos, scrip-
 tae, sed ad credentes in genere, Judaeos aequè ac Grae-
 cos, in quibus de ipsis illis rebus, de quibus Petrus, locutus
 est, quae scilicet spectant ad rationes dilati ultimi judicii,
 et longanimitatis Dei, nolentis aliquos perire, sed omnes
 converti ac servari, Judaeos et Gentes. Quod si Episto-
 las Pauli ad Judaeos dispersos quis urgeat intelligendas esse,
 nihil impedit, quo minus de Epist. Pauli deperditis capia-
 tur dictum Petri. Certum utique est plures a Paulo fuisse
 scriptas, quam supersunt. Quod ex 2 Thess. III: 17. etiam
 Tom. III. R. colligi

colligi potest: cum ante eam, et priorem, nulla supersit. Quod verbo tetigisse suffecerit.

§. CXXI. β. Eusi illi, ad quos scripta est Epistola, *Hebraei* in genere adpellantur, non omnes qualescunque, et ubique degentes locorum, dispersi per orbem, ad quos Petri Epistolae directae sunt, intelligendi sunt, sed certo in loco Ecclesiam constituentes, et scriptori probe noti: uti ex c. XIII: 18, 19. manifestum est, ubi declarat desiderium ad ipsos redeundi, sed ubi locorum sedes habuerint, definiri nequit. Cogitari quidem de Alexandrinis posset, cum Apollo fuerit genere Alexandrinus, Act. XVIII. illique Platonis Philosophiae, ac Philonis Judaei, et Jesu Sirachi, scriptorum non fuerint ignari: ad quos sese adcommode potuit stilo suo; uti fecit, in primis Philonis, quoque Alexandrini, phrasibus usus: uti a Doctis abunde est illustratum. Possent ceteroquin Hierosolymitani in censum venire, quod Millio et aliis videtur, et ad eos referri monitum de Hierosolyma deferenda c. XIII. si stilus non obstaret. Graeca vero lingua non adeo officit, cum ea satis usitata fuerit inter Judaeos ubicunque locorum. Syriace scriptam, et dein in Graecam versam, esse Epistolam, non autumaverim, cum stilus non Interpretem, sed autorem redoleat. γ. De tempore quoque nihil proferri potest certi, nisi, quod ante excidium Hierosolymae, et OEconomiae legalis abolitionem, in vulgus emanaverit, cum ejus adhuc subsistentis haud unum sese prodat indicium, facile in oculos incurrens. Forte, si conjecturae locus sit, et Apollo pro autore habeatur, tempus ei assignari posset, quo Paulus in posterioribus fuit vinculis, vel paulo ante martyrio adfectus. Tunc enim Timotheus potuit Romae statui in vinculis fuisse, cum a Paulo fuerit Romam evocatus in posterioribus vinculis, ut ex 2 Tim. IV: 9. patet; Apollo quoque, qui tempore scriptae epist. ad Titum in Creta degit, inde in Italiam migrasse, unde Epist. scripsit. Utique eum inde alio tunc secessisse ex Tit. III: 13. manifestum est. δ. Sco-

pus

pus est, Christianos ex Hebraeis, legi rituali adhuc nimium deditos, et in fide Christiana vacillantes, confirmare, ac ab eo legis studio abstrahere. Quod non aperte et directe, sed multa cum arte, et oblique facit, hanc thesin demonstrando et illustrando, uti per totam epistolam facit, Christo soli, hujus OEconomiae tempore, esse adfurgendum ac obediendum; argumento ab excellentia Christi ducto, longe majore, quam omnium, qui primas in OEconomia legali tenuerunt, scilicet Angelorum, quibus ea subjecta fuit cap. I et II. Moïsis, qui eam instituit, Prophetarum, qui ei interfuerunt, c. III, IV. denique Sacerdotum, primariorum legis ministrorum, c. V. — cum Christus sit alter Melchizedecus, sacerdos universalis et unicus, simul Rex, qui; perfecta peccatorum expiatione per unam adducta oblationem in cruce, in coelo, et non terra, advocatum agit ac regem, sedens ad dextram Dei, adeo ut OEconomia legalis censeri debeat, vero suo conspectu, terrestris, et typica, Christi vero coelestis, vera, ac perfecta, cui altera, longe inferior, et defectuosa, cedere debeat, sicut etiam mox, singulari Dei judicio, cum ipsa Hierosolyma, sede ejus, abolenda est: c. VIII. et alibi.

§. CXXII. Superest Epistola posterior ad *Timotheum*, eodem tempore, sive, si conjectura de Apollo scriptore, ac tempore Ep. ad Heb. admittatur, paulo ante conscripta, utique in vinculis Pauli posterioribus, quae in martyrio ejus terminata sunt. Paulum, quo tempore eam scripsit, *Romae* fuisse ex c. I: 17. manifestum est, nec minus, vinculis fuisse constrictum, et in arcta custodia, c. I: 8., et c. II ac IV. nec tamen in eadem, ac antea; cum nunc se de instante morte esse persuasum, secus ac in aliis epist., in priorē custodia scriptis, ut supra vidimus, declarat; praeterea custodia ejus describatur in hac epist. longe arctior et occultior: Onesiphorus enim ipsum, non nisi post accuratam inquisitionem, invenisse legitur c. I: 17. Deinde, ubi *Erasmus* dicit se reliquisse *Corinthi* c. IV: 20. illud de itinere

ante priora vincula capi nequit, cum Timotheum tunc habuerit comitem, cui itaque per Epist. illud significare non poterat, nec in illud tempus quadrat, quod ibid. scribit, se Trophimum reliquisse Mileti aegrotantem; cum illud Romae post interlapsum biennium ad Timotheum non potuerit scribere. De occasione et scopo epist. facile ex argumento constat. Munit enim eum contra persecutiones et adversarios, ut timorem et metum, qui forte eum aliquatenus corripuerat, deponat; confirmat contra haereticos; adhortatur ad omnia boni Episcopi officia recte explenda, denique eum ad se vocat, ut sibi adsit, et coram cum eo, jam e vita discessurus, agat.

§. CXXIII. Sequantur Epistolae Jacobi, Petri et Judae, vulgo Catholicae dictae, quod non ad Ecclesias unius loci, sed ad variorum locorum in universum directae, ad Christianos scilicet ex Judaeis in dispersione inter Gentes, per Asiam. Prima in Canone est *Jacobi*, filii Alphaei, fratris Domini, et Apostoli, martyrio adfecti Hierosolymis a. aer. V. 62. Ner. 9. de quo postea, scripta haud diu ante ejus martyrium, cum excidium Hierosol. instaret, ut ex ipsa Ep. patet, adeoque probabiliter a. aer. V. 60 vel 61. Scopus est, dispersos Christianos contra afflictiones et persecutiones, in primis a Judaeis, fratribus eorum secundum carnem, firmare, etiam ex eo, quod eorum judicium ante fores sit, praeterea doctrinam de justificatione ex fide ab abusu, qui jam multorum animos occupaverat, acsi fides solitaria, et a studio bonorum operum separata, sufficeret, vindicare, docendo et inculcando, eam sine operibus esse mortuam, et inutilem. Qua Occasione verum dat Christianismi intellectum, non in verbis, sed adfectu probo, siti, nec turbulenti, dissensionum ac litium cupidi, sed pacifici, denique omnis pietatis ac virtutis studiosi. Est itaque argumenti moralis, et utilissimi, adeoque Apostolo digna. Quare inmerito a nonnullis Veterum et Recentiorum, aut in dubium vocata, aut rejecta, est. De quo postea.

§. CXXIV.

§. CXXIV. Duæ *Petri*, ad eosdem Christianos in dispersione missæ, ad idem fere tempus recte referuntur, cum haud diu ante mortem ejus fuerint exaratae; sub finem Neronis; uti ex 2 *Pet.* I: 14. constat, nisi forte illud ad posteriorem *Epist.* potius sit restringendum. Quo admissio, *prioris* tempus incertum manet; licet in genere statui possit, sub Nerone scriptam esse, quando multiplices inceperunt afflictiones, magis quam antea, ad quas ubique in *Ep.* respicitur, et Ecclesiae inter Judaeos dispersos multae jam erant. Locus, unde missa est, cum Babylon adpelletur 1 *Pet.* V: 13. non est Roma, mystice sic dicta, uti nonnullis placuit, sed sine fundamento, et contra ejus temporis stilum, nec etiam antiquissima illa ad Euphratem, sed Aegyptiaca, ad ostium Pelusiæ, intelligenda, uti Pearsono et aliis visum est; prior enim illa hoc tempore a Judæis non amplius inhabitabatur; ut in *Hist. Judaica* observavi. Petrum cum Marco versatum fuisse in Aegypto constans habet *Veterum* traditio. Scopus *prioris* *Epist.* est, sigillo apostolico confirmare doctrinam salutarem, et statum gratiae, in quo erant credentes, c. V: 12. adeoque eos admonere, ut firmiter ei inhaereant, seseque dignos gerant per omnis virtutis exercitium; nec per afflictiones sese dimoveri patiantur. c. IV: 12. *Posterior* *Ep.*, non obstante stili differentia aliquali, quippe ex diversitate argumenti, quod tractatur, orta, Petro denegari nequit, nisi autor habeatur infamis inpostor, cum sese Petrum demonstret c. I: 16.— quod nimis absurdum foret, et huic *epist.* contrarium. Scopus in genere est, credentes in fide confirmare, quam ab ipso et Apostolis acceperant, c. I: 13.— in specie vero, admonere, ut sibi ab execranda haeresi caveant, quae tunc sese manifestare inceperat, qua, praetextu libertatis Christianae, damnanda licentia defendebatur, et exercebatur, in qualicunque libidine carnali, et magistratuum contemtu; c. II. denique se conturbari non patiantur per judicium Dei universale dilatum, cum illud longanimitati et beneficentiae

Dei, omnium salutem intendentis, sit tribuendum cap. III. Eodem fere scopo *Judae* Apostoli, cui omnino tribuenda est, Epistola scripta est ad Christianos in genere, ut in fide sanctis tradita constanter perseverent, v. 3. sibi quae a pessima illa haeresi, quae a Petro jam perstricta erat, cujus ductum autor sequitur, studiose caveant. Tempus vero ei assignandum est post Pauli et Petri obitum, ut ex vers. 17 et 18. recte colligitur, incertum quam diu post.

§. CXXV. Genuinis Apostolorum et Evangelistarum scriptis, quae Canonem nostrum constituunt, de cujus origine et statu postea disseram ad sec. sequens, quo demum ex parte confectus est, recensitis, subjungenda sunt alia, Apostolis male quidem adscripta, attamen utilia, nec plane spernenda; quae sunt duo Evangelia, Symbolum Apostolicum, Canones et Constitutiones Apostolorum. Evangelia illa sunt, *unum* secundum Hebraeos, *alterum* secundum Aegyptios, dictum, quorum Veteres meminerunt, sed fragmenta tantum supersunt, a Grabe in Spicileg. Patr. collecta, ex Veterum citationibus: quibus unum est addendum, ab Euf. H. E. VII: 7. ex evangelio secundum Hebraeos citatum, licet Procop. ad Jes. illud tanquam dictum Pauli proferat; his verbis expressum: *estote boni trapezitae*. Illud secundum *Hebraeos*, etiam 12 Apostolorum, in specie secundum Matthaeum adpellatum, Hebraice, vel Syriace, utique lingua tunc Hebraeis usitata, conscriptum, Nazaraeis et Ebionitis inter Christianos usitatum, licet cum aliqua variatione, nam illud Nazaraeorum, dicit Epiph. in eorum haeresi, fuisse *plenus*, forte quod inter alia habuerit *duo* prima capita Matthaei, quibus illud Ebionitarum caruit, uti disputat Kalinsky, ad vaticin. Habac. etc. l. II. licet a Veteribus saepe fuerit cum genuino Matthaei evangelio confusum, indeque ortum sit, quod Matthaeus Hebraice quoque scripsisse evangelium fuerit censitus, ab eo tamen omnino distinguendum est, uti Euf. et Hieron. jam viderunt, nec pro genuino habendum, cum ab illo Matt. in multis discrepet,

crepet, nec auctoritatem in Ecclesia nactum sit, licet a nonnullis adhibitum et citatum; ab Hieronymo quoque in ling. Gr. translatum, nec, quantum ex fragmentis constat, aliquid haeterodoxi complexum, nisi forte quod Spiritus S. mater Christi adpelletur, et tempore baptismi quoque dixerit ei, teste Hieronymo ad Jes. XI., *Fili mi! in omnibus prophetis expectabam te, ut venires, et requiescerem in te. Tu enim es requies mea, tu es filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum.* Quod Gnosticisum redolere videtur. *Christum* utique eorum nonnulli, uti Ophitae et alii, pro filio Spiritus S. habuerunt, eumque cum Jesu dixerunt tempore baptismi unitum esse. Fieri tamen potest, ut verba illa non ad *Christum*, divinam personam, sed *Jesum*, ex Maria per Spiritum natum, respexerint, et secundum Cereinthianos, ac Ebionitas, nihil aliud significant, ac Christum per Spiritus descensum cum Jesu nudo homine nunc arte uniri. Videtur vero a Christianis Hebraeis ex Matthaei narrationibus in usum suum compositum, et eo, ut videtur, tempore, quo Matthaeus Judaeam deseruit, et ad exteras profectus est oras, ad Evangelium inter alios populos disseminandum: unde orta fuit traditio, quam supra, ubi de evangelio Mat. egi, ex Euseb. memoravi, de evangelio Matthaei tunc scripro. Quod de hoc secundum Hebraeos intellectum admitti potest. Quod ipsum ansam Matthaeo prae-buit evangelium suum conscribendi, ut de vita et gestis Christi certior et plenior exstaret narratio, sicut simili ratione Luc. in prologo testatur, se ad scribendum fuisse excitatum. Ceterum nomen Matthaei praefixum fuit, quia ex ejus narrationibus confectum est, secundum Hebraeos adpellatum, quia Hebraice, et in eorum usum, ab Hebraeis conscriptum fuit, denique Nazaraeorum et Ebionitarum, cum ab ipsis fuit receptum, et usitatum, etiam varie interpolatum, 12 vero Apostolorum, majoris conciliandae auctoritatis ergo.

§. CXXVI. Alterum illud secundum Aegyptios, rarioris

R 4

apud

apud Veteres usus, et minoris autoritatis, sublimiora, acuta, et mystica Christi dicta praecipue comprehendit, ex gr. De tempore adventus sui interrogatus, respondit: *cum duo erunt unum* (pax et concordia) *et quod foris, ut quod intus* (nulla hypocrisis) *et masculus cum foemina, nec mas nec foemina* (nulla concupiscentia carnalis, nullus concubitus,) *quando vos mulieres desinitis parere.* Videtur vero ab Aegyptiis Christianis, Gnosticorum vel Essenorum opiniones tenentibus, quorum sedes erat in Aegypto, in primis Alexandriae, confectum; nec ullo modo cum nostris Evangelii comparandum, aut pro genuino Apostoli alicujus foetu habendum: ut facile patet.

§. CXXVII. *Symbolum*, sic dictum *Apostolicum*, hodie etiam usitatum, probe ab antiquo distinguendum, cum sit ex tribus, Romano Vetere, Orientali, ac Aquilejensi compositum a Ruffino, Aquilejensi Presbytero, sec. V., uti ex ipso Ruff. patet, solet quidem pro genuino Apostolorum foetu haberi a Catholico-Romanis, qui, Ambrosium vel Ruffinum secuti, illud ab Apostolis 12 confectum putant, in tesseram fidei communis, quo tempore a se invicem fuerunt per orbem dispersi, ita ut singuli unum contulerint articulum, unde et nomen symboli, et numerus 12 articulorum repetitur: sed sine solido fundamento, et contra Veteris Ecclesiae consuetudinem. Praeterquam quod nec Lucas in Actis, nec antiqui primorum seculorum, ejus ullam fecerint mentionem, nusquam ad illud provocarint in disputationibus cum haereticis, quod solum huic hypothesei labefactandae sufficeret, i. falso nititur fundamento, in nomine et numero articulorum posito. Symbolum enim non denotat *collationem*, acsi Apostoli singuli articulum contulissent, quod Gr. non *συμβολον*, sed *συμβολη* adpellatur, sed notam et tesseram fidei; qualem conspectum et usum cum hi articuli haberent, hinc nomen symboli fuit ortum, nec sine alicui respectu ad tesseram militarem, quia tunc variis Christiani erant malis expositi instar militum Christi. Quo

Tertullianus saepe respicit. Cum vero creditum fuerit, doctrinam Apostolorum omnium his articulis fuisse comprehensam, hinc et nomen symboli Apostolici, et numerus articulorum originem habuit. Tribuit quidem autor sermonis, inter Augustini sermones de Tempore *115ti*, hoc symbolum Apostolis, sed non est Augustinus; ipsis Benedictinis, operum ejus editoribus, agnoscentibus et demonstrantibus. Denique Ruffini et Ambrosii, qui primi fuerunt hujus opinionis autores, tanti non est facienda autoritas, ut ei fulciendae sufficiat. 2. Repugnat praeterea praxis antiquae Ecclesiae, cui non hoc, nec unum universale, symbolum fuit in usu, sed varium. Solent articuli fidei a Scriptoribus primorum seculorum diverso modo recenseri, nunc plures, nunc pauciores, uti suo loco patebit. Ecclesiae varia et propria sua habuerunt deinceps symbola, non unum et universale: memorantur utique Romanum Vetus, Aquilejense, Orientale, et Hierosolymitanum. Quod hypothesin manifeste destruit. 3. Denique origo articulorum illorum aliunde facile petitur. In principio a baptizandis non videtur alia postulata confessio, quam vel fides in Patrem, Filium, et Spiritum S., in cujus nomen Christus baptizari jussit, Matt. XXVIII. vel in Jesum Christum, verum Messiam et Filium Dei; sicut Philippus Eunuchō dixit, *si credideris, Jesum esse Christum*, et ipse respondit, *credo filium Dei esse Jesum*, et *Christum*, Act. VIII: 37. inferi enim debet et ante *Christum*. Sensus utique est, Jesum esse et *Filium Dei*, et *Christum*, seu Messiam. Postea accesserunt alii articuli, baptizandis propositi, occasione forte haeresium, quae in Ecclesia exortae hanc vel illam veritatem capitalem negarunt; unde tandem tot articuli sunt nati. In quo illustrando laudabilem posuit operam autor libelli, cui titulus, *Historia symboli Apostolici*, ex Anglica lingua in Latinam versi ab Oleario, qui fuit Regis Angliae Cancellarius Petrus Kingius. Ceterum de historia symboli Apostolici, et ejus autoritate, conf. Usserius de tribus symbolis, et J. G. Vos-

sius de eadem materia, Parkerus de *descensu Christi ad Inferos* lib. IV. ubi etiam articulos fidei primis tribus seculis solos fuisse de Trinitate secundum formulam baptismi Matt. XXVIII. fuisse disputat.

§. CXXVIII. *Canones*, uti adpellantur, Apostolici, qui ordinem sacrorum et disciplinam repraesentant, supersunt numero 85, a variis collecti et editi, de quo vid. Ittigius in *adpend.* de haeresiarchis Apostol. Sed quorum 35 posteriores passim, etiam a Catholico-Romanis, excepto Fr. Turriano, abjudicantur Apostolis; nec cum aliqua specie pro antiquis haberi possunt: esse eos Justiniani temporibus demum natos, et in nomocanonem translatos, non male disputat Usserius de Epist. Ignat. c. VI. Concilium vero Trullanum sec. VII. omnes illos 85 canones recepit primum, absque tamen ut, eos esse ab Apostolis profectos, adferat, tantum dicens, a Patribus esse pro Apostolicis traditos. Priores vero 50 Apostolos habere autores, et a Clemente Romano collectos esse, Pontificii quidem statuunt, sed sine solido fundamento, et contra antiquae Ecclesiae disciplinam: uti pluribus demonstravit Dallaeus de *Pseudepigraphis* etc. l. III. cui tamen in eo non adsentior, quod collectionem hanc ad sec. Vtum retulerit: de quo vid. Beverigius in *Patr. Apost. Cotelerii* nov. edit. qui factam eam esse disputat sec. II et III. Forte rectius, cum P. de Marca conc. sacerdot. et *Inp.* l. III. statuitur, eam ab Orientalibus, occasione quaestionis de baptismo haereticorum iterando, esse confectam sec. IIIto, nec nisi post Dionysium Exiguum Occidentalibus in usu esse coepisse. De quo quicquid sit, illud negari nequit, canones illos, sive Ecclesiasticorum, sive Apostolicorum, nomine, tanquam antiquos, fuisse a synodis sec. IVti, uti Nicaena et Antiochena, et ab aliis scriptoribus ejus sec. citatos. Ipsi Romani Episcopi sec. V. Leo et Gelasius multa ex illis in sua constituta transtulerunt. Gelasii vero decretum, in quo sese maxime fundat Dallaeus, in syn. Rom. 494, ut putatur, csum, ubi

ubi dicitur, *liber canonum Apostolicorum apocryphus*, si vere talis syn. fuerit habita, aut tale de canonibus formatum decretum, de quo disputatur, ut suo loco patebit, utique Hincmarus Rhem. sec. IX. illud citans, Gelasium tradit de *canonibus Apostolorum siluisse*; non ad antiquitatem, sed auctoritatem in Ecclesia Romana referendum est, uti vel ex eo patet, quod liber *Hermæ pastoris*, utique antiquissimus, quoque declaretur *Apocryphus*. Vid. Pearson Vind. Ignat. l. I. c. 4. Ceterum canones *Apostolici* adpellati sunt, quod ex traditionibus ab Apostolis, aut viris Apostolicis, profectis, ut putabatur, concinnati fuerint, vel confirmati a synodis. Num vero omnes jam sec. III. exstiterint, præstare non ausim; cum aliqui recentius spirent tempus: ut suo loco notabo.

§. CXXIX. *Constitutiones*, Apostolicæ dictæ, octo libris comprehensæ, et in Patribus Apostolicis Cotelerii obviæ, quarum argumentum est Ethica Christiana, ordo sacrorum publicorum, regimen et disciplina, variis veniunt apud Veteres nominibus et titulis. Adpellantur enim *διατάγματα*, *διατάξεις*, *διατάγαι*, sive Apostolorum, sive Clementis, sive eorum per hunc, nec non *διδασκαλίας* apud Athanasium in Epist. festali, ubi *διδασχῇ* Apostolorum memoratur legenda Catechumenis tradita, sicut apud Eus. H. E. III: 25. *διδασχαι* Apostolorum. Opus hoc nec ab Apostolis, nec a Clemente Romano, esse profectum, sed sec. IV vel V. confectum, quicquid contra disputent Catholico-Romani passim, a Daltio de Pseudepigr., Woltone præf. ad Clem. Rom., aliisque, abunde est evictum: quare pauca suffecerit protulisse argumenta. 1. Gubernatio et disciplina Ecclesiastica, iis libris descripta, plane a tribus primis seculis abhorret; uti pluribus quoque demonstravit Usserius. Utique ex. gr. Episcopi dignitas et autoritas supra omnis generis et ordinis homines extollitur, et divinæ fere æquatur: Clericorum ordo, Templorum, et cultus religiosi, ac disciplinæ descriptio lib. II. et alibi, non antiquis illis seculis, sed sec. IV.

et seq. unice convenit; uti sequens tractatio docebit. 2. Turpes parachronismi ac errores in illis prostant, quales ab Apostolis, aut antiquissimis autoribus, committi nequeunt, ab Usserio et aliis jam notati: ex. gr. Jacobus Zebedaei l. VI. post concilium Hierosol. Aët. XV. adhuc vivus sistitur etc. 3. Euseb. H. E. III: 35. ponit hos libros *ἐν τοῖς νόμοις* in spuriorum, saltem dubiorum, numero: quod Epiph. haeref. Audianorum confirmat, licet magni eos faciat. 4. Quod vero ad Arianismum, quem nonnulli in iis detexisse sibi videntur, et propter quem Wiston in *Christianismo redivivo* pro genuino Apostolorum foetu eos agnoscit, refutatus a Clerico in Diff. subjuncta Patribus Apost. Cotelerii, adinet, libros illos, ob haeresios semina in iis latentia, repudiatos fuisse a synodo Trullana sec. VII. verum quidem est, et testatur quoque de eo Phot. in Bibl.; fieri quoque potuit, ut illi interpolatiores tunc existerint, vel Ariani nonnullas in suum favorem traxerint phrasas, attamen nec Ariani leguntur ad eos provocasse, nec Patres tam sinistre de iis judicarunt sec. IV et V., imo Epiphanius l. c. nihil in iis occurrere Catholicae fidei aut disciplinae adversum testatur: nihil etiam et nunc in iis reperitur, quod cum Orthodoxorum Patrum scitis in concordiam redigi nequit, uti Bullus in def. Fed. Nic. jam ostendit. Ceterum de origine eorum librorum non idem sentiunt Docti: mihi non fit inprobabile, quod Pearson. vind. Ignat. p. II. c. 4. conjecit, eos ex multis *διδασκαίς institutionibus*, quae Apostolis, vel Apostolicis viris, adscriptae sunt, in unum conjectis, vel interpolatis, fuisse concinnatos. Tales utique varias *didachas* locum habuisse, satis constat: in illam quoque molem, quam nunc habent, nondum excreverant tempore Eusebii, Athanasii, et Epiphanii; licet non fuerint ab illis, quae nunc exstant, diversae. Ex quibus omnibus patet, libros hosce ad veteris Ecclesiae statum cognoscendum nihil, sed multum ad sec. IV et V. prodesse, adeoque insignis esse utilitatis, ut suo loco liquebit.

§. CXXX. Praeter haec scripta, melioris frugis, multa alia, sec. sequente, et deinceps, fuerunt in scandalum religionis Christianae conficta, et Apostolis inscripta, vel hujus aut illius erroris firmandi ergo, vel lucri causa, a Veteribus etiam passim rejecta; quae recensere longum et inutile foret, quare nonnulla tantum adtingam. Missis Euangeliiis, quorum duo, *secundum Hebraeos* et *AEgyptios*, supra memorata, antiquissima sunt, praeter privatorum narrationes varias, ut ex prologo Lucae colligitur, reliqua sec. sequente, et postea demum, orta fuerunt, quod notari velim, ne quis jam hoc tempore tot fuisse existimet, qualia sunt, sec. sequente a quodam Lucio Carino, uno Docetarum, praecipue ad virginitatem supra conjugia extollendam, et carnem in Christo putatiam demonstrandam, extrusa, ex. gr. *nativitatis Mariae Virginis*, *proteuangelium Jacobi*, nomen praeficiens *Nicodemi*, vel *acta Pilati*, ab alio forte autore, e scriptis Lucii compilatum, Petri, suo etiam loco relicto euangelio Infantiae Christi, quod idem est ac Tomae euangelium, et Marcosianis, Christianis Judaizantibus, originem suam debet, et ad vindictam inculcandam tendit, cujus supra in historia Christi memini: nonnulla alia verbo memorabo, ejusdem etiam forte auctoris Lucii Carini: uti *acta Petri*, quorum pauca tantum supersunt fragmenta, probe a *Recognitionibus Clementis*, quae eodem aliquando nomine veniunt, distinguenda, *acta Andreae*, eadem ac *passio* ejus, postea magis interpolata, *acta*, vel itinera, *Tomae*, *Actus Pauli* et *Theclae*: qualis liber jam antiquitus exstitit, a Tertull. de *baptismo* memoratus, et rejectus, sed qui hodie superest, et a Grab. spicil. Patr. recensetur, vel postea confictus, vel interpolatus est, cum multa contineat a veritate aliena et superstitiosa, quae monachum, virginitatis studiosum, redolent. Plura qui de his et aliis libris spuriiis velit, adeat, praeter alios, Fabricium cod. Apocryph. N. T. et Beausobr. hist. Manich. p. II. l. II.

PARTES ESSENTIALES ECCLESIAE
APOSTOLICAE.

DOCTRINA ET FIDES.

§. CXXXI. Cum illae *doctrinam*, *cultum* religiosum, *regimen*, et disciplinam, *vitam* denique et mores, comprehendant, de *Doctrina* et fide Ecclesiae Apostolicae primo agendum foret loco: sed cum ea, ex libris Canonicis, supra recensitis, unice petenda, satis sit in genere nota, aut illustrata, capitales quoque veritates supra, ubi de excellentia Christi disferui, protulerim, uno alterove hic absolvam observato.

1. *Primum* est, libros N. T., seu evangelia et reliqua Apostolorum scripta, pro unico quidem fidei Christianae principio et fonte esse habendos, sed ita, ut V. T. libri, in primis doctrinales et prophetici, non solum recipiendi sint, tanquam sub divino ductu, seu per inspirationem divinam, conscripti, adeoque erroris expertes, sed et rerum ad salutem pertinentium respectu, instar normae credendorum ac agendorum, conjungendi, conferendi, et una cum N. T. agnoscendi sint ac tractandi. Christus utique diserte declaravit, se non venisse, ut *legem et prophetas aboleret*, sed *impleret*, seu exactius ac perfectius explicaret, ac observaret Matt. V. *vitam* quoque *aeternam* iis esse comprehensam, Joh. V. ut et Paulus, se *extra Moysen et Prophetas* nihil docuisse Act. XXIV: 14. XXVI: 22. *legem* non reddere *irritam*, sed *stabilire*, Rom. III. *sacra illa scripta* quoque *hominem sapientem reddere ad salutem* 2 Tim. III. Qualia effata occurrunt plura. 2. *Secundum* est, OEconomiam, sic dictam, legalem, non solum a fermento Phariseorum et Sadduceaeorum, Matt. XV. sed et ab externa sua, et adjectitia forma, ad montem Sinai superinducta, fuisse per evangelium purgatam ac liberatam, novaque forma, spiritali ac coelesti, vestitam, ac ad antiquissimam, seu primaeavam integritatem magis adcommodatam fuisse, nec

cultus,

cultus, regiminis, ac vitae morumque tantum respectu, de quo in seq. differam, sed et quoad ipsam doctrinam et fidem, adeo ut fides non amplius sit in Messiam venturum, et justiciam ad vitam per ipsum adducendam, sed jam manifestatum, et peccatorum expiationem una oblatione in cruce factam per ipsum, mundumque cum Deo reconciliatum, nec justitia peccatoris ad vitam coram Deo sit amplius *legalis*, seu ex fide cum legis Mosaicae studio conjuncta, verum *sola*, licet non solitaria, sed per charitatem actiuosa, ac bonorum operum, ex charitate Dei ac proximi unice fluentium, foeta. Qua ratione peccator sub Evangelio ex sola fide, statim ac eam vere possidet, justificatur, seu a reatu et dominio peccati liber, et haeres bonorum gratiae ac gloriae, declaratur, deinde in iudicio ultimo ipsi, quatenus fidei fructus tulerit, ac bona praestiterit opera, actu adjudicatur possessio regni gloriae coelestis: quam justificationem Iacobus cap. II. in primis in oculis habuit, sicut Paulus in Epist. ad Rom. ac Gal. priorem, contra Judaeos, et Christianos Judaizantes, legis studium cum fide Christi conjungentes. Quam justificationis sub OEconomia legali ac Evangelica diversitatem Apost. Rom. X: 5, 6. egregie exposuit, uti alibi, et in not. belg. ad St. de Brais ad Ep. ad Rom. observavi. Plura ad hoc observatum illustrandum ac demonstrandum proferre possem, si hujus esset loci. Vid. possunt Diss. meae sacrae, et sermones Belg. ad Matt. V—VII. ac XIX: 28.

§. CXXXII. 3. *Tertium* sit observatum, veritates a baptizandis admittendas, quae fidei Christianae essentiam constituent, ad certam formulam nondum fuisse, quantum constat, redactas. Christus, cum Matt. XXVIII. in genere praecepit, ut discipuli facti tingerentur in *nomen Patris, Filii et Spiritus S.*, ejus veritatis capitalis notitia eos antea esse inbuendos, ac professionem edere debere, in genere significare videtur. Philippus, eunuchum baptizaturus, simpliciter fidem in Jesum, filium Dei, et Messiam, requisivit

Aët. VIII. Paulus quoque *in nomen Christi baptizavit* Aët. XIX. et *unicum* declaravit esse fundamentum, *Jesum Christum crucifixum* 1 Cor. III. Ipse Christus, super ipsa illa veritate, tanquam petra, quam Petrus modo professus erat, dixit, se Ecclesiam suam aedificaturum esse, Matt. XVI. Alias formulas fidei, aut symbola fidei, nondum legimus in usu fuisse. De symbolo Apostolico supra disserui. Recensentur quidem aliqui articuli institutionis, Heb. VI. Sed num pro Christianae fidei *essentialibus*, an potius *praeparatoriis*, habendi sint, disputari potest. Probabilius mihi videtur, ut illud obiter observem, respici ad capita institutionis Johannis Baptistae, et *praeparatoria* ad Christum, quae ad fidem in *Deum* Israelis, unum verum, pertinuerunt, ac *resipiscentiam*, qua ad fidem et prudentiam justorum ac Patriarcharum reducebantur, Luc. I: 17. *baptismum* praeterea duplicem, Johannis per aquam, Christi per spiritum, cui *inpositio manuum* propterea adjungitur; denique *resurrectionem* et *judicium*, Matt. III. Apollo, Epistolae, ut puto, autor, nondum recte instructus, et baptismo Joh. tantum tinctus, haec sola tenuisse videtur capita; Aët. XVIII. donec, *vias Domini* rectius edoctus, sublimiora sectatus sit, ac ad Judaeos convincendos, et credentes confirmandos, multum contulerit, uti in Ep. ad Hebr. quoque fecit.

CULTUS RELIGIOSUS.

§. CXXXIII. *Cultus religiosus*, secunda Ecclesiae pars essentialis, euangelio et regno Christi, quod est veritatis, pietatis et virtutis, ex intimo ortae adfectu, unice congruus, in Ecclesia Apostolica obtinuit purus, et simplex, ad Synagogas Judaeorum, ritibus in Templo quoque observari solitis abrogatis, ut plurimum conformatus, ut ex collatione, a Cl. Vitringa et aliis jam instituta, constat, nostram in primis meretur attentionem, cum hinc de sequentium temporum corruptione, et superstitione judicium

um ferendum sit: prout enim magis minusve Ecclesiae Apostolicae convenit, purius vel impurius habendum est religionis exercitium. Constituunt vero hunc cultum *actus*, *ritus*ve, ad Deum honorandum, simul ad mutuam instructionem ac consolationem; sive publice, sive privatim magis, instituantur. Distinguitur enim in privatum et publicum; sed de publico hic praecipue agimus. *Privatus* vero, ut illud in transitu tantum moneam, fuit singulorum credentium, aut familiarum, preces ac hymnos, verbi Dei lectionem, ac meditationem, simul explicationem, et adplicationem, subinde et S. coenae usum, ubi publicum deficiebat religionis exercitium, complexus. De quo Christianorum primaevo more ex Epistolis Apostolorum satis constat, sed et illud testatur, quod *domi* subinde dicatur fuisse Ecclesia, in familia itaque consistens: uti supra jam verbo notavi.

§. CXXXIV. *Publicus*, paulo adcuratius describendus, distinguitur in *verbalem*, et *ritualem*, seu symbolicum, cujus mentio fit Act. II: 42. VI: 4. I Cor. XI: 5. XIV: 15. et alibi. *Verbalis* comprehendit orationem ad Deum, et de Deo, rebusque divinis: prior audit *precatio*, cujus partes erant *δέησις*, inploratio cujusvis boni, et deprecatio mali, *ἐντεύξις* intercessio pro aliis, et *ευχαριστία* gratiarum actio, conjuncta cum *δοξολογία* glorificatione Dei: I Tim. II: 1. V: 5. Phil. IV: 6. quae passim praemitti vel subiungi solebat precibus Col. IV: 2. I Thess. V: 18. Num vero solennis aliqua formula, ante vel post preces recitanda, in usu fuerit, sicut Judaeis in synagoga, et Christianis sec. seq., qui orationem Dominicam praemittere tunc solebant, uti postea suo loco patebit, definire non ausim; cum nullum ejus profet in genuinis hujus seculi monumentis indicium: nec mihi constat, discipulos Christi illud intendisse; cum a Christo orationis modum et formam petierunt, Luc. XI. 1. multo minus Christum voluisse, ut oratio, quam praescripsit, instar formulae esset, verbotenus recitandae: autumaverim potius, conspectum *formae* precum habuisse,

habuisse, ad quam concipiendae sint, adeo ut et rerum, et ordinis, ac brevitatis respectu sese ad eam adcommodarent, tanquam *normam*, in concipiendis precibus. Utique nusquam legimus preces ad certam formulam fuisse fusas, aut cum usum Orationem Dominicam habuisse. Illud liquet, ritum προσφωνήσεως *adclamationis* voculae *Amen*, ad preces a ministro fusas, a toto coetu, locum tenuisse in Ecclesia Apostolica: mentio enim ejus exstat 1 Cor. XIV: 16. et eo respici censetur Ap. V: 14. Christianos vero *manus* ante lavare fuisse solitos, quam preces fundere incipiebant, uti Judaeis in more fuit, quod nonnulli volunt, mihi non fit probabile, redolet enim illud aliquid legale; nec illud ex 1 Tim. II: 8. colligi potest. *Purae*, vel *sanctae*, *manus*, quas a *viris*, sacro muneri initiatis, (tales enim ibi intelligendi sunt,) *adtolli* vult Paulus, sunt a peccato aliquo actuali vel non commisso, vel per resipiscentiam deleta, *purae*, sicut *purus* animus est, qui a proposito peccandi alienus et liber est. Phrasis est figurata, et satis usitata, Ps. XXIV. et alibi quoque occurrens, a mundatis manibus quidem sumta, sed unde de illis ante preces proprie ablendis nihil colligi potest.

§. CXXXV. Praeter preces locum quoque habebant *cantus* in Ecclesia Apostolica, quo hymni, a viris sanctis compositi, inter preces, et sacrae coenae celebrationem, seu in epulis agapicis, accinebantur, praeter Psalmos aliquos: quorum distincta sic mentio Col. III: 16. et Ephes. V: 14. ubi respici videtur ad morem veterum inter coenandum, et vanis ac impudicis canticis substitui vult pia et sancta Apostolus. Quam diu dona Spiritus S. extraordinaria vigerunt in Ecclesia, Psalmi et hymni, a viris ita inspirati facti, praecinebantur in conventibus religiosis, uti ex 1 Cor. XIV: 26. liquet. De Psalmis Davidicis, aut aliis V. T., usitatis in cantu sacro nihil speciatim constat. Ceterum de more canendi in Ecclesia notabilis exstat Plinii locus, in Ep. ad Trajanum de Christianis l. X. ep. 97. ubi dicit,

eos statim die ante lucem convenire et carmen Christo, quasi Deo, dicere secum invicem.

§. CXXXVI. Oratio de Deo et rebus sacris, altera pars realis cultus religiosi, praelectionem verbi Dei continet, et ejus explicationem ac adplicationem, seu homilias, sic dictas. Quae utraque orationis pars quin in conventu sacro locum habuerit vix dubitari poterit, cum ad cultum rationalem pertineat, et in synagogis Judaeorum obtinuerit, Act. XV: 21. 1. Praelectionis quidem non meminit Paulus 1 Cor. XIV. quia de donis extraordinariis ibi tantum differit, ad quae praelectio non pertinet, sed alibi praecipit, ut *sermo Christi* inter Coloss. *copiose habitet*, ad Col. III: 16. Epistolae quoque suae praelegantur ib. IV: 16. et 1 Thess. V: 27. imo memorat quoque expresse *ἀναγνώσκον* praelectionem publicam in Ecclesia 1 Tim. IV: 13., cui Timotheum vult esse *intentum*, scilicet, ut eam recte et pie fieri curet: hunc enim istius moniti putem sensum esse. 2. De institutionibus homileticis, quae praelectionem excipere solent, in Ecclesia Apostolica usitatis, quod res ipsa requirit, testatur quoque Apostolus 1 Cor. XIV: 27, 28. qui eo scopo prae reliquis donis commendat illud *prophetandi*, seu in usum auditorum de rebus divinis ex spiritu differendi. Ad ritus praeterea, in hoc toto cultu reali usitatos, pertinet. *a.* Doctores solitos fuisse *sedere*, uti ex 1 Cor. XIV: 30. colligitur; *b.* solis viris, non foeminis, permissum fuisse in precibus praere, aut sermonem habere, ib. 34, 35. et 1 Tim. II: 12. Nec obstat, quod foemina sistatur *orare et prophetare* in conventu sacro 1 Cor. XI: 5. cum verba ibi latiore habent significato, quo partem habere in publicis precibus ac sermonibus denotant, ita ut *orare et prophetare* ibi sit, una orare, seu orantem sequi, et una *prophetare*, seu prophetantem recipere, et sibi adplicare, suumque in usum transferre: quod Apost. 1 Cor. XIV: 29. videtur in oculis habere, ubi dicit, *Prophetae duo aut tres loquantur*, (scilicet non plures in uno conven-

tu, unus post alterum) et alii διακρίτως discernant h. e. adhibito iudicio adtendant, et in usus suos convertant; ut est v. 31. c. Viros aperto, sed foeminas velato, capite interfuisse exercitiis religiosis publicis, pro more istius temporis, quo velamen habebatur subjectionis signum; uti Ap. I Cor. XI. disputat.

§. CXXXVII. *Ritualis cultus*, ad quem pergo, simplex quoque fuit, nec onerosus, aut multiplex, rationali quoque religioni congruus, ab omni superstitione non solum, sed et ritualibus OEconomiae legalis institutis, purgatus; duo tantum externa fidei et gratiae signa complexus, quae sacramenta deinceps adpellata sunt, *baptismum* et *eucharistiam*, seu *S. coenam*. Plura nusquam a Christo leguntur instituta, aut in Ecclesia Apostolica usitata. Conjugium sanctorum quidem, propter relationem ad unionem Christi ac Ecclesiae, quam repraesentat, et ad quam adcommodari debet, *mysterium* adpellatur Ephes. V. sed sacramenti non habet conspectum. De quo in lib. Diff. multis exposui. *Ungi* quoque, pro more recepto, et ad sanationem promovendam, solebant aegroti, sed nec in agone mortis tantum, aut ad mortui solatium, ne quidem ad miraculosam sanationem impetrandam, quippe quae a precibus in nomine Domini, non ab unctione, derivatur, Jac. V: 14. adeo ut hinc *extrema unctio*, tanquam sacramentum, extendi nequeat. Sed *baptismus* a Domino fuit institutus Matt. XXVIII. et in Ecclesia Apostolica constanter observatus, uti ex Actis Ap. constat et Epistolis: pariter et *S. coena*, in memoriam mortis Christi, teste historia evangelica, et Paulo I Cor. XI. Inter quos ritus sacros illud distat, quod per *baptismum* fuerint ad Ecclesiam admissi, sed per *S. coenam* in Ecclesiae communione mortem Christi commemoraverint; adeoque *baptismus* non fuerit repetitus, sed *coena* continuo celebrata; *baptismus* puta semel legitime collatus, et in nomen Patris, Filii, et Spiritus S., aut in nomen Christi: quo quis Ecclesiae, non huic aut illi, sed in genere et universali inferitur,

feritur, et Christianismus constituitur *unus*; sicut Ephes. IV: 5. habetur, *unus Dominus, una fides, unus baptismus*. Cui itaque non adversatur, quod Paulus baptismo Johannis tinctos baptizaverit in nomine Christi Aët. XIX: 25. cum illi non fuerint a Johanne baptizati, sed ejus baptismo abluti quo tempore Johannis baptisimus jam loco cesserat baptismo Christi, adeoque illegitimus et nullus erat. Accepisse autem eos praeter inpositionem manuum quoque baptismum a Paulo, ex nexu sermonis non tantum, sed in primis ex eo patet, quod *in nomen Domini Jesu* fuerint *incti*: quod in Johannis baptismum non quadrat.

§. CXXXVIII. Fuisse baptismum per immersionem in aquam, et non adspersionem, administratum in Ecclesia primaeva, controversia caret, cum Johannes in Jordane, et ubi multae erant aquae, legatur baptizasse, sicut et in vicinia ejus fecit Christus per discipulos, Matt. III. et Joh. III. Philippus quoque Eunuchum in aquas descendens, Aët. VIII. Quo Rom. VI. quoque respicitur. De quo ipsum verbum *ἐπιζευ* baptizare testatur, quod pro *adspersione* nusquam in Script. usurpatur, nequidem Marc. VII: 4. secus ac nonnullis visum est: nec ad adspersionem confugere necesse est, ubi *ter mille* animae Christo per *baptismum* leguntur adjunctae Aët. II: 41. cum per immersionem aequae ac adspersionem illud fieri potuerit, maxime cum non simul legantur baptismum recepisse. Num vero Christus Matt. XXVIII: 19. formulam *in nomen Patris, Filii ac Spiritus S.* verbotenus exprimendam voluerit, an fidem simpliciter et scopum baptismi exprefferit, definire non ausim, cum ea formula non legantur usi Apostoli, in genere *in nomen Christi* baptizarint, seu in ejus fidem et doctrinam, Paulus quoque vix dicere tunc potuerit, suspicionem potuisse oriri, se *in suum nomen baptizare* 1 Cor. II: 15. Sed invaluit deinceps illa formula; idque recte, licet ad legitimum reddendum baptismum, modo res ipsa salva sit, non pertineat; multo minus *trina*, vel *una* mer-

sio; quae circumstantiae, pro ut Ecclesiae aptius videatur, variare possunt. Sed habuit Ecclesia Apostolica quid peculiare, in *manuum inpositione*, baptismi appendice, ab Apostolis solis facta, in signum donorum extraordinariorum Spiritus S., in specie *linguarum*, cum baptizato communicatorum: uti ex Act. VIII, XIX. et aliis locis constat. De quo postea suo loco.

§. CXXXIX. S. Coenae, seu potius *eucharistiae*, celebratio, sicut frequens, ita simplicissima, fuit in Ecclesia, nullis ceremoniis vestita, unice in panis vulgaris, et vini, communi usu sita; et ad mortem ac resurrectionem Christi memoria recolendam, celebrandam, communionemque suam cum Christo exercendam, et mutuam fraternitatem testificandam, in fide et charitate: sicut Christus suis injunxit a morte proximus, et Paulus se a Domino accepisse testatur 1 Cor. XI. Ubi cum illud *digne* esse agendum praecipit, *dignos* eos esse debere praesupponit, et convenienter vero conspectui S. coenae ac scopo peragi vult, in fide, amore ac reverentia debita; quatenus non pro vulgari pane et vino, sed signo ac pignore *corporis* ac *sanguinis*, seu mortis et obedientiae Christi, tanquam causae meritoriae vitae nostrae Spiritualis et aeternae, habetur ac tractatur, adeoque acsi ipsum Christi corpus, et sanguinem, fumerent, cujus pignus substitutivum est panis et vinum, propterea apte ipsius corporis ac sanguinis Christi nomine insignitum: sicut, ut id obiter observem, cum Christus *sufflans* in Apostolos, Joh. XX. dixit, *accipite Spiritum*, eum *flatu* non contulit, sed pro signo ac pignore haberi voluit *flatum*. Sed cum S. coena connexae jam fuerunt coenae collationis, ex donis ipsorum credentium, in primis ditiorum, instructae, in mutuae communionis, et fidei, et charitatis, demonstrationem ac confirmationem, unde *Agapae* sunt appellatae: quarum mentio est 1 Cor. XI. et Jud. 12. De quibus postea agam adcuratius.

§. CXL. Ceterum dictis de cultu, ejusque partibus, non
abs

abs re fuerit generale hoc subjunxisse observatum, Apostolos de ritibus religiosis nulla dedisse praecepta, nisi generalem illam regulam, ab *ordine* et *decentia* sumtam 1 Cor. XIV: 40. in eo etiam fundatam, quod Deus non sit *confusionis*, vel tumultuationis, sed *pacis* amans, ib. 33. relicta Ecclesiis ipsis res istas ordinandi potestate. Sapienter profecto et prudenter ita instituerunt, *cum*, ne populus institutis, tanquam Apostolicis, nimium tribuat in posterum virtutis, *tum* ut, ea ad essentiam religionis nihil facere, infinuarent, *tum* denique omnibus locis et temporibus eadem non conveniant instituta. Addere liceat, praecavere voluisse Apostolos, ne de ejusmodi rebus lites et divisiones in Ecclesiis orirentur, sicut, non obstante hac cautela, ortae sunt progressu temporis multiplices et acerrimae, ex nimia devotione, aut superstitione, dominandive libidine, quae ingentia protulerunt scandala et damna: uti ex historia Eccles. constat.

§. CXLI. Nihil restat, quam ut de circumstantiis *locorum* et *temporum* cultus religiosi pauca moneam. *Loca*, in quibus cultus religiosus exercitus fuit, in primordiis Christianismi fuerunt arbitrariae credentium aedes, in quibus coenaculum aliquod, maxime in alto, destinatum erat conventui credentium, ad sacra peragenda, unde brevi sunt, favente occasione, statuta orta oratoria: sic Hierosolymis dicuntur coacti καὶ ἐκὼς domatim Act. II: 46. videnturque ibi, multiplicatis credentibus, varia fuisse talia loca; in quae Saulus irrupisse censendus est, ad eos conquirendos, et non in quascunque privatas aedes: uti Act. VIII: 4. habetur. Sic ubi Paulus testatur Act. XX: 20. se docuisse δημοσία καὶ κατ' ἐκὼς demonstrat, privatas fuisse aedes, licet non singulorum credentium, sed certas, et credentibus notas, licet privatas. Troade quoque ἐν τῷ ὑπερώῳ in superiore aedium parte disseruit, ibid. XX: 8. Unde brevi fuerunt statuta nata oratoria, in quae convenire solebant, respectu eorum publica et communia. Ita Paulus in schola Tyranni

cujusdam, quod est proprium viri nomen, docuit Aët. XIX: 8. opponuntur quoque *domus* singulorum et *Ecclesiae*, seu loca sacris destinata 1 Cor. XI: 12. XIV: 35. et Jac II: 2. *synagogae* Christianorum fit mentio. Interea publica et Gentilibus nota ac tolerata non habuerunt, quantum constat, loca, maxime cum de nocte solerent coire, teste Plinio l. X. ep. 97. de Christianis. De *Temporibus* sacris cum periodus nostra parum suppeditet, paucis absolvam. In initio, cum studium religionis ferveret, et Christiani continuo indigerent incitamento ac solatio, videntur quotidie fere in unum convenisse, et sacra fecisse. Utique Aët. II: 42. dicuntur *perseverasse in doctrina Apostolorum* (in docendo secundum normam eorum) *et communicatione*, (mutuis necessitatibus providendo, ut est v. 44.) *et fractione panis* (eucharistiae celebratione) *et precibus*. Quae itaque cultus publici partes comprehendunt. Singulis *Sabbatis* idem fuisse a credentibus ex Judaeis, legis adhuc studiosis, factum probabile est; et seq. sec. inter eos continuavit; licet de credentibus ex Gentibus nihil constet. Sed diem *dominicum*, seu resurrectionis et adparitionis Christi, ad ejus exemplum, et in ejus memoriam, praecipue fuisse ab omnibus celebratum, dubium non est. Mentio utique ejus est clarissima Aët. XX: 7. Dici enim nequit, Christianos eo die convenisse casu, quia Paulus *sequente die* discessurus erat; cum tunc non fuisset additum *primo die hebdomadis*, eo enim indicatur, fuisse eum solennem conventus diem. Quod vero additur, Paulum voluisse *sequente die* abire, eo tantum spectat, ut ratio prolongati sermonis detur. Videtur etiam illud pro hypothese habere monitum Pauli 1 Cor. XVI: 2. de elemosynis illo die a singulis colligendis, et seponendis. Denique *dies dominicus*, quo Johanni contigit revelatio, alius non fuisse videtur, nec aliunde repetendum illud epitheton, quam quod Dominus tunc resurrexerit, et in ejus memoriam fuerit religiose observatus. Festorum annuorum nullum occurrit vestigium, nisi forte paschatis 2 Tim.

II: 8. ubi monetur Timotheus, ut *memor esset*, seu commemoraret, *Jesum Christum e mortuis suscitatum*, tanquam in quo regnum Davidis subsisteret aeternum, quo respicitur, cum additur e *semine Davidis*. Confirmatur ex eo, quod sequente seculo de *die paschatis* jam fuerit inter Christianos contentio, et Asiatici ad Johannem provocarint. De quo postea.

REGIMEN ET DISCIPLINA.

§. CXLII. De *gubernatione Ecclesiastica*, *tertia* parte essentiali, *regiminis* titulo insigniri solita, antequam disseram, *Apostolorum*, eorumque deputatorum, seu *Euangelistarum*, tanquam supremorum doctorum, et ductorum universalium, danda est notitia, respectu *nominis*, characteristicarum qualitatum, usus et finis, ordinis denique, et vitae, ac gestorum. *Nomen* Apostoli proprie denotat legatum, non tam nuncii deferendi, quam rei gerendae causa, a superiore cum auctoritate missum. Joh. XIII: 16. Ipse Christus *Apostolus* et sacerdos adpellatur Heb. III: 1. quatenus, a Deo constitutis, legatione et sacerdotio in coelis fungitur in nostram salutem, uti c. VI: 20. *ὁμολογία* ibi est *spei* vitae aeternae professio: uti c. X: 23. Quales viri dicti fuerunt lingua Syr. *ܡܝܬܬܐ* *missi*. Cum vero res gerendae varii possint esse generis, nec eadem etiam sit autoritas, hinc varii sunt vocis usus orti. In libris Talmudicis eo nomine eximie veniunt, qui decimas et alia munera colligebant, et ad Levitas deferabant; destructa vero Hierosolyma, qui, a Patriarcha missi, aurum argentumque exigebant, et ad eum deferabant. Vid. Gothofr. ad cod. Theod. I. XVI. tit. 8. et Grot. ad Matt. X. qui tamen minus recte opinatur, ad hoc exemplum etiam Apostolos esse dictos, qui ad perferenda munera ultro citroque ab Ecclesiis missi erant, fide locorum 2 Cor. VIII: 23. et Phil. II: 22. Vox enim ibi generaliore usu adhibetur de legatis ab Ecclesia, sive ad eam, Tom. III. V. missis,

missis, ut vicem five Ecclesiae apud alios, five Apostolorum apud eam, supplerent. Sed ab illa Judaeorum consuetudine non est existimandum nomen Apostolorum fuisse ortum, cum sit recentioris temporis, et Christus sine dubio proprium vocis significatum in oculis habuerit, virosque hos duodecim eo nomine summa emphasi insigniverit, ut declararet, eos a se cum suprema missos esse autoritate, ad omnia nomine Christi ordinanda ac dirigenda: uti Joh. XX: 21. dicit, *sicut me misit Pater, et ego mitto vos*: et Luc. XXII: 29. *Ego vobis, sicut Pater mihi, dispono regnum*: nec non Matt. XIX: 28. *In rerum renovatione, quum filius hominis super throno gloriae sederit, et vos sedebitis in duodecim thronis, judicantes duodecim tribus Israelis*. Attamen vox ista fuit postea minore emphasi usurpata 1. de Apostolorum delegatis ac Ecclesiarum 2 Cor. VIII. et Phil. II. 2. de primis quasi Apostolorum successoribus, qui proprie dicti sunt Apostolici. 3. Episcopis in genere, etiam latius de illis, qui Apostolicae inhaerebant doctrinae, donec post sec. IVtum Romana Ecclesia fuerit speciatim *Apostolica* adpellata. Vid. Casaub. exerc. XIV. ad Baronium.

CXLIII. *Charactères*, qui Apostolos, proprie dictos, designant, et ab omnibus aliis, etiam Euangelistis, distinguunt, sunt sequentes. 1. Inmediata vocatio et missio a Christo, Joh. XX: 22. *sicut Pater me misit, ita ego vos mitto*: et XV: 16. *elegi vos, et posui vos, ut abeatis et fructus feratis*, ubi de eorum munere, in ipsos collato, ejusque scopo et effectu, loquitur. Quo etiam facit, quod Matthias sorte fuerit in locum Judae electus, Act. I: 26. De sorte enim, non votis praesentium, quae *κλήροι* dicerentur, intelligendum esse locum, mihi manifestum ex phrasibus et nexu videtur; *dederunt autem sortes*, vel Matthia et Jose Berseba, modo nominati, vel Apostoli, quatenus fortes cum nominibus eorum in urnam conjecerunt. Paulus denique *voce coelesti* vocatus est, Act. IX. ipseque declarat, se *non ab hominibus, aut per hominem*, esse vocatum Apostolum, aut edoctum, fed

sed per *Jesum Christum*, et a Deo Patre (*quod a est ante deum* addendum, ut ex praeced. patet) 2. Missio cum suprema autoritate docendi, praecipiendi, vetandi, quaestiones decidendi, omniaque ordinandi: Matt. XVI, XVIII., ubi claves regni coelorum, cum potestate ligandi ac solvendi, Petro et reliquis omnibus Apostolis datae, ea, quae memoravi, omnino comprehendunt, uti in serm. Belg. ad ea loca exposui. Quo etiam pertinet, quod c. XIX. sessuri dicuntur sub Christo, in throno coelesti sedente, *super duodecim thronis, judicantes duodecim tribus Israelis*; seu Ecclesiam universalem, cum adlusionem ad Ecclesiam Judaicam, in 12 tribus divisam; quam ob causam 12 electi fuerunt Apostoli. De quo etiam fusius disserui in serm. Belg. ad l. c. Nec alium fundit sensum phrasim in nomine Christi agere, de ipsis adhiberi solita, quae legationem Christi, cum ejus auctoritate conjunctam, involvit. 3. Relatio ad Ecclesiam universalem, cujus instructio et gubernatio ipsis in communi fuit commissa, secus ac aliis doctoribus, seu ductoribus, certis Ecclesiis adligatis, competeat. Sedere dicuntur, ut modo habuimus, super 12 thronis, judicantes 12 tribus, Matt. XIX. et claves regni coelorum, seu totius Ecclesiae, ipsis datae sunt ib. XVI. Quo etiam pertinet, quod eorum doctrina et instituta omnes omnium temporum et locorum Ecclesias obligent; et Christus promittat, se *cum ipsis*, qua talibus, futurum usque ad *finem seculorum*, Matt. XXVIII. fin.

§. CXLIV. 4. Infallibile iudicium, sed quo praediti tantum fuerunt in rebus ad salutem pertinentibus, ac ipsis, qua legatis, competentibus, docendis, definiendis ac ordinandis. Promisit ipsis Christus *spiritum veritatis*, qui *ipsum in omnem veritatem duceret*, Joh. XVI: 13. Quicquid, qua legati Christi, *ligaverint* aut *solverint*, ratihaberetur in coelo Matt. XVI. quicquid petierint, dabitur ipsis, et ubi *in Christi nomine*, tanquam legati ejus, *in unum convenerint*, sive omnes, sive duo aut tres, ibi Christus ipse praesens
V 2
erit.

erit, ib. XVIII: 19, 20. Quare Paulus 1 Theff. II: 13. laudat Thessalonicenses, quod verbum Apostolorum receperint, *non tanquam hominum*, sed *Dei* verbum: et Christus quoque Matt. X: 40. dicit, eum, qui Apostolos receperit, *ipsum Christum* recipere, sic et Joh. XIII: 20. Quo etiam pertinet, quod Paulus 2 Cor. V: 19. adserit, *verbum reconciliationis mundi cum Deo per Christum Apostolis fuisse commissum*, et *inditum*, eosque *pro Christo legatione fungi*, ita ut *ipse Deus per eos precetur*, ut *Deo reconcilientur*. Denique et eo, inter alia, referri potest, quod in epistola ad Christianos ex Gentibus dicant Act. XV. *visum est Spiritui S., et nobis*. 5. In specie donum extraordinarium Spiritus S., in rebus sapienter ac prudenter ordinandis, ad gloriam Dei, et Ecclesiae utilitatem, quare *sermo sapientiae* ipsis tribuitur 1 Cor. XII: 8., coll. 28., et in animorum qualitatibus, bonis ac malis dijudicandis: quod *discernere spiritus* adpellatur ib. v. 10. sicut Petrus in Anania et uxore ejus demonstravit Act. V. et in Simone Mago ib. VIII: 21, 23. Paulus in Elyma Mago ib. c. XIII: 19. Quo etiam referri potest, quod Christus, cum *sufflasset in Apostolos*, dixissetque *accipite spiritum* (scilicet nunc in hoc signo sufflationis, postea actu ipso in festo Pentecostis Act. II.) subjunxerit, *quorum peccata remiseritis, iis remissa erunt*, et Joh. XX: 22, 23. Denique in causa Christi ac evangelii sapienter, intrepide, ac efficaciter, defendenda ac vindicanda, coram tribunalibus, aut concione populi: sicut Christus iis promisit Matt. X: 19, 20. Luc. XXI: 15. et Stephanus Act. VII. ac Paulus Act. XXII et XXVI. exemplo suo comprobavit, ne de aliis memorem. Addere liceat, eundem spiritum sese in scriptis eorum exseruisse, stilo emphatico, ac rebus de quibus agunt adcommodato, exaratis, ita ut sese expresserint *non edoctis humanae sapientiae verbis, sed edoctis sapientiae Spiritus S.* (vox enim σοφίας repetenda et addenda est ex superiore) *spiritualia spiritualibus conferentes* 1 Cor. II: 13. Quorum sensus, ut opinor, huc redit: spiritualia

ritualia non oratorie, aut elegante, sed simplici et nudo stilo, efferri ac adnunciari ab Apostolo, nec humanae, sed divinae, sapientiae convenienter: λόγοι διδακτικοί πνεύμ. sunt sermones Spiritus S. rebus et revelationi congrui.

§. CXLV. 6. Praerogativa prorsus singularis dona Spiritus S. extraordinaria, in specie linguarum, cum baptizatis per *inpositionem manuum* communicandi, Aët. VIII: 16, 17. et XIX: 6. Denique 7. potestas inmorigeros divinitus puniendi: quae *virgae Apostolicae* nomine insignita exstat, 1 Cor. IV: 21. alias *traditio Satanae* adpellatur in perniciem carnis, et salutem Spiritus per resipiscentiam 1 Cor. V: 5. et 1 Tim. I: 20. Cujus etiam meminit Apostolus 2 Cor. X: 6. ubi dicit, se in promptu habere omnem vindicare inobedientiam contumacem: quo etiam tota pericopa ejus cap. 1—6. referenda est, quod probe adverti velim, ad auctoritatem puta et potestatem Apostolicam, cum in convincendo, tum in virga Apostolica puniendo, sitam, conf. etiam v. 8. Addantur 8. signa Apostolatus in multis et eximiis miraculis, quae patrare poterant, data occasione, et patrarunt, Rom. XV: 18, 19. 2 Cor. XII. et ubique. Fuerunt postremo viri summo gloriae Dei, et regni Christi, zelo ardentis, admiranda sanctitate fulgentes, stupendam constantiam in labore, et patientiam in malis, demonstrantes, vere itaque *lux*, et *sal mundi*, *Ecclesia in monte posita* etc. Matt. V. Tales tantique viri licet fuerint Apostoli, nec tamen omnia mox et semper sciverunt, nec ab omni naevo immunes fuerunt, nec denique pro auctoritate Apostolica semper egerunt. Utique in principio, Spiritu S. jam effuso, de Gentium vocatione, aut credentium ex illis una cum Judaeis aequali sorte in regno coelorum, nulla Judaeis relicta praerogativa, de legis ritualis plenissima abrogatione Judaeorum aequae ac Gentium respectu, minus fuerunt instructi, aut persuasi, uti de Petro et Jacobo constat ex actis Apost. X et XXI. Existimarunt forte in principio, se ad Israelitas fuisse missos, et in thronis duodecim tri-

bus Israelis iudicatueros esse, ut Christus promiserat Matt. XIX. Quare Paulus numero eorum postea fuit additus, tanquam *Apostolus Gentium*, qui prae reliquis hac parte fuit illustratus; ipsum Petrum etiam reprehendit aliquando, et rectius instruxit Gal. II. Ipse Paulus fatetur, se nondum ad *perfectionem* venisse, sed eo tendere Phil. III. Denique in regno coelorum condendo ac promovendo, non inperiose egerunt, sed modeste, rationaliter, et convictorie: veritatem ad conscientiam reddentes manifestam, 2 Cor. I: 24. et IV: 2. et ubique in concionibus eorum ac Epistolis.

§. CXLVI. Ex dictis de scopo Apostolatus facile constat: eo scilicet tetendisse, ut 1. oculati testes essent dictorum, gestorum, et factorum Christi, in specie resurrectionis e mortuis, Act. I: 8, 21, 22. X: 41. XXII: 15. 1 Cor. XV. Quare Paulus 1 Cor. IX: 1. dicit, *an Apostolus non sum? nonne Dominum vidi?* 2. Vices Christi in terris supplerent, ejusque essent legati, ejus nomine docendo, ordinando, et omnia decidendo ac dirigendo, uti modo exposui et demonstravi. Sed respectu *ordinis* quaeritur, inter ipsos fueritne aliqua subordinatio, ita ut unus eorum primatum aliquem tenuerit, cui reliqui fuerunt subiecti aliquatenus, an vero omnes pares, et aequales? Prius contendunt Pontificii, seu Catholico-Romani, Petro primatum tribuentes, ut ejus successoribus, Episcopis, uti opinantur, Romanis, primatum Ecclesiae eo fundamento vindicent. Ipsi Veteres Sec. III^{to}, uti Cyprianus, aliquam quoque in Petro agnoverunt praerogativam, quatenus eum tanquam primum, et vinculum unionis Ecclesiae considerarunt: de quo postea. Sed 1. ejusmodi primatus nec vola nec vestigium sese in Scriptura S. offert. Sublestum imo falsum est, quod in dicto Christi ad Petrum, Matt. XVI.: *tu es Petrus, et super hac petra aedificabo Ecclesiam etc.* poni solet, cum alia ipsi non detur praerogativa, ac quod ipse primus inter Judaeos ac Gentiles jaceret fidei fundamentum in confessione

confessione modo data, quae *per petram* intelligitur, situm; sicut inter Judaeos fecit Act. II. et Gentiles Act. X. De quo prolixè egi in serm. belg. ad Matth. I. c. Potestas vero *ligandi* et *solvendi* hic Petro data, deinceps, occasione contentionis Apostolorum de primatu, ad omnes transfertur cap. XVIII. et alibi. 2. Sermo autem Christi ad eos tunc habitus, Matt. XVIII. eo spectat totus, ut aequalitatem inter eos doceat, et inculcet: sicut in serm. belg. ad I. c. demonstravi. 3. Adversatur praeterea ejusmodi primatus vero conspectui, et scopo, Apostolatus. Sunt enim omnes proprie et eximie sic dicti Apostoli, iisdem praediti characteribus, qui omnem qualemcumque respuunt subordinationem; omnes sunt a Christo immediate missi, eadem vestiti autoritate, eodem spiritu infallibili ducti: omnes in thronis sub Christo sedentes, et judicantes Matt. XIX. ut ibi exposui: denique omnes *fratres*, unum habentes Patrem, omnes *discipuli*, sub uno Doctore Christo Matt. XXIII. ut in commentario ad eam pericopam nuper exposui fufius. Postremo 4. aequalitatis indicium sese manifeste prodit, in synodo, sic dicta, Hierosolymitana Act. XV. cum Petrus sibi nullam in quaestione decidenda adrogaverit praerogativam, eam tantum memorans, qua primus Gentibus evangelium adnunciaret, uti ex Matt. XVI. modo notavi; omnes sententiam aequo jure dixerint, imo Jacobo omnes unanimiter adsurrexerint. Quod ex Gal. II. ulterius confirmatur, cum quod *Petro in faciem se restitisse* dicat Paulus, tum nullum Apostolum, etiam eminentiorem visum, sibi praestare, adeoque omnes esse pares, adferat v. 6. his notabilibus verbis, quae proferam, et obiter exponam: *ab iis, qui aliquid esse videntur* (videri possent inter Apostolos eminere, licet vere non sint aut aliis, aut me, excellentiores) *quales olim fuerint* (quas etiam praerogativas, tempore Christi prae me habuerint, quae a Deo nunc non respiciuntur, nec aliquam iis dant eminentiam, cum omnes nunc sint aequales; quae verba parenthesi, ut constructio fiat planior,

sunt includenda) *nemo est, qui mihi praestat.* (seu me est praestantior: ut *ἐδὲν* sit pro *ἐδὲν τις* vel *ἐγώ*.)

§. CXLVII. Apostolatu descripto, ipsorum Apostolorum danda est aliqua noticia, primo generalis, dein nonnullorum specialior. Ad *generalem* pertinet numerus, et status eorum ante inaugurationem, denique ipsa inauguratio per Spiritum S. in ipsos effusum. 1. *Duodecim* sunt a Christo electi, et Apostoli constituti, relate ad totidem tribus Israelis, in specie Phylarchas, seu capita tribuum, quibuscum comparari possunt Apostoli, quatenus, sicut illi, quo tempore forma regiminis Theocratici in Israele locum tenuit, quasi vicarii supremi regis coelestis considerari potuerunt, ita Apostoli vice Christi, ad dextram Patris sedentis, functi sunt. Quo Christus respexit Matt. XIX: 29. Apostolis sessionem super 12 thronis, ad 12 tribus judicandas, promittens, et Ap. IV. quoque adluditur in 24 presbyteris, phylarchis, et Apostolis: uti ad Matt. XIX. observavi. Excidit quidem Judas Apostolatu, sed ejus locum dein supplevit Matthias; ad numerum illum restituendum Act. I. Cum vero Gentes quoque vocandae essent ad eandem communionem Dei et Christi, adeoque Israelis inferendae, Rom. XI., electus est novus Apostolus Paulus, et reliquis additus, tanquam in specie *Gentium*, uti constat. Sicut itaque gentes conversae ad Israelem verum et spiritualem pertinent, et cum Judaeis ad 12 illas tribus, ita et Paulus ad collegium Apostolorum duodecim: de quo ad Matt. l. c. quoque exposui.

§. CXLVIII. 2. Quod ad *statum* eorum ante solennem inaugurationem adtinet, a. notari velim, eos, si non omnes, utique maximam longe partem, fuisse Johannis discipulos, ab eo baptizatos, et ab eo utique tempore vitae probae; uti ex Joh. I. colligitur. Cui non obstat, quod Levi et Matthaeus, si illi sint diversi, de quo mox, *publicani* fuerint, quando vocati sunt a Christo, cum et inter illos fuerint a Johanne tincti, uti constat; nec etiam quod
Paulus

Paulus se prae reliquis *peccatorem* adpellat, 1 Tim. I: 15. cum illud non sit, respectu vitae peccaminosae, absolute capiendum, uti ex Act. XXII: 3. et XXIII: 1. elucescit; sed restrictè ac relate ad persecutionem, e zelo religionis ortam, quo prae aliis arsit, vers. 13. Sed *primum* peccatorum quoque se adpellat, non tam eorum, qui eo tempore conversi erant ad Christum, quam *modi* miraculosi respectu, quo ad fidem in Christum adductus erat, simul gratia Apostolatus et donorum Spiritus S. mactatus: ut ex versu seq. colligitur. Ceterum, ut illud addam, cum, se in eo conversionis modo esse *ὑποτύπωσιν exemplar eorum, qui credituri sunt* etc. subjungit, haud obscure, meo iudicio, significat, Judaeos suo tempore simili ratione miraculosa esse permovendos ad Christum suscipiendum. *b.* Observari meretur, Apostolos fuisse illiteratos, rudes, et praejudicii, tunc in Israele dominantibus, de singulari Israelis praerogativa, qua populi Dei, legis Mos. perpetuitate, ac Messiae regno externo, divite, et triumphante per orbem, inbutos, denique viles, et infimae fortis, nullius existimationis, aut dignitatis, aut potestatis; quippe Galilaeos pisces, vel publicanos; *infantes* opposita ad *sapientes* Matt. XI: 25. non *sapientes secundum carnem* (seu humanam aestimationem) *potentes*, (opibus et potestate pollentes,) *nobiles* (nativitate aut statu praecellentes,) 1 Cor. I: 26. Non enim de credentibus in genere ibi sermo est, sed de Apostolis ac Evangelistis doctoribus, quos *vocationem eorum* adpellat, quatenus per eos *vocati* erant ad evangelii communionem. Dederunt quoque varia ruditatis et praejudiciorum indicia tempore morae Christi inter eos; uti ex historia evangelica nemini non notum est. Tales viri cum fallere nescii sint, quippe nullam fallendi rationem aut capacitatem habentes, adeoque testes factorum et fatorum Christi fide digniores, simul ad regnum spirituale condendum ac promovendum, quippe contra propria praejudicia, et ad tam sublimes veritates theoreticas et practicas exco-

gitandas, aliisque persuadendas, plane inepti per se: ratio, quare electi fuerint, in oculos incurrit, cum, eos divino spiritu fuisse illuminatos, et divinam potentiam habuisse comitantem, qua omnia superarunt obstacula, et de animis hominum, praejudiciis et vitiis deditorum, triumpharunt, inde manifestum fiat: quod 1 Cor. I. et 2 Cor. IV. ac alibi expresse traditur.

§. XLIX. Hi Apostoli, ut de *inauguratione* eorum verbo moneam, ad Apostolatam quidem a Christo primo ministerii sui anno, occasione miraculosae piscium capturae, vocati sunt, *hominum piscatores* declarati, etiam ad regnum coelorum tanquam instans proclamandum missi, Matt. X., Christum continuo comitati quoque, ut oculati ac auriati essent dictorum et gestorum ejus testes idonei, passioni quoque ejus interfuerunt, eique adhaerere, licet dissipati, perrexerunt, Petro etiam abnegationem, metu mortis ipsi contra mentem extortam, mox reparante, denique post resurrectionem solenniter in Apostolatu a Christo confirmati sunt, signo quoque insufflationis per anticipationem quasi inaugurati, Joh. XX. quae omnia ex Euangeliiis factis constant: actu tamen in muneris possessionem, et functionem non sunt inmissi, nisi post Christi exaltationem, tempore festi Pentecostes, quando, Spiritu S. in eos effuso, in novos quasi homines mutati, et ad munus recte obeundum apti sunt facti: uti Act. II. narratur. Quod itaque de Christo dixit Johannes Matt. III. ipsum *Spiritu S. et igne* esse baptizaturum, Christus ipse saepe promisit se alium Discipulis daturum advocatum, qui ipsos etiam in omnem duceret veritatem; denique in externo sufflationis signo quasi contulit, dicens *accipite Spiritum S.* Joh. XX. illud actu praestitit, eos *replendo Spiritu S.*, inter externam vehementioris flatus, et linguarum ignitarum, super singulis sedentium, signa; quibus dona Spiritus S. extraordinaria linguarum, et prophetandi in specie, cum ipsis jam communicata, fuerunt expicta et obsignata: sicut et mox, luculentis

culentis datis speciminibus, demonstrarunt. Renovati itaque hoc tempore, et in novos quasi homines, antiquis et carnalibus de regno Christi opinionibus ac adfectionibus depositis, mutati sunt, spirituales ac coelestes, aptique facti ad sedendum in thronis sub Christo, et judicandum tribus Israelis, seu Ecclesiam universalem ex Judaeis et Gentibus: sicut Matt. XIX: 28. habetur, et ad eum locum in ferm. Belg. exposui adcuratius. Quare hic plura non addo, nisi illud unum observatum, Apostolos hic censerī debere publice fuisse inauguratos, et muneri Apostolico fungendo aptos redditos, adeoque quod Act. II: 1.— traditur, ad eos solos, et non reliquos, qui antea ipsorum conventui interfuerunt Act. I., referendum esse, secus ac aliis nonnullis videtur. Apostoli utique mox v. 14. soli memorantur, et illis solis competit, sicut Christus promiserat, solennis effusio Spiritus, instar inaugurationis actualis consideranda; respicitur quoque in phrasi instar *πνοῆς βιαίας* venti vehementioris v. 2. non, ut putatur, ad ventum tempestuosum, sed *flatum* oris, ut ipsa vox docet, adeoque haud obscure ad signum antea a Christo adhibitum, quo *sufflavit* in Apostolos, dicens, *accipite spiritum sanctum* Joh. XX. Cum itaque Act. II: 1. dicitur, erant *ἅπαντες* omnes solenniter in unum congregati, non omnes cap. I. memorati, sed *omnes Apostoli*, quibuscum illi antea tantum fuerant congregati, iiique soli intelligendi sunt, qui c. I: 14. *ἔτοι πάντες* illi omnes, et v. 26. *undecim*, quibus Matthias sic erat adjunctus, quo in *ἅπαντες* c. II: 1. respicitur, dicti fuerant. Omnes itaque hic sunt illi omnes c. I: 14., qui antea habuerant alios sibi adjunctos, sed nunc soli erant, cum reliquorum nulla hic, ut antea, fiat mentio. Nec obstat, quod Act. XI: 15. Petrus Judaeis Christianis, qui eum ad Cornelium intrasse aegre ferebant, regerat, *Spiritum S.* in gentiles eos aequē fuisse *demissum ac super nos in principio*, cum sensus sit, acsi dixisset; *sicut nobis Apostolis*, qui Judaei sumus, spiritus miraculose fuit e coelo, sine hominis interventu, com-

municatus, ut Ecclesia Judaica in nobis initiaretur, ita nunc idem sine inpositione manuum nostrarum factum est, ut Gentilis inauguraretur Ecclesia.

§. CL. Adfuerunt vero Apostoli, nominatim recensiti Matt. X. Marc. III. et Luc. VI. et Aët. I. sequentes; *Simon*, postea dictus *Petrus*, a confessione sua, *petra* Ecclesiae futura, Matt. XVI. et *Andreas*, *Jacobus*, etiam *major* dictus, ut ab altero Alphaei filio, minore adpellato; distingueretur, et *Johannes* fratres, filii Zebedaei, *Philippus* et *Bartholomaeus*, idem, ut videtur, ac *Nathanael*, *Tomas*, etiam *Didymus* nominatus, (quae nomina ejusdem sunt significatus, et *gemellum* denotant, prius Hebr., alterum Graecum) *Matthaeus* publicanus, *Jacobus* Alphaei filius, etiam *minor* dictus, et frater Christi, *Lebbaeus*, etiam *Taddaeus* cognominatus, ac *Judas* Luc. VI. *Simon* Cananites, ab urbe *Cana* in Galilaea, denique *Matthias*, Judae apostatae et proditori substitutus Aët. I. Quibus postea adjunctus est *Paulus*; de quo suo loco. Quorum vita hic quidem enarranda foret; sed cum gesta et acta eorum ad Ecclesiae propagationem pertineant, de quo postea, scripta jam supra recensuerim, nonnulla de ortu, et obitu, eorum protulisse suffecerit. Cum vero de Johanne postea ad seq. periodum acturus sim, de Petro, Paulo, et Jacobo Alphaei plura dicenda sint, reliquorum notitiam paucis praemittam. Plura enim ex genuinis monumentis, fide dignis, hauriri nequeunt: incertas aut fictas narrationes, ex seriorum temporum traditionibus eductas, ab aliis, qui prostant, et satis noti sunt, repeti malim, quam hic legi.

§. CLI. *Matthaeus*, ut ab eo, per euangelium scriptum celebriore, incipiam, munere *publicanus*, nimirum inferioris ordinis, et superiorum publicanorum Romanorum minister inter Judaeos, quales inferioris conditionis viri esse solebant, et Judaeis exosi, saepe etiam iniqui exactores, et propterea peccatoribus ac gentilibus adcenferi soliti, sed, ut videtur, a Johanne baptizatus, ac probae nunc vitae, a
Domino

Domino ex ipso telonio ad Apostolatum vocatus, eo cum effectu, ut ipsi sese mox, omnibus relictis, adjunxerit perpetuum comitem, Matt. IX. Sed ab altero publicano, ut Grotius jam vidit, et ab Hasaeo in Bibl. Brem. cl. V. demonstratum est, *Levi* dicto, cujus Marc. II. et Luc. V. mentio est, tunc etiam simili modo a Christo vocato, probe distinguendus. Praeterquam quod nomina nimis differant, Levi expresse adpellatur *filius Alphaei*, qualis non fuit Matthaeus, ut ex Matt. X: 3. liquet, ubi *publicanus* vocatur, et ipsi subjungitur *Jacobus filius Alphaei*, absque ut frater ejus dicatur; uti in aliis solet; accedit, *Levi*, cui *Lebi* prope convenit, eundem fuisse ac *Lebbaeum*, Thaddaeum cognominatum, fratrem Jacobi, et filium Alphaei; uti ex Matt. X: 3. ubi Jacobo adjungitur, recte colligitur. Nec obstat, quod, epulo in domo Levi Christum fuisse exceptum, Marcus et Lucas tradant, apud Matth. vero censeatur indicari illud in ejus domo fuisse factum, cum, quod observo, Matthaeus illud non expresse dixerit, sed simpliciter c. IX: 9. eum accubuisse *ἐν τῇ οἰκίᾳ* in domo, non addito *ejus*; quod Marc. et Luc. suppleverunt, vocatione *Levi*, eodem tempore facta, narrata, et expresse addito *in domo ejus*. Ponamus itaque Matthaeum et Levi eodem tempore fuisse vocatos, ac Christum una cum Matthaeo in domo Levi fuisse epulatum, et omnis discrepantia Evangelistarum disparebit.

§. CLII. De *Bartholomaeo*, qui Philippo in catalogo Apostolorum Matt. X. et Marc. III. adjungitur, illud tantum observo, ipsum videri eundem esse ac Nathanaelem, cui Philippus Christum monstravit, quemque Christus ipse sibi adsociavit, tanquam discipulum, postquam sibi intima cordis penetralia patere ipsi persuaserat, de quo supra suo loco monui, Joh. I: 46.— Comparet quoque Nathanael inter Apostolos, quibus Christus se ad mare Tiberiadis post resurrectionem manifestavit Joh. XXI. Videtur itaque Bartholomaeus cognominatus a Patre Tholomaeo, cum no-

men denotet *filium Tholomaei*. Sequatur *Judas*, cujus epistola in Canone superest; in cujus inscriptione frater *Jacobi* adpellatur, filius itaque Alphaei, et frater Domini, idem qui Matt. X. *Lebbaeus*, seu Levi, uti modo vidimus, vocatur, et cognominatur *Taddaeus*, cui nomen *Judae* concinit, cum utrumque *confessorem* denotet: sed Luc. VI: 16. *Judas Jacobi*, scilicet frater, ut ab altero Juda proditore distinguatur, adpellatur. Esse vero eum autorem epistolae, et non alium ejus nominis Episcopum Hierosolymitanum, tempore Hadriani, ab aliis abunde est comprobatum, et ex titulo *servi Jesu Christi*, Apostolis eximie proprio, nec non *fratris Jacobi*, satis elucescit. Agnita quoque est Epistola, tanquam Judae Apostoli, a Clemente Alexandrino, Origene, et aliis, nec aliquid habet eo indignum. Sed de quo hic non est differendi locus. *Simon*, ut illud obiter observem, licet non sit ignotum, *Cananites* a Matthaeo et Marco adpellatus est a Cana, urbe Galilaeae, unde oriundus fuit, sed a Luc. VI. et Act. I. *Zelota*, non sine adlusione ad Heb. **זֵלֵטָא** *Cana*, quia vel fervidioris indolis, vel sectae Zelotarum inter Judaeos antea fuit: nisi quis velit, illud cognomen ex Heb. **זֵלָא** tanquam ejus interpretamentum orium, vel a glossatore aliquo, vel si a Luca, tanquam recepti usus inter Hellenistas, quos ipse simpliciter est secutus. Ceterum recte distinguendus est a Simone, filio Cleopae, qui Jacobo Apostolo successit in sede Episcopali Hierosolymae Euf. H. E. l. III. c. 11. qui a nonnullis confusi sunt: Apostolus enim non fuit Cleopae filius.

§. CLIII. His praemissis, de Jacobo et Petro, qui, cum Johanne, *columnae* elogio sunt ornati Gal. II. fusius differendum est. *Jacobus*, non ille Zebedaei filius, frater Johannis, de quo in historia persecutionis Agrippae Act. XII. postea dicendum erit, sed Alphaei, qui et Cleopas adpellatur, filius fuit ac Mariae, sororis matris Domini, propterea quoque frater Domini dictus, Apostolus et scriptor Epistolae in Canone

none Script. S., martyrio adfectus a Judaeis Hierosolymae, antequam Albinus procurator eo venit. Quae summatim proposita fusius sunt pertractanda, ac demonstranda. Jacobum, de quo agimus, fuisse fratrem Christi, sicut eum etiam appellat Jos. Ant. XX. et Euf. H. E. II: 1. cum constet, quaeritur qua ratione, et quo nomine talis sit? Veteres ante Hieronymum, in primis Graeci, Iosephum, Mariae matris Christi sponsum, autumarunt ex alia, quam ante habuit, uxore Jacobum ejusque fratres procreasse: sed Hieronymus illud ex Apocryphorum deliramentis fuisse haustum tradit, et *fratres* Christi censet fuisse dictos ejus cognatos, ex sorore matris ejus natos. Quem alii deinceps secuti sunt, Vid. Pearson ad Symb. Ap. art. III. et Valesius ad Euseb. l. c. In quam alterutram sententiam propterea passim iverunt, quod, post Christi partum, Mariam mansisse virginem pro dogmate habuerint, et secus sentientes, uti Helvidiani, ab Helvidio aliquo sic dicti, contra quem scripsit Hieron., in haereticorum classem relati sunt. Sed, hoc suo relicto loco, alia nobis persuadet ratio, Hieronymi sententiam longe esse veriore. Utique Mariam, uxorem Clopae, fuisse Mariae, matris Christi, sororem, ex Joh. XIX: 25. manifestum est: hanc porro Mariam Clopae fuisse matrem Jacobi et Josae, ex Matt. XXVII: 56. et Marc. XV: 40. secum collatis, facile colligitur. Sed num Jacobus iste, frater Christi, fuerit Apostolus, et idem ac Jacobus, filius Alphaei, gravior videtur quaestio. Cum enim duo tantum fuerint Jacobi inter Apostolos, unus Zebedaei, frater Johannis, alter Alphaei, oportet noster Jacobus, si Apostolus sit, pro Alphaei agnoscatur filio. Vulgata satis inter Veteres fuit opinio, Jacobum fratrem Christi, unum discipulorum, et Episcopum Hierosolymit. fuisse, non Apostolum, aut Alphaei filium; ex libris, Clementi falso tributis, ut Const. Ap. l. II: 55. VII: 46. et Recognit. l. I. hausta. Nec Veteres, sed et Recentiores haud pauci, ut Grotius, Hammondus, et alii eam tenuerunt, sed nec desunt, qui

duos tantum noverunt Jacobos, uti Euf. H. E. l. II: 1. et Latini in officio Ecclesiastico; de quo vid. Cotelerius ad Const. Ap., et inter recentiores Pearson Lect. in Aët. Ap. Dodwell. de *jure laicorum* sacerdotali cap. 3. Spanhemius de Apostolis, Perizonius in Ep. ad Fabricium ad calcem Christologiae ejus Noach. etc. Vitringa Obs. S. l. III. alii. Nec dubitaverim, quin verior sit sententia de duobus tantum Jacobis, et nostro Apostolo ac fratre Domini. Liquet utique 1. ex Gal. I: 19. et II: 9. Jacobum, fratrem Christi, esse Apostolum, unum e duodecim. Adcensetur enim Apostolis, iisque praeponitur, et *colum-na* adpellatur, idemque ille qui in synodo Hieros. Aët. XV. verba fecit. Utique non Episcopus ab Apostolis distinctus, qualis tunc nullus adfuit, et Apostoli quoque ac presbyteri leguntur in unum coacti. 2. Jacobus fuit, ut modo vidimus, filius Mariae, Clopae uxoris, haec autem eadem ac Alphaei uxor, quia Jacobus, Josès, et Judas fuerunt fratres Matth. XIII: 55. Cum vero Maria, soror matris Christi, sit mater Jacobi et Josae Marc. XV: 40. et Jacobus, cujus frater dicitur Judas, Alphaei adpellatur filius Aët. I: 11. oportet Jacobus Mariae filius sit unus idemque, ut et Cleopas ac Alphaeus De quo ipsa nominum adfinitas testatur: diversa enim pronunciatio, cum levi inflexione, ex *יהופי* fecit et Alphaeum et Cleopam. 3. Ad di forte potest, Jacobum nostrum adpellari *parvum*, seu minorem, Marc. XV: 40. utique relate ad alium Jacobum majorem, qui est Zebedaei filius, cum in Mariae familia talis non fuerit. Unde colligitur, Jacobum nostrum ad idem pertinere collegium Apostolorum, cujus fuit alter Jacobus Zebedaei. 4. Denique, ubi Christus resuscitatus dicitur adparuisse *Jacobo, et dein Apostolis omnibus* 1 Cor. XV: 7. tantum abest, ut, quod vult Valesius, Jacobum ab Apostolis distingui, hinc colligi possit, cum Cephas v. 5. eodem modo seorsim memoretur, ut eum ad collegium Apostolorum pertinere inde rectius eliciatur; phrasis enim,

et dein omnibus Apostolis, indicat, antea uni aut alteri Christum sese manifestasse ex Apostolis; cum vero is sit *Jacobus*, ad Apostolos pertineat, necesse est.

§. CLIV. Traditio, quae, Jacobum fuisse Episcopum Hierosolymitanum, eique successisse alios e familia Davidica, et cognatione Domini, habet, si stricte sumatur notio Episcopi, admitti nequit, cum Apostoli fuerint universales, nulli Ecclesiae aut loco adstricti, ut supra observatum est, sed, si latiore sensu capiatur, de peculiari ejus ad Ecclesiam Hierosolymitanam relatione, aliquid veri praefert, cum ejus haud obscura in Actis Ap. existent indicia; c. XV: 7, 13. XXI: 19. nec non in Ep. ad Gal. I: 19. II: 9, 12. Certius est, Epistolam canonicam, ejus nomen praefertentem, ab ipso, et non alio Jacobo, conscriptam, adeoque Apostolicae autoritatis, esse. Cum enim nullus sit Jacobus, Hierosolymitanus Episcopus, ab Apostolo diversus, Zebedaei autem filius, quippe cito sub Agrippa e vivis sublatius Act. XII., esse nequeat, alius ac noster pro autore habendus non est. Cui non obstat titulus *servi Christi*, in fronte Epist., cum is sit honoratior, et Apostolis eximie proprius, uti ex Pauli Epistolarum nonnullarum inscriptionibus quoque liquet, in specie Phil. I: 1. Nec habet aliquid Epistola Apostolo indignum. Ceterum, fuisse Jacobum in Ecclesia non tantum, et inter Apostolos, de quo ex dictis constat, sed et inter ipsos Judaeos, honoratissimum, elogium, quo Josephus l. c. ipsum ornavit, quoque edocet. Eusebius vero H. E. l. II: 23. refert ex Hegesippo, eum a Christi temporibus *justum* eximie dictum fuisse, et *obliam*, seu, ut additur, *munimentum populi, et justitiam*. Quid vero nominis sit *Obliam*? minus liquidum est. Quod si *ὠζία* legeretur, quae Fullerii est opinio Misc. S. l. III. idem esset ac *ὠζύ* *munimentum*, *asylum*, *populi*, quae phrasis Ps. XXIX: 11. occurrit: cui titulus principum virorum, qui civitatis *columina* sunt, *ἔρεισμα*, ut Cl. Hemsterhusius ad Lucian. Tim. observavit, bene respondet. Sed, lectione fer-

vata, cum אב לעם *patre populi* comparari potest: est utique is titulus de doctore, et tutore populi satis usitatus, Jes. XXII: 21. sic et Elias ac Elisa *pater*, *equus et currus* Israelis, adpellantur: Razi quoque, propter benevolentiam erga populum, *Pater Judaeorum*, 2 Macc. XIV: 37. Narrat praeterea Hegesippus apud Euseb. Jacobum *legis* fuisse studiosum; quod ex Act. XXI. et Gal. II: 12. aliquid etiam acquirit roboris.

§. CLV. Violentam ejus mortem hac ratione tradit Josephus Ant. XX. Cum, Festo procuratore mortuo, Albinus ejus successor in itinere esset, Ananus Pontifex, istius Annae, qui judicio Christi quoque praesedit, filius maximus, ferox et crudelis, coacto synedrio, Jacobum, aliosque paucos, tanquam legis violatae reos, condemnavit, et lapidandos tradidit, graviter ferentibus viris optimis, et legis studiosis. Sed ex Clemente refert Euf. l. c. Jacobum e Templi fastigio esse praecipitatum, et ligno, seu fullonis veste, percussum. Hegesippus vero apud Euf. variis illud ornavit circumstantiis. Tradit enim, Jacobum, cum sanctitate et autoritate sua multos ad Christianismum abduceret, fuisse a Sadducaeis insidiosè in Templi fastigium educum, eo scopo, ut populum ab errore abstraheret, publice declarando, Jesum non esse Christum; secus cum faceret Jacobus, cum esse praecipitem ab illis datum, dein lapidatum, denique fullonis veste occisum. Quam Hegesippi narrationem antequam discutiam, uno alterove observato illustrabo. Cum Jacobum a Judaeis fuisse interrogatum refert, *τίς ἡ θύρα τῆς ἡσῆς quae sit janua Jesu*, et respondisse *Jesum esse servatorem*; quid sibi vox *θύρα* janua velit, difficulter exponitur, et varias peperit Doctorum conjecturas, hic non recensendas, ut brevitati studeam. Dubium mihi non est, quin interrogatio eorum eo tetenderit, ut scirent, quid Jacobus de Christo sentiret, quod confirmat Eusebius Dem. Eu. l. III: 5. dicens, rogasse eos, *quam de Christo habeat ὁδὴν opinionem*. Quem locum deinceps quoque ad-

tulit

tulit Cl. Wesseling, autor speciminis observ. S. in symbolis Litter. Ikenii tom. III., qui etiam Obs. l. I. c. 21. speciosam dedit rationem vocis *ῥύγας januae* adhibitae, sive ambiguitate vocis Heb. *שַׁעַר* vel *פְּתָחָהּ*, quae *januam* pariter ac *sententiam* denotat, fuerit deceptus Hegesippus, siue *ῥύγας* figurate usurpetur pro *explicatione*, *enarratione*: ut sensus sit: cum variae de Jesu Christo prostant opiniones, tu dicas, quodnam sit *ostium Jesu*, seu illud, quo quid certi de ipso statui ac credi potest. Forte rectius cum Hebr. *חֹרֶה*, unde *ῥύγας* erronee fluxit, confertur, et *insitutio*, doctrina, intelligitur, vel cum *הָאֵר*, ut quaesitum fuerit de *forma*, et *idea* Christi definienda, quum recte sequitur, *eum esse servatorem*. Alterum habet observatum, Hegesippum, cum haud longe post necem Jacobi secutam tradit *obsidionem Vespasiani*, et *Judaeorum captivitatem*, haud obscure innuere, judicium hoc ob illam necem Judaeis fuisse inmissum: quod e Josepho etiam censerī posset haustum, si, quod Origenes contra Celsum, et in comm. ad Matt., tradit, ut et Eusebius H. E. II. c. 23., in Josepho olim lectum fuisset, contigisse Judaeis excidium, *in ultionem Jacobi justī*, qui erat frater Jesu, dicti Christi, quoniam eum, cum *justissimus erat*, *Judaei interfecerant*. Quae verba, cum nusquam compareant apud Josephum, nec aut a Judaeis erasa, aut a Christianis aliquando intrusa, censerī possint, Origenem ad alium Josephi locum Ant. XX: 8. respexisse, et inde illud de Josepho tradidisse, mihi nunc non videtur inprobabile. Cum scilicet Jos. l. c. retulisset, Jonathānem Pontificem in ipso Templo a sicariis, quos Felix Procurator adornaverat, occisum, illaque nece impunita Templum fuisse ejusmodi hominibus foedatum, haec verba subjungit, *eam ob causam Deum per Romanos punisse Judaeos*. Quae ad Jacobi caedem retulisse videtur Origenes, siue memoriae vitio, siue ob similitudinem facti. Sicut enim Jonathas in Templo, ita et Jacobus, censebatur occisus, uterque crudelissime, et injustissime. Accedit, illa facinorae haud magno temporis intervallo fuisse dissita. §. CLVI.

§. CLVI. Quod ad circumstantias, ab Hegesippo narratas, adinet; autumaverim, quoad rem ipsam, eas ex Josepho esse desumptas. Ipse enim expressè memoravit, Ananum fuisse *Sadducaeam*; cui concinit Hegesippus, ubi, *quosdam* e septem haeresibus Judaeorum interrogasse Jacobum de Christo cum dixisset, subjungit deinceps, eos *resurrectionem* et *ultimum judicium* negasse. Hic enim sensus est verborum ejus, minus rectè perceptus. Deinde, Jacobum fuisse legis studiosum clare indicat Josephus, unde Hegesippus sumfisse videtur, quae de stricta et austera vivendi ratione ejus refert. Denique, quod Josephus ipsum esse *traditum lapidandum* tradit, Hegesippus adsumsit, sed circumstantiis ex ingenio suo ornavit, pro more suo, ut Jacobi mors esset gloriosior. Fieri quoque potuit, ut fraudulenter cum eo egerint hostes, eumque in aliquod fastigium educatum, uti in lapidatione plerumque fiebat, inde praecipitaverint, dein lapidibus obruerint; imo, cum nondum videretur mortuus, et omnia confuse agerentur, fieri potuit, ut ligno fuerit ab aliquo occisus. Sed reliquae circumstantiae mihi videntur ab Hegesippo vel fictae, vel ex fama haustae, ex. gr. quod narrat, Jacobo licuisse *sanctum sanctorum ingredi*, quia *lineas semper gerebat vestes*, quod de Templi fastigio fuerit deturbatus, quodque ipsum de confessione fidei in Christum interrogarint, etc. Vid. Scaliger ad Eusebii Chron. et Clericus hist. sec. I. qui Petavio ad Epiph. haer. 78, Scaligerum refutanti, respondet. Ceterum, ut de tempore martyrii ejus verbo moneam, Eusebius, Hieronymus, alii, illud adligarunt ann. 7mo Neronis AEr. V. 61. nec citius cum Valesio ad Euf., qui 4to Neronis contigisse autumat, statui potest, cum Festus, cui successit Albinus, non inceperit praeesse Judaeae ante 6^{tum} Neronis; Martyrium itaque ejus ante 7^{mum} Neronis constitui nequit. Quod ex seq. narratione Josephi de Caesareae Philippi ampliatione, per Agrippam decennalibus Neronis facta, confirmat Pagi ad Baron.

§. CLVII.

§. CLVII. *Petri* notitiam, quantum ex Euangelis hauriri potest, supra suo loco cum jam dederim, gesta ejus postea, ubi de propagatione Euangelii enarraturus sim, hic de morte ejus, ac circumstantiis loci et temporis, dixisse suffecerit. Petrum fuisse cruci suffixum, ex historia Eccles. inter omnes constat, eo magis quod illud ab ipso Christo fuerit ei denunciatum Joh. XXI: 18. his verbis: *cum senex fueris factus, extends manus tuas, et alius te cinget* (non tam ad portandam crucem, quam vinculis et funibus in cruce ipsa, uti moris erat) *et ducet quorsum non velis* (scilicet ad mortem, naturalibus inclinationibus contrariam, et infamem, seu ad grave et tristissimum fatum fubeundum. Concinit Gr. phrasis, συμφερόν ἀνεθέλητος, sicut formula εἴχ' ὡς ἰδεῖν vel βελεῖν, verbis in speciem lenissimis, de tristi calamitate seu infortunio. Vid. not. ad Herodot. nov. edit. p. 545.) Quibus verbis mortis genus indicari, Johannes ipse vers. 19 declarat. Quo etiam dictum Christi ad ipsum Joh. XIII: 36. pertinet, *postea sequeris me*, scilicet in morte. Addit quidem traditio, quam ex Origene memoravit Eusebius H. E. III. et Dem. Eu. I. III., ut et Chrysostomus hom. 66 in Gen. Oper. t. IV., ipsum, ad ejus petitionem, ne aequaretur Christo, capite deorsum demisso esse crucifixum; sed illud non genium Apostolicum, sed superstitionem redolet, nec vetustiores ejus meminerunt. Traditio, cujus etiam meminit Ambrosius epist. ad Auxentium de basilicis non tradendis, quae habet, Christum Petro fugam Roma meditante, adparuisse, eumque de instante admonuisse martyrio Romae, originem forte repetit ex 2 Pet. I: 14. ubi dicit, Dominum sibi instantem mortem revelasse. Illustrior est de loco et tempore martyrii ejus quaestio. Petrum Romae non tantum fuisse testantur Papias apud Euf. H. E. II: 15. et Irenaeus adv. Haer. I. III., sed et ibi cruci fuisse adfixum, Dionysius Corinthiorum Episcopus, Irenaeo paululum inferior, apud Euf. H. E. II. et Origenes ibid. I. III., ne Tertullianum, Clementem Alex., alios-

que veteres memorem. Vid. Pearson de *success. prim. Pontif. Romae* Diss. I. c. 7. Cui constantissimae traditioni suffragatur, quod sub Nerone, tempore persecutionis, quae Romae vixit, contigerit, nec ullus alius locus, qui tamen ignotus esse non potuit, ab aliquo fuerit memoriae proditus. Nec dubito, quin universalem nata fuisset traditio adsensum, si, progressu temporis, non fuissent aliena et falsa ei admixta, uti, Petrum sub Claudio venisse Romam, et 25 annos gessisse Episcopatum, praeterea Simonem Magum, Romae adoratum, tanquam Deum, multis miraculis clarum, fuisse, cum volaret, praecipitatum precibus Petri, et prostitutum: uti in Const. Ap. I. VI. et alibi narratur. Quae omnia ficta sunt, et a Doctis falsi jam convicta. Fabula de conflictu Petri cum Simone Romae, hujusque volatu, et illius, inde orta, crucifixione, quam Arnobius adv. Gent. sec. IV. memoravit, et late narravit, ejusdem sec. scriptor, Pseudo Hegesippus de excidio Hierosol., primos natales suos debet Lucio Carino, famoso in postori sec. II., ex cujus *actis Petri* simile quid profert Origenes comm. in Matt. vid. Beausobrius Hist. Manich. t. I. Occasionem prae-buisse videtur historia Icarum cujusdam *volantis, et juxta cubiculum Neronis decidentis*, apud Sueton. in Ner. c. 12. Simonem vero, tanquam Deum, fuisse Romae adoratum, ex Justinii Martyris errore in vulgus emanasse videtur. Ille enim Apol. vulgo *Ilda* §. 74. narrat, Simonem a Romanis fuisse cultum, statua ipsi in Tiberi erecta, cum inscriptione *Simoni Deo sancto*. Quam fabulam viri Docti jam abunde refutarunt; ut Dalenius in peculiari diss. ad calcem libri de Oraculis, J. Basnagius in Exercit Hist., alii: originem quoque erroris Justinii Mart. detexerunt, quippe quarendam in inscriptione, quae *semonem sancum, Deum fidium*, Sabinorum Numen, foederibus sancendis praefectum, significavit: cui robur addit statua, cum hac inscriptione sub Gregorio XIII. Papa, in ipsa insula Tiberina, effossa, quam exhibet Baronius in Annalibus. Deceptus fuisse potuit

Just.

Just. Mart., si non a Samaritanis, quod putat Vales, ad Euf. H. II: 13. per litterarum similitudinem, *simonis* et *semonis*, nec non *sancti* et *sanci*. Vid. Grabe ad Just. M. l. c. Deus iste Sabinis dictus fuit *semo* et *sancus* a fanciendo, et *Deus fidius*.

§. CLVIII. Opinio de Episcopatu Petri, primum Antiocheno per ann. 7, dein Romano per 25, ab initiis Claudii, sicut Apostolatui, ut supra observavi, manifeste repugnat, ita ex Actis Apost., ac Epistolis Pauli, facile refutatur, cum eum Romae ante ann. IX. Neronis, aer. Vulg. 62, non fuisse, ex illis clarissime elucescat. Lucas, in actis Ap. Petri gesta et fata enarrans, usque ad concilium Hierosol. Act. XV. annos 14 post Pauli conversionem habitum, ipsum in Judaea, et in synodo illa praesentem, sistit. Postea fuit Antiochiae Gal. II., et quo tempore Paulus Epist. ad Rom. a. 4to Ner. aer. V. 58, exaravit, Petrus Romae non fuit, cum eum non salutaverit, nec inter operarios, quos laudat, memoraverit. Quid? quod ad illud usque tempus nullum Apostolum Romae fuisse, haud obscure innuat c. XV: 20. Quod etiam c. I: 11. pro hypothese habet, si per *χάρισμα* *donum gratiae*, ad quod cum Romanis communicandum se eos adire desiderare declarat, intelligendum sit, ut videtur, extraordinarium donum Spiritus S., per solos Apostolos conferendum. Cujusmodi donorum communicatio cum Gentibus cum signum esset et testimonium divinum electionis Gentium aequae ac Judaeorum, Act. X: 44. XI: 15. apertissimum erat medium Gentes in fide confirmandi: uti v. 12. adcuratius exponit, significans, se Romanis ita persuadere velle, ipsorum, qua Gentilium, et suam, qua Judaeorum, fidem et communionem in Christo, non esse diversam, sed eandem, omni discrimine Judaeorum et Gentilium sublato. Quod in hac epist. maxime intendit. Porro, quo tempore Paulus Romam abductus, et ibi in vinculis fuit, Petrus Romae non adsuit; quia in Epist. tunc scriptis, uti ad Philipp., Ephes., Coloss. et Philem. ne minima

occurrat Petri mentio, solutus autem est vinculis a. gno; Ner. aer. V. 62.

§. CLIX. Haec, quae produxi, in causa fuerunt, quare nonnulli, ingente adparatu, Petrum nunquam Romae fuisse, aut ibi martyrio adfectum, demonstrare conati sunt: uti, post Salmasium, instituit Fr. Spanhemius in peculiari Diff., ubi et alias rationes, pro Petri mora Romae produci solitas, recte refutavit; uti ex. gr. quod i Pet. V: 13. Petrus se *Babylone* scribere indicat; non enim, quod Veteres aliqui commenti sunt, Roma, mystice sic dicta, intelligitur, sed vel Assyriaca, vel potius Aegyptiaca; ut supra observavi. Sed haec falsa rem ipsam nondum falsitatis arguunt, maxime cum antiquissimi eas fictas ignorarint circumstantias, nec desint, qui Petrum non nisi sub Nerone venisse Romam tradunt, uti Lactantius de mort. Persec. c. 2. diserte adserit. Denique nulla fuit a Spanhemio ratio adlata solida a constante Veterum traditione discedendi. Quod enim Papiam pro unico ejus fonte habeat, illud fundamento caret, cum alii, ipso paulo inferiores idem referant, absque ut, eos ex Papia sumsisse, ulla sit suspicio, praeterea constans sit et universalis traditio, qualis vix esse potuerit, si de veritate rei non constitisset, maxime cum locus crucifixionis Petri, tam celebris Apostoli, ignorari non potuerit: ne dicam, Papiæ auctoritatem in ejusmodi rebus facti non esse adeo spernendam. De quo postea. Protulit tamen nonnulla Cl. Spanhemius, quae majorem merentur attentionem, verbo attingenda et diluenda. Petri martyrium Romae non memorasse Clementem Rom. ep. ad Cor. §. 5. ubi ejus mentionem fecit, urget, indeque, Petrum Romae non fuisse occisum, colligit. Sed i. nec de Paulo, ubi ejus martyrium eo ipso loco narrat, illud expresse tradidit, qui tamen Romae passus est. Dicit tantum in genere, ipsum ad *Occidentis terminos* venisse, nec tamen Romam ea phrasi indigitat, sed potius Hispaniam, de quo postea. Deinde 2. Romam ipsi in oculis fuisse, vel inde liquet, quod

quod cum Romae scripserit, nec alium martyrii locum memoraverit, uti fecisset, si alibi illud contigisset, tum de Romanis loquatur martyribus; uti ex §. 6. patet. Adjungit, Ignatium in Epist. ad Romanos ejus non meminisse: verum, praeterquam quod ex silentio ejus nihil certi colligi queat, indirecete tamen illud indicavit, ubi §. 4. dicit, *non ut Petrus et Paulus praecipio vobis*: quod expresse in Ep. ad Rom. monendi rationem non habuisset, nisi, eos Romae euangelium adnunciasse, et mortuos fuisse, constare credidisset.

§. CLX. Denique cum Paulus in *posteriore* ep. ad Tim., quae in posterioribus scripta est vinculis, haud diu ante mortem ejus, Petri nullam fecerit mentionem, eum tunc Romae non fuisse, recte quidem, sed ibi non ante degisse, male concluditur, quia antea potuit martyrium Romae subiisse, Paulo, a prioribus vinculis liberato, et aliis in locis versante. De quo ut rectius constet, de *tempore* mortis Petri paulo adcuratius agendum est. Plurimis quidem Veterum sedit opinio, Petrum et Paulum eodem anno, quin et secundum nonnullos die, fuisse martyrio adfectos, ex Dionysii Corinth., ut puto, Epistola apud Euf. H. E. l. II: 25. orta, ubi, eos *κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν eodem tempore* martyrium pertulisse, traditur; sed illa phrasis latitudinem admittit, quemadmodum ipse Euf. ad tempus Neronis eam in genere refert. Antiquissima utique opinio habet, Petrum fuisse ante Paulum aliquo tempore occisum. Clemens Rom. l. c. Petri praemittit martyrium: Justinus martyr et Irenaeus quinquennio ante Paulum illud Petro contigisse tradunt, si fides sit Simeoni Metaphrastae Lat. apud Surium, et Gr. apud Junium ad Clem. Rom., habenda. Qua ratione Petrus in principio persecutionis Neronianae, quae a. 64. aer. Vulg. incepit, coronatus fuisset, Prudentius vero *περὶ σεφάνων de coronis*, unum annum autumat antevertisse Petrum. Accedit, ejus a Paulo in poster. epist. ad Tim., ut modo notavi, nullam factam esse mentionem.

Tom. III.

Z

§. CLXI.

§. CLXI. Petro recte subjungitur *Paulus*, de quo agendum restat, quippe cum eo comparatus Gal. II. tanquam Gentium, ut ille Judaeorum, in primis Apostolus, cum ipso quoque Romae sub Nerone adfectus martyrio, circa idem itaque in genere tempus, ut modo disputavi, minimus quidem in oculis suis, nec dignus, qui tanto fungatur munere, ob persecutionem Christianorum, sed in oculis Christi, et ob praestitos labores, et singulares revelationes, ipsi factas, nemini secundus 1 Cor. XV. et 2 Cor. XI, XII. a Deo per Christum immediate vocatus ad Apostolatam, et divinitus instructus Gal. I., insuper Apostolorum collegio extra numerum debitum insertus. Origine fuit Judaeus, Hebraeus ex Hebraeis, et Benjaminita, 2 Cor. XI. Phil. III. natus in celebri, etiam eruditorum virorum, teste Strabone l. XIV., confessu, urbe Ciliciae Tharso, simul civis Romanus Aët. XXII. non qua civis Tharsensis, de qua Tharsensium praerogativa nihil constat, sed quatenus ex parentibus civitate Romana donatis, sive vi meritorum, sive emptione, fuerit ortus. Vid. Ez. Spanhemius in *Orbe Romano*. Gustum aliquem eruditionis secularis postquam, ut probabile est, in urbe erudita cepisset, in ea enim Paulum non fuisse hospitem ex Epistolis et aliunde patet, Hierosolymanam, ut scientia rerum Judaicarum imbueretur, translatus, magnum prae reliquis sociis in eruditione Judaica, et legis et traditionum respectu, praecipue Pharisaica, fecit progressum, ad *pedes Gamalielis*, celeberrimi tunc temporis doctoris sectae Pharisaicae, *educatus* Aët. XXII: 3. adeoque, quae vis phrasios est, non tantum discipulus ejus, sed et domesticus, ac familiaris; praeceptorem in fervente sectae studio forte etiam, quod non est in discipulis rarum, superans. Utique in modo sectae tuendae ac promovendae a moderatione, et sapiente consilio Gamalielis, cujus mentio est Aët. V., longe discessit, ac Christianos infano zelo persecutus, in domos, ubi congregati erant, irrumpens, et ad tribunalia trahens, necem quoque eorum omni mo-

do procurans, uti in Stephano Act. VII. adparuit: nec intra Hierosolymae aut Judaeae sese continuit limites, verum, litteris Synedrii Judaici munitus, ad exterarum se quoque contulit oras, ut Christianos inde victos sisteret Hierosolymae judicandos. Sed hic tantus traditionum patrum Zelota, et Christianorum inquisitor ac persecutor, Ecclesiam instar *leonis* vastare adgressus, in medio furore a Christo, quasi altero Simfione, respectu leoninae indolis, profligatus in via Damascum versus, dulcissimum aptus factus est praebere mel euangelii. Modus conversionis ad Christum, et vocationis ad Apostolatam, prorsus singularis ac miraculosus, quo Christum sibi se manifestantem in via Damascena vidit, et audivit objurgantem, quod ipsum in Christianis persequeretur, simul luce, fulminis instar, percussus, et oculorum usu privatus, ac Damascum ire jussus, ut ab Anania aliquo sanaretur, et Christianismo per baptismum infereretur Act. IX., sicut veritatem Christianismi valide demonstrat, uti in oculos incurrit, et ab aliis extra dubitationis aleam positum est, ita de apostolatu ejus clare testatur, simul tanquam in typo repraesentat modum, quo universus Israel, sub finem oeconomiae novae, convertetur: uti ipse Paulus innuit 1 Tim. I: 16. quod supra jam observavi.

§. CLXII. Saulus hac ratione conversus, et vocatus ad Apostolatam, ab Anania baptizatus, et Spiritu S. plenus, mox secessit in Arabiam, Damasco vicinam, antequam euangelium alicubi adnunciaverit, quod demum incepit inde reversus Damascum: uti ex Gal. I: 17. colligi posse videtur. Quod itaque Act. IX: 22. traditur de Paulo Damasci Christum adnunciante, et Judaeos confundente, contigit, ut videtur, post reditum ejus ex deserto Arabiae, cujus in Act. Ap. nulla facta est mentio. Videtur quidem mox fidem suam in synagoga publice declarasse, ut v. 20 refertur, sed ulterius non processisse, nisi post reditum ex Arabia, adeoque, quod v. 22 habetur, reditum fuisse secutum

probabile est. Quare desertum illud petierit mox a vocatione sua, et quid ibi egerit, aut ei acciderit, licet expresse non memoretur, probabile tamen mihi fit, eum a Spiritu eo fuisse ductum, ut in munere recte obeundo instrueretur divinitus, adeoque ipsi haud unam tunc contigisse revelationem divinam. Cum enim ipse, narrata sua vocatione, mox subjungit Gal. I: 17. *fese carnem et sanguinem*, seu homines, non consuluisse, nec Hierosolymam se ad Apostolos contulisse, sed *in Arabiam* discessisse, et dein rediisse *Damascum*, haud obscure indicat, sese, quod modo notavi, Damasci mox non praestitisse doctorem Christianum, sed post reditum ex Arabia, ut Act. IX: 22. habetur; praeterea, quod hic intendo, Arabiae desertum petiisse *ductu spiritus*, quo, baptismo tinctus, expresse dicitur *plenus* Act. IX: 17. ut ibi uberius instrueretur, corroboraretur, et ad illustre, simul grave, munus, cum multis molestiis, laboribus, et periculis conjunctum, praecipue respectu Sauli, uti Act. IX: 15, 16. Ananiae de ipso praedictum fuit, praepararetur, et aptus redderetur. Sicut ergo, ut credibile est, ipse sese precibus, lectione, et meditatione Script. S., aliisque exercitiis idoneis occupatum tenuit, ita et haud una honoratus fuit revelatione divina, ad ipsum notitia regni Christi, spiritualis ac coelestis, legis Moisaicae abolitionis, ac euangelii gratiae, in omni complexu suo, instruendum, opposita ad humanam institutionem, quam ipse ubique a se removit, uti Gal. I, II. 1 Cor. XI: 23. Ephes. III: 3. et alibi. Quare plusquam probabile est, eum et hoc tempore in paradisum, et usque ad tertium coelum, fuisse raptum, et inter alia didicisse, quae ad disciplinam quandam referri possunt arcani, in hac vita cum hominibus non communicanda; ut ipse innuit, *ἀρρητα* appellans *ἀρρητα* verba non dicenda, 2 Cor. XII. Unde est, quod prae reliquis Apostolis fuerit hisce in rebus eruditus. Ne autem quis ad id obhaereat, quod triennio post deum venerit Hierosolymam, observari velim, non tradi ip-
sum

tum tres annos in Arabia trivisse, sed post tres annos Hierosolymam rediisse: adeo ut in Arabia non tantum, sed et alibi, potuerit versatus fuisse, etiam Damasci altera vice, antequam Hierosolymam profectus est. Hinc Damascus redux, tanta cum convictione Christum adnuntiavit inter Judaeos, ut in ejus necem conspiraverint, regis Arabiae, cui tunc subiecta erat Damascus, incertum quando et qua ratione, cum ad Romanorum dominium pertinuerit, Praefecto in partes tracto, Aët. IX. et 2 Cor. XI: 32. quare clam sese subduxit, ut ibi narratur, et alio secessit.

§. CLXIII. Profectus dein est prima vice, post vocationem suam, Hierosolymam, ut cum Petro conferret, mansitque quindecim dies, nec alium vidit Apostolum, praeter Jacobum. Contigit illud tribus annis post conversionem ejus, Gal. I: 18, 19. Cum autem Hierosolymis euangelium libere inter Judaeos, et Hellenistas adnuntiaret, in eorum odium adeo incurrit, ut ab Hellenistis, quibuscum acriter disceptavit, ad necem fuerit quaesitus. Quando a Christianis est Caesaream abductus, unde in Syriam ac Ciliciam sese contulit, et Tarsi detinuit, Aët. IX. Gal. I: 21. Quo audito Barnabas eum requisivit, et secum Antiochiam duxit, ad Ecclesias colligendas vel confirmandas. Quo tempore fideles nacti sunt nomen *Christianorum*, forte a Latinis, cum ad eorum linguam conformatum sit, adeoque a Romanis gentilibus, ibi degentibus, ipsis datum videtur, ut a Judaeis distinguerentur, tanquam Christi, regis Judaeorum crucifixi, sectatores, sed bonone an malo animo? definire non ausim. Illud singulare est, fideles ipsos eo titulo non nisi sero sese insignivisse, sed ab infidelibus eo fuisse notatos, uti Aët. XXVI: 28. et 1 Pet. IV: 16. Fame vero ingruente, secundum praedictionem Agabi, prophetico dono praediti, collectae factae sunt in subsidium fidelium Hierosol., quas cum Barnaba eo transfudit Paulus; et ita secunda vice venit Hierosolymam, Aët. XI. Quando in Templo adoranti Christus ipsi, in ecstasim rapti, adparuit, et

in mandatis dedit, ut inde sese proriperet, et ad Gentes luce euangelii illustrandas verteret, Act. XXII: 17. Quae ultima fuit ejus vocatio ad apostolatam inter Gentes obendum. Cui obsecutus inde cum Barnaba rediit Antiochiam, assumpto Johanne Marco Act. XII: 25. et jussu Spiritus S. ab Ecclesia dimissus est, ad euangelium inter Gentes promulgandum: ubi obiter notetur, quod postea usui erit, Paulum et Barnabam, licet a Spiritu S. vocatos, fuisse a tribus prophetis, post jejunia et preces, per *inpositionem* manuum emissos, ad euangelium adnunciandum, sicut mox cum memoratis fociis adgressus est facere, Act. XIII. A quo tempore incipit epocha laborum Pauli, tanquam Apostoli Gentium: quorum notitiam dabo, ubi de propagatione Ecclesiae agendum est: gessit quoque ab eo tempore nomen *Pauli*, loco *Sauli*; occasione conversionis *Sergii Pauli*, praefidis Romanorum in insula Cypro, quippe Romanum, et in signum civitatis Romanae ipsi datum, sicut *Sauli* indicium erat originis Hebraeae. Utique Luc. Act. XIII. eum tunc incipit hoc nomine constanter adpellare. Gesseritne jam ante illud, duplici nomine Sauli et Pauli insignitus, incertum, licet a more Judaeorum ejus temporis alienum non sit. Sed fundamento caret opinio eruditi viri La Croze in thesauro Epist. Lacroz t. III. praenomen *Tertii* ipsi quoque adhaesisse: *Tertius* enim, licet inter praenomina Roman. occurrat, nusquam Paulo datus est, Rom. XVI: 22., quod unicum est opinionis fundamentum, occurrens non est Paulus ipse, sed ejus amanuensis, qui Epistolam descripsit, ut diserte additur.

§. CLXIV. Itinera, gesta, et fata Pauli cum postea, ut dixi, enarraturus sim, hic chronologiam eorum, et epocham conversionis ejus, unde reliqua dependent, constituam, quantum fieri potest probabiliter. Certi enim aliquid vix poterit definiri, minus propter diversas Doctorum hypothefes. Secundum meam sententiam, quam cum Pearsono, Vitranga, et aliis, communem habeo, qui consuli possunt, Paulus

Paulus ann. Caji 1mo, aer. Vulg. 37. conversus est, in pri-
ora vero conjectus vincula a. Neronis 4to, aer. V. 58, inde
post quinquennium solutus, a. Neronis 9no, aer. V. 62, dein
denuo Romae vincetus, tandem martyrio coronatus est, a.
Neronis 14to, aer. V. 68. Quam sententiam per sequentes
theses faciam, ductum Cl. Viringae in *hypotyp. hist. S.* in
primis secutus, probabilem. 1. *Prima* fert, secundum ejus
iter Hierosolymam ad collectas deferendas, cujus modo me-
mini, Aët. XI., fuisse institutum ann. Claudii 3tio, aer. V.
44. idque sex annis post ejus conversionem; unde sponte
elucescit, epocham ejus conversionis in anno Caji 1mo, ut
dixi, figendam esse; cum inter Caji 1mum, et Claudii 3tium,
tot anni sint. Prior pars de itinere Hierosolymam, anno
Claudii 3tio, duabus nititur rationibus, una, Herodem Agrip-
pam eo anno, ut suo loco vidimus, obiisse, cujus mors il-
lud iter mox secuta est Aët. XII. altera, famem, quae illas
peperit collectas, in illum Claudii annum incidere, teste Jo-
sepho et Eusebio in Chron.: sed posterior pars ex itineri-
bus Pauli, tempore intermedio habitis, probabiliter colligi-
tur. Tribus enim annis delituit in Arabia, et alibi, post
conversionem, uno anno Antiochiae moratus est Aët. XI:
26. dein Hierosolymis fuit, in Syria et Cilicia aliquod
tempus trivit, donec eum inde extraxerit Barnabas: quae
omnia facile biennium explent. Quibus lucem 2. *secunda*
thesis infundit, quae, Synodum Hierosolymitanam Aët. XV.
celebratam esse, habet, ann. 14 post conversionem Pauli,
adeoque 7 vel 8 ann. post secundum ejus iter Hierosol.,
quod ex itineribus Pauli recte firmatur; uti ex sequentibus
suo loco patebit. Thesin vero extra dubium collocat lo-
cus Gal. II: 1. Annorum enim 14, ibi memoratorum, epo-
cha, non a trium annorum mora in Arabia, et alibi, ut
putatur, sed a conversione Pauli omnino petenda est, cum,
quod in tota hac pericopa inde initium sumatur, tum, una
serie anni illi tres et quatuordecim non subjungantur. Sy-
nodus itaque, secundum hunc computum, habita est ann.

romo Claudii, aer. V. 50; et 7 aut 8 ann. post secundum ejus iter Hierosol.

§. CLXV. 3. *Tertia* thesis est, Paulum in priora venisse vincula a. Neronis 4to, aer. V. 58, et septem ann. post synodum. Quod historiae itinerum ejus recte convenit. Ephesi enim triennium trivit Act. XX: 31. Corinthi sequiannum ibid. XVIII: 11. reliquum tempus postulant itinera, post recensenda. Sed robur addit *a.* quod duos annos jam duraverant vincula, quum Felici procuratori Judaeae successit Festus Act. XXIV: 27. Duo enim illi anni ad praefecturam Felicis referri nequeunt, cum *multos* annos ei tribuat Paulus Act. XXIV: 10. Dein *b.* Festum ante aer. V. 60^{mum} annum successisse, probabile non sit, licet alii illud ann. Neronis 2do aut 4to contigisse passim putent. Praeterquam enim quod praefecturam brevi tenuerit, sententiae praeter alia adversatur, quod Festus adhuc praefuerit, quum, repudiata Octavia, uxor Neronis esset Poppaea, Jos. Ant. XX: 7. quod Neronis 9no, aer. V. 62 accidit; unde liquet, eum ante Neronis 6tum praefecturam non capeffivisse. Cum autem vincula Pauli *duos* ann. jam tunc durassent, eorum initium recte ponitur ann. aer. V. 58. Addi *c.* potest, Paulum vinculis Romanis videri exsolutum, quum Praefectus praetorio esset Burrhus, vir bonus et aequus, antequam Tigellinus, Neroni simillimus, successerit. Quod cum ann. Neronis 9no factum fuerit, et Paulus quinque ann. degerit in vinculis, ut mox patebit, recte statuitur ea ann. 4to Neronis incepisse.

§. CLXVI. 4. Hinc *quarta* lucem mutuatur thesis, Paulum ann. Neronis 9no, aer. V. 62. libertati esse redditum, postquam quinque ann. custodia durasset. Quod historiae recte convenit. *Biennio* enim Caesareae fuit in vinculis, totidem annis Romae Act. XXVIII: 30. annum facile requirit mora Hierosolymae, et iter Romam. Ceterum, Apostolum fuisse in libertatem adsertum, vix dubitari poterit. Praeterquam enim quod in Epistolis ad Ephes., Philippi.,

lipp., Coloss. et Philem., quas Romae in vinculis scripsit, nimis fidenter de instante sua liberatione loquatur, quam ut illam non fuisse secutam statui possit. 1. Lucas Act. XXVIII, tradens, eum biennium Romae vinctum trivisse, mortem ejus sine dubio memorasset, si vincula illa in ea fuissent terminata. 2. Cum 2 ep. ad Tim. in vinculis Romae fuerit exarata, nec tamen in prioribus, ut supra vidimus, oportet fuerit inde liberatus, et altera vice in custodiam datus. Epocham martyrii ejus in ann. Neron. 14to, aer. V. 68. incidere, evicit Pearson in Annal. Paul. Coronatus quidem est sub Nerone, sed absente, et finita jam persecutione, summam tenente Helio Caesareano: a quo viro saevissimo in arctam conjectus est, cum Romam rediisset, et minus notam, custodiam, quare Onesimus eum, non nisi aliquandiu quaesitum, invenisse legitur 2 Tim. I: 17. Productus aliquando coram Helio tanta cum efficacia se defendit, ut *ereptus fuerit ore leonis* 2 Tim. IV: 16. non quidem directe Helii, sed Satanae *circumcursantis ad devorandum*, per Helium nunc agentis: sed brevi post eam sortem subire debuit, *gladio capite amputato*; uti narrat Eusebius H. E. III: 25. et ex antiquissimis confirmat autoribus. Tradit vero Clemens Rom. ep. ad Cor. §. 5. passum fuisse *ἐπὶ ἡγεμενων sub praefectis*, quales tunc fuerunt Tigellinus, Sabinus, alii, praecipue Helius. Ceterum, ut illud obiter observem, Paulum, ut de ejus indole, dotibus, et qualitatibus moralibus, omni parte laudabilibus, et praeclaris, fileam, prae reliquis excelluisse 1. notitia regni Christi spiritualis et coelestis, opposita ad terrestria et legalia OEconomiae Veteris, 2. ardente studio illud propagandi, et in sua puritate contra Judaizantes Christianos conservandi ac tuendi, uti ex Epistolis liquet, flagrasse 3. laboribus ac periculis, aliisque malis, euangelii causa perferendis, 4. denique illa *fide* illustrissimum fuisse, quae, ut Heb. XI: 1. habetur, est *sperandorum ὑπὸς αἰσ*, seu certissima fiducia de rebus quas speramus consequendis, et rerum, quae non videntur, ἐλεγχος

viva repraesentatio, ac demonstratio, acsi praesentes essent. Quae omnia ex ejus vita et Epistolis facile elucescunt.

§. CLXVII. De Evangelistis, qui Apostolorum quasi vicarii fuerunt, in euangelio adnunciando, et rebus Ecclesiarum ordinandis, antequam agam, *duorum*, peculiari sensu appellatorum, Evangelistarum, quatenus scripto quoque promulgarunt euangelium, seu historiam vitae, gestorum, et factorum Christi dederunt, et ab Apostolis distinctorum, Marci et Lucae, mentio facienda est. Cum haud unus memoretur *Marcus*, sed alibi *Johannes Marcus* Act. XII et XV. alibi *Marcus* nepos Barnabae Col. IV. alibi *Marcus* filius Petri, non proprie, sed mystice, sic dictus, quatenus ab eo conversus est, vel genuinus ejus discipulus ac comes fuit, quo sensu Timotheus Pauli vocatur filius, *Marcus* denique absolute, cujus *Paulus* inter cooperarios suos meminit in Ep. ad Philem. et 2 Tim. IV: 11. dubium est, num unus idemque sit, qui duplici nomine, uno Hebr. *Johannis*, altero Gr. *Marci*, fuit insignitus *Barnabae* Nepos, primum comes *Pauli* et *Barnabae*, dein, post synodum Hierosolymitan. Act. XV. solius *Barnabae*; sed postea quoque, et in primis, *Petri*, an diversi, sive duo, *Johannes Marcus*, nepos *Barnabae*, et *Marcus*, *Petri* comes, quod posterius non est improbabile; licet minus certum: sed illud tanti non est. Euangelii autem scriptor videtur fuisse *Marcus*, quem *Petrus* filium suum adpellat, et comitem habuit in Aegypto, ubi priorem scripsit Epist. 1 Pet. V: 13. Utique traditio antiquissima habet, eum ex *Petri* instructione illud composuisse, et *Alexandriae* degisse Episcopum Euf. H. E. III: 16. Prioris ansam forte praebuit dictum *Petri* 2 Pet. I: 15. quo se curaturum promittit, ut post decessum suum in rerum earum memoriam reducantur fideles, ad euangelium *Marci* adplicitum, eo majore quoque jure, quod pericopam aliquam ex eo recenseat. Posterius latiore sensu, quo *Jacobus*, ut supra habuimus, Episcopus Hierosolymae est adpellatus, adsumi potest, quatenus ad eam Ecclesiam

siam peculiarem habuit relationem, maxime post Petri obitum; adeo ut successio Episcoporum Alexandriae ab ipso initium ceperit. De quo postea. Senioris temporis traditiones de martyrio ejus, et reliquiis, Venetias translatis, et alia in loca, libens mitto, tanquam parvi faciendas. De ejus Euangelio supra egi. De *Luca* paucis absolvam, cum de ipso parum constet, et recentiores traditiones alibi, quam hic, legi malim. Lucas, nomine ex Lucano, quod Romanis non fuit ignotum, sicut Silas ex Silvano, contracto, a Lucio itaque Aët. XIII: 1. et Rom. XVI: 21. probe distinguendus, sitne idem ac Lucas *medicus* Col. IV: 14. quod passim putatur, dubium mihi est, cum epitheton *medici* censeretur posse expresse additum, ut ab alio Luca distingueretur. Censetur Antiochenus, origine Gentilis, et a Paulo conversus, illud certum est, ipsum fuisse Paulum in itineribus comitatum post synodum Hierosolym., cum ab eo tempore de Paulo, et comitibus in prima persona loquatur, se includens, Aët. XVI. Profectus quoque cum eo est Romam, Aët. XXVII. XXVIII., ubi ipsi in vinculis adfuit, ut et in posterioribus, 2 Tim. IV: 11. Plura de ipso non constant.

§. CLXVIII. *Euangelistae*, quatenus peculiarem aliquem constituerunt ordinem, et ab Apostolis ac ordinariis doctoribus, seu pastoribus, distincti fuerunt, quos Paulus Ephes. IV: 11. memoravit, et inter eos collocavit medios, vero suo conspectu, fuerunt ministri extraordinarii, nulli Ecclesiae particulari adfixi, sed euangelio per orbem promulgando, et Ecclesiis ordinandis, destinati, tanquam Apostolorum legati, et vicarii, qui ipsis a latere erant, iisque in verbi Dei adnunciatione, sacrorum administratione, et presbyterorum ordinatione, aliisque rebus similibus, adjumento, proximi quoque Apostolis in donis et potestate, sed vicaria, et Apostolis inferiores. Qualis fuit Philippus unus e septem. Aët. XXI: 8. adeoque cum ipso et reliqui, *diaconi* dicti, qui pro brevi tempore elemosynis aequaliter

distribuendis fuerunt ab Apostolis praefecti Act. VI. per *manuum* quoque inpositionem, viri spiritus et fidei pleni, inter quos eminuit Stephanus, primus Martyr Act. VI et VII. Quibus deinceps alii fuerunt adcensiti, uti Lucas, Timotheus, Titus, Marcus, alii. Num ad certum aliquem fuerint numerum redacti, et quantum, non constat. Traditio quidem habet, eos 70, vel 72, fuisse numero, quorum nomina recensentur in Chron. Alex., et Pseudo-Dorothei synopsi ad calcem ejus. Varios vero indices Prophetarum et Evangelistarum exhibet Fabricius ad calcem *Gaulmini de vita et morte Moysi*, ubi etiam comparat Blondelli differt. de 70 discipulis Christi: sed traditio plane est incerta, et ex falsa opinione de Evangelistis, et 70 discipulis a Christo emissis Luc. X., iisdem orta. Illi enim discipuli pro brevi tantum tempore fuerunt selecti, et eo unice destinati, ut per urbes et vicos promulgarent, regnum coelorum ante fores esse, et ipsum Christum sese iis mox praestitutum praesentem. Quo nuncio peracto, ad Christum redierunt lacti, et daemonia fuisse a se domita retulerunt. Perpetui itaque evangelistae non fuerunt instituti; nec ad euangelium post Christi exaltationem adnuntiandum, aut Ecclesias colligendas, ordinati; uti Apostoli. Quare vero 70 fuerint electi, definiri nequit; licet ad 70 seniores, Moysi ad breve tempus adjunctos, et spiritu ejus ornatos Num. XI. fuisse adlufum, non sit improbabile. Cum tamen Christus iis eadem fere dederit mandata, ac promissa, quae antea Apostolis Matt. X., praemiserit quoque, messem fore copiosam, paucos esse operarios, Dominumque messis orandum, ut majore numero emittat: non abs re forte fuerit statuere, Dominum hoc exemplo insinuaturn voluisse, sequente tempore ejusmodi viros locum habituros, qui Apostolis ad manus essent, eosque in opere et munere adjuvarent; absque ut inde colligendum sit, tot praecise numero futuros, aut eosdem discipulos, nunc a Christo selectos. Fieri tamen potuit, ut ex iis fuerint aliqui

qui defuncti, sed alii quoque ad eam sunt eveſti dignitatem; quorum mentio eſt in Aët. et Epist. Apoſtolorum. Inter quos cum emineant, praeter Stephanum, de quo poſtea, Timotheus et Titus, quippe a Paulo Epistolis honorati, de iis verbo dicam.

§. CLXIX. *Timotheus*, quod Graecum eſt nomen, et inter Graecos non ignotum, q. d. *a Deo honoratus*, quod in noſtrum pulchre quadrat, in aliqua urbe, ſive Derbe, ſive Lyſtra, potius *Derbe*, quia *Derbaeus* adpellatur Aët. XX: 4. (legi enim ibi debet *δεξιῶνος δὲ τιμοθεος*, et non *καλ*; ut ex toto verſu pateſcit) Lycaoniae, quae Cappadociae fuit ſubjecta, et Tauro monti ac Iſauriae proxima, natus e Patre Gentili, ſed matre Eunice, et avia Loi, Iudaea, ideoque incircumciſus, ſed a pia matre et avia verae religionis notitia probe ab infantia inſtructus, et una cum illis ad Chriſtum a Paulo converſus, cum prima vice ibi euangelium adnunciaret; deinde ab ipſo, poſt aliquod tempus eo reverſus, in arctam adſumptus ſocietatem, et euangelista per inpoſitionem manuum renunciatus, eumque in finem, ne Iudaeis eſſet offenſioni, circumciſus, quia patrem ejus gentilem fuiſſe noverant. Quae omnia conſtant ex Aët. XIV, XVI. 1 Tim. I: 18. IV: 14. et 2 Tim. III: 15. De inpoſitione manuum Pauli, eamque donorum Spiritus S., in ſpecie linguarum et prophetiae, communicatione ſecuta, teſtatur ipſe Paulus 2 Tim. I: 6., qui et alibi 1 Tim. IV: 14. doni prophetandi extraordinarii, quo Timotheus gaudebat, meminit; ubi ipſum admonet, ut eo ſolicite utatur in preſbyterorum inauguratione, ne nimis cito alicui manum inponat, uti ib. v. 22. expreſſe declarat. Hunc enim ſenſum, ut id obiter obſervem, aptaverim vexatiſſimo loco 1 Tim. IV: 14. minus recte intellecto, cum de *inpoſitione manuum*, a preſbyterio facta Timotheo, capi ſoleat, quod ferri nequit, cum, quod Timotheus, quippe Euangelista, et vicarius Pauli, cenſeri nequeat a preſbyteris per inpoſitionem manuum inauguratus, tum, quod

Paulus sibi illud diserte tribuat 2 Tim. I: 6. Sensus verborum 1 Tim. IV: 16. huc redit, ut Timotheus admoneatur de dono prophetandi recte utendo, in presbyterorum electione ac inauguratione, quae fiebat per presbyterium, seu confellum presbyterorum, aut doctorum Ecclesiae alicujus; adeoque ita vertenda et exponenda sunt: *ne neglecto donum, quod in te est, quodque tibi datum est, per prophetiam* scilicet exferendum, seu *in prophetia* litum, sicut *dicta* pro *in* haud raro sumi solet: intelligitur donum prophetandi extraordinarium; cujus notitiam dedit Paulus 1 Cor. XIV., construi itaque debet, non, ut solet, cum verbo *datum est*, quod commode exponi nequit, cum donum non fuerit per *prophetiam* ipsi datum, sed per inpositionem manuum Pauli, verum cum ipso dono, ut donum prophetiae ipsi datum definiretur: reliqua verba, *cum inpositione manuum presbyterii* non, ut modo notavi, ad Timotheum, tanquam a presbyterio inauguratum, sed ad presbyteri alicujus inaugurationem, a presbyterio faciendam, referenda, et cum monito Pauli de dono Spiritus S., quo praeditus erat Timotheus, ab ipso adhibendo, quum aliquis presbyterorum ordini sit inscribendus, ne indignus constituatur presbyter, seu Episcopus: uti admonuit ibid. v. 22., connectenda sunt. Sensus ergo est, Timotheum doni sui usum conjungere debere cum inpositione manuum a presbyterio facienda, et in ejus ritus commoda.

§. CLXX. Timotheus Paulo ea ratione adjunctus, eum ab eo tempore quaquaversum comitatus est: venit utique cum eo Paulus in Macedoniam, inde Athenas, et dein Corinthum; ut ex Act. Ap. liquet: adfuit quoque ipsi in prioribus vinculis Romae, ut ex Epistolis tunc scriptis nomine quoque Timothei patet: vinculis solutus Paulus, inter alia loca, visitavit Cretae Ecclesias, et ibi Titum reliquit, dein in Asiam tetendit, et Ephesi manere jussit Timotheum, cum Macedoniam petiit, 1 Tim. I: 3. Num inde priorem ad eum scripserit Epistolam incertum est. Subscriptio quidem

Laodi.

Laodiceam, Phrygiae Pacatianae Metropolin, locum fuisse tradit, sed ei fidere non licet, minus etiam, quod ea ex Epistola inde scripta, et Col. IV. memorata, ac pro ep. ad Tim. habita, sine ullo fundamento, orta videatur; illud pliusquam probabile est, inter priora et posteriora vincula fuisse exaratam, forte, ut Usserius et Pearson conjecerunt, circa ultima Neronis, vel ann. aer. Vulg. 65. Denique in posterioribus vinculis *alteram* ad eum misit Epist., ut supra vidimus, et Timotheum, Ephesi adhuc residentem, ad se vocavit, 2 Tim. IV: 9. qui etiam Romam ad ipsum venit, ut probabile est, mansitque ad mortem ejus usque: quo tempore et ipse in vincula videtur coniectus, sed brevi dimissus; ut ex Heb. XIII: 23. colligitur: de quo supra jam egi. Videtur tunc rediisse Ephesum, et Ecclesias Asiae curasse, donec tempore persecutionis Domitiani vel martyrio coronatus fuerit, vel mortuus. Communis quidem traditio in martyrologiis, et apud Phot. Bibl. cod. 254 obvia, habet, eum a Gentilibus, quorum idololatriam acriter perstrinxit, fuisse occisum; quae mors, nonnullis circumstantiis adornata, fusius narratur in Epist., nomine Polycratis ad Ecclesias Asiae scripta, in act. Sanct. Antverp. recensita, sed nomen ejus mentita, et a recentiore autore profecta. Manet itaque martyrium ejus in incerto. Illud tantum probabile videtur, Timotheum non amplius superfuisse, quo tempore Johannes Apost. ex insula Patmo, ubi sub Domitiano exulem egit, in Asiam venit, et Ecclesias Asiae ordinavit, cum Timothei nulla amplius fiat mentio. Sedem vero post Pauli mortem videtur fixam habuisse Ephesi, et Ecclesias Asiae in vicinia curasse, nomine vel evangelistae et legati Pauli, qui eum ibi reliquerat, et eum in finem, vel etiam *Episcopi*, a presbyteris jam distincti, sicut post Apostolorum mortem jam factum est, uti postea suo loco narrabo. Quo sensu admitti potest, quod Const. Ap. I. VI, c. 46. et Euseb. H. E. III: 4. alique Veteres tradiderunt, eum fuisse primum Episcopum Ephesinum. Ceterum quam

dilectus fuerit Paulo, ejusque doctrinam ac vitam prae reliquis inbiberit ac expresserit, ex ipsius Pauli testimonio, Phil. III. 1 Thess. III: 1. 1 Cor IV et XVI. nec non Epist. ad eum satis constat. Quo etiam facit, quod Epist. ad Philipp., Coloss. et Philem. suo non tantum, sed et Timothei, nomine miserit.

§. CLXXI. Timotheo recte adjungitur *Titus*, haud uno nomine ei similis, aequae quippe ac ipse *filius* Pauli, quia ab ipso conversus fuit, et quidem *genuinus secundum communem* fidem, Graecis scilicet et Judaeis Christianis eadem, qui doctrinae et ductui Pauli, prae reliquis, adhaerebat, adpellatus Tit. I: 9., denique aequae ac Timotheus euangelista, quare *fratrem* suum eum vocat Paulus 2 Cor. II: 13., et legatus ejus, cui Ecclesias Cretae, qua tali, commisit ordinandas, Tit. I. quem etiam nunc huc nunc illum misit, ad aliqua negotia suo nomine peragenda 2 Cor. VIII et IX. Epistolam quoque suam posteriorem ad Corinth. ipsi tradidit deferendam, si subscriptioni sit fides habenda. Denique saepe suum habuit in itineribus comitem. Utique eum secum sumsit Hierosolymam ad Apostolos consulendos super quaestione de lege Mos. a Gentilibus Christianis observanda Gal. II. Praeterea cum Paulus, vinculis Romanis solutus, in Orientem tetendit, Titum habuit comitem, et Cretae reliquit, tanquam vicarium suum Tit. I. Adfuit quoque Paulo in posterioribus vinculis 2 Tim. IV: 10. sed brevi inde discessit in Dalmatiam, ut ibid. traditur. Ceterum, Titus fuit origine *gentilis* Gal. II. mansitque, Christianus factus et euangelista, *incircumcissus*, secus ac Christiani e Judaeis, legis Mos. studiosi, volebant, ibid., ne videretur illis in libertate Christiana infringenda adfurgere. Timotheum quidem circumcidi permiserat, quia ex matre Judaea erat, ne Judaeos offenderet, sed Titum noluit, ex utroque parente gentili natum, ob falsos illos fratres. Plura de Tito ex certis non constant monumentis, quorum rationem hic tantum habemus. De Epist. Pauli
ad

ad eum scripta supra suo loco exposui. Illud tantum addo, eum, mortuo Paulo, rediisse, ut probabile est, in Cretam, et ibi ad mortem usque refedisse, tanquam Ecclesiarum earum supremum directorem. Sicut modo de Timotheo, tanquam Ephesino Episcopo, observavi. Quod ex Eusebio et aliis Veteribus confirmatur.

§. CLXXII. Hicce addendus adhuc est *Apollo*, vel *Apollos*, plenius *Apollodorus*, unde nomen contractum est, sicut ex *Silvano Silas*, *Lucano Lucas*, superioribus, si non superior, saltem aequalis, et in nonnullis similis, non quidem *Pauli* discipulus, et legatus, attamen fidus amicus, et cooperarius, Christianae libertatis quoque cum eo, respectu legis *Mos.*, strenuus adsertor, et ad *Paulum* ac *Apolos* proxime accedens, ita ut ab eo, aequae ac *Paulo* et *Petro*, sese nonnulli in Ecclesia *Corinthiaca* denominarint, *1 Cor. I.* quemque ipse *Paulus* sibi aliquatenus aequet *ibid. III: 5.—IV: 6.* *Timothei* et *Titi* quoque socius *Tit. III: 13.* *Heb. XIII: 23.* scriptor *Epistolae ad Hebr.*, uti supra conatus sum adstruere, denique eloquentia, et penitentiore mysteriorum divinatorum, ac rituum legis *Mos.*, scientia celeberrimus, uti ex *Ep. ad Hebr.* patet, et ex titulo *λόγιος disertus* *Act. XVIII: 24.* nec non quod, cum *Paulus* plantaverit, ipse rigasse dicatur *1 Cor. III.* confirmatur. Ortu fuit *Judaeus*, et *Alexandrinus* genere, in *Script. Vet. Test.* probe versatus, fervidus spiritu, qui *Ephesi*, licet non nisi *Johannis baptistae* institutiones hausisset, adeoque prima regni coelorum elementa tantum sciret, *Heb. VI.* recensita, de *Spiritus S.* effusione nihil sciens, nec ejus particeps, uti ex *c. XIX.* liquet, causam *Messiae* contra *Judaeos* intrepide egit, *Act. XVIII: 25.* (legendum enim pro ἀκριβώς ibi videtur ἀφ' ὧς, uti *Phil. I: 14.* postea enim ab *Aquila* instructus est ἀκριβέστερον, ut *ibid. v. 26.* habetur) deinceps accuratius viam *Domini* edoctus, *Achaiam* petens, et *Corinthi* versatus, multum contulit credentibus διὰ τῆς χάριτος, sive plenius διὰ λόγου χάριτος, sive per sermonis gratiam.

am, ut eloquentiam, sive per *verbum gratiae Dei*, oppositae ad legem Act. XIV: 3., conjungi utique debet cum *συμβάλλ. contulit*. Cui concinit, quod ipsi *το ποτίζειν rigare*, sicut Paulo *plantare*, adtribuatur 1 Cor. III: 6. Dein alio secessit, et Paulo Ephesi versato sese adjunxit, nec Corinthum, ob factiones Christianorum repetere, licet a Paulo admonitus, voluit 1 Cor. XVI: 12. Postea Tito adfuit in Creta, Ecclesias ibi ordinanti, Tit. III: 13. unde ad Pauli monitum a Tito dimissus sese contulisse videtur in Italiam, ubi aliquandiu haesit, et epist. ad Hebr. scripsit, donec cum Timotheo, Romae versante, et a vinculis liberato, eas oras reliquerit, ipse Alexandriam, Timotheus Ephesum, venerit Heb. XIII., ubi, si conjecturae locus sit, scholam catecheticae erexit, quam alii Marco tribuunt, quae ab eo tempore diu ibi vixit, uti suo loco patebit. Utique, si ipse sit scriptor epist. ad Hebr., eaque ad Alexandrinos missa, aliam, ac Doctoris, functionem vix censeretur potest obisse, cum sese a ductoribus ac pastoribus distinguat, Heb. XIII: 17. — Plura de ipso non constant.

§. CLXXIII. Reliquis Evangelistis, de quibus nihil habeo quod observem, missis, adeoque extraordinaria Ecclesiae Apostolicae gubernatione absoluta, ad *ordinariam*, et subordinatam Ecclesiarum particularium pergo. Quam tractationem antequam adgrediar, observari velim, ut regiminis vere Christiani generalem dem conspectum, Ecclesiam aliquam particularem externam esse societatem aequalem unitam ad Deum in Christo colendum, secundum doctrinam a Christo, ejusque legatis Apostolis, traditam, ordine decente colligatam; *aequalem*, dico, et non *inaequalem*, societatem, ut excludatur imperium, et directio tantum admittatur negotiorum, in communi peragendorum, cum quadam praerogativa suffragii; adeoque in qua idem omnibus membris competit jus, et non rectores ac subditi locum habent, sed docentes, ac ducentes, et auditores ac sequentes. Quae societas, ordinis causa, nonnullis ex se munus docendi, et sa-

crorum

eorum exercitium demandat, ita tamen, ut ab ea maneant dependentes. Quo praemisso observato, quod hic fufius non deduco aut adstruo, quippe non hujus loci, feci illud aliquatenus in commentario ad Matth. XXIII: 1—12. *formam* regiminis, ut ea voce, tanquam usitata, sed latiore sensu, utar, in Ecclesia primaeva usitatam, relate ad *Rectores* et *ministros* exponam, postquam historiam tradidero quaestionis de *Rektoribus*, inter Pontificios non tantum et Protestantes, sed inter hos ipsos, quorum alii sunt *Episcopatus* patroni acerrimi, uti Anglicani, alii, ut Reformati, *presbyteratus*. Controvertitur enim, num forma regiminis in Ecclesia Apostolica fuerit Episcopalis, an Presbyterialis, sive num duo locum habuerint ordines, gradu, potestate, et officiis distincti, quorum alii Episcopi, alii Presbyteri sunt dicti, adeoque Episcopi a Presbyteris diversi, et iis superiores; denique, num regimen Episcopale sit Apostolicum et divinum, an Ecclesiasticum et humanum? Est quidem duplex quaestio, una de re ipsa, altera de nomine, prior, num distincti illi gradus obtinuerint, posterior num distincta jam nomina Episcoporum et Presbyterorum illis fuerint adsignata? Sed prior, tanquam majoris momenti, nos unice tenebit occupatos. Anglicana Ecclesia, ut cum ea in specie agam, Episcopalem ordinem, gradu, potestate, et munere a Presbyteriali distinctum defendens, distinguit tamen in Episcopali ordine inter divini et humani juris officia ac praerogativas, cum quaedam a Principibus Christianis in Episcopos esse collata privilegia fateantur moderatiores, quae ex. gr., ad matrimoniales, testamentarias, aliasque civiles spectant causas. Juris vero divini ea esse censent, quae ad Episcopalem ordinem proprie pertinent, qualia sunt, baptizatorum confirmatio, presbyterorum, aliorumque Clericorum, electio, ordinatio ac depositio, membrorum reliquorum excommunicatio et absolutio, denique Ecclesiae dioecesanae regimen et administratio; adeo ut omnium rerum cura et ordinatio ipsis competat, et Presbyteri ipsis

sint subiecti. Duos hosce ordines distinctos itaque communis eorum habet hypothesis ab Apostolis esse in perpetuum institutos; licet Hammond., qui hanc quaestionem pluribus tractavit, probabilius habeat, solum Episcopalem ordinem primitus fuisse institutum, Presbyterialem deinceps, ei subordinatum.

§. CLXXIV. Sed Reformationum vulgata fert opinio, unum fuisse ordinem, et Ecclesiae gubernationem communi Presbyterorum senatui, nomine, officio, dignitate, ac potestate parium, commissam, sine ejusmodi Praefide a caeteris distincto, qui Episcopi nomen habuisset, ordinem vero Episcopalem, proprie dictum, non nisi sec. II^{do} et deinceps locum accepisse. Quam hypothesein exposuerunt, et adstruxerunt celeberrimi illi duumviri Blondellus et Salmasius, ille in *defensione* sententiae Hieronymi de Episcopis et presbyteris, hic vero primum sub nomine Walonis Messalini latens, de *Episcopis*, et deinceps proprio nomine in *adparatu* ad libros de *Primatu Papae*. Sed non defuerunt inter Reformatos, qui inceserunt medii, collegii presbyterorum agnoscentes praesidem, et praefectum perpetuum, gradu quidem et potestate ab illis non distinctum, sed ordine tantum, et fortasse dignitatis aliqua specie, fere sicut in Senatu Academico, et aliis obtinet collegiis, cujus est, collegas convocare, rem proponere deliberandam, suffragia colligere, sententiam pronunciare, et primum ordine habere locum. Quam sententiam pluribus defendit L. Cappellus in *thesibus Salmuriens.* Quinimo huic Praefidi praecipuas partes in institutione et regimine fuisse datas, ordinis et honoris causa, praecipue in majoribus Ecclesiis, eum viri essent multis dotibus ac donis illustres ejusmodi praesides, censet C. Vitringa de Syn. V. I. II. Denique propius adhuc ad Episcopalem ordinem accessit Scultetus ad Ep. ad Tit. c. II., in principio solos Presbyteros esse constitutos contendens, Apostolis sibi Episcopalem curam et potestatem reservantibus, sed, cum Ecclesiae multi-

tiplicarentur, simul ex presbyterorum aequalitate orirentur dissidia, ita ut alius ex. gr. diceret, *ego sum Pauli, alius ego Cephae* etc. tunc praesidem, a presbyteris diversum, fuisse ab ipsis Apostolis praefectum, ordine, proprie dicto, et potestate superiorem, qui deinceps fuit *Episcopi* nomine insignitus. Qua ratione Episcopatus ab ipsorum Apostolorum institutione foret repetendus. Sequitur non tantum in eo, sed et superat Hieronymum, qui alibi scribit, *Episcopos, magis ex Ecclesiae consuetudine, quam dispositionis Dominicae veritate, majores esse Presbyteris*. Veteres, ut de eorum sententia aliquid subjungam, in ea fuerunt omnes usque ad Hieronymum haeresi, Episcopatum ab Apostolis esse institutum, uti ex Ignatii non tantum Epistolis genuinis, sed et sequentium doctorum scriptis, Clementis Alexandrini, Tertulliani, Origenis, et aliorum, abunde demonstratum est a Pearson. Vind. Ignat. p. II. Beveregio ad can. Ap. I. II. et aliis. Objicit quidem Cappellus, Episcopatum ab Ignatio ad Magnes. vocari *νωτέριον τάξις novellam institutionem*, et inde colligit, Episcopatum post medium saec. II. quando hunc autorem vixisse autumat, demum incepisse: sed ea phrasi *juvenilem ordinem*, et juvenem designari episcopum, clare demonstravit Pearson in Praef. ad Vind. Ignat. Praeterea, cum AERIUS Presbyter saec. IV. propterea quoque pro haeretico fuerit habitus, quod Episcopatum negaverit ab Apostolis introductum, teste Epiphanio haeres. 75., communem jam tunc et dominantem fuisse opinionem contrariam, manifestum est. Denique de eadem opinione testatur, quod Episcoporum successio fuerit ab Apostolis deducta; uti postea patebit. Primus, qui a recepta hac discessit opinione, fuit Hieronymus, qui in comm. ad Ep. ad Tit., et in Epistola ad Evagrium, eandem expressit sententiam, quam modo ex Sculteto exposui, hoc tantum cum discrimine, quod non tam e divino, quam Ecclesiastico, jure Episcopatum derivaverit. Citatur quidem eandem in sententiam autor Comment., sub Ambrosii nomine latens, qui

ante Hieronymum vixisse videtur, sed ipse *tres ordines* fuisse institutos expressis verbis tradit, tantum *nomina* in principio fuisse confusa dicit.

§. CLXXV. Ex mea sententia, ut eam per unam alteramve thesin exponam, et adstruam, 1. Ecclesiae particulares, periodo Apostolica, a collegio virorum ejusdem dignitatis et potestatis, sive Episcopi audiant, sive Presbyteri, fuerunt administratae, sub Apostolis, eorumve delegatis, tanquam supremis directoribus, qui quasi vices Episcoporum, quales postea introducti sunt, suppleverunt. Rectores itaque fuerunt Apostoli et Presbyteri, non vero Apostoli, Episcopi, et Presbyteri. Apostoli, eorumve delegati, fuerunt vere sic dicti et supremi Episcopi, nec praeter eos ulli alii, a presbyteris diversi. Thesis his nititur rationibus. 1. Cum Apostoli fuerint a Christo universales constituti Ecclesiarum omnium inspectores et directores, uti supra, ubi de Apostolis, vidimus, Episcopis aliis locum non fuisse, sponte sua in oculos incurrit. Licet enim ubique praesentes esse non potuerint, per litteras, aut delegatos, hunc defectum facile suppleverunt. Quod cum ab iis factum esse constet, hinc, 2. quae secunda est ratio, colligere licet, alios non fuisse statos et ordinarios Episcopos. Titus, ut uno alterove exemplo rem illustrem et adfirmem, qui ab Episcopatus patronis citatur tanquam Cretae Episcopus, a Paulo constitutus, personam legati Pauli ibi egit in rebus ordinandis, ac presbyteris constituendis. Paulus utique eum *ad tempus* tantum ibi reliquerat, c. I: 5. et rebus peractis ad se redire iussit, c. III: 12. Deinde in mandatis habuit, presbyteros *eligere et ordinare κατά πολιν per urbem*, adeoque omnium per totam insulam Ecclesiarum erat Episcopus, quae singulae suos habebant presbyteros. Denique monitum Apostoli, c. I: 13. *redargue eos ἀποτόμως rigide et severe*, nec non c. III: 10, 13. *haereticum post unam alteramve admonitionem spernito, et repudiato, sciens eum esse perversi animi, ac proprio iudicio condemnatum*, majorem spirat

fat auctoritatem in Titum collatam, quam ordinario competit Episcopo, posterius quoque Spiritum *discretionis*, ut appellatur, involvit, quo quis in corruptam animi indolem, ambitionem et lucripetam, ex qua contentiosus, et sectae faciendae studiosus, agit, penetrat. Ipsum illud *arguere* μετὰ πάσης ἐπιταγῆς cum omni, vel summo, imperio c. II: 15. non nisi in legatum, apostolica praeditum potestate, quadrat, ne quidem in ordinarium Episcopum, si quis, ob insolentiam phraeos, legere malit πάσης ἐπιστάσεως summa instantia; uti est 2 Tim. IV: 2., additur mox quoque, nemo te contemnat. Sed quid in rem clarius? quam quod Apost. diserte dicat se Titum, mandatis a se instructum, reliquisse Cretae, c. I: 5. Idem de Timotheo, et aliis euangelistis, ferendum est iudicium.

§. CLXXVI. 3. Dictis splendidam infundit lucem praeclarus iste locus Act. XX: 17, 28. cum ex eo clarissime patecat, Paulum sese Episcopum gerere Ephesinum, qui, tanquam presbyterorum praeses, eos ultima vice officii serio admonet, qua ratione Ecclesia, se absente, sit gubernanda. Adpellat vero eos *presbyteros* vers. 17, et mox v. 28. *Episcopos*, nulla Episcopi alicujus singularis facta mentione, manifesto indicio, nullum fuisse, et nomina presbyteri ac Episcopi secum permisceri. Qualem vero sese hic Paulus talem quoque sese praestat Petrus, 1 Pet. V: 1. ubi *presbyteros* adhortatur, tanquam συμπρεσβύτερος consenior, ut Vulg. vertit, vel una presbyter, adeoque ad quem Ecclesiarum illarum inspectio, et ipsorum presbyterorum, pertinebat. 4. Haud leve addit momentum, quod Ecclesiae Hierosolymitanae rectores *Apostoli* adpellantur, et *Presbyteri* Act. XV., argumento, Apostolos fuisse supremos, et Episcopos ac Presbyteros iis subjectos, absque ut ulla *Episcopi* fiat mentio. Denique 5. Episcopus a Presbyteris distinctus nusquam in Act. aut Epist. Apostolorum occurrit, e contra, nomina Episcopi et Presbyteri secum permutantur, Act. XX: 17, 28. Tit. I: 2, 7. 1 Pet. V: 1, 2., officia

praefcribuntur prorsus eadem 1 Thess. V: 12. 1 Pet. V. Denique ordines Ecclesiastici in *presbyteros* discescantur et *Diaconos* Phil. I: 1. 1 Tim. III: 1, 2. Cujus argumenti vis clarius elucescit, si modus loquendi in Epist. Ignatianis, aliisque ejus temporis monumentis, conferatur, quippe in quibus hi ordines Episcoporum et Presbyterorum ubique distinguuntur, imo nusquam presbyter Episcopi, aut Episcopus *presbyteri*, nomine insignitur, ubi ordines Ecclesiastici recensentur.

§. CLXXVII. 2. Altera mea thesis, superiori ad sententiam plene dicendam addenda, fert, inter Presbyteros fuisse unum ordine primum, et praesidem perpetuum, licet a reliquis parum diversum. Quam quidem ex Script., quae ejus nusquam meminit, adfirmare nequeo, sed aliunde probabilem facere possum. *α.* Ipsa rei natura ejusmodi Praesidem, ordinis ergo, et ut confusio vitetur, requirere videtur, qui coetum in unum cogit, suffragia colligit, etc. sicut in omnibus obtinet collegiis. *β.* Sed, talem praesidem obtinuisse perpetuum et ad vitam, probabile sit, cum, per conformationem regiminis Ecclesiae ad Synagogarum Judaeorum, a Doctis dudum demonstratam, ubi tales fuerunt Praesides, *Archi-synagogi* adpellati, tum, quod hinc facilius ratio dari queat Episcopatus tam cito introducti, uti sequente jam periodo hujus seculi contigit. De quo postea suo loco differam. Ceterum observari meretur, quod disputatis addendum est, eandem nobiscum sententiam fovisse autorem Commentariorum in Epistolis Pauli, Hieronymo falso adscriptorum, qui ad 1 Tim. III. in haec verba loquitur: *quaeritur, cur de presbyteris nullam fecerit mentionem, sed eos in Episcoporum nomine comprehenderit? quia secundus ordo pene unus est gradus etc.* Quod ab ipsius Hieronymi mente parum abit, ipse enim in Epist. ad Evagrium itidem vult, in *Episcopo et Presbyterum* apud Paulum contineri.

§. CLXXVIII. Forma regiminis Ecclesiastici in Ecclesia primaeva

primaeva definita, ad *accidentia et officia* Rectorum pergere possem, nisi Presbyteri, sic dicti, laici, seu seniores, pastoribus in nostris Ecclesiis, tanquam consilarii, adjuncti, aliquam injicerent moram. Quaeritur enim, num tales *seniores*, e populo sumti, sive in perpetuum, sive ad tempus, variant enim in eo Ecclesiae nostrae, quibus Evangelium publice adnunciare, conciones habere, aut sacramenta administrare non licet, quique sumtibus Ecclesiae non sustentantur, sed qui, tanquam pastorum consilarii, intersunt confessui Ecclesiastico, et rebus Ecclesiae una cum illis prospiciunt; qui originem suam debent Calvino, Instit. lib. III et IVto, num, inquam, tales in Ecclesia locum habuerint Apostolica, seu regiminis formae, ab Apostolis institutae, conveniant? Quod quaesitum si ex Script. S. sit, ut debet, solvendum, sateri debeo, mihi nusquam occurrisset mentionem, aut vel minimum ejusmodi presbyterorum, aut seniorum, Laicorum indicium. Fundari quidem ea institutio solet in verbis Pauli 1 Tim. V: 17. *qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in sermone et doctrina*; sed, si quid video, minus solide, et contra mentem Apostoli; uti jam demonstravit Scultet. ad eum locum. Adpellantur utique *προεστώτες praesides*, et rectores, ac *presbyteri*; quae nomina ordinarios statosque ductores constanter denotant; praeterea tales hic intelliguntur, qui sumtibus Ecclesiae sustentantur, quem significatum hic omnino habet vox *τιμή honor*, cui mox *μισθός merces* substituitur. Quae et originaria et satis usitata est vocis potestas; uti a Grotio et Raphelio ad Matt. XV. et aliis satis comprobatum est. Est utique, quod obiter observo, a *τίω* proprie *tendo*, et *tensione pendo*, unde Lat. *visitare*, obsoletum, et *aestimare*, seu *aes pendere*, in quo veterum erat *pecunia*. Sensus vero loci est, presbyteros, qui officio recte funguntur, duplici, prae viduis et diaconis, dignos esse *praemio*, maxime qui in euangelio promulgando, ac docendo, collocant operam. Cum enim omnes ad om-

nia officia non aequae essent apti, munia, ad quae idem omnibus erat jus, non eadem aptitudo, inter se distribuebant, adeo ut aliis docendi, aliis gubernandi, officium fuerit demandatum. Minor adhuc demonstrationis est vis in monito Pauli Rom. XII: 8. *qui praest, cum diligentia praesit*: *πρεσβύτερος* enim ibi est quicumque fidelis, qui pauperibus et egenis praest curandis, non ergo praefectus aliquis Ecclesiasticus, sed quivis fidelis; uti a C. Vitringa l. c. et aliis abunde demonstratum est. Denique 1 Cor. XII: 28. *ἀντιλήψεις* opitulationes adpellantur, qui dono sanandi praediti miseris et aegrotis succurrebant, et *κυβερνήσεις* gubernationes, (si vox illa genuina sit, et non leg. *καὶ διεγερνήσεις* et interpretationes, ac cum *γέννη γλωσσ.* genera linguarum cohaereat, quod ex v. 30. quid roboris acquirit,) esse videntur, qui solertia et prudentia, ac dono discernendi spiritus, praediti erant, ut ex coll. v. 10. colligi forte potest; adeoque ad homines dirigendos, ne a falsis prophetis decipiantur, apti: cui potestati vox apud LXX Interpretes non male concinit. Attamen, licet ejusmodi seniores laici fuerint in Ecclesia Apostolica ignoti, progressu temporis non fuit insolitum, seniores et prudentes viros de plebe difficilioribus in casibus in consilium adhibere; quod speciem quandam similitudinis habet cum nostris senioribus.

§. CLXXIX. Nihil restat, quam ut *accidentia*, et *muneris* rectorum partes, verbo adtingam. Ad *accidentia* pertinet, eorum *electio* et *Ordinatio*, ac *sustentatio*. *Electio* ordinarie facta est ab Apostolis, aut eorum delegatis, Tit. I: 5. sed praesente, adplaudente, subinde postulante, populo, Ecclesiam constituyente, quippe penes quem jus electionis erat, Act. XIV: 23. ubi verbum *χειροτον.* denotat per suffragia, quae protensis manibus dari solebant, eligere; uti 2 Cor. VIII: 19. *Inauguratio* fiebat per inpositionem manuum presbyterii, 1 Tim. IV: 14. ritu a Judaeis, in presbyterorum ordinatione usitato, derivato; de quo vid. Seldenus ad Eutychii Orig. Alex., probe ab illo, quo baptizato

ab Apostolis manus inponebantur, distinguendo, nec alio, ut videtur, tendente, quam ut hoc signo potestas, nomine Ecclesiae, sacra faciendi in medio sui, concessa repraesentaretur, una cum voto Spiritus S., cum eo communicandi, non quidem ad extraordinarium donum, sed ut ad munus obeundum aptus sit, et in eo prosper. Cujus primum exemplum sese offert in Paulo et Barnaba, a Spiritu S. selectis, ad euangelium disseminandum per orbem Aët. XIII: 3. sed extraordinarium, ac cum Spiritus S. communicatione conjunctum, ac a tribus prophetis factum: unde videtur originem habuisse, quod postea rectorum ordinatio a tribus fuerit peracta. Extraordinarium etiam est in Episcopis Ephesinis, a Spiritu S. constitutis Aët. XX: 28. Denique de sustentatione eorum sumtibus Ecclesiae, cui inserviebant, monuisse suffecerit, cum res per se loquatur, et testatissima sit ex 1 Cor. IX., 1 Tim. IV: 17, 18. et aliis locis. Quod vero ad munus eorum adinet, ejus partes fuerunt, quod etiam verbo notasse suffecerit, preces praeire, populum docere, conciones habere, sacramenta administrare, ducere populum sua doctrina et exemplo, aliaque ordinare, ita ut omnia ordine et decenter fiant, 1 Cor. XIV: 40. denique disciplinae Ecclesiasticae praeesse. De quo mox plura. Tantum notetur, potestatem inperandi, dominandi, et cogendi, ab eorum munere fuisse longe alienam: uti Petrus 1 Pet. V: 2, 3. diserte ipsis injunxit. Vult enim, ne dominantur cleris, sed ut gregis sint exemplaria. Ubi fideles adpellat *ovæ*, seu propriam Christi haereditariam possessionem, ipsi soli subjectam, uti vel inde patet, quod et modo, et hic, cum voce gregis, cujus Christus est *pastorum princeps*, v. 4. permisceat. Eripit vero ipsis omne quaecunque inperium et dominium, potestatemque legillatoriam, ac coactivam, in praescribendis regulis fidei et vitae, solumque relinquit *exemplum*, ab ipsis sponte, et cum propria convictione ac persuasionem, imitandum, simul mediorem salutis, instar *pabuli*, subministrationem, et amicam ac blandam

dam directionem, uti *pastores* decet. Quo etiam pertinet, quod ἡγούμενοι Heb. XIII: 17. probe ab illis v. 7. memoratis, qui *verbum Dei*, tanquam ejus legati, Apostoli et Evangelistae, iis adnunciaverant, et jam defuncti erant, distinguendi; adeoque qui ἡγούμενοι ἐν τοῖς ἀδελφεῖς Aët. XV: 22. seu praestantiores inter fratres in doctrina et vita vocantur, et simpliciter ἡγούμενοι τῷ λόγῳ *sermone praeeuntes*, Aët. XIV: 12. quos propterea pluris facere, et spontaneo obsequio honorare, debeant; absque ut illis vera docentibus, et recta instituta ordinantibus, molestias praebant, et se temere opponant: quippe qui curam animarum gerant, et Deo sint rationem reddituri, ut laeti, et non gementes, id faciant.

§. CLXXX. De disciplina Ecclesiastica; ad munus Rectorum pertinente, antequam differam; verbo dabo notitiam ministrorum, qui *Diaconi* adpellari, et cum דיאקוֹן in synagogis conferri, solent: quorum officia in primaeva Ecclesia alia non memorantur, quam egenis, hospitibus, et confessoribus suppeditare necessaria, idemque in agapis, cum S. coena conjunctis, praestare: quo etiam unice tendit verbum διακονεῖν, et vocis διακονος *Diaconus* in Script. usus: uti ex Aët. VI: 2., et Epist. ad Tim. ac Tit. aliisque locis patet. Praeludia hujus instituti dederunt septem Evangelistae, in Ecclesia Hierosolymitana extra ordinem constituti, occasione querelarum, quas ciebant Hellenistae, seu proselyti et Gentilibus, quod *viduae* ipsorum in distribuendis eleemosynis per Hebraeos, seu Judaeos, origine despectui haberentur, Aët. VI. Quibus ut succurrerent Apostoli, suo loco substituerunt septem viros, ab ipsa Ecclesia selectos, quos per inpositionem manuum declararunt legatos suos ad hoc ministerium obeundum. Ex quo mihi manifestum videtur, viros hosce fuisse vicarios Apostolorum constitutos, seu eorum deputatos, alias *Evangelistas* dictos, adeoque nec presbyteros, nec ordinarios ministros, postea *diaconorum* nomine insignitos, ipsisque pro brevi tempore fuisse extra ordinem commissum, ut, ad querelas illas removendas, sustentationi

tationi viduarum Hellenistarum prospicerent. Huc utique tendit, quod Apostoli dicant, sibi non licere, verbi ministerio relicto, inservire mensis, adeoque alios viros idoneos sibi esse sufficiendos, qui ergo eorum locum supplerent, et eorum personas, tanquam legati, repraesentarent, praeterea quod per *inpositionem manuum* ab ipsis Apostolis fuerint inaugurati; denique Philippus diserte adpelletur *Euangelista*, unus e septem illis, Act. XXI. et ejus munere in euncho Candaces convertendo functus fuerit, Act. VIII. uti et Stephanus Act. VI et VII. Ordinarii itaque et proprie dicti non fuerunt diaconi, nec munere presbyteri, sed euangelistae, ad breve tempus extra ordinem eleemosynis, sine personarum acceptione distribuendis, in specie Hellenistis succurrendis, praefecti. Ecclesiis deinde multiplicatis, et per orbem disseminatis, alii, et ordinarii, sunt, unum cum presbyteris, introducti *Diaconi*, quorum officia primitus, ut dixi, in vitae subsidiis procurandis, ubi necesse erat, seu mensa administranda, fuerunt sita, sed deinceps alia ministerialia acceperunt, uti catechumenos instituere, praelegere Script. S., oratoria curare, et similia. De quo postea suo loco. Ex dictis facile de *Diaconissis*, seu viduis aut innuptis, minimum sexagenariis, judicatur: quare longiores non nec tam moras, et ad disciplinam Ecclesiast., qualis in Ecclesia Apost. obtinuit, depingendam paulo accuratius, me confero. Quae disquisitio eo utilior est, quo magis progressu temporis in pejus degeneravit, a primae institutione, et vera sua natura, longe aliena facta, in summum dedecus, et ruinam, Christianismi.

§. CLXXXI. Versatur quidem ea aequae circa *admittendos* ad Ecclesiae alicujus communionem, ac *admissos*, seu fideles, sed posterior nostram in primis meretur attentionem et operam: quare verbo notasse suffecerit, Ecclesiae hoc tempore fuisse per baptismum insertos, qui leges fundamentales societatis Christianae sese recipere, seseque

fessionem ipso opere refutabant. Admissi autem fuerunt, quantum constat, ad simplicem confessionem, sed vitae prae-gressae non contrariam, sine ulteriore examine conscientiarum, aut *discretionis* spiritu interveniente. Quod et ex eo elucescit, quod uno eodemque tempore, uti die Pentecostis, ingente numero, ad solam fidei et resipiscentiae professionem, fuerint lavacro tincti, et Philippus Eunuchum quoque ita baptizaverit Act. II et VIII. Apostolus quoque I Cor. XI. cuique sui explorationem in S. coenae usu reliquerit. Quanam autem fuerit ea confessio, ex supra dictis de fide et doctrina, ac formula baptismi, satis constat. Vertamus itaque nos ad ipsa Ecclesiae membra, seu ei jam insertos, circa quos *disciplina* sese proprie exserit, quippe in eorum exorbitantium, et fundamentales societatis leges proterve ac obstinate transgredientium, *castigatione* sita, quae non solum reprehensionem, et interminationem, quae *verbalis* audit, sed et *separationem* a societate, comprehendit, sive ex parte, sive ex toto, ut dicitur. Quae *excommunicationis* nomine insigniri solet, quia communio cum ejusmodi homine rumpitur, nec ipse pro membro societatis istius amplius habetur, aut tractatur. De qua excommunicatione, qualis in Ecclesiis Protestantium exercetur, acriter, seculo Reformationis, disputatum est, dum alii eam in Script. S., aut jure divino, fundatam esse negarunt, quorum antesignanus fuit Tomas Erasmus, medicus Heidelbergensis, libro hac de re scripto, a cujus lectione quisque, modo veritatis sit studiosus, doctior recedet et moderatior, alii vero ardentiore zelo defenderunt, et urserunt, quorum dux est Th. Beza, libro contra Erastum edito. Quae lites ab eo tempore manserunt, et identidem renovatae sunt: quam historiam pertexuisse, aut quaestionem ipsam pertractasse, nihil adinet, nec hujus est loci, ubi de Ecclesia Apostolica unice agimus; ad quam cum utrinque provocetur, nostrum fuerit, ejus accuratorem dedisse notitiam. Cum vero, aliquam disciplinam, et morum pra-
vorum

vorum coercionem, in ea locum habuisse, utrinque concedatur, quia diserta ejus prostant indicia variis in locis, uti Matt. XVIII: 15. Rom. XVI: 17. 1 Cor. V. 2 Theff. III: 6, 14. Tit. III: 10., ne 2 Joh. 10. et 3 Joh. 10. memorem, quae ad sequentem periculum pertinent, et posterius hominis ambitiosi ac dominantis facinus comprehendunt, de modo et ratione exercendae disciplinae, ejusque jure, cui innitur, disputatio sit: ipsam exponam excommunicationem, qualis in Ecclesia Apost. obtinuit, et in ejus fundamentum inquiram, postquam, ad confusionem vitandam, praemisero, duplicem obtinuisse excommunicationem, unam *privatam*, alteram *publicam*, illam relate ad singula membra, hanc ad Ecclesiam totam. Prior in eo fuit sita, quod aliquis alium, a quo graviore adfectus erat injuria, post omnia resipiscentiae eliciendae media frustranea, adeoque obstinatum, e particulari sua communione, et conversatione, removet. Quae *privata* adpellatur, quia Ecclesia talem a sacris in medio sui non arcet, ne quidem laesus sese in publico sacrorum exercitio ab eo separat. Quale injuriae reparandae medium, Judaeis non inusitatum, Dominus ipse discipulis suis permisit Matt. XVIII. Hunc enim istius loci esse verum intellectum, Erastus in thes. de Excommunicatione, et earum confirmatione, docte et fuse demonstravit; cujus vestigia postea presserunt Seldenus de Synedr. l. I. c. 9. et Vitringa syn. Vet. p. I. lib. III. qui uberiores infuderunt lucem, et aliquos errores Erasti quoque correxerunt: quod et nos in serm. belg. ad Matt. facimus. Cujusmodi excommunicationis apud Judaeos documenta produxit Seldenus ibid. c. 7. et apud Christianos priorum seculorum Valesius ad Euf. H. E. VI: 43., ex Irenaeo adv. haeres. l. I. c. 9. Cl. Vitringa l. c. *Privatae* hujus excommunicationis mentionem obiter feci, non tantum eo scopo, ut, hunc locum disputationi directe non esse inmiscendum, adpareat, sed et quia typum et exemplar aliquod praebere queat *publicae*.

§. CLXXXII. Excommunicatio publica, ad quam itaque pergo, cum *personas* comprehendat, quas ferit, quasi *poenam*, quam infligit, denique *personas*, quae eam exercent, de iis distincte agendum est. *a.* Qui hoc fulmine, ut cum vulgo loquar, percutiebantur, non erant simpliciter peccatores, aut criminis qualiscunque rei, sed qui leges societatis Christianae fundamentales violarunt, et subverterunt, ac in eo contra omnes admonitiones ac interminationes pertinaciter perseverarunt. Sic ex. gr. qui *schismata* fuscitabant, et *scandala* graviora, doctrinae Apostolicae in primis, quae *secundum pietatem* est, e diametro contraria, et charitatem ac fidem, leges fundamentales, subvertentes Rom. XVI: 17. scortatores, avari, idololatrae, convitiatores, ebriosi, raptores I Cor. V: 11. haeretici *ἀντοκαταχρηστοί* non simpliciter, etiam graviter, errantes, sed qui, quaelus et dominii causa, partes faciunt in Ecclesia, pravorum principiorum suorum non ignari, homines petulantis ingenii, et turbones, Tit. III: 10. denique qui *ἀτακτος*, ordinis, disciplinae, et legum societatis, nulla habita ratione *ambulant*, 2 Theff. III: 6, 14. in specie, qui, omiſſis suis negotiis, otio indulgent, aut aliena curant: quales, ut recte observavit Raphelius, *ἀτακτεῖν* dicuntur, et Paulus directe in oculis habuit, uti ex seq. patet. Secundum itaque disciplinam Apostolicam peccata publica, enormia, scelera, et scandala graviora, ea ratione arcebantur, nec eorum criminum rei excommunicabantur, nisi post seriam et solennem increpationem, haud semel repetitam, omni effectu cassam, Tit. III. et 2 Cor. III: 6. ubi talis *ἐπιτιμία* increpatione sufficere dicitur scortatori resistenti. Ex quo in oculos incurrit, quantum inter hujus et sequentium temporum disciplinam distet. Postea enim praecipites in excommunicationem levissimis de causis ruere coeperunt; maxime postquam synodorum qualescunque canones de doctrina, ritibus, et moribus, societates Christianas nimis arctis circumscripserunt limitibus, et vim legis acceperunt, adeo ut qui vel dissentirent, vel non observa-

rent,

rent, e societate fuerint ejeti; uti ex Historia Eccles. omnium temporum constat.

§. CLXXXIII. β. De excommunicationis *forma* cum maxime fuerit disputatum; ea paulo adcuratius est definienda. Reformatorum enim sententiae et praxi de S. Coenae negatione, praecipuam ejus partem faciente, ita ut graviori excommunicationi tantum accedat solennis declaratio omnis communionis ruptae et cessantis, sese in primis opposuit Eraſtus, qui, S. Coenam huic disciplinae non esse immiscendam, contendit, cum sit unionis Christianae vinculum, adeoque jus non esse presbyterio, aliquem criminum reum, sed poenitentiam profitentem, ac S. Coenae usum adpetentem, ab eo remove, nec inquirendum esse, verane an falsa sit resipiscentia, sed illud proprio cujusque permitendum examini, secundum Ap. monitum 1 Cor. XI. Consistit vero, secundum ipsum, excommunicatio in sola singulorum membrorum societatis separatione a familiariore cum tali scelerato commercio, cujus in Scriptis Ap. mentio est. Haec vera fuit Eraſti hypothesis, quam in thesibus expressit, et defendit, nec alia fuit Ecclesiarum Helveticarum praxis, eadem quoque sententia Bullingeri, Gualteri, aliorumque Helvetiae Doctorum, ut vel ex litteris eorum, libro Eraſti subjectis, constat. Rationes vero communi sententiae objectae sunt sequentes. 1. Quia nemo ob morum impuritatem a sacris Templi, aut paschatis celebratione, fuit sub V. T. prohibitus. 2. Johannes Baptista omnes poenitentiam professos, sine ulteriore examine, admisit, Christus quoque Judam proditorem ad S. Coenae communionem, Paulus quoque eos Corinthiorum, qui sese summae erga S. Coenam irreverentiae reos egerant, arcendos non praecepit, denique Apostoli poenam temporalem, in Satanae traditione sitam, inflixerunt, non excommunicarunt, 1 Cor. V. 3. Loca Script. non S. Coenae, sed commercii familiaris, usum simpliciter et unice prohibent.

§. CLXXXIV. Ad quae Eraſti argumenta cum minus solide.

Tom. III.

Dd

lide.

lide, ut mihi videtur, responderint ejus adversarii, in magnas se conjecerunt angustias, negando, quae negari non poterant, aut debebant. Equidem omnia, quae protuli, ei concedi posse autumaverim, absque ut in ejus opinionem necesse fuerit ire; cui alia ratione occurrendum est: cujus brevem dabo intellectum. 1. Utique ad primum argumentum regessisse suffecerit, ab OEconomia legali et typica ad spiritualem nullam valere consequentiam, quia foederi externo tunc locus erat, nunc nullus; sacra erant tunc externa et typica, quique externe ea observabat, typicae et legali satisfaciebatur dispensationi, eratque Judaeis, modo circumcisis, et legaliter puris, jus ad ea sacra; quare legalis, et non moralis, impuritas quem ab iis arcebat. Quae omnia sub OEconomia spirituali secus sese habent: Legalis nunc nulla, sola obtinet moralis, impuritas: ad sacra nostra nemini, nisi vera et efficace fide praedito, jus est, membrum Ecclesiae nemo nisi fidelis, et virtutis studiosus, communio nostra sacra cum solis est credentibus veris, ad quos solae societas pertinet Christiana: quare hanc fidem professi, nec moribus eam refutantes, admittuntur soli, idque hoc fundamento, quod veram esse eorum et sinceram confessionem praesumatur: cujus contrarium si palam et certo constet, rumpitur cum eo communio sacra. Judaeus legaliter purus admittebatur, sed Christianus moraliter talis: Judaeo, modo circumciso, et legaliter mundo, jus in sacra Templi negari non poterat, potest Christiano moraliter impuro. 2. Exempla vero producta in rem praesentem parum faciunt, cum ex illis tantum hoc colligi possit, quinam peccatores excommunicandi sint, qui non, sed minime in quo sita fuerit excommunicatio. Judae exemplum utique non tantum evinceret, si quid in hanc rem valeret, ejusmodi homines non tantum ad S. Coenam, sed et ad familiare commercium esse admittendos, quod in disciplinam Apostolicam directe incurrit: sed ad illud Judae regessisse sufficit, illud esse extraordinarium, nec publicum adhuc ab ip-

so datum esse scandalum; eo praeterea spectasse, ut sibi in posterum caveat Ecclesia a censura in hypocritas exercenda, aut sceleratos occultos; cum illud sine multiplice confusione, et detrimento, fieri non possit. Sed, Judam coenae paschali aut eucharistiae interfuisse, equidem non statuerim. De quo in lib. Diss. S. mentem fusius explicui. Eodem etiam tendit modus agendi, quem Johannes Baptista, et Apostoli tenuerunt, ut, ne, eos minus rigidos fuisse in admittendis civibus Ecclesiae, quam deinceps fuerunt, et nunc sunt nonnulli, dicam, suo docerent exemplo, nostrum non esse de interiore hominis statu judicare, sed in confessione acquiescere, nec aliquem, nisi Christianismi capitales leges obstinate et palam violantem, damnare; tantum officii nostri esse, quemcunque, severissime etiam subinde, admonere, et ad sui explorationem compellere: ut est 1 Cor. XI.

§. CLXXXV. 3. Script. S. loca clare quidem, meo quoque judicio, evincunt, excommunicationem in S. Coenae negatione non fuisse unice sitam, sed non, eam exclusam fuisse, quod in rem praesentem sufficit. α. Quocumque omne commercium exercere Ecclesiae denegatur, cum, familiarissimum omnino includi, manifestum sit, ad S. Coenam in coetu nostro tales admitti non posse colligendum est, quia religiosa non tantum, sed arctissima, in ejus exercitio, fruuntur communione credentes, in unam colligati societatem; cum se invicem unius corporis membra considerent, et charitatis Christianae, ac fraternae, vinculo arcte inter se constringantur. Christianos in domibus quoque privatis familiariter sacra administrantes, cui quaeso probabile fiat, ad se admittere voluisse ejusmodi homines, quibuscum ne edere quidem licitum fuerit, 1 Cor. V. quosque vitare debeant Rom. XVI. nec salutare, aut in domum recipere erat permissum 2 Joh. 10.: salutare est, alicui, secundum receptam formulam, tanquam fratri in Christo, dicere *pax tibi*, aut *pax et gratia tecum*, uti ex clausula Epistolarum

Pauli, et Christi salutatione Joh. XXI. ac aliunde patet, ubi, quod observo, in domum recipere est ad sacra peragenda in domo, ubi Ecclesia erat, admittere. Quod si quis cum Erasto regerat, sacra esse omnibus communia, familiare autem commercium nostrae esse potestatis, non sacrorum usum, nemini quippe negandum; is ad animum, velim, revocet, aliud esse sacris uti. in genere, aliud in societate nostra. Prohibere alicui cultum Dei, etiam sacramentalem, nemini, cujuscunque sit ordinis, aut potestatis, licere, lubens fateor, sed eidem cum eodem adsidere mensae religiosae, in eodem coetu et loco, aequae, si non magis, interdictum censeo, ac familiari uti consortio. β. Quae denegandi commercii ratio est, ea magis mihi valere ad sacrorum interdictionem videtur: fit enim utrumque, 1. ne toti imputarentur facinora coetui, uti fieri posset, si scelerati membra societatis religiosae haberentur, et tractarentur, 2. ut pudeant peccatores, et ad se redeant, videntes se ab illis, penes quos vera est Ecclesia, jure rejectos, 3. ut absterrentur alii, nec polluantur societas, cum fermentum facile corrumpat massam 1. Cor. V. γ. Denique ne quis objiciat, sacra ad emendationem peccatorum esse destinata, adeoque ea media iis non eripienda, observari velim, sacrorum non esse eundem conspectum; nec omnia eo spectare. Utique S. Coena fidelium tantum est, fidei augendae, non producendae, destinata, fidem et pietatis studium praerequirat, non efficit, indigne sumta iudicium verius Dei, quam gratiam conversionis, adfert; nisi forte per accidens; cujus hic ratio non est habenda.

§. CLXXXVI. Sed, missa hac disputatione, inquiramus in excommunicationis cum partes, tum genuinum conspectum. Separationem ab Ecclesiae et societatis Christianae corpore ea fuisse comprehensam, dubio caret, cum in id cunctae phrasae directe exeant, sed commercii non tantum fidelium familiaris, verum et loci congregationis religiosae privatio, includi videtur, cum quod loca illa non tam publi-

ea quam privata hoc tempore erant, ubi sacra fiebant, ad quae excommunicati non admittebantur, tum Script. S. phrasēs id requirant, uti *declinare ab eo*, non *commisceri* aut *edere* cum eo, *non recipere in domum*: ne ad Judaeorum morem in synagogis provocem. Licet enim ejectionem e synagoga locum quoque involvisse recte probaverit contra Seldenum C. Vitranga syn. V. p. I. lib. III. nescio tamen, num conformatio Christianorum ad disciplinam Judaeorum fuerit perfecta, et eo usque se porrexerit. Ceterum S. Coenae negationem ea fuisse comprehensam, licet, ut modo disputavi, verum sit, adserere tamen nolim, excommunicationem, qua quis, salva communione Ecclesiastica, a solo S. Coenae usu arcetur, in usu hoc tempore fuisse. Praeterquam enim, quod ejus nusquam fiat in Scriptura mentio, phrasēs memoratae, et quod graves tantum peccatores fuerint excommunicati, totalem requirunt separationem. Accedit, minorem illam, quae dicitur, excommunicationem diu post fuisse ignotam in Ecclesia. Multo minus absurdus ille, et Christianismo injuriosus, mos obtinuit, quo anathemate percussi, aut alia corporali poena adfecti fuerunt peccatores. Pollebant quidem Apostoli potestate *Satanæ* aliquem tradendi, sed illi soli, quasi vice Magistratus, et ad tempus, raro quoque usi, nec in perniciem, sed salutem animarum, per corporis afflictiones, uti a Doctis abunde demonstratum est, et ex I. Cor. V. ac aliunde manifestum. Nec *inprecatus* est Petrus Ananiae, ejusque uxori, mortem, quod Christianis olim objecit Porphyrius, sed ei spiritu prophetico potius denunciavit, uti respondit Hieron. ep. 8^{ya}. Anathema quidem in eos pronunciat Paulus I. Cor. XVI: 22. *qui Christum non amant*, sed, praeterquam quod Apostolicam spiret auctoritatem, ad alios non derivatam, generale quid est, quod neminem in specie ferit, nisi ejus criminis reum, uti sunt universales prophetarum interminationes, ne dicam, phrasin, *non amare*, emphatice hic comprehendere odium, abnegationem, sed et blasphemiam.

Sed illud adverti meretur, illud non *errantibus*, sed Christi non amantibus, adeoque veritatis, pietatis, et virtutis hostibus, denunciari.

§. CLXXXVII. Ad verum excommunicationis *conspicuum*, quem exponere adgredior, 1. pertinet, eam pro sententiae Dei et fori coelestis, de statu gratiae ac salutis alicujus pronuntiatione, non esse habendam, secus ac nonnulli existimare visi sunt, sese in Matt. XVIII: 18. male fundantes, cum ille locus ad Apostolos solos respiciat, et longe aliud quid dicat, de quo mox; adeoque statum hominis, relate ad Dei, aut Ecclesiae internae, vel universalis, communionem, non mutare; sed ad externam se tantum extendere hominis conditionem in coetu aliquo Christiano, cujus membrum est, nec nisi externum in eo coetu prohibere sacrorum exercitium, ac privilegia externa adimere; nec *absolutionem*, sic adpellatam, esse declarationem reconciliationis cum Deo, sed cum societate illa laesa, cui satisfactum est, et absolutus restituitur. Status hominis, sive juste sive injuste excommunicati, respectu Dei idem manet, sive bonus sive malus sit, nec de eo judicat, aut sententiam sine errandi periculo ferre potest, aliqua societas Christiana, quod judicium Deus etiam sibi reservavit, sed unice mutatur status ejus relate ad externam cum Ecclesia illa communionem, ejusque privilegia, societati adnexa; uti ex superiore descriptione excommunicationis sponte sua elucescit: nec pluribus ad id adstruendum opus est.

§. CLXXXVIII. 2. Colligi quoque ex dictis facile potest, quod alterum est ad verum ejus conspectum definiendum observatum, excommunicationem, nec vere sic dictam infligere *poenam*, nec pro *sententia*, a tribunali Ecclesiastico lata, habendam esse, qualis in Ecclesia Apostolica exercita est, et vera sua natura debet. *Poenas* vel Apostoli, pro potestate ipsis priva, et a Deo data, pro tempore, quae *virga* adpellatur Apostolica, et in *traditione Satanae* sita fuit, inflixerunt, quasi Magistratus, vel Deus, exorbi-

exorbitantem aliquem coetum castigans, 1 Cor. XI. aut peccatorem puniens Act. V. et Jac. V: 14, 15. sed excommunicatio, Ecclesiae commissa, vera sua facie, est *tum vitatio commercii cum ejusmodi peccatore, tum publica ejus declaratio, eum, tanquam legum societatis manifestum et obstinatum violatorem, pro membro ejus non amplius agnosci. Quae non magis jurisdictio est, quam cum privatus vitat privati consortium, eumque sua expellit communione: cujus mentio est Matt. XVIII., quaeque publicae exemplar est et typus. Esse autem hunc genuinum excommunicationis conspectum, vel solae phrasēs Script, S. demonstrare possunt: quippe quae fugam commercii tantum indicant, quaeque, quod notari meretur, ad Ecclesiam a reo separandam verius, quam ad eum removendum et expellendum, respiciunt, ita ut officium potius Ecclesiae declarent, quam poenam reo infligendam. Phrasis *ejiciendi* semel tantum adhibetur 3 Joh. sed in casu, qui damnatur. Paulus 1 Cor. V. *tollere e medio* dicit, sed mox per *non commiscere, non edere* cum eo, explicat. Deinde *judicium* adscribit Ecclesiae, sed illi simile, quo privatus de privati judicat actionibus, easque condemnat. Denique *poenae*, proprie dictae, conspectum ab ea esse alienum, inde quoque confirmatur, quod 1. crimina non ulciscatur et puniat Ecclesia, quod Dei et Magistratum est, sed se tantum ab eorum reis sejungit. 2. Statum hominis in civitate non reddat deteriore, adeoque malum poenale non infligat, sed commercium tantum vitet. 3. Sola poenitentia et morum mutatio hominem reddat Ecclesiae, quae utique poena non est, sed eam antevertit, nec aliquem punitum esse, sed tantum peccasse, arguit. Unde per se sequitur, jurisdictioni, aut tribunali, hic nulum esse locum. Cum enim mihi in alium jus non sit, ut eum poena coerceam, me ab eo separo, quia injuriam illatam ulcisci nequeo, commercium meum ipsi interdico. Quae si recte sint disputata, sicut hanc disciplinam a multis difficultatibus et quaestionibus liberant, quae inde ortae*

sunt, quod cum jurisdictione et tribunali fuerit confusa, ita demonstrant, quantopere postea a vera sua natura, et puritate, degeneraverit, quum jurisdictionis, judicii, ac tribunalis Ecclesiastici, conspectum accepit excommunicatio, ex quodam *inperio sacro*, in potestate ligandi ac solvendi, vel jure clavium, fundato, tracta est, et jure Magistratus Ecclesiastici coepit exerceri; praeterea ad Judaicam adcommodata est disciplina, et civiles accepit effectus, adeoque in poenam civilem degeneravit. De quo ex historia Ecclesiae abunde constat.

§. CLXXXIX. 2. Superest *personas* monstremus, potestate excommunicandi praeditas, eamque exercere solitas. Cum haec potestas clero, sive Episcopis, sive Presbyteris, vulgo fuerit assignata, Erastus ei sententiae fervente studio se opposuit, et omnem poenalem jurisdictionem Magistratui vindicavit; sed huic innixus hypothesi, ejus esse naturae disciplinam Ecclesiasticam. Cuncta enim ejus ratiocinia eo collineant, ut, duplicem in societate non posse esse jurisdictionem, aequali praeditam potestate, et independentem, demonstret. Quae omnia sponte sua corruunt, si, quod supra disputavi, excommunicatio veram suam retineat naturam, a jurisdictione probe distinctam: alienam vero si induat faciem, uti postea induit, Ecclesia cum societate civili commixta, nescio qua ratione ratiocinia Erasti, aliorumque, in primis Ictorum, enervari queant, nisi admittatur, sententiam Ecclesiasticam saltem a Magistratu civili, quo superior in societate non est, adprobare et confirmari debere. Verum, si excommunicatio pure sit Ecclesiastica, nec effectum habeat civilem, aut excommunicati statum non reddat in civitate deteriore, potestas ea, secundum meam sententiam, quam sine ambagibus, vitatis omnibus litibus, exhibebo, i. originitus residet penes ipsam Ecclesiam particularem, cujus membrum est reus, et non penes clerum, seu presbyterium, aut aliquem alium Senatum Ecclesiasticum, ob has rationes. a. Christus Matt.

XVIII. *Ecclesiae* vult dicendum, si frater laesus ad reconciliationem adigere nequeat laedentem, Paulus solennem objurationem *Ecclesiae* quoque tribuit 2 Cor. II., quae in excommunicationem, si frustranea sit, exire debet. Per *Ecclesiam* vero intelligi seniores, seu Clericos, a stilo Script., et re ipsa, nimis alienum est. *b.* Omnibus in locis, supra citatis, ubi excommunicationis fit mentio, *Ecclesiae* illa tribuitur. Fideles ubique, ut commercium ejusmodi peccatorum vitent, admonentur, utque cum illis non edant, nec eos in domum recipiant. *c.* Diotrophes atro notatur a Johanne in 3^{ia} epist. carbone, tanquam qui jus, sibi non competens, adrogavit, quod aliquos *Ecclesiae* communione, sua autoritate, *expulerit*: omne quaecunque imperium in *Ecclesia* presbyteris denegavit Petrus 2 Pet. V., ad exemplum Christi, qui inter suum et civile regnum hoc discrimen discrete statuit, quod in eo nullum dominium locum habere adferat. Quid? quod ipse Paulus neget, se *dominari* hac parte inter Corinthios velle, sed ipsis relinquat, ut se a scelerato separent, 2 Cor. I: 24. Denique *d.* si Clerici ab *Ecclesia* non acceperunt potestatem illam, oportet vel a Christo habeant, quod falsum est, et nusquam traditur, de *clavibus* enim mox dicam, vel sibi rapere censendi sunt. Nihil ergo relinquitur, quam, quod 2. observandum est, ut statuatur, potestatis istius, penes *Ecclesiam* residentis, *exercitium* ab *Ecclesia* Clero esse demandatum, ita ut ejus nomine, tanquam legati *Ecclesiae*, et non Christi, quod non sunt, eo defungantur officio. Quae vera est sententia, et juri, clero competenti, sufficit defendendo. De quo plura, quod possem, nunc non proferam.

§. CXC. De *jure*, cui excommunicandi potestas innitur, acerrimae fuerunt, et sunt, contentiones, dum alii Divinum, alii humanum, urgent. De quo, praeter alios, vid. Seldenus de synedr. l. I. c. 7. ubi historiam controversiae tradit, et sententiam suam profert, quae habet, jus illud e consuetudine Judaica esse natum, a Caesaribus dein con-

cessum, sed a membris ipsius societatis, se invicem ad id obstringentibus, confirmatum. Quam disputationem cum ingredi non liceat, mentem paucis exponam. 1. Ad consuetudinem Judaeorum in synagogis hanc Christianae Ecclesiae disciplinam esse conformatam, lubens concedo, nec nego, Judaeos, sine expresso Dei mandato, sponte eum morem introduxisse. Judaei in exilio Babylonico versati, et dum aliorum potestati essent subjecti, cum alia ipsis non pateret malos coercendi via, ad hanc confugerunt: utique tempore Ezrae et Nehemiae prima occurrunt excommunicationis indicia. 2. Hoc concessio, disciplinam tamen hanc ad exemplum Christi, ab Apostolis, tanquam ejus legatis, quibus claves regni coelorum fuerunt commissae, esse institutam, eaque ratione divina superstructam autoritate, omnino pertendo. *Exemplum* Christi dixi, non mandatum, quia illius, non hujus, prostat indicium, ita tamen, ut Apostolis totum hoc demandaverit negotium, cum ratihabitionis promisso. De quo clare ex loco Matt. XVIII: 15. constat, modo recte capiatur. Cum Dominus privatae injuriae ulciscendae modum aliquem tradidisset, nec tamen eum, tanquam necessarium, et unicum, praescripsisset, subjungit, se Apostolis dare omnia in Ecclesia ordinandi potestatem, dicendo, *quicquid ligaveritis in terra, ligatum erit in coelo* etc. eo ipso significans, se Apostolis demandare supremam potestatem, hunc vel alium diffidiorum componendorum modum non tantum, sed et quaecunque alia, in usum Ecclesiae ordinandi, ac dirigendi, cum ratihabitionis coelestis promisso. Hic, ut opinor, verus est verborum sensus et nexus; uti in Sermon. Belg. fusius exposui. Quo admissio, locus quidem ad disciplinam Ecclesiasticam stabilendam non pertinet directe, attamen eam jure divino esse superstructam inde recte colligitur, si, ab Apostolis, autoritate divina vestitis, profectam et institutam esse, demonstrari possit: uti facile cernitur. De Apostolorum ordinatione cum res certa sit ex locis supra citatis, disciplinam
jure

jure divino niti, recte concluditur. Novi equidem excipi solere, Apostolorum ordinationem restringendam esse ad tempus, quo Ecclesia sub infideli Magistratu degit, tanquam relicta, et sibi tradita, societas, nec obtinere amplius, quando ipsa potestas civilis Christiana est, et curam Ecclesiae, uti omnium aliorum in medio civitatis suae collegiorum, gerit: sed, ut paucis respondeam, 1. restrictio illa nullo nititur fundamento, nusquam in Script. S. occurrit, 2. falsa superstructa est hypothesi, de excommunicatione, proprie sic dicta jurisdictione, et effectu civili cum ea conjuncto: de quo supra exposui. 3. Addo, excommunicationem ab Apostolo 1 Cor. V. considerari tanquam a poena civili diversam. Cum enim posset ipse, et vellet, poenam infligere corporalem, sceleratum Satanae tradendo; iussit tamen, ut Ecclesia eum a sua removeret communione. Ceterum, ut illud quasi in transitu observem, absque ut me in famosam quaestionem de jure Magistratus circa sacra inmittam, Magistratus^x, quoad excommunicationem, est, curare 1. ne ea sit injusta, et fundamentalibus Christianae societatis legibus adversa, adeoque, ne quis per dominantem factionem aut opprimatur, aut injuria adficiatur, 2. ne conditio excommunicati fiat in civitate pejor, adeoque ne censura in eam influat. Denique 3. si Ecclesia sit cum civitate confusa, et in unam societatem conflata, bene an male non disputo, excommunicatio ejus examini ad minimum est subjicienda, et ab eo pro re nata vel approbanda, vel corrigenda. Habet enim tunc conspectum poenae civilis, jurisdictionis ac tribunalis, Magistratui unice competentis.

§. CXCI. 3. Denique disciplinam hanc ex jure naturae et societatis sponte sua fluere, eique unice esse consonam, affirmare non vereor. Istius utique juris est, 1. ut vitare liceat sceleratorum commercium, ne societati nota inuratur, eaque corrumpatur, 2. ut societas suas habeat leges, easque exsequatur. Sunt enim societatum omnium vincula,

Ee 2

fine

x illi nihil est. vid

sine quibus se ulla tueri nequit. Cum autem Christiana, qualis, et per se considerata, diversa sit a politica, et Christum pro capite habeat, disciplina quoque ejus diversa sit, necesse est, nec non potestas ipsi competat, sese ab homine, qui leges ejus capitales violat, separandi; maxime cum societatem ea sub conditione inierit, ut leges ejus observaret. Magistratus vero est, permittere, ut societas sedem in sua habeat civitate, deinde ut secundum proprias leges gubernetur, modo civitas inde nihil capiat detrimenti. De quo plura dixisse nihil adtinet, nec hujus loci est. Quod si recte advertatur, quae de jure Caesareo fusa et erudite disputat Seldenus, facile disparebunt.

§. CXCII. De *Synodis*, quae gubernationis Ecclesiae ac disciplinae partem faciunt, et progressu temporis in Ecclesia fuerunt frequentes, earumque usu et autoritate, integra restaret tractatio, si eam ingredi scopus permetteret, aut hujus esset loci. Cum enim nulla earum fiat in Actis aut Epistolis Apostolorum mentio, nulla de iis dentur praecepta, nihil quoque occurrat, unde colligi de synodis aliquid potest, hac disquisitione supersedere licet. Tantum, cum Apostolorum et Presbyterorum Hierosolymitanae Ecclesiae conventus, causa quaestionis, a Christianis nonnullis sectae Pharisaicae motae, de circumcisionis ac legis Mosaicae observandae necessitate, respectu fidelium e Gentilibus, cum synodo soleat comparari, ea de re nonnulla videntur dicenda, eo in primis scopo, ut verus ejus conspectus in lucem prodeat, ex quo simul elucescet, quid simile aut dissimile habeant cum eo synodi. Quaestio de circumcisione et lege, ad gentiles conversos quoque pertinente, a Paulo et Barnaba, quod 1. et ante omnia observandum est, ad Apostolos et Presbyteros, Hierosolymae degentes, sponte, non ex necessitate, delata est, nec eo scopo, ut ab iis decideretur, et decisio, qualicunque etiam modo facta, vim obligandi suo respectu, seu ad eos, Paulum et Barnabam, relate, haberet, sed ut doctrinam suam cum ea Apostolorum reli-

quorum

quorum conferrent, concordemque esse, ad majorem adversariorum convictionem, et gentilium consolationem, demonstrarent. Praeterquam enim quod Paulus, aequae ac reliqui, Apostolus erat, adeoque ejusdem autoritatis, ac infallibilitatis, nemini in doctrina subiectus, nec alicui rationem debens; Ipse Gal. II: 1., hac de re agens, totidem verbis declarat, se id fecisse motu divino, et eo scopo, ut, collatione instituta, concordia doctrinae suae et reliquorum Apostolorum fieret manifestior; non itaque, acsi decisione eorum opus haberet, aut de doctrina sua dubitaret, sed ut omnium Apostolorum eandem esse adpareret. Dicit v. 2. expresse, se Hierosolymam ad Apostolos tetendisse, non, ne forte in vanum curreret, sed ut, de veritate satis certus, falsis fratribus, discrimen doctrinae Pauli et reliquorum Apostolorum jactantibus, os obstrueret, v. 3, et 4. Ex quo, ut illud obiter observem, patescit, v. 2. fin. non leg. *μὴ ὡς*, ut nunc habetur, sed *μὴ ὡς non tanquam*, vel, *non acsi*, in *vanum curro*, aut *cucurri*. etc. Addit praeterea v. 6. et seq. se, aequae ac reliquos, esse verum Apostolum, nec illis inferiorem, se etiam nihil ab ipsis recepisse, sed eos fecum amice consensisse.

§. CXIII. 2. *Secundum* habet observatum, Apostolos, in unum coactos, praesentibus presbyteris, et reliquis credentibus Ecclesiae Hierosolymitanae, ejusque solius, quotquot adesse voluerant, sententias suas exposuisse solos, et in doctrinam Pauli de libertate Christiana unanimiter consensisse: uti ex Act. XV. manifestum est. Interfuisse quoque de populo Christiano ex v. 12, 22 et 23. mihi certum videtur: sed solos Apostolos, consentientibus presbyteris, causam definivisse, ex eodem cap. nec non c. XVI: 4. elucescit.

3. *Tertium* est, Apostolos sese hic gessisse, tanquam a Spiritu actos, et ejus declarationem, antea factam, secutos. Quod utrumque c. XV: 28. his verbis significant, *visum est nobis et Spiritui S.* etc. h. e. nobis, Spiritu gaudentibus, et ejus decisionem sequentibus. Respicitur enim in *Spiritus S.* mentione.

tione quoque ad ejus illapsum in Cornelium, et socios gentiles Act. X., quo Deus, gentes ad suam communionem sine circumcisione a se admitti, declaravit, uti ex Act. XV: 8. liquet.

§. CXCIV. Ex dictis discrimen hujus conventus, et synodorum proprie sic dictarum, sese facile offert. *a.* enim sola Ecclesia Hierosolymitana fuit consultata, non plures Ecclesiae per deputatos in unum convenerunt. *b.* Apostoli soli, et qua tales, sententiam dixerunt, *c.* decretum non per suffragia, et per plura, sed unanimiter, et secundum Spiritus S. ductum, formarunt. *d.* Paulus et Barnabas coram hoc non comparuerunt conventu, ut eorum doctrina examinaretur, et dijudicaretur, sed sponte ad Apostolos sese contulerunt, ut, amica et fraterna instituta collatione, consensus eorum in lucem prodiret, et falsi, ac contentiosi, doctores Pharisaici prostituerentur. Gesserunt sese itaque Apostoli una cum Paulo tanquam aequales, eodem actos Spiritu, convenienter dicto et promisso Christi Matt. XVIII: 20. *ubi duo aut tres in meo nomine fuerint congregati, ibi ego in medio eorum:* simul exemplum Ecclesiis prae buerunt imitandum, ad pacem et aequalitatem doctorum conservandam, in eo situm, ut secum invicem quidem conferant, tanquam aequales, et fratres, sed alii in alios dominium non exerceant, aut quaestiones per plura *inperiose* non definiant: sunt enim, aequae ac Apostoli, relate ad se invicem, pares, omnes discipuli unius magistri Christi, et fratres unius Patris Dei Matt. XXIII. praeterea, ut a quaesitis abstineant definendis, quae a Spiritu S. non sunt ante decisa, sive clare et expresse revelata; ita ut dicere nequeant, *visum est Spiritui S. et nobis*, denique sibi caveant a pace et unionem rumpenda, et litibus ac divisionibus fovendis, aliisque damnandis et adfligendis, per temerarias et inperiosas definitiones in causa fidei et doctrinae.

§. CXCV. Quae cuncta qui adverterit, simul ad statum Ecclesiarum particularium, durante periodo Apostolica, adtenderit,

tenderit, is, ni fallor, non mirabitur, nullius synodi factam esse mentionem, nullum quoque ejus respectu datum fuisse ab Apostolis praeceptum, aut monitum. Synodis hoc tempore nullus erat locus, cum quod Apostoli vel ipsi, vel per Evangelistas, sive missos suos, omnia ubique direxerint, ut ex superioribus constat, tum Ecclesiae particulares fuerint independentes; nec secum, per aliquam expressam confederationem, quam synodi pro hypothese habent, ita confociatae, ut, ad communem utilitatem, quaestionesve decidendas, necesse fuerit in unum convenire. De quo singularum Ecclesiarum statu, et conspectu, ex Actis et Epistolis Apostolorum clare constat, Epistolae quoque Apocal. II et III. haud obscure testantur. Abstinuisset quoque videntur a praeceptis hac de re in posterum dandis, sive quod illud Ecclesiarum ordinationi reliquerint, generalibus monitis de pace et unione secum invicem conservanda, litibus ambiciosus et contentiosis vitandis, *ordinis et decentiae* regulis unice tenendis, 1 Cor. XIV. fin. similibusque aliis contenti, sive, synodos ejusmodi in controversiis de fide, prae hominum ambitione et corruptione, salutare non habituras effectus, praeviderint, sive denique existimaverint, fundamenta fidei et vitae Christianae satis clare esse definita, ut dissensum vix admittant; reliqua dogmata a singulis pro luce sua esse dijudicanda, et dissensum hac parte per mutua charitatem, salva unione Christiana, esse tolerandum, absque ut alii in alios exerceant inperium. Quo varia Christi et Apostolorum monita, sive directe sive indirecte, manifeste tendunt, Christi ex. gr. Matt. XXIII: 8—12. Petri 1 Petri V: 3. Pauli 1 Cor. III. XIV. et Phil. III: 15. ac alibi saepe. In primis notabilis est locus 1 Cor. III: 11—15. ubi diserte declarat, fundamento, quod ipse posuit, *Jesum esse Christum*, salvo, unicuique relinquendum esse, quid super eo aedificaverit, magis minusve verum, et pretiosum, aut contrarium, cum suo tempore illud sit a Deo dijudicandum etc. De quo hic pluribus differere non licet.

VITA ET MORES.

§. CXCVI. De *vita et moribus* Christianorum, in quibus quarta pars essentialis Ecclesiae consistit, hac periodo, paucis absolvere potero, cum ex Actis et Epistolis Apostolicis elucescat, Ecclesiam Apostolicam fuisse maximam partem omne genus virtutibus ornatam, licet non defuerint hypocritae, nec omnia exulaverint vitia, quibus vita non caret humana, periodo quoque labente major eam infecerit corruptio, quae caput sequente periodo magis extulit: sicut prima Epistola Apocal. II. ad Ephes. scripta, sed ad hanc et sequentem periodum Ecclesiae universalis quoque spectans, edocet, cum haec nostra valde laudetur hac parte, sed sequens, tanquam quae a *charitate*, seu pietatis ac virtutis studio, haud parum desciverit, vituperetur. Protulisse ad nostrum scopum suffecerit nonnulla exstantiora specimina laudabilis hac parte status Ecclesiae Apostolicae in medium.

1. Quoad veritatum salutarium, et viarum Dei, *cognitionem*, negari nequit, comparatione inter credentes hujus et superioris temporis instituta, Christianos in *luce* dici posse versatos, opposita ad *tenebras* praecedentium temporum, Jes. IX. Habebant *unctionem a sancto*, et — *cognoscebant omnia* 1 Joh. II. *Spiritu quoque in omnem carnem effuso* Joel III. Act. II. *Viderunt resecta facie gloriam Domini, tanquam in speculo* etc. 2 Cor. III. Nec mirum, cum praeclari per Ecclesias fuerint sparsi viri, qui sua luce eas illustrarunt, et Apostoli quoque, in primis Paulus, copiosas, etiam plures quam habemus, scripserint ad eas Epistolas. Sermo quoque Dei abundanter fideles tenuerit occupatos Col. III: 16. Quare Hebraei, in epist. circa finem periodi scripta ad eos cap. V: 12., speciatim culpantur, quod in sublimioribus praecipue doctrinis fuerint rudiores; Galatas miratur Paulus, sese per falsos doctores tam cito passos fuisse abripi ad legis cum evangelio mixturam, Gal. I: 6. cum melius essent instructi. Sed 2. *fidei* respectu, certitudo, firmitas, cum spe et fiducia

fidelia conjuncta passim in Ecclesiis fuit conspicua, in multis quoque fidelibus summo gradu. Stephanus erat *fidei* plenus Aët. VI. ut et Barnabas c. XI. Fides Romanae Ecclesiae totum personuerat orbem Rom. I. Ephesiorum ad aures Pauli pervenerat, Ephes. I. In Colossensibus laudatur *σεβήματα* fundatissima fides Col. I et II. Thessalonicensium quoque *opus fidei* 1 Thess. I et III. imo vires dicitur indies sumere 2 Thess. I. Corinthii in fide et per eam stabant 2 Cor. I. imo, ne plura proferam, de Ecclesiis in genere traditur, eas in fide fuisse confirmatas, Aët. XVI. Mitto Paulum, Timotheum, Philemonem, aliosque ingente numero hac parte celebres. Paulus de se grandia loquitur, Gal. II: 20. et 2 Tim. I. in Timotheo *infucatam* laudat fidem 2 Tim. I. ut et in Philemone, Philem. 5. Nec mirum, cum testes oculati et auriti dictorum, factorum, et factorum Christi superessent, miracula quoque frequentia fierent, et Spiritus fidei efficaciter ageret.

§. CXCVII. 3. Eluxit praeterea fides eximie in *charitate*, et amore fraterno, ac beneficentia erga pauperes, et adflitos. Erat Ecclesiae in primordiis *cor unum et anima una* Aët. IV. Egregium testimonium dedit Paulus Corinthiis 2 Cor. VIII. Thessalonicensibus 1 Thess. I, III et IV. Colossensibus Col. I. Hebraeis quoque scriptor Ep. ad Heb. VI. Missis aliis non possum, quin, inter alia documenta in eleemosynis, quae ab Apost. collectae Hierosolymam fuerunt delatae, qua parte Ecclesiae Macedoniae insigni ornatae sunt encomio 2 Cor. VIII. et in agapis, supra memoratis, in specie provocem ad *communione bonorum* in Ecclesia primaeva Hierosolymitana, Aët. II: 44. IV: 32, 35. eo etiam scopo, ut verum ejus dem intellectum, ne quis hic erret, et cum Pythagoreorum, Essenorum, aliorumve similium, communione confundat. Capi enim phrasis unice debet de summa liberalitate, qua bona sua etiam vendebant, et pecuniae distributionem committebant Apostolis, ita tamen ut jus proprium semper retinuerint. De quo

clare constat ex Aët. IV: 32, 35. et V: 4. Praeterea, ut pergam, 4. cum ex fide et charitate studium regni Christi promovendi oriatur, notari in specie meretur, illud fuisse ardentissimum hac periodo in longe pluribus, uti in Stephano, *pleno virtute* Aët. VI. Apollo, fervente spiritu Aët. XVIII. Corinthiis 2 Cor. IX. Epaphra Col. IV. aliis, egregiis quoque speciminibus demonstratum *a.* in cultus Dei ac religionis frequentia et assiduitate, Aët. II: 42. *b.* liberrima ac intrepida fidei confessione, et evangelii annunciatione Aët. IV: 13, 31. XIV: 3. 2 Cor. III: 12. IV: 13. Phil. I: 14. *c.* in periculis causa Christi subeundis, sive bonis suis spoliarentur, Heb. X: 34. sive incarcerationentur, sive flagellis caederentur, sive martyrio adficerentur etc. quae satis nota sunt. 5. Negligendum quoque non est, quod, rebus hujus mundi postpositis, animos oculosque habuerint defixos in spiritualia, et coelestia, ita ut eorum *conversatio fuerit in coelis* Phil. III: 20. Alte sonat, quod Paulus de se testatur Gal. II: 20. Phil. III: 8. Col. III. 1. et alibi de credentibus quoque in genere Eph. II: 5, 6. Laudari denique 6. meretur in Christianis *simplicitas* illa, qua de fratribus sinistre non cogitabant, nec pravas fovebant suspiciones, aut calumniis aures aperiebant, Aët. II: 46. charitatis qualitates, 1 Cor. XIII. recensitas, in se exprimentes. Praestitit itaque, ut concludam, Ecclesia Apostolica in genere considerata, *genus selectum, sacerdotium regale, gentem sanctam, populum acquisitionis* etc. veluti *lapides vivos, domum spirituales, sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Christum* 1 Pet. II: 5, 9. Quo etiam facit, quod Apostoli in Epistolarum suarum inscriptionibus eos adpellaverint *vocatos sanctos, dilectos Dei, sanctificatos in Christo* etc. quia tales maximam partem erant, vel prae se ferebant, omnes, qui ad Ecclesiam vere pertinent, esse debent.

STATUS ACCIDENTALIS ECCLESIAE.

§. CXCVIII. Consideratur hac parte Ecclesia relate *ad se ipsam*, vel *ad mundum*. *Priore* respectu magis minusve gloriosa est, aut tranquilla, per haereses aut schismata magis minusve turbata, *posteriore* vero per orbem propagatur, vel non, persecutiones patitur, vel pace gaudet. Ecclesia Apostolica, *priore* respectu, singulari ratione fuit *gloriosa*, nec per *haereses* aut *schismata* multum contaminata. De quo nunc distinctius est differendum. Gloriosa ejus conditio sita fuit in eo, quod illustriores habuerit doctores et rectores in Apostolis et Evangelistis, donis praeterea extraordinariis Spiritus S. abundaverit. De Apostolis et Evangelistis cum supra fusius disseruerim, hic de donis illis nonnulla proferam, prout ab Apost. 1 Cor. XII: 8.— recensentur, quae variis in muneribus, occasionibus, et personis sese exseruerunt, omnia in Apostolos subinde concurrerunt. 1. Primum complectitur *sermonem sapientiae*, seu summam et infallibilem sapientiam et prudentiam in variis Dei oeconomiiis, in primis respectu vocationis gentium, et mysteriis providentiae Dei, intelligendis, et cum gratia ac persuasione explicandis, pro cuiusque statu ac capacitate, in omnibus rebus ordinandis convenienter oeconomiae gratiae, ac regno Christi, spirituali et coelesti, ad ejus commoda. Quod donum in Apostolis eximie et proprie eluxit, tanquam qui duodecim tribus judicarent, et ligandi ac solvendi suprema praediti erant potestate. Quam sapientiam sibi tribuit Paulus 1 Cor. III. et Ephes. III: 4. Petrus in ipso celebrat 2 Pet. III., ipse Paulus in Epistolis luculenter demonstravit. 2. Secundum, in *sermone scientiae* situm, referre licet ad eos, qui singulari cognitione veritatum non tantum evangelicarum instructi erant, sed et alias scientias ex. gr. logicas, rhetoricas, historicas, philosophicas, callebant, et ad docendum, convincendum, refutandum, admonendum, consolandum, apti erant; viri Dei in opere Domini *perfecti* 2 Tim. III. Tam

late sumitur haec vox 1 Cor. XIII. et alibi, et in Prophetas ac doctores recte convenit. 3. Tertium donum est, *πίστεως fidei*, seu fiduciae, in efficaciter precando, operibusque peragendis difficilioribus, qualiacunque fuerint, cum certa auxilii divini spe et successus persuasione, Jac. V: 15. adpellat *precationem fidei, quae aegrotum sanat*, et eo respectu mox subjungit, *precationem iusti ενεργησμενην efficacem* multum valere: ubi precatio *efficax* est, non, ut saepe putatur, quae magno cum zelo, et clamorosa voce, funditur, aut multis constat verbis, etiam figuris ornata eloquentiam spirat, sed quae simplex quidem et clara, brevis licet, ut esse debet, per *fidem*, cum ea conjunctam, effectum fortitur, et efficax fit *διὰ πίστεως per fidem*, sicut Gal. V: 6. *fides* adpellatur *efficax*, eodem verbo adhibito, per *charitatem*: sicut Jac. I: 6. precatio jubetur facienda in *fide* etc. Cujus *fidei* meminit Ap. 1 Cor. XIII: 2. ubi *πάντων πίσιν* adpellat, quae summo gradu talis est, qualis est illustrissimorum miraculorum.

§. CXCIX. 4. Sequitur *sanationis* donum, quo qualescunque morbi et languores miraculose sanabantur; quod Apostolis fuit datum Matt. X. et aliis 70 discipulis Luc. X. et variis in casibus demonstratum est. 5. *Operationes virtutum ενεργήματα δυνάμεων* referre licet ad omnia qualiacunque miracula, praeter donum sanandi, ut ejicere daemonia, excitare mortuos, coccos, claudos etc. pristino restituere statui, quasunque etiam plagas infligere, uti Paulus Elymae Mago fecit Act. XIII: 11., ipsam mortem etc. Quo etiam pertinet virga apostolica, et traditio Satanae; nec non illustris pericopa 2 Cor. X: 2—6. quippe restringenda ad auctoritatem et potestatem Apostolicam in convincendo, et speciatim virga apostolica puniendo; quod ex vers. 8. firmatur. 6. Sextum donum est *prophetiae*, in futurorum praedictione non tantum situm, sed et in dextre, et copiose, de rebus divinis per Spiritus S. revelationem differendo. Prioris generis exempla prostant Act. XI: 28., XXI: 11. 1 Tim.

I: 18. IV: 1. posterioris testimonium exhibet Apost. 1 Cor. XIV: quod caput ex ea hypothefi est explicandum, uti ex omnibus ejus partibus facile elucescit, et ab aliis satis est comprobatum. Agit utique ibi Apost., et in praecedentibus, de donis Spiritus S., in peregrina lingua, et prophetando, sese ostendentibus; et illud prophetandi in coetu credentium praeferendum esse demonstrat; praeterea *revelationem* prophetae factam expresse memorat v. 30. Prophetare stilo Script denotat, de rebus divinis ex Spiritus instinctu differere, lingua quoque auditoribus nota, et ad eorum aedificationem, cum *linguis loqui* illud facere significet *peregrina* lingua, adeo ut haec duo dona arcte secum cohaereant, relate ad materiam, ac spiritus impulsu, et discrimen tantum sit in lingua, vel peregrina, vel vernacula: de quo mox recurret occasio agendi. Distinctionem inter Prophetas et doctores reliquos recte expressit scholion antiquum ad 1 Cor. XII: 28. *qui prophetat, ex spiritu loquitur, qui docet, ex propria mente et intellectu.* 7. Septimum donum *διακρίσεως πνευματων* discretionis spirituum directe, ut opinor, respicit, ad veros falsosque Prophetas et doctores, cum eorum doctrinis, dijudicandos: uti ex voce *πνευμ.*, et 1 Joh. IV: 1. patet. Unde exponendum videtur monitum Apostoli 1 Cor. XIV: 29. *Prophetae duo aut tres loquantur, et ceteri πολλοι διακρίνεσθαι alii dijudicent*, scilicet *spiritu διακρίσεως* discretionis praediti; uti modo v. 27. dixerat, *sive lingua quis loquitur peregrina, fiat per binos, vel ad summum tres, et unus interpretetur*, scilicet dono interpretandi gavisus. Referri enim illud debet ad donum extraordinarium, quo quis, ab alio dicta lingua peregrina, statim novit lingua nota interpretari, licet peregrinae istius linguae sit rudis. De quo dono mox. Interea non nego, viguisse quoque donum sinceritatis fidei, vel falsitatis, in aliis discernendae, uti Petrus in Anania, et Simone Mago demonstravit, adeoque ad illud quoque latiore sensu extendi.

§. CC. 8. Donum *linguarum*, cum Apostolis, tempore
Ff 3 inaugu-

inaugurationis eorum, festo Pentecostes, communicatum; non in auditoribus, sua lingua audientibus quae ipsis peregrina dicebantur, quod nonnulli, etiam e Veteribus, uti Arnobius adv. Gent. l. I. et Arator de act. Apost. l. I. meminit etiam, sed rejicit, Greg. Nazianz. Or. XLIV, infeliciter fuerunt opinati, sed in ipsis loquentibus, lingua sibi ignota mentem exprimentibus, situm fuisse, clarius est, et certius ex Act. II. et 1 Cor. XIV., quam ut in dubium vocari possit, nec indiget demonstratione. Sed illud in Apostolos, aut alios eo dono gavisos, permanentem non contulisse linguae peregrinae notitiam, aut ea scribendi vel loquendi facultatem, verum pro re nata, et ad tempus, concessum, cum inter infideles, ac peregrinos, versarentur, quibus euangelium adnunciare, aut quibuscum sermones habere debuerunt, observari meretur, et demonstrari: quod non est in difficili. Praeterquam enim, quod miracula non sint sine urgente ratione et necessitate, quae hic nulla est, cum Graecam ex. gr. linguam, qua usi sunt et scripserunt Apostoli, proprio Marte addiscere facile potuerint, sicut fecerunt, diversitate stili, quo usi sunt, arguente, multiplicanda, *a.* nullum donum extraordinarium permanentem adtulit facultatem *b.* qui dono illo gaudebant, toti erant in Spiritu, ab eo extraordinarie correpti, et occupati, et ex eo loquebantur, Act. II: 4. X: 44. 1 Cor. XIV: 2. etc. Ceterum, sicut illud donum oeconomiae gratiae, ad omnes gentes quoque pertinentis, signum erat ac pignus, ita eo spectabat, ut euangelium inter quascunque gentes diversarum linguarum facilius propagaretur. Sed nec fructu aut utilitate carebat inter ipsos fideles, quatenus, quo tempore eo mactabantur, pleni erant scientiae rerum divinarum, quae, dono illo cessante, manebat animis eorum aliquatenus infixae, donum utique prophetiae cum eo passim erat conjunctum, Act. II, X, XIX. 1 Cor. XIV., et ipsi non ignari erant rerum, quae lingua ignota ab ipsis proferebantur: uti ex 1 Cor. XIV: 4. ubi *se ipsum aedificare* ac v. 28. *sibi loqui*

loqui dicitur, patefcit: unde exponendum eft, quod v. 2. legatur *πνευματι loqui myfteria* h. e. et Spiritui fuo, et in fpiritu, vel ex fpiritu, quo obfeffus eft, quod v. 14 et 15. dicitur, *orare fpiritum, et in fpiritu*, oppofite ad *ἑν* *intelligentiam*, fcilicet inde ab aliis hauriendam. Sensus ergo eft, talem fibi quidem, fed non auditoribus, linguae ignaris, prodeffe, cum ipfe quidem intelligat, et fructum inde carpat, fed non alius, mentem ejus non percipiens, nifi adfit qui *dono interpretandi* praeditus eft, cujus meminit Ap. ib. v. 27. Quod 9. nonum fuit donum extraordinarium, et *ἑρμηνεία γλωσσῶν interpretatio linguarum* adpellatur, 1 Cor. XII: 10. et 30. in eo fitum, quod quis linguam fibi ignotam in fuam transferre poffit. Quo Ap. monitum 1 Cor. XIV: 27. *sive lingua quis loquitur* — — unus interpretetur, fcilicet dono gavifus, linguam fibi ignotam in aliam notam transferendi, tendit, ex quo aliud v. 13. exponendum eft, *qui loquitur lingua* perègrina in precando, *oret ut interpretetur*, h. e. ita oret lingua peregrina, ut quis adfit, *qui interpretetur*.

HAERESSES ET SCHISMATA.

§. CCI. Alterum, quod ad ftatum Ecclefiae Apostolicae accidentalem, relate ad ipfam Ecclefiam, fpectat, eft pax Ecclefiaftica, oppofita haerefibus, fchifmatibus, ac turbis factionis, vocibus illis fenfu Ecclefiaftico fumptis. Proprie enim vox *αἵρεσις haeresis* privi judicii fententiam denotat, dein ufu fuo, inter alia, *feftam*, five in bonum five in malum. Pro fefta Pharifaica occurrit Aët. XXVI: 5. Sadducaeorum Aët. V: 27. religio Christiana *feftae* nomine a Judaeis infignita fuit, Aët. XXIV. in malum fumpta vox ftilo Scrip. S. non *errorem* intellectus fimpliciter, etiam graviffimum, in doctrina religionis, fed factionem et feftam ex corrupto principio ortam, fignificat: *fchisma* et *haeresis* enim alternantur 1 Cor. XI. et *haeresis* inter *opera carnis* locum

tenet Gal. V. Haereticis quoque opponuntur, tanquam qui haeresibus exortis innotescunt, *οἱ δόκμοι*, qui probatae scilicet sunt pietatis ac virtutis, eoque ipso ab haeresibus fovendis alieni, quippe quae a corrupta indole, et vitii voluntatis, originem repetunt, qui itaque a veritatis studio et charitate non deflectunt: 1 Cor. XI: 19. *Carnales* se praestare Corinthios declarat Ap. 1 Cor. III: 3. per *zelum, lites et dissidia*, quibus alius dicebat, *ego Pauli*, alius, *ego Petri* etc. Denique illud extra dubium collocatur ex notabili loco Tit. III: 10, 11. ubi *haereticus* expresse dicitur *perversus esse*, et *apud se damnatus*, tanquam sibi conscius se lucri, ambitionis, aut similium adfectuum causa, factiones instituere in Ecclesia; quem propterea una alterave vice admonendum tantum vult Paulus, et dein, si non resipuerit, removendum. Quo etiam postremo pertinet, quod, qui resurrectionem negaverint, non erroris simpliciter, sed *bonae conscientiae* perditae rei agantur 1 Tim. I: 19. ubi *circa fidem* facere *nausfragium*, abjecta bona conscientia, est, ipsam fidem, ejusque fructum, vi malae conscientiae, *perdere*, sicut res, navi fracta, perit. Sed stilo Ecclesiastico, a Scripturae multum diverso, qui innumera peperit mala, Christianismo teterrimam inussit notam, *haeresis* est error simpliciter capitalis, qui dogma aliquod, pro capitali Christianismi, vel et particularis alicujus Ecclesiae, formulis suis conclusae, habitum, destruit; vel ita videtur, sive directe, sive indirecte, per consequentia inde deducta, haud raro per diversam methodum eandem rem exprimendi, uti ex. gr. in Nestorianis, Eutychianis, Monothelitis, et Adoptionianis, exempla postea edocēbunt. *Schisma* vero audit factio in Ecclesia formata, qua in partes disceditur, ob minoris, utique non maximi momenti, dogmata, vel instituta, et vinculum unionis ac charitatis rumpitur: cujus non illi sunt autores, qui dissentiant, sed qui dissensum adgravant, seseque propterea separant ab aliis, corrupto moti principio. Posteriore hoc sensu de haeresibus et schisma-

schismatibus in historia conscribenda agemus: uti historicum, qualem hic praefero, decet.

§. CCII. Haereses, in Script. S. memoratae, tres sunt, una *theoretica* magis, duae reliquae *practicae*, sive circa ritus religiosos, sive circa vitam et mores: quas cum, praeter alios, illustraverit C. Vitringa Obs. S. I. IV. breviores hic erimus. *Prima* fuit circa capitale dogma resurrectionis mortuorum versata, et in eo sita, quod omnem qualemcumque eorum resurrectionem negaverit, quam jam factam, non futuram, esse contendit: uti ex 1 Cor. XV. 1 Tim. I: 14. et 2 Tim. II: 18. constat. Sed quaestio superest, quo sensu, seu qua sensus amplitudine, illud intellexerint hi homines? Cl. Vir, modo laudatus, communi insistens opinioni, resurrectionis nomine eos animae, post mortem, existentiam, ac omnem felicitatem post hanc vitam, quoque inficias ivisse, adeoque Sadducaeismum in Christianismum introduxisse, multis disputat: sed a qua sententia jam olim in *disputatione* Academica, praeside Magni viri Filio, et adprobante, de hac haeresi a me conscripta, ac ventilata in hac Academia, me alienum professus sum; profiteorque etiamnum. Ex mea itaque opinione solam corporum, salva animae, sed solius, et qualicunque vita, resurrectionem negarunt, sed ita ut iudicium ultimum, una cum beatitudine cum eo connexa, secundum Apostoli ratiocinium, simul negarint. Rationes, quibus haec hypothesis innixa est, sunt sequentes. Praeterquam quod Christianismum professis vix censeretur in mentem venire posse, omnem vitam post mortem corporis negare, cum ipsum Christianismum, et Christum servatorem, hac ratione abnegassent, postea varii fuerint, nomine Gnosticorum noti, qui, salva animae vita, corporum resurrectioni contradixerunt, adeoque tales etiam hos fuisse haereticos, contra quos Apost. disputat, longe sit probabilius: 1. Solius resurrectionis corporum in toto cap. 1 Cor. XV., et aliis in locis, facta est mentio; cum de Sadducaeis expresse tradatur, eos insuper *Angeli et Spi-*

ritus negasse existentiam Act. XXIII., quippe quo fundamento opinio de nulla resurrectione superstructa erat. 2. Objectiones, quae ipsum quaesitum exhibere solent, quibus Ap. respondet, unice ad corpus non resuscitandum spectant: 1 Cor. XV: 35. Argumenta quoque 3., quibus Apostolus contra adversarios utitur, cum toto ejus ratiocinio, ad solum corpus pertinent; nulla animae, cum morte evanescantis, facta mentione. 4. Absurdum, quod Apostolus eorum sententiae, tanquam ejus consequens, opponit, in eo tantum situm est, quod *fideles* tunc censeri debeant *periisse, qui in Christo mortui sunt*: sed si eorum hypothesis directe omnem vitam post mortem e medio sustulisset, tanquam in absurdum confectarium adduci hoc vix posset, cum illud diserte statuissent, adeoque illud alio argumento fuisset refellendum.

§. CCIIL. Sed ipsum illud absurdum, cujus memini, Christianos, in Christo mortuos, periisse, et eos in hac vita esse miserrimos mortalium, si nulla detur resurrectio, nostram videtur destruere, et communem firmare sententiam, in eo quippe unice fundatam, cum, si sola corporis resurrectio fuisset, salva animae vita, negata, tale consequens inde necti vix potuisset: admitto ratiocinium, si ex nostrorum corporum resurrectione sublata illud directe deduxisset Apostolus: sed illud secus sese habet, et hoc non observatum errorem peperit. Ex serie orationis, et nexu ratiocinii, ni fallor, manifestum est, absurda illa, ex *Christi* resurrectione negata directe derivari, indirecte tantum ex nostra. Apostolus enim expresse dicit, si nulla detur resurrectio, *Christus* quoque non resurrexit, quando confectaria recenset inde fluentia, sic pergens: *si Christus non resurrexit, vana est nostra annunciatio, vana fides vestra, adhuc estis in peccatis, ergo etiam, qui in Christo mortui sunt, martyres pro ipso facti, perierunt, in hac vita tantum speraremus in Christo, et si hoc verum, miserrimi hominum essemus*: sic enim supplendus et intelligendus est vers. 19. quod non animadver-

madverfum erroris anſam praeſubuit, acſi ex noſtra reſurrectione ſublata illud derivaviſſet Apoſtoli, cum ex Chriſto non reſuſcitato ratiocinari manifeſte pergat: ut cuique admonito in oculos incurrit. Plena foret oratio: *ergo etiam in Chriſto mortui perierunt*, ergo in hac vita unice in ipſo ſperaremus; adeoque *miſerrimi omnium eſſemus*, ſi ſcilicet in Chriſto ſperaremus ſolum in hac vita. Hinc quoque, quod obſervo, eſſatum Apoſtoli, *quid facient*, (quam inepte agunt, et infelices erunt) qui *ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ſuper mortuos*, vel propter eos, *baptizantur* etc. quod tantam fixit Interpretibus crucem, et innumeras fere produxit Interpretationes, facilem nanciſcitur expoſitionem, quae huc redit: *quam ſtulti ſunt et miſeri, qui malis hujus vitae et martyrio inmerguntur* 1. *propter mortuos illos*, ſcilicet ipſum Chriſtum, aequae ac eos, *qui in ipſo jam mortui ſunt* v. 18. et *perierunt*; quales utique habendi ſunt, ſi *ὅλως* plene et abſolute, uti Ap. addit, *non reſurgunt mortui*. Ceterum, propter doctrinam, a Chriſto propoſitam et obſignatam, propter fidem in ipſum, *mori idem eſt*, ac propter Chriſtum *mori*, ac reliquos in ipſo mortuos: quod *ὑπὲρ τῆς ὀνόματος ſuper nomine Chriſti contumelia adſci* dicitur Act. V: 41. et *ὑπὲρ pro regno Dei pati*, 2 Theſſ. I: 5. vid. etiam Col. I: 24. Deinde 2. *propter mortuos eſt*, ut ſint ſimpliciter *mortui*, maneanque, uti forent, ſi nulla detur reſurrectio, oppoſite ad vivos, ſeu reſuſcitatos: ſicut *mortui et vivi* eo ſenſu opponuntur Matt. XXII: 32. Robur addit, quod mox ſubjungit Apoſt. *quare et nos periclitamur omni hora? nos ſcilicet*, emphatice, qui de Chriſti reſurrectione teſtamur, ſed falſi eſſemus teſtes, ſi ipſe non reſurrexerit, v. 15. poſſumusne nos haberi tam infani, ut propter falſum teſtimonium tanta omni momento pericula incurreremus?

§. CCIV. Ex iſdem principiis, ſeu negatae reſurrectionis Chriſti conſectariis, ſupra ab Apoſtolo recensitis, explicandum eſt, quod, oppoſite ad continua pericula et mala, quibus Chriſtiani ſe objiciebant, longe ſatius fuerit, il-

lud profanorum et mundanorum dictum vita sua exprimere, edamus bibamus cras morimur, v. 32. cum, Christo non resuscitato, adeoque nulla felicitas credentium in ipsum post mortem sit, vanum sit et insanum, mala in hac vita propterea subire, et Epicuræorum vitam ducere longe præferendum: quod facile intelligitur. Sed vel ex nostra resurrectione negata, simile quid deducendi ansam præbere potuit, 1. quod non tantum anima sine ullo corpore capax non sit felicitatis futuræ, utique opera Dei, ut videtur, mirabilia contemplari nequeat, sed, constante Script. S. doctrina, beatitas cum ultimo iudicio, resuscitatis corporibus, connexa sit, et anima in spe beatitatis verius vivat, quam ea fruatur. Vid. tantum Ps. XVII: 15. Rom. VIII: 17.— 2 Cor. I: 9. 2 Thess. I: 7. 1 Thess. IV: 7. 2 Tim. II: 12, 18. IV: 7, 8. 1 Pet. I: 5. V: 4. 1 Joh. III: 1. Quo etiam omnino pertinet notabilis locus Col. III: 3, 4. cujus sensus est; credentes hic tanquam mortuos esse reputandos, quoad terrestrium et carnalium nimiam et indebitam curam et studium, veram vero vitam, ac beatam, consecuturos demum esse ultimo die, quo Christus sese in gloria manifestabit, et corpora eorum glorioso suo corpori faciet conformia, Phil. III: 21. 1 Cor. XV. vitam itaque eorum in hoc seculo adhuc *occultam* esse, et post mortem manere in Christo in coelo, ad illud tempus usque, adeo etiam, ut, quod 1 Joh. III: 2. habetur, *quid futuri sumus? nesciamus*. Nec aliud in oculis, quam hoc, habuit Apostolus in illustri illa pericopa 1 Cor. V: 1—10. non de animæ statu, a corpore separatae, sed cum novo et coelesti vestitæ, intelligenda: quod verbo nunc monuisse suffecerit.

2. Cum Gnostici *sedem* peccati in carne et corpore posuerint, et propterea ejus resurrectionem quoque negaverint, hinc colligere potuerunt, uti nonnulli eorum fecerunt, *carni*, ejusque voluptatibus, hic indulgeri licere, salva puritate animæ, sicut Bacchus apud Euripidem, et Aristippus apud Laertium.

— — — καὶ γὰρ ἐν σαρκὶ καὶ
ὁ νῦν ὁ σώφρων ἔ διαφθαρήσεται.

Vid. Porphy. de abstin. l. IV. De quo plura dicam ad
sec. II^{um}.

§. CCV. *Fundamenta* sententiae horum hominum, uti ex
locis, supra citatis, quoque erui potest, fuerunt 1. carnem,
tanquam sedem peccati, et ab eo inseparabilem, locum in
vita beata habere non posse: de quo postea, ubi de Gnos-
ticis, plura proferam. Quo digitum etiam intendit Ap-
1 Cor. XV: 35., et ad id respondet, corpora nostra non fo-
re carnalia, sed spiritualia, longe itaque aliis induenda qua-
litatibus, *carnem* vero et *sanguinem*, sive corpora carnalia,
in regno coelorum locum habere non posse v. 50. 2. Re-
suscitationem esse impossibilem; cui Dei omnipotentiam
opponit, et adversariis *ignorantiam* Dei imputat ib. 34. si-
mul illustrat similitudine *feminis*, terrae mandati, et ibi mor-
tui, sed quod Deus corpore vestit, ex ipso illo femine
oritur. Quae similitudo, si eam premere liceat, resurrectio-
nis doctrinam illustrare poterit. Denique 3. resurrectionem,
in Vet. Test. promissam, jam esse *factam*, 2 Tim. II: 18.
sive in spirituali hominis inmutatione, uti Gnostici intellex-
erunt apud Tertullianum de resurr. carn. c. 19. — qui *mor-
tuos* dixerunt baptizatos apud Chrysostomum hom. VII.
ad Thess., sive in corporali liberatione ab exilio Babylon.,
ac Epiphanica persecutione; uti opinati sunt Sadducaeii,
Vid. Pocock. Port. Mos. c. VI. sive denique in generati-
one liberorum continuata fieri censuerint resurrectionem:
cujus mentio est in Actis Theclae apud Grabe *spicil. sec.*
I. et in notis. *Autores* hujus perverae opinionis fuisse
potissimum Judaeos, philosophiae Orientalis principii inbu-
tos, qui postea Gnosticorum nomine facti sunt notiores,
vel ex eo probabile sit, quod ad Vet. Test. loca responde-
rint, et cum Sadducaeis aliquid commune habuerint. Me-
morantur vero nominatim Alexander, Hymenaeus, et Phi-

letus 1 Tim. I: 20. et 2 Tim. II: 17. Quae loca sibi clarius respondent, quam ut diversi intelligi queant Hymenaei; et utroque in loco Hymenaeus depingitur tanquam improbi animi, ac fidei verae defector, simul factiosus, et fidei aliorum everfor; propterea quoque a Paulo *Satanas* traditus, ut per carnis afflictionem a blasphemando abstrahatur. Num vero Alexander idem sit, ac 2 Tim. IV: 14. memoratus, definire non ausim, cum *ferrarius*, distinctionis causa, memoretur, nec etiam, num idem sit cujus Act. XIX: 33. mentio fit: Sed illud tanti non est.

§. CCVI. De tempore ortae et propagatae haeresios, ideo etiam definiendo, ut de pace Ecclesiastica hujus periodi rectius judicetur, paucis absolvam. Tempore exaratae 1. epist. ad Cor. primum divulgari coepisse, nec nisi inter Corinthios a nonnullis tantum, ex eo manifestum est, quod 1 Cor. XV: 12. Apost. dicat, *quosdam inter ipsos dicere, nullam esse resurrectionem mortuorum*. Scripta vero cum sit Epist. paulo ante priora vincula, quae 4to Neronis inceperunt, adeoque in initiis ejus, uti supra suo loco observavi, natales suos haeresis censenda est habere circa finem periodi, cum paulo ante scriptam Epist. fuerit, ut probabile est, orta, adeoque statum Ecclesiae eousque parum turbasse. Sed sequente periodo videtur per Asiam magis propagata, et Ecclesiae plus nocuisse. Utique ibi degerunt haeresiarchae modo memorati, et haeresis tempore posterioris Epist. ad Tim., circa finem persecutionis Neronianae scriptae, in vinculis Pauli posterioribus, ut ex superioribus constat, traditur 2 Tim. II. instar *gangraenae proserpisse*. Sed cum simul autores ac fautores ejus ad multiplicem impietatem, et profanas, inanisque, disputationes, fuerint prolapsi, videntur quoque propositi, et a communione Ecclesiae separati. De quo postea suo loco.

§. CCVII. *Secunda* haeresis, eodem fere tempore orta, et per sequentem periodum magis propagata, magni illud momenti dogma de libertate Christianismi, et vera ac Spirituali

rituali Regni Christi natura, obscuravit, vel subvertit, pertinuitque ad illam praxios partem, quae cultum Dei constituit. Ferebat, et urgebat, fidem in Christum cum legum ritualium observantia esse conjungendam, nec sine ea esse coram Deo justitiam ad vitam aeternam, aut solam officiorum moralium praestationem Deo placere, adeoque, non ex Judaeis tantum, sed et Gentibus, Christianos ad circumcisionem, et legum Mosaicarum observantiam, esse obligatos. Fundata videtur fuisse opinio in eo praecipue, quod lex illa fuerit a Deo solenniter data, nec solenniter abrogata, foedus Sinaiticum in aeternum dicatur erectum cum Israele, cui Gentes sint inferendae. Accessit, Christum ipsum, dum inter homines fuit versatus, legem observasse. Quo inter alia respexisse videtur Paulus 2 Cor. V: 16. ubi declarat, Christum, non tanquam *secundum carnem* viventem, tanquam legi subiectum, et ejus ministrum, Rom. XV: 8. et Gal. IV: 4. sed *mortuum ac resuscitatum*, ac coelo dicatum, adeoque spiritualem ac coelestem, aestimandum et imitandum esse, adeo ut in Christo nihil valeat nisi *nova creatura*, nulla circumcisio, nullum praeputium Gal. VI: 15. Erat vero hypothesis perniciofa, et Christianae fidei, ac oeconomiae gratiae, e diametro adversa, quae vim, virtutemque, unicas, et perfectissimas, Christi oblationis quoque destruebat, ac justitiam coram Deo legalem Rom. X: 5. stabiliebat. Quae ratio est, quare Paulus, praeclarus iste libertatis Christianae vindex, et regni purae gratiae stator acerrimus, ingente studio sese ei opposuerit, et noxia consequentia in clara collocaverit luce, per omnes fere Epistolas, in specie et expresse ad Gal. et Philipp., uti notum est.

§. CCVIII. Originem suam repetiit haeresis, ut de tempore, quo caput exseruit, agam, a contentione inter Christianos sectae Pharisaicae, ac Paulum et Barnabam Antiochiae; paulo ante conventum Hierosolymitanum, ann. 10mo Claudii, aer. v. 49mo habitum, relate ad Christianos gentiles,

sed in ortu etiam suo repressa est per unanimum Apostolorum consensum, Act. XV. in favorem Gentium, sed ita tamen, ut Christianis ex Judaeis fuerit observantia legis concessa, Gentium quoque libertas aliquatenus restricta, quatenus iis injunctum est, ut sibi ab illis rebus caveant, quae familiarius cum Gentilibus idololatriis commercium indicabant, cum, ne ad idololatriam, ac spurcitiem libidinosam, cum ea in Templis conjunctam, abriperentur, tum, ne offensionem essent Judaeis, legi nimium adhuc adfixis, et in synagogis eam continuo legentibus, ac observantibus in Templo. Huc enim tendere, et hinc exponendum esse, censuerim, quod Act. XV: 20 et 21. traditur. Metum idololatriae et scortationis rationem fuisse interdicti cibi Idolis consecrati, ac sanguinis, (de *suffocato* dubito, cum Cod. nonnulli non habeant, nec Veteres aliqui, qui per *sanguinem* intelligunt *homicidium*, uti Tert., Cyprian., Pacianus, alii, unde etiam ortum est, quod tria crimina fuerint *mortalia* habita, *idololatriae*, *homicidii*, et *fornicationis*) ex eo videtur colligi posse, quod ἀλουργήματα *contaminations* idolorum adpellentur cibi idolis dicati, quodque πορνεία libidinea conjunctio cum mulieribus expresse fuerit memorata: cujus mihi alia non patet ratio, ac quod ad eam facile abripi potuerint Christiani, cum gentilibus in fanis accumbentes: fuit enim passim cum idolorum cultu connexa, uti notum est. Quod vero de Christianis Judaeis dixi, illud ex vers. 21. confirmatur, cujus scopus, et nexus cum praecedenti, minus perspectus, ut adpareat, vel addendum est, quod Mss. aliqui superiori interdicto subjungunt, *quae sibi ipsis fieri nolint, aliis ne faciant*, vel simile quid subintelligendum, ut sensus sit, gentiles, jugum legis sibi inponi nolentes, Judaeis libertatem legis observandae adimere quoque non debere, aut eos propterea spernere, maxime cum Moses, in Synagogis legi ab antiquo solitus, tam cito, respectu legis quoque ritualis, seponi nequeat.

§. CCIX. Hoc consilium, vel decretum, Apostolicum, licet

licet salutare, tempori adcommodatum, et schismati Christianorum, ex Gentibus et Judaeis, praeveniendo aptum, contentioneibus quidem in initio posuit obicem, sed perfectam Gentilium et Judaeorum unionem in unam societatem non produxit, vitio et culpa utriusque forte partis, cum Gentiles eo abusi subinde fuerint, et Judaei in suspitionem venerint, Christianos gentiles ab omni idololatria nondum plene fuisse purgatos, simul totius legis Mosi abrogationem, etiam respectu Judaeorum, intendere ac moliri. Utique ex Gentilibus nonnulli, ut aliquo specimine dicta confirmem, in primis Philosophi, seu scientia majore inflati, inter Corinthios, *idolum* esse nihili, nulliusque valoris ad cibum polluendum, statuantes, nullumque sibi esse metuendum periculum ad idololatriam aut scortationem prolabendi, sibi, non obstante hoc Apostolorum interdicto, licitum esse putarunt in ipso *fano idoli* accumbere, et quemvis cibum, etiam idolo consecratum, sumere: quod Apostolus 1 Cor. VIII et X. reprehendit, non tanquam per se illicitum, de quo tacet, sed *charitati* erga infirmum fratrem contrarium, et offensionem dare aptum. Christiani vero ex Judaeis, quotquot *legis studiosi* erant, *zelotae legis* dicti Act. XXI., illud in fratribus gentilibus non tantum acre ferebant, sed et in suspitionem venerunt, eos legem Mosi penitus velle abolitam, etiam Judaeorum respectu: uti Act. XXI: 21. diserte traditur. Quorum aliqui, zelo suo in alterum extremum abrepti, ut legis auctoritatem stabilirent, ac extollerent, non contenti, gentiles decretum Apostolicum observare, eos ad totius legis Mosi observantiam esse obligatos urgere coeperunt, et se ipsos fortius legi adstrinxerunt, tanquam cujus observantia sit ad justitiam coram Deo, et vitam aeternam, necessaria: unde tunc nata fuit haec haeresis, quae tempore scriptae Epist. Pauli ad Galat., in initiis Neronis, ut supra vidimus, videtur in nervos erupisse, et in principio haud leves concitasse turbas; ut ex illa patet Epist. Continuata, et magis disseminata, est

Tern. III. Hh sequente

sequente periodo, ortis Nazaraeis ac Ebionitis: de quibus postea.

§. CCX. *Tertiae* haeresios, quae pietati ac virtuti, praetextu libertatis Christianae, nervos incidit, tractatione ad frequentem periodum dilata, cum ad eam verius, quam ad Apostolicam, pertineat, ad *schisma* illud notabile Ecclesiae Corinthiacae paucis illustrandum pergo. Quo fini ante omnia observandum est, verba Pauli 1 Cor. I: 11, 12. quibus dicit, inter Corinthios *alium* dicere, *ego sum Pauli*, *alium sum Cephae*, *alium sum Apollonis*, *alium sum Christi*, non improprie, et exempli instar, esse capienda, adeo ut illis sub nominibus fictis ipsi perstringantur doctores Corinthiacae Ecclesiae, tanquam a quibus fuerint denominati, quae vulgata est hypothesis, sed proprie, ita ut ipsi illi, hic nominati, Paulus, Apollo, et Petrus, capita factionis fuerint constituti, et ex illis occasionem ceperint doctores factiones formandi. Quam posteriorem sententiam, post Ligtotum, pluribus adstruxit C. Vitranga Obs. S. I. III. Nulla utique ratio dari potest, quare Apostolus Apostolos illos et Christum expresse nominasset, si eorum nulla fuisset in factionibus formandis habita ratio; multo minus, quare tam distincte et fuse diversam suam et Apollonis docendi methodum enarraverit, ac defenderit. Nullum etiam ficti sensus illorum nominum sese offert indicium. Dicit quidem c. IV: 6. se dicta de se et Apollone considerari velle, tanquam *figura quadam* translata ad se et ipsum, ut suo exemplo discant doctores se non efferre supra et contra alios sibi aequales; sed non significat, doctores illos nomina Apostolorum non praetexuisse; imo e contra, eos id fecisse, cum inde ansam ceperit Paulus, de se et Apollone illud tradendi: nec etiam ad omnia superiora, sed ad proxime praecedentia, ubi se et Apollonem pro ministris tantum Christi, et dispensatoribus mysteriorum Dei, esse habendos declaravit, et officium suum descripsit, referri possit.

§. CCXI. Hac jacta hypothesi, schismatis intellectus sese facile

facile offeret. Videntur primo in duas divisi factiones Corinthii, ob ritualis legis Mos. observantiam, dum alii plenissimam vellent hac parte libertatem, alii perfectam ejus observantiam. Quorum priores sese a Paulo et Apollone, posteriores a Petro denominarunt. Quo Apostolus respicere videtur cap. VIII, IX, X. Paulus enim et Apollo acerrimi erant libertatis Christianae, et doctrinae de justificatione ex pura gratia, sine operibus legis, adsertores, tanquam Gentium etiam Apostoli, Petrus, Judaeorum Apostolus, visus fuit illis a legis observantia minus alienus; et Judaeis magis favere, zelotis legis; qui etiam sese talem aliquatenus praestiterat aliquando Antiochiae, propterea a Paulo reprehensus, Gal. II: 11.— Posteriores deinde aliqui, Philosophiae Gnosticae, ut videtur, amantiore, funestius cuderunt schisma, circa diversam agendi methodum, qua Paulus et Apollo usi erant. Paulus, fundamenta Christianismi jacturus, prima et fundamentalia ejus dogmata hac una veritate, Jesum esse *Christum, pro nobis crucifixum*, summam comprehensa, docuerat, idque stilo simplici, sine stoliculis, aut oratoria eloquentia, ac Philosophica demonstratione, cum, quia hac debebat recenter conversis praebere, non cibum solidum, tum fundamentum jaciebat, ac testis et praeco salutis fuerat, tum denique vim veritatis, et semen regenerationis, plantaverat in ipsis. Sed Apollos, vir eloquens ac disertus, Philosophiae gnarus, huic fundamento superstructurus, sublimiora dogmata protulerat, et methodo magis oratoria usus erat: cujus specimen exstat in Epistola ad Hebraeos, ipsi, ut puto, adscribenda. Unde est, quod Paulus simplicioribus, Apollos Philosophis, et scientia inflatis, magis placuerit. Sed qui inter Corinthios fuerunt, qui se de *Christo* tantum denominarunt, quorum unusquisque dixit *ego sum Christi?* 1 Cor. I: 12. charitatis, respondeo, seu veritatis in charitate, studiosi ac sectatores, et ab omni factione alieni, non hujus aut illius doctoris discipuli, sed solius Christi; hominum, tanquam autorum et

dominorum fidei, nominibus vitatis: ita ut ultimi membri, *ego sum Christi*, sensus sit; cum unusquisque fidelium debeat dicere *ego sum Christi*, nunc, dum alii nomina Apostolorum usurpent, *sectam* et illi constituere visi sunt, qui se *Christi* dixerunt; sed illi sese Christiano nomine dignos praestiterunt, ab omni secta abhorrentes: quales omnes esse debent. Cui opinioni nostrae robur addit, quod cap. III: 21. admoneat Apost. Corinthios, *ut nemo gloriatur in hominibus*, scilicet tanquam autoribus et dominis fidei, sicut factiosi illi faciebant, solis illis, qui *Christum* nominabant, exceptis, quodque mox subjungat *sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas* — — — *vestri sunt; vos vero Christi* etc. Quo manifeste ad factiosos respicit, in hominibus gloriantes, et illos laudat, ac ab aliis distinguit, qui se Christi dicebant.

PROPAGATIO ECCLESIAE.

§. CCXII. Alterum, quod ad statum Ecclesiae Apostolicae *accidentalem* pertinet, ex collatione ejus ad mundum infidelem oritur, ejusque per orbem *propagationem*, ac *pacem* politicam, complectitur. Propagatio cum hac periodo fuerit stupenda, quippe per orbem Romanum, et vicinas regiones, quaquaversum facta, accurate est, et distincte, secundum temporum seriem, enarranda, per periodos aliquas.

I. Quorum *prima* est Ecclesiae in Apostolis fundatae Hierosolymae, unde Lex euangelica exiret, et mater omnium sequentium stabiliretur, inde Tionea dicta, Jes. II. et alibi, et brevi ibi multiplicatae. Solennis illa inauguratio facta est ann. aer. V. 33. Tiberii 20mo, 10. diebus post ascensionem Christi, festo Pentecostes, Spiritu S. in donis extraordinariis linguarum et prophetiae, externis aptisque symbolis *soni*, instar flatus vehementioris, et linguarum ignearum, super Apostolis residentium, in eos effuso, Act. II. Quo facto, Ecclesia mirabili modo brevissimo tempore

aucta

aucta est. Eodem enim inaugurationis die tria hominum millia Christo nomen dederunt, ib. 41. quibus alii sese indies adjunxerunt, ib. 47. Secunda dein Petri oratio quinque hominum millia Christo est lucrata, Aët. IV: 4. ingens mox virorum et mulierum copia adsociata est Ecclesiae, ib. V: 14. ita ut tanta jam fuerit fidelium copia, ut metum proceribus Judaeorum incusserit, ib. V: 26. numero adhuc continuo crescente, sive Hebraeorum, Judaeorum origine, sive Hellenistarum, Graecorum quidem origine, sed religione profelytorum Judaeorum ib. VI: 1. ita ut copia Credentium jam fuerit maxima Hierosolymis, per ipsos etiam sacerdotes aucta c. VI: 7. Quae omnia intra *quatuor* annorum spatium, initio a Christi adscensione sumto, peracta sunt. Stephani enim martyrium, et Pauli conversio, incidit, ut in vita Pauli vidimus, in ann. Caji *imum*, aer. V. 37^{mum}.

§. CCXIII. *Secunda* periodus est Ecclesiae per Palaestinam, et vicinas regiones, Syriae forte et Arabiae, propagatae, seseque a persecutione, sic dicta, Stephanica usque ad secundum Pauli iter Hierosolymam, cum collectis eleemosynis, seu a Caji *imo* aer. Vulg. 37, ad Claudii *3tium* aer. V. 43 porrigit, adeoque annorum *sex*. Cum de epocha conversionis Pauli, unde incipit periodus, et secundi ejus itineris Hierosol., ubi desinit, supra in vita Pauli disseruerim, sex annorum gesta, relate ad Ecclesiae multiplicationem, hic enarrasse suffecerit. Stephano lapidato, cum vehemens Ecclesiam Hierosolymitanam invaderet persecutio, discipuli, per Judaeam et Samariam dispersi, manentibus Apostolis Hierosolymae, euangelium per omnes illas circumtulerunt regiones, ita ut ipsa Samaria, Philippo Evangelista, uno septem illorum Aët. VI. memoratorum, euangelium adnunciante, multos Christo dederit credentes Aët. VIII: 5. Philippus dein peragravit urbes maritimas, ac Caesaream pervenit, ib. 40., tantosque progressus fecit euangelium, ut Judaea, Samaria, et Galilaea repletae fuerint

Ecclesiis Christi, c. IX: 31. Ipsa quoque Damascus evangelium recepit, maxime cum Paulus, recens conversus, ei operam dedit; nec non Antiochia, celeberrima Syriae urbs. Pervenerant enim discipuli dispersi usque ad Phoeniciam, Cyprum, et Antiochiam, sed solis adhuc Judaeis evangelium adnunciantes; quando nonnulli Cyprii et Cyrenaei illud quoque cum Hellenistis communicarunt, seu profelytis Gentilibus, Antiochiae, qui illud avide admiserunt. Quo audito, Barnabas, ab Apostolis eo missus, adcuratius viam Domini ipsis explicuit, et, Paulo sibi adsociato, magnam hominum copiam convertit, Aët. XI. ita ut *sermo Dei creverit* c. XII: 24. Petrus quoque, omnia loca percurrans, evangelium per vicinos Philistaeorum tractus, Lyddam, Joppen, et regionem Saronam, propagavit Aët. IX. Nec inprobabile est, evangelium inter Arabes, seu Moabitarum ac Ammonitarum reliquias, radices egisse, cum Paulus ibi versatus fuerit, Gal. I. licet de eo fileat historia. In ipsam Mesopotamiam illud penetrasse, et inter Edessenos propagatum, ex eo colligi potest, quod in historia Abgari, reguli Edessenorum, tradatur, ad eum venisse unum e 70 discipulis Christi, eumque sanasse. Fabulosa quidem est historia commercii litterarum Christi et Abgari, uti in vita Christi demonstravi, sed, Discipulum aliquem eo venisse, et inde ansam fuisse reliqua fingendi sumtam, non est inprobabile.

§. CCXIV. Praeter illa, quae memoravi, *tria* sunt alia, in hanc periodum incidentia, quae peculiarem merentur animadversionem, sed verbo tantum attingenda. Primum est, quod Simon aliquis Samaritanus, artibus suis magicis, quibus celeberrimam nactus erat famam, ita ut pro *magna Dei potentia*, seu viro ea praedito, fuerit habitus, renunciaverit: illustria, quae Philippus evangelista, ab Apostolo ejus nominis probe distinguendus, ut ex eo facile patet, quod Apostoli dein fuerint Samariam missi ad Spiritum S., cum baptizatis communicandum, Aët. VIII. 14., ibi patrabat,

bat, ad animum revocans miracula, et baptismo fuerit a Philippo Ecclesiae infertus, ad nudam fidei professionem; sine ulteriore animi examine, licet *cor* ejus non fuerit integrum, uti Petrus ibid. 21. declaravit. Cujus perversi animi mox signum dedit, quum a Petro potestatem Spiritum S. per inpositionem manuum dandi pecunia voluit emere; unde postea, licet perverse, seu ex falsa hypothese de Spiritu cum munere Ecclesiastico connexo, haeresis appellata est *Simoniaca*, quae munia Ecclesiastica statuit nummis acquirenda esse. De quo postea suo loco. Qua occasione Petrus, Spiritu S. illuminatus, ipsi praedixit, in quantum incideret improbitatem, et miseriam, nisi resipiscat, v. 23. his verbis: *video enim te in fel amarissimum, et nexum injustitiae* totum immergendum esse: uti intelligenda sunt. Non enim exponit, quis qualisve sit Simon, sed qualem futurum esse praevидit Petrus, nisi resipisceret, uti ex vers. sequente 24 manifestum est. Plura de Simone postea, ubi de Simonianis, dicam.

§. CCXV. *Secundum* in Eunuchi Aethiopis, dynastae Candaces, reginae Aethiopum, instructione, conversione, ac baptismo, per eundem Philippum in via, quae Hierosolyma descendit Gazam, situm est Act. VIII: 26. Quae historia haud uno nomine memorabilis est, sed hic non illustranda. Tantum obiter observari velim singularem Dei directionem, quae hic elucescit, ejusque rationem. Directionis Dei signa, quae facile in oculos incurrunt, sese offerunt in eo, quod Philippus fuerit per Angelum admonitus, ut viam, Hierosolyma Gazam tendentem, peteret, per Spiritum dein excitatus, ut se ipsi, in curru sedenti, adjungeret, legentem offenderit singularem Jes. LIII. locum, de Christi passione agentem, ejusque occasione in commercium sermonis de ejus sensu venerit, et Christum ipsi adnunciaverit, eo cum successu, ut fidem professus, et baptizatus fuerit, laetusque in patriam profectus, Philippo oculis subito erepto. Singularem hanc eunuchi conversionem qui ad animum re-

vocaverit, in eam non poterit non incidere cogitationem; hunc virum ad praeclara opera in commodum Ecclesiae fuisse destinatum; adeoque a probabili non esse alienum, quod antiqua habet traditio, ab Irenaeo adv. haeres. l. III et IV. jam memorata, et adoptata, eum euangelium in patria, et vicinis locis, cum fructu adnunciasse; licet deinceps, ut fieri adsolet, variis fabulis, quas mitto, ea fuerit ornata. Ceterum hunc virum non quidem Judaeum, quippe Aethiopem, attamen profelytum fuisse, et Judaicam professum religionem, ex adscensu ejus Hierosolymam, ut Deum ibi coleret festo aliquo solenni, et lectione Script. S. in ipso curru, Act. VIII: 27.—manifestum est. Ex quo elucescit, profelytis et eunuchis, aequae ac Judaeis, viam ad communionem Dei in Christo sub Euangelio patere; secundum Jes. LVI. Illam autem Aethiopae partem, quae Aegypto proxime subjacet, et insula Meroe continetur, intelligi, dudum est observatum. Vid. Ludolfus Hist. Aeth. l. II. c. 4. nomen quoque *Candaces* fuit regionis istius loci, jam a tempore Alexandri M., proprium: Vid. Fabricius ad Dion. Cass. l. LIV. ne alios citem.

§. CCXVI. Sicut hic Eunuchus pro primitiis credentium, non ex Gentibus, uti Nicephorus H. E. l. II. c. 6. autumat, sed profelytis illustrioribus, aliquatenus haberi potest, ita, quod *tertium* est hujus periodi phaenomenon, Cornelii conversio, itidem prorsus singularis, solennem Dei declarationem de gentibus, una cum Judaeis, eandem plane in regno Christi naëturis sortem, luculenter exhibet. Narratur haec historia Act. X., nemini non ex lectione Script. nota, vel facile haurienda. Quare uno alterove defungar observato. Cornelium Centurionem cohortis, e legione dicta Italica, cujus apud Arrianum frequens est mentio, fuisse gentilem quidem, et non profelytum, quod ante omnia notari velim, ex omnibus narrationis partibus clarius est, quam ut demonstrare necesse sit: attamen, licet nihil cum rituali lege Mosaica commune habuerit, notitia
veri

veri Dei, et cultus ejus rationalis, probe instructam ac ejus studiosum fuisse, aequè constat ex v. 35., eoquè nomine Judaicae gentis amantiorè, ac ab ea aestimatum fuisse, vel ex v. 22. patet, cum *testimonium* ab universa gente Judaica habuisse ibi indicetur. Praeterea in hujus viri conversione ad Christum, ejusque modo mirabili, haud unum sese offerre indicium, notari meretur, ex quo palam constat, gentes aequè ac Judaeos ad regnum Christi pertinere, et ad eandem communionem bonorum ac donorum gratiae cum Judaeis, sine lege rituali, admittendas esse, secundum expressam Dei voluntatem. In specie huc pertinet visum Petri, quo pura et impura animalia vidit conjuncta, et sibi in cibum oblata, simul impura jam esse a Deo sancta declarata audivit; nec non Spiritus S. extraordinaria in Cornelium, ac socios gentiles, effusio ante baptismum, haud ab-similis ei, quae Apostolis in principio contigerat, manifesto indicio, gentilem Ecclesiam aequè in Cornelio et amicis fuisse quasi inauguratam, ac Judaicam antea in Apostolis. De quo clare constat ex Petri verbis c. X: 47. et XII: 15. quorum sensus, quod supra jam observavi, huc redit: sicut nobis Apostolis, Judaeis, Spiritus S. miraculose e coelo, sine hominis interventu, fuit in principio communicatus, ut Ecclesia Judaica initiaretur, ita nunc idem factum est, sine manuum alicujus Apostoli inpositione, ut Gentilis inauguraretur Ecclesia, adeo ut utraque sit *unum corpus*, unusque *Spiritus*, Ephes. IV. Quod mysterium, ipsis Apostolis hucusque occultum et ignotum, singulari hoc phaenomeno nunc in lucem fuit productum; ad quod deinceps etiam provocarunt Apostoli Aët. XV., quum gentiles Christianos a legis observantia pronunciarunt liberos: uti ex Aët. XV: 8, 9. coll. 28. elucescit. Denique, cum Petrus ex Apostolis fuerit selectus ad hoc negotium, inplementum promissi, ipsi a Christo facti Matt. XVI: 19., in eo fuit conspicuum. Sicut enim fundamentum Ecclesiae Judaicae jecerat festo Pentecostes Aët. II., ita nunc Gentilis fecit.

§. CCXVII. *Tertia* periodus, ut in historia propagationis euangelii pergam, quae ad conventum Hierosolymitanum, Act. XV. ann. 14 a Pauli conversione habitum, ann. Claudii 10, vel *imo* aer. V. 50 vel 51, sese porrigit, adeoque octo continet annos, vel *septem*, post secundam perfectionem Hierosolymas cum collectis, uti ex Chronologia Pauli, supra tradita, patet, propagationem Ecclesiae comprehendit, in primis per Asiam minorem; quantum ex itineribus Pauli et Actis Apost. liquet. Persecutione Herodiana, c. XII. memorata, qua ipsa durante *crevit* Ecclesia cap. XII: 24., finita, Paulus et Barnabas, adsumto Johanne Marco, Hierosolyma, ubi *ministerium*, scilicet in eleemosynis deferendis, (hunc enim sensum adfert vox *διακονία*) expleverant c. XII: 25. relicta, cum Antiochiam reversi erant, a Spiritu S. electi, et per prophetas, ibi degentes, cum manuum inpositione dimissi, tetenderunt Seleuciam, scilicet Syriae in Pieria, indeque transfretarunt in Cyprum, ubi, postquam inter Salaminios euangelium, in synagogis Iudaeorum, incertum quo successu, adnunciassent, insula peragrata adpulerunt Paphum, celebrem urbem, ubi Proconsul Romanus Sergius Paulus residebat, et Venus, inde Paphia dicta, praecipue colebatur. Hic a Sergio Paulo, viro sapiente et prudente, arcessiti persuaserunt ipsi fidem in Christum, in primis, postquam Elymam Magum, qui acriter resistebat, a Paulo coecitate percussum vidisset, Act. XIII. Dicitur enim v. 12. credidisse; *obstupefactus super doctrina*, Domini, scilicet, quam tanta vis comitabatur. Ceterum, licet Cyprus, teste Strabone, fuerit Praetoriana provincia, in eam tamen mitti potuit Praeses, cum Proconsulari potestate, uti Norisius observavit, Cenot. Pis. l. X. sed rediit quoque Cyprus, concedente Augusto, ad jus populi, et Proconsuli paruit, de quo vid. Cl. Wesfeling, ad Hierocl. Synecdem. Ne autem quis in eo haereat, quod Elymas per Magum explicetur, notari velim, vocem *עלימא* apud Arab. superesse, et Magum denotare: singulare denique est,

est, Paulum Apostolum ab hoc tempore solo nomine *Pauli* fuisse insignitum, in monumentum illustris hujus viri conversionis; uti v. 9. haud obscure innuitur, ubi legitur *Saulus, qui etiam Paulus* etc. scilicet cognominis Sergii Pauli.

§. CCXVIII. Dein per Pamphiliae urbem Pergam transeunt, ubi Joh. Marcus sese ab iis, aegre ferente Paulo, Aët. XV: 38. separavit, incertum qua de causa, venerunt Antiochiam Pisidiae, et synagogam intrantes sese in *sede doctorum* collocarunt ipsi, (qua emphasi hic donandum est verbum *ἐκάθισαν*, alias *sederunt* simpliciter) uti ex eo liquet, quod ab ipsis fuerit petitus *Sermo ad populum* v. 15. Qua occasione Paulus efficacem pronuntiavit et elegantem concionem, quae ibid recensetur, tanta cum convictione, ut gentiles, scilicet religioni Judaicae addicti, ibi praesentes, verba sibi proximo sabbato repeti petierint: quo facto, longe majore nunc hominum copia praesente, Judaeis ringentibus, ingens gentilium facta est conversio, et sermo Dei per totam illam regionem personuit. Deinde, seditione, a Judaeis concitata, inde ejecti, Iconium venerunt, ubi magnam Judaeorum et Gentium multitudinem Christo lucrati sunt, Aët. XIV: 1. Quo ipso tempore videtur Thecla suscepisse fidem, si quid veri contineat historia Theclae, in *Actis Pauli et Theclae*. Ipsum librum esse Paulo falso adscriptum, Tertullianus de *Baptismo* jam notavit, nec in dubium vocari potest. Sed circa historiae veritatem dissentiunt Docti, nec desunt, uti ipse Grabius in *Spicil. Patr.* sec. I., qui eam admittunt. Sed, cum Lucas in *Actis* ejus non meminerit, multaque a veritate aliena, et superstitiosa, in ea occurrant; vel tota fabulosa, vel fabulis vestita, sit oportet, ita tamen, ut, aliquam nobilem virginem fuisse conversam, verum esse possit, unde occasio fuit nata exornandi hanc historiolum. Vid. etiam Beaufobrius de hisce *actis* in Hist. Manich. tom. I. Iconio expulsi, dum Gentes, a Judaeis concitatae, una cum Judaeorum proceribus, in eos insurgerent, Lystram et Derben, Lyconiae

niae civitates, sese contulerunt, multisque fidem persuaserunt, Act. XIV. maxime postquam claudum a nativitate Paulus Lystris sanasset. Ad quod miraculum adeo obstupuerunt, ut Paulum et Barnabam, hunc pro Jove, illum, quia oratorem eloquentem se praestabat, pro Mercurio, habentes, colere sacrificiis instituerint, tauros et coronas (seu tauros coronatos) ante *portam*, domus scilicet ubi versabantur Apostoli (leg. enim v. 13. cum nonnullis Mss. ἐπὶ τῇ πυλῶνι) ducentes; a qua vesania cum eos vix abstraxissent, docentes, se esse, respectu morborum et mortis, reliquis mortalibus pares (id enim ibi dicit vox ὁμοιοπαθεῖς) simul venisse, ut eos ab idolis ad Deum vivum, universi creatorem, et creaturarum curatorem, ac benefactorem, multis indiciiis inter homines, etiam Gentiles, comprobatum, revocarent; brevi post a Judaeis Antiochiae Pisidiae, et Iconii, qui eo venerant, incitati, lapidibus Paulum petierunt, et urbe extraxerunt tanquam mortuum. Sed subito restitutus rediit in urbem, et sequente die inde cum Barnaba tetendit Derben, ubi multos fecit discipulos Christi. Quibus accensenda est Timothei mater Eunice, et avia Lois, a quibus Timotheus in fide fuit educatus Act. XVI. 2 Tim. I et III. Denique, itinere ulterius hac vice non porrecto, repetierunt Lystram, Iconium, et Antiochiam, credentes confirmantes, simul presbyteros ubique constituentes. Quando per Pisidiam, Pamphyliam, et Attaliam redierunt Antiochiam Syriae, unde *exierant* ad euangelium adnunciandum inter Gentes, Act. XIV. Loco ἧσαν erant ibid. v. 26. leg. cum Hemsterh. ἦσαν *iverant*, et cum eis τὸ ἐργ. *ad opus* construendum est.

§. CCXIX. Quid alii Apostoli hac periodo peregerint, non constat, cum Lucas in Actis de illis fileat. Traditio vero Ecclesiastica, quam ex Apollonio, sec. II. scriptore, memorat Eusebius H. E. I. V. et ex Petri praedicatione, libro spurio, Clemens Alex. Strom. I. VI. 5. habet, Apostolos, ex praecepto Christi, mansisse *duodecim* annos Hierosolymae,

folymae, dein inde excessisse, ut Euangelium per orbem fererent. Cui si quid tribuendum sit, hac ipsa periodo exiissent ann. 5to Claudii, AEr. V. 45. simul post 5. annos rediissent Hierosolymam, cum synodo Hierosolymitanae interfuerint Act. XV. habitae ann. 10mo Claudii: sed, praeterquam quod traditio solido careat fundamento, fabulosum aliquid habet adnexum de terris, in solenni orbis divisione, singulis Apostolis forte datis, uti ex Origene refert Euf. H. E. III: 1. Quod ipsum relationis Apostolorum ad Ecclesias, non hujus aut illius loci, sed omnium locorum, repugnat. Attamen Alexandrinis hoc intervallo euangelium, cum insigni successu, fuisse per Marcum Euangelistam, Petri comitem, adnunciatum, cum constans Vet. habeat traditio, ei contradicere nolim. De quo supra in vita Marci jam monui. Petrum vero ann. 2do Claudii Romam venisse, et ibi 24 ann. egisse Episcopum, uti traditio apud Euf. H. E. lib. II. praefert, falsum esse, supra in vita Petri, jam demonstratum est.

§. CCXX. *Quarta* periodus, quae a tempore concilii Hierosolymitani sese ad priora Pauli vincula, seu ann. 4^{tum} Neronis, aer. Vulg. 58, ut ex supra dictis de Paulo patet, porrigit, estque annorum *sex*, vel *septem*, propagationem Ecclesiae complectitur per reliquas non tantum Asiae partes, sed inprimis per Graeciam, et alias Europae regiones; adeo ut Paulus in cursu suo jam Illyricum usque venerit, Rom. XV: 19. Synodo illa finita, Paulus, a Barnaba propter Joh. Marcum, quem comitem nolebat Paulus, quia sese antea subduxerat, sed volebat Barnabas, Act. XV. separatus, adsumto Sila, viro egregio, ab Apostolis una cum Paulo et Barnaba Antiochiam cum decreto synodi Apostolicae ablegato, Act. XV: 22. qui una cum Timotheo Paulo adfuit Ecclesiam plantanti inter Corinthios 2 Cor. I: 19. et cujus nomen Paulus cum suo junxit in inscriptione Epist. ad Thessalon., ubi Sylvanus adpellatur, quod idem nomen est ac Sylva; eo, inquam, adsumto Syriam, et Ciliciam tran-

fiens, fratresque confirmans Act. XV: 41. rediit Derben et Lystram, ubi comitem sibi adjunxit Timotheum, de quo supra, ubi de Evangelistis, egi, Act. XVI. Unde profecti, et urbes transeuntes, fidelesque de decreto Apostolico certiores facientes, quorum numerus indies crescebat, Phrygiam, scilicet majorem, et Galatiam petierunt, a Spiritu S. quippe impediti euangelium in *Asia* promulgare, Act. XVI: 6. Quod ut recte capiatur, notari velim, Asiam Lydianam et Proconsularem intelligi, de quo vid. Usserius in peculiari tractatu de ea, et Ez. Spanhemius Num. Diff. IX, totamque hanc rem hac ratione esse digerendam. Cum Derbae essent, et Asiam Lydianam, in qua Ephesus erat, et aliae civitates in Apocal. memoratae, adire vellent, intercessit Spiritus S., non quod euangelium ibi nollet adnunciari, sed a Paulo tunc fieri vetaret, quippe quem alio destinaverat: quare ad Septentrionalia Asiae Minoris iter flexerunt, veneruntque in Phrygiam majorem, Galatiam, et Mysiam, scilicet Olymphenam, Bithyniae proximam; quam petere cum prohiberentur ab eodem Spiritu, tetenderunt per Mysiam, scilicet Hellepontiadam, Troada, Act. XVI: 7, 8. Sed ibi in somnio per Macedonem aliquem Paulus oratus, ut in Macedoniam cum euangelio sese conferret, ipseque, rebus inter se collatis, ac comparatis, quod v. 10. est *συμβάλλειν*, divinitus se vocari inde collegisset, per Samothracen et Neapolin, Lucam quoque comitem nactus, (utitur enim Lucas in Actis ab eo tempore prima persona) venit Philippos, primariam ejus tractus Macedoniae urbem, simul coloniam Romanam. De quo vid. Ez. Spanhemius Num. Diff. II. Hic cum versarentur, et in Synagoga, extra urbem ad fluvium, pro more, sita, docerent, inter alios memoratur mulier, Lydia nomine, sed Thiatyrae oriunda et habitans, purpurae vendendae negotiationem exercens, conversa, quae ad dicta Pauli adtendens gratiam consecuta est, qua veritatem eorum percepit, et admisit; sed cum foeminam fatidicam, quae nefaria sua arte dominis

luis

suis lucrum adferebat, continuo clamantem, viros illos esse
 a Deo missos ad viam salutis annunciandam, verbo ad si-
 lentium redegisset, Spiritum, ipsam inpellentem, ejiciendo,
 quia ejus testimonium recusabat, domini ejus, per lucrī
 jacturam incitati, Paulum et Silam coram judicibus palam
 accusarunt, tanquam civitatis turbatores, et rituum religi-
 onis, Romanis illicitorum, introductores. Coloniae quippe
 Romanae retinere solebant Deos et sacra Romanorum, uti
 contra Sigonium jam demonstravit Norisius Cenot. Pis.
 Diss. I. qui etiam observavit *στρατηγus*, quorum hic fit men-
 tio, fuisse *Duumviros*, summum in coloniis, quarum una
 erat haec urbs, et municipiis, Magistratum, qui etiam *λιτο-
 res*, hic dictos *ῥαεδοχus*, vers. 35. habuerunt. Quare mox,
 vestibus, pro more etiam Gentilium, laceratis, virgis caesi,
 et in carcerem coniecti sunt, ut vulgo, ad seditionem con-
 citato, fatisfieret; uti v. 22. expresse additur: quo metu
 sublato, sequente die liber exitus ipsis est concessus; quo
 cum Paulus uti nollet, publicam educationem ab ipsis du-
 cibus, ad injuriam sibi, quippe civi Romano, illatam publi-
 ce reparandam, jure postulans, honorifice cum Sila ab ipsis
 educus est, et ut urbe exiret rogatus. Quo multum con-
 tulit, quod, Paulo et Sila Deo laudes in carcere canentibus,
 terrae motu fuerint concussa fundamenta carceris, portae
 omnes apertae, et vincula incarcerationum soluta; absque ut
 aliquis tamen exierit. Quod ipsum occasionem praebeuit
 conversioni Commentariensis, seu custodis carceris, a Paulo
 instructi, et cum tota domo baptizati. Jecit itaque hoc
 tempore Paulus fundamenta Ecclesiae celeberrimae Philippens., ad
 quam dein scripsit, sub finem priorum vinculorum, Romae
 epistolam, quae superest in Canone: de quo supra expo-
 sui.

§. CCXXI. Deinde, per Amphipolin et Apolloniam, pro-
 fecti sunt Thessalonicam, metropolin Macedoniae, magnam
 et populosam civitatem, Strab. l. VII., ubi ingens etiam erat
 Judaeorum copia. Adnunciavit ibi euangelium multo qui-

dem *cum certamine* 1 Theff. II: 2., sed ingente quoque successu, cum profelytorum Graecorum, et foeminarum primariarum, haud parvus numerus Christo nomen dederit. Tribus quoque Sabbatis cum Judaeis in synagoga disseruit ex Script. S., proferens loca et testimonia Vet. Test., quod est *παράτιθέμενος* Aët. XVII: 3. et sensu eorum explicito, demonstrans Messiam debere *pati*, et *e mortuis resurgere*, eumque esse Jesum, quem ipse adnunciabat: hic enim sensus est verborum, *quod ipse est iste Christus Jesus* h. e. Jesus est iste Christus. Quo irritati Judaei ingentem concitarunt tumultum, et, cum Paulum et Silam in domo Jasonis, qui eos receperat, non invenirent, ipsum illum hospitem cum nonnullis fidelibus ad Magistratum adduxerunt, tanquam criminis reum, quod hospitium praeberet viris, orbem conturbantibus, et contra Caesarem rebellantibus, quod, *alium esse regem*, scilicet Jesum, dicerent. Sed Rectores civitatis a Jafone rectius instructi, et *satisfactione*, seu cautione de Paulo comparituro, si requiratur, accepta (hunc enim sensum adfert phrasis τοῦ ἰναὸν accipere, qua significatur Jasonem *satisfecisse* iudicio sistendum Paulum, si necesse esset) dimiserunt eos; quando Paulus et Silas, quibus addendus, ut nonnulli putant, est Timotheus, ut ex v. 14. liquet, a fratribus non *deducti*, sed *emissi*, quod est ἐκπέμπειν, cum *deducere* et comitari mox v. 15. ἀγαγεῖν adpelletur, venerunt Boeream, Aët. XVII: 1—10. Ceterum ad hanc Ecclesiam Theffalonic. duas scripsit Paulus Epistolas, omnium primas quas habemus, quibus Ecclesiam illam valde laudat; scriptae sunt, ut supra suo loco notavi, Corinthi ann. Claudii 12mo, aer Vulg. 52.

§. CCXXII. Invenerunt autem Beroeenfes nobiliore indole, et veritatem recte inquirendi studio, praeditos prae Theffalonicensibus (*ευγενεια* enim est vox technica apud Platonicos, et ab Hegesippo, in *definitionibus*, exponitur per τὴν πρὸς λόγους *ευαγωγίαν*,) scilicet Judaeis, quatenus cum Script. S., Mose et Prophetis, dicta Pauli comparaverint, ut ve-

tane

rane an falsa sint? dijudicarent, et eo fundamento lubenter adsumferint. Quare multis et foeminis nobilioribus et viris fides fuit persuasa, Aët. XVII: 11.— Quo audito, cum Judaei Thessalonica eo, ad tumultum concitandum, venissent, fratres emiserunt Paulum, profecturum quasi in Thessaliam (pro ἐπὶ θάλασσαν *ad mare* enim cum Markland. ad Lyf. omnino leg. ἐπὶ θεσσαλίαν *in Thessaliam*, quod confirmat scholion ad versum praeced. Cod. Cantabrig. Bezae) manentibus Beroeae Sila et Timotheo. Deductus dein est a fratribus Athenas, absque ut legatur in Thessalia, aut Attica, euangelium adnunciaisse, forte, ut scholion modo memoratum habet, a Spiritu inpeditus. Athenis cum moras traheret, et Silam ac Timotheum ad se venturos, ut jusserrat, expectaret, zelo accensus, quod tam celebrem urbem, eruditionis sedem, videret κατείδωλον, totam idololatriae deditam et inmersam, ac refertam idolis, disseruit de recta fide in Deum, et via salutis per Christum, cum Judaeis et proselytis in synagoga, seu academia aut schola, et cum obviis quibaque aliis in foro, sicut ab Arcesilao quoque factum fuisse tradit Aelianus V. H. XIV: 26. Nova vero Pauli doctrina perculli Epicuraci et Stoici, putantes, eum nova adnunciare *daemonia*, quia *Jesum* et *resurrectionem* docebat, sive *resurrectionem* pro Deo sumserint, uti Chrysost. jam notavit, sive vocem *Daemonium* latius de opere divino intellexerint, eum adprehensum deduxerunt in publicum locum, a Marte dictum Areopagum, ubi Senatus Atheniensis congregari, et quo populus confluere solebat, sive tanquam reum, acsi contra leges Reip., novos Deos introducendo, peccasset, sive, ut nova ejus religio examinaretur, et, si pote, adprobaretur, cum sine hujus confessus permissione nova non poterat publice adoptari. Qua occasione Paulus elegantem, et in rem adcommodatum, habuit sermonem, quo Deum, quem Athenienses nomine et titulo *ignoti* colebant, (quod ex ara, adscripta *Deo ignoto*, vel in sing. vel plur., qualis ibi vere fuit, ut a Doctis abunde est demonstratum. III. Kk monstra,

monstratum, se collegisse, ad commodam faciendam introductionem, praemittit) ipsis adnunciat, tanquam creatorem, et Dominum totius universi, qui itaque instar idoli, in templis manufactis residentis, aut instar domini a servis, quorum ope indiget, coli nequit, uti fiebat ab Idololatriis, cum ipse nullius rei indigus sit, simul omnium in terra promuscondus, et liberalissimus largitor, qui, sicut ex uno homine genus humanum in terra produxit, ita quoque sua providentia in tempore definit *tempora*, et loca habitationis hominum in terra, secundum decretum suum, (hunc enim sensum habet phrasis, *definire προτεταγμένους καιρὸς ante constituta tempora*, scilicet antea in decreto statuta determinare in tempore per providentiam) adeoque, sese omnibus hominibus in terra per beneficia et opera sua praesentem sistit, et benevolum praebet, eo scopo ut eum quaerant, adorent, et colant, naturae ejus, et rationi rectae, convenienter, non itaque per idola, acsi iis similis esset. Denique iis ob oculos ponit, Deum, temporibus praeteritis ignorantiae ad animum non revocatis, potius condonatis, et missis factis, (quae verbi *ὑπερίδεν* est hoc loco significatio, alias *παρίδεν* dicitur) nunc omnibus hominibus ubique locorum adnunciare, ut resipiscant, idololatriae renuncient, et verum Deum debite colant, tanquam rationem suo tempore reddituri Deo, mundum convenienter regulis justitiae iudicaturus, per *virum*, quem *definivit* iudicem, et cui testimonium dedit publicum, fidei omnibus faciendae sufficiens, *suscitando* eum ex *mortuis*. Quousque cum sermonem perduxisset, subito eum interruperunt auditores, et iudices, voce *resurrectionis* irritati, vel commoti, ita ut de illo viro, cujus meminerat, et quem ipsis clarius depingeret, plura non potuerit proferre. Ceterum hanc Pauli orationem pro norma esse habendam, secundum quam evangelium Gentibus adnunciandum sit, a facilioribus ad difficiliora pergen-
do, non male observavit Ambrosius ad Lucam Oper. t. I. Nec fructu caruit oratio, cum nonnulli crediderint, et in-
ter

ter eos Dionysius Areopagita, adeoque iudex ex illa curia, et uxor ejus Damaris, alique cum ipsis. Plura de Dionysio hic non proferam, fabulosa enim de ipso, et martyrio ejus, adtentionem non merentur, de confusione ejus cum Dionysio Parisiensi, et operibus, ipsius nomen praeferebantibus, postea suo loco agam. Hic memorasse suffecerit, eum pro primo Episcopo Atheniensis Ecclesiae haberi, secundum antiquam traditionem apud Euseb. H. E. l. III. quod admitti potest, si nomen illud sensu latiore sumatur.

§. CCXXIII. Corinthi, quam opibus, commercio, confluxu hominum, situsque opportunitate, celeberrimam, ac Achajae metropolin, uti constat, adiit, relictis Athenis, singulis sabbatis cum in synagoga, ingente zelo, et impulsu divino, (quod Aët. XVIII: 5. dicitur, συνέχευε τὸ πνεῦμα *strictus*, pressus, impulsus a Spiritu, seu adflatu divino) *fesum esse Christum*, irritum non tantum cum effectu Judaeis demonstrasset, certis ac claris productis testimoniis, sed et eos adeo irritasset, ut in maledicta ac blasphemiam eruperint, seseque in Spiritum S. peccati reos quasi peregierint, Paulus eos iudicio divino tradidit, et ad Gentes sese vertere dixit, adeoque, iis nuncio misso, in domo religiosi profelyti, nomine Justi, munere Apostoli functus est, per sesquiannum ingente cum successu docens, multosque convertens; divino etiam viso nocturno admonitus a Domino, *ne timeat*, cum ipsi adsit, nemoque manum hostilem injecturus sit, *nec sileat*, cum copiosam multitudinem sit Christo collecturus (sic enim membra pericopae Aët. XVIII: 9, 10. ordinanda, et jungenda, censeo.) Traxerunt quidem Ipsum Judaei ad tribunal Proconsulis Gallionis, (qui fueritne frater Senecae, eo nomine notus et celebris, an alius, mihi non constat, cum fratris Senecae *Proconsulis* nemo Veterum meminerit. Achaja vero, ut illud obiter moncam, sub Augusto adsignata Senatui, Proconsulem habuit, sub Tiberio propraetorem, a Caesare missum, sed sub Claudio rursus Proconsulem. Quae ex Dione Cass. l. LIII, LX. Tacito

Ann. I. et Suetonio in Claudio, nota sunt,) sed repulsam tulerunt, praelide Romano, seu iustitiae vindice, dignam, qui respondit, suum non esse, quaestiones religionis decidere, sed crimina civitatis tantum punire.

§. CCXXIV. Quibus peractis, Paulus inde discessit, Syriam petiturus, et in transitu visitavit Ephesios, quos nondum viderat, nullaque facta mora, postquam cum Judaeis disseruerat in synagoga, Caesaream petiit, eo animo ut Hierosolymam adiret. Quod cum fecisset, Ecclesia Hierosolymitana tantum salutata, iter flexit Antiochiam Syriae versus. Hunc enim in sensum versus 22^{dus}, meo iudicio, capiendus est; *cumque devenisset Caesaream, et adscendisset*, scilicet Hierosolymam, *eamque salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam*, ut Ecclesias nimirum confirmaret in fide. Peragrata itaque Galatica regione et Phrygia, quae *ἀνωτέρινα μέρη* superiores partes adpellantur Aët. XIX: 1. rediit Ephesum, et tres ibi trivit annos. Aët. XX: 31. In principio quidem tribus mensibus in synagoga cum Judaeis egit, sed, cum illi maledictis viam Domini lacerarent, et se obduratos praestarent, iis desertis, disseruit per biennium in schola Tyranni cuiusdam, quod nomen non erat Romanis insolitum; tantumque retulit fructum, ut tota Asia, scilicet Lydiana, ubi antea prohibitus erat concionari, ut supra vidimus, *sermonem Dei audiverit*, Aët. XIX: 10. Illustria quoque miracula per Dei potentiam patravit, in sanandis morbis, et ejiciendis daemonibus, etiam per sola Pauli *sudaria*, vel *femicinctia* (sive lintea, sudori detergendo, ac subligacula, partes anteriores opificum, quam artem Paulus exercuit Aët. XVIII: 3., cingentia,) ipsis adplicita ib. XIX: 12. Deo, fidei eorum causa, modum hunc singularem, nec ab aliquali superstitione liberum, pro hoc tempore ferente. Quod cum nonnulli Judaei exorcistae imitari vellent, nomine Christi in conjurando invocato, male mulctati sunt a daemoniaco, et cum ignominia repulsi: unde accidit, ut multi *curiosis* illis artibus, quae *μαγεία* adpellari solent, renunciaverint, Christo-
que

que nomen dederint; libris quoque suis, qui ingente pretio venire solebant, combustis. Quod nemini mirum accidat, cum Ephesus hac parte fuerit famosa, vel *Litteris Ephesis*, apud scriptores celebratis, testibus. Crevit itaque et praevaluit ibi valde *sermo Domini*, Aët. XIX: 20. sed idololatrias simul adeo irritavit, ut ingens fuerit orta seditio, Demetrio quodam argentario occasionem praebente. Is enim cum, Diana, Dea Ephesiorum, cujus *aeditua* erat Ephesus, quatenus ibi peculiariter colebatur, et caelo delapsum simulacrum adservabatur, ac ludi in honorem Deae celebrabantur, in contentum adducta, uti per Pauli conciones fieri incipiebat, metuebat, ne lucrum, ex imaginum Deae loculamentis, quae *vaci*, vel *vaidia*, adpellabantur, ab ipso fabricari solitis, perderet, operarios, inde victum sibi comparantes suum, excitavit; et per eos totam urbem in tumultum conjecit, ita ut in Pauli socios insurrexerint, et seditiosis clamoribus *magna Ephesiorum Diana!* omnia in summam conjecerint confusionem: Paulo, a credentibus non tantum, sed et ipsis Asiarchis, seu summis sacerdotibus, quorum unus munere fungebatur, alii eo functi erant, de quo munere legendus est, praeter alios, Ez. Spanhemius Num. Diss. XII., ipsi faventibus, inpedito, ne se, quod volebat, *populo daret*, quae Ciceronis phrasis est, hic dicitur *dare se in theatrum*.

§. CCXXV. Quo tumultu, qui zelotarum religionis, et principiorum, quibus aguntur, vivam praebet imaginem, per *scribam*, quo nomine apud Graecos insignis dignitatis et muneris viri veniunt, vid. Ez. Spanhem. Num. tom. 1. prudenter sedato, Paulus, postquam novem adhuc menses euangelio per Asiam Lydianam seminando inpendisset Aët. XIX: 22., Macedoniam rursus petiit, Troade solvens, 2 Cor. II: 12, 13. Ex Macedonia in Graeciam discessit, tresque menses moratus est, Aët. XX: 1.— quando per Macedoniam, propter insidias Judaeorum, ibid. 3. in Asiam se contulit, Philippis solvens venit Troadem, ib. 5, 6. pau-

cos dies moratus. Ubi animadversionem meretur, 1. Paulum ibi legi differuisse in solenni conventu religioso discipulorum Christi, in unum coactorum, ad frangendum panem *primo die hebdomadis*; c. XX: 7. quia inde recte colligi potest, Christianos jam hoc die consuevisse solennes agere conventus: uti in superioribus, ubi de *Cultu*, jam observavi, 2. Juvenem aliquem, *Eutychum* adpellatum, prae sermonis prolixitate, somno correptum, sopitumque profundo, decidisse e tertia contignatione deorsum, et pro mortuo habitum, sed a Paulo vitae ac sanitati redditum esse. Hinc cum per varia loca venisset Miletum, nec Ephesum tendere vellet, quia festinabat Hierosolymam circa Pentecosten, ad se presbyteros Ephesinos vocavit, et celeberrimum, ac utilissimum, ad eos direxit sermonem, Act. XX: 18.—narratum. In quo, praeter alia ad morem agendi, quem Paulus in evangelio annuntiando tenuit, et officium pastorum Ecclesiae pertinentia, notatu digna, sed non hujus loci, peculiarem meretur attentionem, quod post *suum discessum* sine spe reditus, uti ex v. 25 et 38. patet, citius aut tardius, *lupos rapaces* ovile credentium aliunde intraturos, et ex ipsis Ephesiis viros orituros, qui *perversa* sint locuturi, et discipulos a Christo post se abstracturi, praedixerit, per *illos* intelligens hostes evangelii, sive Judaeos, sive gentiles, persecutores, per *hos* vero falsos doctores, postea Gnosticos dictos, in specie illos, qui mystice Bileamitae ac Nicolaitae adpellati sunt in Apoc. II. de quibus postea suo loco.

§. CCXXVI. Persecutus dein est iter, ab Ephesiis intertristitiae, et tenerrimi amoris, varia signa, aegre, post ardentem precem una fusas, abstractus, per Tyrum, Ptolemaidam, et Caesaream, ubique Spiritu prophetico de vinculis suis admonitus, donec venerit Hierosolymam; ubi brevi est in vincula conjectus. De quo antequam agam, inquirendum est, num de aliorum Apostolorum gestis, et Ecclesiae propagatione per alios facta, seu Ecclesiis alibi erectis, aliquid

quid suppeditent monumenta antiqua: ubi moras non necesse fuerit trahere, cum hac parte parum certi habeamus; nec incertis Veterum traditionibus, ab aliis abunde productis, inmorari lubeat. Illud constat, Ecclesias hac periodo jam fuisse erectas in Asia Lydiana, cum Paulus fuit in Graecia versatus, nec non Romae: de quo paucis dicendum est. Ecclesias in Asia jam fuisse, quo tempore Paulus altera vice venit Ephesum, ex Act. XIX: 1. constat: sed quorum ministerio fundatae sint est in incerto; nisi quod opera Pauli id non fuerit factum; cum ipse, ut supra habuimus, a Spiritu fuerit inpeditus ibi concionari, et, e Graecia dein redux, moras ibi non traxerit, nec aliquid de ipso narretur aliud, quam quod cum Judaeis in synagoga disseruerit Act. XVIII: 20., et Ecclesias amplificaverit. Colossenses euangelium accepisse ab Epaphra, forte quis ex Col. I: 7. colligat, sed sine fundamento; cum ex v. 6to pateat, eos jam antea euangelium recepisse, Epaphras autem, *dilectus conservus* Pauli vocatus, v. 7. eo dein videtur ab eo missus, ut in fide eos confirmaret; quare pro euangelista, ac legato Pauli apud Coloss., recte habetur, ad quos peculiarem retinuit relationem, sicut etiam ad Laodiceos et Hierapolitanos, uti liquet ex Col. IV. 12, 13. missus quoque ab iis Romam, ut Paulo necessaria suppedicaret eorum nomine, et inserviret Col. I: 7., quod etiam fideliter praestitit, adeo ut *συναιχμαλωτος concaptivus* Pauli, seu potius socius ejus captivi, adpelletur Philem. 23., versatus enim fuit Paulus in libera custodia, et proprio hospitio, eique licebat omnes, ad ipsum venientes, suscipere Act. XXVIII: 30. Cujus respectu etiam vocatur *minister Christi* vice Colossensium apud Paulum, Col. I: 7. Phrasis *διάκονος ὑπὲρ ὑμῶν* eo in loco non est *minister Christi inter vos*, sed vestrum apud me locum supplens, vestraque adferens munera: uti etiam ex Phil. II: 25. et Philem. 13. patet. Ceterum Epaphras probe est ab *Epaphradito* distinguendus, quippe qui inter Philippenfes fuit, qualis Epaphra inter Colossenses Vid. Phil. I. cit.

§. CCXXVII. Ecclesiam fuisse *Ephesi* fundatam ab Aquila et Priscilla, videri alicui posset non inprobabile ex Act. XVIII: 1. ubi Paulus eos *Ephesi* legitur reliquisse, ipse mox discessisse: sed nec illud certum est, cum *Ephesi* jam tunc fuisse videantur credentes; ut ex loco cit. v. 20. colligi potest. Aquila vero, et Priscilla, ejus uxor, Roma fugati sub Claudio, et Corinthi noti facti Paulo, cum ipso demum venerunt *Ephesum*, ubi eos reliquit, ut est loco cit. Sed cum Act. XIX: 10. tradatur, totam *Asiam* *Lydia*-nam sermonem Dei audivisse, tempore morae Pauli *Ephesi*, altera vice, per biennium, quando in schola Tyranni disse-ruit, civitates *Asiae*, in Apoc. memoratas, tunc evangelii luce fuisse illustratas, plusquam probabile est, quicquid Alogi sic dicti, apud Epiphan. haeres. Alog. seculo II^{do} vel III^{to} contradixerint, relate ad *Thyatiram*, fundamento quippe nullo nixi. *Asiam* vero Johanni obtigisse fert quidem traditio, sed cui fidere non licet; nec Johannes eo venisse videtur, nisi destructa jam Hierosolyma, et post mortem Pauli aliquandiu. Utique, dum Paulus triennium trivit *Ephesi*, nulla facta est Johannis mentio; nec etiam quo tempore scriptae sunt Epistolae ad Timoth. Cretam recepis- se evangelium a Paulo, hoc ipso intervallo, contendent quidem aliqui, ex ad Tit. I: 5. falsa nixi hypothesi, de Epist. illa ante priora vincula exarata: ut supra, ubi de Epistolis Pauli, jam observavi. Denique *Romae* jam radices egisse evangelium, et Ecclesiam viguisse hac periodo, dubio caret ex Epist. ad Romanos, ante priora vincula scripta, nec non ex eo, quod Aquila et Priscilla, cum Judaeis sub Claudio inde expulsis, eam deferuerint, et Paulus eo veniens Ecclesiam ibi offenderit, Act. XXVIII. Sed a quibus, et quando, Ecclesia ibi collecta sit, tenebris est involutum. Quod si Chronico Euseb., Latine verso, fidentum sit, Christiani secundum Tertull. Apol. c. 5. jam *Romae* fuissent sub Tiberio: sed nec in Gr. textu, nec Hist. Eccles. II: 2. illud de urbe traditur ab Eusebio, nec illud dicit

dicat l. c. Tertullianus, qui Christianorum accusatoribus Tiberium comminatum esse periculum in genere refert: ne dicam, indicia apud ipsum existere, Christianismi tunc primum in Palaestina orti. Ante Claudium vero Ecclesiam Christi ibi fuisse non liquet, licet tempore scriptae Epist. ad Rom., ann. 4to Ner., Aer. V. 58. insigniter jam floruerit, Rom. I: 8. XVI: 19. unde falsi etiam vincitur traditio apud Irenaeum adv. Haer. l. III., nisi aliter intelligatur, de quo postea, quae habet, *a Paulo et Petro ibi fundatam esse Ecclesiam*. Quod ex eo confirmatur, quod, cum c. I: 11. dicit, se desiderare Romanam adire Ecclesiam, ut *donum spirituale* extraordinarium ei inperiat, innuat, nullum adhuc ibi fuisse Apostolum, qui solus id poterat: uti supra jam observavi. Pearson Lect. in Aët. Ap. non improbabili-ter conjecit, discipulorum aliquos, post dispersionem eorum causa persecutionis Stephanicae, euangelium Romam detulisse, in specie Andronicum et Juniam, qui *insignes inter Apostolos*, et Pauli *cognati*, adpellantur, *ante ipsum jam Christiani*, Rom. XVI: 7. forte etiam *coetanei*, aequales ejus, si pro *συναιχμαλώτης* *concaptivos* ibi legere liceret *συνελικιώτας* *coetaneos*, quae vox occurrit Gal. I: 14. vix enim intelligitur, quo sensu *concaptivi* Pauli dici queant, cum Paulus hoc tempore non fuerit *captivus*, nisi ad praecedentia quaedam vincula, quod phrasis vix fert, referatur.

§. CCXXVIII. *Quinta* periodus, quae *quinque* annorum spatium comprehendit, quot annos duravit custodia Pauli, ab ann. Ner. 4to, aer. V. 58. quo incipit, ad ann. Ner. IXmum, aer. V. 62. quo finita est, ut supra in ejus vita observavi, parum de propagatione euangelii suppeditat, cum Paulus per vincula fuerit inpeditus, et de aliis operariis nihil constet. Dum Paulus in vinculis fuit, causam suam et euangelii strenue quidem egit, plus una vice, Hierosolymis, Caesareae, et Romae, nec sine successu, nec tamen, quantos progressus fecerit euangelium, enarrari, defectu monumentorum, nisi in genere potest. Dabo ejus rei aliquem

Tom. III.

L1

conspectum,

conspectum, ut simul fata Pauli summatim pertexam. *Occasionem* remotam vinculorum praeiit consilium Jacobi Apostoli et presbyterorum Hierosol., a Paulo adprobatum, et proximam ejus executio in Templo, qua zelotae Judaeorum concitati in Ipsum injecerunt, seditione mota, manus, Aët. XXI. Consilium habuit, ut Paulus suspensionem, ac si legem Moysis abolitam, quoque respectu credentium ex Judaeis, voluerit, a se removeret, publico dato specimine contrario, in eo sito, ut partem sumeret in purificatione, per sacrificia legalia quatuor virorum credentium e Judaeis, iis adstipendo, et sumtus faciendo; uti moris erat apud Judaeos. Ceterum, ut illud in transitu observem, consilium, a Jacobo et senioribus datum, et a Paulo adsumtum, non inde natum est, quod illi legis ritualis observantiam crediderint Christianis ex Judaeis necessariam, quippe quod ex decreto synodi Hierosolymitanae non potest colligi, et doctrinae, in primis Pauli, directe adversatur, sed licitam tantum esse, et zelotis legis inter Christianos hac parte tutius esse se adcommodare, ne nimis offenderentur, minus adhuc notitia libertatis Christianae, et naturae regni gratiae, instructi: uti clare patescit ex c. XXI: 20, 21. Num autem in hac condescendentia, ut ita loquar, divinum et Apostolicum secuti sint spiritum, an humanum, et prudentiae politicae, non definiam, licet *inmodicam* Pauli *modestiam* forte cum Chrysostomo ad Epist. ad Gal. tom. X. appellare liceat: utique, quod Paulus antea reprehendit in Petro, in Judaeorum gratiam sese commercio cum Gentibus subducente, et Judaice vivere incipiente, Gal. II. illud Paulus censeretur commisisse, Christianorum ex Judaeis causa, cum hoc tamen discrimine, satis notabili, quo Petri facinus adgravatur, Pauli excusatur, quod Petri exemplum Christianos ex gentibus, legi non subiectos, a recta via seduxerit, Pauli vero Christianos ex Judaeis, quibus lex data erat, in ejus observantia tantum confirmaverit. Quicquid sit, funestum habuit effectum consilii executio, Deo quidem

quidem permittente, sed simul in bonum finem dirigente: ut eventus docuit.

§. CCXXIX. Statim ac Paulum, consilium executurum, in Templo vidissent Judaei aliqui Asiatici, Pauli concionum inter Gentes gnari, simul gentilem aliquem Trophimum Ephesium, (nonnulli cod. *τίτον Titum* habent, forte corrupte pro *τυχικόν* ex Aët. XX: 4.) Hierosolymae cum Paulo praesentem, secum a Paulo in Templum adductum falso opinarentur, Israelitas ibi praesentes clamoribus seditiosis concitarunt in eum, tanquam legis hostem, et Templi profanatorem, eo cum successu, ut tota civitas fuerit commota, et in tumultum excitata, ita ut Paulum prehenderint, Templo extraxerint, et percusserint. Quo audito Chiliarchus Lysias, seu praefectus praesidii Romani in castro, seu arce Antonia Templo proxima, cum militibus adcurrrens, eum manibus eorum eripuit, catenisque vinxit, tanquam, ut opinabatur, maleficum Aegyptium, qui antea sub Claudio, teste Iosepho, seditionem concitaverat, et 4000 sicarios in desertum eduxerat: Iosephus habet 30 millia, adnumerata reliqua turba, praeter sicarios; sed a Paulo rectius informatus, ei facultatem concionem ad turbam congregatam, quam petebat, habendi concessit. Qua occasione egregiam illam pronunciavit de gradibus castri concionem, Aët. XXII. qua suam et euangelii causam luculenter peroravit, narrando, quantus fuerit legis zelota, et furiosus Christianorum hostis, qua ratione in via Damascum fulmine ictus, in terram prostratus, visoque privatus, Christum viderit, ac audiverit ad se loquentem, testibus comitibus, qui *lucem* quidem *viderant*, sed *vocem loquentis non audiverant*, scilicet distincte (cui non repugnat Aët. IX: 7. ubi *vocem* audivisse leguntur, cum hic diserte addatur, *vocem loquentis* cum Paulo: *sonum* itaque Aët. IX., sed non *verba* audiverunt, ut hic habetur) denique quo modo visum per Ananiam receperit, et se baptizari passus sit. Hucusque eum tranquille et adtente audivisse videntur, nec forte sine

nonnullorum fructu, sed cum subjunxisset, se viso coelesti fuisse deinceps, Hierosolymae in Templo adorantem, admonitum de Hierosolymitanis, quippe non credituris, deferendis, seseque ad Gentes conferendo, in furorem acti, clamoribus, aliisque signis, ipsum de medio sublatum voluerunt.

§. CCXXX. Deinde cum Lyfias ipsum, in castrum adductum, virgis caedere jusserat, ut confessionem alicujus criminis, causae odii Judaeorum, ipsi extorqueret, sed, intellecto ipsum esse civem Romanum, ab eo abstinuisset, jussissetque synedrium Judaeorum ad se in arcem venire, ut adcusationem Judaeorum audiret: Paulus coram synedrio, praesente Lyfia, sese ad hoc usque tempus, initio scilicet a conversione sumto, coram Deo vixisse probe ac sincere mox in principio declarans, jussu Ananiae Pontificis in os a ministris adstantibus caesus, ipsi judicium Dei non sine inprecatione, et conviciis, denunciavit, nescius, vel, commotiore adfectu ac indignatione, non attendens, Pontificem ipsum esse, adeoque tanquam supremum populi rectorem, vetante lege, non esse contumeliose tractandum: de quo admonitus excusavit sese quidem, sed simul colligens, nihil justii aut aequi a synedrio esse expectandum, arte quadam sese expediendum ratus, declaravit se Pharisaicum non tantum esse, sed et Pharisaei *filium*, scilicet discipulum, simul instar filii in domo ejus educatum (hac enim emphasi donanda est phrasis, cum respiciatur ad Gamalielem, ad cujus pedes erat educatus Act. XXII: 3.) seseque, qua talem, propter doctrinam suam de resurrectione mortuorum in judicium esse vocatum. In quo veritatem non migravit, sed reticentia usus est, ut Pharisaeorum, qui partem synedrii faciebant, favorem contra Sadducaeos, alteram synedrii partem, sibi conciliaret. Quod ipsi bene successit, sed Sadducaeos adeo irritavit, ut ipsum discerpissent, nisi Lyfias ipsum inde in castrum retraxisset: Act. XXIII. Conspiratione dein a plusquam quadraginta conjuratis in ipsum detecta,

detecta, Lyfias eum ad Felicem, procuratorem Judaeae, qui Caesareae residebat, militum praesidio stipatum, ablegavit; quando in praetorio Herodis ibi in custodiam datus est.

§. CCXXXI. Hic novam sese et euangelium defendendi occasionem nactus, quam Felix ipsi praebeuit, jubendo, ut accusatores Hierosolymis ad se venirent Caesaream, innocentiam suam contra Judaeorum accusationem adeo praeclare in lucem protraxit, sicut cap. XXIV. narratur, fide sua in Christum silentio licet non involuta, ut accusatores causa ceciderint, et Paulus liberiores non tantum consecutus fuerit custodiam, a vinculis scilicet liberatus, et licentia suos, seu fidei socios, ad se admittendi donatus, sed et ad secretum sermonis commercium cum Felice, et Drusilla ejus conjugē, de quibus in historia Judaica dixi, sit admissus, quo de fide in Christum, simul de justitia, temperantia, et judicio ultimo, tanta cum efficacia disseruit, ut ipse Felix, variorum criminum, et illegitimi cum Drusilla conjugii, sibi conscius, metu et pavore fuerit correptus, simul ad ipsum dimittendum pronus, modo Paulus, quod facile potuisset, pecunia voluisset avaritiae ejus satisfacere. Biennio, non praefecturae Felicis, quae diutius longe duravit, ut suo loco vidimus, sed custodiae Pauli Caesareae, exacto, Festus ejus successor, postquam Judaeos accusantes, et Paulum se defendentem non Hierosolymis, quod Judaei volebant, sed Caesareae audivisset, ut Judaeis gratiam, quam antea frustra petierant, Act. XXV: 3. faceret, a Paulo requirens, num Hierosolymis vellet, a synedrio scilicet, se praesente, judicari, ib. 9. responsum tulit a Paulo, se provocare, qua civem Romanum, ad tribunal Caesaris, quod ipsi concessum est a Festo, ejusque concilio. Interea, antequam Romam fuit missus, occasio ipsi nata est, causam suam et euangelii denuo agendi, coram illustri confesso, praesente Agrippa juniore, et Berenice ejus uxore, de quibus supra in hist. Judaica exposui, tunc Caesareae morantibus,

tibus, eundem fere in modum, quo antea coram turba Judaica c. XXII., tanta cum vi persuasoria, ut Agrippa palam fuerit confessus, parum abesse, quin fidem Christianam et ipse admittat. Soluta confesso, judicarunt quidem Paulum dimitti posse, sed, cum Caesarem invocaverit, ad eum mittendum esse, concluderunt. Quae omnia fuse narrantur Act. XXVI. nec aliquid habent, quod moras injicit.

§. CCXXXII. Narratio itineris Pauli cum Aristarcho Macedone, et Luca, comitibus, per mare Romam, diuturni, cum duplicis anni partem, unius posteriorem, (incepit enim post jejunium legale mens. Tisri, cui Septemb. respondet, c. XXVII: 9.) et alterius priorem partem, de quo accurate differuit J. Haseus Bibl. Brem. cl. I., compleverit, praeterea molesti et periculosi, cum navis, naufragium passae, et mercium ac impedimentorum damno, conjuncti, salvis tamen omnibus personis, ad 276 usque Act. XXVII et XXVIII. fuse et exacte facta, nonnullis quidem illustrari posset observatis, sed quae hujus non sunt loci; quare, iis missis, notasse hic suffecerit, Paulum personam Apostoli cum successu egisse, in ipsa navi non tantum, sed praecipue in insula Melita, ad quam adpulerunt, et ubi hyemem triverunt. Praesentissimo enim cum versarentur in periculo, omnesque desperarent, Paulus per Angelum Dei, *cujus* erat, scilicet legatus, et servus, et *cui serviebat*, c. XXVII: 23. declaravit, se certiores esse factum, omnes fore salvos, excepta navi, in aliquam insulam inpelenda, et frangenda: ibid. 23—26. Quod exacte fuit impletum, simul Paulo addidit apud milites et alios auctoritatem, ita ut ipsius monito de cibo sumendo obsequium praestiterint. Deinde in ipsa insula, serpentem de manu sine laesione dejiciendo, Publium, insulae vel praefectum, vel primum et illustriorem virum, sanando, multosque alios ab infirmitatibus liberando, nomen suum reddidit celeberrimum; nec dubium est, quin illa occasione semen evangelii ibi cum fructu sparserit. Ceterum sitne insula maris Africani,

cani, hodie Maltha, quae vulgatio est sententia, an maris Illyrici, ejus nominis, vel Meleda dicta, uti, post Ignat. Georgium in Inspect. Crit., cujus amplam dedit relationem Bibl. Ital. tom. XI., demonstrare conatus est J. de Rhoer in disp. Acad., sub auspiciis P. Wesseling, *de Pauli naufragio*, hic non inquiri, nec definitio: verbo monuisse contentus, utramque sententiam habere, quo se commendat, *priorem* in primis, quod navem, Melite solventem, Syracusas primum, dein Rhegium, adtigisse, vix percipi queat, si in sinu Adriatico, proprie dicto, fuerit Melite, *posteriolem* vero, quod in mari Adriatico jactata dicatur navis, quo nomine mare Siculum, aut aliud, apud historicos non venit, nisi sinus Adriaticus, quodque Melite maris Libyci serpentes venenatos non alat, sed illa maris Illyrici. Alia mitto.

§. CCXXXIII. Romam adpulsus, a Christianis cum tua receptus est laetitia, a Romanis humaniter admodum tractatus. Praefecto enim praetorio, hic *στρατοπυλάρχη* dicto, qui fuit Afranius Burrhus, vir egregius, et Neronis, una cum Seneca, director, traditus, licentiam in proprio hospitio, cum uno milite, catena ipsi pro more adligato, degendi, simul quoscumque ad se admittendi, et regnum Dei in Christo palam, nullo prohibente, adnunciandi, Act. XXVIII: 16, 30, 31. accepit. Qua occasione primum quidem cum Judaeis, ad se vocatis, egit, sed, cum alium inde non retulisset fructum, quam ut secum invicem dissenserint, ac disceptaverint, ipsis declaravit, *salutare Dei*, scilicet consilium et verbum, ad Gentes esse missum, et ab iis recipiendum Act. XXVIII: 28. Quod etiam, durante hac ipsa custodia duorum annorum, ib. 30, haud uno specimine fuit impletum, cum evangelium hoc ipso tempore haud contemnendos fecerit progressus. Ipse Phil. I: 12. testatur, ea, quae sibi acciderunt, valde *cessisse* in *profecium* euangelii, et addit mox v. 13. *vincula sua in Christo conspicua fuisse facta*, (tanquam Christi causa suscepta, et ad ejus gloriam, ac regni pro-

gressum tendentia) in toto praetorio (inter milites praetorianos, et aulae Caesaris domesticos, aut cognatos, etiam palatina dignitate fulgentes, ibid. c. IV: 22.) ac reliquos omnes, Romae versatos. Illustribus personis, hoc tempore conversis, forte adnumeranda est Pomponia Graecina, Plancii Consulis uxor, quippe *superstitionis externae rea* acta sub Nerone, referente Tacito Ann. XIII: 32., quo nomine Christiana religio solebat diffamari. Paulus vero non tantum causam Christi tunc egit, sed et *multi fratrum in Domino*, fiducia e vinculis ejus sumta, *maiore cum intrepiditate sermonem Dei adnunciarunt*; Phil. I: 14.

§. CCXXXIV. *Sexta* periodus, quae est Pauli in libertatem restituti, seseque a Neron. 9no, aer. V. 62, quo liberatus est, ad Ner. 13, vel 14um, quo martyrio coronatus est, porrigit, adeoque quatuor, vel quinque, annorum est, itinera Pauli, eo tempore suscepta, et haud exiguum progressum euangelii per varia Italiae, Galliae, Hispaniae, Cretae, et Asiae loca complectitur. Quod jam antea in animum induxerat, Rom. XV: 24. hucusque non poterat efficere, mox in principio periodi effectui dedisse videtur, in Hispaniam profectus. Cui robur addit non tantum traditio apud Theodoretum ad Ep. ad Philipp. I., Chrysostomum et alios, ut Hieronym. ad Am. V. sed, quod maioris est, disertum Clementis Rom., ep. ad Cor. cap. 5. testimonium; ubi dicit, Paulum, *per totum mundum adnunciantem euangelium, pervenisse ad occidentis terminum*: quae phrasis in Hispaniam recte quadrat, ut egregie demonstravit Pearson Op. Posth. p. I. c. 8. Britanniam, quam intellectam vult Stillingfleetius Origin. Brit., includere liceret, si, Paulum eam adiisse, aliunde constaret. Euseb. Dem. evang. l. III: 7. Apost. in insulis Britannicis euangelium plantasse diserte adfirmat, ne aliorum adferam testimonia, fidei magis sublestae, apud Uffer. Ant. Brit. c. 1. Ex quo probabile quoque fit, Gallias luce euangelii coepisse illustrari, cum per Gallias venire soleant in Hispaniam. Accedit,

cedit, Ecclesias in Galliis fuisse jam initiis sec. II. patere ex Irenaeo et Tertulliano, veteresque passim testari, euangelium jam hoc tempore in Gallias penetrasse. De quo vid. P. de Marca in ep. ad H. Valesium, praefixa Hist. Eccles. Eusebii. Omisi locum 2 Tim. IV. 10. ubi Crescens legitur *in Gallias profectus*, quia lectio est dubia, cum alii cod. praefert *Galatiam*, etsi Epiphanius haer. 51. Galliam legi debere adfirmet. Venit quoque Gallia nomine Galatae; uti notum est, et Gothofred. ad Philostorg., praeter alios, quoque observavit; Theodoretus quoque Galliam per Galatiam intelligendam esse 2 Tim. IV. contendit. Tradit quidem Sulpic. Severus Hist. Eccles. I. II. *serius trans Alpes Dei religionem susceptam esse*, sed vel fidem non meretur, vel, quod malim, de Ecclesiis multiplicatis, et florentibus, capi debet: de quo postea recurret occasio agendi. Deinceps Paulus, ut ejus itinera persequar, Cretam petiit, ibique Ecclesiam fundavit, vel confirmavit, saltem Titum reliquit, Tit. I. 5. inde Macedoniam, et hylmem transgressus videtur Nicopoli in Epyro; quando Corinthum adiit, ubi reliquit Erastum, dein Troadem, Miletum etc. donec redierit Romam. Quae omnia ex 2 Tim. colligi possunt.

PERSECUTIONES.

§. CCXXXV. Alterum, quod ad statum Ecclesiae accidentalem, relate ad mundum, pertinet, *persecutiones*, fidei causa a Judaeis vel Romanis institutas, comprehendit. Qua parte pace dici potest, ut plurimum, gavisa, cum tres levissimae insectationes Judaeorum, prima in principio, haud diu post secunda, et tertia sub finem periodi, sed una tantum Romanorum, circa finem quoque, sint in historia memoratae. Tumultus enim seditiosi a Judaeis et gentibus concitati variis in locis hic in censum non veniunt. Res est stupenda. Christianos in medio Judaeorum, in Palaestina potissi-

Tom. III.

Mm

mum,

mum, versatos, plures non esse passos persecutiones, inter-
 que eos potuisse tantopere multiplicari, et statum suum tue-
 ri, *cum* quod insensissimi eorum fuerint hostes, et totalem
 legis ac civitatis destructionem eos moliri censuerint; uti
 ex occasione necis Stephani Aët. VI. et captivitatis Pauli
 ib. XXI., ne alia proferam indicia, manifestum est, *tum* san-
 guinis innocui fusi, et Messiae, regis Judaeorum, per Pro-
 phetas a Deo promissi, occisi, agerentur a Christianis rei,
 et palam coram populo declararentur procures eorum occi-
 sores Messiae: unde seditiones populi in eos videbantur
 oriturae Aët. III: 14, 15. et V: 28. cujus posterioris loci
 verba, a Judaeorum proceribus prolata in Apostolos, *re-*
pletis Hierosolymam doctrina vestra, et in nos inducere vultis
sanguinem, seu caedem, *hominis istius*, scilicet Christi, hunc
 fundunt, quod observo, sensum, seditiosis vestris concioni-
 bus populum in nos concitatis, ut ea ratione in nobis ul-
 ciscamini caedem in Christo commissam. Praeter singula-
 rem Dei curam et directionem, quae sese in hoc eventu
 facile offert, causas quaesiverim i. in nonnullorum Proce-
 rum moderatione, eorumque divisione, ac ipsorum Chris-
 tianorum prudentia, per opinionem dominantem quoque
 firmata. Quae paucis illustrabo. De nonnullorum modera-
 tione testatur prudens Gamalielis, universo populo grati
 et aestimati, consilium Aët. V: 35.— quo, exemplis supe-
 rioris temporis productis, suavit, ut ab Apostolis manus ab-
 stineant, hac addita ratione, quod eorum molimen sponte
 sua, sine persecutione, irritum sit reddendum, si ex homi-
 nibus sit, si vero ex Deo, nulla hominis oppositione non
 tantum inpediri queat, sed iram praeterea divinam, tanquam
 Deum ipsum oppugnantes, in se provocaturi sint: v. 38, 39.
 Quod consilium, sicut tunc multis placuit, vix dubitandum
 quin et postea alii fuerint secuti, saltem in initiis. Utinam
 a Christianis fuisset adoptatum! De divisione Judaeorum
 in sectam Phariseeorum ac Sadducaeorum, tanquam causa
 evangelii praeconum non majore vi oppugnationum, casus
 Pauli

Pauli Aët. XXIII., supra memoratus, satis testatur. Prudentia Christianorum in Lege Mosaica non mox, respectu credentium ex Judaeis, abolenda, sed observanda potius, quin huc multum contulerit, dubium non est, cum eam maxime curarint Judaei, et propterea quoque Jacobi, filii Alphaei, caedes, absente Praefide Romano, a Pontifice procurata, tantopere displicuisse narretur populo, et legis studiosis; uti supra ex Josepho in vita Jacobi narravi. 2. Inter causas illas locum omnino meretur metus populi, Apostolis et discipulis Christi summo opere faventis, quam ob rationem in ipsum Christum palam non fuerant ausi insurgere. Christianismus enim ingentes brevi fecerat progressus, et miraculis patris plurimorum suspensos tenuerat animos, Aët. IV: 21. V: 26. et alibi. Denique 3. huc in primis pertinet, quod Judaei, in provinciae Romanae formam redacti, plenum vitae ac necis jus amplius non habuerint, in ejus exercitio, ipsis aliquatenus concessio, a Praefidibus et Procuratoribus Romanis dependere. De quo fusius in Hist. Judaica disputavi.

§. CCXXXVI. Occasionem persecutionis, sic dictae Stephanicae, remotam et primam dedit Stephani disputatio cum Scholasticis quibusdam, qui variis e locis confluerant Hierosolymam, ubi scholam singuli erexerant, ut in legis et sacrorum notitia exercerentur; ejusmodi enim gymnasia, synagogis proxima, intelligi, jam observatum est. Ceterum *Libertini*, inter eos memorati, vel fuerunt Judaei, aut Profelyti, a Romanis manumissi, quales non defuerunt tunc temporis, ut ex Tacito, Philone Judaeo, et aliis, jam est a Doctis comprobatum, Vid. C. Vitranga Syn. V. lib. I. p. I. et Pearson Lect. in Aët. Ap., vel potius, si legendum sit *Λιβυστίνων* pro *Λιβερτίνων*, Libustini, vel Libyes, Aët. II. etiam memorati: sicut in prima edit. N. T. conjecit Bza, et confirmavit Relandus ad Jos. Ant. XVI: 6. et praefert versio Armena, teste Whistoniorum praefatione ad Mosis Chorenensis hist. Armenicam. Qua in disputatio-

ne de Lege, ut videtur, et Euangelio, cum causa caderent Scholastici, qui, ut est Act. VI: 10. resistere non poterant *sapientiae* Stephani, ejusque *Spiritui*, seu vi convictoriae, ac eloquentiae, confugerunt, pro more Zelotarum inter Christianos aequae ac Judaeos, teste omnium temporum experientia, ad violentiora media, ipsumque blasphemiae in legem et Moſen accusarunt coram Synedrio. Ad quod tractus, cum causam suam peroraret, proximam peperit necis suae causam. Oratio ejus, ad scopum rite fuit instructa, qua criminationem, ac si de Moſe et lege male sentiret et docuisset, non solum depellit, narrata singulari Dei cura erga Patriarchas, et Patres in Aegypto et deserto, sed eam ipsam in accusatores retorquet, ostendens, eos, et antea semper, et nunc, sese opponere Prophetis, et Spiritui S., cum antea Prophetas fuerint persecuti, et nunc Messiam, ab iis promissum, occiderint, v. 52. magis coeci quam Majores in Aegypto, qui Moſen in initio non agnoverunt, licet ex percussio Aegypto id saltem colligere debuissent, Moſen ipsorum invigilare saluti, adeoque audiendum esse, cum Judaeos rixantes reconciliare voluit: eo enim vers. 25. directe tendere, ex seq. 26. elucescit. Qua posteriore orationis parte exprobatoria exacerbat, et in furorem acti, in ipsum irruerunt, maxime postquam plenus Spiritu S., scilicet ecstático, adeoque in ecstasi raptus, se gloriam Dei, et Christum ad dextram Dei stantem, videre dixisset, v. 55. (vidit enim in ecstasi, eratque in Spiritu, uti Ap. I. de Johanne dicitur,) et forma judicii observata, ipsum lapidibus obruerunt, ac necarunt, ingente voce clamantem, in signum pii et compositi animi, *Domine ne imputes ipsis, et punias* (proprie ne pendas quasi in libra, quod est *iszavai*) *hoc peccatum*, ad exemplum Christi in cruce pendentis, *remitte ipsis* etc. Luc. XXIII: 34. Cujus sanguine nondum satiati, in reliquos etiam Christianos effuderunt furorem suum, cum ingentem dicantur excitasse persecutionem, Act. VIII: 1. Saulo in primis Satanicum ardorem

ardorem spirante, quippe qui, instar leonis, vastare conatus est Ecclesiam, curans, ut carceri fuerint inclusi; ib. 3. nec Hierosolymis tantum, verum in exteris quoque regionibus; uti ex itinere ejus Damascum liquet c. IX. ut ipse fatetur Act. XXVI: 11. ubi αἱ ἑξω̄ exteræ urbes sunt extra terram Judæorum, stilo eorum חוצה לארץ Num vero aliqui fuerint alii occisi, non constat. Dicit quidem Paulus, se, cum occiderentur, suffragium tulisse, seu consensisse, et rem eo adduxisse, c. XXVI: 10. sed oratorio censerì potest usus stilo, et rem exaggerasse, plurali numero adhibito, vel etiam intensionem suam declarasse, quam ipse c. XXII: 4. dicit, ad mortem tetendisse. Habuit vero singularem, et euangelio prosperum, effectum persecutio, cum Saulus hac occasione fuerit in Paulum miraculose, in via Damascum, mutatus, de quo supra egi, et discipuli dispersi euangelium per Judæam, Samariam, Galilæam, Syriam, et vicina loca circumtulerint, Apostolis Hierosolymis sub singulari Dei tutela tuto manentibus. Ceterum incidit persecutio in ann. Caji primum, AEr. V. 37. vel circum circa; ut ex epocha conversionis Pauli, supra posita, elucescit.

§. CCXXXVII. Finita hac afflictione, ἐν τῷ Στεφάνῳ seu contra Stephanum eximie dicta Act. XI: 19., uti recte vertitur, quatenus inde orta est, et ejus tantum necem forte adtulit, cum Pauli conversione, quæ brevissimi itaque fuit temporis, pace gavisa est Ecclesia Act. IX: 31. per septem fere annos, quando secunda eam corripuit, ab Herode Agrippa instituta, paulo ante mortem, sed minoris momenti, et brevioris adhuc temporis, cum præter Jacobum occisum, et Petrum incarceratum, sed miraculose liberatum, nullum legatur intulisse damnum, rege etiam brevi, singulari Dei judicio, e medio sublato. Cujus notitia ex Act. XII. unice est petenda. De Herode Agrippa, quem Hippolytus de duodecim Apostolis, in edit. Fabricii vol. I. male cum Herode Tetrarcha, seu Antipa, confudit, etiam majore dicto, ejusque morte, cum in Hist. Jud. egerim, persecutionis ab

ipso institutae notitiam verbo dedisse, suffecerit. Lucas Act. XII. cum dixisset, Agrippam adgressum esse vexare Ecclesiam, nihil aliud memorat Ecclesiae inflitum, quam Jacobi supplicium, et Petri incarcerationem, ut et ipse, finito festo Paschatis, in publicum spectaculum, morti traderetur. Quid Regem ad Christianos vexandos moverit, silentio quidem involvitur, sed cum in Petrum manus iniecerit, postquam Judaeis necem Jacobi placuisse vidisset, probabile fit, studium aurae vulgi captandae, vel populo placendi, inter rationes praecipuum tenuisse locum: quod principi ambizioso, qualis fuit Agrippa, recte convenit: quodque satis usitatum est principium, quo principes et alii ad persecutionem inflammantur dissidentium in causa fidei et opinionum, teste etiam experientia. Jacobus, quem fratrem Johannis adpellat Lucas, et gladio sublatum refert, fuit filius Zebedaei, Matt. X. ab alio Apostolo Jacobo, Alphaei filio, de quo supra suo loco exposui, probe distinguendus, ex historia Euangelica satis notus. Habuit illud cum Johanne fratre commune, quod nomen *Boanerges*, בני הרגש, *filiorum tonitru*, seu fulminum, a Christo acceperint Marc. III: 17. non mox, sed postquam ignem voluerunt Samaritanis inmittendum e coelo, ut in posterum a temerario ejusmodi proposito absterrentur Apostoli et Doctores euangelii pacis, et salutis hominum, quod ad Ps. XXIX. jam observavi: Marc. III. itaque per prolepsin, seu anticipationem, illud memoratur. Praeterea ambo erant Christo valde grati, adeo ut mater eorum a Christo ausa fuerit petere *sessionem* eorum ad dextram et sinistram ejus in regno ejus, Matt. XX. qua occasione Christus, in responso suo, illos baptismum martyrii insinuavit subituros esse: quod Jacobus expertus est plenissime, Johannes ex parte sub Domitiano, de quo postea. Missis fabulosis traditionibus de ejus gestis et sepultura, aliunde petendis, illud tantum memorabo, quod ex Clemente narrat Euf. H. E. II: 9. militem, qui eum in carcerem duxerat, vel, quod vult

vult Valesius ad Euf., accusatorem, constantia Jacobi per-
motum, fidem suscepisse Christianam; et una cum ipso fu-
isse martyrio adfectum: cujus veritatem tamen praestare
nolim, cum Lucas tam notabilem circumstantiam non vi-
deatur silentio praeteriturus. Petrum quidem carceri man-
cipavit, populi favore animatus, ut post festum Paschatis
populo gratum praeberet, ipsum morti palam tradendo,
spectaculum: sed Deus, Petrum singulari modo e carcere
educendo, et liberando, intercessit, et Regi ac populo il-
lulit, quare Rex iram in custodes effudit, illos jubendo
duci, scilicet ad supplicium mortis: v. 19. Ceterum acci-
dit persecutio ann. Claudii 4to, aer. V. 44, uti ex tempo-
re mortis Herodis, de quo in ejus vita egi, manifestum
est, nec extra Hierosolymam sese diffudit, aut alios corri-
puit: adeoque Ecclesiae parum nocuit.

§. CCXXXVIII. *Missæ tertia* persecutione, ann. 7mo Ne-
ronis, cum, Porcio Festo praefide Judaeae mortuo, Albi-
nus, ejus successor, nondum advenerat, ab Anano Pontifice
instituta, qua Jacobus Alphaei filius, cum paucis aliis, est
occisus, quam Joseph. Ant. XX, narrat, cum eam in vita
Jacobi enarraverim; ad Romanos pergo, qui sub finem
periodi inpetum in religionem Christianam coeperunt face-
re sub Nerone. Quae prima fuit persecutio, ab iis orta.
Quod enim de Judaeis, inter quos etiam erant Christiani,
Act. XVIII. sub Claudio Roma, *quia impulsore Chresto con-*
tinuo tumultuabantur, expulsis, tradit Suetonius, illud ad per-
secutionem, minus Christianorum, qua talium, trahi non
debet, uti in Hist. Jud. demonstravi. Neroniana vero per-
secutio, cum non tam religionis causa, quam Neronis fa-
cinoris in Roma incendio delenda, ac instauranda deinceps,
tegendi, fuerit instituta, sicut et peculiarem habuit
rationem politicam ea Domitiani, deinceps secuta, eam sim-
pliciter enarrabo, postea in rationes inquisiturus, quibus
sequentes Imperatores moti fuerunt ad Christianos, qua ta-
les, tantopere oppugnandos. Nero, libidine, faevitia, et sce-
leribus,

leribus, postquam a virtute, quam in principio, Burrho et Seneca directoribus superstitibus, praestitit, descivisset, nobilissimus, qui ne quidem a matre, uxore, propinquis, et amicis, manus abstinuit cruentas, cujus notitiam in Hist. Rom. supra dedi, terribile incendium Romae, quo conflagravit, forte, an dolo Principis suscitatum, incertum, ut ait Tacitus Ann. XV., sed Neroni, tanquam auctori inputatum, opinione vulgi, qua imperator credebatur *gloriam innovandae urbis quaesivisse*, secundum Sulpit. Severum H. E. II., ut a se removeret, et rumorem illum aboleret, *subdidit reos, et quaesitissimis poenis adfecit, quos per flagitia invisos vulgus Christianos adpellabat*, verba sunt Tacit. l. c. qui ea occasione veritatem historiae Christi egregie adtestatur, dicens, eos a *Christo* nomen traxisse, sub Pontio Pilato occiso, et in Judaea non solum, sed et per orbem, etiam Romae, fuisse disseminatos: addit praeterea, *eos haud perinde in crimine incendii, quam odio generis humani, esse convictos*. Ex quo colligere licet, Neronem Christianos, qua tales, non tam persequi intendisse, quam incendii et flagitiorum reos, simul iis hoc inputasse, quia fidem facilius invenire poterat ista criminatio, simul populi favorem sibi conciliare hac ratione valeret, quod homines passim odiosos, pro Romani imperii, et ita *generis humani*, hostibus habitos, e medio tollere adgrederetur Romae, urbemque ita a scelestis, et peregrinae superstitionis reis, purgaret. Saevissimae autem suae indoli plane fraena laxavit, dum haud exiguum copiam Christianorum perdiderit, praeterea crudelissime in eos saevierit, teste Tacito; alii enim ferarum tergis contesti laniatu canum interierunt, alii sunt cruci adfixi, uti Petrus, alii flammati, et in usum nocturni luminis, combusti, qui palis alligati, unco gutturi suffixo, taeda, papyro, et cera circumdati, lance oleo plena capiti inposita, usti sunt. Quo etiam adludere censetur Juvenalis Sat. I. lib. I.

*Pone Tegellinum, tuda lucebis in illa.
Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant.*

Quod *tunica punire molesta* vocat Juvenalis *ibid.* Sat. 8. et Martialis Epigr. l. X. ep. 25. Quo etiam Seneca respexit Epist. XIV.

§. CCXXXIX. Viguisse autem persecutionem praecipue, si non unice, Romae, ex Tacito patet, Sulpit. Sev. l. c. etiam indicat, et, quod majoris est, Tertullianus Apol. c. 5. qui tradit, eum *ferociisse in hanc sectam, cum maxime Romae orientem*. Accedit, crimen incendii, unde orta est persecutio, aliis, nisi Romae degentibus, cum aliqua specie imputari non potuisse. Nullo denique constat indicio, alibi terrarum Christianos fuisse vexatos. Nec illud ex Vetere Inscriptione, Pisvergae in Hispania reperta, colligi potest, quae et ipsa in dubium vocatur a Scaligero Emend. Temp., qui eam recenset. Edicta quidem a Plinio, notissima Epist. de Christianis, memorantur Christianis inimica, sed ea a Nerone fuisse promulgata, aut in specie, contra Christianos lata, non constat. De quo postea. Tempus persecutionis incidit, secundum Pearson. Ann. Paulin., in ann. Neronis *romum*, AEr. V. 64, sed de eo accuratius disputavit Alph. Vignolius in Masson. Hist. Crit. reip. Litter. tom. VIII. ubi ex festis, quae, referente Tacito, incendium Romae mox secuta, et ante finita, sunt, quam persecutio incepit, demonstrat, eam incepisse ann. Neronis *Ximo* circa 15 Nov. Causam vero fuisse incendii suspicionem, vel malignam interpretationem, Idem nobiscum contendit contra Lactantium et alios, *ibid.* tom. IX. Nec diu duravit persecutio, ultra annum non continuata; de quo vid. Pagi ad Baron., adeo ut Ecclesiae haud multum nocuerit. Pauli vero martyrium, et Timothei incarceration, contigit finita persecutione, ut in vita Pauli et Timothei vidimus. Lepidam historiam causae odii Neronis in Paulum, quam narrat Chrysoft. adv. oppugnat. vit. monast. l. I.,

Tom. III.

Nn

quia

quia concubinae ejus persuasit fidem in Christum, lubens omitto.

§. CCXL. Ex superiore tractatione, ut id verbo addam, patescit, periodum Ecclesiae Apostolicae in genere fuisse hac parte satis pacatam, et pro characteristica nota habere mirabilem plane propagationem Euangelii, quam haud una de ratione adpellare liceat *divinam*, ab *humana*, quae per media rationalia tantum peragitur, nec omnem autoritatem ac potestatem coactivam excludit, non tantum distinctam, sed *Satanicae* ac Anti-Christianae, in persecutione ac fraude sitae, directe adversam. Quae duae posteriores methodi sequentibus seculis magis invaluerunt. Quod verbo suffecerit monuisse, licet ampla institui posset tractatio. Quanta vero puritate, simplicitate, et sanctitate, Ecclesia hujus periodi floruerit, respectu doctrinae, cultus, regiminis, vitae et morum, satis quoque elucescit. Quanta fulserit gloria et splendore, ex Apostolorum, Euangelistarum, Prophetarum, aliorumque Doctorum praesentia, et donis Spiritus S. extraordinariis, aliisque indiciis, quoque in oculos incurrit. Luculentae itaque Prophetiae de regno Messiae, sancto, glorioso, et pacifico, in Ecclesia Apostolica, instar speciminis, primum habuerunt implementum. De quo prolixius in *Methodo Prophetica* disserui.

PARS POSTERIOR SEculi

AB ANN. 70mo AD FINEM,

S E C U L U M

ECCLESIAE A VIRIS, SIC DICTIS,

APOSTOLICIS GUBERNATAE.

§. CCXLI.

Artes ejus essentialis, et accidentales antequam enarrem, monumenta hoc intervallo condita, quae ad illud illustrandum aliquid conferunt, pro more, sunt recensenda, ita tamen, ut inter genuina et spuria probe distinguatur. Pro genuinis duo tantum habenda sunt, aliud Canonicum, ut adpellatur, aliud Ecclesiasticum. Priorem ad classem pertinent scripta *Johannis* Apostoli, quorum notitiam dabo, postquam ejus vitam, et gesta, ac fata, summatim enarravero: cum, alii, factis noti, id fusius praestiterint. Missis, quae de Ipso ex historia evangelica constant, quorum aliqua in vita Jacobi, filii Zebedaei, et fratris ejus, in medium produxi et illustravi, ubi de persecutione Herodis Agrippae Act. XII. disserui, quae, Christo in coelum sublato, de ipso narrantur, et nostram merentur attentionem, tantum proferam. Asiam ipsi forte fuisse in divisione orbis inter Apostolos assignatam, ut in ea evangelium adnunciaret, antiqua quidem habet traditio, apud Eusebium H. E. l. III. c. i. sed fundamento destituta, nec fide digna, cum nihil de eo tradat non tantum Lucas in Act., sed e contra, Paulum ibi Eccle-

fias fundasse, et Apostoli nullis terris fuerint adligati; inde praeterea originem repetiisse videatur, quod Johannes ibi diuturniores moras circa finem vitae traxerit. Probabilius longe est, Johannem Hierosolymis, et in Palaestina, diu fuisse versatum, quippe Judaeorum in specie Apostolum Gal. II: 9. Fuit utique ibi tempore conventus Hierosolym., ut ex Gal. II. patet, adeoque ann. Claudii 10mo, aer. V. 50. sed cum Paulus ultima vice venit Hierosolymam, et in vincula coniectus est, solius Jacobi ibi praesentis fit mentio, Act. XXI. Videtur itaque, synodo finita, alias in regiones profectus, adeoque ibi non moratus usque ad destructam Hierosolymam, uti nonnullis fuit visum, forte ex Joh. XXI. ubi Johannes a Christo declaratur *mansurus, donec venerit*; sed de mansionem Hierosolymis ibi nihil occurrit, nec etiam adventus Christi ad iudicium in Judaeos restringitur. Quorsum autem tetenderit, non adeo est liquidum. Veterum traditioni de euangelio per Johannem inter Parthos adnunciato, si quid tribuendum sit, huic tempori iter ejus ad eos lubens adligaverim, cum nullum se offerat aptius. Testatur autem de hac veterum opinione inscriptio I ep. Joh., qua *Parthis* scripta dicitur, quam Latina Vetus versio praefert; uti est apud Augustinum Quaest. Evang. I. II. quippe ex illa opinione Veterum, ut videtur, orta, quam ignorant Graeci. Nec a ratione abhorret statuere, Johannem prius Asiam superiorem visitasse, quam adierit Inferiorem, maxime cum in Parthia multi fuerint Judaei. Utique, cum Asiam Ephesinam non nisi sero, et circa tempus tumultus ac motus bellici Judaeorum in Palaestina, petiisse videatur, nec tamen Hierosolymis haeserit, tempus intermedium huic itineri in Asiam superiorem recte assignatur.

§. CCXLII. Sed quo tempore venerit Ephesum, accuratius est, si pote, definiendum. Sunt, qui eum sub Claudio jam ibi fuisse autumant, secuti Epiphanium de Alogis haeres. 51. ubi tradit, ipsum sub Claudio fuisse in insulam Patmum relega-

relegatum. Possset alicui in mentem venire, lectionem loci cit. §. 12. esse adfectam, cum annum aetatis Joh. 90um, et liberationis ab exilio sub Claudio, commiscere videatur; nisi quis eum adeo fuisse ineptum velit, ut Johannem sub Claudio eam adtigisse aetatem censuerit, cum tempore resurrectionis Christi fuerit *juvenis* Joh. XX: 4. sed idem cum repetat ibid. §. 33. oportet, vel Epiphanio adscribatur magna imprudentia, tradenti Johannem jam tunc tantum fuisse senem, vel dicatur, ipsum in genere solum voluisse tradere, Johannem valde senem scripsisse euangelium, et post reditum e Patmo, absque ut illas epochas voluerit sibi innexas. Sed haec Epiphanii opinio historiae Pauli, in Asia versantis, et ad eas Ecclesias scribentis epistolas, directe adversatur, cum Johannis nulla fiat mentio, nec ei locus ibi fuerit. Repugnat praeterea mora Johannis Hierosolymis, ut et quod Claudius non legatur Christianos infectatus, qui Judaeos tantum tumultuantes expulit Roma. Denique Epiphanius non is est, cui soli aliquid tradenti fides sit habenda, minus, si tota reclamet antiquitas, uti hoc in casu. Johannem enim sub Domitiano in eum fuisse relegatum locum, constans fert, ut mox patebit, traditio. Sed anonymus, qui vitam Timothei scripsit, apud Photium Bibl. cod. 254, refert, Johannem tempore persecutionis Neronis demum venisse Ephesum, cui concinit Simeon Metaphrast. in vita Timothei. Seriozem adhuc eum adventum fecit Chron. Paschale, quod sub nomine *epitomes temporum* exstat in Chron. Eusebii Scaligeri, ann. primo Vespasiani illud accidisse, referens, cum Titus Hierosolymam tenderet. Illud addo, Johannem in Asia Ephesina jam aliquas traxisse moras ante Domitianum, patere ex Epistolis ad illas Ecclesias scriptis, Ap. I. sub Domitiano: quae commercium aliquod Johannis cum illis indicant. Quare eorum opinioni accedere nequeo, qui vix ante Domitianum Johannem in Asiam venisse opinantur; nec illud ex eo firmatur, quod Timotheus tunc adhuc Ephesi fuerit in vivis, quippe tempo-

re Domitiani, ut putatur, martyrio adfectus. Praeterquam quod Timotheus, tanquam Apostolorum cooperarius, ibi una cum Johanne esse potuerit, ipse, ei Ecclesiae non adligatus, abesse tunc potuit, sicut fuisse videtur, dum Paulo in posterioribus vinculis adfuit Romae, et ipse incarcerationis: uti in ejus vita observavi.

§. CCXLIII. Moras postquam Ephesi traxisset novem annis, si Chronico Alex. fidendum sit, in exilium relegatus est sub Domitiano. Addit vero traditio, quam Tertullianus de *Praescript. haeret.* primus memoravit, dein Hieronymus contra Jovinian., et ad Matt. XX. magis vulgavit, Johannem Romae fuisse ante exilium in igneum oleum demersum, sed nihil detrimenti passum fuisse. Cui nemo fidem obstrinxerit, cum nemo Veterum, Irenaeus, aut Origenes, ejus meminerit, Domitiani quoque persecutio non fuerit ad mortem; ne dicam, illud supplicii genus demonstrari non posse hoc tempore fuisse usitatum: Tertulliani autoritas tanti quoque non est, ut sola sufficiat, in primis in lib. de *Praescript. haeret.*, haud uno in loco interpolato. Illud certius est, eum in exilium missum esse in Patmum, obscuram insulam, unam e Sporadibus; cujus exilii ipse meminit Ap. I: 9. Accidisse autem illud non sub Claudio, ut Epiphanius tradit, nec sub Nerone, ut Syriacae versionis inscriptio praefert, sed sub Domitiano, ex vetustioribus, ac fide dignioribus, monumentis constat: uti Irenaeo adv. haeres. V: 30. Tertulliano l. c., Origene ad Matt. XX. et Eusebio Hist. Eccles. III: 18. et in Chronico. Ultra annum autem ibi non haesit, cum Domitiani persecutio diutius non duraverit, et ejus acta fuerint a Nerva rescissa, de quo postea, ut et de Apocal. tunc accepta et scripta.

§. CCXLIV. Ecclesiis Asiae redditus, quid egerit, et quamdiu vixerit, pro certo nequit tradi, cum multa fabulosa de ipso narrentur, quibus inmorari non lubet. Illud in genere admitti potest, quod Clemens Alex. in libello, *quis dives salvetur*, refert, et ex eo Euseb. H. E. l. III: 23. cum

eum statum Ecclesiarum collapsum aliquatenus instaurasse, et Episcopos instituisse; quod ex Irenaeo adv. haer. II: 22. aliquid roboris acquirit. Praeterea et illud constat, eum summam adtigisse senectutem, et placide obdormivisse; quippe quae constans satis est traditio; quam ex Polycrate, et Origene, conservavit Euf. H. E. l. III: 1, 31. et cui praedictio Christi Joh. XXI: 22. robur addit. Cum enim Petrus, Dominum sequi, in signum martyrii ejus, jussus, Johannem vidisset quoque *sequentem*, vel potius, si ~~ex~~ non statuere liceret ante ἀπολυσθῆντα, v. 20. excidisse, ut ex responso Christi videtur colligendum, *manentem* in loco suo, rogassetque, *ipse vero quid?* vel, quare non sequitur, vel quid patietur, quid ipsi fiet? hoc tulit responsum: *si ipsum volo manere donec venero* etc. Quo haud obscure indicatur, Johannem, non violenta, uti Petrus, sed placida morte occubiturum, a Christo suo tempore, cum venerit, ad se recipiendum, et non ab homine violenta morte adficiendum, sicut Petro contingeret. *Venire* enim Christi ad Johannem opponitur fato Petri, quo violenter *duceretur* ad mortem, v. 18. adeoque in genere capiendum est de adventu Christi ad Johannem e medio auferendum, et non ad hoc aut illud judicium exercendum. De praeciso mortis anno non convenit inter Doctos. Irenaeus adv. haer. l. II: 22. et III: 3. in genere tradit, eum ad Trajani tempora superfuisse. Quod generale dictum, alii ad *primum* Trajani, ut Dodwellus ad Pearson oper. Posth., alii ad *secundum* uti Usserius ad martyr. Ignatii in Patribus Apost. Cotelerii, alii, ut Euseb. et Hieronymus, ad *tertium*, alii, ut Chronicon Paschale, ad *septimum*, referunt.

§. CCXLV. Inter ea vero, quae de Johanne tradiderunt Veteres, cum nonnulla sint singularia, quae, licet incerta, tamen pro manifeste fabulosis habere non licet, ea verbo attingam. 1. Cum Cerinthum notum illum haeticum, de quo postea, intellexisset in balneo se lavantem, dixisse fertur, *aufugiamus, ne balneum concidat, cum intus sit Ce-*

rinthus, veritatis hostis: ita Irenaeus, l. III. et ex eo Euseb. H. E. l. III et IV. prolixius retulit Epiphan. haer. 30ma, qui etiam loco Cerinthis habet *Ebionem*, contra constantem traditionem. Verum an falsum sit, quod narratur, definire vix possum: cum a Polycarpo, Johannis auditore, illud repetat Irenaeus, falsi arguere non ausim; maxime cum Johannes 2 Joh. 10. haereticos *salutari ac in domum recipi* nolit. Redolet tamen nimiam simplicitatem, et spiritum minus Apostolicum; forte simile quid protulit aliquando Johannes de Cerintho vitando, quod deinceps in hanc formam ab aliis est relatum. 2. Genio Johannis, et spiritui euangelico propius conveniret, quod Hieronymus ad epist. ad Gal. VI. de Johanne narrat, eum, cum plura, prae senectute, non posset proferre verba, paulo ante mortem in Ecclesia dixisse, *filioli! diligite alter alterum*: modo majorem haberet, quam Hieronymi testimonium adferre potest, auctoritatem. Potuit utique illud ex Epist. Johannis, quae ubique hanc charitatem spirant, originem habuisse. 3. Nec in facili est, judicium ferre de singulari historiola, qua adolescentem ab ipso conversum, et Smyrnae Episcopo commendatum, sed deinde a fide deficientem, ac latronibus associatum, singulari modo, eum adeundo, reduxisse narratur ad poenitentiam, et communionem Ecclesiae. Existat apud Clementem Alex. libro citato, et ex eo apud Euseb. H. E. l. III: 23. Incipit autem Clemens narrationem his verbis: *audi fabulam, quae ipsa non fabula est, sed vera narratio*. Unde colligi posset, simile quidem aliquid esse a Johanne factum, sed fabulis adornatum. 4. Nec severum ferre potest examen, quod ex Polycrate, Episcopo Ephesino Sec. II., refert Euseb. H. E. l. III et V., Johannem fuisse sacerdotem, et gestasse *πέταλον laminam*, scilicet in fronte. Quod nisi mystice capiatur, uti nonnulli, nescio an bene, interpretantur, vix admitti potest, cum ab Apostolo sit alienum ornamentum gestare, ad sacerdotem Judaicum pertinens. Accedit, simile quid de Jacobo, fratre Domini

Domini exstare apud Epiphanium. 5. Denique majoris non est facienda traditio de perpetua Johannis virginitate, quae originem suam debet Lucio Carino, famoso falsario, qui plurima scripta sub nominibus Apostolorum finxit. De quo vid. Beaufobr. hist. Manich. tom. I. Ornata insuper est alia fabula de Johanne sponso in nuptiis Canae Galil. Joh. II., a Domino, qui propterea iis interesse voluisset, a conjugio abstracto, et ad Apostolatam vocato: cujus auctor est Abdias Babylonius, cui Actus Apostolorum falso adtribuuntur. Plura proferre supersedeo; de canone autem Script., a Johanne confecto, postea ad Sec. sequens disseram.

§. CCXLVI. Inter Scripta Johannis, de quibus quaedam dicenda sunt, quae in canonem sunt relata, primum meo judicio, ordine temporis, locum tenet *Aocalypsis*, ipsi quidem facta in exilio sub Domitiano, ut ex superioribus constat, et litteris tunc consignata, sed non publicata, nisi post mortem ejus, nec ab ipso, sed a senioribus Asiae, viris Apostolicis, qui Johanni constanter adfuerunt; et prologum ac epilogum addiderunt. Prologum utique non esse Johannis, qui judicio pollet critico ex ipso prologo c. I: 1—3. facile colligere poterit. Sed idem de epilogo c. XXI: 17.—statuerim, maxime quia dirae et imprecationes, libris a Veteribus addi solitae, ne corrumperentur, a Johanne mihi non videntur profectae, nec tam ei, quam aliis, qui librum vulgarunt, conveniunt. Quod verbo hic tetigisse suffecerit. Confirmari et illustrari praeterea haec opinio poterit ex Euangelio Johannis, non ab ipso, sed iisdem senioribus, publicato; uti ex c. XXI: 23.—mihi manifestum videtur; quo etiam forte referri poterit c. XIX: 35. ubi haec verba inserta, *et verum est ejus testimonium*; et enim novimus, ipsum vera dicere, aliis rectius, quam Johanni ipsi, conveniunt, modo pro *οἱ δὲ νυνὶ* legatur *οἱ δὲ αὖτε νυνὶ*, uti c. XXI: 24. Est enim *οἱ δὲ νυνὶ* prorsus superfluum, cum, *eum vidiſſe*, modo dictum erat: conferri me-

retur, quod Johann. ep. 3tia, ad Gajum, dicit vers. 12: *nos testamur, et vobis, testimonium nostrum esse verum.* Con-
cinit quoque traditio Ecclesiastica apud Euf. H. E. III: 37-
quae habet, Quadratum, (eundem illum, qui Hadriano apo-
logiam pro Christianis obtulit, Euf. H. E. III: 4.) et alios,
primae successionis post Apostolos discipulos, quibus Gajus
recte accensetur, ad quem scripsit Joh. epistolam, nec non
Demetrius in ea laudatus, alique, qui in eadem Ep. dicun-
tur *exiisse* ad euangelium adnunciandum, euangelium late
disseminasse, et, praeter praedicationem, tradidisse *divinorum*
euangeliorum scripturam: quibus itaque recte tribuitur Jo-
hannis euangelii, suo testimonio ornati, publicatio. Quod
si Ap. I: 2., ubi Johannes dicitur *testificatus sermonem Dei,*
et testimonium Jesu Christi etc. ad Euangelium scriptum
censendum sit intendi digitum, licet non sit necesse, cum
de orali adnunciatione quoque intelligi queat, inde colligi
nequit, euangelium ante Apocalypsin fuisse scriptum, quia
verba sunt eorum qui publicarunt Apocalypsin, quo tem-
pore euangelium Johannis jam exstabat, ab ipsis etiam illis
cum publico communicatum. Euangelii, post Apocalypsin
Johanni factam conscripti, indicium, praeter alia, etiam
in eo quaerere forte licet, quod titulus *verbi Dei*, quo
Joh. in euangelio Christum primus insignivit, et quocum
abrupte incipit, ortus videatur ex viso Johannis Ap. XIX:
43.

§. CCXLVII. Qua de re quicquid sit, Apocalypsis in
genere complectitur, ut illud verbo observem, casus cha-
racteristicos, periodos Ecclesiae, ab initio ad finem, defini-
entes et distinguentes, cum *interni* status, seu virtutum et
vitiis, respectu, in *Epistolis* ad Ecclesias Asiae, tum *ex-*
terni, sive essentialis, sive accidentalis, seu regiminis, pro-
pagationis, et persecutionum, in libro *Sigillorum*, tum ju-
dicii singularium *civitatis*, ad quam Ecclesia peculia-
rem habet relationem, in septem *tubicinis*, praeterea in
specie amplam descriptionem tyranni Ecclesiastici, Ecclesi-

am tyrannice regentis; et persequentis, in locum Satanae, qui idem durante imperio Romano gentili egerat, succedentis, ac iudicii Dei, quo variis plagis, in septem phiolis depictis, confectus tandem destrueretur. De quibus adcuratius, et fusius, exposui in *Methodo Prophetica*. Esse denique librum genuinum, et a Johanne profectum, nemo Veterum dubitavit ante nonnullos Criticos, *alogos* ab Epiphonio haer. 51. adpellatos, et Doctores aliquos alios, millenarii regni Christi in terra oppugnatores, sec. III. Testimonium utique huic libro prae buerunt, tanquam divino, antiquissimi omnes sec. II., uti Justinus Martyr., Irenaeus, Clemens Alex., Tertullian., alii: uti in vulgus notum est, et a Doctis dudum comprobatum. Sed de genuinitate ejus hic non est locus disputandi. *Evangelium* vero quo scopo conscripserit, declaratur c. XX: 31. his verbis: *haec scripta sunt, ut credatis, Jesum esse Christum, filium illum Dei, et credentes vitam habeatis in nomine ejus*. Cui convenienter illa elegit Christi dicta, et gesta, ex quibus constare poterat, ipsum esse Johanne baptista non tantum superiorem, contra Johannitas, sed et verum, ac proprium Dei filium, et promissum Messiam, Deum simul, simul verum hominem, contra Cerinthianos, aliosque Gnosticos, qui tunc caput incipiebant exferere. Veritatem humanae in Christo naturae ipsum quoque in specie in oculis habuisse, vel ex eo inter alia elucescit, quod sermonem mox cap. I: 14., phrasi adhibita emphatica, factum esse *carnem* declaret, et in fine, tempore crucifixionis, expresse, tanquam quid magni momenti, testetur, *se vidisse* latus ejus lancea *confossum*, indeque effluxisse *sanguinem et aquam*, c. XIX: 35. Quod deinceps in 1 ep. V: 6. repetiit, tanquam Filii Dei, qui *caro* est factus, testimonium, simul signum salutis, per veram ejus mortem adductae.

§. CCXLVIII. *Prima Epistola*, dicta Catholica, quatenus ad Christianos in genere scripta est, ubicunque terrarum degentes, generale quoque habet argumentum, et scopum,

eoque manifeste tendit, ut credentes in fide Christi, veri Dei et hominis, confirmarentur, veramque Christianismi indolem, in *fide per charitatem actuosa* sitam, recte perspectam haberent, ac exercerent, et ex eo principio fidei et charitatis haurirent consolationem et laetitiam, in Deo et Christo, mundi victore, fiduciam habentes. De quo scopo ex c. I: 4. et V: 13. clare constat, et tota testatur Epistola. De tempore scriptae Epist. licet nihil praecisi proferri possit, in genere tamen adfirmare licet, scriptam fuisse post euangelium, quippe ad quod hic illic in epist. respicitur, uti ex. gr. c. I: 1., II: 13. III: 13, 14. III: 8. V: 6, 8. praeterea, postquam Gnostici sese ab Ecclesiae communione jam separaverant, et palam ostentabant, quod non nisi Trajani tempore contigit, uti colligi potest ex c. II: 18, 19. Denique ex comparatione hujus ep. et duarum sequentium haud obscure derivatur, eas eodem tempore fere missas fuisse, scriptas autem duas illas fuisse tempore Trajani ex haud uno mihi probabile videtur indicio: ex. gr., ne titulum *senioris*, ad aetatem magis quam munus pertinentem, quo sese insignit Johannes, tanquam prae singulari grandaeviditate sibi proprio, et noto, aliave leviora, urgeam, ex ep. *3tia* v. 7.— ubi praecones euangelii indicantur ad Gentes tetendisse, illudque gratis adnunciasse, recte colligitur, Epistolam tempore Trajani esse scriptam, quo studium euangelium propagandi, antea remissum, magno ardore resumptum est. Quae omnia verbo adtigisse suffecerit, cum Diss. Critica tertia contra Artemonium, *initii euangelii Johannis restituti* autorem, fusiuss illud praestiterim. Ceterum Johannem Apostolum, et non alium quendam Presbyterum, pro autore Epistolarum illarum habendum esse, secus ac nonnullis visum, comparatio cum prima Epistola, ejusdem stili et argumenti, dubitare non finit, nec aliquid obstat alicujus momenti; de titulo *presbyteri* modo dixi. Quid? quod Apostolicae autoritatis signum sese 3. ep. 10. offerat haud obscurum. Sed diutius hic morari non licet.

§. CCXLIX. Unum superest monumentum Ecclesiasticum, a Clemente Romano conditum, in ejus Epistola ad Corinthios. De quo differendum est, postquam Clementis brevem dederim notitiam: nec multa de eo proferri possunt, nisi quis vel incertis, vel fabulosis, delectetur, quae ex libris spuriiis, aut recentioris aetatis scriptoribus, peti possunt. Fueritne idem ac Clemens Phil. IV: 3. a Paulo laudatus tanquam cooperarius, uti vulgo putatur, adserere non ausim, cum inter Philipenses laborasse, et inter eos versari, dicatur: multo minus, eum a Barnaba fuisse Romae conversum, uti in lib. Recognitionum Clemens ipse narrat, l. I., constat enim spurium esse librum, et nostrum cum Flavio Clemente Conf. Rom. confundi; unde etiam ficta orta est traditio, ibid. l. VII. extans, ipsum fuisse e profapia Caesaris, natum ex Patre Faustiniiano, ac matre Matthidia, Flavius enim Clemens, et uxor ejus Flavia Domitilla, cognationem cum Domitiano habuerunt, denique, ne plura proferam, eum Chersonam, ignobilem ad Pontum Euxinum civitatem, in exilium missum, et dein in mare praecipitatum, adeoque martyrem fuisse: uti fuscè narratur apud Simeonem Metaphrasten. Nemo Veterum, uti Irenaeus, Eusebius, Hieronymus, martyrii ejus meminit, nemo elogio martyris eum ornavit ante Ruffinum, et Gregorium Turonensem, nec dubium est, quin eadem cum Clemente Conf. Romano confusio martyrium ejus pepererit. Traditur quidem mortuus ann. Trajani 3tio, ut Euf. H. E. lib. III. refert, sed sine fundamento; solet quoque iste annus ab Historicis adripi, ubi verum annum ignorant: uti multis ostendit Dodwellus ad Pearson. Oper. Posth. Verius est, quod Eutychius, Patriarcha Alex., tradit in Annal. eum ann. Domitiani 2do esse mortuum, praeterea tertium fuisse Episcopum Romanum, et sedisse ab ann. aer. V. 70mo ad 85tum, seu Domitiani 2dum. Vid. Pearson. Oper. Posth., et Dodwellus ad eum. De successione illa Episcoporum Rom. postea recurret occasio agendi.

§. CCL. Varia quidem Clementi tribuuntur Scripta, uti duae, vel quatuor, Epistolae, Recognitiones, et Homiliae Clementinae, ne de constitutionibus Apost. per Clementem, de quibus supra jam differui, dicam, sed nullum pro genuino ejus foetu agnoscendum, praeter unam ejus Epistolam ad Corinthios: de qua ante agam, quam sententiam de reliquis dicam. Scripta est ad Corinthios, causa funestarum dissensionum, Ecclesiam illam scindentium, estque responsoria ad Epist. a Corinthiis ad Romanam Ecclesiam missam, eo autem tendit, ut eos ab omni divisione, variis productis rationibus, abstrahat, et ad charitatem, pacem, aliasque virtutes Christianas excitet. Scripta quidem est a Clemente, tanquam Episcopo Romano, sed nomine totius Ecclesiae Romanae, quare Romanorum ad Corinthios epistolam adpellavit Clemens Alex. Strom. V. Primus Veterum, qui hujus epistolae meminit, quantum constat, est Dionysius Corinthiorum Episcopus in epist. ad Romanos, Soteri, eorum Episcopo, nuncupata, non ante a. 178^{mum} scripta, Euf. H. E. l. IV. sed ab eo tempore multi alii ejus fecerunt mentionem, ut catalogus testimoniorum, editioni ejus in Patribus Apost. Cotelerii praefixus, edocet. Deinde, manibus doctorum elapsa, et ignorata diu, in lucem demum prodiit a Patricio Junio, missa quippe ad Carol. I. Angliae regem a Cyrillo Lucari, episcopo Constantin., una cum cod. Miss. Alexandr. V. et N. T., a quo tempore saepe fuit edita, novissime cum variorum notis a Gul. Wotton: quibus editionibus recensendis non inmoror. Esse vero eam genuinam, etsi aliqui negent, omnes canae antiquitatis characteres mihi clare videntur evincere, et Eusebius H. E. III: 16, 38. eam ab omnibus fuisse receptam adfirmat. Simplicitas primaeva undequaque elucescit. Dogmata subtiliora parum, nec nisi generalibus formulis, tractantur: Script. V. T. loca passim, et generaliter, citantur, ut N. T. scriptores facere solent. Ex Euangeliiis et Epist. Apost. pericopae adcurate et expresse non citantur, licet ad eas respiciatur,

spiciatur, in primis Epist. ad Hebr. Divina et Ecclesiastica scripta subinde permiscuntur, canone nondum confecto. Nonnulla etiam dicta, tanquam Script. S., proferuntur, quae unde hausta sunt non constat. Denique nihil in ea occurrit Clemente, ejusque aevo, indignum. Fabula de ave Phoenice passim eo tempore fuit recepta: uti a Cotelerio et Colomesio ad hanc ep. jam satis est comprobatum: alia leviora refutavit Grabe spicil. Patr. sec. I. Ceterum Epistolam licet genuinam, fuisse ab inperito librario, in primis ex Clem. Alex., interpolatam, imo nonnullis capitibus etiam insertis, nonnulli viri eruditi quidem statuunt, sed mihi nondum persuaserunt. De quo hic fusius differuisse nihil adtinet.

§. CCLI. Gravior quaestio est de tempore scriptae Epistolae, quam praeterire nequeo. H. Dodwellus in disert. libro Pearson. de *success. prim. Pontif. Rom.* adjuncta, eam ante destructam Hierosol. per Romanos esse exaratam, ex eo potissimum disputat, quod §. 41. cultus ritualis, adhuc vigentis inter Judaeos, mentio videatur facta, imo statim post Pauli et Petri martyrium, sed ante Neronis ann. 12^{mum}. Cui opinioni vehementer obstat, quod ante a. Neron. 14^{tum} Paulus non fuerit martyrio adfectus, ut supra in vita Pauli habuimus. Praeterea Corinthii post Apostolorum mortem demum se ad Ecclesiam Rom. litteris scriptis contulerunt, cum ceteroquin Apostolos, et non Ecclesiam Rom., consultuissent, ipse Clemens non nisi aliquandiu post acceptas litteras Corinth. respondit; uti ipse ait in principio Epist. Denique, argumentum ex praesentis temporis phrasi, pro legali cultu adhuc vigente Hierosolymis, desumptum, nescio an satis solidum sit, cum sumi queat pro offerri sacrificia solebant, et ex instituto Dei debebant, si offerrentur; imo, si quid valeat argumentum, non tamen demonstraret, annum Neronis 12^{mum} litteris esse adligandum, cum per Titum demum destructa sit Hierosolyma, post mortem Neronis aliquandiu. In alterum abeunt extremum, qui, quae vulgatio-

est opinio, tempus scriptae Epist. Domitiani persecutione posterius esse autumant, duobus nixi argumentis, uno, quod Ecclesia Corinthiaca adpelletur *ἀρχαία* §. 47. altero, quod persecutio Domitiana finita memoretur §. 1, 5 et 6. sed neutrum se tueri potest, non prius, quia *ἀρχαία* adpellari potest, quatenus in *initiiis* euangelii in illas oras delati fundata est, quasi *primordiale* dicas, et apostolicam, uti est apud Clementem Alex. Strom. l. VII. uti jam responderunt ad hoc argumentum Dodwel. et Grabe. Addo, phrasin, *a diebus antiquis*, non semper tam longum tempus requirere, uti est Act. XV: 7. ubi tempus etiam brevius ante lapsum simpliciter denotat. Posterius adhuc minoris est faciendum, quia non Domitiana, sed Neroniana, persecutioni rectius convenit iste locus, uti Dodwel. et Grabe observarunt. Ex mea sententia, quae inter duo haec extrema incedit media, Epistola scripta fuit vel paulo ante destructam Hieros. per Titum, cum Vespasianus jam Imperatorem agebat, si, cultus ritualis Mosaici exercitium nondum cessasse, in hac epist. indicetur, de quo modo egi, vel, si illud verum non sit, paulo serius. Utique, 1. Neronianam persecutionem jam aliquandiu fuisse finitam, ex §. 5 et 6. manifestum est: imo 2. tumultus Romae, per continuam Imperatorum, post Neronem, mortem, mentio, ex mea opinione, fit §. 1. ubi Clemens declarat, se, *propter calamitates, et casus adversos, qui Romanis acciderunt, tardius scripsisse*: quibus verbis turbae, et calamitates, civitatis, rectius conveniunt, quam Ecclesiae vexationes, ejusmodi verbis describi non solitae; maxime si alia praeferatur lectio, forte melior, quam Pearson Vind. Ignat. p. II. c. 3. exhibet, *δι αἰφνιδίως καὶ ἐπαλλήλως γενομένας ἡμῖν συμφορας* etc. *propter repentinas, et continuas*, seu se invicem sequentes, *calamitates* etc. Mors enim Neronis varias concitavit turbas, inperio ad Galbam, mox Othonem, dein Vitellium delapso, donec in Vespasiano sedem fixam acceperit: quae adversa Neronianam persecutionem, modo memoratam, exceperunt.

perunt. Denique 3. Clemens, jam Episcopus, censendus est scripsisse Epistolam, cum nomine Ecclesiae Romanae id fecerit, uti Dodwell. et Grab. recte observarunt. Accipit autem demum Episcopatum sub Vespasiano: vid. Pearson de Success. Rom. Pontif. Diff. II. Scripta ergo videtur post ann. aer. V. 70um.

§. CCLII. Posterior Clementis Epistola, cujus fragmentum superest in Patribus Apost. Cotelerii, et alibi, licet genuina fuerit nonnullis visa, uti Dodwell. Diff. I. ad Iren. qui homiliam, vel institutionem Ecclesiasticam, mavult dicendam, et Cotelerio, rectius pro spuria ab aliis habetur, ipso quoque Grabio Spicil. Patr. Sec. I., quia Dionysius Corinth. unam tantum tribuit Clementi, apud Euf. H. E. IV: 27. nec antiqui eam memoraverint ante Euf. l. III: 38. qui eam *dubiis* scriptis adnumerat. Ex mea opinione autor non tantum Clemens non est ob rationes prolatas, sed eo posterior, et Orientalium ac Essenorum opinionibus de continentia inbutus, euangelio quoque secundum Aegyptios, cujus supra suo loco memini, usus, tanquam genuino, uti ex ipsa epistola elucescit. De quo latius disputavi in Epistolis ad amicos scriptis contra Epist. Clementinas, a Wetstenio editas: quare hic plura non addam. Superest ut de duabus Epistolis Clementis, in linguam Syriacam versis, quas nuper in lucem dedit, et genuinas declaravit, J. Wetstenius ad calcem N. T. tom. II., quae totae in virginitate, aequae virorum ac foeminarum, mirifice celebranda, ac in omnem virtutem dirigenda, versantur, mentem exponam, seu eas spurias esse demonstrem. Quod cum fusius fecerim in epistolis ad amicos, Wesselingium, Hemsterhusium, et Cannegieterum Patrem, quae prostant, hic nonnulla falsitatis criteria adtigisse suffecerit, quae multa sese in iis offerunt. Cuncta hic redolent vitam asceticam, in plenissima a mundo separatione sitam, virginitatis *professionem*, Deo factam, memorat autor, nimis extollit virginitatem, eique majorem adtribuit mercedem, quam casti-

tati in conjugio, omnem ad mulieres aditum, et conversationem cum iis, vetat, ne *adtingere* quidem *manu* in salutando permittit, nisi velata veste; mentionem jam fecit foeminarum cum viris specie continentiae cohabitantium, et viros carpit, qui id faciunt, quod ferioris est aevi; utitur jam phrasi *exorcizare* et *exorcistae*, ubi de dono expellendi daemonia loquitur: eucharistiam adpellat *divinam*, et Apostolum *divinum*, cum Apostolis non fuisse conversatum indicat, denique, ne plura congeram, Christum non tantum nusquam *Deum* vocat, sed et nihil *divini* de ipso dicit; fecus ac Clemens fecit in epist. Quibus tandem accedit, nullum Veterum, excepto Hieronymo contra Jovinian., earum meminisse, Epiphanius enim, quem Wetstenius citat, eas in oculis non habuit, quia eas in *sanctis Ecclesiis* legi dicit, nec non Davidem ac Simsonem in iis laudari, qui in hisce culpantur.

§. CCLIII. Libri *Recognitionum*, ἀναγνώσεων, ἀναγνωρίσεων, a Ruffino in ling. Lat. translati, variis veniunt nominibus, sive partium, sive totius operis, respectu; adpellantur enim Clementis *recognitio*, *itinerarium*, *gesta*, *historia* etc. Petri *periodi*, *itinerarium*, *actus*, *praedicatio*, *disputatio cum Apione* etc. Ex Veterum testimoniis, huic libro in *Patribus Apost.* Cotelerii praemissis, notum fuisse hoc opus patet tempore Origenis, sec. III., sed et communiter repudiatum, tanquam spurium: nec injuria, cum ubique sese tanquam tale prodit lectori perito. Est vero opus viri eruditi, Philosophiae Orientali dediti, Gnosticorum opinionibus, hinc quoque discendis, refertum, stilo insuper satis elegante, iudice Photio in *Biblioth.*, conscriptum. Autorem denique fuisse Bardesanem Syrum, ex Euseb. H. E. l. IV. et Epiphanio haeref. 36 notum, non inepte, sed nescio an solide, conjicit Cave in *Antiq. Apost.*, in *vita Clementis*. De quo quicquid sit, eundem autorem agnoscunt *Homiliae* Clementinae, quae sunt κηρύγματα colloquia, sermones, dissertationes, eodem quippe tenore conscriptae, simul omni eruditionis genere refertae.

§. CCLIV.

§. CCLIV. *Barnabas*, cujus nomen praefert epistola quae superest, nostramque meretur adtentionem, Cyprius, genere et origine Judaeus Levita, *Joses* vero suo nomine, sed cognomine, ab Apostolis ipsi indito, *Barnabas*, seu filius *consolationis*, adpellatus Aët. IV: 36. forte, quod ore et opere animis aliorum consolandis, ac exhilarandis, aptus prae reliquis erat, et totus intentus, quare ἀγαθός bonus, *beneficus*, etiam in opere strenuus, quam utramque significationem vox admittit, eximie vocatur, Aët. XI: 24. cujus luculentum dedit specimen in bonis suis vendendis, et eorum distributione Apostolis, in usum pauperum, commitenda Aët. IV: 3. Insuper plenus Spiritu S. et fide Aët. XI: 24. adeoque firmus in fide Christi, et spiritu fervens in ea propaganda, aptusque per Spiritus S. dona ad opus evangelistae cum fructu peragendum: quare ab Apostolis Antiochiam missus *haud exiguum turbam Christo* acquisivit, Aët. XI: 24. Deinde una cum Paulo, quem sibi adsociaverat, et Antiochiam duxerat, ibid. 25. ab ipso Spiritu S. selectus, et per prophetas, manibus inpositis, missus, ad evangelium inter Gentes adnunciandum Aët. XIII. quod ipsum, non hac tantum vicè cum Paulo, sed et altera, a Paulo ob Joh. Marcum, quem comitem volebat, sed Paulus recusabat, separatus, adsumto Marco, strenue praestitit, Cyprum sese primum conferens, unde oriundus erat, Aët. XV. Quam ob causam titulo quoque *Apostoli* insignitus est, Aët. XIV: 4, 14. quatenus a Spiritu cum Paulo ad evangelium inter gentes promulgandum segregatus, et in eo totus fuit. Ex quo non est colligendum, ipsum aequè ac Paulum, collegio Apostolorum fuisse insertum, iisdemque cum proprie dictis Apostolis gavisum privilegiis, de quo nihil constat, sed ad Apostolos, in Ecclesia propaganda, prope adcessisse. Fueritne unus 70 discipulorum Christi, uti Veteres, Clemens Alex. et alii, tradiderunt, adfirmare non ausim, nec usquam traditur in Script. S. Ceterum ubi postea versatus sit, quid egerit, quo mortis genere adfec-

tus, et quae sunt alia, non constat: nec incertas aut fabulosas narrationes, quae aliunde peti possunt, memorare lubet.

§. CCLV. Epistola ipsi adscripta, qua partim prophetias et typos ad Christum, et Ecclesiam, adplicat, et, caerimonias Mosaicas cessare, evincere conatur autor, partim viam ad vitam aeternam, in pietatis et virtutis exercitio sitam, exponit, varie edita, et in Patribus Apost. Cotelarii quoque obvia, refertur ab Eusebio H. E. III: 25. inter scripta spuria, seu, stilo Eusebii, dubiae fidei, licet a Clemente Alex., aliisque Veteribus, multis quoque recentioribus, Barnabae adtribuatur: sed tanta falsitatis praefert indicia, ut a viro Apostolico, qualis Barnabas fuit, plane aliena sit habenda, licet antiquissima, teste stili simplicitate, ac parca locorum N. T. citatione, et ante Clementem Alex., qui eam adsumsit, diu exstiterit. Plena est ineptarum allego-
 riarum, ac contortarum Script. S. interpretationum, quae Judaicum plane spirant ingenium. In litteris Graecis, *in* numerum 318 exprimentibus, quot servos, seu domesticos, habuit Abraham, et secum in hostes duxit, ingens, sed valde inepte, quaerit mysterium, dicitque, *neminem magis germanum a se accepisse sermonem*. Qualia hic occurrunt multa. Sex dies creationis adserit tot annorum millia continere, et omnia in mundo spatio 6000 annorum esse consummanda, die vero septimo, illud spatium sequente, Christum venturum ad inpios judicandos, et novum condendum mundum: denique, ne plura congeram, Christum, errore vix ferendo, dicit die *dominico* in coelum adscendisse, cum die Jovis illud contigisse, ex mora quadraginta dierum in terra, post resurrectionem, constet. Dubium itaque vix est, quin liber a Christiano Judaeo, in ritibus Judaicis bene versato, scriptus sit, et Barnabae, majoris autoritatis conciliandae ergo, inscriptus: ansa forte arrepta ex eo, quod vel Barnabas ejusdem fere argumenti opus, quod perit, condiderit, vel pro autore Epist. ad Hebraeos, eodem scopo

po scriptae, fuerit jam ab antiquissimis temporibus habitus: uti de Tertulliano tradit Hieronymus *catalogo script. Eccles.*, et ex lib. ejus de *Pudicitia* c. 20. colligi potest.

§. CCLVI. Minoris adhuc pretii liber est, qui *Pastor* appellatur, cujusque autor habetur *Hermes*, sive idem, cujus mentio est Rom. XVI: 14., sive alius ignotus, sed hujus periodi; non itaque, quod nonnullis recentioribus visum, frater Pii, Episcopi Romani circa medium sec. IIdi; cum, secundum Veteres, noster fuerit antiquior. Ipse se in hoc libro depingit Judaeum, Romae versatum, tempore Clementis Romani, vis. 2. lib. I., mercatorem et divitem, dein ad paupertatem redactum, et calamitosum, ad fidem in Christum conversum, ac pietate, commercioque cum Deo, illustrem. Alia, quae de ipso narrantur, tanquam incerta, mitto. Constat autem liber *tribus* partibus, nec nisi Latine exstat in Patribus Apostol. Cotelerii, Fabricii cod. Apocr. N. T. et alibi, quarum *prima*, *Ecclesiae* nomen praeferens, quatuor continet visiones, quibus Angelus, persona *anus* sumpta, Ecclesiam ipsi praebet conspiciendam: *secunda*, pastoris titulum gerens, unde totus etiam liber nomen *Pastoris* accepit, duodecim comprehendit mandata, ad vitam Christianam pertinentia, ab Angelo, sub specie *pastoris*, accepta: *tertia* denique *decem* exhibet similitudines, quae ad vitam Christianam ac beatam tendunt erudiendam. Citatur hic liber ab Irenaeo et Clemente Alex. tanquam divinus, etiam subinde ab Origene, qui tamen alibi, uti hom. 8 ad Num., dubitanter de eo loquitur, dicens: *sicui tamen scriptura recipienda videtur*. Sed Tertullianus de *Pudicitia* c. 10. ait, illum ab *omni concilio Ecclesiarum*, (scilicet Latinarum) *inter apocrypha et falsa judicari*. Deinde sec. IV. passim repudiatus est. Vid. Eusebius H. E. III: 3. 25. qui tamen tradit, *in nonnullis Ecclesiis publice lectum esse*. Testimonia Veterum qui velit, adeat Cotelerium in Patribus Apost., ubi ea praemissa sunt, et Pearson Vind. Ignat. p. I. c. 4. ubi multa Veterum elogia sunt conservata. Varia licet prostant Vet. et Recent.

de hoc libro judicia, autorem fuisse fanaticum, qui, imaginatione delusus, visiones sibi finxit, neutiquam virum Apostolicum, qualis Hermes fuit, adserere non vereor. Visorum structura et similitudines nihil spirant divini, nec *anus*, quae Ecclesia foret, divinas dedisse revelationes usquam legitur; stilus quoque, quo dogmata et morum praecepta per visiones traduntur, ab Apostolicis viris plane abhorret. Multa quoque in eo occurrunt a veritate aliena, licet antiquis doctoribus nonnulla consona: inter quae sunt, unicam tantum gravioribus peccatoribus concessam esse poenitentiam, Apostolos euangelium adnunciasse inferis, et salutem adtulisse; duos adesse hominibus genios, bonum et malum, Deum iis dare Spiritum, quos eo recte usuros esse praevidit, etc. Purgatorium tamen, secus ac nonnulli volunt, in eo non reperitur, cum de poenis hujus vitae exponi possit. Inter alia inepta adfirmatur, mortuos non posse regnum Dei intrare, nisi per aquam fuerint abluti, et mortalitatem deposuerint: cujus simile reperitur in euangelio, sic dicto, Nicodemi. Attamen cum liber omnes contineat canae antiquitatis characteres, a Patribus quoque magni factus, uti eo liceat tanquam monumento Ecclesiastico. Ceterum fragmenta quaedam Hermae ex doctrina, sub nomine Anastasii Alexandrini ad Antiochum ducem, exhibuit Fabricius Bibl. Gr. l. V. c. i.

§. CCLVII. Restat operum *Dionysii Areopagitae* aliquam dem notitiam, de quo viro quaedam jam dixi, ubi propagationem Euangelii enarravi. Eum a Dionysio, Parisiensi Episcopo, vel Apostolo, qui sub Decio sec. III. floruit, esse diversum, Syrmondus differt. de duobus Dionysiis, Oper. tom. IV. et Launoïus in vita Dionysii Areopagitae, alique, satis demonstrarunt. Prostant opera huic viro adsignata, duobus vol. in fol. a Corderio publicata, aguntque de *Hierarchia* coelesti, ubi novem Angelorum ordines recensentur, et *Ecclesiastica*, ubi omnes Episcopalis muneris functiones, formae, et consecrationes, exponuntur, de *Divinis nominibus*,

nominibus, mystica Theologia, praeter Epistolas, inter quas sunt ad Titum, et Johannem Euangelistam. Testimonia Veterum pro Dionysii libris, vera, falsa, collegit Delrio in *vindiciis*, qui genuinos esse conatus est demonstrare, uti et P. Halloix, alique, instituerunt, editioni Corderii sub-juncti. Coeperunt demum illi libri sec. V. innotescere, et deinceps acquisiverunt auctoritatem apud nonnullos Catholicos. Gregorius M., Papa Romanus sec. VI., dubitanter de iis loquitur, sed auctoris respectu forte magis, quam librorum ipsorum, uti novissimi editores Gregorii ad hom. 34. ad Euangel. observarunt. Primus, qui eos, tanquam indubios, citavit est Leontius Byzantinus, initio sec. VI., circa quod tempus etiam floruit Anastasius, Hodegi scriptor, qui eorum etiam meminit. Dein Martinus, Papa Romanus medio sec. VII., pro genuinis adoptavit, et Maximus Abbas, celebris ejus sec. scriptor, scholiis illustravit. Postea Theodorus Presbyter eos, singulari libro, ab objectionibus vindicare instituit. Vid. Photius Bibl. cod. 50. qui genuinitatem eorum non videtur agnovisse. Recentioribus vero temporibus, post restituta litterarum studia, eos esse spurios, plurimi viderunt, eximii viri etiam demonstrarunt, uti Morinus de *sacris ordinationibus*, Usserius de *Pseudo-Dionysiis*, dissert. inserta *vernaculis ejus sacris*, Dallengaeus de *scriptis Dionysii Areopag.*, sed in tempus genuini scriptoris adcuratius inquisivit Pearson. Vind. Ignat. p. I. c. 10. qui, eum postremis Eusebii temporibus, sec. IV., vixisse conjicit, sed sec. V. innotuisse, et VI. jam magni a nonnullis aestimatos fuisse libros, probabile fecit. Denique autorem esse Eutychianum aliquem, Le Quin, doctus ille Catholicus, operum Joh. Damasceni editor, in Diss. Damascenica recte observavit, ac demonstravit. Contenditur utique his in libris, humanam Christi naturam a Divina esse pervasam, ac inessam, adeoque *unam* tantum in eo dicendam esse naturam: corpus Christi quidem fuisse humanum, sed non hominis, quippe deificatum, ita ut, salva cor-

poris natura, dotes deitatis induerit, et humana *divine* potius, quam *humane*, gesserit Christus. Primus quoque dixit autor *Θεανδρικὴν ἐνέργειαν* *Deivirilem operationem*, quam *Θεανθρωπῶ* *Theantropo* asinxit. Accedit, Monophysitas primos in medium protulisse hos libros, et a Catholicis rejectos fuisse, donec Johannes Scythopolitanus, multorum sciliorum autor, eos esse genuinos defenderit. Denique autorem fuisse ipsum Synesium, Ptolemaidis Episcopum, suasu Theophili et Cyrilli, Episcop. Alexandr., ut Nestorio se fortius opponerent, suasque phrasas autoritate viri Apostolici confirmarent, conjicit La Croze in hist. Christianismi Aethiopiae cap. I.

§. CCLVIII. De autore quicquid sit, scripta fuisse Dionysio adfecta, et Monophysitarum foetum esse, equidem non dubitaverim. 1. Nullus Veterum eorum meminit, etsi de Dionysio egerint, nemo in disputatione cum haereticis, qui hic jugulantur, eos citavit, nemo *hierarchiam* ejus *coelestem* memoravit, aut tenuit, ne quidem per *quinque* prima secula. Eusebius in specie, et Hieronymus, eos ignorarunt. 2. Cum scripta haec in collatione Catholicorum et Severianorum sec. VI. citarentur a Severianis, Hypatius, Metropolitae Ephesus, ea nomine Catholicorum rejicit, eam quoque ob rationem, quod antea nemini in Ecclesia innotuerint. Exstat ea Collatio apud Baronium in Annal. ad ann. 532. Citantur quoque 3. in his libris Epistolae Ignatii, Dionysii aetate utique posteriores; mentio quoque fit *canonis* Script. N. T. jam confecti, etiam evangelii Johannis ac Apocal., imo l. VII. de *hierarchia Ecclesiast.* provocatur ad *antiquorum traditionem* in *paedobaptismo* defendendo. 4. Nimis quoque manifestum est, quam ut negari queat, res et ritus fec. IVti et Vti in iis describi; ex. gr. disciplinam arcani, poenitentiae formam, baptismi administrationem, consecrationem unguenti, incensum, thus, altare, monachos, eorumque consecrationem, oleum defuncto adfundendum, et quae similia sunt. 5. Stilus est turgidus, totus mysticus, et

et a viro Apostolico alienissimus, nec a cothurno tragico, vel dityrambicis ampullis, multum distans. Voces in Ecclesia receptas vitat autor, novas inepte fingit; ex. gr. baptismus adpellatur *θεογενεσία*, eucharistia *τελειτων τελετη* etc. Episcopi *ιεράρχαι*, Presbyteri *ιερείς*, Diaconi *λειτουργοι*, Monachi *θεραπευται*, etc. 6. Tandem Monophysitarum principia et phrasas sese haud obscure, ut modo notavi, in his libris offerunt.

PARTES ECCLESIAE ESSENTIALES.

FIDES ET DOCTRINA.

§. CCLXIX. De fide et doctrina Ecclesiae parum habeo quod proferam, huic periodo proprium, nisi unum alterumve observatum, circa satisfactionem et divinitatem Christi ex Clementis Romani Epistola ad Corinth., solo quippe genuino hujus temporis monumento Ecclesiastico. De Johannis Apostoli doctrina, in scriptis ejus obvia, et reliquorum Apostolorum congrua, non est hic differendi locus. Justificationis peccatoris ex sola fide, propter obedientiam Christi, in morte demonstratam, generalia quidem, ut hoc tempore adhuc moris erat, attamen luculenta exstant in ea epist. indicia: quorum praecipua producam. Propter sanguinem Christi, pro salute nostra effusum, dicitur §. 7. Deus toti mundo poenitentiae gratiam offerre; vid. et §. 49. Praeterea filum Rahabae coccineum, Jos. II, expinxisse tradit §. 12. *λυτρωσιν redemptionem per sanguinem Christi*, omnibus credentibus inpetratam; sed egregius exstat locus §. 32. his verbis expressus; et nos igitur, ex voluntate illius in Christo Jesu vocati, non per nos ipsos Justificamur, nec per sapientiam nostram, aut intelligentiam, aut pietatem, aut opera quae in cordis sanctitate operati sumus, sed per fidem, per quam cunctos, qui unquam justi fuerunt, justificavit Deus Omnipotens: nec tamen bonorum operum studium exclusum

Tom. III. Q9 vult,

vult, quippe quod per totam epist. inculcat, et §. 30. diserte dicit, credentes *operibus, non verbis, justificari*:

§. CCLX. Christi divinitati testimonium quidem praebet, sed generalioribus verbis et phrasibus, quam ut sequentium temporum quaestiones inde definiri queant. Photius Bibl. cod. 126 Clementem tradit Christum adpellare tantum *solere summum sacerdotem, et praesidem*, respiciens ad §. 36 et 58, non autem diviniore, aut sublimiore, de eo voces pronunciare, licet nec contrarium statuatur. Photium perstrinxit G. Bullus def. fid. Nic. sect. III. et aliqua produxit loca, ex quibus vera Christi divinitas probaretur, uti §. 16, 32 et 36. Sententiam breviter tribus thesibus exponam 1. *Prima* est, Clementem in Christo sublimiorem, et divinam, naturam, diserte agnovisse. Praeterquam quod §. 32. eum ex Abrahamo et Jacobo adserat esse *κατὰ σάρκα secundum carnem*, stilo Apostolico quatenus homo est, eum §. 16 adpellat *Sceptrum Majestatis Dei* ante adventum in carnem; addit enim, eum *non venisse cum jactantia arrogantiae etc. et si possit, sed in humilitate*: uti Paulus quoque dixit Phil. II. Imo vero §. 36. iisdem fere argumentis probat Christi divinitatem, quibus Apost. Heb. I., unde etiam desumpta sunt. 2. *Secunda* habet, Christum nusquam Deum, sed semper *Dominum*, et solum Patrem adpellari *Deum*: nisi quis huc trahat §. 2. secundum vulgatam lectionem, ubi *παθήματα αὐτῆς* *passiones ejus* memorantur, qui modo Deus erat vocatus: sed alia lectio habet *μαθήματα*, quam praefert Junius, vel *προσάγματα*, uti in fin. §. quare pes in hoc loco figi nequit. Hoc si Photius tantum in oculis habuit, ferri potest ejus de Clemente judicium. Sed hinc cum autore *Platonismi revelati* p. II. colligendum non est, Christum a Patribus Apostolicis pro Deo non esse habitum, sed tantum pro Sacerdote, ex Maria per Spiritum Dei nato, et exaltato, eaque ratione *deificato*; cum nullum ejus rei esset apud Clementem vestigium; rectius cum Valesio ad Euf. H. E. I: 13. statuitur, Clementem, ut hac aetate fieri solebat, generalius et simplicius:

simplicius esse locutum, imo, quod addo, imitatum stilum Epist. ad Hebr., et, cum nondum erupisset haeresis, divinitati Christi contraria, simpliciore stilo uti potuisse. 3. *Tertia* fert, Patri a Clemente fuisse supereminentiam originis tributam prae Christo, tanquam hac parte minore, et subordinato; sicut postea passim instituerunt: ut suo loco patebit. Utique *δοξολογίαν* illam *cui sit gloria* etc. soli vindicat Patri §. 32, 38, 42, 45. Adpellatur quoque §. 43. Pater solus *verus Deus*, *cui gloria in secula seculorum*; relate nimirum ad Gentium Deos, ut series docet sermonis: denique §. 46. *unum* profitetur *Deum, unum Dominum, unum spiritum*.

§. CCLXI. Dicta de Clemente ex eo praeterea confirmari possunt, quod et aliunde pateat, Christum a Christianis passim verum Deum habitum fuisse. I. Statim ac nonnulli Christum *nudum* incepterunt dicere hominem, uti sec. II. factum est, Doctores sese iis mox opposuerunt, et nomen ac rem divinitatis ipsi vindicarunt: uti ex autore posterioris Ep., quae Clementi solet, sed male, inscribi, de quo supra egi, luculenter patet. De Christo, inquit mox in principio, *nos sentire oportet, tanquam Deo*; nec decet *μικρα* humilia sentire de salute nostra et Christo. Exstat quoque elegans hanc in rem locus, §. 9. ubi Christus, *ὡν μεν το πρώτον πνεῦμα*, cum primum esset spiritus, dicitur caro factus: adeo ut ante nativitatem inter homines fuerit spiritus, h. e. stilo scriptorum sacrorum, et Ecclesiasticorum, *Deus*. Audiri enim vix meretur L. Mellierus in lib. de fide primi sec., opposito Bullo, locum misere in hunc sensum contorquens, Christum, nunc in coelis primarium spiritum, fuisse carnem. Illud nunc enim non est in textu, et verba, qui primum erat spiritus, clare exponunt existentiam ejus ante incarnationem; ne reliquas phrasas id non admittere dicam. 2. Ex Plinii notissima ep. de Christianis, l. X. ep. 97, luce meridiana clarius est, Christum fuisse Deum a Christianis agnitum, et celebratum: dicit enim eos

Christo, ut Deo, carmen dicere. Cui 3. concinit, quod Euf. H. E. V: 28. ex vetusto autore narrat, psalmos et cantica fratrum, quae in initio scripta sunt, Christum verbum Dei celebrasse, divinitatem ei adtribuendo.

CULTUS ET REGIMEN

§. CCLXII. Cum de *cultu*, secunda parte essentiali, nihil suppeditet peculiare hoc intervallum, ad *Regimen*, tertiam partem, pergo. Apostolos fuisse supremos Rectores, et universales Episcopos, quorum locum suppleverunt ipsorum delegati, suprema ab iis instructi potestate; singulas vero Ecclesias solos habuisse Presbyteros, per quos administrabantur, officio, dignitate, et potestate aequales, ita tamen ut unus fuerit status praeses, *ordine* tantum, voce illa sensu proprio, non Ecclesiastico, sumta, reliquis superior, ad superiorem periodum demonstravi. Hoc vero in statu res mansit usque ad finem periodi, seu Apostolorum, excepto Johanne, excessum. Quod enim Pearson. de success. prim. Pont. Rom. diss. I. c. 9. Paulum in ultima peregrinatione, inter priora et posteriora vincula, existimat, presbyteris praefecisse viros singulares, cum autoritate ac potestate, quam Episcopi sibi vindicant, illud huic sublesto tantum innititur fundamento, Timotheum, et Titum, tales fuisse: eos enim, et eorum similes, non Episcopos, sed Apostolorum delegatos, nec statos et ordinarios, sed extraordinarie missos, non unius Ecclesiae, sed plurium, Rectores fuisse, non suo, sed Apostolorum nomine, omnia ordinasse, supra adfirmavi. Apostolis autem e medio passim sublatis, ipsi illi delegati primum, dein, ad eorum exemplum, primarii et praesides presbyterorum, supremam in Ecclesiis singulis curam in se susceperunt, ut opinor, sed ita, ut hoc intervallo res intra terminos hosce manserit, ut praesides illi autoritate, dignitate, et officio quidem superiores, nil nisi communibus egerint votis cum Presbyteris reliquis.

quis, nec tam propria quam totius presbyterii auctoritate res administrarint, adeoque aliqua adhuc ratione fuerint aequales. Admitti itaque potest, quod Hieronymus in Ep. ad Evagrium tradit, propter schismata fuisse introductum Episcopatum, cum dissensiones similes, quibus in Ecclesia Corinthiaca olim dicebant *ego sum Pauli* etc. vigerent; sicut hoc tempore factum est.

§. CCLXIII. *Prima*, ut ordine in sententia demonstranda procedam, thesis, quae Episcopos, a Presbyteris distinctos, locum hoc intervallo tenuisse, habet, sequentibus superstructa est rationibus. 1. Ipsa rei natura huc recidere debuit. Cum enim Ecclesiae essent Apostolorum cura privatae, vix aliter fieri poterat, quin eorum delegati, per quos omnia administraverant, res capeffiverint, et fixas alicubi posuerint sedes, et a presbyteris pro supremis suis praesidibus, tanquam legati Apostolorum, fuerint agniti; praeterea hoc exemplum reliquae Ecclesiae sumserint imitandum. Quae ratione Episcopi, qui Apostolos exceperunt, facile fuerunt orti. 2. Septem Ecclesiarum Asiae *Angeli*, ad quos speciatim scriptae sunt epistolae Apoc. II et III., alii vix intelligi possunt ac Episcopi, cum nominis et numeri singularis alia nequeat reddi ratio commodior. Totum enim presbyterium, quod voluit Brigtmann. ad Ap. I. 20., intelligi nequit, uti recte advertit Usser. *de Episcoporum et Metropolit. origine*. Ex quo colligere licet, tempore Domitiani, quo Apoc. scripta est, Episcopos jam obtinuisse. Ceterum, cum quae in Episcopis reprehenduntur, ut id obiter observem, ne quis ad id obhaereat, Ecclesiis ipsis quoque imputentur, observari velim, Episcopos ne quidem sine consensu quoque populi, hoc tempore, aliquid egisse. 3. Cum Episcopi sec. II. non tantum a presbyteris fuerint distincti, sed et haud exigua potestate ac auctoritate polluerint, utique in Ecclesiis Asiaticis, quemadmodum ex Epist. Ignatii apud eos utique, inter quos me profiteor, de quo postea, qui eas genuinas putant, dubio carere debet; jam ar-

tea, adeoque hoc intervallo, ortos esse, plusquam probabile est, cum principia rerum soleant esse exilia, nec mox illud fastigium eos adtingere potuisse, res ipsa facile evincit.

4. Constans Veterum traditio de Episcopis, Apostolorum successoribus, quae ubique apud eos reperitur, et inde quoque elucescit, quod ex hac continua successione argumentari soleant contra haereseis, haud spernendum pro nostra hypothesis praebet argumentum; nisi quis fidem historicam plane velit sublatam. Nec obstat, Apostolos caruisse successoribus, quippe universales, et suprema praeditos autoritate Episcopos, quia vox *successionis* tam late patet, et accipi potest, ut et iis competat, qui in decessorum locum ex parte tantum succedunt. Vid. Pearson. l. c. diff. I. c. 3. et. 9.

§. CCLXIV. 5. Robur haud leve addit ipsa Episcoporum successio, a primordiis ducta, quae apud Veteres memorata superest. Tabulas successionis Episcoporum Romanorum primus confecit Hegesippus, teste Eusebio H. E. l. IV. c. 22. uti recte eum exposuit Pearf. l. c. cap. 5. Vixit autem Hegesippus in prima Apostolorum successione, quae ad Marci Antonini tempus ducitur, adeoque in initiis sec. II., Euseb. H. E. III: 23. et cum viris Apostolicis est conversatus. Irenaeus quoque adv. haer. l. III: 3. testatur, se eos numerare posse, qui ab Apostolorum temporibus constituti sunt Episcopi in Ecclesiis, et eorum successores, *usque ad nos*, inquit: quod idem adfirmat Tertullianus de *praescript. haeret.* c. 32. *Romae*, ut paulo distinctius hac de re disseram, successio apud Graecos derivatur a Paulo et Petro, apud Latinos vero a solo Petro, estque satis clara. Exhibet autem hoc seculo Linum, Cletum, qui idem est ac Anencletus, Clementem, Euarestum et Alexandrum. Vid. Pearson lib. cit. et Dodwell. ad eum. De Clemente cum supra egerim, hic paucis de *Lino* et *Cleto*, quoad chronologiam, exponam. Ecclesiam Romanam num Linus direxerit, vivis an mortuis Apostolis, dubium videri potest. Linum, superstitibus Apostolis, ibi sedisse, ab ann. aer. V. 55 ad 67, praefuisse

praefuisse ann. 12., in initio ultimi Neronis anni mortuum, disputat Pearf. Oper. Posth. diss. II. cum quod Iren. l. III. c. 3. tradat, Apostolos *fundantes et instruantes Ecclesiam Lino episcopatum tradidisse*, tum 12 annos ei tribuant Veteres, simul Conf. Capitone et Rufo, qui ann. 67 fuerunt, esse mortuum referant. Accedit, Const. Apost. VII: 46. narrari, post mortem Lini Clementem fuisse a Petro ordinatum, sed huic testimonio plane non est fidendum, cum Petrus jam ante posteriorem Pauli ad Tim. Epist. fuerit, ut supra habuimus, martyrio coronatus, et in ea quoque Epist. Lini, tanquam adhuc in vivis, mentio fiat c. IV: 21. Praeterea, Linum post mortem Apostolorum esse passum, Veteres passim opinati sunt: qui vero eos in initio Neronis morte fuisse adfectos tradunt, initium quoque Lini inde derivant. Denique Euf. H. E. III: 2. diserte testatur, Linum post Pauli et Petri martyrium successisse. Irenaeus tamen l. c. tradit, Lino fuisse Episcopatum traditum ab Apostolis. Ex mea itaque opinione rectius statuitur, Linum quidem Episcopatum accepisse, vivis adhuc Apostolis, sed sub finem vitae, et eis supervivisse. *a.* Petrus non nisi sub finem Neronis Romam venit, nec ante videtur Ecclesia Romana, a Judaeis separata, ordinata, Vid. Dodwell. diss. singulari, Pearson. Oper. Posthum. subnexa, cap. 8. *b.* Memoratur adhuc Linus in 2 Tim. in posterioribus Pauli vinculis, post mortem Petri. Addo, Linum tam diu non videri sedisse, sed Paulum brevi esse secutum, uti et Cle- tum, ejus successorem, (Clemens enim, tertius Episcopus, incepit in initiis Vespasiani) qui duos tantum ann. in sede explevit, uti passim traditur: fuisse autem eundem ac An- encletum, late probavit Pearson Diss. II.

§. CCLXV. *Clementi*, de quo in superioribus egi, successit *Euaestus*, ab a. aer. V. 83. ad 91., adeoque per octo ann., secundum Euthychium in Annal., quod et Euf. confirmat H. E. IV: 1. Epistolae duae, una ad Africae Episcopos, altera ad Christianos Aegyptios, spuriae sunt, uti nunc satis

constat, alia fabulosa omitto. Excepit ipsum *Alexander* per 10 ann., ab. an. 91. ad 101 secundum Eutychium, sub Trajano passus, etiam secundum Martyrol. Roman. ex meliore lectione: licet Euf. H. E. IV: 4. eum Trajani 3tio obiisse referat, qui martyrii ejus non meminit, sicut nec Hieronymus, aut Chronicon Damasi. Acta vero Alexandri, quae illud habent, esse supposititia, nec ante sec. VII. contacta, luculenter probavit Pearson Oper. Post. diff. II. c. 7. Fictas insuper esse *decretales* ejus Epistolas ipsi consentiunt Pontificii. Alia fabulosa, ut quod panes azymos introduxerit in S. Eucharistia, quod Bona quoque recte refutavit rer. Liturg. l. I. Concilium Siculum celebrari jusserit, quo Heracleon, Valentini discipulus, fuisset damnatus, quia statuit, semel baptizatum non posse in peccati naevum amplius incurrare, et similia, lubens mitto.

§. CCLXVI. *Alexandrinae* Ecclesiae successio ex Eusebio rectius, quam aliis, repetitur, cum ipse ibi aliquandiu fuerit moratus, et rectius instrui potuerit; quare alii Historici, ipse etiam Eutychius, ipsum, tanquam ducem, secuti sunt. Distingui tamen debent, quae autorum fide tradit, ab iis, quae ex propriis profert conjecturis. Posuit in hac successione enarranda egregiam operam Dodwell. in Diff. Pearson. Oper. Posth. c. 8. subjuncta, qui consulendus est. Marco Evangelistae, qui, tanquam delegatus Apostolicus, eam Ecclesiam gubernasse traditur, successit Annianus, ann. Neronis 8vo, aer. V. 61 secundum Euf. H. E. II: 24. qui tamen in eo erravit, si post Marci mortem id factum voluerit, uti videtur, cum et Hieron. de script. Eccles. id adserat: Paulus enim Marcum ad se vocavit, 2 Tim. IV: 11. tempore posteriorum vinculorum, et Petrus ejus meminit, 1 Pet. V: 13. Irenaeus quoque adv. haer. l. III. Marcum post Pauli et Petri mortem scripsisse evangelium testatur: oportet itaque ad finem Neronis saltem usque vixerit. Ceterum Annianus, qui 22 ann. praefuit, Eusebio dicitur vir Deo acceptus, et omni parte mirabilis. Successit
ipsi

ipsi Avilius per 13 ann., adeoque usque ad Trajani tempus. *Hierosolymitanae* successionis chronologia accurate contexti nequit, cum Euseb. H. E. IV: 5. diserte dicat, se *quindecim* primorum Episcoporum tempora reperire non potuisse; illud autem tantum scire, tot sedisse Episcopos usque ad cladem Judaeis ab Hadriano illatam; omnesque fuisse ex Hebraeis: quod etiam Dem. Euang. l. III: 5. tradit. Ex quo, ut illud obiter observem, patet, Valesium ad Euf. H. E. V. c. 12. errasse, cum dicit, Ecclesiam Hierosolym., aliasque illustriores Ecclesias, secundum Eusebium, Episcoporum suorum Successiones in archivis habuisse: negat enim illud Euf. locis citatis diserte, nec praeter successiones nudas aliquid refert, nulla quoque archivorum facta mentione. Jacobo, fratre Domini nostri, ann. Neronis 7mo, aer. Vulg. 61, occiso, ut supra in ejus vita narraui, Simeon, omnium consensu, in ejus est electus locus, ut refert Euf. H. l. III: 11. ubi filius Cleopae dicitur *ἀνέψιμος consobrinus* Christi. Quod si verum sit, idem oportet fuerit ac Apostolus, nam Jacobus, Joses, Simon, et Judas *fratres* Christi adpellantur Matt. XIII. Jacobus autem filius Cleopae fuit et Mariae, sororis matris Christi; unde liquet, a Valesio ad Euseb. male distingui Simeonem, Cleopae filium, et Simonem Cananitem, Josephi filium; cum non Josephi, sed Cleopae, fuerit filius Simeon, aequae ac Jacobus frater Christi. Ceterum ex Hegesippo refert Euf. III: 32. Simeonem 120 vixisse annos, et sub Trajano esse crucifixum, cum Atticus administraret Syriam, non tam quod esset Christianus, quam ex familia Davidis, cui regnum erat promissum, quippe quam Judaei regni adfectati adcusabant, et propterea Caesar eam abolere conatus esset. Quod suo relinquo loco.

§. CCLXVII. *Antiochena* successio quoque non est in obscuro, licet veteres discrepent. Evodius enim primus dicitur Episcopus Antiochiae, et secundus Ignatius, qui sub Trajano subiit Martyrium, Euseb. H. E. IV: 22. Sed in Const. Apost. II: 46. Evodius a Petro, et Ignatius a Paulo, traditur ordina-

tus Episcopus: unde duos ibi una fuisse Episcopos male colligunt. Sed Joh. Malala in Chronogr. refert, Evodium in initio Claudii a Petro accepisse sedem Antiochenam, dein, eo mortuo, Ignatium. Cui, haud magnae licet fidei auctori, si credendum sit, statui posset, Evodium fuisse euangelistam, et delegatum Apostolicum, eique mortuo successisse Ignatium, tanquam Episcopum, sub finem vitae Apostolorum: utique eum Petro successisse, multi Vet. tradunt. Vid. Cotelierius ad Const. Ap. Illad pro certo habendum est, Ignatium fuisse hoc intervallo Episcopum Antiochenum. De *Asianis* Ecclesiis quaedam addenda restant. Polycarpum ab Apostolis fuisse *Smyrnae* praefectum, testatur Irenaeus adv. Haer. III: 3., fide dignus testis, quippe cum Polycarpo, ut ibid. traditur, conversatus. Adpellatur vero in Smyrnenfium Epist. de Martyrio Polycarpi, *Apostolicus* et *Propheticus doctor*, Ecclesiae catholicae Smyrnenfium Episcopus, Euf. H. IV: 15. Exstat in Patribus Apost. Cotelierii. Nec male conjicit Usserius, de *Episc. et Metropol. origine*, eum per *Angelum* Ecclesiae Smyrnenfis in Apoc. Joh. esse intelligendum. *Ephesinae* Ecclesiae primum fuisse Episcopum *Timotheum*, traditio praefert, apud Usser. l. c., nec male, si, qua delegatus Apostolicus, ibi post mortem Pauli potissimum sedem habuisse, statuatur. Primus autem Ordinarius Episcopus fuit Onesimus¹, Ignatio in Ep. ad Ephes. memoratus. Qua eadem ratione sese res habuit cum Tito, *Cretenfium* Episcopo, qui et ipse fuit delegatus Pauli, ad omnes Cretae Ecclesias regendas missus; quibus, Paulo mortuo, recte praefuisse censetur. Quo sensu omnium Cretae Ecclesiarum Episcopus adpellari potest, uti est apud Euf. H. III: 4. Quibus, ne plura proferam exempla, subjungo, Johannem Apostolum, ab exilio Ephesum reversum, tradi in vicinis regionibus constituisse Episcopos, apud Clementem Alex. in lib., *quis dives salvetur*, et ex eo apud Euf. H. E. III: 23., ubi refertur, alias ipsum gubernasse Ecclesias, aliis praefecisse Episcopos. Inter quos locum tenere potest *Papias*, Hieropolis in Phrygia

Episcopus

Episcopus Euf. III: 36. qui ab Irenaeo adv. haer. V: 33. adpellatur *Johannis* auditor, Polycarpi aequalis, vir *αἰχμαῖος antiquus*, cum senioribus saltem conversatus: ut ipse testatur apud Euf. l. c. Ceterum, cum non a divina institutione, sed exemplo, per delegatos Apostolicos suppeditato, regimen Episcopale sit introductum, inde legitima non fit ad sequentia tempora collectio, minus adhuc cum viri hoc tempore fuerint passim spiritus Dei pleni.

§. CCLXVIII. *Secunda* thesis habet, Episcopos, a Presbyteris licet distinctos, unum adhuc cum iis constituisse Collegium, nec ad alium superioris auctoritatis gradum pervenisse, uti postea. Quae sicut experientiae congruit, quae initia rerum docet esse tenuia, et sensim procedere, ita ex Clemente Romano epist. ad Cor. robur acquirit: ubi Episcopi et Presbyteri non distinguuntur, sed secum permiscuntur. Ita §. 42. Apostoli dicuntur per regiones et urbes *Episcopos* et *Diaconos* constituisse, et nomina quoque Episcoporum ac Presbyterorum §. 44. confunduntur. Unde non quidem colligo, Episcopis, a Presbyteris diversis, locum nondum fuisse, cum Clemens Sacerdotes et Levitas sub V. T. etiam tantum memoraverit §. 32. nomine Sacerdotum comprehendens summum Pontificem, uti ex §. 40. liquet, sed illud tantum, nondum fuisse eos adeo distinctos ordines, ut eodem nomine venire nequeant, sicut postea factum est. Wotton in proleg. et not. ad Clem. Rom. §. 42. ut Episcopos a Presbyteris fuisse diversos demonstret, citat §. 1. ubi *ductores* et *presbyteri* distincte memorantur; minus recte, cum Presbyteri eo in loco sint aetate seniores in genere; uti ex seq. manifestum est.

§. CCLXIX. *Electionem* ductorum Ecclesiae hoc intervallo, ex illustri loco Clementis Romani ad §. 44., hac ratione fuisse peractam, elucescit, ut *κατάστασις constitutio* Episcoporum fuerit facta a viris primariis, vel reliquis presbyteris, sed *συνενόησις consensus* ab universa Ecclesia, quae personas propositas adprobabat. Tueri itaque se nequit Blon-

delli in praefat. *apologetici* ejus pro *sententia* Hieronymi, et aliorum, opinio, presbyterorum praesidem semper fuisse, et esse debuisse, seniore, prius vocatum: illi decedenti, jure et necessario, successisse *secundum* vocatione ad munus, et ita deinceps. Locus enim Clem., modo citatus, novam et liberam clare requirit electionem: nisi quis velit, in aliis nonnullis Ecclesiis id obtinuisse, quod vult Blondellus: de quo tamen nihil constat. De reliquis, ad Ductores et ministros Ecclesiarum pertinentibus, cum nostrum intervallum nihil suppeditet singulare; ad vitam et mores Christianorum, seu *quartam* Ecclesiae partem essentialem, pergo.

VITA ET MORES

§. CCLXX. Lumina licet hac parte in Ecclesia non defecerint, uti viri Apostolici fuerunt, et magno quoque numero superfuerint fideles, qui fidem et pietatem egregie demonstrarunt; negari tamen nequit, faciem Ecclesiae in genere fuisse tristiore, et minus splendidam, quam periodo praecedente, studia Christianorum passim fuerunt remissiora, pietatis officia anguidiora, multi fuerunt hypocritae, multi concupiscentiis seculi dediti, multi socordes, multi in fide vacillabant, et ad defectionem, metu persecutionum, proni, variaque vitia, fidei et charitati contraria, hic illic grassabantur. De qua contaminata et obscurata Ecclesiae facie monumenta, circa hanc periodum, vel in ea, condita, haud obscure testantur. Proferam quaedam, ad hanc hypothesin demonstrandam, indicia per partes. 1. Scientia veritatum evangelicarum, et viarum Dei, in multis fuit exigua. Uti-que illis inquirendis operam minus sedulam multi, prae socordia, navabant, Heb. V: 11, 12. congregationes fidelium, ad mutuam instructionem ac consolationem spectantes, haud pauci negligebant, Heb. X: 25. Multi, ex Judaeis praecipue, sed et aliqui ex Gentibus, ad ritus et caerimonias legales

legales nimis inclinati, et spiritualis oeconomiae notitia minus instructi erant, uti ex Ep. ad Galat., Col., in primis ad Hebr. patet. Imo, ipsam doctrinam de justificatione ex fide minus fane fuisse intellectam, acsi bonorum operum studium minus esset ad eam necessarium, ex Jac. II. patet.

2. Fides, respectu firmitatis et ardoris, multum de vigore suo perdidit, ita ut in periculis, fidei causa adeundis, fuerint timidiore, sicut Paulus se in prima defensione sua fuisse derelictum conqueritur, 2 Tim. IV: 16. in persecutionibus minus constantes, eas quoque tanquam quid *alieni* reputabant, 1 Pet. IV: 12. metu et terrore perculsi ib. III: 14. ad defectionem etiam inclinati, et quid facerent anxii, teste Epistola ad Hebr., eum quoque in finem scripta, ut in fide confirmarentur; quo Epistolae Jacobi et Judae etiam tendunt. Huc etiam referre licet, quod de puritate fidei secundum pietatem tuenda non satis solliciti, pessimos hujus temporis doctores in communione sua toleraverint, 2 Tim. II: 14.—III: 5.—IV: 3. Tit. I: 10. III: 9. Jud. 12. Jac. II. Charitatem 3. haud parum inminutam fuisse, Christum in Ep. ad Ephes. Ap. II., quae Ecclesiam hujus temporis universalem, sensu secundario et prophetico, repraesentat, diserte declarat. Charitatis autem nomine eo in loco pietatis, et omne genus virtutis, studium et exercitium insignitur. Praeterea otio, rebus hujus mundi quaearendis, aliisque se multi tradiderunt vitiis, ut ex monumentis supra memoratis, facile foret, si opus esset, demonstratu. Viguerunt utique in specie lites et discordiae; Jac. IV. et Clem. ad Cor. §. 3.—nec non §. 45., contemptus pauperiorum et viliorum Jac. II., temeraria judicia et condemnationes aliorum ib. III., ambitio et dominatus, 3 Joh. 4. Clem. ad Cor. §. 44. invidia, uti Clem. in Ep. ubique et Jac. III: 14. socordia et pigritia in operando, et victu quaearendo Tit. III: 8, 14. 1 Tim. V: 13. amor seculi, uti Joh. in prima epist. indicat, et Jac. IV: 2. nec non apud Hermam l. I. vis. 3. *sic vos infirmati a secularibus negotiis etc.*

PARTES ECCLESIAE ACCIDENTALES

§. CCLXXI. Cum Ecclesiae, ad se relatae, florens conditio in Ductoribus et Doctoribus illustrioribus, donisque Dei extraordinariis, denique in pace Ecclesiastica, per haereses et schismata non turbata, consistat, faciem Ecclesiae hac quoque parte minus lucidam fuisse et prosperam, negari nequit, quia virorum talium et donorum laboravit penuria, et per haereses ac schismata fuit concussa. Quod ad prius adinet; praeterquam quod Apostoli et primi euangelistae fuerint e vivis sublati, vel paulo antea, vel in principio periodi, Johannes primum in exilio, dein, prae nimia senectute, infirmior non solum, sed et minus apud nonnullos honoratus aut reverendus, ita ut Diotrophes ejus monita spreverit, 3 Joh. 9., virorum excellentium non quidem defectum, attamen penuriam sensit Ecclesia, adeo ut multorum memoria non fuerit conservata: uti ex superioribus patet. Dona Spiritus S. extraordinaria non quidem penitus cessarunt, attamen minus fuerunt frequentia, cum parum de iis constet. Novi equidem, Middletonem, et alios, conatos fuisse demonstrare, dona illa post periodum Apostolicam nulla amplius fuisse concessa, sed iis adsensum praebere non ausim, contra Veterum diserta testimonia. Quorum unum, ad nostrum pertinens intervallum, hic protulisse suffecerit ex Clemente Romano ad Cor. §. 48. quem locum etiam citavit Clemens Alexand. Strom. l. I. c. 7. ex quo lectio vitiata emendanda est. *Sit aliquis, inquit Clemens Romanus, fidelis, sit potens in explicanda cognitione, sit sapiens in discretionem sermonum* (spirituum discretionem adpellavit Paulus 1 Cor. XII.) *sit stupendus in operibus* etc. Quae verba, quod nobis hic sufficit, haud obscure indicant, dona illa adhuc obtinuisse in Ecclesia Corinthiaca. Nec obstat, quod donorum istorum communicatio fuerit Apostolis, instar privilegii, adstricta, adeo ut post ipsos, quippe a nemine danda, locum amplius habere non potuerit, cum quod hac periodo

riodo non defuerint ab Apostolis hoc dono ornati, et Johannes adhuc in vivis fuerit, tum quod Deus extraordinarie in nonnullos conferre subinde potuerit, sicut in principio Gentibus, uti Cornelio et sociis contigit, tum denique, quod observo, communicatio Spiritus S. per Apostolos ad donum linguarum, et inspirationem propheticam, tantum respexerit, non ad quaevis miracula alia, uti ex Act. II et X. 2 Tim. I: 6. Act. VIII: 16. XIX: 6. manifestum esse reor. Quod speciale donum postea cessavit, quia eo non amplius opus erat.

HAERESSES

§. CCLXXII. Ad pacis Ecclesiasticae contemplationem si nos conferamus, Ecclesiae faciem et hac parte haud parum fuisse commaculatam, et obscuratam, deprehendimus, per haereses Gnosticorum, hoc intervallo jam ortas: cum enim illi homines adhuc commixti erant credentibus, nec publice ab Ecclesia separati, ejus pulchritudinem et puritatem haud parum deturparunt. Hegesippus apud Euf. H. E. III: 32. et IV: 22. refert, Ecclesiam usque ad Hadrianum fuisse *virginem* et *incorruptam*, quoad doctrinam, non quod nulli essent haeretici, sed pauci, et in Ecclesiae communione latitantes, absque ut in peculiare familias, aut sectas, discesserint: quam veram Hegesippi mentem recte vidit Dodwel-lus Dissert. Iren. I. secus ac alii, qui ad Ecclesiam Hierosolymitanam restringunt. Cui Hegesippi adsertioni non repugnat, quod 1 Joh. II: 19. haereticos *ex nobis exiisse* declarat Johannes, quia epistola non nisi circa Trajani tempora fuit scripta, ut supra observavi, et de initiis separationis haereticorum intelligi queat. Verum licet Ecclesia hac ratione non ita fuerit per haereticos turbata, sicut sequentibus temporibus, nec tantam exteris praebuerit offensio-nem, cum Ecclesiae non fuerint scissae, nec haeretici palam innotuerint, dici tamen nequit, quod tradit Hegesip-
Rr 4 pus,

pus, Ecclesiam nihil passam esse detrimenti, cum Ecclesiae adhuc inserti errores facilius propagare potuerint, et Ecclesiae puritatem corrumpere. Accedit, Gnosticos sequentium temporum ad eos, hac periodo jam vigentes in communione Ecclesiae, provocare potuisse, uti fecerunt, ad antiquitatem suam demonstrandam.

§. CCLXXIII. *Gnostici*, quorum adcuratio tradenda est notitia, cum duplicis fuerint generis, alii *Theoretici*, circa dogmata versati, alii *practici*, circa ethicen et praxin vitae: a posterioribus, quorum clarior et uberior in Script. S. seu 2 Petr. Jud. et Apoc., exstat mentio, auspicabor. Hypotheses eorum duae fuerunt, virtuti et societati admodum noxiae, et Christianismo valde injuriosae; una, quaecumque voluptatum carnalium, ac libidinum, exercitium, damnatis conjugiiis, esse licitum, altera, relationes parentium et iuventium, dominorum et servorum, prorsus nullius faciendas, adeoque omne Magistratum imperium respuendum esse. De *prior*e diserta testantur 1. loca 2 Pet. II: 10, 13, 14, 18, 20. et Jud. 7, 8, 16., 2. comparationes, ab Apostolis institutae, cum incolis antediluvianis, Sodomitis et Israelitis, qui tempore Bileami ad libidinosos congressus cum Moabitidis foeminis pellesti sunt, 3. nomina quoque symbolica Bileamitarum et Nicolaitarum, quia, Bileamum imitati, populum Dei, seu Christianos, ad carnales concupiscentias adiciebant, et suo subiciebant imperio, falsi doctores: de quo mox, 4. denique traditio Ecclesiast. de Nicolaitis mox proferenda. De *posteriore* quoque clare constat ex 2 Pet. II: 10. nec non ex oppositione ipsorum, ac angelorum bonorum, quippe qui convitiis non proscindebant principem spirituum malorum, uti hi homines Magistratum, Jud. 9. coll. Zach. III: 1. Fundamentum harum hypothesium vel occasionem et praetextum, praebuit perversa opinio de libertate Christiana, in plenissimam licentiam conversa 2 Pet. II: 19. Jud. 4. acsi omne vinculum, omnemque subordinationem, tolleretur.

§. CCLXXIV.

§. CCLXXIV. Autores harum hypothesium in obscuro sunt. Antiqua vero traditio habet, eas a Nicolao, euangelista et diacono, Aët. VI. repetendas, indeque nomen Nicolaitarum, quo insigniti sunt, derivandum esse. Cujus traditionis primus autor, qui nobis innotuit, est Irenaeus adv. haer. I: 26., propagator Clemens Alexand. Str. II: 20. et III: 4. qui tamen discrepant circa modum, quo haeresis a Nicolao fuit profecta. Magistrum fuisse ejus, adeoque eam quoque fovisse, indicat Irenaeus, sed Clemens eum excusat, et culpam in discipulos ejus conjicit, tanquam qui verba et facta ejus perverse sunt interpretati. Cum enim dixisset, τὸ δὲ παρὰ τὴν ὁρμήν oportere abuti carne; illi hoc de carnis et concupiscentiae usu acceperunt, cum Nicolaus ejus crucifixionem ac contemptum intendisset: praeterea, cum Zelotypiae suspectus haberetur, vel accusaretur, uxorem in medium adduxisset, et ejus copiam dedisset omnibus: quod ejus facinus in meliorem quoque partem interpretatur Clemens. Unde factum est, ut alii deinceps Nicolaum defenderint, alii damnarint. Sed ipsa illa discrepantia Doctis deinde occasionem praebeuit totam traditionem in dubium vocandi, vel negandi, tali nomine adpellatos homines existitisse hoc tempore, aut a Nicolao illo traxisse nomen Nicolaitarum: qui, nomen illud potius pro mystico ac symbolico habendum, idemque notare ac Bileamitas, adeoque victoriosos, et superbos, populi domitores, autumant, ac ex Ap. II: 6, 14, 15. probant. Absurdum quoque esse addunt, Nicolaum, tam insignem virum, tanta commaculati nota, ut tam execrabilem pepererit familiam. Ita instituit C. Vitringa Obs. S. I. IV. c. 9. et autor, qui Irenaeum Massueti recensuit in Aët. Erud. Lips. a. 1712. Cui sententiae sese opposuit Moshemius, vir praeclarus, in peculiari Diff., recusa in syntagm. Diff. ad Hist. Eccles.

§. CCLXXV. Dubio quidem caret, ut meas expropterea hac de re cogitationes, existitisse tales homines, quocunque insigniti fuerint nomine, qui eas foverint, et exercuerint,

Tom. III,

Sf

opiniones,

opiniones, adeoque traditionem esse veram, uti ex ep. Petri et Judae patet, ita ut hac probatione opus non fuisset: sed 1. hos homines autumaverim nomine Nicolaitarum fuisse primum notatos a Spiritu in Apocal., ad eorum indolem et mores depingendos, adeoque nomen, non a Nicolao tractum, sed mysticum esse et symbolicum. Praeterquam enim, quod Irenaeus et alii illud ex Apoc. desumxisse videntur, cum de alia origine nihil constet, aut alicubi tradatur, adeoque eorum narratio, tanquam fundamento destituta, tanti non sit facienda *a.* de Nicolao nihil simile in Act. Apost. aut Epist. eorum occurrit *b.* Narratio ipsa fabulam sapit, et a simplicitate prima nimium abhorret, ex perversa alicujus dicti interpretatione tam execrabilem fuisse ortam haeresin, et Nicolaum ad tam absurdum facinus, in uxore prostituenda, ob tam levem causam, fuisse adductum. *c.* Longe aliud, et plausibilius, fuisse fundamentum, in libertate Christiana positum, cui hypotheses fuerunt superstructae, ex Ep. Petri, ut modo observavi, manifestum est. *d.* Haeretici in Apoc. non propriis sed symbolicis nominibus venire solent, quibus characteristicae eorum qualitates luci exponuntur; uti ex nominibus Jezabelis, et aliis, nec non libri Apoc. indole, facile patet. Quod in titulo Nicolaitarum adhuc clarius sese offert, cum ad Bileami nomen manifeste adludatur, et illi cum Bileamo comparentur, non tantum, quod Christianos voluptati carnali, sicut Israelitas Bileam, subjecerint, sed et, libertatem promittentes, eos astute in servitutem pudendam praecipitaverint. Nomina vero Bileami et Nicolai sibi respondere, in oculos incurrit, cum utrumque *victorem populi* denotet. 2. Sed a verisimili non abhorret, ipsos illos, cum Nicolaitae adpellarentur, aliam ejus nominis originem, invidiae et contumeliae vitandae ergo, excogitasse, seseque a *Nicolao*, celebri illo viro, denominari vulgasse, et, ut illud demonstrarent, dictum ac factum ejus in medium produxisse. Quae conjectura nostra aliquid roboris acquirit ex eo, quod Clemens

Alex.

Alex. istam narrationem de Nicolao istis hominibus, tanquam autoribus, adtribuat. *Dicunt*, inquit Clemens, *se sequi Nicolaum, adducentes quoddam viri ejus adagium*. Quo etiam referri potest, quod *Πεδοκρύμους* falso sic dicti Nicolaitae adpellentur in Const. Apost. VI: 8. Qua ratione Veterum traditio de Nicolaitis a Nicolao dictis admitti quoque potest.

§. CCLXXVI. De tempore ortae haeresios non nisi in genere aliquid statui potest. Cum Petrus in posteriore sua epist., paulo ante mortem ejus scripta, sub initia persecutionis Neronianae, eos, tanquam mox orituros, futuri quoque temporis verbis usus, depingat, Judas, qui post Petrum scripsit, eos, tanquam inter Christianos latitantes, uti v. 4., describat, in Apoc. vero, sub finem Domitiani Johanni facta, jam prodeant, tanquam odiosi Ecclesiae facti, adeoque notiores, probabile est, eos post Neronis tempus eas hypotheses sibi formasse, et mores, iis congruos, induisse, dein latenter propagasse, et sec. seq. demum in peculiarem sectam palam secessisse, et nomine Nicolaitarum vulgo innotuisse.

§. CCLXXVII. De *Gnosticis*, eximie sic dictis, seu Theoreticis, hujus intervalli antequam disseram, generalem eorum notitiam, ut ordine procedam, et quia sec. seq. saepius de iis agendum est, praemisisse, visum est a re non alienum, respectu nominis, capitum, circa quae potissimum versantur, hypothesium praecipuarum, et temporis, quo orti sunt. *Nomen* Gnostici, quod non peculiari alicui eorum sectae proprium, sed omnibus commune est, sive jam hoc sec., sive seq. ipsis inditum, a *γνῶσις*, seu, quae vocis non est insolita significatio, rerum perennium, aeternarum, ac divinarum *scientia* tractum, ipsis adhaesit, quod eam non tantum prae reliquis sibi vindicarint, sed et, per eam se, Deo quasi similes factos, beatitatem consecuturos esse, temere et adroganter putaverint, vid. Clemens Alexandr. Strom. I. II: 3., cum gregarii credentes per *fidem* servandi sint, se-

cundum ipsos. Unde est, quod se τέλεις perfectos, et γνώσκους scientia praeditos, adpellaverint ipsi, Clem. Paedag. l. 6. fin. saepe in Epist. Barnabae, et apud Iren. adv. Haeres. Nec a probabili abhorret, Paulum ad hanc eorum γνώσιν scientiam hic illic adluisse, uti 1 Cor. VIII. 1. et 1 Tim. VI. 20. ubi ψευδάνυμος falso sic dicta γνώσις scientia memoratur. Quo etiam digitus censetur intendi, cum in Script. et apud Patres γνώσις illa vera, sed cum fide conjuncta, tribuitur veris credentibus, opposita, ut putatur, ad Gnosticos. De quo legi meretur Hammond. ad 2 Pet. I. 5. sed cum judicio, quia modum vix tenuit, et ad eum Clericus; ne alios citem.

§. CCLXXVIII. *Capita*, quae hos homines occupatos praecipue tenuerunt, et quibus explicandis incubuerunt, haec potissimum duo fuerunt; *unum*, quo ordine et serie res omnes in Deo sint, ac ex Deo, Ente supremo. Quam rerum successionem Apostolus censetur adpellare *genealogias infinitas*, 1 Tim. I. 4. sicut Cabbalistarum *Sephiroth* sunt, seu longa series adtributorum ac emanationum Dei, earumque recensiones. Quo etiam referuntur ἀντιθέσεις 1 Tim. VI. 20. quasi dicas, *oppositos parallelismos*, quibus omnia in parallelismo opposita computabantur: uti ex Iren. l. I. elucescit. *Alterum* caput constituit peccati et mali origo et causa. *Eadem materia*, inquit Tertullian. de Praescript. haeret. c. 7. loco in rem notabili, *apud Haereticos et Philosophos, volutatur, iidem retractatus implicantur; unde malum, et quare? et unde homo et quomodo? et, quod proxime Valentinus proposuit, unde Deus?* Vid. etiam Epiphan. haer. 24. Fuit quoque haec Philosophorum per omnia tempora disquisitio, est etiam nunc, eritque in posterum. Generaliores vero eorum hypotheses, ad haec duo capita pertinentes, *prioris* respectu comprehenderunt, partim *adtributa* Dei, certo ordine et serie disposita, ex Deo quasi manantia, et ex se invicem derivata, quae *mundum Aziluthicum* adpellarunt Cabbalistae, partim *hypostasēs*, per varias emanationes ex Deo ortas: quae

quae fuerunt. 1. *Intellectuales* mentes separatae, et animae sublimes: mundus Cabbalist. *Briaticus*. 2. *Angeli*, inferiora curantes, mundus Cabbal. *Jezirathicus*. 3. *Corporales*, mundum visibilem absolventes, qui *Asiaticus* dicitur Cabbal. Quod ad *posterius* adtinet caput, cum *materiam* statuerint increatam, et aeternam, sed animatam, eandemque sedem ac originem mali, adeoque *secundum* introduxerint rerum principium, ne Deum causam mali facerent, sequentes tenuerunt hypothesen: 1. mundum hunc ab Angelorum principe, quem Demiurgum vocarunt, formatum esse jussu Dei, adeoque bono quidem in principio, sed malo deinceps facto, cum Mundi, a se formati, vellet esse Dominus. De quo vid. Beausobr. hist. Manich. tom. II. Hunc 2. instituisse oeconomiam legalem Mosaicam, cum ejus autor se severum et malum praestiterit, 3. Christum, Patris principii supremi boni, emanationem summam, in mundum fuisse missum, ut eum a corruptione, et malo, vindicaret, et Patrem notificaret Deum supremum et bonum, a Creatore aequae ac autore oeconomiae Veteris diversum. 4. Christum non veram, sed phantasticam adsumsisse carnem, quia ceteroquin peccato non caruisset: a qua opinione denominati sunt *δοκηται* *Docetae*: de quibus Idem Beausobr. l. cit. legi meretur: repetit autem eorum origines a Platonica Philosophia, et rationes exponit, quibus haec opinio fuit firmata. 5. Conjugium esse fugiendum, quia carnis exercitium sine peccato non est, et ejus propagationem adfert: licet postea Valentinus et Basilides laudarent conjugium. 6. Abstinendum propterea quoque esse ab omnibus rebus, quae concupiscentiam fovebant, uti a carne, vino, cibisque aliis variis: quo respexit Ap. 1 Tim. IV. Denique 7. *carnis*, in qua peccatum inseparabiliter residet, nullam dari resurrectionem: cujus erroris vestigia superiore periodo sese jam ostenderunt; uti suo loco vidimus.

§. CCLXXIX. Licet haec haeresis, ut de tempore, quo incepit, aliquid moneam, per Basilidem et Valentinum perfectiorem

tiorem et novam acceperit sec. II. formam, origo tamen ejus altius est repetenda, et huic intervallo assignanda, ita ut circa finem seculi jam fuerint, qui similes tenuerunt hypothesefes. Negari utique 1. vix potest, quin Johannes non tantum, sed et Paulus, eos in oculis habuerit; sicut 1 Tim. I: 4. et IV: 1.— ubi *doctrinae daemonum* aliae non sunt ac emanationum et hypostasium ex Deo ortarum; nuptiarum quoque ac ciborum usus vetitus ad hos pertinet homines: quibus colores c. V: 4, 5 et 20. quoque recte conveniunt: nec alii fuerunt, qui resurrectioni carnis sese opposuisse dicuntur 2 Tim. I: 16.— Johannes eos clarius designavit in Epistolis, sec. seq. in initio scriptis, quando in publicam lucem prodire, et se ab Ecclesiae communione separare coeperunt, 1 Joh. II: 19. Inputatur vero ipsis, quod Jesum inter et Christum distinxerint, et Christum veram habuisse carnem negaverint. Quod Cerinthiani, de quibus mox, fecerunt. 2. Constans Veterum traditio de Gnosticis sec. II. ab antiquioribus originem repetentibus, de quo vid. Pearson. Vind. Ignat. p. II. c. 6., si quid veri habeat, uti debet, eos hoc intervallo jam exstitisse certum est. 3. Denique huic periodo adligantur a Veteribus Simoniani, Menandriani, et Cerinthiani, et illis tales tribuuntur hypothesefes. De quibus adcuratius instituo differere.

§. CCLXXX. *Simonianorum doctrina*, ex Irenaeo l. I. c. 23. Recognit. et Hom. II. Clementis, et Epiphanio Haer. 21. petenda, sed judicio adhibito critico, haec narratur habuisse capita. 1. Simonem esse, ut ipse de se dixit, *sublimissimam Dei virtutem*, h. e. eum, qui est super omnia, Patrem. 2. Uxorem ejus, Selenem vel lunam, alias Hele-nam dictam, esse *ενοιαν* primam mentis ejus conceptionem, matrem omnium. 3. Angelos et Archangelos per eam esse factos, et per eos hunc mundum. 4. Ennoiam autem illam hominibus quidem concessam, sed ab Angelis detentam, et carceri esse inclusam. 5. Simonem autem venisse, ut eam liberaret, hominibus per sui *agnitionem* praestaret salutem,

ac Angelos potestate privaret. 6. Carnem se adsumpisse, non veram, sed putativam, nec nisi in imagine passum, 7. nullam dari resurrectionem, et quae sunt alia, modo in generali descriptione adducta. Gnosticorum hypotheses licet in hoc systemate sese clare prodant, quid sibi primae theses de *se et uxore* sua velint, explicitu est difficile. Suborta quidem mihi est cogitatio, Simoni eas fuisse adfectas ex confusione cum Simone Mago, qui se *magnam Dei virtutem* dixit Act. VIII. ita ut, cum haeresiarcha, a Simone Mago probe distinguendus, dixerit cum Gnosticis, Dei summi uxorem esse *ἑνωσιν εννοiam*, Patres ad Simonis, qui se Deum jactavit, uxorem retulerint: sed si haeresiarchae fuerint opinioniones, alterutrum statui potest, vel, eum se et uxorem considerasse, tanquam insitas habentes supremas *aeones* Gnosticorum, uxorem Helenam quidem spiritum, et *εννοiam*, matrem omnium, seu vim effectricem, ac purificatricem, animarum rationalium, in Luna, unde Selene vel luna dici potuit, residentem, se vero masculum *aeonem*, et venisse, ut illam matrem, ab Angelis, mundi creatoribus ac gubernatoribus, detentam, liberaret, et homines, seu animas, e servitute eriperet per doctrinam suam, et vim illam insitam daemones subigendi; quo *magia* referri potest ipsi tributa, nec non titulus *ἱστωρ stantis*, ac immortalis, quo se insignivit, vel, conjugium illud suum respici voluisse, tanquam emblemata Dei, ejusque emanationis, adeoque significare, in Deo, ente necessario existente, esse *rationem*, sapientiam, eamque primam emanationem, ei arête adhaerentem, et adamatam.

§. CCLXXXI. Sed Epiphanius de Simone tradit, eum, se esse summam Dei vim, et uxorem suam Spiritum S., dixisse: qua ratione se pro Filio Dei venditasset, quod Pseudo Abdias in hist. Apost. 1. I. confirmat, et Clemens Alex. Strom. II: 22. imo Hieronymus ad Matt. XXIV. haec ejus verba citat: *ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei*. Quae si secum concilianda sint, advocandus est Irenaeus, qui Simonem se in

Samaritania praetulisse *Patrem* tradit, Judaeis ut *Filium* adparuisse, reliquis Gentibus ut *Spiritum S.*: scilicet, cum personas in Trinitate censeretur possit confudisse, sicut postea Sabellius fecit, statuere liceret, eum significare voluisse, Deum apud Samaritanos, unde originem putatur traxisse Simon, propriam habere sedem, quare montem Garizim legitur Hom. II. Clem., substituisse Hierosolymae; misisse autem *filium* ad Judaeos, vel iis se tanquam filium manifestasse, adsumpta carne putatitia, quare se Christum dixit, cum autem vera non esset indutus carne, *is̄ōs stans*, seu immortalis, dictus est: quare Petrus Simoni in Hom. Clem. XVIII. legitur dixisse, *tu non es ō is̄ōs ōios stans filius*. Inter reliquas vero gentes fuit tanquam *Spiritus S.*, quia sola ratione gavissae sunt. Quicquid de his omnibus sit, illud clarius est, ennoiam, seu rationem, ab Angelis detentam, intelligendam esse de ratione a carne suppressa, ita ut homines secundum eam non vivant, et Simonem se iactasse venisse; qua Filium Dei, et in carne adparuisse, ut homines ad rationis usum revocaret, ac ad supremum Deum adduceret. De quo modo exposui.

§. CCLXXXII. Simonem haeresiarcham, unde Simoniani nomen traxerunt, eundem esse ac Simonem Magum, a Petro percussum et deturbatum, tradit Irenaeus l. c., quem alii ita secuti sunt, ut communis facta fuerit opinio: a qua discessit C. Vitringa Obs. S. V: 12.; existimans, alium fuisse haeresiarcham, gente Judaeum, Pythagoricae disciplinae deditum, qui sub Domitiano floruit; hac potissimum ratione ductus, quod, Simonem Magum, a Petro Aët. VIII. constitutum, fidem inter Christianos reperire potuisse, probabile non sit. Eandem fovit, et demonstravit sententiam de haeresiarcha, a Mago diverso, Beaufobr. de Adamitis ad calcem Lanfantii Hist. Belli Hussit. p. II. Ipse quoque dudum, aliis argumentis, eandem opinionem adstruxi in Dissert. contra Artemonium, initii Evangelii Johannis restitutorem; potius corruptorem, quae cum inde repeti possint, brevibus absolvam.

absolvam. Praeterquam quod de Simone Mago, tanquam haeresios autore, fileat Lucas in Aët., nec Paulus in Ep. ad Tim., ubi alios viros nominat, ejus meminerit; plurimae praeterea narrationes de eo fictae sint, ut in vita Petri habuimus, quae occasionem communi opinioni dedisse videntur, 1. Hegeſippus, cujus fragmentum exſtat apud Euſeb. H. E. IV: 22. haud obſcure indicat, eum a Simone Mago fuiſſe diverſum, eoque poſtერიore, non tantum quod *Simonem* ſimpliciter adpellet, unde *Simonianos* eſſe dicit, ſed ei praemittat aliquem Thebuthim, quem poſt Jacobum juſtum, Alphaei filium, occiſum, et Simeonem in ejus locum electum Episcopum Hieroſolym., circa tempus deſtructae Hieroſolymae, tradit, omnium primum Eccleſiae puritatem vitiaſſe. Quo cum fuerit poſterior Simon haereſiarcha, alius fuerit ac Magus, et ſub Domitiano floruerit, neceſſe eſt. 2. Ex Clemente Alex. Strom. VII. verſus fin. p. 899. haud difficulter quoque colligitur, Simonem fuiſſe Petro poſtერიore, cum tamen Magus ejus fuerit aequalis, cum quod Petri *paulum temporis* dicatur tantum auditor fuiſſe, tum quod haereticorum ſucceſſio ſit catholicorum recentior, ſecundum Clementem, tum denique Theodade, qui Paulo familiaris fuit, tradatur *poſterior*. Videtur autem Theodades, etiam Theudas dictus, idem fuiſſe ac Thebuthis Hegeſippi: quae nomina haud multum differunt. 3. Simoniani ipſi quoque negarunt, teſte Irenaeo I: 27., ſe Simonis Magi eſſe ſectatores; praeterea Simon Magus, ejusque adſeculae, ſe pro Chriſtianis non venditarunt, nec habiti ſunt, uti Beaufobre Hiſt. Manich. t. II. quoque probavit, cum tamen Simon haereſiarcha Chriſtianam fidem profeſſus ſit, etiam libros nomine Chriſti, et ejus diſcipulorum, finxerit; ſicut Conſt. Ap. VI: 16. et alii teſtantur. Nec illud negligendum, Simonis Magi ſectatores tempore Origenis vix ullos amplius fuiſſe, ita ut 30 vix numerari queant: ut ipſe teſtatur contra Celf. l. I. c. 57. ſed Euſebius ſuo tempore perſequeſſe tradit Simonianos, H. E. II: 1. ut et

Tom. III.

Tt

Pſeudo.

Pseudo-Cyprianus de *rebaptismate*, ad calcem Oper. Cypriani.

§. CCLXXXIII. Successor ejus, ut fertur, fuit *Menander*, et ipse Samaritanus, e vico Capparetaia, Just. Mart. apol. I: 34. cujus hypotheses parum a Simonis differunt, ut patet ex Irenaeo I: 23. et Euseb. H. III: 26. *Primam* dixit omnibus incognitam *virtutem*, Dei scilicet summi essentiam; tantum ex emanationibus cognosci: se autem missum esse *salvatorem* hominum, scilicet quatenus vel in se praetulit servatorem, vel ejus praeconem gessit, uti modo de Simone notavi. Quod vero discipulos suos morti non esse obnoxios dixerit, verbis ex Joh. VIII: 51. *qui in me credit, mortem non videbit*, desumptis, illud ex Irenaeo explicari poterit, qui tradit, discipulos ejus, secundum ejus doctrinam, *per baptismum accipere resurrectionem*, et sic *ultra mori non posse*. Tenuit itaque, cum reliquis Gnosticis, resurrectionem jam factam, eamque in renovatione Spiritus, seu regeneratione sitam esse: cum crassa caro ad se non pertineat, sed illud tantum, quod spirituale est, se mori non posse statuit, sed fieri totum Spiritualem, carne et carnalitate pereunte.

§. CCLXXXIV. Praeter Gnosticos, proprie dictos, memorantur inter hujus intervalli haereticos *Cerinthiani*, ab haeresiarcha suo Cerintho nomen naeti. De quo, ejusque opinionibus, itaque differendum est. Parum certi de ipso constat: in Aegypto eum Philosophiae operam dedisse, et dein Hierosolymis, Caesareae, et alibi, restitisse Apostolis, tradit Theodoret. haeret. fab. I. II. in Asia vero haeresin longe lateque disseminasse refert Epiphan. haer. 28. Additur, eum Ephesi ruina balneorum oppressum esse; quod tanquam figmentum jam rejecit Reinesius ep. 57. Ortum videtur ex historiola Johannis, Cerinthum in balneo videntis, et dicentis, *fugiamus, ne balneum concidat, quia Cerinthus ibi est*. De quo supra dixi. Hujus viri opiniones ex Irenaeo I. I. c. 26., rectius quam ex Epiphanio, et aliis,

aliis, petuntur, qui aliena, nec satis cohaerentia, admiscuerunt. Ex Irenaeo tantum liquet, eum cum Gnosticis nihil habuisse commune, nisi hoc unum, mundum ab Angelis esse creatum, quod qua ratione intellexerit, non constat. Epiphan. vero addit, legis et oecon. Mosaeicae, secundum ipsum, autorem fuisse *malum*, nec Christum habuisse veram carnem; sed de eo filet Irenaeus, nec illud cum legis observantia, ac circumcisione, quam, ipso Epiphanio tradente, admisit, consistere potest: nisi, illud ex confusione Cerinthianorum cum Ebionaeis fuisse ipsis adscriptum, quis velit. Irenaeus profecto nihil de eo habet, in genere tantum dicit, eos cum Ebionaeis multum habere commune, nec Tertull. de Praescr. haeret. c. 48. Ipse Epiphanius haer. 30. dicit, Ebionaeos hac una in re ab aliis, inter quos Cerinthiani locum habent, discrepare, quod Judaicos amplexi sunt ritus. Ignatium in ep. ad Magnes. de haereticis Judaizantibus loquentem, Cerinthianos in oculis habuisse, certum non est, cum ad Ebionaeos et Nazarenos respicere potuerit. Dici forte posset, quod Epiphanius quoque innuit, eos aliquam legis partem tantum adoptasse. Sed illud suo relinquamus loco, et hypotheses Cerinthis ex Irenaeo in lucem proferamus, quae ad Christum spectant. Statuit, teste Irenaeo, *Jesum* esse merum hominem, nec ex Maria virgine per Spiritum S., sed ex Maria et Josepho, instar aliorum hominum, esse natum, veraque, non putatitia, carne praeditum: *Christum* vero emanationem esse summi Dei, ac τὸν λόγον sermonem ejus, qui sese cum Jesu homine, tempore baptismi, arcte univit, fere ut olim Spiritus S. cum prophetis, et miracula patravit, sed, tempore passionis, se ab ipso separavit, eumque solum reliquit, donec sese ultimo tempore demum cum Jesu sit uniturus, et regnum millenarium erecturus. Interea Jesu hominis resurrectionem agnovit, ut Iren. adfirmat, sed unionem cum Christo eousque cessare statuit. Distinxit itaque inter *Jesum* et *Christum*, tanquam inter hominem et filium Dei,

per Jesum hominem, et per Christum Deum intelligens, Christumque non personaliter et inseparabiliter cum Jesu unitum fuisse, sed ad tempus, et sicut cum prophetis, censuit. Quo Johannes in *ima* epist. respicere censetur, ubi eorum mentionem fecit, qui *Jesum negant* esse Christum. Quod ad *regnum millenarium* adinet, ex Cajo et Dionysio, sec. III. scriptoribus, refert Euf. H. III: 28. Cerinthum pro autore ejus non tantum haberi, sed et statuiffe, Christum, nondum resuscitatum, tunc demum resurrecturum, simul regnum illud in carnis voluptatibus fore situm. Quod per omnia verum non est, ut ex modo dictis patet. Exclusit quidem Cerinthus nullas licitas delectationes, sed de illicitis nihil habet, nec eas solas regnum illud constituturas esse dixit. Admitti quoque nequit, quod Epiphani. adserit, Cerinthum *duo* priora cap. Matthaevi rejecisse, quia veram in Christo carnem, et nativitatem e muliere inficias ivit: nec enim id negavit, ut modo observavi, quin Jesum ex Maria et Josepho fuisse ortum statuit, nec ideo capita illa amputavit, sed quia in euangelio Matth. *secundum Hebraeos* non exstiterunt, quo usus est Cerinthus, una cum Ebionaeis: accedere potuit et illa ratio, quod nativitas e virgine sine ope viri, quam negavit, ibi clare sit consignata. Ceterum, ut id obiter observem, ex Cerinthi opinione, de divinitate, per nomen *Christi* expressa, liquet, quam antiqua fuerit haec nominis Christi explicatio, a Veteribus Sec. IV. adoptata; uti ab Hilario de Trinit. l. XIX. et alibi saepe, Greg. Nazianz. or. 36. Nysseno in Anthirret. §. 52. Cyrill. Hieros. cat. X. Archelao in disput. cum Manete apud Zacagn. in monum. Vet. §. 50. Nec defuerunt inter eos, qui divinitatem, tempore mortis Christi, a corpore ejus fuisse disjunctam, tenuerunt: ut liquet ex Epiph. haer. 20 et 60. Ambrosio de symbolo c. 13. et Hilario in Matth. quem tamen ab hac sententia vindicare conati sunt Benedictini, novissimi operum ejus editores, in Praef.

§. CCLXXXV. Cerinthianis in opinione de Christo, ejusque duabus naturis non personaliter unitis, consenserunt Ebionaei, teste Irenaeo l. I. c. 26. secundum veram ejus lectionem, in codicibus vitiatam. Verba ita habent: *qui autem dicuntur Ebionaei consentiunt quidem, mundum a Deo factum: ea autem, quae sunt circa Dominum, non similiter ut Cerinthus et Carpocrates opinantur: pro non similiter omnino leg. consimiliter*, re ipsa et structura sermonis exigente: sicut a Grabio jam est observatum, et ante eum a Pearson. Vind. Ignat. p. II. c. 2. qui ex ipso Iren. IV: 59. illud confirmat, sed clarius ex Iren. V: 1. adstruitur. Audiendi itaque non sunt, qui aut lectionem retinent, aut alia ratione ei succurrunt. In eo itaque a Cerinthianis discreparunt, quod a Deo summo tenuerint mundum esse factum, cui Tertull. praescript. haeret. c. 48. etiam adstipulatur. Cum vero, respectu doctrinae de Christo, consenserint ipsis, recte colligitur, eos Christum esse *ἄνθρωπον* nudum hominem, non absolute, sed restricte, dixisse, quatenus, vera divinae naturae cum humana unitione negata, Jesus, in terra versatus, *Deus* dici, aut agnosci, non poterat, in primis, cum *Christus*, seu divina persona, eum tempore baptismi demum occupaverit, et passionis deseruerit, ante et post nudus tantum homo fuerit. Quo respectu Iren. IV: 59. dicere potuit illos negasse, *Deum salutem operatum esse in terra*: ut et Tertull. l. c. Cerinthum Christum hominem tantummodo sine Deitate contendisse, et Ebionem nudum hominem constituisse *Jesum*. Quod alias, absolute acceptum, veritati non foret consentaneum: uti ex dictis liquet, et Epiph. haer. 30. confirmat, qui tamen alibi Ebionis discipulis adtribuit opinionem de Christo nudo homine. Traditur porro, sequente tempore duplicis generis fuisse Ebionaeos, quorum alii, Christum ex Maria et Josepho, alii ex Maria virgine per Spiritum S., fuisse natum, statuerunt, uti apud Euseb. H. III: 27. et Origenem contra Cels. l. II. init. Denique et illud constat, eos legis Moysis urfisse ob-

servantiam, et Judaïsmum cum Christianismo conjunxisse; ex quo minus recte tamen colligeretur, Ebionaeos fuisse non Christianae, sed Judaeae, sectae, ex Johannis baptistae discipulis, qui Jesum quidem prophetam, sed non Messiam, aut Christum, agnoscebant: de quo ex Veteribus nihil constat, potius contrarium: uti ex dictis liquet.

§. CCLXXXVI. Sed difficilior videtur de origine nominis Ebionaeorum quaestio, quam intactam non licet relinquere. Irenaeus l. c. Ebionaeos simpliciter adpellat, nulla alicujus Ebionis facta mentione. Origenes contra Cels. l. II. et Philocal. c. i. ac *περ. ἀρχ. de principiis* l. IV. nomen partim ex eo derivat, quod *egenis mundi elementis*, phrasi ex Gal. IV. ducta, vel legi Mosis, adhaeserint, partim *inopia* mentis laboraverint. Quo etiam respexisse videtur autor *interpolatarum* epistolarum Ignatii, ubi epist. ad Philadelph. §. 5. Ebion adpellatur *πενης διανοίαν* mente pauper. Eusebius l. c. denique a *paupertate* eorum de Christo opinione deduxit. Sed ipsi Ebionaei apud Epiph. l. c. paupertati suae corporeae nomen suum acceptum tulerunt, contententes, se esse illius Ecclesiae Hierosolymitanae posteros, quae, bonis divenditis, et in commune collatis, ad pauperem fuit redacta conditionem. Tandem Tertullian. l. c. et de *carne Christi*, Ebionem aliquem, antea nemini memoratum, introduxit haeresios istius autorem, cui deinceps multi praebuerunt adsensum. Sed, cum potior sit Irenaei, et aliorum, autoritas, et Veterum in ejusmodi rebus pronus sit lapsus, *paupertatis* rationem esse habendam existimaverim, non aut mentis, aut opinionis, sed vitae et status externi, cum Christiani primaevi Ecclesiae Hieros. hoc nomine fuerint insigniti. Vid. Rhenferd. de *fictis* Judaeorum haeresibus. Una tantum expedienda difficultas, quae haec premitur opinio, in eo posita, quod Nazaraei, seu primaevi illi credentes, quorum propago tunc forent Ebionaei, de Christo recte senserint, sicut a Bullo in *judicio Cathol.* etc. Rhenferd. l. c., le Quein in *Diff. Damascen.* 8. abunde

abunde est demonstratum. Ebionaeos cum statuere non a-
sim, contra diferta Veterum testimonia, sanas, aequae ac Na-
zaraeos, fovisse de Christo opiniones, licet id velit Rhenf.,
conjecerim, credentes Judaizantes, qui primum Hierosoly-
mis, dein Pellae refederunt, omnes sanae fidei in genere
adpellatos fuisse, pauperioris conditionis causa, *Ebionaeos*,
sed haud diu post aliquos eorum de persona Christi ince-
pisse Judaice quoque sentire, esse scilicet filium Davidis
pulum quidem hominem, sed quocum Spiritus S. arcte fuit
unitus, eaque ratione Jesum inter et Christum distinxisse,
cum Cerentianis. Cum vero omnes eadem premerentur
paupertate, et Ebionaei adpellarentur, accidisse, ut ortho-
doxi *Nazaraci*, et alii, *Ebionitae* fuerint adpellati, sive quod
ab aliis ejecti in pauperiorem inciderint conditionem, sive
quod ipsi nomen antiquius lubentes retinuerint, et Patres
quoque, ad opinionem, vel mentem eorum pauperem, ad-
ludentes, illud ipsis relinquere adamarint.

§. CCLXXXVII. Duplex hoc intervallo in censum venit
Ecclesiae relatio ad mundum infidelem, quae tractatio su-
pereft, una ad *Judaicum*, altera ad *Gentilem*. Priore respec-
tu *bonum* nafta quidem est haud exiguum, nec tamen pu-
rum putum, sed cum aliquo malo trifti conjunctum. Nota-
bilem illum in oculis habeo casum, circa initium hujus in-
tervalli, quo Judaei terribili clade adfecti sunt, Rep. cum
metropoli ac Templo penitus ac irreparabiliter destructa
per Romanos. Quam historiam cum in historia Judaica
fuo loco narraverim, verus ejus confpectus, in primis rela-
te ad Ecclefiam Christianam, hic in lucem proferendus est,
in eo in genere fitus, quod bonum, malis mixtum, compre-
henderit. Judicium Dei in Judaeos, infestiffimos Christia-
norum hostes, omnium terribiliffimum, cujus varia protuli
in historia Judaica fpecimina, multum adtuliffe Ecclefiae
Christianae boni, in oculos facile incurrit. 1. Deus enim
de terribilibus, et inemendabilibus, adverfariis tam illuftrem
fumendo vindictam, ficut veracitatem in dictis implendis,

et iustitiam in obstinatis peccatoribus puniendis, publice demonstravit; ita singulari specimine favorem suum erga Christi Ecclesiam fecit conspicuum, maxime cum Christiani fuerint peculiari Dei cura hac calamitate erepti; uti in historia, suo loco narrata, demonstravi. Quod hic repetere nihil adinet. 2. Regnum Christi, tanquam spirituale, et gratiae ac veritatis, in claram protraxit lucem, legalem oeconomiam publice et solenniter abrogando, per Reip. et Templi destructionem, quae legalis oeconomiae cessationem secum traxit. 3. Denique Ecclesia est hoc iudicio a Iudaeorum persecutionibus ita liberata, ut eos in posterum non necesse habuerit multum metuere, aut multum passa sit. Contritae enim sunt vires eorum, et Romanis facti odiosi. Etsi enim Christianos calumniis proscindere, et Magistratus in eos concitare, non cessarint, imo etiam eos, occasione data, subinde adflixerint, uti tempore seditionis Barcochebae sub Hadriano: de quo persecutionis genere satis constat ex Justino Mart. ap. II. ac contra Tryphon., c. 17. Euf. H. IV: 15., et Epistola Smyrnens. de martyrio Polycarpi, ubi alacri animo adfuisse dicuntur persecutoribus; Origen. contra Cels. l. III. initio, et comment. in Matth. p. 411.; attamen, cum vires eorum prorsus essent prostratae, ipsique omnium odio expositi, Christianis multum non nocuerunt. *Non enim vobis*, inquit Justinus Mart. contra Tryph., c. 16. *ea est potestas, ut manus ipsi nobis ad caedem inferatis, propter eos, qui in praesens rerum potiuntur.*

§. CCLXXXVIII. Nec tamen hoc iudicium peremptorium in Iudaeos ab omni malo tristi sejunctum fuit, relate ad ipsos Christianos. 1. Splendor enim Christianismi, apud Gentes aliquatenus obscuratus, et cursus evangelii interceptus est, quatenus Christianorum et Iudaeorum religiones saepe inter se fuerunt confusae, et Christiani pro membris Ecclesiae Iudaicae habiti, quia synagogas passim frequentabant, nec separatas semper habebant congregationes, ex Iudaeis etiam orti erant, et multi Iudaicos adhuc ritus ob-

serva-

servabant. Res ipsa, unde unde etiam orta, dubio vacat, et dudum a Doctis est adserta, uti Lipsio ad Tacit. Ann. l. XV. Barthio ad Rutil. itinerarium l. I. Seldeno Syn. Hebr. l: 8. 2. Non potuit non metum et terrorem ipsis Christianis terribile hoc iudicium incutere, cum, qua ratione Deus cum populo, antea electo, egerit, ad animum revocarint, de quo Gentes etiam admonuit Paulus Rom. XI. sollicitudine quoque haud exigua corripi debuerunt, maxime qui ibi inter Judaeos versabantur, tempore ingruentis calamitatis, ne et ipsi hoc diluvio obruerentur; nec dubium est, quin aliquid quoque passi sint, uti publicis grassantibus malis fieri adsolet. Denique 3. licet haud una de ratione laetari potuerint super bono, inde ad ipsos redundante, uti modo observavi: modus tamen, quo illud effectum est, tristitiam ipsis concitare debuit. Erant enim Judaei eorum fratres secundum carnem, iudicium quoque ipsis incumbens terribile, maxime si cum excoecatione, et induratione, uti erat, conjunctum consideraretur. Quemadmodum Paulus se expertum esse emphatice admodum confessus est Rom. IX. Prostitutio quoque publica Judaeorum, et religionis Judaicae, a Romanis facta, Christianos valde commovere debuit.

PROPAGATIO ECCLESIAE.

§. CCLXXXIX. *Propagationem* euangelii, ut de Ecclesiae statu accidentali, relate ad mundum Gentilem, nunc differam, hoc intervallo, finita periodo Apostolica, haud magnam fuisse, facile praesumitur, si ab altera parte ad persecutiones et mala, quae Judaeis evenerunt, respiciatur, ab altera conditio Christianorum moralis attendatur, qua, persecutiones, ut quid peregrini, intuiti, in fide incipiebant vacillare, et de ardente religionis studio aliquid remittere. Quo etiam pertinet, quod viri illustriores decesserint, et dona Spiritus S. extraordinaria minus fuerint frequentia. Quae opi-

nio de parvo euangelii progressu etiam ex historiae defectu confirmatur: cum enim peculiaris non supersit ejus memoria, exiguum fuisse inde recte colligitur, maxime cum, ante et post hoc intervallum, celeberrima sit ejus fama; sicut de periodo Apost. vidimus, et deinceps sec. II^{do} patebit. Sed ex Celsi verbis apud Origen. contra Cels. l. III., p. 117. quibus dicit, *paucos in initiis fuisse Christianos, et idem sensisse, sed in multitudinem dispersos esse scissos et distractos*, minime colligendum est, parvo numero fuisse Christianos usque ad tempora Trajani, quando haereses maxime in publicum venerunt: possunt enim, si quid veri iis sit tribuendum, vel relative ac comparative intelligi, sicut Gregorius Nazian. in Julian. orat. III. loquitur, vel latitudinem admittere, ita ut, statim ac in multitudinem excreverint, non necesse sit statuere, Christianos adeo fuisse scissos, sed aliquandiu demum post. De quo quicquid sit, cum invidiae causa, et falso, id adseruisse censi possit, illud utique certum est, ingentem ubique fuisse Christianorum copiam, vel ipso Plinio teste; qui in Epist. ad Trajanum l. X. ep. 97. adfirmat, *civitates non tantum, sed vicos etiam, et agros superstitionis istius contagionem esse pervagatam*. Cum autem in Asia fuerit versatus, Christianismum ibi fuisse late disseminatum, manifestum est, simul hoc intervallo cursum euangelii non fuisse ibi repressum, recte colligitur: quod ex Johannis, aliorumque virorum praestantium, ibi degentium, zelo, quoque confirmatur. Nec tamen de propagatione, post Pauli et aliorum Apostolorum mortem, aliquid certi constat, nisi hoc unum, inter Christianos jam fuisse gentiles illustriores, et dignitate conspicuos. Vincula Pauli in Christo manifestata fuisse, et fructuosa, in praetorio, et palatio Caesaris, ex Phil. I et IV. supra suo loco jam observavi. Sed sub Domitiano, adeoque hoc intervallo, de quo agimus, floruerunt Christiani Flavius Clemens Conf. cum uxore Flavia Domitilla, et Acilius Glabrio, vir Consularis. Flavius Vespasianorum erat familiae conjunctus, et cum

cum Domitiano gessit Consulatum, vir summa autoritate ac dignitate illustris. Hunc cum uxore et Glabrione fuisse jussu Domitiani occisum causa Atheismi, et Judaismi, cum Dio Cassius, a Xiphilino excerptus, referat, eos fuisse Christianos, quippe ea nota inuri solitos, plusquam probabile est, eo etiam magis, quod Suetonius in Domitian. c. 15. idem narrans, Clementem *contemptissimae inertiae* hominem adpellet: quod in Christianos, qui tanquam inutiles et infructuosi traduci solebant, unice quadrat. Vid. de Clemente et uxore ejus Euf. H. III: 18. et in Chron. Lat. ad ann. 97. ubi citat Brutium, historicum Roman., idem testantem. Ceterum, ut illud subjungam, sub Nerone etiam memoratur Pomponia Graecina, Plantii uxor, tanquam *superstitionis externae rea*, Tacit. Ann. III: 32. quatenus Christiana fuit. Alios mitto, ut Poppaeam Sabinam, Epaphroditum, Pudentem, alios, quorum est incerta notitia. Intactam etiam praetermitto quaestionem de euangelio in utramque Indiam jam translato, quam prolixè tractavit Witsius in Misc. t. II., quia res nimis est dubia, et India quoque cum Persia ac Arabia subinde fuerit confusa. Videri quoque potest la Croze hist. Christ. in India l. I. et Beaufobr. hist. Manich., ne alios memorem.

PERSECUTIONES.

§. CCXC. De Persecutionum Christianorum a Romanis, quarum prima sub Nerone supra est exposita, secunda sub Domitiano hoc tempore contigit, plures deinde sec. sequentibus grassatae sunt, *causis* in genere hic differuisse non abs re fuerit, antequam Domitianam hujus intervalli enarrem, cum res videatur paradoxa, Romanum imperium, ab aequitate et justitia celebre, quodque omnes toleraverit sectas Philosophicas, Judaeis quoque ubique exercitium religionis reliquerit, imo omnibus libertatem concesserit religionis, privatim exercendae, etiam ejus causa in unum co-

eundi, uti notum est, vid. Ampl. Bynkershoek *Diff. de religione peregrina* apud Romanos, ne alios citem, tanto furore in Christianos irruisse, ut vix nomen ferre potuerint, eosque, qua Christianos, summo habuerint odio. In illas rationes inquirenti I. prima sese offert, ab ipsa religione petita, in eo sita, quod Christiani non tam novam profiterentur religionem, quam eam ubique summo studio conati fuerint. introducere, cum publicae et stabilitae religionis Romanorum refutatione, et prostitutione. De quo vid. martyrium Polycarpi, ut et Euf. H. IV: 15. et Praep. Euang. I: 2. Unde varia, morte luenda, nascebantur crimina, sed tantum secundum prudentiam politicam, et rationes status. Memorat quidem Cicero *de legibus* l. II. legem, *Separatim nemo habessit. Deos, neve novos, sed ne advenas, nisi publice adscitos, privatim colunto*, sed a se ipso fabricatam, non publice sancitam, adeoque non pro lege duodecim tabularum, nec reip. Romanae, habendam, aut a Romulo profectam, tantum *Coetus nocturni*, tanquam seditiosi, vetiti fuerunt per legem aliquam *duodecim tabularum: collegia illicita, et clandestinae coitiones*, multis saepe fuerunt coercitae edictis. Quarum legum violatarum Christiani, vel in solis suis antelucanis coetibus, rei videbantur. De quo legi meretur Schelius de *jure imperii*. Christianos α . sese receptae, et publica autoritate munitae, et cum civitate tam arcte conjunctae, religioni opponere, ejusque moliri destructionem, idque maximo cum zelo, crimen gravissimum ipsis fuit obiectum, Just. Mart. Apol. I. §. 32. Habebatur utique illud pro crimine laesae Majestatis populi, et ad statum reip. evertendum tendente. Accedebat, eos contemtum suum, quo religionem Romanam spernebant, omni modo censitos fuisse demonstrare. *Templa ut busta despiciunt*, verba sunt Caecilii, gentilium acerrimi patroni, apud Minutium Felicem in Octavio, *Deos despiciunt, rident sacra, sacerdotum honores et purpuras despiciunt*. β . Occasio quoque Atheismi ipsis imputandi hinc fuit nata: de quo vid. Justinus Martyr. apol.

II. *Trium flagitiorum infamis rumor de nobis spargitur*, inquit Athenagoras in *legat. pro Christian.*, *adæortus impietas, epulae thyesteae, et concubitus incesti.* Quo etiam trahebatur, quod nullus aras, templa, simulacra, aut ritus externos habuerint. Minut. Felix in Octavio. γ. *Novae religionis, vetere Romana abolita, crimen, morte piandum, Christianis fuit imputatum: cuius respectu Paulus jam ad tribunal Arcopag. fuit tractus* Aët. XVII. Apostoli quoque Antiochiae leguntur accusati a seditiosis, quod *adnunciarint ritus Romanis vetitos* Aët. XVI: 21. Fuit etiam hoc crimen, ipsis saepe postea objectum, capitale habitum, *novis ac incognitis religionibus hominum animos commovere.* δ. Accessit, quod *crucifixum colerent, et crucem, unde crucirolae dicti sunt; teste Minut. Felice, et Arnobio adv. Gent. l. I.*

§. CCXCI. 2. Proximum et adfines crimen erat, Caesaris, et Majestatis, contemptus, inde tractus, quod eum, ut *Deum venerari, ei thus offerre, et per nomen, aut genium ejus, jurare, recusaverint: unde etiam odium Domitiani in eos fuit accensum.* De hoc crimine constat ex Plinio l. c. Tertulliano Apol. c. 32. Euseb. H. IV: 15. et aliis. Nec tamen Christianos intellexerim, cum viro docto, per eos, quos a Caligula occisos narrat Sueton. in Calig. c. 27. *quod nunquam per genium ejus dejerassent: cum eo tempore Christiani vix Romae fuerint noti.* 3. Atheismo et impietati Christianorum multiplicatorum deinceps inputarunt mala, quae Romanum imperium oppresserunt, uti bella, pestes, incendia, et alia, quod Deos, ab ipsis spretos, putarent sibi iratos, Tertullian. Apol. c. 40. Arnobius l. c. l. I. ne alios citem. 4. Ob has, et alias causas plures, Christiani traducti sunt, tanquam Romanorum, seu generis humani, hostes, ut Tertull. Ap. c. 37. testatur, sicut jam Tacitus Ann. XV. dixit, eos haud perinde de crimine incendii sub Nerone, quam *odio generis humani, seu orbis Romani, quae phrasēs subinde alternantur, fuisse convictos.* Inter rationes communis odii, praeter modo memoratas, etiam fuerunt a. quod a

commercio reliquorum hominum abstinere passim *b.* in specie publicos vitarent et spernerent conventus, uti in spectaculis, ludis in honorem Caesaris institutis etc. Tertull. Apol. c. 38, 42. *c.* Orbī quoque Romano excidium denunciarent subinde, dum Romanos dixerunt Christo esse subji-ciendos, vel finem instare Mundi, Tert. ib. c. 32. Lucian. in Philop. et Min. Fel. in Octav. *d.* Factiosi quoque fuerint habiti, qui in Romanum Imperium conspiraverint, et ad bella sint proclives; sicut ex nocturnis conventibus, et arcta amicitia ac fraternitate, aliisque signis, colligebant, Plin. l. c. Tertull. Apol. c. 38, 39. *Plebem profanae conjurationis instituunt*, inquit Caecilius apud Min. Fel. l. c. *quae nocturnis congregationibus, et jejuniis solennibus, et inhumanis cibis, non sacro quodam, sed piaculo foederantur.* 5. Odium eorum crevit, quod Christiani passim fuerint censiti homines de infima plebe, inperiti, inertes, et otiosi, qui in commune bonum nihil conferebant Tert. l. c. cap. 42. Min. Fel. l. c. Sic et Flavius Clemens a Suetonio, ut modo notavi, *contemptissimae inertiae homo* appellatur, et Christianos ab istis, aliisque, moribus malis invidiosissime depinxit Aristides in *communi apologia*, oper. edit. Jebb. tom. II. p. 307.— Denique 6. summam odio vim addiderunt horrenda crimina quaedam, quorum deinceps fuerant rei acti; qualia sunt coenae Thyesteae, infanticidium, incestus, promiscua venus. Quae calumniose repetierunt ab ipsorum agapis, et communibus epulis, corporis et sanguinis Christi in eucharistia nominibus, osculo pacis, quo se mutuo excipiebant; fratrum ac sororum promiscuis titulis, conventibus nocturnis, et similibus aliis rebus, Tertull. Ap. 7 et 39. ubi dicit, *coenulas nostras, praeterquam sceleris infames, ut prodigas sugillatis.* Caecilius quoque apud Min. Fel. crimina fere omnia recenset. Ceterum a Judaeis ea fuisse Christianis in pacta, et per orbem sparsa, haereticis, ex. gr. Nicolaitis et aliis, ansam quoque praebentibus, vetustissimi tradunt autores, uti Just. M. contra Tryph.

Tryph. Tertull. ad *nationes* l. II. et contra Marcion. l. III. et Origenes contra Cels. l. VI. Calumnia vero de *infanticidio* videtur ex alia de Magicismo Christianorum orta, cum Magi infantes tradantur mactare, ut animas evocent ad prodigia facienda. Vid. Beaufobr. hist. Manich. l. IX. c. 9. Addi poterit 7. eos ut *insanos* fuisse tractatos, qui sese, sub spe vitae futurae, in quaevis mala, et mortem, praecipites temere dabant. *Miram stultitiam, et incredibilem audaciam* adpellat Caecilius apud Min. Fel., imo tanquam *Obstinati* judicabantur poena digni ab ipso Plinio in Ep. de Christianis ad Trajanum. Vid. etiam Tertull. in Apol. c. 50.

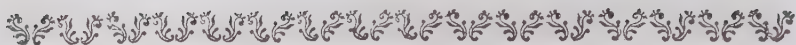
§. CCXCII. His de causis persecutionum, in primis odii populi Romani, indeque continuarum plebis infestationum ortarum, quarum aliae hoc, aliae alio tempore in posterum, Christianos fecerunt odiosos, non enim omnes semper existerunt, et eos irritarunt, praemissis, brevem dabo persecutionis, a Domitiano institutae, sub finem regni ejus, intellectum. Causae, quae Domitianum, cujus notitiam in hist. Romana dedi, alterum Neronem, nec *minorem Tyrannum*, Laët. mort. persec., *portionem Neronis de crudelitate* Tert. Apol. 5. dictum, quare et Neronis nomine venit, uti Scaliger ad Chron. Euf. jam observavit, impulisse narrantur, quod factiones Christianorum, quippe suspiciosus et meticulosus, inprimis familiae Davidicae, acsi regnum sibi promissum ambirent cognati Domini, qui primas adhuc tenebant in Ecclesia Hierosolymitana, nunc alibi degente, metuerit, ut ex Hegesippo tradit Euf. H. III: 20. praeterea ipsum *Dominum et Deum* adpellare ac venerari recusarent Christiani, simul inpii censerentur, et superstitioni peregrinae dediti: ob crimen enim *impietatis* et *Judaismum* damnatos quoque fuisse Christianos, cum Judaeis saepe confusos, ex Dione Cassio apud Xiphilin. in Domitiano liquet. Nec tamen persecutio fuit aut *gravis*, aut *diuturna*, quare Tertull. l. c. dicit, eum *modo tentasse*, sita quippe maxime fuit in

exiliis, sicut ex Johannis relegatione in Patmum quoque patet, nec tamen omnem excluderim caedem. Narratur enim apud Xiphilin. praeter Clementem, et Glabrionem, *alios multos esse occisos*; non, ut opinor, Judaeos, sed Christianos, ut scriptores Christiani testantur, iis accensitos; et magis odiosos Domitiano, apud quem in flore gratia fuit Iosephus Historiographus Judaeorum. Incepit Persecutio Romae, ubi maxime viguit, licet provincias plane exclusas nolim, cum Johannes fuerit in exilium missus ann. 150 Domitiani, uti Euf. H. E. III: 18. tradit, et ex scriptoribus Romanis confirmat; nec dissentit Lact. l. c. cum sub vitae ejus finem eum Christianos esse adgressum haud obscure innuat. Ex quo facile colligitur, persecutionem vix annum durasse: regnavit enim tantum 15 annos Domitianus ut habet Sueton. in ipso, sed completos, cum tot anni et dies *quinque* ipsi dentur a Dione l. c. Brevissimam quoque fuisse vexationem Tertullianus et Lactantius indicant: sed num ipse, an Nerva, ejus successor, finem inposuerit, minus certum est. Nervae id tribuit Dio Cassius apud Xiphilinum, ut et Euseb. H. III: 20. qui tamen ex Hegesippo narrat, Domitianum id fecisse: cui assentitur Tertull. l. c. de ipso dicens, *sed qua et homo facile coeptum repressit, restituit etiam quos relegaverat*. Quae si secum sint concilianda, statui, cum Dodwel. Diss. Cyprian. XI. de *paucitate* martyrum, poterit, Domitianum illud in animo habuisse, et agere coepisse, sed morte praeventum non potuisse perficere, quod itaque Nerva praestitit, qui et *acta Domitiani rescidisse* dicitur Lactant. l. c. Narrat quoque Hegesippus apud Euf. l. c. Domitianum, cum examine instituto deprehendisset, a familia Domini, ad paupertatem redacta, nihil esse metuendum, contempsisse cognatos ejus, et repressisse edicta:

§. CCXCIII. Ex superiore totius intervalli tractatione, quam absolvi, haud obscure elucescit, ut de Ecclesiae conditione aliquid subjungam, Ecclesiam statum suum in genere quidem recte

recte fuisse adhuc tuitam, nec tantopere descivisse, quam nonnullis visum est, attamen non tanta, quanta antea, luce fulsisse, sed haud parum fuisse obscuratam. Remisit utique de fidei vigore, et virtutis ardente studio: eximiis ac illustrioribus ductoribus ac Doctoribus orbata, et donorum Spiritus S. parciore gavisa est mensura: cum haereticis, quos in medio sui habuit, commixta fuit ac luctata, alas suas per orbem minus expandit. Denique in fine praecedentis periodi, et hujus, persecutionem passa est, per horribilem quoque gentis Judaicae cladem parumper obscurata. Concinnunt Lactantii et Eusebii effata. *Rescissis*, inquit Lactant. Mort. pers. c. 3. *actis tyranni Domitiani, non modo in statum pristinum Ecclesia est restituta; sed etiam multo clarius ac floridius enituit.* Eusebius H. IV: 2. de Ecclesiae conditione sub Trajano agens, *servatoris nostri*, inquit, *doctrina, atque Ecclesia, magis ac magis indies efflorescens, continuis incrementis augebatur.* Inter recentiores quoque viros eruditos non desunt, qui tristiores hunc Ecclesiae statum observarunt. Ill. Scaliger in Proleg. ad Chron. Euf. intervallum ab ultimo capite Act. Ap. Lucae ad medium Trajani adpellavit *αἰθρῶν obscurum*; clarius hanc ellipsin notavit Dodwell. Diff. Iren. I. §. 42. sed luculentius eam depinxit Cl. Vitranga Obs. S. l. IV. c. 7. adductis quoque prophetiis, quas ad eam respexisse putat: sed cui in omnibus adstipulari non possum: tenebras, meo judicio, fecit nimis spissas, et plurimas prophetias minus recte eo retulit: de quo mentem clarius in *Methodo prophetica* exposui.

SECVLVM SECVNDVM.

§. I. Aetiozem et magis florentem adgredior periodum, quae post Domitianum, praecipue a Trajano ad Decium, seu medium sec. III., fluxit, sive politicus imperii Romani status consideretur, sive Ecclesiae adtendatur conditio. Domitianum, inquit Sueton. in Domit., *ferunt somniasse, gibbam sibi pone cervicem auream enatam, pro certoque habuisse, beatiorem post se laetiozemque portendi Reip. statum: sicut sane brevi, addit Historicus, evenit, abstinentia et moderatione insequentium Principum.* Ecclesiam quoque, testantur Historici Ecclesiast., a temporibus Trajani pristino non tantum, sed majori, splendori esse redditam: uti ad praeced. period. in fin. ex Lactantio et Eusebio observavi. Quod idem ex illustrioribus nonnullis documentis sese facile offert. Romanum utique Imperium ab optimis passim, et rei publicae curam stenuè agentibus, administratum est, ab hostium irruptionibus ut plurimum liberum, fines suos latius extendit, vel rectè tuitum est: scientiae quoque efflorescere coeperunt, et bonis viris tutus fuit datus locus, nec infelicia fata fuerunt frequentia: tantum sub periodi finem sensim hic vigor decrescere coepit, misere collapsò imperio. Licet tristia fata non defuerint; sicut terrae motus, fames, ac lues grassata est sub Trajano, ut epitome Victoris tradit, sub Hadriano teste Spartiano in Ipso, sub Marco Aurelio, ut refert Capitolinus, et Commodò, secundum Xiphilin. Florentioris vero Ecclesiae status exstantiora sunt indicia,

indicia, in stupenda ejus per orbem propagatione, et a gravioribus ac publicis persecutionibus immunitate. Accesserunt et alia commoda, uti publica Ecclesiae separatio a Judaeis et Haereticis, Canon Script. S. perfectior, et virtutum splendor, ac cultus religiosi zelus. Nec tamen defuerunt maculae in nitida hac facie, et sub finem periodi, Romano quoque dilapso Inperio, Ecclesia in pejus ruere coepit. Quae cuncta ex ipsa tractatione elucescent.

§. II. Quam antequam instituam, de Romani inperii statu quaedam scitu necessaria, in genere et summatim, praemittenda sunt, cum sine illa notitia multa recte nequeant intelligi, et fortunatus inperii status haud parum ad Ecclesiae quoque prosperitatem contulerit. Boni enim Rectores ubi clavum tenent, ac regimen, justitiam, ac aequalitatem tuentur, ibi omnia magis florent, et artes ac scientiae coluntur, ingenia excitantur, quae alias jacent, vel in occulto latitant, occasione enitendi deficiente, teste omnium temporum experientia. Romani utique Inperii florentior status, quod Lact. mort. Pers. c. 3. etiam observavit, insignem praestitit Ecclesiae utilitatem. *Trajanus*, a *Nerva* adoptatus, primus hujus sec. Imperator, partes boni Rectoris egregie explevit. Laudantur in Ipso multae virtutes, uti humanitatis, liberalitatis, justitiae, restituit enim tribus valde corrupta, et reverentiae erga Senatum, cui honorem reddidit: quare ann. Inperii 14to cognomen *Optimi*, sibi oblatum, adsumsit. Litteratis etiam, licet litterarum rudis, impense favit. Denique Inperii pomperia dilatavit, et rebelles compefcuit. Judaeos Cyrenenses, qui per Aegyptum et Cyprum grassabantur, repressit. Decebalum, regem Dacorum, ubi nunc Transylvania, Valachia, et Hungaria superior, bis vicit, et de eo triumphavit, priore vice ann. *Traj.* 6to et seculi 3to, quando *Dacicus* est adpellatus, altera, cum *Daci* anno seculi 5to rebellassent, quando eos in summas redegit angustias, ita ut Rex sibi mortem consciverit: anno 7to Armeniam, cujus rex insignia regia a Par-

thorum rege, tanquam ei subjectus, acceperat, in formam redegit provinciae, Seleuciam, Babyloniam, et alias urbes subegit, ipsis Parthis regem dedit, anno sec. 14to. Obiit in Ciliciae oppido Selinunte, cum ann. 19. M. 6. inperasset.

§. III. *Aelius Hadrianus*, confobrinus Trajani, et ab ipso, ope Plotinae uxoris, moribundo adoptatus, depingitur quoque tanquam egregius Princeps, ipso decessore major, peritus, doctorum et bonorum amans, liberalis, et in regnum adtentus, quod totum peragravit, ne quid detrimenti caperet Respublica, unde ejus symbolum: *non mihi sed populo*. Nec tamen a gravibus fuit immunis vitiis, inter quae paederastia eminebat. Puerum Antinoum, quem molli-ter deperibat, mortuum muliebriter deflevit, et in numerum Deorum superstitiose retulit. Inperium vero summa administravit cura, nec tamen dilatavit, sed contraxit potius, fines ejus. In Oriente enim antiquos limites restituit, relictis, quae a Trajano ultra Euphratem erant occupata. Bella passim repressit, vel evitavit cura sua: tantum cum Judaeis sanguinarium illud gessit, cum duce Barcocheba rebellarent, et eos ingente clade adfecit: uti in hist. Judaica narravi. Tandem animi taedio, et corporis dolore, oppressus, decessit, serius etiam quam voluerat; anni sec. 37mo, cum ann. 20. et M. 11. praefuisset. Successit ipsi *Antoninus Pius*, Aurelii Fulvii Cons. filius, ab Hadriano, post Aelii Veri, primum adoptati, mortem, ea lege adscitus, et successor declaratus, anno 39, ut ipse rursus Marcum et Verum Antoninos adoptaret, et filiam daret Vero. Fulsisse in Ipso omne genus virtutes, narratur, praecipue mansuetudinis et charitatis, unde *Pii* cognomine honoratus est decreto Senatus. Pacis licet studiosus, et Numae instar sola nominis sui reverentia pacem saepe fecerit, bella tamen aliqua per legatos gessit. Britannos per Lollium Urbicum vicit, Mauros ad pacem coegit, Dacos, Germanos, Judaeos quoque rebellantes contudit. Judaeos in specie reddidit

didit sedatiores, concessa ipsis circumcissione. Regnavit annos 23. cum Hadriano, et solus 22. cum aliquot Mens., mortuus a. sec. 61.

§. IV. Excepit ipsum *Marcus Aurelius*, etiam post Antonini Pii mortem adpellatus Antoninus, imo Pius, alias epitheto Philosophi ornatus, et in consortium inperii adscivit Lucium Aurelium Verum, antea Commodum dictum, nec tamen Caesarem, sed Augustum, renunciavit, ita ut, novo exemplo, duo fuerint in Romano Inperio Augusti, sed diversissimae indolis. Lucius enim Verus ignaviae et luxuriae vitiis se praestitit infamem, Marcus vero fuit omnis virtutis studiosus, liberalis, litterarum cultor, scriptis quoque, quae supersunt, clarus, lenis et mansuetus in aliorum ferendis vitiis; attamen simul fortis, ubi opus erat, et strenuus. Parthicum cum Vologaesio, Parthorum rege, Romanum inperium graviter adfligente, bellum per quatuor gessit annos, ab a. 61 ad 65. et, victoria reportata, uterque Inperator triumphum egit, ac titulum *Parthici*, et *Armeniaci*, tulit. Bellum deinde cum Marcomannis et Quadis, seu Moravis, Bohemis, Silesiis, et aliis, gessit, eo etiam nomine celebre, quod mirabile Providentiae specimen fuerit editum, in aqua subito suppeditata, cum ejus penuria laboravit exercitus, et ad incitas erat reductus, una cum grandine, ignis speciem praeferente. Quo hostes in fugam acti, magnam partem perierunt. Fabellam adsuerunt Christiani de legione, ex Christianis constante, cujus precibus illud acceptum ferendum erat, inde *fulminatrice* adpellata, et Marci Epistola ad Senatum, Deo Christianorum illud tribuentis. De quo postea suo loco. Contigit illud anno 2do belli, sec. 70. nam primus annus fuit per mortem Lucii, in via per apoplexiam, postquam ann. 9. praefuisset, interceptus. Ipse vero Marcus Inperatorem egit annos 19. mortuus anno sec. 80mo. Successit filius ejus e Faustina L. *Aurelius Commodus*, qui Inperatorum hujus sec. famam valde obscuravit. Forma quidem, et statura corporis pulcherrimus omnium,

sed animi dotibus, ac virtutibus, plane destitutus. Praestitit sese eximie saevum, qui plures Nobilium, quam quisquam alius, occidit, turpissimum quoque et obscoenum, qui 300 aluit concubinas, et pueros multos, denique superbum, et divinitatis aemulum, qui Herculem, Jovis filium, se dici jussit, Reip. quoque negligentissimum, qui per Perennem et Cleandrum, pessimos consiliarios, omnia peregit. Illud solum in ipso laudandum, quod per Ulpium Marcellum represserit Britannos, et per Duces confecerit bellum Parthicum, Media, Babylonia, et Armenia vindicata; unde *Armeniacus* est adpellatus. Mortem nactus est vita dignam. Martia enim concubina, cum in catalogo morti ab ipso destinatorum suum quoque reperisset nomen, mortem ipsi per Laetum et Electum, praefectos praetorio, conscivit, cum regnasset, una cum Patre, annos 17. solus 13., anno sec. 92.

§. V. Perturbatae per Commodum Reipublicae nemo ante Septimium Severum mederi potuit. Aelius quidem, vel, ut Nummi habent, *Helvius Pertinax*, e praefecto urbis, ope Laeti, praefecti praetorio, Imperator, etsi invitus, factus est, princeps justitia, modestia, et aliis virtutibus celebris, sed, sexagenario major, nec Praetorianorum ac Aulicorum licentiae refranandae par erat: statim quoque ac omnia instaurare tentaret occisus est a Praetorianis, in aulam irruentibus, animum servans intrepidum, dolente Senatu ac populo, cum Mens. 2. tantum praefuisset, cum aliquot diebus. Nec aliam nactus est sortem *Didius Julianus*, cujus proavus fuit celebris ille Ictus Julianus. Cum enim, ingente pecuniae summa promissa, ad imperium per Praetorianos venisset, nec stare promissis prae inexplibili avaritia, imperium etiam male administraret, tertio Imperii mense obtruncatus est, ann. sec. 93tio, praesertim cum *Septimius Severus* a Legionibus Germanicis esset Imperator proclamatus. Qui, cum Imperium nactus esset, multa in meliorem formam redegit; seseque imperio utilem praestitit;

tit: erat enim prudens, cibi parcissimus, strenuus, licet nimis severus, et crudelis. Vicit Nigrum, in Syria adpellatum Imperatorem, ann. 94, Arabes interiores, Parthos, et alios, debellavit a. 95., addit quoque Euf. in Chron. Judaeos et Sarmatos a. 97. Ex Oriente Gallias petens Clodium Albinum, inperium adfectantem, superavit a. 98. Dein Romanam veniens triumphavit, erecto arcu triumphali a. 203. Britannos etiam subegit, et provincias eas recepit, a. 207. muro, vel vallo, adversus Caledoniorum, nunc Scotorum, incursiones, per 300 fere millia passuum, quam lata est insula, perducto. Mortuus est Eboraci in Anglia, cum regnasset a. 17 M. 8, ann. aer. V. 211.

SCRIPTORES ECCLESIASTICI.

§. VI. In Scriptoribus, qui supersunt, et ex quibus notitia Ecclesiae haurienda quoque est, recensendis brevior ero, cum ex Cave, Hist. Litt., Dupinio de Script, Eccles., et Fabricio Bibl. Gr. et Lat., aliisque, quisque facile poterit instrui. Primum locum cum inter monumenta seculi merito teneant Epistolae Ignatii, sintque magni pretii, de iis paulo fusius agam, postquam *Ignatii*, ejusque martyrii, brevem dederò intellectum. De ipso, ex fide dignis monumentis, quorum ratio tantum est habenda, nihil aliud constat, quam ipsum Antiochiae, in Syria, fuisse Episcopum, post Evodium, five primum, si Evodius pro legato Apostolorum sit habendus, five secundum, si prior etiam fuerit Episcopus. Euseb. H. III: 22. et Hieron. de Viris Illustr. Censetur quidem a Petro, vel, ut alii, a Paulo ordinatus, sed sine solido fundamento; nec meliore nituntur, qui, Christum resuscitatum ab ipso oculis fuisse usurpatum, putant, quod aetas ejus quoque vix patitur, Verba enim Ignatii Ep. ad Smyrn. c. 3. *ego enim, post resurrectionem in carne dicta vidi*, non significant, se ipsum *vidisse*, sed *nosse* in carne factam resurrectionem ejus; uti jam est observatum, et verbum

Ida requirit, nec non quod mox provocet ad Apostolos, de carne ejus post resurrectionem testatos. Tota emphasis est in voce *ἐν σαρκὶ* in carne, uti series sermonis clare docet; et scopus est, demonstrare, Christum a se recte *sciri* ac *credi* in carne resuscitatum, non ex se, sed Apostolorum testimoniis. Johannem Apostolum ab ipso, una cum Polycarpo, visum et frequentatum, historiae *Martyrii* ejus, monumento antiquissimo, facile crediderim, virumque fuisse apostolicum, in fide et amore Christi ferventem, desiderio martyrii adeo flagrantem, ut ab aliquo enthusiasmo vix liber censi possit, inde, et ex Epist. ejus, manifestum quoque est. Quo etiam facit, quod eximie *θεοφίλος* Theophorus adpellatur in Epist. inscriptionibus, ac actis Martyrii ejus; quippe quo significatur, eum quasi *Deiferum* fuisse, qui Deum et Christum in animo et corpore circumferebat, et glorificabat, ut Vetus Interpres Lat. 1 Cor. VI: 20. habet, verrens, *glorificate et portate Deum* in corpore vestro. Vid. Pearf. annot. ad Ignat. Ep. ad Smyrn. Posset etiam eo titulo censi insignitus, quod Dei et Christi eximius fuerit minister, seseque talem praestiterit: sicut ministri, qui sacra ferebant, adpellati fuerunt *ιεροφάροι*. Vales. ad Amm. Marc. I. XVII.

§. VII. In historia martyrii ejus, quae superest, et Epistolis ejus subjungi solet, ac alibi exstat, cum illud in primis singulare occurrat, quod non Antiochiae, sed Romae, fuerit leonibus objectus, quodque in itinere Romam versus tot scripserit Epistolas: de eo paucis dicendum est. Historia martyrii ejus hanc dedit rationem, quare non Antiochiae sed Romae fuerit coronatus, ut longiore itinere, et continuis vexationibus, animus ejus frangeretur, et, ne Antiochiae occisus fideles in fide confirmaret, adeo ut eum noluerit Trajanus inter suos gloriose pugnare, et mori, sed inter ignotos, ut pro malefico haberetur. Porro, ut majus esset spectaculum, Romam eum misit, ut in ludis sollemnioribus cum bestiis pugnaret. Denique, cum non Praeses provinciae,

vinciae, sed Trajanus ipse, ibi praefens, sententiam pronuntiaverit, difficultates, a Scaligero ad Chron. Euf. motae, evanescunt sponte sua. Addo, Deum ita sapienter censerī posse disposuisse, ut gloriosius ejus esset martyrium, et Christiani Romae non tantum, sed et multae Ecclesiae, per quas ductus est, confirmarentur in fide. Quo pertinet, quod in itinere multos viderit, et animaverit, simul egregias conscripserit Epistolas. Etsi enim in Ep. ad Rom. dicit, *se a Syria Roman usque cum bestiis pugnare, decem leopardis adligatum*, scilicet militibus, ipsum deducētib; mitius tamen subinde est ab iis tractatus, ita ut ab officio Christiano, ac scribendis Epistolis, non fuerit prohibitus.

Quod minus mirum videri debet, quia muneribus et pecuniis vexationes militum saepe redemptae fuerunt a Christianis, ut ostendit Pearf. vind. Ignat. p. II. c. II. Ceterum abductus est primum Seleuciam Pieriae, inde Smyrnam, ex qua Epist. ad Ephes. Magnes., Trallens., et Roman. scripsit: inde Troadem, ubi ad Philadelph.; et Smyrnenf., ac speciatim ad Polycarpum, eorum Episcopum, scripsit. Inde Neapolin Macedoniae trajecit, et per Philippos ac Macedoniam pedibus venit in Epyrum, denique trajecto Adriatico et Thyrreno mari, Ostiam, *portum Romanum* dictam Aet. XXVIII., adpulsus, Romam venit: ubi bestiis fuit objectus, et vitam gloriose finivit, 13tio kalend. Jan. quando *sigillaria* agebantur. Macrob. Saturn. I: 10. De anno martyrii etsi non convenit inter Doctos, attamen, cum tempore belli Parthici, quum Trajanus esset Antiochiae, contigerit, rectius cum Loydio, et Pagi ad Baron., in annum aet. Vulg. 116. confertur: quod Malela in Chronogr. l. XI., scriptor sec. V., confirmat.

§. VIII. Missis incertis aut fabulosis narrationibus de morte, et reliquiis, ejus, quas recensere nihil adtinet, ad Epistolas ejus dijudicandas pergo. Quindecim, quae ejus praeferunt nomen, prostant Epistolae, quarum tres, una ad Mariam, duae ad Johannem Apost., quae Latine omnium

primae Parisiis a. 1445. lucem viderunt, et ab omnibus habentur spuriae, in censum non veniunt, *undecim* aliae Latine sunt editae a Fabro Stapulensi a. 1498. duodecima ad Mariam Castabalitidem, seu Neapolitanam, prope Zarbum, Ciliciae oppidum, a Symphoriano Champerio Lugdunensi: quas 12 Epistolas Graece ex Bibliotheca Augustana primus edidit Valentinus Pacaeus a. 1557. dein Gesnerus a. 1559. Quarum quinque, praeter septem mox memorandas, spuris passim, et jure merito, accenseri solent, licet aliqui ex Pontificiis eas admiserint, cum septem tantum memoraverit Euseb. H. III: 36. nec ullus ante sec. VII^{um} aliarum quinque fecerit mentionem, multaque ab Ignatio, ejusque aetate, aliena in iis reperiantur: septem vero, de quibus hic unice differendum est, ad Roman., Ephes., Magnes., Trallens., Philadelph., Smyrnaeos et Polycarpum, sive Latine, sive Graece, publicatae, cum summopere corruptae et interpolatae essent, ut ex citationibus Veterum et aliunde patet, passim quoque repudiatae sunt. Usserius deinde, duos meliores et puriores cod. Mss. nactus, Latinam versionem, ab editis diversissimam, et Patrum citationibus congruam, in lucem misit Lond. a. 1647., ac pro genuinis agnovit, excepta ad Polycarp., quippe quam ad Smyrn. quoque ad Polycarpum pertinere, eorum Episcopum, contendens: in quo tamen magnum virum errasse, demonstravit Pearson. in Prooem. Vind. Ignat. c. 6. Sic emendatior quidem exstabat versio Lat. Vetus, sed deerat textus Graecus originalis; quem tandem suppeditavit Jf. Vossius e Medicea Bibliotheca, Latinae versioni Usserii recte respondentem: sed *sex* tantum Epistolarum, deficiente Epist. ad Romanos, cujus Graecum textum tandem quoque e Biblioth. Colbert. produxit, una cum actis martyrii Ignatii, Ruinardus, uti videre est in Praef. ejus ad *Acta sinceriora Martyrum*.

§. IX. Statim vero ac haec plenior et purior Epistolarum editio lucem adspexit, quaestio de genuinis, an spuris, hisce Epistolis, magno cum fervore coepit agitari, in primis

primis inter Reformatos et Anglos, quia Episcopatus a Presbyteratu distinctus non tantum in iis occurrit, sed et mire extollitur. Inter Reformatos, qui sese his Epistolis opposuerunt, eminent Salmasius, Blondellus et Dallaeus, qui tamen circa tempus, quo autor vixit, non conveniunt: sub Antonino, vel Marco Aurelio, vult Salmas., sed 100 ann. post Ignatium Blondell., sub finem tertii seculi Dallaeus: imo Bochart. Hieroz. l. III. c. 8. seculo demum IVto, ob nomen Leopardi in Ep. ad Rom. antea ignotum: cui jam occurrerunt Coteler. ad l. c. et Pearf. Vind. Ign. p. II. c. 7., Angli vero Episcopatus patroni, ab altera parte, nec minore zelo, pro genuinitate earum pugnarunt; inter quos excellunt Usserius, Hammondus, et Pearson, Episc. Cestriensis, in vindictis Ignat. omne genus eruditionis plenis. Mitto eos, qui prolixiores Epist. pro genuinis habent, uti Wiston., quia Arianismo favere censentur, quem Clericus ad calcem Patrum Apost. Cotelerii jam refutavit, et Wotton. Proleg. ad Clementis Rom. Epistolam, nec non eos, qui Epistolas quidem genuinas, sed valde interpolatas esse, judicant, ac ad sententiam dicendam propero.

§. X. Equidem eorum sententiae subscribere, qui pro genuinis agnoscunt, non dubito, quia nihil in iis mihi occurrere videtur, ab aetate aut persona Ignatii alienum, et ab antiquis memoratae ac receptae fuerunt. A quibus duobus capitibus cum quaestionis decisio in primis dependeat, ea hic tantum adtingam, absque ut in fusioem disquisitionem me inmittam, quod etiam necesse non est, cum auctores citati ab harum rerum cupidis legi possint. Neminem ante Euseb. harum Epist. fecisse mentionem, contendunt quidem adversae sententiae patroni, et inde contra eas argumentantur: sed licet Eusebii, qui in monumentis Eccles. colligendis sedulam posuit operam, testimonium non sit nullius ponderis, antiquissimos quoque eas memorasse, aut citasse, a Doctis, in primis Pearson., clare demonstratum est. Ipsius Polycarpi, ut nonnullos adducam, testimonium,

quo eas dicit ad Philippenf. fe miffisse, fuaeque ad eos Epistolae subjunxiffe, mihi exceptione majus videtur, nifi et ipsa ejus Epist. repudietur, contra omnem rationem, de quo mox. Nec obstat, quod in Graeco textu haec lacinia defit, cum eum esse in fin. mutilum constet, et Lat. vetus versio habeat, Euf. H. III: 36. quoque tanquam Polycarpi verba citet, ut et Phot. in Biblioth. Praeterea Irenaeus, qui nullos fere autores citat, Ignatii non tantum meminit, sed ex ejus Epist. dictum quoque profert, quod in Ep. ad Rom. superest totidem verbis, adv. haeres. V: 28. Tradit quidem Ignatium dixiffe, se esse *triticum Domini, ferarum dentibus molendum, ut panis purus efficeretur*; sed dicere ac scribere in citationibus apud Veteres idem esse, multis ostendit Pearson. l. c. p. l. c. 6. Accedit, Euseb. H. III: 36. et V: 8. diferte testari, Irenaeum Ignatii martyrium et Epistolas memorasse. Meminerunt quoque Origenes hom. VI. in Luc., et in prologo Comm. in Canticum Cantic., Tertullianus, et deinceps a sec. IV. plures: nec ullus Veterum iis dicam scripsit. In Gelasii vero decreto, et Nicephori *Stichometria*, non Epistolae, sed *διδασχῆ* constitutio, Ignatio falso adscripta, repudiatur: uti fufe evicit Pearf. l. c. p. l. c. 4.

§. XI. Quod ad alterum adtinet caput, nihil hic occurrere ab Ignatio alienum; ne iis inmorer, quae a Dallaeo producta, sed a Pearsono refutata sunt, *duo* sese offerunt, quae adtentionem merentur peculiarem, nec difficultate carere videntur: quorum *unum* ad Episcopatum, *alterum* ad Valentini haeresin spectat. Prius non in eo ponendum est, ut solet, quod inter Episcopatum et Presbyteratum, tanquam diversos ordines, distinguatur in his Epistolis, cum praecedente periodo id jam factum sit, et hoc seculo magis perfectum, ut supra evici; sed, quod dignitas Episcopalis nimium elevetur, idque per omnes Epist. studiose inculcetur. Verum, si autor in eo non tenuerit modum, illud Epistolis Ignatio abjudicandis, non sufficit; minus, si
ratio

ratio adtendatur, quae eum ad hoc movit, in eo sita, quod Episcopi jam fuerint habiti pro Christi successoribus, et Legatis, cum quorum communione Ecclesiae salus et pax cohaeret, quae per exortas haereses magnum in periculum venerat, nec, iudice Ignatio, rectius ac certius facta tecta manere poterat, quam per Episcoporum auctoritatem. De quo postea pluribus exponam. Accedit, de Presbyteris quoque tanquam cum Episcopis conjunctis, ita ut hi sine illis nihil valeant, sermonem ubique fieri.

§. XII. Alterum, quod ad Valentinum, Ignatio posteriorem, respiciatur, ex Epist. ad Magnes. §. 8. in primis eruitur, ubi dicitur, *Christum, sermonem Patris ἐκ ἀπὸ σιγῆς non a silentio progressum esse*, quia inter aeonas Valentini occurrit *σιγὴ silentium*. Multa docte, et ad rem, regeffit Pearf. l. c. p. II. c. 4. etc. ex gr. Valentino esse quidem illud antiquius, ita ut illud in oculis habere potuerit Ignatius, sed eum ad Cerinthianos, ac Ebionitas respexisse, nec convenire dictum ejus in Valentin., cum quod *προεβελθεῖν*, et non *προερχεσθαι* utantur Valentiniani de aeonibus, tum *λογος sermo* non ex *σιγῇ silentio*, sed ex *mente et veritate* emissus sit secundum Valentin. Attamen alio modo mihi res expedienda videtur, uti facile potest, si vera lectio, quae hic vitiata est, restituatur; sicut in Diff. contra Artemonium jam feci. Vocula *ἐκ* non ante *ἀπὸ σιγῆς a silentio* e medio sublata, locus hoc modo legendus est et intelligendus: *quod unus sit Deus, qui se ipsum manifestavit per Jesum Christum, filium suum, qui est sermo ejus aeternus ex silentio profectus, quique in omnibus mittenti ipsum complacuit. Qui sermonis progressus ex silentio duplici modo, secundum Veterum opiniones, intelligi potest, uno, quo condidit mundum, altero, quo factus est homo. Secundum priorem sensus erit; Christum esse sermonem Dei, intra mentem Dei latentem, et in silentio degentem, sed, cum Deus mundum crearet, sermonem hunc emissum esse, ita ut e silentio sit egressus, cum Deus dixit, esto lux. Veterum nonnullorum*

hanc fuisse opinionem postea demonstrabo, nunc suffecerit citasse verba Tertuli. contra Prax. c. V. *Nam etsi Deus nondum sermonem miserat, proinde eum cum ipsa et in Ipsa ratione intra semet ipsum habebat, tacite cogitando et disponendo secum, quae per sermonem mox erat dicturus.* Marcellus quoque Ancyranus apud Euseb. contra Marcell. II: 2. voce silentii usus est, dicens, *ante creationem ἡσυχίαν*, ut hic apud Ignat., *quietem fuisse in Deo, existente apud ipsum intus verbo.* Sed posteriore modo, quem praetulerim, tanquam saniores, et seriei orationis convenientiorem, incarnatio Christi describitur, cum Sermonis aeterni ex silentio progressus tunc factus est, quando *sermo caro factus est.* Quae incarnatio hac phrasi variis de rationibus censi potest, ob oculos posita, 1. quia per incarnationem ex aeternitate prodiit sermo; ita ut sermo aeternus, et in silentio idem denotet: silentii autem voce aeternitatem exprimi notum est. 2. Incarnatio fuerit secundum Ignatium occulta, Daemonibus ac hominibus ignota. Sic in ep. ad Ephes. §. 19. inter tria occulta mysteria clamoris, quae ἐν ἡσυχίᾳ Θεὸς ἐν silentio Dei facta sunt, occurrit incarnatio, seu partus Mariae virginis. Per talem partum in lucem prodire itaque recte dicitur *ex silentio* progredi. Quo etiam §. 15, ubi habetur, quae Christus σιωπῶν silens fecit digna Patre sunt, referri potest; uti Coteler. ad I. jam vidit. 3. Christus incarnatus silentium solvit Prophetarum et aenigmatum. Christo enim nondum manifestato, verbum euangelii, sub aenigmatibus latens, erat in silentio, quod per ipsius adparitionem ruptum est, quatenus sermo, ex hoc silentio prodiens, palam auditus est. Quam cogitationem suppeditavit mihi Clemens Alex. cohort. ad Gent. c. I. qui silentium Zachariae Luc. I. ea ratione exponit: nec a scopo Ignatii abhorret, quippe qui silentii prophetici meminerat proxime. Robur conjecturae addit, quod scopus Ignatii incarnationem hic exponi requirere videatur, cum verba eo tendant, ut, Deum se per Christum manifestasse, declaretur: quod

quod prolationem sermonis ex silentio, seu incarnationem, postulat: accedit, Christum modo §. 7, dictum fuisse ἀπὸ πατρὸς προελθοντα a patre procedentem; phrasi simili.

§. XIII. Epistolis Ignatii, quae quantivis pretii sunt, et magnum praebebunt in sequente tractatione usum, quare hic de earum argumento, ex ipsa lectione facile quoque petendo, plura non dicam, adjungi meretur Epistola Polycarpi ad Philipp., cujus notitiam dabo, postquam de Ipso quaedam monuero. Fuit Smyrnenfis Episcopus, doctrina et vita Apostolicus, ab Apostolis eruditus, et cum multis, qui Dominum viderant, conversatus, praecipue cum Johanne, a quo Episcopus censetur ordinatus; magnae denique auctoritatis in Ecclesia, ut facile praesumitur, cujus duo relicta sunt indicia, unum, quod Romam veniens multos a Valentino et Marcione abductos converterit, alterum, quod Anicetus, Episcopus Romanus, ipsum singulari adfecerit honore, et de variis quaestionibus amice cum eo contulerit. Iren. adv. haer. l. III: 3. et ex eo Euf. H. E. l. IV. c. 14. Plura, qui de eo velit, adeat, praeter alios, fatis notos, Moyne in Proleg. ad *Varia sacra*. Tantum de martyrio ejus, in primis respectu temporis, paucis agam. Supereft historia ejus in Epist. Smyrnenfium, ab Usserio primum edita, dein ab aliis, uti in Patribus Apost. Cotelerii et in actis sincer. Mart. Ruinarti. Quae si genuina sit, ut puto, cum Euf. H. IV: 15. ea fuerit in historia martyrii ejus usus, et antiquitatem redoleat, oportet valde sit interpolata, cum nonnullas contineat mirabiles, et a verosimili alienas, circumstantias, uti a Doctis jam est observatum. Vid. Journal. Britann. a. 1750. D. Maty. ubi epistola de hoc martyrio recensetur. Inter quas occurrit odor gratus et thuriferus, ex lignorum congerie ortus, quando combustus fuit, ignis, instar coronae, ipsum cingens, nec comburens, sanguis e latere ejus, cum esset confossus, tanta copia effluens, ut ignem exstinxerit, denique columba ex vulnere illo evolans, cujus Euseb., et alii antiquiores, non meminerunt.

Sed aequè fabulosum est, ac quod de *columba*, tanquam emblemate Spiritus S., super capite ejus, cum Episcopus fuit ordinatus, narratur, ex eo, quod Christo, tempore baptismi, contigit, fictum. Illud in genere admittendum est, eum Smyrnae, jussu Procons. Romani, ad insanum vulgi, a Judaeis quoque concitati, clamorem, martyrium ignis constanter, pie, et gloriose perculisse. De *tempore* non convenit inter Eruditos, quorum alii in Marci Aurelii *7mum* aer. V. 167. ut Valef. ad Euf. l. c., alii Marci *9mum*, aer. V. 169. ut Usserius, de *anno solari* etc. et Fagi ad Baron, alii Antonini Pii *9mum*, aer. V. 147., ut Pearson de success. prim. Pont. Rom. diff. II., conferunt: mihi postremam sententiam maxime probari ob has duas rationes observasse suffecerit, quas Irenaeus l. III: 3. suppeditat, quarum *una* est, plures fuisse Polycarpi successores, usque ad tempus, quo Iren. scripsit, quod sub Eleuthero Ep. Rom. factum est, ut ipse dicit, qui mortuus est an. aer. V. 185. Si itaque an. 167., vel 169. martyrio demum fuisset coronatus Polycarpus, tam brevi spatio tot successores statui vix potest fuisse: *altera* habet, Irenaeum tradere se in prima juventute audivisse Polycarpum, ut memoriam ejus rei adhuc habeat, sed se tunc puerum fuisse, et Polycarpum diu vixisse, ita ut ipsum, qui cum Apostolis versatus fuit, adhuc videre potuerit, argumento, majus spatium inter mortem Polycarpi, ac tempus quo id scripsit Iren., intercessisse, quam est inter ann. aer. V. 167. et 185. Ceterum ex anno mortis ejus colligi quoque potest annus nativitatis, cum ipse factus sit, se Christo jam tunc, cum martyrium passus est, ministrasse 86 annos: ut in historia martyrii ejus traditur. Natus itaque fuit an. aer. V. 61. si coronatus sit an. 147. Passus porro dicitur magno Sabbato, quod est proxime ante Pascha, VII. Kal. April, ut habet Chron. Alex. qui est Martii Mens. 26tus dies, et Xanthici *secundus*, ut probavit Usser. de *annis Macedonum*; qui characteres in ann. aer. V. 147. accurate incidunt, ut ostendit Pearf. l. c.

§. XIV. Superest hujus eximii Viri Epistola ad Philip-
pensēs, haud diu post mortem Ignatii, cujus mentionem
facit, scripta, tota moralis argumenti, qua singulis, cujuscun-
que status et sexus, Christianis praescribuntur officia: quam
Taber Stapulens. primus Lat. edidit, circa fin. sec. XVI, dein
Graece Petrus Halloixius a. 1633., sed auctior prodiit in
adpend. Ignat. ab Usserio edita a. 1647., quamque deinceps
St. le Moÿne in var. Sacr. pleno illustravit commentario.
Exstat quoque in Patr. Apost. Cotelerii, et alibi. Hanc
Epist. ab Iren. l. III: 3. memoratam, et a Veteribus Eu-
sebio H. III: 36. IV: 14. Hieronymo, et aliis, constanter
agnitam, quae omnes denique, et rerum et stili respectu,
Apostolicae simplicitatis praefert characteres, repudiare au-
sus est, quod factum nollem, Dallaeus et Larroquanus,
maxime quod Ignatianarum Epist. mentio in adpend. ejus
fiat: ut supra notavi. Provocatur quidem ad Nicephori
Stichometriam, acsi ibi rejecta sit, sed sine fundamento,
cum *διδαχὴ* Polycarpi tantum inter libros Spurijs referat-
tur, non epistola: de quo vid. Pearson. Vind. Ignat. p. I.
c. 5. ubi genuinitatem Epist. pluribus quoque demonstra-
vit. Nec alicujus momenti est, quod praeterea objicitur,
ex. gr. autorem sibi contradicere, cum §. 9. se Ignatii
mortem scire indicet, et tamen §. 13. petat, ut Philip-
pensēs, si quae de Ignatio certius cognoscant, secum com-
municent. Poterat enim Polycarpus de morte Ignatii esse
certior, sed circumstantias, dicta, aliaque acta, ejus igno-
rare. Ceterum, etsi vitia irrepperint in hanc epist., sicut
in alia scripta fieri adsolet, data tamen opera fuisse ab
haeretico aliquo interpolatam, sine solida ratione a nonnul-
lis statuitur.

§. XV. *Justinus Martyr*, cujus celebre est inter Scripto-
res hujus Sec. nomen, paucis tantum describendus, cum fu-
sius illud, praeter Cave in Antiq. Apost., egerit Grabe in
Spicil. Patr. sec. II. ex ipsius Justinii scriptis, ne alios me-
morem, Neapoli Palaestinae, quae non est, ut putatur, anti-

qua Sichem, sed vere *nova urbs*, ut nomen indicat, in confiniis ejus dirutae, teste Euseb. in Onom. in *συχημ*, oriundus quidem, sed Gentilis, non Samaritanus, religione, cum verae Philosophiae esset studiosus, et per omnes sectas eam quaereret, Platonicae tandem adfixus, incidit in commercium cum Christiano, et ab eo admonitus, ac instructus, post institutum religionis Christianae examen, nomen Christo dedit, uti ipse refert in principio libri contra Tryph., et in apol. I. ubi, sese constantia Christianorum in perferendis persecutionibus haud parum fuisse permotum ad Christianismum admittendum, testatur. Retinuit quidem pallium Philosophicum, teste Euseb. H. IV: 11. et presbyteri munere ornatus est, uti nuperus Justini Oper. editor, Monachus S. Mauri, observavit in Praef. p. III., sed varias peragravit terras euangelii propagandi causa, donec Romae fixerit domicilium, sibi fatale. Cum Crescente enim, Philosopho Cynico, disputans, ejus odium concitavit, adeo ut hinc fuerit causa martyrii orta, uti ipse praevидit et praedixit, sicut in apol. I. declarat, et Tatianus factum esse refert in orat. ad Graecos. Flagellis enim caesus est, et securi percussus, ut acta martyrii ejus apud Baron. in Annal. habent: ad *163tium* annum tempus martyrii ejus refertur in Chron. Alex., quod acta citata confirmant. Vid. Grabe l. c. Utique apologiam suam obtulit Marco Aurelio, et sub ipso passus est, ut Eus. H. IV: 16, 18. quoque testatur.

§. XVI. Inter genuina ejus scripta, quae supersunt, eminent Apologiae ejus, et Dialogus cum Tryphone Judaeo. *Apologiae* supersunt duae, sed inverso ordine in vulgatis editionibus; uti ex Eus. H. III: 12. et IV: 12.— ubi *prima* vocatur, quae in editionibus *secunda*, est, et ex tempore, quo sunt oblatae, elucescit. *Prior*, vulgo posterior, Antonino Pio inscripta est, et ei, ut recte disputat Grabe in spicil. haud diu ante ann. aer. Vulg. 150. oblata, cum, §. 61. Christum dicat fuisse natum ante annos. 150., nec non

non Marcionem tradat suo adhuc tempore docere, pluresque facere adfclas, §. 30. Marcionem sub Aniceto, Episcopo Rom. ab ann. 142., quo sedem illam capeffivit, invaluisse, docet Iren. III: 4. post illud itaque tempus scripsit Justinus. Est vero haec apologia, quam optime edidit Grabe, quantivis pretii ad Christianae religionis, et conditionis Christianismi, intellectum; ut sese hoc fec. habuit: uti sequens docebit tractatio. *Posterior*, vulgo prior, Marco Aurelio et Vero est oblata, uti contra Vales. ad Euf. IV: 27. demonstrat Pagi ad Baron. ad ann. 163., sed integra non superest, et aliquae periodi exciderunt, quarum unam restituit Grabe in spicileg. Ex quo tamen male colligitur, totam periisse, et nostram pro *prioris* praefatione esse habendam: uti a Doctis abunde est evictum. *Dialogus* cum Tryphone Judaeo disputationes cum ipso, Ephesi habitas, Euf. H. IV: 18., comprehendit de lege Moſis, et veritate religionis Christianae. Euseb. vero cum addit, Tryphonem fuisse omnium tunc temporis Judaeorum celeberrimum, sicut inde recte colligitur, hominem illum, aut colloquium, non fuisse fictum, ita minus bene a Cave et aliis, Tryphonem eundem esse ac Tarphonem, quem Judaei sacerdotem divitem vocant, cum hic stante Templo vixerit, nec ei quae de ipso narrat Justinus convenient; uti jam evicit H. Relandus in peculiari de eo dissertatione. Aliud itaque de Tryphone non constat, ac quod Hebraeus sit ex circumcissione, et ex *bello proximo*, scilicet Hadriani cum Judaeis, profugus; uti ipse testatur, quique in Graecia, ac Corinthi, aliquas traxerit moras, Philosophiae studiosus: scriptus videtur dialogus, non uti Scaliger opinatus est, eo tantum nixus fundamento, quod bellum illud *nuper* dicatur natum, sub finem imperii Hadriani, quia mentio in dialogo sit *apologiae* jam vulgatae a Justino, in qua Simon Magus memoratus est, adeoque quae Antonino fuit inscripta; sed, ut recte Grabe, inter ann. aer. V. 150 et 160. Attamen disputatio ipsa videtur antea aliquandiu habita, cum Tryphon dicat,

se e bello, proxime gesto, fuisse profugum, adeoque sub finem Hadriani, deinceps a Justino scripto consignata, et publicata. Ceterum et hic liber nobis magnam praebeat utilitatem, et usui postea erit.

§. XVII. Inter reliqua scripta, quae Justini nomen praeferunt, omnia vel ficta, vel saltem dubia, quibus non necesse est inmorari, duo tantum adtentionem merentur; *unum* sub titulo *Quaestionum et responsionum* ad Graecos, quod bene conscriptum est, et postea usum quoque praestabit, conscriptum post sec. IV^{um}, forte a Diodoro Tarsensi Episcopo sub finem sec. IV^{ti}, ut censuit La Croze in thes. Epist. ejus tom III. et Bibl. Brem. cl. V., *alterum*, sub titulo *expositionis fidei*, quod manifeste redolet Nestorianum, ut probavit Le Quin Diff. Damascen. IV. et Theodoro Mopsuesteno adtribuitur a Jablonskio *de origine Nestorianismi*; in quo cognoscendo postea utilitatem praebebit. Optima operum Justini editio est, quam Monachus S. Mauri in fol. nuper publicavit Parisiis, cum eruditis notis et Prolegom. Reliquas rescensuisse nihil adtinet. Ceterum licet a Photio Bibl. cod. 1125 laudatus fuerit tanquam Philosophiae Christianae et Gentilis notitia probe instructus, et in scriptis suis quoque sese talem prodatur, habuit tamen nonnullas opiniones haud parum singulares, et nimis fuit credulus, cujus nonnulla jam protulit exempla Blondell. de Sibyllis l. I. c. 2. Inter opiniones ejus fuerunt singulares in primis sequentes, notatu dignae. 1. Gentiles, rationi convenienter viventes, eo ipso cum Christo, sermone Dei, communionem habuisse, et servatos fuisse. 2. Angelos stuprum cum mulieribus habuisse, Gen. VI. et ita defecisse. 3. Christianos legem Moysi observare posse, salva salute. 4. Regnum Christi futurum esse in terra per mille annos, seu millenarium. 5. Omne juramentum esse illicitum. 6. Conjugii usum vix a peccato esse immunem. De quo vid. Barbeirac de *parte morali Patrum* cap. 2.

§. XVIII. *Athenagoras*, eruditione nemini, meo judicio, hac

hac aetate secundus, et duobus libellis, qui aetatem tulerunt, illustris, Philosophus primum Atheniensis, dein Catechista Christianus fuit Alexandriae. Cum enim, ut religionem Christianam refutaret, sacrarum litterarum lectioni sedulo incumberet, oculi ejus per Spiritus gratiam adeo aperti sunt, ut, quam refutare volebat, amplexus fuerit religionem: quam dein in schola Catechetica Alexandrina docuit, et scriptis defendit: uti in fragmento Philippi Sedetis, scriptoris sec. V., ad calcem Dissert. Iren. Dodwelli, narratur. Cui tamen nescio num tuto fidere liceat: sed aliud de Ipso nihil constat, estque apud Euseb. et Hieronym. altum de Athenagora silentium; nec, quod sciam, aliquis Veterum ejus meminit, praeter Methodium Patarenses, apud Epiphan. haer. 64. et Photium Bibl. cod. 234. Cum vero ann. aer. V. 176 scripserit apologiam, ut mox patebit, de tempore, quo floruit, facile constat. Reliquit duo monumenta, egregie et solide conscripta, *unum* sub titulo *Legationis* pro Christianis, *alterum* de *Resurrectione* mortuorum. In priore tria diluit crimina, Christianis inpingi solita, Atheismi, epularum Thyestearum, et concubitus incesti: in posteriore resurrectionem solide demonstrat. Qui libelli, ab Euf. et Hieron. praetermissi, citantur a Methodio apud Epiphan. et Phot. l. c. varie dein editi sunt, novissime et optime ab Ed. Dechair. Oxon.

§. XIX. De tempore scriptae apologiae longa est, et difficilis, quaestio, ex Inscriptione orta, quae habet, *Imperatoribus Marco Aurelio Antonino, et Lucio Aurelio Commodo, Armeniacis, Sarmaticis, et, quod maximum est, Philosophis.* Cum enim Marcus primum habuerit collegam Lucium Aurelium Verum fratrem, dein, eo an. 169 mortuo, L. A. Commodum filium, uterque autem Commodi gesserit nomen, quaeritur, quis intelligendus sit? unde temporis dependet definitio, quod in ann. 166 aut 168 confertur ab illis, qui Verum, et 176 aut 177 ab illis, qui Commodum Filium intelligunt. Quod annorum discrimen tanti non est faci-

endum, ut nos haec quaestio diu detineat. Pro Vero pugnat. Dodwell. Diff. Cypr. XI. et Pagi ad Baron., pro Commodo filio, praeter alios, Tillemont., et novissimus editor Justinì Mart. in praef. part. III. Nobis posterior sententia, ut paucis absolvam, quoque praeferenda videtur; 1. quia titulus *Sarmatici* a Vero, quippe jam mórtuo, cum superati sunt Sarmatae, alienior, et Commodo congruentior, est. 2. Filius adpellatur Marci Aurelii §. 15. qui titulus eo magis a Vero abhorret, quod adoptionis jure tantum *frater* ejus fuerit adpellatus. 3. Pax alta fuisse dicitur in Imperio §. 1. quae non nisi post Sarmatas, et Germanos, divictos a. 176 obtinuit. 4. Nec obstat *Philosophi* titulus, cum neutri, nec Vero nec Commodo, pessimae utrique indolis, proprie conveniat, sed soli Marco, magis tamen Commodo, quippe cura Patris Philosophiae praeceptis inbuto.

§. XX. Misso libro spurio, licet jucundo, instar hodiernorum, sic dictorum, *Romanensium*, de *amore perfecto*, qui Athenagorae, communi fere consensu, falso inscribitur, ut Huet. de *fabulis* Roman. jam demonstravit, et autorem habet, quod La Croze apud Fabric. Bibl. Gr. l. V. c. 6. observavit, Fumaeum Genilliacum, recentioris aevi, ad *Tatianum* Syrum, ex Sophista, seu Philosophiae doctore, Christianum, et Justinì M. discipulum, virum celebrem, pergo. Christianus factus ope Justinì M. Romae aliquandiu versatus, ubi docuit, (Rhodon enim testatur, apud Euf. H. V: 13. se Romae ab ipso fuisse institutum) post mortem Justinì, inde metu Crescentis discedens in Orientem, scholam aperuit in Mesopotamia, circa ann. 172, praecipue vero Antiochiae ad Daphnem: quando, prae nimio Philosophiae Barbaricae, seu Orientalis, studio, in castra Valentinianorum fere transisse censetur. Utique Gnosticis semina in ejus *Orat. ad Graecos* latere, demonstravit Anonymus in Diff. subjuncta editioni Oxon. Tatiani, licet contra disputet noviss. editor Just. Mart. praef. p. III. sed postea, magisterii praesumptione elatus, ac inflatus, si Irenaeo l. I. c. 31. sit credendum,

credendum, ulterius ad Gnosticisum deflexit, aeonas introducendo, nuptias detestando, et carnem veram Christi negando. Praeterea, Adamum salutis fuisse compotem factum, inficias ivisse dicitur, et ab usu vini abstinuisse, unde Encratitae adpellati sunt ejus adseclae, etiam hydroparastatae, ac aquarii, quia in S. Coena aqua utebantur: majorem etiam adfectantes abnegationem saccum gestarunt, et saccophori dicti sunt, denique, quia bona sua in commune detulerunt, apotactici, etiam Apostolici, cognominati. Ad quae duo tantum observanda habeo, *unum*, male imputari Tatiano opinionem de carne Christi putatitia, ut Docetae opinati sunt, ex prava lectione Hieron. ad Gal. ubi pro Tatiano leg. Cassianus, hujus etiam temporis; licet cum Valentino carnem e coelo venisse, et per Mariam, tanquam canalem transiisse, voluerit, *alterum*, Adamo propterea fuisse salutem ab ipso negatam, quod conjugio fuerit usus, in quo peccatum Adami posuit, cum aliis, quorum meminit Clem. Alex. Strom. l. III. Vid. noviss. Just. M. editor in praef. p. III. Plura de Tatiano et Encratitis suppeditat L. du Four de Longuerue in Dissert. inserta Bibl. haeresiol. J. Vogt.

§. XXI. Ex scriptis Tatiani bene multis, quae perierunt, sola ad manus nostras pervenit *Oratio ejus ad Graecos*; qui liber omnium eruditissime habetur scriptus Euf. H. IV: 29. Veteribus cognitus et laudatus, ut ex Veterum testimoniis, edit. Worth Oxon. a. 1700. praemissis, videre est: scopus ejus est demonstrare, Graecos sapientiam suam acceptam ferre debere Barbaris, seu Hebraeis et Orientalibus: qua occasione de variis religionis Christianae capitibus disserit, eaque defendit. Librum post Justinii Mart. obitum, adeoque post ann. 163 vel 165, de quo supra egi, esse exaratum, ex ejus mentione §. 32. manifestum est, nec non aliquandiu post, ex eo, quod Crescens Philosophus quoque jam obierat, vel Roma jam discesserat, cum ejus, forma praeteriti adhibita, meminerit: citat quoque Protei dictum,

secundum Euf. ann. 167 mortui. Tempus itaque figi potest in ann. 168, paulo ante sectam Encratitarum ab ipso conditam, uti Worth. quoque conjicit. Edidit praeterea Tatianus harmoniam euangelicam, ex *quatuor* euangelis compositam, *διὰ τεσσάρων* propterea dictam, sed rescissis genealogiis Matthaei et Lucae, teste Theodoret. haeret. l. IV., forte quod in euangelio secundum Hebraeos, quo usus est, non invenerit, sed illa interiit. Quae enim a Victore Capuano, sec. VI., publicata est sub nomine Tatiani, ejus non est, sed Ammonii, nec etiam altera, Ammonii nomen praeferens: ut a Doctis jam est observatum, etiam a Vales. ad Euf. H. IV: 29. et Pagi ad Baron.

§. XXII. Duo supersunt Graeci hujus sec. scriptores, omnium celeberrimi, Irenaeus, et Clemens Alexandr., de quibus differendum est. *Irenaeus* secundum Dodwell., qui vitam ejus Diss. Iren. III. fuse et accurate enarravit, natus fuit ann. aer. V. 97. sub Nerva, in prima aetate vidit Polycarpum, Iren. l. III: 3. apud quem vidit Florinum, adhuc puer, ut ipse tradit in Epist. ad Florinum, et quidem splendide in aula Imperatoria degentem. Ex quo recte colligitur 1. Irenaeum fuisse Asianum, forte etiam Smyrnensem, quippe ibi a prima aetate versatum, 2. 25 forte habuisse ann. cum audivit Polycarpum, denique 3. hunc jam tunc valde senem fuisse; cum ab ejus senectute magna rationem repetat, quare eum adhuc videre potuerit. l. c. Sed cum Polycarpus fuerit a. 147. mortuus, ut supra vidimus, et Irenaeus 25. ann. natus eum valde senem audiverit, recentioris oportet fuerit aetatis, quam Dodwell. autumat: si enim ann. aer. V. 97. fuisset natus, et ann. 25. habuisset cum eum frequentavit, Polycarpus vix 50. habuisset annos, mortuus quippe ann. 87 aetatis. Rectius itaque natus censetur sub finem Trajani, quod ex iis, quae Grabe in Proleg. ad Iren. protulit, fulciri posset, si necesse foret. Nec obstat, quod suam fere aetatem conjungat cum Domitiani fine l. V: 30. cum *fere sub nostram aetatem* dicat, et phras-

sis

sis latitudinem admittat. Addo, Irenaeum jam decrepitum fere scripsisse libros, secundum Dodwelli rationes chronologicas; quod factum est sub Eleuthero, Episc. Rom. l. III: 3. qui sedit ab a. 162 ad 177; septuagenarius itaque jam fuisset, si a. aer. V. 97 esset natus, deinde cum litteris ad Eleutherum, adhuc presbyter, missus est Romam: quod in virum tam senem vix convenit. Ceterum, ut in vita ejus pergam, fuit primum Presbyter Lugdunensis in Gallia, quorsum qua occasione venerit, si Smyrnenfis fuerit, non constat, deinde, mortuo Photino, Episcopus in ejus locum. Contendit quidem Massuet. Diss. II. ad Iren. eum ab Episcopo Romano fuisse ordinatum, cum quod litteris commendatitiis a martyribus munitus tetenderit Romam Euf. H. V: 4. tum quod nulli in Gallia fuerint Episcopi, a quibus ordinari poterat: sed posterius illud precario adsumi jam probavit Tillemont. in vita Iren., prius fundamento quoque caret: etsi, cum Valesio, eum Romam venisse non negaverim, quia Euf. id diserte adserit; id factum fuisse, ut ordinaretur, non traditur, quod tamen silentio non fuisset involutum: rectius statuitur, eum ad Episcopum Rom., cum litteris commendatitiis martyrum, profectum esse propter difficiliore quæstiones, consulendi ergo. Reliqua, ad vitam ejus pertinentia, ex autoribus citatis peti possunt: quibus addi meretur Pearf. Vind. Ignat. p. II. c. 13. De genere mortis nihil certi constat. Censetur quidem martyrio coronatus, sed sine fundamento, cum nemo ante Pseudo-Just. in Quaest. et resp. ad Orthod., seculi Vti scriptorem, ejus meminerit.

§. XXIII. Ex scriptis Irenaei, bene multis, *quinque* tantum libri adv. Haereses supersunt, quibus contra Gnosticos praecipue disputat, eorum hypotheses exponendo, et suo more refutando, ex eo in primis, quod non cohaereant, et Script. S. ac traditioni adversentur, nec Graece, exceptis nonnullis fragmentis, sed Latine, quare de mente ejus saepe certi esse non possumus: scripsisse autem eum Graece,

etſi Erasmus negaverit, ex fragmentis certum eſt, ac ex ipſa verſione Lat., quae Graecis ſcatet. De quo vid. praeter Dodw. Diff. Iren. V. Briſſonius de *ſpectaculis*, etc. De autore et tempore verſ. Lat. nihil certi definiri poteſt. Poſt Tertull. et ante Auguſt. fuiſſe concinnatam, contendit quidem Dodw. l. c. ex eo, quod ille non viderit, hic ea uſus ſit, ſed Tertulliano ac Cypriano eam innotuiſſe, a Grabe et Maſſuet. clare demonſtratum eſt: nec improbabile eſt, quod Grabe conjicit, autorem fuiſſe Gallicanum, ex idiotiſmis Gallicis, in ea occurrentibus. Ceterum eodem tempore omnes non eſſe ſcriptos libros, ex praefationibus colligi poteſt. Tres primi ſub Eleuthero, Ep. Rom., lucem viderunt, reliqui ſub Victore: adeoque partim ante ann. 177, partim poſt. Uique ante illud tempus duos primos fuiſſe ſcriptos, vel inde patere videtur, quod ſectae Cataphrygum, quae in Phrygia et Aſia a. 171 erupit, nullam fecerit mentionem, quam tamen in ſeq. libris expreſſe memoravit. Optimae operis ejus editiones ſunt Grabii, et Maſſueti. Sed praeter illud nonnulla alia opuscula, ſeu fragmenta anecdota, ex Bibliotheca Taurinenſi publicavit, cum notis et diſſertationibus ſuis, Cl. Pfaffius, inter quae unum eſt de *oblationibus* in S. Euchariſtia, et *conſecrationibus* ejus, haud exigui momenti, quod ſuo loco uſui nobis erit. Ill. Maſſei quidem genuinitatem eorum oppugnavit, ſed a Pfaffio non male vindicata ſunt. De doctrina Irenaei poſtea ſuis locis agam, hic notaſſe ſuſfecerit, eaſdem fere opiniones ſingulares, ſupra in Juſt. Mart. notatas, aliquas quoque tenuiſſe, uti de commercio carnali Angelorum cum mulieribus, regno millenario, ac conjugio virginitati poſtponendo. Jecit praeterea principia de poſſeſſione bonorum hujus vitae piis tantum jure competente; uti jam obſervavit Cl. Barbeiracius moral. des Peres c. 3. De aliis, ut quod Chriſtus anno aetatis 50mo in publicum demum prodierit, loco Joh. VIII: 57. forte deceptus, Antichriſtus ultimo tempore Hieroſolymis ſeſſurus,

et

et tres ann. ac 6. Mens. dominaturus sit in terra, fileo; quia hujus non sunt loci.

§. XXIV. *Clemens*, seu plenius, uti apud Euf. H. I. VI: 13. Titus Flavius Clemens, Alexandrinus dictus, sive quod gente talis, sive ibi institutus ac diu versatus fuerit, ac docuerit, alii enim eum, teste Epiphanio contra Secundianos, Atheniensem faciunt, a libris Stromatum *στρομάτων*, ab eruditione ὁ θαυμάσιος *mirabilis* adpellatus, studia fuit Athenis auspicatus, continuavit in Asia, et perfecit Alexandriae, ubi Pantaenum, scholae Catecheticae, ibi jam diu florenti, praefectum, habuit, ut ex Euf. H. V: 11. patet, praeceptorem, a quo Stoicam inibit Philosophiam, eodem Euf. I. c. teste, cui tamen non penitus adhaesit, eclecticam sectatus. Rexit dein scholam Pantaeni absentis, ann. 191., mortuo successit in ea, et docuit. Dein Ecclesiae Alexandrinae Presbyter factus, solum vertere debuit, in persecutione Severiana, et Hierosolymas petiit, Ecclesiamque insigniter corroboravit; teste Alexandro, ejus loci Episcopo apud Euf. H. VII: 11. Redux postea Alexandriam haud diu superfuit, circa finem Caracallae, ut videtur, mortuus, circa ann. 217. Utique Alexander Hierosolym. in ep. ad Origen. ejus, tanquam jam defuncti, meminit apud Euf. VI: 14. Inter libros ejus, qui aetatem tulerunt, et adhuc supersunt, tres eminent. 1. *Protrepticus*, seu cohortatio ad Gentes, eo tendens, ut iis veritas religionis Christianae persuadeatur, et futuri Christiani a vitiis purgentur. 2. *Pædagogus*, tribus libris, quo Christiani ipsi variis instruuntur officiis, quae praestare debent. 3. *Stromatum* libri octo, qui ad plenioram eruditionem ducunt, et Gnosticas, falsae scilicet dictae scientiae oppositas, continent commentationes, et eo spectant, ut veritas, Philosophiae admixta decretis, vel iis cooperta ac abscondita, luci exponatur, uti ipse in principio innuit, caque ratione vanae Gnosticorum jactantiae, acsi soli prae reliquis essent sapientes, occurratur. Exhibet itaque Clemens veram eruditionem Gnosticam,

et ex Philosophorum scriptis illustrat. Nomen *Stromatum* tulerunt a varietate eruditionis, quasi *Miscellaneorum*, seu *variorum* libros dicas. Vox enim *σρωματίων* a stragularum vestium, varie contextarum, multiplici colore peti- tum est: uti ipse innuit l. IV: 2. Sed Octavus liber, qui superest, nihil videtur cum reliquis habere commune, cum artem dialecticam, definitiones, divisiones, et demonstra- tiones unice tradat. Unde nescio num, octavum librum pe- riisse, recte colligi possit, minus, et illum deficere, cujus meminit Phot. Bibl. cod. III., cum *octavum* librum inscrip- tione, et rei subjectae materia, a reliquis discrepare, di- ferte tradat. Quod vero addit Phot. in libr. Stromateon aliqua minus sana occurrere, non de octavo tantum, sed reliquis etiam libris intelligendum est. Interea notandum, *octavum* librum non fuisse apud omnes eundem; alii enim librum *quis dives salvetur* pro eo habuerunt, notante Pho- tio, alii vero *eclogas Prophet.* seu excerpta Prophet., uti Fa- bric. Bibl. Gr. l. V. observavit, qui etiam de variis ope- rum Clem. editionibus consulendus est: novissima et optima est Potteri Oxon. 1715, sed praeter hos libros supersunt et alii tractatus, ibid. obvii, qui sunt *excerpta* e scriptis Theo- doti, ubi explicationes Script. ex mente Gnosticorum adpa- rent, non nullius pretii, ad eorum systema intelligendum, nec non excerpta ex Prophetarum scriptis: quae novissime edita quoque sunt a Fabricio l. c. ubi et aliorum librorum Clem. deperditorum fragmenta reperiuntur, denique singu- laris tractatus ad Marc. X: 17.— sub titulo, *quis dives sal- vetur*. Plura qui velit de Clementis vita, operibus, et opi- nionibus, adeat praeter alios Clericum in Bibl. Univers. tom. X.

§. XXV. Varios quoque ejus naevos protulit Blondell. de Sibyll. l. I: 6. stoica principia, in libris ejus sparsa, in lucem protraxit Barbeirac. moral. des Peres cap. 5. ex. gr. verum et Christianum Gnosticum esse *passionibus* superio- rem, quales fuerunt Apostoli post Spiritus S. effusionem,
et

et Christus semper, ne quidem naturalibus corporis affectionibus, ut *famis, sitis* etc. obnoxius, gentiles per philosophiam servari potuisse, astrorum cultu iis dato, ut a crassiore idololatria abstinere, et ad Deum adducerentur, ex Deut. V: 19. secundum Graecam versionem LXX. Interpr. Photius vero in Bibl. l. c. testatur, se in libris *hypotyposium* ejus reperisse sequentes opiniones, *materiam esse aeternam, Filium Dei creaturam, animas migrare de corpore in corpus, sermonem non vere, sed putativum, carnem factum, Angelos cum mulieribus consuevisse, et liberos procreasse.* Quae quam vera sint, defectu illorum librorum, praestare non possum, sed illud ex libris ejus, qui supersunt, patet, eum censuisse Christi corpus a nostro fuisse diversum, euangelium damnatis mortuis adnunciatum fuisse, et salutem iis qui crediderunt adtulisse, angelos cum mulieribus concubuisse. Alia mitto, ut de Trinitate, libris Ecclesiasticis, ab ipso pro divinis citatis, etc. de quibus postea suo loco.

§. XXVI. Praeter hos Scriptores Graecos, unus memorari tantum potest, circa finem hujus, et initium sec. sequentis, celeberrimus ex Latinis, *Tertullianus* Afer, et Presbyter Carthagin., plene dictus *Quintus*, quod est praenomen, quia *quinto* loco natus erat, *Septimius*, gentis nomen, *Florens*, quod est familiae, *Tertullianus*, vir acris et vehementis ingenii dictus Hieron. de Viris Illustr., *omni genere litterarum peritus*, secundum Lactant. Instit. l. V. sed in eloquendo *parum facilis*, et *minus comtus et multum obscurus.* Spirat tamen stilus ejus insignem Majestatem, ac emphasin, estque sensus plenissimus. Romam a Patre, Proconsulari Centurione, missus operam in primis Jurisprudentiae dedit, quare Eusebio H. II: 2. *legum Romanorum peritissimus* dicitur; de quo scripta quoque ejus testantur, nec tamen propterea cum Icto ejus fere nominis confundendus, quippe qui sub Hadriano floruit, et *Tertylianus* proprie adpellatur. Gentilis religione, et vitae dissolutioris, ut in Apol. c. 28. indicat, ubi dicit, *de vestris fuimus: fiunt, non nascuntur Chris-*

tiani, et de Resurrect. carn. c. 59. ubi, *scio me*, inquit, *neque alia carne adulteria commisisse*, *neque nunc alia carne ad continentiam niti*, ad Christianam, incertum qua occasione, conversus, austerum vitae genus, ad quod per indolem erat pronior, sectatus est, maxime quando Presbyter fuit factus, nec tamen adeo exploratum est, num ab uxore abstinuerit, cum ex libris ad Uxorem id colligi nequit, potius contrarium. Sed incidit forte ob vitam austeriorem in odium Cleri Romani, a quo Montanismi fuit propterea accusatus. Quod ipsum occasionem, ut Hieronymus de Viris Illustr. refert, lapsus ejus ad Montanismum praebuit, quem austerae indoli et vitae reperit magis consonum. Montanista factus illud institutum valde promovere conatus est, et in Catholicos, quos Psychicos, carnales, adpellavit, acerrime declamavit. Fertur vixisse, inquit Hieron. l. c. *ad decrepitam aetatem*; sed tempus mortis definiri nequit: solet statui ann. 220, quod admitti potest. Plura de vita et scriptis ejus peti possunt ex Pamelio, et praecipue P. Allixio.

§. XXVII. Tractatus varii, quos de quibuscvis materiis conscripsit Tertullianus, in unum librum collecti, haud una vice sunt editi, ultima a Priorio, cum integris Rigaltii, et selectis variorum notis, Paris. 1675, sed desiderant adhuc peritiorem manum. Alii vero ante Montanismum ejus, alii vero post, exarati sunt: quod discrimen utile est observasse: nec tamen tam facile illud est in omnibus tractatibus, multo minus singulis, verum adsignasse tempus; circa quod inter Doctos quoque non convenit. Egregiam in eo operam posuit P. Allixius, modo citatus: qui consuli potest. Nobis suffecerit de praecipuis sententiam breviter protulisse; cum prolixioribus esse non liceat. Lapsu ejus in Montanismum posteriores esse libros *contra Marcionem*, de *Praescriptione haereticorum*, de *anima*, de *carne Christi*, de *resurrectione*, de *fuga in persecutione*, de *pudicitia*, vel *castitate*, de *jesuniis et Monogamia*, mihi manifestum videtur, cum Montanismus in illis magis minusve pellucescat. Liber

ber de *praescript. haereticorum* censeretur ante lapsum scriptus, cum cap. 52. Montaniistae tanquam haeretici describantur: sed ultima capita, cap. 46. et seq., in melioris notae exemplaribus desiderantur; et ex lib. I: 2. contra Marcionem, post Montanismum ejus scripto, cum Catholicis in eo adpellantur Psychici, carnales, et ann. 150 Severi, aer. V. 207, ipso teste l. I. c. 15. scriptus sit, patet, librum de *Praescript.* nondum lucem vidisse, cum ibi hunc librum promittat. Ante lapsum existimaverim scriptos esse libros de *baptismo*, *poenitentia*, *oratione*, nec non de *Pallio*, quod sumsit non initio conversionis ad Christianismum, sed cum, presbyteratu admissio, severiori se dedit vitae, eo scopo, ut se in sumendo pallio Philosophico recte fecisse demonstret; cujus libri tanta est obscuritas, ut, nisi Salmasius, qui seorsim edidit, fuisset, adhuc dictum illud vetus ei adplicandum foret, *qui non vult intelligi, non vult legi.* Librum de *corona militis* scripsisse videtur ante ann. 202, post Severi romum: indicat enim, Ecclesiam antea fuisse in pace, et nunc ante fores esse persecutionem, quae a. 202 est decreta, ut postea patebit. Defenditur eo in libro factum militis Christiani, qui *lauream castrensem*, qua milites, bello in Oriente finito, donati sunt a Severo et Caracalla, capite gestare, tanquam gentilismi aliquod signum, recusavit; quod ab aliis in milite fuit damnatum. Ex quo libro varii ritus in usu peti possunt, ut suo loco patebit. Scriptus etiam tunc est liber de *Idololatria*, post eum de *spectaculis*, in lib. de *Idolol.* citatum, nec non de *cultu et habitu foeminarum*, et ad *Uxorem*: sed *Apologeticum*, omnium utilissimum ejus librum, paulo serius, circa ann. 205, ut jam conjecit Pagi, in publicum misisse videtur, quo Caracalla imperii sui Caesarei celebravit decennalia, ac vexatio vixit Christianorum, quae post ann. 202. incepit, durante enim ea scriptus est. Nec ex eo, quod nullius edicti Imperatoris meminerit contra Christianos, imo, non Imperatorem, sed Proconsules cum vulgo persequi Christianos innuit, c. 5.

colligendum est, antea exaratum fuisse, cum loco citato Severum ideo eximat tantum persecutorum numero, quod nullum ab ipso emanaverit edictum, nec inde orta fuerit persecutio: uti postea liquebit. Ceterum, Apologeticus non est Romae, sed Carthagine, scriptus, nec ad Senatum, sed Provinciarum Praefides, missus, uti ex c. 2 et 50. elucescit; videtur quoque compendium esse librorum ejus ad *Nationes*; quorum parum superest. Novissima, et optima editio est H. Haverkampii a. 1718. multis notis ditata. Durante, et ad finem vergente, persecutione, scripsit pro Christianis ad Scapulam, tunc in Africam missum Proconsulem. Alios ejus libros recensere omitto; postea suis locis memorandos, uti contra Praxeam, Hermogenem, Valentinianos, Judaeos etc. De doctrina, opinionibus, et austeritate ejus in praxi Christiana, suis locis quaedam dicam; hic notasse suffecerit, eum cum aliis Veteribus censuisse, animas defunctorum in inferis, tanquam custodia detineri, martyrum vero in paradiso infra coelum, ita in lib. de *Anima*, sanctos, ante ultimum judicium resuscitados, 1000. ann. cum Christo regnatos in terra, adv. Marc. l. III. Angelos cum mulieribus concubuisse ib. l. II. denique, quod majoris est, omnes substantias de corporeitate quid habere, ne Deo quidem excepto; adv. Hermog. et Praxeam. Confudit corpus cum substantia, ubi adv. Hermogen. c. 35. dicit, ei concedere, esse *aliquid incorporale de substantiis duntaxat, cum ipsa substantia corpus sit rei cujusque*, sic et de carne Christi c. II. *omne, quod est, corpus est sui generis: nihil est incorporale, nisi quod non est.* Sed confer de anima cap. 6. et seq. ubi corporalitatem animae statuit, et c. 22. dicit, quod notatu dignum est, *definimus animam, Dei nutu natam, immortalem, corporalem, effigiatam, substantia simplicem, de suo sapientem, varie procedentem, liberam arbitrii, accidentiis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, divinatricem, ex una redundantem.*

§. XXVIII. Tractatione de scriptoribus hujus sec. quantum

tum scopo sufficit, absoluta, de spuriiis scriptis quaedam dicenda restant. Inter quae cum insignem teneant locum *Carmina*, vel Oracula, *Sibyllina* Christianorum, de illis breviter differam, postquam de Sibyllis, et oraculis earum, quaedam in genere et summatim praemisero. Fusior enim notitia ex Fabric. Bibl. Gr. l. I. c. 29. et aliis petenda est. Sibyllas, quo nomine mulieres fatidicae, futura praedicentes, insignitae sunt, fuisse, non unam antiquissimam Erythraeam, quae varia peragravit loca, et inde varia sortita fuit nomina, quod contendit Salmas. ad Solin., sed plures, Veterum testimonia dubitare non sinunt, licet, quot fuerint, non constet, plerique vero *denas* numerant. Ipsum nomen Sibyllae plures fuisse arguit, cum sit adpellativum, non proprium, origine, ut puto, Phoenicium, a סבל *portare*, quo insignitae fuerunt, quod spiritum fatidicum, utero inclusum, censitae fuerint instar gravidarum gestare. Fuerintne autem bono, an malo actae, seu imaginatione delusae, vel purae putae fraudes, et commenta politica, uti forte Romanorum fuerunt, et multis disputat Dalenius de Oraculis, ad nos nunc parum pertinet, quare illud praetereo. Oracula vero, ab ipsis fusa, sive ipsae ea scripserint, sive ab aliis sint excepta, versibus constituisse hexametris Graecis, constat quidem, sed scriptores ea citantes, in summam subinde redigentes, soluto complexos sermone fuisse, notandum est, ne, eas prosaico sermone fuisse usas, quis inde colligat. Amare praeterea solebant *acrostichides*, licet non omnia ejus generis fuerint earum oracula. Sed non erat negligendum, oracula Sibyllina nonnunquam cum aliis, quae vel ab Ethnicis, vel aliunde, originem duxerunt, fuisse confusa; qualia, ex. gr. sunt, quae regem aliquem promiserunt, uti illud circa tempora Christi, quod habebat, ut *Judaea profecti rerum potirentur*, cujus, praeter Jos. B. J. l. VII., meminerunt Tacit. H. V: 13. et Sueton. in Vespas., nec non quarta Virgil. ecloga, non Sibyllae, sed Hesiodo originem suam debens, nec de regno Christi, sed seculo Sa-

turnio, ab Hesiodo descripto, renovando, quum Pollionis filius nasceretur, agens. Oracula vero Sibyllina genuina Romanorum a foemina Tarquinio Prisco, vel Superbo, regi Romanorum, fuisse oblata, et duabus librorum tertiis, cum rex tam inmensum pretium dare recusaret, combustis, fuisse emta, tralatitium est, ut et, illos libros in Capitolio primum custoditos, ac Duumviros constitutos, qui illos consulerent, dein Decemviros, partim ex Patribus, partim e plebe, postea, post Syllana tempora, quindecemviros sacrorum, deinceps adhuc varie auctos. Hos vero libros, temporibus Syllanis, a. U. C. 670, cum Capitolio conflagrasset, novosque undequaque conquisitos, dein in Templo Apollinis ab Augusto fuisse repositos, historia tradit Romana. Denique, bis incendio erepti, tandem sub Honorio, sive a Stilicone, sive jussu Imperatoris, sunt incendio absumti, nec renovati. Quae itaque postea pro carminibus Sibyllinis divulgata sunt, pro fictis habentur. Ceterum haec carmina consulere solebant Romani, cum *tetra prodigia* essent nuntiata, ut patet ex Livio lib. XXII., nec non in aliis arduis casibus, Reip. funestis, ut cum terrae motus extitisset, bellum esset metuendum, clades accepta, lues grassaretur, incendium Urbem corripuisset etc. Unde colligere est, libris hisce fuisse comprehensum, quae offerenda sint sacrificia, quae sacra facienda, quibus mediis Dii placandi, et mala averruncanda.

§. XXIX. Superest, ut ad carmina, sic dicta, Sibyllina, Christianorum veniam, carminum, quae hexametra sunt, Sibyllinorum collectio, octo libris constans, edita primum a Xysto Betulejo Graece apud J. Oporinum a. 1545, dein ann. sequente, cum metaphrasi Lat. heroica, a Seb. Castellione, rursus, ut alias editiones mittam, ab Obsopaeo Paris. 1589. donec, eam recudi, cum aliorum, et suis, notis, curaverit Servatius Gallaeus, Pastor Ecclesiae Walonicae Harlemensis a. 1689, postquam multas de Sibyllis, et earum oraculis, praemisisset exercitationes. Hisce vero in libris variae, ex

Vet.

Vet. Test. defumtae, exstant historiae, varii repraesentantur Rerumpubl., et Civitatum, casus, multa de Christo, et Ecclesiae Christianae fatis. Inter singularia, quae sese in illis offerunt, est ex. gr., Neronem esse Antichristum, regnum in terris fore millenarium, impios in aeternum sepeliendos, multos per piorum preces esse ex inferis liberandos. Denique Divinitatis Christi, et satisfactionis perspicua in iis fit mentio: de quo postea,

§. XXX. Carmina haec Christianorum longe alia et diversa esse, ac Romanorum, clarius est, quam ut demonstratione indigeat, licet Just. Mart. Apol. I., ubi dicit, mortem a Romanis esse constitutam lectoribus *Hystaspis*, *Sibyllae*, et *Prophetarum* (non Christianorum, sed aliorum fatidicorum librorum, quorum haud exigua erat apud Romanos copia, ut recte observavit Casaub. ad Baron.) ex Sibyllinis, quae legerat, Sibyllina Roman. ejusdem esse materiae, existimaverit, et propterea Christianos, ac alios, ab eorum lectione arceri. Longe enim aliud fuit Romanorum, ac Christianorum, carminum argumentum, ut ex dictis liquet. Nec nostra carmina potuerunt a Sibyllis fatidicis censerī profecta, cum σαφώς καὶ φανερώς *clare et aperte* de Christo, et contra Gentilium cultum, loquantur, teste Just. Mart. in *cohortat. ad Graecos*, vel quisquis ejus libri autor sit. Denique quae a Romanis scriptoribus, ut Suetonio, Dione, et aliis, citantur, in Christianorum non reperiuntur, et, si forte quid simile, longe aliis verbis. Romana quoque carmina, postremo, in Capitolio, vel alibi, tam arcte custodiebantur, ut aliis, ac ad id constitutis, nullus patuerit aditus: uti Lactant. Instit. l. I. c. 6. quoque testatur.

§. XXXI. Ad quaestionem, sintne carmina nostra eadem ac quae Veteres Christiani habuerunt, respondendum videtur. I. Clementi Romano, quem carmina Sibyllina citasse, ex Irenaeo, et Justino juniore, demonstrat Bevereg. in *cod. Canon. vindicato* l. I: 14. ac Hermae Pastori, nostra fuisse nota, non liquet, cum quae illi citant, ut de uno Deo, et

mundo⁵ conflagraturo, desumpta esse potuerunt ex Oraculis Gentilium. 2. Justino vero Martyri, aliisque ab eo tempore, nostra innotuisse, ex ejus, et aliorum citationibus, quidem manifestum est, attamen nec omnia, Veteribus memorata, in nostra collectione prostant, nec omnia illi habuerunt, quae nos nunc, cum multa res, post eorum tempora gestas, comprehendant. Quo in specie pertinet memorabilis illa acrostichis, sub fin. lib. VIII^{vi}, quae primoribus litteris haec verba exhibet; *Ἰησὺς χριστὸς θεὸς υἱὸς, σωτὴρ, σωτὴρ* *Jesus Christus filius Dei, servator, crux*, quippe ante Euseb. a nemine memorata. Et si enim nomen *Ἰησους*, quo Christus venit apud Tertull. in quinque priorum vocum primis litteris exstet, illud inde fuisse ortum, non sequitur. Quod denique ad autores horum carminum adinet, illud pro certo affirmari potest in genere tantum, Christianos fuisse, et non Gentiles, aut Judaeos, cum de Christo, et Christiana religione, nimis laudabiliter ac clare in iis sermo fiat: ne dicam, Judaeis nullos fuisse in pretio vates, praeter prophetas, Sibyllina quoque carmina nulla; Joseph. Sibyllae semel, et obiter, tantum meminit, Philo nusquam, nec ullus Talmudicorum. Sed a quibus Christianorum, et cujus sectae, ea profecta sint carmina, prorsus in obscuro est. Montanistis quidem aliqui ea tribuunt, sed sine fundamento: cum tempore Just. Mart. jam multa exstiterint carmina, et parvi apud eos fuerint pretii, quare Tertull. iis vix usus est. Ceterum nec ab uno autore, nec uno eodemque tempore, ea fuisse confecta, ex dictis satis liquet: desumpta vero sunt ex libris V. et N. T. partim, partim quoque ex Oraculis Ethnicis, nec non ex Orpheo, Homero, et aliis: uti a Doctis jam est observatum, et a perito lectore facile poterit.

§. XXXII. Praeter carmina Sibyllina, Recognitiones, et homilias, Clementis, de quibus sec. superiore egi, alia, similis generis scripta, hoc seculo confecta sunt, in primis a Lucio quodam Carino, uno Docetarum, in initiis seculi,
uti

uti plura sunt Euangelia, cum ad virginitatem extollendam, tum ad carnem in Christo putatitiam demonstrandam, qualia ex. gr. sunt, *nativitatis* Mariae virginis, proteuangelium S. Jacobi, Nicodemi, Petri, ejusque acta, probe a Recognitionibus Clementis distinguenda, acta Andreae, Tomae, et alia. De quo, praeter alios, vid. Beaufobr. hist. Manich. p. II. lib. II.

PARTES ESSENTIALES ECCLESIAE.

DOCTRINA ET FIDES.

§. XXXIII. Generalia fidei Christianae capita a Scriptoribus hujus seculi in genere quidem hic illic recensentur, sed nec eadem, nec eodem ordine, nec usquam Symboli, ea complexi, et per Ecclesias usitati, multo minus ab Apostolis profecti, fit mentio. Plures de Christo articuli exstant apud Ignat. ad Trall. §. IX. ut et apud Just. Mart. contra Tryph. p. 311. esse scilicet filium Dei, natum ex virgine, ac hominem, nostris obnoxium infirmitatibus, factum, crucifixum sub Pontio Pilato, resuscitatum ex mortuis, in coelum sublatum, et Dominum virtutum factum. Iren. vero adv. haeres l. I. c. 10. plurimos Symboli Apost. articulos recenset, qui fidem continent in unum Deum Patrem, omnipotentem, creatorem coeli et terrae, et in unum Jesum Christum, filium Dei, etc. ac in Spiritum S., qui per Prophetas praedicavit Oeconomias, deinde Resurrectionem mortuorum, judicium ultimum, vitam aeternam piis, et ignem aeternum impiis. Quos articulos deinde repetit l. III: 4. sed aliis verbis, omisso quoque articulo de Spiritu S. Tertull. de Praescript. haeret. c. 36. communis fidei articulos aliquos memoravit, unum scilicet esse Deum, creatorem universitatis, et Christum Jesum, ex virgine Maria filium Dei creatoris, ut et, carnis dari resurrectionem; sed uberius eos exhibet ibid. c. 13. ubi omnes fere articuli Symboli

Apost. recensentur, sed aliis verbis, et alio ordine, exceptis de sepultura Christi, descensu ad inferos, et Ecclesia Catholica; addit quoque ibi, hanc regulam fidei, a Christo institutam, nullas apud Christianos habere quaestiones. Denique eosdem fere articulos repetit adv. Prax. l. II. sed aliis verbis, et de veland. Virgin. cap. I. omisso articulo de Spiritu S. Generaliora quoque capita, ut illud obiter addam, profert Origen. contra Cels. l. I. p. 7. Christi puta nativitatem, ex Virgine, crucifixionem, resurrectionem, et iudicium. Ex quibus elucescit, fixos, et certis verbis adstrictos, nondum obtinuisse articulos, praeterea, illos de passione, a crucifixione distincta, et descensu ad inferos, de Ecclesia Catholica, et remissione peccatorum, nusquam comparere, Tertull. contra Prax. c. 2. tantum habet, passum, mortuum, et sepultum esse Christum.

§. XXXIV. Quibus in genere praemissis, nonnulla fidei Christianae capita, quae praecipua habentur, paulo accuratius sunt in lucem proferenda. Ubi ante omnia nostram merentur adtentionem principia, et fontes, fidei nostrae, Libri Vet. et N. Test., et inquirendum, quid hac aetate de illis crediderint, et num *traditiones* quoque iis adjunxerint, tanquam alterum fidei principium. Canon librorum sacrorum cum duplex sit, Vet. et Nov. Test., a posteriore, tanquam Ecclesiae Christianae praecipuo fundamento, aufpicabor; et de *historico* primum, dein *doctrinali*, agam. Historicus, a potiore parte sic denominatus, alias enim doctrinas quoque complectitur, ex quatuor Evangeliiis, Matth., Marci, Lucae, et Johannis constans, ac Actis Apostolorum, quando confectus sit, adeo ut illi libri, in unum volumen redacti, et ab aliis ejusdem generis separati, soli pro genuinis fuerint habiti, et universaliter in Ecclesia recepti, non convenit inter Doctos; quare mentem paulo accuratius exponam, per has duas, vel tres theses. Quarum *prima* habet, Evangelia illa nostra, nota quidem et recepta, sed ab aliis, majoris minorisve certitudinis, non fuisse sejuncta,

ac

ac in unum volumen redacta, pro solis canonicis habita, ante tempus Hadriani. Quae Dodwelli est hypothesis, ab Ipso Diss. Iren. I. demonstrata, ac a Millio Proleg. in N. T. adprobata, sed oppugnata a F. Spanhemio in Miscell. Antiquit. ac Clerico in Diss. *harmoniae* ejus *euangelicae* subjuncta. Rationes, quare eam maxime probabilem censeo, pro ut in thesi expressi, sunt sequentes potissimum. 1. Primam suppeditant variae narrationes vitae et factorum Christi, in principio vulgatae, et cum veris Apostolorum confusae, non nisi progressu temporis discernendae, et a genuinis separandae. Plures tales existisse narrationes, a nostris diversas euangelis, et Apostolorum quoque nomen praetulisse, ex prologo Luc. I., et euangelis secundum Hebraeos ac Aegyptios, dubio mihi carere videtur. Lucam enim, ubi dicit, *multos* Vitam Christi componere esse adgressos, non Matthaeum aut Marcum, sed alios, in oculis habuisse scriptores, supra in historia Ecclesiae Apostolicae jam demonstravi: ubi de euangelis modo memoratis quoque differui. Quae hic repetere nihil adinet. Opus autem aliquo tempore fuisse, ad eas narrationes, veras et falsas, dijudicandas, ac separandas, facile in oculos incurrit. 2. Secundum inde petere liceat, quod euangelia nostra sero fuerint scripta. Lucae, quod omnium primum in lucem prodiit, non nisi post Paulum prioribus vinculis Romae solutum, ann. Neronis 9no aer. V. 62. Matthaei et Marci post Petri et Pauli obitum, Johannis demum sub finem sec. I. Quae omnia supra in hist. ejus seculi fusius pertractavi, adeoque nunc adsumere licet. Collegisse hinc sufficerit, aliquo opus fuisse tempore, quo per Ecclesias vulgari, et ab omnibus recipi, majore, quo a reliquis spuris separari, et in unum canonem redigi potuerint.

§. XXXV. 3. Provocare denique fas sit ad scriptores Eccles. ante Hadrianum, qui, euangelia nostra per Ecclesias obtinuisse scripta, et a reliquis sejuncta, sola habuisse auctoritatem, nullo demonstrant indicio: nusquam ea expresse

citarunt, discrimen inter illa et alia nusquam constituerunt; imo subinde verba, quae non in nostris, sed aliis, reperiuntur, tanquam euangelica, proferunt, non facturi, ut videtur, si in canonem jam redacta, et sola fuissent autoritate praedita. Clemens Rom. in Ep. ad Cor. τῶν λόγων *Sermonum* Christi meminit, nulla euangeliorum facta mentione; profert quoque eos tali modo, quo ex euangeliiis scriptis eos desumisse, non patefacit, memorat quoque alia et plura quam nostra habent euangelia, ex. gr. c. 13 et 26. Praeterea ubi commendat Corinthiis scripturas c. 53. euangeliorum non meminit. Autor quoque alterius Epist., quae Clementis nomen praefert, eodem modo instituit, §. 4 et 5. qui et §. 12. ex euangelio secundum Aegyptios pericopam citat. Barnabas in epist., ipsi inscripta, unum alterumve dictum, quod in euangeliiis exstat, simpliciter profert, sed euangeliorum non meminit; §. 5 et 19. citat quoque dictum Christi, §. 4. *resistamus omni iniquitati*, et odio habemus eam, quod nusquam reperitur. Ignatius quoque euangelia scripta non memoravit, tantum aliqua in medium adfert dicta, quae in iis prostant, ut ad Ephes. 14, 19. Philadelph. 7. Smyrn. 1, 6. Polycarpum §. 2. sed et ipse ex Euang. secundum Hebraeos adfert dictum aliquod Christi in Ep. ad Smyr. §. 3. *adprehendite, palpate me*, et videte quod non sim δαιμόνιον αἰσώματος daemonium incorporeum. Quod in Euangelio Nazaraeorum extitisse tradit Hieron. de Script. Eccles. n. 27. Memorat quidem *Euangelium* in Ep. ad Philad. §. 5. et 8. ac ad Smyrn. 7. sed, num adnuntiatur an scriptum intelligat, non declarat: imo solet eo nomine adnunciationem *nativitatis*, *passionum*, et *resurrectionis* Christi insignire: si vel scriptum in oculis habuerit, illud Ignatio in manibus fuisse, inde quidem colligi posset, de quo nullus quoque dubitaverim, sed non, euangelia jam in unum volumen fuisse collecta, et per Ecclesias publicata.

§. XXXVI. Nusquam utique, quod sciam, *scripti* euangelii in Epistolis expresse meminit, ne quidem in notabili

bili illo loco ad Philad. §. 8. qui eo fini passim citari solet, de quo paulo fusius hac occasione disseram, ut verum ejus intellectum tradam, cum sit vexatus admodum, et variis explicationibus tentatus. Cum fideles obsecrasset, ut nihil per contentionem faciant, sed *secundum Christi disciplinam*, in haec verba loqui pergit: *quandoquidem audiui quosdam dicentes, ὅτι ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχαίοις εὐφω, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἔπιστεύω, nisi in antiquis invenero, non credo evangelio, et dicenti mihi, ὅτι γέγραπται scriptum est, responderunt mihi, ὅτι πρόκειται praejacet, vel palam et publicatum prostat.* Variis loci difficultis explicationibus suo relicto loco, ut omnem vitem prolixitatem, meam, quam nunc foveo, iis addidisse suffecerit. Christianos Judaizantes, qui non purum, sed cum lege Mo-
 sis conjunctum, evangelium obtinere debere contendebant, quales et antea fuerunt, et nunc erant, nomine Nazaraeorum ac Ebionitarum noti, Ignatio fuisse in oculis, vix dubitaverim. Praeterquam enim, quod ex hac hypothese pericopa facilem admittat explicatum, unice verum, Ignatius ipse eos et in hac ep. §. 6. et in ea ad Magnes. §. 8. clare et expresse designavit. Hos vero homines introducit loquentes his verbis: *nisi in antiquis invenero* (scilicet *euangelium*, quod omnino supplendum est, sicut epistola interpolata quoque habet) *euangelio non credo*, h. e. nisi euangelium cum illis, quae in antiquissimis libris, puta Mo-
 sis, exstant, et antiquis praescripta sunt, jungatur, non adsumo illud, scilicet purum et nudum, *antiquis illis abolitis.* Per τὰ ἀρχαία (haec enim vera est lectio, et non ἀρχαία ἀρχίβα, quorum hic nullus est locus, nec tolerabilis sensus) intelligunt et libros, et instituta legis, τὰ ἐξ ἀρχῆς παραδεδωμένα ab initio tradita, uti exponit Hesychius, Paulo dicta τὰ ἀρχαία antiqua 2 Cor. V: 17., sicut ἀρχαίοι antiqui veteres quoque vocantur, Matth. V., quibus decalogus fuit promulgatus: ne plura in re facili proferam. Opponunt itaque euangelium, in antiquis propositum, seu legale, novo, nudo et puro, soliisque gratiae, et nisi illud locum teneat, se

hoc non adoptare declarant. Quibus ubi Ignatius simpliciter respondet, scriptum est, significat, ex mea opinione, nihil aliud, ac purum etiam euangelium in libris antiquis, in specie Prophetarum, scripto esse consignatum, seu adnuntiatur: sicut alibi, fed et in hac ipsa Epist. §. 5. diserte tradit: prophetas diligamus, inquit, propterea quod et ipsi euangelium adnuntiaverint, ac in Christum speraverint, et expectaverint, in quo et credentes salutem consecuti sunt. Sic et §. 9. Solet quidem de euangelio, nunc scripto ab Apostolis et Evangelistis, intelligi, minus recte, opinor, quia, quid ad rem faciat, non tantum non adparet, sed vox γεαφη et verbum γεγενηται, scriptum est, ad scripta V. T. ab Ignatio ubique refertur: ex. gr. ad Ephes. 5. Magnes. 12. et alibi. Euangelium vero apud Ignat. simpliciter adnuntiationem nativitatis, passionis, et resurrectionis Christi, denotat, uti ex. gr. ad Philad. 9. Smyrn. 5 et 7.

§, XXXVII. Explicem superest, quid sibi velint Judaeizantes Christiani, cum Ignatio regeisse dicuntur ὅτι προέκειται *praejacet*, vel publicatum prostat. In animo mihi habuisse videntur legis solennem promulgationem, a Deo, supremo Legislatore, de monte Sinai factam, in perpetuam observantiam, donec ab eodem aequae solenniter abrogetur, adeoque eo tendunt hoc effato, ut ostendant, euangelium, licet in libris V. T. obvium, et ita, ut Ignatius dixerat, *scriptum*, legi non posse obrogare, sed cum eo conjungendum esse, cum et antiquius et publice, instar perpetuae legis, fuerit in solenni illa legislatione promulgatum. Verbum utique προέκειται utrumque significat, et *praejacet*, ante factum est, et *publice* propositum est, uti satis constat: debet vero ad *euangelium* referri, quod in antiquis libris et institutis Mosaicis reperitur; sicut dixerant, se non admittere euangelium, nisi in antiquis inveniatur. Sensus ergo est, euangelium, in antiquis illis obvium, adeoque legale, tanquam ante et palam solenniter promulgatum, non tantum per posteriora Prophetarum scripta censeretur non posse abolitum,

litum, sed haec ad antiquissima illa conformari debere et per ea exponi. Quid ad haec Ignatius? omnibus contentionibus et disputationibus amputatis, declarat, sibi *solum euangelium*, seu mortem et resurrectionem Christi, sufficere ad salutem, adeoque esse loco *antiquorum*, seu haberi a se pro illis vere *antiquis*, quae sunt ἀρχαῖα (sic enim leg., et non ἀρχαῖα, vel ἀρχαῖα) non liquefcentia, aut diffuentia, sicut legalia haberi debent, sed semper *durantia*; uti Heb. XII. fin.

§. XXXVIII. *Secunda* thesis, quae praecedenti lumen infundit, habet, euangelia nostra *canonem* jam constituisse ante tempora Justinī Martyris, cum ea jam tunc publice, et sola, fuerunt universaliter recepta, et in sacris conventibus praelecta. Liquet illud clarissime ex Just. Mart. apol. I. §. 86, 87. Adpelat autem ea ἀπομνημονεύματα; quae vox proprie significat dicta sapientum, quae quis memoria repetit: sicut Socratis ἀπομνημονεύματα conscripsit Xenophon; ita Apostoli, Spiritu S. memoriae ipsorum succurrente, Christi dicta repetentes, scripto mandarunt in Euangelis. Adfirmat praeterea, illa Apostolorum commentaria una cum Prophetarum scriptis, publice in Ecclesia legi. Idem variis in locis in Dialogo cum Tryphone Judaeo tradidit, quae loca citasse opus non est. Refert ibid. commentaria illa fuisse litteris consignata ab Apostolis, et ab illis qui ab Apostolis, tanquam testibus oculatis, sermones et facta Christi hauserunt; per quos Marcum et Lucam intelligit, ad Luc. I. respiciens: uti facile patet. Denique *quatuor* tantum pro canonicis fuisse adsumta, quod Justinus expresse non memoravit, Irenaeus adv. haer. I. III: i et ii. diserte testatur; et ex haereticorum, quibuscum ipsi res est, consensu confirmat: adeo ut omne dubium hac parte cessaverit. Quod vero *quaternarium* numerum, ex. gr. ex 4 coeli plagis, 4 Cherubinarum faciebus eruat et illustret, illud ipsi relinquendum, et Veteribus condonandum est, qui ejusmodi lusibus fuerunt delectati. Addere hic liceat

Origenis testimonium; licet sit sec. sequentis, quod exhibet Euf. H. E. VI: 25. quo testatur, se *ex traditione* accepisse de quatuor euangeliiis, quae sola in *Universa Dei Ecclesia*, quae sub coelo est, extra controversiam admittuntur etc.

§. XXXIX. De tempore et autoribus collecti canonis Evangelici, quae *tertia* sit thesis, nihil definiti ac certi proferre possum. Johannem tria priora vidisse et adprobasse euangelia, suumque ad eorum defectum supplendum addidisse, antiqua habet traditio apud Euseb. H. III: 24. Quae, ab additamento, Johannem in primis in animo habuisse, ea supplere, quae Christus ante Johannis baptismi incarcerationem locutus fuerat et egerat, se juncta, cum parum solidi praeferat, et ei praeferendum sit, quod Irenaeus adv. haer. III: 11. tradit, Johannem, Divinitatem Christi contra Cerinthum luci exponere, intendisse, in genere admitti potest: sed canonem evangelicum ab eo confectum, et ab eo tempore, sine ulla cum spuris commixtione, ab universa Ecclesia fuisse adsumtum, nec dicit Eusebius, nec probatum vidi. Autor vitae Timothei apud Phot. Bibl. cod. 254. refert quidem, Johannem tria euangelia digessisse, distinxisse, et cuique nomen inposuisse, sed quo fundamento non addit, nec, cum recentior sit autor, ejus testimonio inniti tuto licet. Illud mihi plusquam probabile videtur, canonem hunc brevi, post Johannis obitum, constitutum esse, non quidem a Johanne, cujus nullum est indicium, et modo contrarium demonstravi, sed ab aliis viris fide dignis, et praeclaris, quibus Johannis quoque innotuerat testimonium, forte Senioribus Asiaticis, qui tria euangelia, Johannis calculo comprobata, ipso ejus adjuncto euangelio, in unum redegerunt codicem, et per Ecclesias disseminarunt post mortem Johannis, et sub finem Trajani, seu initio Hadriani. Ex quo facile intelligitur, qua ratione codex iste tam universaliter fuerit receptus, quippe testimonio Johannis munus, et ab intimis ejus sociis, probatae fidei, promulgatus. Haud exiguum opinioni nostrae momentum addit antiquissima

tiquissima apud Euf. H. III: 37. traditio, quae habet, Quadratum, aliosque primae successionis, post Apostolos, discipulos, euangelium late disseminasse, et praeter praedicationem, tradidisse Ecclesiis *divinorum euangeliorum scripturam*. Quadratus autem est, qui Hadriano obtulit apologiam, cujus meminit Euf. II. IV: 3. et fragmentum aliquod conservavit. Adligatur itaque haec historia recte ultimis Trajani, eo etiam rectius, quod eo tempore resumptum maxime fuerit opus euangelii propagationis: uti suo loco notavi, et postea fusius exsequar. Nec nullius est, quod ipsum Johannis euangelium ipsi illi, vel similes, viri testimonio suo ornarunt, ac in publicum miserunt; uti ex clausula Joh. XXI: 24, 25. et aliunde in superioribus, ubi de Johanne egi, jam comprobavi.

§. XL. Quae de euangelico differui canone, cum ad *Acta* Apostolorum, cum euangelio Lucae semper connexa, ita ut unum constituerint volumen, quoque adplicanda sint, ad *doctrinalem*, sic eximie dictum, seu Epistolicum, me confesso, qui Epistolas Pauli complectitur, et sic dictas Catholicas Jacobi, Petri, Johannis et Judae. Quo tempore hi libri, quibus Apocalypsin addo, et a quibus, fuerint Euangelii adjuncti, et sic universus noster Canon N. T. confectus sit, difficulter panditur. Autor expositionis Symboli Apostolici, ad calcem operum Cypriani, qui Rufinus Aquilejensis Presbyter circa fin. sec. IV^{ti} censetur fuisse, canonem hunc a Majoribus esse concinnatum adfirmat quidem, sed quinam illi sint, et cujus antiquitatis, filet: sed nec tanti est ejus testimonium, cum et ibid. Symbolum Apostolicum esse ab Apostolis conditum adseveret ex Majorum traditione. Quod idem velim dictum de Athanasii testimonio, quod in Epist. ejus 39na de *Festis* reperitur: nec pluris faciendum, quod August. contra Faustum Manichaeum tradit l. II: 5. canonem ab *Apostolorum temporibus* esse derivatum. Origenem servasse *Apostolicum canonem* adserit quidem Euf. H. IV: 25. sed, praeterquam quod phrasi sui

temporis utatur, quo canon jam obtinuit, de Euangeliiis proprie loquitur, ut ex seq. patet, ubi etiam de nonnullis Epistolis fuisse tempore Origenis dubitatum tradit. Colligi itaque inde nequit, canonem librorum N. T. omnium tunc exstitisse definitum et receptum. De quo tantum disputatur. Quod si ultimus canon, sic dictus, Apostolicus esset genuinus, et non sec. IV. potius additus, canonem sec. II. fin., vel III. exstitisse, pateret: recensentur enim omnes nostri Canonis libri excepta Apocalypsi; sed Epistolae Clementis Roman., ac Constitutiones Apostolicae, sec. IV. demum ortae, adiunguntur: quare et hic pedem figere non licet. Nec plus lucramur ex fragmento aliquo apud Muratorium in *Antiquitatibus Ital.* medii aevi tom. III., quod vel Cajum presbyterum Romanum circa finem sec. II^{di}, ut ille putat, vel verius alium sec. III. autorem habuisse censetur, ubi omnes N. T. libri memorantur, praeter Epist. ad Hebr., Jacobi, et unam Johannis. Forte majoris fuerit, quod Epiph. haer. 42. de Marcione tradit, ipsum Lucae euangelium, et 10 Epistolas Paulinas tantum adsumere, scilicet, ad Galat., duas ad Thessal., ad Ephes., Coloss., Philem. et Philipp., denique Epist. Laodicens. aliquas particulas. Quod idem ex Tertull. contra Marc. l. IV et V. constat; ubi narrat, eum Epist. ad Timoth. et Tit. rejicere. Hinc recte quidem colligitur, Epistolas Paulinas omnes ante Marcionis tempora fuisse ab Ecclesia receptas: sed nondum liquet, canonem Scripturae N. T. tunc in usu fuisse, qualis est apud nos. Composuerit Marcion duos codices, Euangelicum et Apostolicum, idque ad Catholicorum imitationem, ut ibid. habetur, aliud hinc derivari nequit, ac Euangeliorum et Epistolarum Codicem, fuisse in manibus Catholicorum, quod recte admittitur, sed praeter Paulinas Epist. ibi et alias fuisse, nondum liquet. Apocalypsin a Marcione inmerito repudiari adserit Tertull. contra Marc. IV: 5. sed, num in canone jam fuerit, non dicit. Just. Mart. in Epist. ad Diognetum Legem, Prophè-

Prophetas, Euangelia, et Apostolorum *παράδοσιν* traditionem seu Epistolas, agnoscit, sed haec epist. est dubiae fidei, nec quales fuerint epistolae, aut quae, et num in canone, additur. Denique Ignatius ad Philad. dicit §. 5. se confugere ad *euangelium*, ut carnem Christi, quia in eo incarnatus repraesentatur, et ad *Apostolos*, velut ad Ecclesiae presbyterium, quatenus credenda et facienda docuerunt, haud secus ac presbyterium, addit, et *prophetas diligamus*: sed num scripta euangelia, et Apostolica, an adnunciationem, intelligat, incertum est, eo magis, quod *euangelium* apud ipsum soleat esse praedicatio ejus; ut supra observavi: praeterea si scripta in oculis habuerit, recte inde colligitur, epistolas Apost. ipsi fuisse notas, sed quatenam fuerint, et num in canone, hinc non elucescit.

§. XLI. Enarremus nunc, his in genere praemissis, paulo distinctius, quid de Epistolarum collectione sit habendum. Paulinas Epist. fuisse Ecclesiae ab antiquissimis temporibus in genere notas, et receptas, quae *prima* nostra thesis est, sequentes evincunt rationes. 1. Praeter Petrum 2 Pet. III. Veteres earum passim meminerunt. Utique Clemens Rom. ad Cor. §. 47. ad Epist. Pauli ad Cor. provocat. Usi quoque iis sunt Ignatius ac Polycarpus, ut nonnullarum citationes, apud ipsos obviae, docent. 2. Paulus ad celeberrimas passim scripsit Ecclesias, unde cito et facile diffeminari, et dijudicari poterant. 3. Ipse quoque notam iis inpressit, ex qua dignosci poterant, 2 Thess. III: 27. in eo fitam, quod manu sua addiderit clausulam benedictoriam; *gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum*, Vid. et Col. IV: 18, Ex quo, ut illud obiter observem, inter alia colligi posse videtur, vers. 22dum 1 Cor. XVI. *si quis Christum non diligit, anathema sit*, vel ex margine in textum intrasse, vel loco esse motum, et versui 20mo, *salutate vos invicem sancto osculo*, subnectendum. 4. Momentum addit, quod ipsa autographa aliquandiu in Ecclesiis fuerint adservata, si Tertull. Praescr. haeret, c. 36. dicente, *percurre*

Ccc 4

Ecclesias

Ecclesias Apostolicas — — — apud quas ipsae authenticæ litterae eorum recitantur, sit standum, vel de autographis, non de apographis Graecis, oppositæ ad versiones, intelligendum: sicut de Monogam. c. 11. Graecum textum adpellat *authenticum*, tanquam majoris autoritatis. Denique 5. huc egregie facit, quod indubiam semper istae Epistolae habuerint autoritatem, Euf. H. III: 25.

§. XLII. Utique, quae *secunda* thesis est, *tredecim* Epistolae Paulinae, excepta ad Hebr., notae fuerunt, et universalem habuerunt autoritatem, jam hoc sec. et deinceps. In initiis quidem seculi nondum videntur in unum collectae, aut universaliter notae, et usurpatae. Evangelistae enim illi, primae successionis Apostolicae discipuli, sola euangelia expresse dicuntur tradidisse Ecclesiis, Euf. III: 37. nulla Epistolarum facta mentione. Just. Mart. apol. I: 87. euangelia tantum memorat in Ecclesia praelegi solita. Sed haud diu post collectae videntur, et ubique usitatae. Quod ex Irenaei citationibus non tantum, sed et ex eo elucescit, quod Marcion dicatur Epistolas Pauli *abscidisse*, ut inquit Iren. adv. haer. I: 28.; admisit autem *decem*, et eas ad Tim. et Tit. repudiavit, teste Tert. adv. Marc. l. IV et V. et Epiph. haer. 42. Exstat quoque Origenis testimonium de Epistolis Paulinis apud Euf. H. VII: 25.

§. XLIII. Sed quando, et a quibus, collectae fuerint, quae *tertia* est thesis, prorsus in obscuro latet. Ecclesias, ad quas scriptae sunt, eas cum aliis communicasse, facile praesumitur, maxime cum Paulus illud subinde praeceperit, uti Col. IV: 16. sed a quibus in unum compactae sint, latet. Singulae forte Ecclesiae ejusmodi codicem sibi concinnarunt; quod ex diverso ordine earum confirmatur: si enim concilium aliquod, aut Ecclesia aliqua primaria, ex. gr. Romana, aut alia, id fecisset, in usum Ecclesiarum, idem fuisset earum ordo. Nec tamen propter historiae defectum haec differentia monstrari potest. Marcionis codex, teste Epiphanio, hoc ordine habuit digestas, ad Galat., ad Corinth.,

Corinth., ad Roman., Theſſal., Ephes., Colloſſ., Philem., Philipp. Studio id ab ipſo factum fuiſſe, mihi non videtur probabile, maxime, quod Tertull. adv. Marc. IV: 5. ordinem illum ſine cenſura ſequatur. In cod. Miſ. Clarom. et Germ. epiſtola quoque ad Col. praemittitur ei ad Philipp. quod Marcionis codici reſpondet. Ipſe Tertull. l. c. IV: 5. praemittit ad Cor., dein ad Gal., Philipp., Theſſal., Ephes., tunc ad Roman. Denique, ne plura congeram, Hieron. in praef. Ep. ad Ephes. eam ad Coloſſ. ſubjungit epiſtolae ad Theſ. Ceterum, progreſſu temporis ordinem, quem nunc habent, introductum eſſe, ſive per concilium aliquod, ſive per Eccleſiam Romanam, conſtat. Eſſe, autem ſtudio id factum, vel inde patet, quod *ratio* ejus non ſit in obſcuro, cum Epiſtolae ad civitates ſint reliquis ad ſingulares viros praemiſſae; Romanae ob urbis celebritatem primus fuerit datus locus. Poſſent aliae adhuc dari rationes, ſed hiſce diutius inmorari non licet. Vid. Mill. in Proleg. N. T.

§. XLIV. Epiſtolis Paulinis omnium primae adjunctae ſunt, ut probabile eſt, *Petri et Johannis*, ſed priores tantum, quia earum ſemper fuit indubia autoritas, uti Euf. H. III: 20. adfirmat, et ante ipſum Origen. ibid. VI: 25. Robur addunt Veterum citationes ab Euf. adcurate adnotatae, uti Papiae Hiſt. III: 39. Polycarpi ib. IV: 14. Irenaei ib. V: 18. ſed reliquos N. T. libros ad canonem hujus ſec. pertinuiſſe, adeoque noſtrum canonem obtinuiſſe, adfirmari nequit. Vulgata quidem fert hypotheſis, univerſum noſtrum canonem a Johanne, vel ſaltem poſt ipſum, ſtatim in initiis ſec. II^{di}, a Doctōribus Orientalibus, Ignatio, aut Polycarpo, Quadrato, et aliis, vel ab Eccleſia Romana, eſſe compoſitum; ſed quae fundamento non tantum caret, ut modo, ubi de canone euangelico egi, demonſtravi, verum aliis quoque reſutari poteſt rationibus; quarum praecipuas proferam. I. Doctōres ſec. III^{ti} palam de illis, praeter memoratos, libris ſecum diſputarunt, dum alii pro

Tom. III. Ddd genuinis,

genuinis, alii pro spuriiis, habuerint, vel potius dubiae auctoritatis. Euf. H. III: 25. adserit, eos accenseri libris *quibus contradicebatur*, imo *τοῖς νόθοις spuriiis*, h. e. stilo Euf. dubiis: proprie enim hoc nomine fuerunt insigniti libri futiles, vel ab haereticis confecti, uti ex. gr. euangelia Petri, Tomae, Matthiae etc. qui propterea *παντελῶς νόθοι plane spurii* ab Euf. H. III: 31. adpellantur. Idem denique testimonio Origenis confirmat Euf. VI: 25. Quod si canon a Johanne, aut viris primaevis Apostolicis, fuisset confectus, et hi libri pro canonicis, seu divinis, fuissent semper habiti, Catholici sec. III. doctores de iis non dubitassent, cum traditionis fuerint tenacissimi.

§. XLV. Solet quidem haec ratio eludi, dicendo, ipsam illam dubitationem nonnullorum de loco, quem in canone habuerunt, arguere, non de *facto*, sed de *jure* fuisse disputatum, adeoque non, num in canone fuerint, sed an jure et merito. Sed, praeterquam quod precario praesupponatur, canonem jam a primordiis obtinuisse, *a.* dubitationi de genuinitate eorum librorum nullus fuisset apud Catholicos, traditionis studiosos, locus, si ex ea de canonis origine apostolica constitisset. *b.* Cui momentum addit, quod de reliquis libris nullum fuerit unquam dubium motum, qui per constantem traditionem tanquam canonici et divini fuerunt habiti. *c.* Aberratur quoque in hac exceptione a statu quaestionis. Non enim quaeritur, fuerintne illi libri in Ecclesia usitati, nec etiam num genuinis libris non fuerint in uno catalogo forte adnexi, sicut cum Epistolis Clementis Rom., Polycarpi, Barnabae, et Hermiae pastore, res sese habuit, et in canone Protestantium quoque ad calcem comparent libri Ecclesiastici, alias apocryphi, sensu latiore dicti: sed illud controvertitur, num codex librorum, divinitus inspiratorum, et ab aliis separatorem, jam fuerit, et in eo libri, de quibus disputatur, locum invenerint, qualem reliqui indubiae auctoritatis: hoc enim est, quod ideo negamus, quia doctores sec. IIIⁱⁱ de

eo dubitarunt, et disputarunt. Quod si itaque libri, de quibus agitur, *sec. II*do innotuerint, etiam cum reliquis fuerint in uno codice conjuncti, quod inficias ire nolim, in eo fuerunt, tanquam Ecclesiastici libri, et dubiae autoritatis; uti ex Euf. locis citatis mihi colligendum videtur. Usurpabantur, publice legebantur quidem, Doctores quoque scholiis eos interpretabantur, ac illustrabant, sicut Clem. Alex. Epistolam Jacobi, sed idem fecit in Epist. Barnabae, ac Apocalypsin Petri teste Euseb. VI: 14. qui pro divinis non sunt habiti libri, nec majoris autoritatis ac Ecclesiastici, et dubiae originis. Qui verus eorum librorum fuit conspectus. Origenes, ut dicta confirmem, dubiam eorum autoritatem diserte, teste Euf. l. c. agnovit, locum tamen iis hom. VI. in Josiam dedit inter Canonicos, non quod ad eos pertinuerint, sed a multis inter eos numerabantur. Quae vera est Origenis illo in loco sententia. Epistola quoque Jacobi in Latinis scriptis Origenis, uti hom. 13 in Gen., 8 in Exod., 2 in Lev. citatur ut genuina, sed in Comm. in Joh. tanquam dubiae autoritatis

§. XLVI. 2. Librorum divinatorum et Ecclesiasticorum commixtio, hoc *sec.* facta, canonem librorum sacrorum nondum fuisse definitum, uti postea, et nunc, apud Christianos, mihi evincere videtur, cum promiscuus fuerit eorum usus. Utique scripta Clem. Rom., Barnabae, et aliorum, similium citarunt ut sacra, et scholia in eos libros conscripserunt, haud secus ac si divini essent, unde est, quod Euf. l. c. eos ejusdem fuisse autoritatis, dicat, ac Epist. Jacobi, Petri et Johannis posteriores, esse enim eorum omnium dubiam autoritatem, quare promiscuus eorum librorum fuit usus. Euf. H. VI: 13. de Clem. Alex. adserit, ipsum adferre solere *testimonia Scripturarum, quibus a nonnullis contradicuntur, scilicet ex Sapientia, quae dicitur Salomonis, et ex Sapientia Siracbi, ex Epistola ad Hebraeos, item ex Barnabae, Clementis, ac Judae epistolis: vid. et ibid. c. 14. nec non testimonia Epist. Barnabae Patribus Apost. Cotelarii praemissa,*

Ita quoque Origenes, *scriptum est in Barnabae Catholica Epistola*. Irenaeus quoque Hermiae pastore, ut *Scriptura S.* utitur, l. IV: 37. quemadmodum etiam Clem. Alex., et Origenes; uti ex testimoniis ei praemissis in Patribus Apost. Cotelerii patet. Nec obstat, ut videri posset, 1. Veteres *euangelia* secundum *Hebraeos* et *AEgyptios* adhuc citasse, post canonem Evangelicum jam confectum, et ubique adsumtum, cujus itaque simile post *Epistolicum* canonem fieri potuit; quia *α.* non ut scriptura S. iis usi sunt, sed libris, apud aliquos adhuc usurpatis, *β.* eos non esse genuinos libros diserte adfirmarunt, uti de euangelio secundum *AEgyptios* Clem. Alex. Strom. III. Origen. hom. XV. in Jerem. et tom. II. comment. in Joh. dicit, *quod si quis euangelium secundum Hebraeos admittit* etc. ne dicam euangelium Matthaei, Hebraice, ut putabatur, scriptum, cum euangelio *secundum Hebraeos*, fuisse subinde confusum. Nec 2. officit, Libros, sic dictos, Apocryphos Vet. Test. saepe ut Script. S. fuisse a Veteribus quoque citatos, licet canon V. T. fuerit definitus, et ubique receptus, quia ista canon apud Judaeos habuit solus auctoritatem, sed Christiani, Graeca quippe versione usi, Judaeis hac parte per omnia non consenserunt, libros illos Ecclesiasticos, ut dubiae quoque auctoritatis, admiserunt, nonnulli etiam tanquam divinos: adeo ut canon V. T. apud eos non magis fuerit definitus, et sine controversia universaliter receptus, ac Novi Test. De quo mox.

§. XLVII. 3. Denique specialis horum librorum consideratio dictis addere posset haud leve momentum; si eam paulo accuratius instituere liceret, aut necesse foret: sed cum Millius in proleg. N. T. id cum cura fecerit, paucis ero contentus. Epistolarum Jacobi et Judae pauci meminerunt, teste Euf. H. II: 23. cum quod ab Apostolo Paulo dissentire visus fuerit autor epist. Jacobi, tum Apocryphi libri testimonio census fuit uti autor Ep. Judae. Epistolam Jacobi primus citasse videtur, tanquam Jacobi Apostoli, Origenes,

Origenes, quippe qui, in Palaestina aliquandiu versatus, ibi eam nactus est. Epist. Judae primus memoravit Clem. Alex., quem Tertull. et Origenes secuti sunt: nec tamen ubique recepta fuit, ut ex supra dictis liquet. Epist. 2da Petri nullus hujus sec., quantum constat, usus est, quare sec. III. fuit suspectae fidei: uti Origen. apud Euf. VI: 25. adserit, quare Euf. H. III: 3. tradit, se a *Majoribus accepisse, eam inter sacros N. T. libros non esse censitam, sed cum multis utilis videretur, lectitatam esse cum reliquis Script. libris.* Idem de 2 et 3 Johannis adfirmat Orig. apud Euf., et ipse Euf., locis citatis. Dionysius quoque Alex. apud Euf. VI: 25. eas Johanni vulgo adscribi observat. Accedit, in antiquissimis Vers. Syr. Mss. nec eas, nec 2 Pet. et Judae inveniri. Innotuerunt quidem Antiquioribus Patribus, sed eodem, quo Ep. Barnabae etc. habuerunt loco: uti de Clem. Alex. adserit Euf. VI: 14. Irenaeus tamen, quod non nullius est, cum in Asia fuerit versatus, eas Johanni Apost. diserte tribuit, adv. haer., l. 1: 16. Epistolam ad *Hebraeos* Tertull. de *Pudicitia* c. 20. adscribit Barnabae. Irenaeus, et Hippolytus, teste Stephano Gabaro apud Phot. cod. 232 *Paulum* pro autore non habuerunt. Irenaeum Ep. ad Hebr. meminisse, tradit quidem Euf. V: 26. sed *Paulum* esse autorem, non addit, nec cujus autoritatis fuerit, cum ib. referat, eum *sapientiam* Salom. memorasse. Cajus quoque, presbyter Rom., sec. II. circa medium, *tredecim* tantum Epist. adscribit Paulo, nulla Ep. ad Hebr. injecta mentione: Origenes vero *materiam* ejus Paulo vindicat, sed, formam et scriptionem ab alio esse perfectam, dicit: Euf. VI: 25. ubi illud animadversione dignum adjungit, *de quibus majores*, Paulum fuisse autorem, tradidisse: Clementem Alex. ea, ut aliis dubiae autoritatis, usum esse, narrat Euf. H. VI: 13. sed ib. c. 14. refert, Epistolam quidem, secundum Clementem, esse a Paulo Hebraice scriptam, sed a Luca in Graecam linguam translatam. Est quoque magni momenti, Clementem Rom. mul-

ta ex hac Epist. transfussisse, ut ex ejus Ep. ad Cor. patet, et Euf. H. III: 38. adserit. Apocalypsin Joh., etsi, eam in canone indubio non fuisse, disputatio sec. III. de ejus autoritate, arguat, Catholici tamen ante illud tempus constanter admiserunt, ut ex Papia, Polycarpo, Just. Mart., Irenaeo, et aliis, testatissimum est, et a Millio l. c. abunde demonstratum.

§. XLVIII. De Canone Vet. Test., qui in Ecclesia Christiana locum habuit, duo sufficiunt observata. Quorum prius est, eisdem libros, qui canonem Hebraeorum constituunt, in Ecclesia obtinuisse, tanquam divinos; uti ex duobus, hoc seculo et sequente confectis, catalogis, clare constat. Unus est Melitonis, Sardenfis Episcopi a. 171. in Epist. ad Onesimum fratrem, apud Euf. H. IV: 26. ubi tamen Esther et Nehemias desiderantur; sed Nehemias sub Ezra comprehenditur, quod ex Euf. VI: 25. probabile fit. Mereatur quoque observari, *Proverbia* Salomonis ibi *Sapientiam* adpellari; quod a more Veterum non abhorret. Vid. Euf. IV: 22. Alter catalogus est Origenis apud Euf. VI: 25. in quo Esther etiam comparet. *Posterior* habet, illos in canone Hebraeo libros, fuisse solos indubiae autoritatis in Ecclesia quoque Christiana, reliquos, Protestantibus dictos Apocryphos, vel dubios, vel Ecclesiasticos tantum, adeo ut Veteres eos nec inter apocryphos retulerint, nec sine controversia canonicos, scilicet divinos, sed inter dubios. Melito, modo laudatus, contexuisse dicitur apud Euf. l. c. librorum Vet. Test., ὁμολογούμενων *omnium consensu receptorum*; argumento, alios, extra eos, dubiae fuisse autoritatis, quos alii adsumebant, alii repudiabant, vel minoris faciebant; quemadmodum in libris quoque nonnullis N. Test. obtinuit. Usi utique passim sunt ex. gr. libris *sapientiae Ecclesiasticae*, *Baruchi*, 1 et 2 Maccab. Euf. H. l. VI. c. 12. Clementem Alex. adfirmat, uti *testimoniis Scripturarum*, quibus a nonnullis contradicatur, ut sunt *Sapient. Salomonis et Jesu Sirachi*; adjunguntur mox alii N. T., in
dicio,

dicio, eos V. et N. T. habitos fuisse ejusdem hac parte autoritatis, sic et Baruchi librum adpellat Clemens Paedag. II: 3. *divinam scripturam*. Origenes apud Euf. l. c. postquam libros V. T. canonicos recensisset, subjungit, *ἔξω δὲ τῶν extra hos sunt libri Maccabaeorum, qui inscribuntur Sarbeth Sarbaneel*, h. e., ut puto, quod jam occupatum est, *ſceptrum principum filiorum Dei*, sive indicatum voluerit, libros illos ad modo recensitos non pertinere, adeoque non esse indubios, et perfecte canonicos: sive tantum, eos extra Judaeorum canonem quidem esse, attamen a Christianis recipi, licet minoris fidei et autoritatis; Canon enim Christianorum non fuit a Judaeorum diversus. *Sapientiam Salomonis*, ut de mente Origenis aliquid moneam distinctius, adpellat lib. IV: 32. *περὶ ἀρχῶν de principiis*, librum, qui non ab omnibus in autoritate habetur. Tobiam in libr. *περὶ θυγ. de precibus* c. 14. dicit a Judaeis non recipi, tanquam canonicum. Agnoscit quoque in Proleg. ad Cant. Salomonis, *Hebraeorum auctoritatem in canone constituendo*: praeterea in comm. ad Matt. XXIII. exponit, qua ratione libris non canonicis sit utendum, simul declarat, *ad demonstrationem dogmatum neminem uti debere scripturis non canonicis*; usum vero se esse addit *additamento Danielis, quia in Ecclesiis tenetur*. Fuit itaque eorum librorum verus conspectus, tanquam *dubiorum*. Quod ex ultimo canone Apostolico ulterius demonstrari possit, si genuinus foret: comparent enim ibi inter libros sacros tres Maccabaici, *Sapientia Sirachi, et Judith*, sed dubiae autoritatis.

§. XLIX. Praeter libros sacros habuerunt quoque pro Theologiae, vel religionis, principio, sed minoris autoritatis, *traditiones orales*; de quibus accuratius est differendum, cum inter Pontificios et Protestantes hac parte acriter disputetur: quorum *illorum* aciem instruxit Bellarminus, horum Chamierus in Panstrat. tom. I. lib. 9. Exhibebo, et examinabo Veterum hujus sec. loca, antequam generalem doctrinae Vet. tradam intellectum. Ignacium, tradit Euf.

H. III: 36. Ecclesias, per quas a militibus fuit transductus, exhortatum esse, ut firmiter teneant τὴν παράδοσιν traditionem Apostolorum; quae notio cum ambigua sit, et aeque scriptam, ac ore traditam, denotat doctrinam, uti 2 Thess. II. et alibi, addit; eum, securitatis ergo, necessarium duxisse, ἐγγράφως μαρτυρούμενον διατυπῶσθαι, eam doctrinam, ut fidelem testem scripto, tanquam in typo, exprimere, seu brevem ejus efformare delineationem; quem veram putem verborum esse sensum, minus recte passim perceptum. Fecit autem illud, quod Euseb. haud obscure quoque indicat, in Epistolis suis Ignatius. Hinc itaque recte colligitur, eum genuinam Apostolorum de praecipuis fidei Christianae capitibus, quam ex scriptis Apostolorum partim, partim ex eorum praedicationibus, hausserat, ut fidum testem, in Epistolis suis delineasse. Ex quo facile patet, traditiones orales hoc testimonio fulciri non posse. Cum enim Ignatii tempore fixus nondum esset Script. N. T. canon, nec Apostolorum libri in omnium versarentur manibus, recte declarare potuit, se, ut fidum testem depicturum esse veram Apost. doctrinam, absque ut inde pro sequentium temporum, seu proprie dictis traditionibus, aliquid concludi possit. Polycarpus vero commendat Philippenfibus in Epist. sua §. Epistolas Pauli ad ipsos scriptas: voce pl. num. unam intelligens. In Lat. vero versione, §. 12. confido, vos, dicit, bene exercitatos esse in sacris litteris, et nihil vos latere.

§. L. De Papia refert Euf. H. III: 39., eum, librorum lectione missa, vivam consuluisse eorum vocem, qui cum Apostolis erant conversati, eosque rogasse, quid Andreas Petrus, Johannes, vel reliqui Christi dixerint discipuli? Sed fuit Johannis, sive Apostoli, sive presbyteri, discipulus, et Polycarpi sodalis, adeoque ab Apostolorum temporibus proximus, cum recens esset traditio; ut ex Euf. l. c. patet: praeterea exigui judicii, eodem teste, in veris a falsis traditionibus discernendis, denique, quid ipse fecerit tantum

tum exponit, unde de communi Christianorum more nihil certi potest colligi: ne dicam historicas magis, quam doctrinales, traditiones ipsum unice fuisse sectatum: uti ex Hegefippo, haud dissimili viro, confirmatur: de quo tradit Eul. H. IV: 8. eum *verissimam apostolicae praedicationis παράδοσιν traditionem* comprehendisse *quinque libris*: non doctrinam et dogmata, sed gesta potissimum et fata, uti ex narrationibus, quibus isti libri fuerunt referti, elucescit; quarum unam de morte Jacobi Apostoli supra in ejus vita exhibui. Nihil itaque hinc de communi Christianorum fide, nihil pro doctrinalibus traditionibus, colligi potest.

§. LI. Longe alia fuit Justin. Martyr. mens, fidelior quoque communis Christianae Ecclesiae instituti testis. Praeterquam quod traditiones orales nusquam commendat, regnum millenarium non ex traditione, sed unice ex Script. S., probat in dialog. cum Tryphone: scripta quoque Prophetarum et Euangélia in Ecclesia praelegi, et ex iis institui conciones, testatur in Apol. I., argumento, ea sola habuisse auctoritatem. Dicit quidem in Apol. §. 89. Christum *die solis post resurrectionem docuisse, quae vobis, Imperatoribus, considerata proposuimus*, sed intelligit doctrinam, a Christo Apostolis traditam, et ab ipsis scripto consignatam, quam in Apologia explicuit. Utique ad doctrinam, traditioni orali commissam, phrasistrahi nequit, minus, cum Apostoli eam litteris mandaverint, et scripta eorum fuerint, ut ipse adferit, in Ecclesia praelecta. Hucusque itaque nullo constat indicio, traditiones orales in Ecclesia nactas fuisse aliquam in rebus fidei auctoritatem. Sed cum Ecclesia longius procederet, et Haeretici palam se ostentarent, qui traditiones Apostolorum doctrinales venditabant: Catholici quoque eas majore cura investigarunt, et Haeticis opposuerunt. Negari itaque nequit, traditionibus multum, subinde etiam nimium, coepisse a tempore Irenaei tribui a Catholicis, absque tamen ut inde aliquid pro opinione sua lucrari possint Pontificii. De quo mentem clarius et distinctius exponam.

§. LII. Irenaei doctrina, ex lib. III: 2, 3, 4, 24. et I. IV: 26, 33. eruenda, huc redit, ut opinor. *α.* Veram doctrinam per legitimam Episcoporum et Presbyterorum successionem ad suum usque tempus fuisse conservatam, clare significat, adeoque traditiones, ad fidem pertinentes, admittit, easque ad veram Script. S. interpretationem, et controversiarum decisionem, multum conducere statuit. Repetit vero eas ab Apostolis, quatenus illi Episcopos, in locum suum successuros, viva voce instruxerunt, qui eas doctrinas, ita receptas, cum suis discipulis et successoribus communicarunt: sicut ex Romanae Ecclesiae perpetua successione, nec non Asiaticarum Ecclesiarum, in specie Smyrnenfis, cujus Episcopus tunc erat Polycarpus, demonstrat. *β.* De relatione vero traditionum ad Script. S. hanc fovit sententiam, quae traditiones multum limitat. *1.* Traditionem et Script. S., etsi se invicem illustrent, et confirment, eandem complecti doctrinam, nec esse sibi contrarias. *α.* Apostolos enim ea, quae ipsi docuerunt, postea in scripturis tradidisse in fidei *nostrae fundamentum et columnam*, diserte adserit: nec non Scripturas esse *perfectas, ut pote a verbo Dei*, et *spiritu ejus, ductas*: lib. II: 28. et in locis citatis. *b.* Apud Euf. H. V: 20. quoque adfirmat, omnia, quae Polycarpus sese a Domino et Apostolis, seu Discipulis ejus, accepisse dixit, Script. S. in *omnibus esse conformia*. *c.* Imo ex traditionibus sese argumentari testatur, quia haeretici, Scripturam S. tanquam minus perfectam et claram accusantes, ad traditiones provocabant. Quo ipso clare satis indicat, se Scripturam S. satis perfectam credere, et ejus doctrinam per traditiones tantum confirmare velle, ut haeticos convincat de Script. S. et traditionum harmonia, eandem Script. doctrinam comprehensam quoque esse traditionibus demonstrando. *d.* Quo etiam haec ejus verba tendunt, *si Apostoli nobis scripturas non reliquissent, nonne oportebat ordinem sequi traditionis* etc. Inde enim liquet, Script. S. et traditionem eodem incedere passu, et eadem continere

nere

nere dogmata, ita ut, si quis Script. S. careat, instrui possit ex traditione, si habeat Script. S., minus indigeat traditionibus. Denique e. Script. S. et traditiones secum luculenter comparat, et exemplo illustrat, quo regnum millenarium, ex Script. S. probatum, ex traditione a Papia confirmari, adserit.

§. LIII. 2. Contra haereticos non tam ex traditione disputat Irenaeus, quam Scriptura, teste universo ejus opere. Traditionum obiter tantum meminit, ut eorum, ad traditiones suas provocantium, retundat adrogantiam. Unde est, quod inculcet, traditiones non esse Catholicis contrarias, sed eas ab Ecclesiis Apostolicis, ubi ipsi docuerunt Apostoli, et continua fuit Episcoporum successio, esse repetendas. Hoc obiter adscripto, ad demonstrationem e Script. S. pergit. 3. Denique adverti velim, ejusmodi traditiones Irenaeum praecipue in oculis habuisse, quae non per manus traduntur, sed quas testes oculati, vel eorum discipuli, scripto consignarunt, uti modo de Ignatio observavi. Quod ipse de Clem. Rom., ac Polycarpo, l. III: 3., et de Papia l. V. fin. notavit. Quales traditiones utique non sunt spernendae, nec cum Pontificiorum aliquid habent commune. Nec tamen inficias iverim, Irenaeum nimium fidisse traditionibus, cum fallaces esse, varie depravari, subinde etiam fingi, potuerint; licet illud, respectu dogmatum fundamentalium, et ubi ab originibus prope absunt traditiones, adeo facile fieri nequiverit. Interea illud verum est, traditiones de ritibus et factis historicis subinde ab Irenaeo quoque sine judicio critico fuisse adsumtas; ex. gr. ubi, Christum prope *quingagenarium* esse passum, pascha cum Judaeis eodem die celebrandum, et quae similia sunt, tradit

§. LIV. De Clemente Alex. refert Euf. H. VI: 13. ipsum in lib. de Paschate testari, se a familiaribus fuisse compulsus, ut *παράδοσις* traditiones, quas ab antiquis presbyteris acceperat, scripto mandaret: sed quae illae fuerint, et quales, licet non addat, plusquam probabile mihi fit, eas ad

ritus et historicas narrationes pertinuisse, cum quod Clementis liber iste tales fuerit complexus, et de die paschatis celebrandi hoc fec. acris viguerit contentio, tum quod Euf. ibid. c. 14. traditionem de quatuor euangelis, a Clemente conservatam, repraesentet. Sic et in lib. *quis dives salvetur*, insignem profert narratiunculam de Johanne Apost., supra suo loco memoratam in *vita Johannis*. Constat quoque, Veteres ejusmodi traditionibus multum tribuisse: nec tamen hinc liquet, quanti fecerit *doctrinales* traditiones. De quo adcuratius agendum restat. Mitto locum Strom. I. I. p. 319. huc non pertinentem, ubi dicit, *duplicem esse agriculturam*, alteram per *scripta*, alteram per *non scripta*, duplicem enim instituendi, Ecclesiamque colligendi, et aedificandi intelligit methodum, vel per vivam vocem, vel per scripta, uti ex serie sermonis clarum est. Sed eximius an rem praesentem locus exstat Strom. I. 1. ubi, praecceptores suos, Apostolicae doctrinae successores, recensens, eos, inquit, *sinceram beatæ doctrinae servasse traditionem*, quam jam inde a Petro, Johanne, Jacobo, Paulo, *tanquam filii a parentibus, per continuam successionem traditam acceperant*. Cujus loci, quem Euf. H. V: 11. etiam citavit, sensus clarior evadet ex alio Euf. II: 1. cum ibi enarret, Christum resuscitatum, τὴν γνώσιν scientiam *mysteriorum* Jacobo, Johanni, Petro (addatur, ex loco superiore, Paulo, cui Christus sese postea revelavit) tradidisse; illos autem reliquis Apostolis, eos *Evangelistas*, et sic per continuam successionem ad nos, inquit, pervenisse veram γνώσιν scientiam. Ceterum traditionem non scriptam intelligi, etsi phrasae ipsae indicent, alius locus Strom. VI: 7. extra dubium collocat, cum ibi, τὴν γνώσιν scientiam per successionem ad paucos ex Apostolis ἀγχαφως sine scripto traditam, pervenisse, adfirmet. Ut autem mysteriorum sublimior cognitio maneret incorrupta, sese adferit Strom. I. in libris Stromatum eam comprehendisse. Ex quo simul elucescit, traditionem illam praecipue sitam fuisse in penitior Script. S. intelligentia, rerum-

rerumque sublimiorum cognitione, quae verorum est *Gnosticatorum*, opposita ad falso sic dictos *Gnosticos*, quos in his libris refutat. Quae itaque Clemens per continuam traditionem, ab originibus haud longe remotam, acceperat, libris Stromatum exposuit: quod quam longe a Catholicorum Romanorum distet traditionibus, in oculos incurrit. Mysticam vero Script. S. explicationem hac comprehensam fuisse traditione, ipse Strom. VI: 15. liquido declarat, ubi, eam ab Apostolis originem habere, et tum viva voce, tum Script. S., propagatam esse, quoque adferit. Veteres utique haec duo principia a se invicem non separarunt, sed se mutuo illustrare statuerunt. Sic Clemens apud Euf. VI: 13. se Magistri sui Pantaeni exposuisse *ἑνδοχὰς τε γραφῶν καὶ παραδόσεις* *expositiones Scripturarum et traditiones*, sive doctrinae intelligantur, sive interpretationes Script. S., a majoribus acceptae. Ecclesiastica quoque traditio et Scripturae, tanquam easdem res complexae, inter se comparantur in eximio loco Clem. Strom. VII: 16. ubi de Script. S., ut fidei unico et sufficiente principio, luculenter loquitur, sed, *Gnosticos* in arcanos ejus sensus per traditionem penetrasse, addit. Declarat porro ibid., ex ipsis scripturis, *nos dijudicare demonstrative* haereses, quae deflexerunt, et quo modo in sola veritate, ac antiqua Ecclesia sit perfectissima cognitio. Denique cap. 17. catholicam Ecclesiam esse haereticis antiquiorem, adeoque hos ab ea recessisse, demonstrat, et sic a veritate, quae in Ecclesia semper fuit, et mansit. Quae est ipsissima *traditio*, quippe veritatem denotans, et veram Script. S. interpretationem per manus traditam, et sic in Ecclesia semper eandem: a qua qui deflectunt Ecclesia catholica, nuncium censebantur misisse veritati.

§. LV. In idem prorsus conspirat Tertullianus, licet jam Montanista; fuit enim Montanistis hac parte nulla cum Catholicis controversia. Adfirmat quidem Apollinaris Hierapolitanus, apud Euf. H. V: 16. Montanum *nova et inaudita, praeter morem, Ecclesiae a majoribus traditum, continua*

successione propagatum, prolocutum esse, et prophetasse; sed illud, eum traditiones repudiasse, non indicat, verum, vel quaedam receptae et traditae doctrinae protulisse contraria, vel potius, quae vera videtur verborum mens, tali modo entusiastico prophetasse, qualem mos Ecclesiae ignorat. Certum utique est, Tertullianum traditiones magni fecisse, aequae doctrinales ac historicas: cum *has* ex professo in lib. de *corona militis* demonstret, ad *illas* provocet in lib. de *praescript. haereticorum*: quo in libro hoc agit, ut evincat, cum haereticis non esse aut ex Script. S., aut de ea, disputandum, sed eo tantum nomine repellendos, quod doctrinae, a majoribus traditae, adversentur: non aliter esse credendum adferit, quam sicut Apostoli praescripserunt: quae autem illa sunt, repetenda esse ab Ecclesiis, quas Ipsi instituerunt, adeoque illas, quae cum ipsis communicant, Ecclesias habere veritatem; esse quoque eam per ordinem Episcoporum traditam: quinimo ait c. 31. *id esse Dominicum, et verum, quod est prius traditum; id autem extraneum et falsum, quod sit posterius inmissum*. Nec tamen ullas admisit doctrinales traditiones, quam Script. S. consentaneas, quare ex Script. S. veritates demonstrare, et haereses refutare, solet. Dictis duo subjungam ex Tertulliano observata; quorum prius habet, Catholicos, etsi traditionum studiosos, et ad eas provocare solitos, ritus aliquos, etiam non recentes, ideo solum videri subinde rejecisse, quod eorum nullum sit in Scriptura vestigium. Tertull. enim de *corona militis* c. 3. Catholicum, contra quem eo in libro disputat, in haec verba introducit objicientem: *etiam in traditionis obtentu exigenda est autoritas scripta*, quod Tertull., tanquam communi doctrinae minus congruum, refutat. Sed fieri potest, ut Catholici in fervore disputandi aliquando ita instituerint, praesertim cum in doctrinali traditione haec regula obtinuerit, ut ex superioribus constat: cui egregium Apollinaris Hierapolitani, qui circa ann. 170. floruit sub Marco Aurelio, cui *apologeticum* obtulit, effatum concinit
apud

apud Euf. H. V: 16. *Scripturae neque adimi neque adjici fas est. Alterum, quod observari velim, habet, Tertull. suae opinioni, in lib. de praescript. haeret. expressae, minus convenienter videri loqui in lib. de velandis virginibus c. 2. ubi dicit, veritati nemo praescribere potest, non spatium temporum, non patrocinium personarum, non privilegia regionum: rursus, haereticos non tam novitas, quam veritas, revincit: cum tamen propter novitatem haereticis praescribendum esse docuerit. Quae si secum concilianda sint, et Tertull. a contradictione, quae tamen ab ipso non adeo aliena cense-ri potest, liberandus sit, intelligendus est de summis Chris- tianismi capitibus, quae etiam mox recenset, vel ita ca- piendus, ut tantum voluerit, nullas doctrinas, nullos ritus, verbo Dei congruos, et in eo praeceptos, ac in primaeva Ecclesia usitatos, longitudine temporis posse antiquari: quae ejus opinio ex sequentibus elucescit. Cum itaque ad tradi- tiones provocat, eas, ut Script. S. conformes, respicit, et ad Script. doctrinam confirmandam profert.*

§. LVI. Traditionibus *historicis* itaque, ut disputata in summam colligam, semper adhaeserunt Veteres, uti ex He- gesippo, Clem. Alex., et Tertull., nec non ex controversia de die paschatis, ex diversa traditione orta, liquet. Circa *doctrinales* vero variatum est. Canone Script. S. nondum pub- licato, ab orali traditione maxime pendebant, ut Ignatii et Papias demonstrant exempla. Eo autem confecto, et vul- gato, Scripturam S. pro norma fidei habuerunt: uti in Justino Mart. adparet. Denique, haereticis ad traditiones provocantibus, eas cum Script. S. conjunxerunt Catholici, uti Irenaeus, Clem. Alex., et Tertullianus, qui contra eos tenuerunt, 1. eam esse veram doctrinam, quae ab Apосто- lis continua successione per Episcopos est derivata et prop- agata. 2. Haereticos, tanquam recentiores et posteriores, in doctrina sua esse damnandos. 3. Traditiones tamen intel- lexerunt Script. S. consentaneas, quippe cui nihil addi aut- demi voluerunt. Irenaeus quoque traditiones, a Viris Apos-

tolicis scriptas praecipue intendit, et Clem. Alex. mysticas ac sublimiores scientias, ac Scripturae interpretationes. Ex quibus omnibus, quantum a Catholico-Romanis distent, facile adparet.

§. LVII. De divinitate Christi, a Veteribus agnita, ut ad principalia fidei Christianae dogmata explicanda pergam, et Trinitate, antequam agam distinctius, et per Patrum singulorum scripta eam, generalia quaedam, ad fidem Christianorum hac parte demonstrandam, praemittam argumenta, ex Gentilium testimoniis, ac aliunde, petita. Plinius in notissima illa de Christianis epist. 97. lib. X. ad Trajanum, dicens, *carmen secum invicem Christo, quasi Deo, canere solent*, clare significat, eum pro Deo fuisse a Christianis habitum et cultum, *quasi enim Deo*, idem est ac *ut Deo*, sicut locum eum in sensum citavit Tertull. in Apolog. c. 2. Quod idem indicat Celsus apud Origen. contra eum lib. I. p. 51. et II. p. 62. ubi ex mente Christianorum Christum adpellat *Deum*, et ex eo principio contra eos argumentatur. Denique autor Catholicus apud Euf. H. V: 28. cum Artemonitae, Christum ab Ecclesia fuisse *nudum hominem* habitum usque ad tempus Victoris, tertiidecimi Episcopi Romani, postea fidem fuisse alteratam, et Christo divinitatem datam, contenderent, eos pluribus refutavit, ex Patrum testimoniis non tantum, sed et Psalmis ac canticis fratrum; unde liquet, Christum in hymnis fidelium, passim ut Deum esse celebratum; sicut ex Plinio modo notavi. Lucianum, vel autorem dialogi inter opera Luciani, qui *Philopatris* inscribitur, ubi ex fide Christianorum memoratur *Pater*, Deus supremus, *Filius* Patris, et *Spiritus* ex Patre profectus, *unus e tribus*, et *ex uno tria*, ita ut *tria sint unum* et *unum tria*, lubens praetermitto, quia autor est incertus, et Luciano posterior, sive sub Aureliano vixerit, uti ex historicis characteribus eruit La Croze in thesauro Epist., p. III., sive sub Juliano, ut multis disputat Gesnerus in tractatu de aetate, et autore Philopatridis.

§. LVIII.

§. LVIII. His in genere praemissis, singulorum Patrum doctrinam candide, et sine partium studio, adeoque qua historicus, nostrae fidei sive magis sive minus conveniat, cum ea non Patrum, sed Script. S., autoritate, unice nitatur, paulo adcuratius exhibeo. Ignatius Christum simpliciter *Deum*, filium Dei, ac λόγον *Sermonem* ejus adpellat, eumque ante Mariam non tantum, sed et ab aeterno, coexistitisse Patri, declarat, eo etiam scopo, ut Cerinthianis, ac Ebionaeis, qui Christum ψῆλον ἀνθρώπου *nudum hominem*, e Maria natum, censebantur credidisse, obviam iret. Sed doctrinam ejus distinctius explicuisse operae pretium fuerit. In Epist. ad Ephes. §. 7. Christus dicitur σαρκικὸς καὶ πνευματικὸς h. e. stilo Apostolico *caro*, et *Spiritus*, seu homo et Deus: porro γεννητός καὶ ἀγέννητος *genitus*, scilicet ex Maria secundum carnem, et *ingenitus* ex ea secundum Spiritum; addit, *in carne Deus* ex Maria et Deo: cui Joh. I. dictum convenit, *sermo caro factus est* etc: Est utique Ignatii locus ita, ut dixi, intelligendus, quem similis apud Tertull. de *carne Christi*, c. 5, illustrat. Praeterea ibid. §. 15. adferit, Christum arcana nostra cognoscere, et nihil ipsum latere, in nobis quoque ut Templo habitare: quae Dei sunt propria. Denique §. 18. occurrit, *Deus noster Jesus Christus in utero gestatus est a Maria*. In Epist. vero ad Magnes. §. 6. traditur *ante secula apud Patrem fuisse, et in fine adparuisse*, seu, uti §. 7., *ex Patre prodisse*: sicut et §. 8. *sermo Patris aeternus* adpellatur: ac in Epist. ad Roman. §. 3. *Deus noster Jesus Christus, ἐν πατρὶ ὧν in Patre existens, nobis adparet*: stilo rursus euangelico, quo Christus ipse dixit, *se in Patre esse, et Patrem in se*: rursus §. 7. *finite me esse imitorem passionis Dei mei*, ut et §. 10. Tandem in Ep. ad Polycarp. §. 3. Christum adpellat ὑπερχαίρον καὶ ἀχρονὸν *supra tempus, et sine tempore*: quae popularis est aeternitatis descriptio: et §. 8. opto vos *valere semper in Deo nostro Jesu Christo*.

§. LIX. Quae omnia, licet generalia, sed stilo Sript. S.
Tom. III. Fff congrua.

congrua, veram Christi divinitatem satis arguunt ab ipso fuisse creditam, adeoque falsi convincunt, quae ex interpolatis ejus Epistolis Arianismum redolentia proferri solent. Interpolatorem autem Arianismi fovisse opiniones, Usserius de Epist. Ignat. cap. 12. jam adfirmavit. Attamen, quod non est reticendum, nonnulla sese in genuinis Epist. offerunt, quae Patris superioritatem, ac filii subordinationem, videntur evincere. In Epist. ad Magnes. §. 8. *unus*, dicit, *est Deus*, scilicet Pater, *qui se manifestavit per Jesum Christum filium suum, qui est ejus sermo aeternus*: eo ipso significans, Patrem, relate etiam ad Christum, *unum* esse Deum, adeoque divinitatis quoque filii fontem et originem, qui sese per filium, *verbum* suum, manifestavit, cum per se non posset. Sic et ad Philad. §. 3. *vos Dei estis*, et *Jesu Christi*. Sed valde singularis est phrasis in ep. ad Smyrn. §. 1. qua Christus adpellatur filius Dei *κατὰ θελήμα καὶ δύναμιν Θεῶ* *secundum voluntatem et potentiam Dei*; quae indicare videtur, eum *per voluntatem et potentiam Dei* esse filium, ita ut Pater *volendo*, ac *potentiam exserendo*, eum genuerit, sicut Just. Mart., de quo mox, quoque locutus est, quo ipso *filius* statuitur productio Patris, sed naturalis ejus voluntatis; secus ac in aliis creaturis obtinet, quippe *libere* creatis. Sed, praeterquam quod locus cum sequenti jungi, ac de incarnatione Christi forte capi possit, de quo vid. Pearson Vind. Ignat., alia ejus exstat lectio apud Theodoret. dialog. I. *κατὰ θεότητα καὶ δύναμιν*, sive sit varians lectio, sive interpretatio, nec adeo aliena, cum verborum *secundum voluntatem et potentiam* sensus esse queat, Christum esse *filium Dei*, quatenus *voluntas et potentia Dei*, atque adeo divina natura, in ipso est; sicut enim e stirpe Davidis est *secundum carnem*, ita ex Deo *secundum Spiritum*, seu *divinitatem*, stilo Pauli Rom. I. Adpellatur quoque saepe apud Just. Mart. *δύναμις Θεῶ* *potentia Dei*.

§. LX. Polycarpi doctrina ex Epistola ejus, quippe brevissima, et tota morali, vix erui potest. Patrem passim adpel-

lat

lat Deum, et Christum Dominum, ita tamen ut eum Patri aequet, sic ex. gr. §. 6. oportet subjici Presbyteris et Diaconis ut *Deo et Christo*; et §. 6. *coram Domini ac Dei oculis sumus*, et, *deprecamur Dominum, ut peccata dimittat*. Inter fragmenta vero ejus, quae Victoris Capuani catenae in quatuor euangelia inserta sunt, et in Patribus Apostol. Cotelerii reperuntur, *tertium* tradit, Lucam euangelium incepisse a Zachariae sacerdotio, ut *Divinitatem Christi* gentibus declararet, sed exiguae mihi ea fidei sunt, nec antiquitatem spirant; uti Moyne in Prolegom. ad varia sacra jam observavit. Testimonia, quae Ecclesiae Smyrnensis Epistola de Martyrio Polycarpi, in Patribus Apostol. Cotelerii, continet, generalia quoque sunt, nec tamen spernenda. Doxologia Polycarpi, ibid. §. 14. qua pro corona martyrii gratias agit, ad Patrem quidem est directa, qui Deus dicitur Omnipotens, sed Patri adsociatur Filius, quem cum Patre glorificat, et aeternum ac coelestem adpellat, et ita definit: *cum quo Tibi, et Spiritui S. sit gloria*. Paulo aliter quidem verba repraesentantur apud Euf. H. IV: 15. *glorifico Te per aeternum sacerdotem Jesum Christum, filium tuum dilectum, per quem Tibi cum Ipso in Spiritu S. sit laus: cui concinunt* Interpres Lat. et Ruffinus, nisi quod *cum Spiritu S.* habeant. Quicquid de eo sit, Pater, Filius, et Spiritus S. in eadem serie collocantur, tanquam adorationis et laudis objecta: quod sufficit. Eundem quoque in modum instituit Ecclesia Smyrnensis in *martyrio Polycarpi*. Christum, utpote *Filium Dei*, adoramus, dicunt §. 17., *Christo honor sit, gloria, Majestas* §. 21., denique *Christo cum Deo Patre et Spiritu S. gloria* §. 22. Sed egregium est hanc in rem fragmentum Melitonis Sardenis, a Cave Hist. Litt. tom. II. excerptum ex Anastasio in Hodego; nec non Aristidis in Apologia, Hadriano oblata, testimonium, cum in ea *Jesum Christum esse Deum*, luculenter peroraverit, secundum martyrologium Romanum apud Moyne Var. S.

§. LXI. Hucusque, generalioribus phrasibus et vocibus
Fff 2 contenti

contenti Veteres sese intra terminos simplicitatis continuerunt, et a speciali ac philosophica hujus mysterii investigatione abstinerunt. Sed a Justin Martyris temporibus, Philosophia Platonica cum Script. S. doctrina commixta, et comparata, magis minusve a modestia Christiana, et subinde a veritate, desciverunt, multisque quaestionibus ac litibus januam aperuerunt, quae deinceps fuerunt magno cum fervore agitatae, et Ecclesiam in partes sciderunt, ac ingentia pepererunt mala, sicut contingere solet, quum sapere volunt homines supra quam oportet, Rom. XII. et in ea ingredi arcana, quae captum superant. Incepisse autem Veteres, secundum methodum Platonice, circa hoc dogma philosophari, sicut ex modo quem tenuerunt, et vocibus quibus usi sunt, ex. gr. *personarum*, et *substantiarum*, quas Tertull. primus adhibuit contra Praxeam, *τριάδος Trinitatis*, quae apud Theophilum ad Autolicum in init. sec. sequentis primum reperitur, similitudinibus luminis a lumine, apud Just. Mart. et Tatian., radorum e sole, fluminis e fonte, fruticis e radice, apud Tertull. et alios deinceps, aliisque indiciis, liquet, ita Athenagoras leg. pro Christ. §. II. ipsis verbis adfirmat. Justinus Martyr, ut in Veterum doctrina, per partes et distinctius tradenda, ab eo sumam auspicia, 1. Christum esse *Deum*, saepe constitetur, uti ex. gr. apol. vulgo II. p. 96. ubi personam, quae Moysi in rubo adparuit, dixitque, *ego sum Jehova* etc. filium Dei fuisse adserit, et contra Tryph. p. 254. ipsum adpellari *Deum*, ac *Dominum virtutum*, ex Script. S. demonstrat. Vid. et p. 276 et alibi saepe. 2. Eum, non tantum ante Mariam, sed et ante mundum conditum, existisse, clarissime et saepe adfirmat. Per *spiritum* et *virtutem* Altissimi Luc. I: 35. intelligit Apol. II. p. 75. *ὁν λόγον sermonem* et *Filium Dei*. Christum Veteribus sub V. T. adparuisse saepe adserit, ut et ad ipsum directum esse a Patre sermonem, cum dixit, *faciamus hominem*, contra Tryph. p. 285. Denique Deum ipsum genuisse ante omnes creaturas ib. p. 284. quare *πρωτον*

γέννημα

γέννημα primum genimen Dei dicitur Ap. II. p. 66. et I. p. 40. ac alibi saepe.

§. LXII. 3. Filium adtributa, et perfectiones, essentiae Dei participare, omnibusque creaturis ea ratione esse superiorem, credidisse Justinum, sequentes evincunt rationes. *a.* Pater ipsi soli, et nulli alii, dedit, secundum ipsum, *gloriam suam et virtutes*, contra Tryph. p. 289. ubi dictum Dei Jes. XLII. *gloriam meam alteri non dabo* dicit excipere Filium. *b.* Credidit quoque, eum a Patre singulari modo esse genitum, ita ut *ex Patre* sit, et solus *κυρίως υἱὸς* proprie sic dictus filius Ap. I. p. 44 et II: 68. solus *ιδίως υἱὸς* proprie filius: quare et *πρῶτον γέννημα* primum et praecipuum Patris genimen adpellatur, Ap. II. p. 6. Quo etiam facit, quod *potentiae Dei, et spiritus Actissimi*, qui Mariae supervenit, et *primogeniti* Dei, epitheto insignitus statuatur, ibid., p. 75. sic et contra Tryph. p. 284. Deus dicitur *δύναμιν λογικὴν ἐξ ἑαυτοῦ* virtutem rationalem ex se genuisse. Quo tamen cum Bullo def. fid. Nic. sect. II. c. 4. referri non debet locus Ap. II. p. 67. ubi ait, Christum, si communiter solum homo esset, dici posse ob sapientiam, *filium Dei*, sed addit, *proprie*, praeter communem mortalium nativitatem, ipsum ex Deo dicimus natum *verbum Dei*, etc. Pertinet enim ad incarnationem Christi, uti modo dixerat, Christum sine mixture viri et mulieris esse natum doctorem nostrum: sic et ap. I. p. 25. *secundum Dei et Patris consilium ἀποκυνθεῖς* partu scilicet virginis, editus dicitur homo factus, et cont. Tryph. p. 286. a Patre traditur *genitus διὰ γαστρός ἀνδραπέρας* per uterum humanum; sensus ergo loci est, Christum non, ut homines communiter nasci solent, ex congressu viri et foeminae, sed extraordinarie, per divinam operationem ex virgine, esse natum: quod totum ejus ratioecinium extra dubium collocat. *c.* Denique perfectiones divinas cum Filio esse communicatas ex mente Justinii, similitudines, quibus generationem illustrat aeternam, luculenter demonstrant. Generationem enim declarat eandem esse, ac qua ignis ab igni ar-

cenditur; argumento, Patrem aliquid ad divinam pertinens essentiam ipsi inperituisse, sicut ignis aliquid ex se in alium transfert, cum ignem producit.

§. LXIII. 4. Nec tamen totam Dei Patris essentiam, seu omnes perfectiones, Filium participasse, aut numero esse eundem statuit, verum eum habuisse propriam *essentiam*, ab eas Patris distinctam, ut homo ab homine differt, eamque esse inferiorem et minorem, Quam thesin sequentibus superstruo rationibus. *a.* Filium esse a Patre *numero*, sed non *γνώμῃ voluntate*, diversum, saepe inculcat, sic cont. Tryph. p. 275. Deus, qui Abrahamo, Jacobo, Mosi, apparuit, est, inquit, ab eo, qui omnia fecit, Deo ἀριθμῶ *numero*, sed non *γνώμῃ voluntate* alius, nihil enim unquam fecit, nisi quod ipse, qui fecit mundum, et supra quem nullus alius est Deus, eum facere et dicere voluit; ita et postea p. 285. sed luculentius adhuc p. 358. ubi exponit, quo sensu, Filium esse *alium*, intellectum velit, scilicet, quemadmodum generans *numero* est a *genito* diversus, quippe qui et substantiam, et essentiam, habent sibi propriam; sic ut *duo lumina* sunt distincta. Opponit autem suam opinionem nonnullis haereticis, qui Filium tenebant esse *virtutem Patris inhaerentem*, quam Pater emittit, et retrahit, sicut radii solis a sole non constituunt aliquid diversum. Quo manifeste indicatur, Filium personalitatem non tantum, sed et essentiam habere propriam; quae duo nondum noverant distinguere, ut postea fecerunt. Accedit, ipsum *unitatem* Patris et Filii in *γνώμῃ voluntate* tantum posuisse. *b.* Momentum addit, quod Filium in *secundo* loco collocet post Patrem, et Patri in omnibus det praerogativam. Sic Ap. II. p. 60 Filio secundus tribuitur locus post *immutabilem, et semper-existentm, Deum Patrem*, et Spiritui S. tertius post Filium. Ita et Ap. I. p. 51. *Ingeniti et ineffabilis Dei rationem post Deum adoramus.* Vid. et ap. II. p. 74.

§. LXIV. *c.* Filius a Just. consideratur, tanquam ante mundum conditum genitus, eo fini et scopo, ut per Ipsum omnia

omnia crearentur, ipseque Patris consilio respectu hominum inserviret, ut Patris verbum, legatus, et administer; cont. Tryph. p. 276, 280, 283, 357. et alibi, ubi etiam Deum, qui Patriarchis adparuit, Filium, non Patrem, fuisse adserit. Ex quo, ut illud obiter observem, inter alia quoque liquet, orationem ejus ad Graecos, ubi, summum Deum Mosi in rubo se manifestasse, traditur, Justinum mentiri autorem. Filium vero esse secundum Just. genitum, ut mundus per Ipsum crearetur, *a.* inde patescit, quod praeter loca modo citata, Ap. I. p. 44. diserte dicat, Christum esse λόγον sermonem, et ante creaturas natum, quod Pater per Ipsum omnia condidit: quo nomen Christi quoque tendere observat, quia ante opera a Deo unctus est, ut omnia per ipsum crearet. Quem loci sensum, praeter Petavium, recte exposuit C. Vitringa ad Jos. LXI: 1. Eodem tendit, quod apol. II. §. 6. nov. edit. sermo adpellatur ante creata, et una cum Deo existens, et genitus, et contra Tryph. §. 125. primogenitus omnium creaturarum. *β.* Christum censitum ab Ipso fuisse Patre minorem, et dicto fini productum, ex eo etiam liquet, quod Filius non necessario et naturaliter fuerit, ex ejus opinione, natus, sed ἐκ τῆς καὶ δυνάμεως, consilio et potentia Patris; cont. Tryph. p. 327. quod et alibi saepe tradit, uti p. 258, 284, 357.. *d.* Denique Patris superioritas ex titulis, ipsi propriis, et adtributis, liquido demonstratur. Adpellatur passim, ἀγέννητος ingenitus, ἀρρήτος ineffabilis, ἀλεπτὸς immutabilis, τῶν ὅλων θεός universorum Deus, Ap. I. p. 51. II. p. 96. cont. Tryph. p. 275. Pater universi, super quem alius non est, ib. p. 275, 276, 284, 286. Ineffabilis Pater et Dominus universitatis, p. 356. etiam ipsius Filii, p. 357. ubi etiam Deus esse dicitur secundum voluntatem Patris. Desino, ne plura coacervem, in singulari loco cont. Tryph. p. 358. ubi dictum, Gen. XIX. explicans, pluit Dominus ignem a Domino, Duos numero Deos esse inde colligit, alterum in terris, alterum in coelis, hunc vero esse illius Dominum, ut Patrem et Deum, qui autor ei est, ut sit, utque sit potens Dominus ac Deus. §. LXV.

§. LXV. Athenagoras, Christianos suo tempore in eo fuisse totos, adserit, in *legat.* §. 11. ut cognoscerent ἐν ἰσως θεῶν (vel potius ἰὼν, aut ἐν, ἰδιως θεὸν) proprie, et peculiari vocis emphasi, Deum, scilicet Patrem, et, qui ab Ipso est, sermonem, quatenam sit Filii cum Patre ἐνότης unio, et Patris cum Filio communio? et quid sit Spiritus S.? quatenam sit illorum ἐνότης unitas, καὶ διαίρεσις et distinctio? Ex quo loco, Christianos de hoc mysterio coepisse philosophari elucescit, quod de se testatur ipse §. 10., ubi ὑπερβολὴν συνέσεως subtilitatem intellectus in eo indagando adhibet. Sed quid de eo senserit, non adeo liquidum est. Petavius Dogm. Theol. de Trinitate l. I. c. 3. eum Sabellianismo et Arianismo favere adfirmat; sed ab Arianismo eum liberavit Bullus l. c. sect. II et III. et per omnia orthodoxe sensisse contendit. Inter certa et dubia, ut mentem exponam, distinguendum esse reor. Pro certo habeo 1. eum Patri, Filio, et Spiritui S. eandem adscripsisse essentiam, ob hasce rationes. *a.* Filium, seu sermonem, *γινόμενον factum esse* negat, §. 10. *b.* esse vero ipsam Patris *rationem*, per quam *mens* et *ratio-nalis* est Deus, adserit ibid. *c.* Filium dicit *προέχουσας* *progre-di ex Patre*, adeoque ex ipsa ejus essentia, et *spiritum* adpellat *ἀπορροίαν* *effluxum Patris*, radorum modo ex sole. *d.* Filium adpellat Patris *λογον ἀμέριστον* *inseparabilem* §. 15. ita ut Pater sit in Filio, et hic in illo. *e.* Tres illos dicit unitos *κατὰ δυνάμιν* quoad essentiam §. 22. ubi Angelos vocat *ἑτέρας δυνάμεις* *alias substantias*; quod de P. F. et Sp. S. negat. Sic §. 10. ipsis assignat ἐν ἐνώσει δυνάμιν., et ἐν τάξει διαίρεσιν, ubi in priore membro leg. videtur ἐν δυνάμει ἐνώσει: cum unitatem illorum ἐν δυνάμει constituat, ut modo observavi. *Essentiae* itaque unitatem, et *ordinis* tantum distinctionem, admittit.

§. LXVI. Exploratum quoque mihi est, eum Trinitatem, quatenus ab omni aeternitate in Deo subsistit, absolute et in se consideratam, non in substantiarum distinctione, sed in perfectionum divinarum ordine, collocasse, ita ut absolute

una sit substantia divina, tres excellentiores in Deo perfectiones, ut Pater sit *v̄s mens*, Filius mentis *ratio* interna et *potentia*, spiritus *sapientia*. Quae thesis ex §. 10. clare demonstratur. Videtur quidem, ut hoc praemittam observatum, Filius bi adpellari *v̄s καὶ λόγος mens et ratio Patris*: sed defectuosa est lectio, et praemitti debet *πατήρ Pater*, legendumque *πατήρ v̄s Pater mens*, καὶ λόγος et *sermo Patris filius Dei*, ut ex toto ratiocinio et seq. est manifestum, mox enim Deus adpellatur *v̄s αἰδῖος mens aeterna*, habens in se ipso *τόν λόγον rationem*. Compendiosa forte scriptio fecit, ut *πατήρ* exciderit. Ceterum, rationem redditurus, quare Filius sit *progenies* Patris, negat ita dici, quod sit *γενομένος factus*, vel natus, quia Deus, a principio mens aeterna existens, ipse in se ipso habuit *rationem*, cum sit *rationalis*. Quorum hic sensus est. Cum Deus sit mens, adeoque *ratione* praeditus, eam rationem habuit sibi naturalem et propriam, ac ad mentis naturam pertinentem, quare a Deo generata non est, aut facta, nec Filius eo sensu dici potest *progenies* Patris, nam mens, rationem natura habens, eam non generat. Tollit itaque manifeste aeternam Filii generationem, nec ab intima Patris ratione eum distinguit: accedit, eum generationem in *progressu* ejus ad mundum condendum collocare, adeo ut antea in Patre fuerit *naturalis* ejus *ratio*. De Spiritu S. res aequae dilucida est, adpellat enim eum ipsam Patris *sapientiam*, quae, cum effectum edit, *effluit*, et ad Patrem reflectitur, seu in eum *refluit*, instar radorum solis; subsistit itaque in Patris essentia, et ex ea emittitur. Conatus quidem est Bullus l. c. in saniozem mentem haec explicare, sed minus feliciter: uti facile patet.

§. LXVI. Haecenus in claris versati fuimus, et mentem Athenagorae huc redire intelleximus; *rationem* naturalem ab omni aeternitate esse Filium, ejusque *sapientiam* Spiritum S., hunc autem *sermonem* a Deo emissum esse ad res creandas, et *sapientiam* ad homines instruendos; progressum et effluxum ex ipsa Dei factum esse essentia, cum mundus conde-

deretur. Sed illud in obscuro latet, num per eum progressum et effluxum *sermo* et *sapientia* Dei propriam acceperit *ὑπάρξιν* et *ὑπόστασιν* *subsistentiam*, a Patris diversam, eamque permanentem, an metaphorice sit exponendus progressus, et effluxus, de actione et operatione Dei per sermonem et sapientiam naturalem? Ansam quoque dubitandi praebet, Platonismum, quem phrasas ejus redolent, ab aliis crassius, ab aliis subtilius, exponi, dum alii proprie et substantialiter, alii metaphorice et effectualiter, intellexerint. Sunt, quoad mentem Athenagorae, in utrumque sensum rationes non spernendae, quas in medium adtulisse non videtur a re alienum. Metaphorice Ipsum phrasas et voces intellexisse, et non substantialiter; adeoque opinionem, quae postea Sabelliana dicta est, habuisse, veramque ac distinctam a Patre subsistentiam Filii et Spiritus S., post ipsum progressum, et effluxum; negasse, sequentes exigere videntur rationes. 1. Effluxum Spiritus, dicit §. 10. esse *ἀπάρροϊαν*, et talem quidem, qui *effluit et refluit*, qui emittitur, et retrahitur, a Patre, *ἀπάρρεον* dicit *πνεῦμα καὶ ἐπανεφερομενον*, idque ad modum radiorum solis: qui sicut non propriam habent, dum effluunt, subsistentiam, ita nec Spiritus, quod ex alia comparatione, a lumine ignis petita, §. 22. confirmatur. Idem de Filio eum sensisse, probabile facit, quod eodem modo de Filio et Spiritu S. passim loquatur, quodque in specie diserte adferat §. 12. Spiritum in eo effluxu convenire *λόγῳ sermoni*, *συνάδει*, inquit, *τῷ λόγῳ καὶ τὸ προφητικὸν πνεῦμα*; quae verba male cepit interpret; vertenda sunt, *sermoni*, vel Filio Dei, *consentit Spiritus propheticus*, h. e. spiritus ac sermonis eadem est ratio. In errorem duxit interpretes, quod Prov. VIII. citetur, quem a pluribus Veterum de *spiritu* intelligi non observarunt, nam *sapientia* adpellabatur *Spiritus*. 2. Ingens infundit lumen egregius apud Just. Mart. locus contra Tryph. p. 358. ubi tradit, se nosse aliquos, qui Filium dixerunt *δύναμιν* *virtutem* a Patre emissam, cum aliquid agendum sit, et ab ea actione *virtutem* adpellari

adpellari *angelum*, *gloriam*, *hominem*, quod eam manifestavit formam, etiam *sermonem*: absoluta vero hac actione, Patrem hanc *virtutem* ad se retrahere, esse quippe eam *ἀτμῆτον καὶ ἀχώριστον τῷ πατρὶ*, nec ullo modo a Patre disjungi ac fecerunt, statuebant, et cum radiis solis comparabant, qui in terram emissi inhaerebant tamen Soli, et a Sole occidente retrahebantur: a qua sententia Just. declarat se alienum, et Filium statuere *τῷ ἀριθμῷ ἕτερον τι* numero quid aliud, scilicet, ut *lumen* accenditur a *lumine*. Ovum nequit ovo esse similius, quam illorum et Athenagorae locutiones sunt. Adpellat quoque Filium *ἀμερίσων* a Patre inseparabilem.

§. LXVII. 3. Unitas Patris, Filii, et Spiritus S. consistit, ex mente Athenagorae, in *δυνάμει* identitate, ita ut unam constituent *δύναμιν*; quae vox *substantiam* denotat, seu essentiam subsistentem, uti §. 22. ubi Angeli dicuntur *ἕτεροι δυνάμει* aliae essentiae subsistentes: censet praeterea totam P. F. et Sp. distinctionem esse *ἐν τῇ τάξει* in ordine §. 10. quod vix dicere potuisset, si substantialem credidisset subsistentiam. Dici potest Pater ordine major, sed ordinis distinctio vix substantialem exprimere potest; sed si una statuatur subsistentia, ejus potentiae recte adpellantur ordine distinctae. De quo clarius adhuc constat ex §. 9. ubi Filius in Patre, et Pater in ipso esse dicitur *ἐνότητι καὶ δυνάμει πνεύματος* unitate et potentia Spiritus, h. e. unitate potentiae Spiritus: sicut potentiae insunt Spiritui, ita Filium inhaerere Patri, nulla alia relicta distinctione, ac inter *adtributum* et *subjectum*, ita ut Pater *νῦν* et *πνεῦμα* mens et Spiritus sit, et Filius ejus *λόγος* ratio et sermo, ut mox subjungitur. Imo 4. eodem loco §. 9. Filius adpellatur *sermo* Patris *ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνέργειᾳ* in idea et efficacia: quo, Filium esse *ideam* et *efficaciam* Patris, haud obscure indicatur: nec alius esse videtur *progressus* illius *ideae* et *efficaciae*, de quo §. 10. loquitur, ac earum actio et exercitium, ita ut res inter se confusas digerat, et ordinet in *idea*, et efficiat per vim ex se emissam. Denique 5. cum negat, generationem *λογε*

sermonis in eo sitam esse, ut dici possit *fieri*; propriam ejus subsistentiam non videtur admisisse, quae utique si ipsi competeret, Filius ex Patre progressus dici posset *fieri*. Nec excipi potest, verbum *γενεσθαι* fieri illo in loco significare *creationem e nihilo*, quod Athenagoras itaque de Filio negasset, quia ex Patris essentia *natus* esset, non *factus*: quia illud praecario adsumitur, vid. omnino §. 15. Imo Athenag. disertè ait, filium non esse *factum* per *generationem*; generare vero non est creare e nihilo, sed ex se, adeoque per se illud excluditur, nec opus erat, ut illud adderetur; quod cum addatur expresse, videtur negari, quod *generationi* proprium est, ut quid producat a generante diversum, seu substantialiter existens: negat autem illud ideo de Filio, quia est ratio Patris naturalis, quae *emitti* potest, ut quid efficiat, non *generari* proprie, ut extra Patrem habeat subsistentiam. Deinde, non dicit absolute *sermonem* per *generationem* prodierit, sed progressum esse, ut *idea esset et efficacia*, hoc sensu: ut, cum antea sermo in Patre esset, tanquam idea et efficacia *potentialiter*, nunc prodierit, ut esset *actualiter*, quatenus Pater ideam et efficaciam in actum educit. Addo, eos, quorum Just. Mart. l. c. meminit, eodem sensu usurpare verbum *προηγδαν*, ita ut Pater dicatur virtutem suam facere *profilire*.

§. LXVIII. Sed alia quoque ipsius mens esse potuit, adeo ut opinatus fuerit, rationem Patris naturalem, et potentiam essentialem, a Patre, cum opera producerentur, esse *genitam*, non per productionem ex nihilo, sed per progressum e Patre, ita ut subsistentiam quidem propriam acceperit, sed ejusdem essentiae ac Pater fuerit, et Patri sic unitus manserit. Utique, sermonem per illum *progressum* accepisse propriam et personalem, ut adpellatur, subsistentiam, nonnullae rationes adfirmare videntur. I. Comparatio administrationis mundi per Patrem et Filium cum regno Imperatoris et Filii ejus, vix ferri potest, nisi Filio propria tribuatur subsistentia. Sed ubi addit, *sermonem* sibi esse *ιδεν νοον*

μενον, ἀμέρισον *filium mentis acie consideratum et inseparabilem, videri* potest indicatum velle, *sermonem* non esse, secundum propriam vocis vim, substantialem filium, sed opus esse νοήσεως *mentis intentione*, ut sermonem tanquam filium Dei percipiamus. 2. Agnoscit ἐνωσιν καὶ διαίρεσιν *unitatem et diversitatem*, quae vix dici meretur, si sola *potentia* Patris esset sermo, nec substantialiter subsisteret. 3. Patrem cum dicit esse in Filio, et hunc in Ipso, essentias videtur percepisse propriam habentes subsistentiam; de quibus recte dicitur, esse per ἐμπεριχώρησιν *in se invicem*, minus apte de subiecto et adtributo. Ex disputatis tutius concluditur, esse mentem Athenagorae hac parte dubiam, praesertim, cum et alii Veteres, a Sabellianismo alieni, subinde eodem locuti fuerint modo.

§. LXIX. De Tatiano, Iustini Mart. discipulo, et ejusdem sententiae, paucis defungar. Christum esse Deum in orat. ad Graecos §. 35. et alibi, diserte confitetur, sed mentem de λόγῳ *sermonis* divinitate, et generatione aeterna clarius §. 7, 8. exponit; unde, omnibus inter se collatis, hanc Tatiani fuisse mentem, clare mihi perspexisse videor. 1. *Sermonem* propriam non habuisse ab omni aeternitate subsistentiam, sed ipsam Patris fuisse rationem, ita ut ὑπάρξιν *existentiam* in rationali tantum Patris habuerit potentia. Antequam enim ex Patre profiliret sermo, substituisse dicitur δια λογικῆς δυνάμεως *in rationali potentia* Patris. Verba enim ea neutiquam significant, ut putatur, sermonem per eam potentiam genitum exstitisse, nam ante generationem ibi subsistebat secundum Tatianum, cum postea demum generationis mentionem faciat, praeterea generatio Ipsi facta dicitur, non διὰ per, sed ἐκ λογ. δυνάμ. *ex rationali potentia*, §. 8 et 10. Denique, si jam antequam profiluit, genitus fuisset sermo, nulla erat monendi ratio, Patrem, sermone prodeunte, non esse ratione privatum, ut ibid. observat, cum, secundum eam opinionem, non tunc primum accepisset, sed jam antea ab aeterno habuisset ὑπάρξιν *subsistentiam*,

quippe genitus ab aeterno. Si itaque, salva Patris ratione, eam ab aeterno jam habuisset sermo, quid necesse erat dicere, Patrem, cum sermo ad mundum condendum prodiret, rationem non perdidisse. Indicat itaque ea admonitio, sermonem tunc demum nactum esse extra Patrem subsistentiam, et antea in rationali Patris potentia tantum fuisse.

2. Sermonem, ipsam Patris rationem naturalem, ex Patre, ante mundum conditum, esse emissum, et propriam accepisse subsistentiam personalem, ita ut Patris, et Sermonis fuerint distinctae *ὑπάρξεις subsistentiae*, autumavit, et in eo generationem Filii constituit. In quo Justino Mart. plane consentit, iisdem etiam locutionibus, ac similitudine *luminis a lumine* accensi, usus. Quare hic non necesse est morari: texturam tantum et ordinem ratiocinii illustrasse suffecerit.

§. LXX. Religionis arcana, ut ait §. VII. pandere auspiciaturus, Deus, inquit, erat in principio; principium vero accepimus *λόγος δύναμις vim verbi*. Quibus phrasibus, quae Interpretes torserunt, intelligit, Filium Dei, qui est sermo iste, ut ex §. II. patet, postquam ex Patre prodiit, et propriam consecutus est existentiam ac vim, sermonis enim *δύναμις vis* est sermo vim possidens, et exferens; uti §. I. diserte sumitur, et ex eo ulterius firmatur, quod sermo hoc loco dicatur principium esse, scilicet mundi, quod non fuit, nisi cum prolatus est ad eum condendum, sic §. 7. fin. hunc, nimirum a Patre productum, scimus principium mundi; §. 8. dicitur *ἐν ἀρχῇ in principio genitus sermo*. Quo recte observato, cuncta sunt in facili. Deus, cum dixisset, erat *ἐν ἀρχῇ in principio*, exstiterat jam ab aeterno, cum principium omnium rerum esset *λόγος δύναμις sermo prolatus*; duo explanat in sequentibus, unum, qua ratione Deus ante *ἀρχὴν principium* exstiterit, ita scilicet, ut solus esset, sed omnia in se haberet potentialiter, ipsum etiam *λογον sermonem* in potentia naturali: id enim sibi verba volunt, nam cum ipso in rationali potentia substituit *αὐτός καὶ ὁ λόγος*, non ipse Pater, et sermo, sed ipse quoque sermo: alterum vero, quodnam sit

sit illud principium, sermo scilicet voluntate simplicitatis Patris proficiens; quae est ejus generatio, qua subsistentiam est adeptus. Illam autem statuit factam esse θελήματι voluntate Patris; plane ut Just. Martyr., ubi autem addit voluntate simplicitatis, lubens legerem, voluntate ex simplicitate Patris ἐξ ἀπλοτητος h. e. ex simplici natura Patris: sicut §. 8. tradit eum ἐκ δυνάμεως ex essentia Patris prodiisse, et §. 10. ἐκ λογικῆς δυνάμεως rationali natura Patris. Quam generationem porro declarat factam esse κατὰ μερισμον, ἢ κατ' ἀποκοπὴν secundum participationem, non avulsionem: ubi μερισμός eam denotat participationem, qua res distincta alterius participat naturam, uti cum lumen a lumine accenditur: quae naturae communicatio non est avulsio, sicut enim lumen, aliud accendens lumen, illud retinet, ita Pater, rationem producens, ea non est orbatus. Quae communicatio cum simplicitati Dei conveniat; ideo supra dixerat, eum ex simplicitate Dei esse natum.

§. LXXI. Quae omnia egregie evincunt. 1. Filium, ex Patre productum, essentiam ejus participare: cum sit ipsa Patris ratio, substantialem habens existentiam. 2. Sermone, post illam generationem, propriam consecutum esse subsistentiam, a Patre distinctam: quod ulterius his confirmatur rationibus, a. quia λόγος sermo a λογικῇ rationali Patris δυνάμει potentia distinguitur b. adpellatur πνεῦμα Spiritus ex Patre natus, c. imo ἔργον opus Patris primogenitum: quae vera est lectio, d. sermo natus Patrem negatur fecisse ἀλογον; quare extra Patrem oportet statuatur subsistere, e. similitudo luminis a lumine accensi idem omnino demonstrat, uti supra in Just. M. vidimus. Denique 3. sermonem esse Patre originis respectu inferiorem, simul inde liquet, cum sit ejus opus, ex Patre ortus, ut lumen ex lumine, et quae alia sunt ex doctrina Just. M. facile petenda.

§. LXXII. Irenaeus, ut ejus doctrinam quoque in lucem proferam, Trinitatem in genere confessus est, tanquam communem Ecclesiae fidem, adv. Haer. l. IV. c. 6, 33.

Sed in specie, ut per partes eam, 1. Filium non tantum Deum, sed proprie et vere sic dictum, pluribus in locis agnoscit, et demonstrat: uti l. I: 10., Deum et hominem III: 9. adtributa Divina ipsi tribuit III: 16., egregie ib. c. 6. *Neque Dominus, inquit, neque Spiritus S. nec Apostoli, eum, qui non esset Deus, definitivè et absolute Deum nominassent, nisi esset verus Deus etc.* ubi Christum nuncupari Deum demonstrat. Praeterea l. III. 16. Rom. IX: 5., ubi Deus adpellatur *super omnes benedictus in secula*, de Christo intelligit. Alia mitto, uti l. V: 17, 18. IV: 6. ubi *vere homo, vere Deus* dicitur. 2. Filium cum Patre semper et ab aeterno existisse, saepe adfirmat. *Adest ei semper verbum, et sapientia*, Filius et Spiritus l. IV: 20. ubi etiam addit, *et quoniam verbum, filius, semper cum Patre erat, per multa demonstravimus, quoniam et sapientia, quae est Spiritus, erat apud eum ante omnem constitutionem, per Salomonem ait etc.* ubi Prov. VIII. citat, et Spiritum S. intelligit. Vid. et l. II: 25, 30. IV: 13, 14, 20. 3. Filium et Spiritum S. divinam participare essentiam, clarissime indicat. *a.* Quae Pater per Filium et Spiritum S. fecit, per se ipsum fecit, non per virtutes a se diversas, et inferiores, ut Gnostici statuebant, l. II: 2, 30. IV: 20. *b.* Cum Pater ab Irenaeo unus et supremus Deus dicitur, non solus, sed cum Verbo Deus adpellatur, et Filius Patri jungitur, non excluditur, l. III: 7. ita ut *is quidem, qui omnia fecerit, cum Verbo suo juste dicatur Deus et Dominus solus:* et l. IV: 5. *Ipse igitur Christus cum Patre vivorum est Deus.* *c.* Filius in Patre esse dicitur, et in se habere Patrem l. III: 6. sic et l. IV: 4. celebre alicujus dictum laudat, *ipsum immensum Patrem in Filio esse mensuratum, mensura enim Patris Filius, quoniam et capit eum.* Porro l. III: 15. *scriptura neminem Deum vocat, nisi solum verum Deum, Patrem et Verbum ejus.* Egregius quoque locus est, l. IV: 6. *non erat alius qui cognoscebatur, et alius, qui dicebat, nemo cognoscit Patrem, sed unus et idem.*

§. LXXIII. 4. Sed idem ille Filium credidit esse Patre
interiorem, adeo ut ipsi, qua origini, omnia accepta ferat,
fitque ipse Patris administer. a. Lib. IV: 7. Patrem de-
clarat non indigere Angelis ministris, *cum habeat copiosum
et inenarrabile ministerium: ministrat enim ei ad omnia sua
progenies*, et *figuratio sua*, scilicet Filius et Spiritus S.
b. Patrem non potuisse manifestari hominibus, inquit, sed
Filiū eum exhibuisse, cum *visibiles* adsumeret formas,
adeoque in eo Filium esse inferiorem. Ita Irenaeus, Just.
Mart., uti contra Tryph. §. 127., et alii Veteres locuti
sunt, forte ipsi, quid statuerint, non intelligentes: quare
aliud hinc colligendum nolim, quam Patris superioritatem
aliquam ab ipsis fuisse agnitam, cui non convenit visibilem
aliquam formam adsumere; quod fecit Filius, quippe Pa-
tris administer; non utique divinitatis Filii respectu, quip-
pe aequae invisibilis, sed formae externae adscititiae. Vid.
lib. IV: c. 6. ubi haec etiam singularia occurrunt verba:
invisibile enim Filii Pater, visibile autem Patris Filius. Di-
vinitatem ex Patre habet Filius, sed Pater, quod cognosca-
tur et videri possit, Filio debet. Quod eo in lib. ubique
recurrit. c. Pater adpellatur unus Deus Omnipotens, cum
juxta Christum collocatur, qui tunc Dominus dicitur, *cui
juxta beneplacitum Patris omne genu flecteret* etc. l. I: 10.
Sic l. III: 12. *Filius ab eo, qui est omnium Deus, accepit
potestatem*; rursus c. 19. Filius dicitur *in se habere eam,
quae est ab Altissimo, genituram*. Eximius in primis hanc
in rem est locus l. II: c. 30. ubi Pater, tanquam summus
Deus, magnifice describitur, et supra Filium, ac Spiritum,
etsi ad eum pertinentes, extollitur. Vid. etiam lib. III: 8.
d. Denique l. II: 28. explicans, qua ratione Christus *ultimi
diei scientiam* soli Patri tribuat, ait, *discamus per Ipsum, super
omnia esse Patrem*, ergo etiam super Filium, cum statim addat,
etenim Pater, inquit, *me major est*. Nec tamen illud nimis
urgendum est, acsi, Christum, qua Filium Dei, secundum
divinam naturam, sibi ignorantiam illam Marc. XIII: 32.

Tom. III.

Hhh

adtribuere,

adtribuere, voluerit Irenaeus, cum tunc a Patris essentia, et unione, censeretur deberet, contra ejus mentem, longius semotus. Irenaeum *humanam* ejus naturam non quidem putaverim in oculis habuisse, toto contextu quippe repugnante, sed, quod Massuet. in Diss. praeviis ad Iren. jam notavit, simpliciter intendisse, scientiam illam ad Patrem, tanquam fontem, referre, adeoque non esse eam hominibus revelandam, sed Deo Patri relinquendam. Dicere itaque voluit Christus, secundum Irenaeum, se illum diem non nosse ex se et per se, sed a Patre tantum habere, nec nosse illum, qua mediatorem, qui eam cum hominibus communicat scientiam, sed Patris esse propriam, ipsique relinquendam: addit Irenaeus, Christum ideo ad Patrem eam retulisse, ut, Patrem se esse majorem, inculcaret. In qua explicatione libentius acquiesco, quod l. c. non desint, quae eam confirmare videntur, ut legenti adparebit.

§. LXXIV. 5. De generationis natura quid senserit, et num ab omni aeternitate factam, ut *λόγος* *sermo* semper habuerit extra Patrem subsistentiam, an ante mundum conditum tantum, ut antea in Patre solum existeret, crediderit, pro certo definire non ausim, licet ad prius magis inclinem. Patrem *νῦν* mentem, *λόγον* rationem vel sermonem, l. II: 13. 17. ita quidem secum permiscet, ut *sermo* substantiali existentia caruisse videatur, *Deus* inquit *totus* *ὄν*, *totus* *λόγος*, *totus* *σῆμα*, *totus* *ἐννοία*, *totus* *ratio*. Pater *ὄν*, et *ὄν* Pater et *ὄν* *λόγος*: sed, generationem cum sermone, homini ante interno, nunc externo, seu *prolato*, comparari, qua similitudine aliqui usi sunt Veteres, ut ex superioribus patet, non admittit, adeo ut absolute aeternam existimasse videatur generationem; l. II. c. 28, ubi et hoc addit, *prolationem istam Filii*, sive *generationem*, sive *nuncupationem*, sive *adapertionem*, aut quolibet quis nomine vocaverit, *generationem* ejus *inenarrabilem* existentem nemo novit, nisi solus, qui generavit, Pater, et qui natus est, Filius. De Spiritu S. idem, quod de Filio, cum senserit Irenaeus, de eo specialius egisse nihil adinet.

§. LXXV.

§. LXXV. Clementem Alexandrinum, ad quem pervenimus, in libris Hypotypos., inter alia absurda, *Filium in rebus creatis numerare*, notavit quidem Phot. cod. 109. sed vel non sunt Clementis, vel misere interpolati, ipso Photio iudice. Utique in libris, qui ad nos pervenerunt, longe alia reperiuntur, quae per partes exhibebo. 1. Christum esse, vere sic dictum, *Deum*, et essentiae Patris participem, multis locis fortissime testatur, et inculcat: quorum aliqua proferam. In Cohort. ad. Gent. p. 7. dicitur *in Deo* esse, et locus Pauli ad Tit. II., ubi *magnus Deus* memoratur, ipsi adplicatur. Deus quoque dicitur *ἐν τῷ ὄντι ὢν* qui in ente, in eo qui eximie est, existit. Praeterea p. 84. *Deus, Deus vivus, solus omnium hominum Deus*; sed qui ultimus titulus num non Patri tribuatur, dubium est. Denique p. 86. *manifestissime vere Deus Domino universorum adaequatus*, ejusdem ergo naturae, *sermo in Deo, ex ipsa Patris voluntate exortus*, adeoque ejus consors. In Libr. Paedagog. l. I. c. 5., cum Jes. IX: 6. citasset, exclamat, *ὁ magnum Deum: Filius in Patre, et Pater in Filio*; cap. 6. Deus dicitur, *qui nihil discere potest*, et sermone nemo dicitur *Major*; Pater quoque et sermo et Spiritus ad universitatem rerum aequae pertinent, unus Universorum Pater, unus universorum sermo: cap. 7. cum solum perfectum adpellasset Patrem, ne quis Filium excludi putaret, addit, *in Patre enim est Filius, et hic in Illo*. Adplicat quoque Christo locum Ex. XX: 2. et Gen. XVII: 1. 2. etc., cap. 8. *ἐν γὰρ ἑμῶν* utrumque enim unum est, Deus scilicet Pater et sermo unus est universorum Deus etc. et *Filius in Patre*, qui itaque eo comprehenditur titulo. Lib. III: 7. nullius indigus est, qui λόγον sermonem habet τὸν παντοκράτορα Θεὸν Deum omnipotentem. Sed luculentissimum est Trinitatis testimonium, quod in fin. l. III. occurrit, ubi preces ad λόγον sermonem dirigit, et in doxologia Trinitatis definit: *Pater et Filius unum ambo dicuntur cum Spiritu S.* Nec in libris Stromatum ejusmodi defunt indicia. Sic l. III. c. 12. adpellatur *παντοκράτωρ Θεὸς omnipotens Deus*, et l. IV: 17. ubi animorum nostrorum

nostrorum ac cogitationum quoque notitia ei adscribitur, et l. VI. Dominus dicitur *δυναμις potentia Dei*, et ex Ap. XXI: 6. *α και ω principium et finis: omnia quoque per ipsum facta*. Sed illustris est locus l. VII: 2. ubi minor quidem Patre proponitur, sed ita, ut ei proxime accedat, ejusque participet perfectiones, uti omnipraesentiae, omniscientiae etc., vocatur quoque *ὅλος φῶς πατρῶν totus lux paterna*; etiam, ut ita dicam, *πατρική τις ἐνέργεια paterna quaedam operatio*, sed totum ratiocinium ibi legi meretur. Adpellatur quoque proprie dictus *unigenitus*, et *universalis Regis*, ac *Omnipotentis Patris gloriae character* ex Heb. I: 3. Denique in lib. *quis dives salvetur*, filius dicitur a Patre *ἐξ ἑαυτοῦ ex se ipso genitus*.

§. LXXVI. 2. Filium ab aeterno, seu ante secula, existisse, disertissime declarat. Sic Cohort. ad Gent. p. 7. *sermo ἐν ἀρχῇ in principio traditur existisse*, qua creator, ut et Strom. l. VI. et VII. in init. *existentium rerum ἀρχή και ἐπαρχή, ἀχρονος et ἀναρχος principium ante tempus*, nec non *rerum existentium principium*: non enim absolute fuit *ἀναρχός*, quippe ex Patre natus, sed ante *principium rerum creatarum*, quare ibid. dicitur *γενόμενος ἀνάρχος sine principio genitus*, vel productus, quod exponitur per *ante facta mundi fundamenta*. 3. Denique Filium credidit esse Patri subordinatum, eo inferiore, ac ab Ipso dependentem: quod plura loca haud obscure indicant. In Cohort. ad Gent. p. 92, 93. Pater, a Filio distinctus, dicitur *ingenitus et solus verus Deus*, Filius vero ejus *sacerdos, opifex mundi voluntate Patris*; sic et Patris *voluntatis minister* Paedag. l. I: 2. et cap. 6. *unus omnium Pater, unus omnium sermo*, cap. 7. *solus perfectus Pater*, nec Filius, nisi quod sit in Patre. Pater ergo, ut origo, et per se, Filius a Patre, et in ejus communione. Cui loco concinit alius c. 8. fin. *Illustrius adhuc est testimonium Strom. l. VI: p. 769. unum est ingenitum, Deus scilicet Omnipotens, unum etiam est προγεννηθὲν ante genitum*, ante principium mundi, addit, *unus enim vere est Deus*,

Deus, qui ἀρχὴν τῶν ἀπάντων ἐπέησεν principium omnium rerum fecit, scilicet Filium, ut mox subjungit: sed facere hic est per generationem producere, ita ut Filius quidem Patris essentiam participet, sed eo inferior, ut qui a Patre ortum habet, ex Patris voluntate exortus, ut supra habuimus in Cohort. ad Gent. Praeterea Strom. l. VII. init. dicitur, ἐν τοῖς νοητοῖς in iis, quae intelligentia percipiuntur, excellere Filium, omnium principium et primitias, ab eo autem doceri τὸ ἐπέκεινα ὁτίον causam supremam, Patrem universorum, vetustissimam omnium, quae voce non traditur, sed submissa reverentia colitur. Sed omnium clarissimus est locus ibid. c. 2. ubi natura Filii dicitur perfectissima, sanctissima, principalis, regia ἡ προσεχέσαστη quae proxima est soli et unico Omnipotenti Deo Patri. Qui totus est legendus. Rursus, ibid. omnis Domini efficacia ἀναφορὰν ἔχει relationem habet ad Patrem, ut primum fontem et principium, est enim, ut sic dicam, Patris operatio, Filius enim Patris voluntate est causa bonorum; et a Patre habet omnem vim. Denique ibid. servator et Deus noster docuit et expressit, Patrem unum et solum Omnipotentem esse Deum, quare titulus παντοκράτορος, et τῶν ἁλῶν Θεῶ Omnipotentis, et universorum Dei, proprius est, apud Clementem, Patris.

§. LXXVII. Tertullianus, qui ex Latinis solus restat, cum integrum contra Praxeam scripserit librum, personalem singulis, Patri, Filio, et Spiritui S., eum adscripsisse subsistentiam, fatis constat; quam ut exprimeret, tres dixit primum esse personas, unam substantiam; locutione minus perspicua, cum Praxeas eam facile poterat admittere. Persona enim proprie faciem, et externam indicat ostensionem: sed per substantiam Tertullianus intellexit essentiam, seu divinitatem, ut ipse exponit adv. Hermogen. c. 3., et per personam substantialem ὑπόστασιν. Dicit itaque contra Prax. c. 12. unam substantiam in tribus cohaerentibus; praeterea distinctionem admittit, non divisionem, personas tres, unam substantiam. Num vero perfectam prorsus aequalitatem, et nu-

mericam unionem, an specificam, statuerit, paulo adcuratius est inquirendum, ejusque sententia per partes quoque exhibenda; uti in superioribus feci. 1. Christum saepe adpellat *Deum*; uti de *Patient*, cap. 13. de *Anima* c. 41. *solus Deus sine peccato, solus homo sine peccato Christus, quia et Deus Christus*: de carne Christi c. 3. *Christus, hominem indutus, Deus perseveravit*: ut et c. 5 ac 14. praeterea adv. Marcion. l. II. c. 16. *Christiani Deum mortuum credunt*. Sed ita ubique. 2. Filium esse essentiae Patris participem clare testatur, a. eum esse *vere* et proprie sic dictum *Deum*, adserit contra Marc. V: 20. ubi cum habeatur, ut id obiter observem, *quod si in effigie et imagine, qua Filius Patris, vere Dei praedicatus est*, etc. omnino legendum *vere Deus*, ut ex praecedente et nexu constat. *Deum super omnia benedictum* Rom. IX. cont. Prax. c. 13. b. ubi et verus dicitur ac unicus Dei Filius, c. imo *Patre non minor* advers. Marc. IV: 25. *quia non minori se tradit omnia Filio*. Quae verba Patri non adimunt aliquam praerogativam prae Filio, quod ejus menti foret contrarium, ut mox patebit, imo et contr. Prax. c. 9. et huic loco, ubi Pater omnia dicitur Filio tradidisse, sed tantum volunt, Filium non esse diversae, et minoris, essentiae, cum Patris sit particeps. Opponitur itaque Angelis, qui minores sunt, et a substantia Patris alieni, ipse vero consors ejus; ut loquitur contra Prax. c. 3. d. Pater sermonem ex *se ipso* traditur protulisse, cont. Marc. l. II. c. 27. sic et cont. Prax. c. 7. filius dicitur *unigenitus*, ut *solus ex Deo genitus, proprie de vulva cordis ejus*, et ib. c. 3. *Unitas ex semet ipsa derivat Trinitatem*, et c. 4. *Filium non aliunde deduco, sed de substantia Patris*. Sic ib. c. 18. cum dicitur *unus Deus Pater, et alius ab eo non est, non Filius negatur, sed alius Deus*, ceterum alius a Patre filius non est: denique ib. c. 9. *Pater tota substantia est, Filius vero derivatio totius et portio*: quod ex similitudinibus, quibus eo in libro saepe utitur, clare confirmatur. Filium dicit *radicis fruticem, fontis fluvium, et solis radium*,

radium, et in Apolog. c. 21. de Deo Deum, *lumen de lumine* etc. *e.* Denique in lib. cont. Prax. ubique adfirmat, Patrem, Filium, et Spiritum S. esse *unius substantiae* c. 8., *unius et indivisae substantiae*, c. 13. Ita et contra Marc. I. III: 6. et in Apolog. c. 21.

§. LXXVIII. 3. Sed in quo distinctionem posuerit personarum, distinctius est exponendum. In Lib. contra Prax. saepe dicit, Filium esse quidem *individuum et separatum*, adeoque *alium*, sed non ex *separatione substantiae*, verum ex *dispositione*, nec *statu*, at *gradu*, *alium*. Sic c. 9. *Ecce enim dico alium esse Patrem, alium Filium, et alium Spiritum S.* sed clarius se explicat c. 2. *dicens tres autem, non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma, nec potestate, sed specie:* sunt ergo *tres gradu, forma et specie:* qua ratione? *clarius elucescit ex c. 8. ubi dicit, radix et frutex duae res sunt, sed conjunctae, fons et fluvius duae species, sed indivisae, sol et radius duae formae sunt, sed cohaerentes.* Status itaque, substantia, et potestas *essentiam* designant, gradus vero, forma, et species *individuaalem ac personalem subsistentiam*, uti radix et frutex, fons et fluvius. Dein alia, idem significante, phrasi dicit, Filium esse *modulo alium a Patre* c. 9. quia *non sit idem Pater et Filius, sed* (ita enim pro vel legendum) *modulo alius ab alio.* Modulus est forma derivata ab alio: sic c. 14. *visibilem vero filium agnoscamus pro modulo derivationis*, uti radius est *modulus solis*, vel forma ejus distincta: et *modulari* apud ipsum est *formare*. Unde lucem accipit locus Apolog. c. 21. qui in mendo cubat: *ita et de Spiritu Spiritus, et de Deo Deus, modulo alterum* (sic enim leg., et non, ut in aliis cod. *modulo a'eternum*) *non numero, gradu, non statu fecit.* Mens ejus est, Filium, a Patre profectum, *constituere alterum numerum*, ita ut *duo* sint, sed alterum, non *divisione*, verum *modulo* h. e. forma, ita ut derivatio Patris sit gradu, non statu, alius: in lib. enim contra Prax. saepe dicit, esse duos numero, cap. 2. *quomodo autem numerum sine divisione patiuntur, proceden-*

tes retractatus demonstrabunt, inquit. Sic in genere quidem mens Tertull. patescit, sed nondum, num perfectam aequalitatem harum personarum crediderit, ita ut Filius totam Patris essentiam plene possideat, an particeps quidem ejus sit, sed non perfecte, aut totius plenissime, adeoque Patre sit inferior. Dixerat, differentiam esse *gradus* non *status*, indicio, eum non esse *alius et diversae* essentiae, nec tamen perfecte ejusdem, aut plene, ita ut gradu sit Patre minor. Quam veram ejus fuisse sententiam, hae mihi persuadent rationes.

§. LXXIX. *a.* Totidem verbis in hanc mentem se explicuit Ipse cont. Prax. c. 9. Cum enim dixisset, Patrem et Filium esse *modulo* alium ab alio, subjungit, *Pater enim tota substantia est, Filius vero derivatio totius et portio; sicut Ipse profitetur, quia Pater me major est; sic Pater alius a Filio, dum Filio major.* Rursus c. 17. dicit, Filium non directe Deum, sed spiritum Dei adpellari, Luc. I: 35. et Deum esse, quatenus est spiritus Dei, quando sic pergit, *dicens autem spiritus Dei, etsi spiritus Dei Deus, tamen non directe Deum nominans, portionem totius intelligi voluit, quae cessura erat in Filii nomen.* Sic et adv. Marc. III: 6. Patrem adpellat plenitudinem, Filium portionem, *qua plenitudinis consortem*, et Filius ib. c. 26. *portio totius* vocatur, uti in Apolog. c. 21. *portio ex summa.* *b.* Lumen infundunt similitudines, quibus utitur. Pater est *radix, sol, fons*, Filius vero *frutex, radius, flumen.* Etsi enim ex. gr. radius sit substantiae solis particeps, non est tamen sol, nec totam ejus habet substantiam, ita et hic sese res habet, ut totidem explicat verbis cont. Prax. c. 13. *c.* Pater habet substantiam principis, Pater ib. c. 3. Filius ejus est consors; hinc ait c. 13. *ut, si pariter nominandi fuerunt Pater et Filius, Deum Patrem adpellam, et Jesum Christum Dominum nominem: solum autem Christum potero Deum dicere, nam et radium solis seorsum solem vocabo, solem autem nominans, cujus est radius, non statim et radium solem adpellabo,* Vid. et c. 19. fin. Sic c. 3. explicat, *qua*
ratione

ratione *Monarchia Dei* consistere possit, quia unus est Deus Pater, et Filius ejus derivatio indivisa, ac portio: unde Pater eximie *unus* et *solus Deus* audit. Vid. Praescrip. haeret. c. 13, 36. *unus Deus, et Christus Filius Dei*. Cui robur addit cont. Hermogen. c. 3. 4. ubi Patrem, *primum omnium, etiam Filii, principium* esse dicit, et propterea proprie et vere Deum unicum et singularem. *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et quid erit unicum et singulare nisi cui nihil adaequabitur? quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, et ex quo omnia?* Quae Patris propria sunt, etiam respectu Filii, ut ex serie orationis constat. Addo cont. Prax. c. 3. *Illius divinitas est principaliter, a quo communicatur in Filium.* d. Provocat quoque, ut reliqui Veteres fecerunt, ut Patris superioritatem demonstret, ad *invisibilitatem* naturae ejus, cum tamen Filius sese hominibus possit praesentem sistere: cont. Jud. c. 9. et Marc. II: 27. ubi dicit, Deum sese manifestare non posse, et majestate ejus etiam illud esse indignum; sed Filium, quippe portionem tantum divinitatis, posse, vid. et V: 19. sed illustrius adhuc est testimonium adv. Prax. c. 14. Visus quidem ibi dicitur Deus, sed non secundum plenitudinem divinitatis, quae est in Patre, qui se conspiciendum praebere non potuit, *alius ergo erit qui videbatur; visibilem agnoscimus Filium, quia portio tantum Dei est pro modulo derivationis; addit, sicut nec solem nobis contemplari licet, quantum ad ipsam substantiae summam, quae est in coelis, radium enim ejus toleramus oculis per temperaturam portionis, quae in terram inde porrigitur: Filius ex substantiae conditione, qua sermo Dei, etiam est invisibilis, sed visibili forma se manifestare potest, quod a plenitudine Majestatis est alienum.* Exstat denique singulare ejus ratiocinium, c. 29. fin. ex quo veritas thesios nostrae egregie firmatur, sed quod proferre non licet, et ibi legi velim.

§. LXXX. 4. Quod denique ad generationis Filii intellectum adinet, convenit ipsi cum Tatiano perfecte, sed subtilius

tilius ac plenius eam exposuit. *Generatio ipsi est προβολή prolatio rationis Patris naturalis, quae ante mundum factum habuit initium, qua ea substantialem nata est existentiam. Quam opinionem latius in lib. contr. Prax. c. 5. et Hermogen. exposuit. α. Sermo ante eam ipsa erat Patris ratio naturalis, quia α. tunc nihil erat extra Patrem, cum post generationem alius a Patre existat sermo. b. Pater dicitur habuisse eam in se ipso, eratque ipsa ejus ratio, c. ratio erat, per quam Deus est rationalis, et d. in eo sita, quod Deus tacite secum cogitet ac disponat. β. Habuit vero ea ratio duplicem quasi generationem, unam in consilio et dispositione Patris, alteram in effectu, cum substantialiter coepit existere, illam adpellat ad cogitatum, hanc ad effectum; priore condita est ratio, quantum in Dei sensu et consilio, per posteriorem plene et perfecte generata, ut substantialiter esset: comparat vero priorem cum homine rationali, secum colloquente, et quasi cum sermone suo ratiocinante: posteriorem ad Valentinianorum προβολήν prolationem confert, sicut enim illi aeonem de aeone produci censebant, ita Sermonem ex Deo profiliisse, et substantialitatem accepisse, dicebat: hoc tantum cum discrimine, quod illi aeonas ab autore separaverint, Tertullianus vero sermonem Patri conjunctum manere censuerit. Utramque γ. hanc generationem in principio rerum factam esse statuit, eaque ratione Filium habuisse initium: uti cont. Hermog. c. 3. fuit autem tempus cum Filius non fuit: unde est, quod Deum quidem ibid. tradat semper fuisse, sed non semper Patrem, quippe qui ante Filium non fuit, ita c. 8. si enim intra Dominum, quod ex ipso et in ipso fuit, sine initio non fuit, Sophia scilicet ipsius, exinde nata et condita, ex quo in sensu Dei, ad opera mundi disponenda, coepit agitari: multo magis non coepit sine initio fuisse quicquam, quod extra Dominum fuerit. Meminit quoque clare utriusque generationis ib. c. 45., ubi et hoc singulare est, quod Filium et Spiritum adpellet animi Dei nifus. Denique adv. Marc. III: 27. ait, Deum,*

Deum, sermonem ex semetipso proferendo, Filium fecisse, et exinde omni dispositioni suae voluntatique praefecisse.

§. LXXXI. De altero Christianae fidei dogmate capitali, Satisfactionis pro peccatis, et ad vitae aeternae acquisitionem, factae, nomine insigniri solito, paucis defungi potero, cum Veteres, generalioribus phrasibus contenti, mentem non explicuerint adcuratius, sive quod nulla de ea fuerit mota quaestio, sive quod scripta, quae habemus, continent vel apologias contra Gentiles, vel in parte morali, aut sublimiore scientiae contemplatione, versentur. Sed non desunt tamen luculenta veritatis hujus testimonia, quae paulo adcuratius, quam factum est ab aliis, proferam. Ignatius ep. ad Rom. §. 6. *illum quaero, inquit, qui pro nobis mortuus est, illum volo, qui propter nos resurrexit:* ad Smyrn. §. 2. *Haec omnia passus est propter nos, ut salutem consequamur. Caro Christi pro peccatis nostris passa est.* Qualia effata occurrunt in genuinis ejus Epist., quarum ratio tantum habenda est, plura. In martyrio quoque ejus introducitur dicere §. 2. *Christus in crucem sustulit peccatum meum.* Eundem in modum loquitur Polycarpus in Epist., uti §. 1. *pro peccatis nostris sustinuit mortem, et gratia servamur, sine operibus, per Christum Jesum,* §. 8. *Christus dicitur pignus justitiae nostrae, et nostra peccata in ligno pertulisse.* Smyrnenfis Ecclesia in Epist. de martyrio Polycarpi §. 17. testatur, *Christum pro salute omnium, qui in toto mundo salvi fient, passum esse, inculpatum pro peccatoribus.* Exstat quoque egregius locus apud Hermam in Pastore l. III. simil. 5ta. Justinus Mart. cont. Tryph. p. 32. satisfactionem Christi, sed ad genus humanum in genere extensam, luculenter adfirmat, dicens, totum genus humanum peccasse, et maledictioni esse obnoxium, Deum itaque voluisse, ut Christus ex omni mortalium genere omnium maledictiones exciperet: sic et p. 323, et 327. ubi ad credentes restringit, dicens, Christum liberationem a morte resipiscentibus et credentibus conciliasse. Vid. et p. 259. Inter fragmenta Melitonis Sardenfis, ab

Halloixio publicata ex Catenis Graec., exstat egregium de Isaaci oblatione, ab Abrahamo facienda, et arietis facta in ejus locum, ad Christi oblationem in cruce adplicita, ubi de hac veritate luculenter testatur.

§. LXXXII. Ex Irenaeo unicum tantum produxit testimonium Grotius de *Satisf. Christi*, ex l. V. c. 1. ubi per carnem et sanguinem suum nos redemisse dicitur Christus; sed aliud ibid. longe illustrius exstat, Gr. conservatum a Theodoro, suo igitur sanguine redimente nos Domino, et dante animam suam pro nostra anima, et carnem pro nostra carne: rursus ibid., quoniam verbum potens, et homo verus, sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem se ipsum dedit etc., ubi forte in Gr. textu fuit ἀντίλυτρον. Sunt et alia loca, quae tantum citabo, uti l. II. c. 22. III: 18. per obedientiam persolvit inobedientiam: denique l. IV. c. 22. Clemens Alex. Paedag. l. I. c. 9. animam suam Christus pretium redemptionis pro multis dedit, cap. 18. pro nobis se ipsum, ἱερεῖον hostiam tradidit: clarius in lib. *Quis div. salv.* §. 23. ubi Dominus introducit loquens ad peccatorem: pro te cum morte certavi, ac cujus reus eras mortis ob peccata, ego exsolvi: sic. et ib. §. 37. Cum vero alibi in Paedag. l. I. c. 8. illud Jes. LIII. Dominus tradidit se ipsum pro peccatis nostris, explicat de Domino correctore et directore peccatorum, statuendum est, eum varios statuisse fines mortis Christi. Ex Tertulliano unum tantum produxit locum Grotius l. c. ex lib. contra Jud. c. 13. ubi Christus pro omnibus gentibus adpellatur sacrificium. Sed addam plura, et luculentiora. Cont. Marc. III: 26. Patris deprecator dicitur, et oblato animae suae pro salute populi, sic et in Scorp. c. 7. et de fuga in persec. c. 12. redemptor audit, et maledictus pro nobis factus, ut nos a peccatis lucraretur, et, pretiosissimus ejus sanguis dicitur mercedem comparasse. Egregie de pudicit. cap. 22. Quis alienam mortem sua solvit, nisi solus Dei Filius? nam et in ipsa passione liberavit latronem, ad hoc enim venerat, ut ipse, a delicto purus, et omnia sanctus, pro peccatoribus obiret.

§. LXXXIII.

§. LXXXIII. De reliquis fidei Christianae capitibus, majoris minorisve momenti, relate ad partes essentielles Ecclesiae, uti de peccato originali, libero arbitrio, gratia Dei auxiliari, et praedestinatione, quid senserint Doctores, stric-
tim, et in genere tantum, tradam, prolixitatis vitandae ergo, et quia sec. V. eae disputationes demum viguerunt, ubi locus erit specialius de iis agendi. Crediderunt 1. peccatum originale in genere, quo per Adamum posterius ejus originali carent iustitia, et morti, in aeternum duraturae, sunt obnoxii: ita Just. Mart. cont. Tryph. p. 246 et 256. vid. operum Justiniani nuperus editor, doctus Monachus S. Mauri in praefat. p. II. c. 7. ac variis in locis Irenaeus, comparatione quoque inter Adamum et Christum instituta: quae loca Vossius Hist. Pelag. l. II. p. I. jam produxit. Origenes, ut illud anticipem, corruptioni *nativae* etiam adstipulatur, adv. Cels. l. III. p. 150 et 151. Sed Clem. Alex. doctrinae huic minus favet, Strom. l. III. c. 16. Inter Latinos vero corruptionem cum reatu per traducem, ab Adamo ortam, agnovit Tertull., uti adv. Marc. l. I. de habitu mulier. c. 1. et de Anima variis locis. Attamen Veteres hoc de articulo aliter, ac postea Augustinum sensisse, non male disputavit Witby de *Imputatione peccati Adami*, qui consuli potest. 2. Gratiam supernaturalem ad pietatem recte praestandam, ejusque necessitatem, admiserunt: uti Tertull. de Anima c. 21. etc. *haec erit*, inquit inter alia, *vis divinae gratiae potentior utique natura, habens in nobis subjacentem sibi liberam arbitrii potestatem, quod αὐτεξέστης dicitur*. Eodem modo Just. M., Irenaeus, et Clem. Alex.; quae loca Voss. l. c. l. III. p. I. jam adduxit. Proferam et ipse Clementis Alex. unum alterumve exstantiorem locum: Strom. l. II. c. 1. *divinae potestati et gratiae*, dicit, acceptam esse referendam *temperantiam*, sic. l. V. c. 1. ad virtutis studium dicit nos indigere *gratia, recta doctrina, castaque et animi adfectione, et Patris ad eam adtractione*. Praeclare l. V. c. 13. *Divinitus data sapientia, quae est virtus Patris, προτερηται*

excitat quidem liberum arbitrium, sed admittit fidem, et instantiam remuneratur, electionis suprema communicatione: rursus l. VII. c. 2. Deus, omnium Graecorum et Barbarorum Dominus, persuadet volentibus; non enim cogit, aliquem ab ipso salutem accipere etc. et ibid. est servator eorum, qui crediderunt, propterea quod agnoscere voluerint. — — — est communis fides eorum, qui elegerunt. Ino Gnosticum verum dicit cap. III. se ipsum creare et gubernare; et cap. 7. neque invitus salvus erit, qui servatur, non est enim inanimus, sed omnino sponte, et libero animi arbitrio, contendit ad salutem. In lib. quis dives salvetur c. 10. in homine, tanquam libero, libera est voluntatis electio, in Deo autem dare tanquam Domino et arbitro. Dat autem volentibus, et summo studio adnitentibus, et orantibus: neque enim Deus cogit, vis enim inimica est Deo, sed quaerentibus tribuit etc. denique cap. 40. Adfectus inolitos confestim praecidere impossibile forte est, Dei tamen virtute, et humanis precibus — — — vera poenitentia adfiduaque meditatione praestatur. Qualis porro, quantusque, sit liberi arbitrii patronus, qui scire avet, legat ipsum, Strom. l. I. c. 17. II: 2, 6, 13, 14, 15, 17. et inter fragmenta Clementis, ad calcem tom. II. p. 1017. Addo Athenagor. leg. pro Christianis §. 22. ubi dicit, homines habere liberam eligendae virtutis ac vitii optionem. Nec tamen 3. gratiam statuerunt irresistibilem, ex absoluto aliquo et arbitrario decreto Dei, cum liberi arbitrii fuerint acerrimi patroni contra Gnosticos, et electionem ex praevisione derivarint: uti Clem. Alex. Strom. l. VII. c. 3. Iren. l. IV. c. 37, 39. Just. Mart. in Apol., et Tertull. contra Marc. l. II. c. 23. Denique 4. de gratia, quae fidei producendae inservit, quid senserint, non est definitu adeo facile. Uti-que Just. Mart., Irenaeus, ac Clem. Alex. ita saepe loqui videntur, ut fidem ab homine ipso esse statuunt: sed, praeterquam quod fortiter propter Gnosticos locuti sunt, qui fidem pro necessario *Quærens* naturae consequente habere censebantur, inter fidem et regenerationem distinxerunt, dum
hanc

hanc per gratiam baptismalem censuerint concedi, et per illam intellexerint adfensum theoreticum.

CULTUS RELIGIONIS PUBLICUS.

§. LXXXIV. Ad cultum religiosum cum tria potissimum pertineant, Objectum, Partes, et circumstantiae locorum ac temporum; de illis hoc ordine erit agendum. *Objectum* cultus cum solus sit verus Deus apud Protestantes, sed Romano-Catholici alias personas ac res religiose colant, praeter et juxta Deum, uti Angelos, animas defunctorum, ac sanctorum reliquias, etiam imagines, panem eucharisticum, ac crucem, simul Veteris Ecclesiae consensum sibi vindicent; quaestionem hanc, quippe ad Ecclesiae conditionem cognoscendam necessariam, praetermittere non licet: fecit tamen J. Dallaeus, qui in libro *adversus Latinorum traditionem de religioso cultus objecto*, operose demonstravit, Ecclesiam primorum seculorum ab omni cultu religioso personarum ac rerum praeter Deum fuisse alienam, ne alios memorem, ut hic paucis defungi possim, utique quod ad hoc seculum adtinet. I. Scriptores, qui supersunt, aliud cultus objectum, praeter Deum, nusquam non tantum memorarunt, distinctionem quoque inter *λατρείαν* et *δουλειαν* superiorem et inferiorem cultum ignorarunt, sed ubique totidem verbis testati sunt, solum Deum a Christianis publice et privatim adorari, et invocari, veramque pietatem in unius Dei cultu esse sitam, imo alios, ut Angelos, et sanctos, negant religiose coli. Luculentissimum, ut unum alterumve proferam, est Ecclesiae Smyrnenfis, in historia martyrii Polycarpi, testimonium, quod solum hic sufficere possit. Cum fideles corpus Polycarpi peterent, hostes vero illud hoc praetextu negarent, *ne, relicto crucifixo, hunc Polycarpum colere inciperent*, regefferunt, *ignaros eos esse, quod Christum, et nullum alium, colant: illum, inquit, ut pote Filium Dei, adoramus; martyres vero, tanquam Domini discipulos,*

los, et imitatores, merito diligimus etc. Clem. Alex. Strom. VII. p. 853. *extrema, inquit, est inscitia, ab iis, qui non sunt Dii, tanquam a Diis petere, — — — unum bonum Deum precamur* etc. Homo, ait Tatianus, *humane honorandus, Deus solus timendus est*. Tertull. in scorp. c. 4. *Praescribitur mihi, ne quem alium adorem, aut quoquo modo venerer, praeter unicum illum* etc. sic et de oratione. Porro *daemones, seu genios, in Apol. c. 32. inquit, adjurare consuevimus, non dejerare, ut illis honorem divinitatis conferamus*. Denique in cultu publico preces ad solum Deum fuisse allegatas declarant Just. M. in Apol., Tertull. in Apolog., et Plinius ipse in Epist. de Christianis, quae loca postea suo loco citabo. Denique contra idola et imagines ita disputant, ut se ab omni qualicunque imaginum ac creaturarum cultu abhorrere demonstrent; ex. gr. quod simulacra sint vitae et sensus expertia, ab hominibus facta sint, et custodiri debeant, cultum quoque suum adserunt esse spirituales et coelestem.

§. LXXXV. 2. Accedit, Christianos nusquam legi in periculis, in martyrio, aut agone mortis, ad alium aliquem, quam solum Deum et Christum confugisse, nec miracula ulli quam soli Deo accepta tulisse, non eucharistiae, divinis imaginibus, reliquiis, cruci; uti postea, superstitione inducta, factum est. 3. Denique ab hostibus, aut Gentilibus, aut Judaeis, nunquam Christianis tale quid fuit in pactum, licet vel levissimam soliti fuerint adripere occasionem id faciendi, uti, quod crucem adtollerent, et se ejus signo notarent, *crucem* ab iis adorari calumniati sunt. Quo pertinet, quod tanquam *Athei* fuerint traducti, quia nihil externum aut visibile, nihil gentili religioni simile, haberent in cultus religiosi exercitio. Denique, cum domus religiosae diruerentur, tempore persecutionis, instrumenta sacra, et libri sacri, diriperentur, nulla imaginum, aliarumque rerum supersticiosarum, facta est mentio. 4. Postremo nihil ab adversariis, quibuscum nobis res est, alicujus momenti prolatum

prolatum est contra thesin nostram, praeter unicum locum Just. Mart. apol. I. I. §. 6. pro cultu Angelorum, cujus ratio habenda est. Verba Just. haec sunt, *colimus Deum Patrem, et, qui ab eo venit, Filium, qui nos haec docuit; et aliorum, qui eum sequuntur, et ei similes facti sunt, Angelorum στρατὸν exercitum, et spiritum propheticum*. Responderi quidem solet, uti a Grabio, Angelos hic occurrere, non tanquam, cum Deo et Christo, colendos, sed a Christo quoque docendos, ut sensus sit, Filium et homines, et Angelos, ea docuisse, sed minus apte, et contorte, uti nuperus Justinii editor, Monachus S. Mauri, recte demonstravit in Praef. p. III. qui verbum *σεβόμεν* ad Angelorum cultum, et *προσκυν.* ad Deum Triunum refert. Sed nec illud melius est, nec Angelorum inter Patrem, Filium, ac Spiritum S. ullus locus est. Mihi dubium non est, quin locus in mendo cubet, et pro *στρατὸν* legi debeat *στρατηγὸν exercitus ducem*, adeo ut Christus hoc loco et hominum Doctor, et Angelorum supremus Dux, adpelletur, uti apud LXX et Patres saepe. Ipse Justin. infra §. 61. ed. nov. eum adpellat *ἀρχιστρατηγόν*. Quo omnis evanescit difficultas, et verus Just. datur sensus. Vid. etiam cap. 13. ubi praeter Deum coli a Christianis dicit *Filium secundo loco, et Spiritum Propheticum tertio loco*, nulla Angelorum facta mentione.

§. LXXXVI. Illud negari nequit, nonnulla jam hoc incepisse in usu esse seculo, vel initio sequentis, quae per se innocua, et bonum in finem instituta, ac pietatis documenta, viam e longo ad superstitionem hac parte straverunt. Quo refero 1. Sanctorum nimia elogia et epitheta, a simplicitate et puritate Christianismi nimis aliena, nec non rhetoricas ad eos apostrophas, quae hominibus, ad superstitionem pronis, ansam errandi praebuerunt. Irenaeus l. V. c. 19. cum Eva, ex. gr. comparat Mariam, eamque non tantum Evae adpellat *advocatam*, sed et genus humanum per eam salvari dicit, quemadmodum per Evam fuit morti addictum. Licet enim *advocata* simpliciter con-

solatricem denotet, et Irenaei mens sit, Mariam, Deo obedientem, ex se genuisse Servatorem mundi, eaque ratione salvasse mundum, sicut Eva, virum in lapsum pelliciendo, eum perdiderat, phrasis tamen, et comparatio, a simplicitate abhorret, et superstitioso Mariae cultui postea est adplicita. Quod de rhetorica Origenis hom. I. ad Ezech. apostrophe ad Angelum quoque, ut illud hic anticipem, statuendum est. Sermone enim ad Angelum converso, eum hortatur, ut recenter conversi et baptizati Christiani suscipiat patrocinium. Quem locum Huet. Origen. l. II. c. 2. ad Angelorum rapit invocationem, et contra Bochartum multis vindicat in Ep. ad eum, in Dissert. a Tilladeto editis, obvia. Sed, si pericopa sit genuina, nec ab Hieronymo interpolata, praeter figuram rhetoricam, a stilo Veterum non abhorrentem, nihil habet, nec cultui Angelorum stabiliendo sufficit, maxime cum Origen., doctoris personam gerens, omnium angelorum cultum in *ἐνφημία καὶ μίμῃ* celebratione et imitatione constituat, et eorum invocationi contradicat, uti in lib. contra Cels. et alibi: sicut a Dallaeo l. c. abunde jam est comprobatum.

§. LXXXVII. 2. Pertinet quoque huc maximus honor, et praerogativa, Martyrum, in primis saec. sequente, cujus duo proferam luculenta specimina, circa fin. sec., et initium sequentis, jam conspicua. Quorum prius habet, Martyres pro *Intercessoribus* fuisse aliquatenus agnitos, qui lapsis non tantum veniam adferebant in Ecclesia, *libellos* dando, quibus eorum ad Ecclesiae communionem petebant, et mandabant admissionem, sed et apud Deum censiti fuerunt inpetrare. In initio, et hoc quoque adhuc seculo, diligebantur tantum, et ut exempla imitanda considerabantur, ut supra ex Epist. Ecclesiae Smyrn. de martyrio Polycarpi vidimus, sed progressu temporis iste honor adeo crevit, ut martyrio non tantum peccata propria expiari, sed et veniam lapsis dandam inpetrari, fuerit creditum, circa fin. jam seculi, et deinceps. Tertull. ad Uxor. II: 4. Christianos

Christianos in carcerem ad osculanda vincula martyris reptare, non tantum tradit, sed in lib. de Pudicit. c. 22. abusum superstitiosum, in Ecclesia gliscentem, expreſſius notavit: adfirmat quoque in lib. ad Martyres, *indulgentias ab iis dispensari*, et ab iis peti ſolere; quem morem ibi quidem adprobat, ſed loco alio, modo citato, abusum, quo mortaliter peccantes veniam ab illis ſupplicabant, reprehendit. Quo etiam facit, eos mox ad proximam Dei communionem in coelis admitti communiter fuiſſe creditum, cum reliqui fideles in *tertio* loco diem ſupremi iudicii exſpectare debuerint. Quo ipſo *Sacerdotum* munere cenſiti fuerunt in coelo fungi, et pro Eccleſia intercedere; eo etiam rapti viſo Apoc. VI: 9. quo *animae* martyrum *ſub altari* clamantes viſae ſunt. Utique a Dionyſ. Alex. apud Euf. H. VI: 42. adpellantur *Chriſti adſeſſores*, et *regni ejus conſortes*, ac *judicii participes*, una cum Chriſto *judicaturi*. Vid. etiam Origen. hom. X. in librum Mos. Numer., et in *exhortatione martyrii*. Tertull., etſi medium locum inter coelum, et communium credentium, iis adſignet; quem *paradiſum* adpellat, eos tamen ſtatim *inmorari apud Dominum*, et in eo praerogativam martyrii eſſe ſitam, clare indicat de reſurr. carn. c. 43. et de Anima c. 55. Alia Veterum teſtimonia mitto. Vid. poteſt etiam Dodwell. Diſſ. Cyprian. VIII^{va}.

§. LXXXVIII. Alterum, quod, vitio adhuc carens, anſam poſtea ſuperſtitioſi cultus praeſtavit, ſitum eſt in ſolenibus, et anniverſariis Martyrum *commemorationibus*, quibus *natalitia* eorum celebrabantur, vita et mors panegyrica extollebatur oratione; more a Gentilibus ducto. Quod eo, quo martyr coronatus erat, fiebat die, *natali* dicto, quod *vitae* immortalis eſſet particeps factus, nec non, ſi fieri poſſet, in loco ubi *corpus* aut *reliquiae* ejus jacebant, paſſim hoc tempore extra urbem. Prima hujus moris veſtigia ſeſe offerunt in Epiſt. Smyrnenſ. de *martyrio Polycarpi*, §. 18. quae etiam apud Euf. H. IV: 15. exſtat. Oſſa Polycarpi,

gemma pretiosissimis exquisitiora, dicit Ecclesiam Smyrn., se studiose collegisse, ac decente in loco reposuisse, simul optare, Dominum daturum, ut, ibi in unum coacti, cum exultatione et gaudio, natalem martyrii ejus diem celebrare possint. Dat praeterea duplicem moris finem, ut memoria scilicet martyrum conservetur, et superstitum alacritas et exercitatio eo accenderetur; sed postea hinc superstitio et invocatio Martyrum orta est, ut ex ritibus, postea introductis, quoque elucescit. Memoravit quoque haec natalitia Tertull. coron. milit., dicitque, annua die pro natalitiis fieri oblationes; celebrabantur enim per eucharistiam Dominicam, et donaria pauperibus distribuenda: quales oblationes pro mortuis suis etiam a consanguineis fieri solebant, teste Tertull. de Monogam. De quo postea. Legi praeter alios de natalitiis martyrum meretur Sagittarius in peculiari libello.

§. LXXXIX. Nimiae venerationis, ac adorationis Crucis Christi jacta quoque hoc fec., ad finem vergente, et deinceps, sunt fundamenta, dum crucem materialem nimis ornarint elogiis, seseque crucis signo transitorio notaverint. Quod quidem hoc tempore vacuum erat omni superstitione, eoque tantum scopo fiebat, ut Christiani ab infidelibus discriminarentur, seseque in cruce Christi, seu Christo crucifixo, omnem collocare fiduciam, testificarentur; sed, progressu temporis, duo peperit noxia consecraria, unum quod crux religiose coeperit coli, alterum, quod Gentilibus inde fuerit occasio nata Christianis ejus adorationem inputandi. Inter calumnias enim, quibus Christianos notarunt, fuit jam tempore Tertull. eos esse crucis religiosos, ut est apud Ipsum in Apolog. c. 16. Sic et Caecilius apud Minut. Felic. in Octavio, crucis ligna feralia, inter caerimoniae religiosas Christianorum esse, ex fama calumniatur. Falso quidem, ut diserte Octavius apud eundem, cruces, dicens, *nec colimus nec optamus*, ut et Tertull. l. c., attamen produxit illum cultum deinceps, et nunc ansam calumniandi. Ceterum crucis signo, manu facto, frontem signasse Christia-

Christianos ex notabili Tert. de caron. mil. c. 3, loco constat. *Ad omnem progressum atque promotum, inquit, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus, sic et de resurr. carn. c. 8. caro signatur, ut et anima muniatur: unde liquet, spirituale jam aliquid in eo fuisse consideratum. Quo in Const. Apost. III: 17. respicitur, ubi habetur, in baptismo oleum adhibetur pro Spiritu S., signum crucis pro cruce, indicat itaque communionem cum cruce Christi, ut baptismus cum morte ejus, quare inter ritus baptismi locum habuit, ut ex Tert. loco posteriore patet. Quare Clem. Alex. Strom. VII: c. 12. crucem adpellavit σημεῖον signum; et signum portare, ait, esse mortem circumferre, quatenus communionem cum morte obsignat. Sic et I. VI. c. 11. κυριακὸν σημεῖον signum Dominicum.*

§. XC. Addatur denique, ipsas Sanctorum reliquias jam hoc seculo fuisse honoratas, licet non religiose, attamen nimis; ita ut postea superstitiosus cultus inde fuerit exortus. Nimiae venerationis sequentia sese offerunt documenta. 1. *Osse Polycarpi adpellat Ecclesia Smyrn., in ep. supra citata, potiora lapillis pretiosis, et auro puriora.* 2. *Thronum Jacobi Apostoli, pro primo Episcopo Hierosolym. habiti, successores ejus studiose observasse, ac veneratos esse, tradit Euf. H. VII: 19., ubi verbo περιέπειν utitur, quod religiosum quidem non denotat cultum, attamen studio magno observare, curare, et magni facere.* 3. *Coemiteria passim fuerunt loca religiosae congregationis, propter hanc, inter alia, rationem, quod communionem cum mortuis testificari hac ratione voluerint: unde postea fuit nata superstitiosa opinio, cultum religionis, et preces, aliquid valoris a Sanctorum meritis acquirere; quare ad tumulos Sanctorum, et Martyrum reliquias, preces fundere susceperunt. De quo postea. Ceterum res ipsa satis certa est ex Tertull. ad Scapul. c. 3. ubi areas adpellat. Sic apud Euf. H. VII: 11.*

vetatur Christianis sub Valeriano *conventus agere, aut, quae vocantur, coemiteria adire.*

§. XCI. *Partes cultus publici fuerunt partim reales, partim rituales, quarum illae scripturae lectionem, concionem, hymnos, et preces continebant, hae vero eucharistiae, et baptismi celebrationem. De quibus partibus ex Plin. Ep. 97. lib. X., Just. M. Apol. II. §. 87. et Tertull. c. 39. in primis constat. Auspicia cultus a lectione, et non, quod nonnullis visum, a precibus, fuisse sumpta, ex Just. M. clarissimum est. Tertull. quidem primo loco memorat preces, sed is partes cultus tantum, non ordinem, quo peractae sunt, tradit, et Ipse de Anim. I: 9., ordinem enarrans, praemittit lectionem. Desumpta fuit praelectio ex scriptis Prophetarum, et commentariis Apostolorum, seu Euangelis, tempore Just. M., quippe tunc tantum universaliter receptis, et notis, ut supra disputavi: sed postea alii libri N. T. accesserunt, quare Tert. in genere dicit, cogimur ad Litterarum Divinarum commemorationem. In nonnullis tamen Ecclesiis libri quoque Ecclesiastici, seu dubiae autoritatis, fuerunt praelecti. Quod de Epistola Clementis Rom. ad Corinth. testatur Dionysius Corinth. apud Euf. IV: 24. et de Hermæ Pastore Euf. III: 31. Qui officio lectionis publicaeungebatur, fuit eximie ἀναγνώστης, vel phrasi Just. M. ὁ ἀναγνώσκων lector, legens, adpellatus, ab Episcopo, etiam concionatore, diversus, sive presbyter, sive alius ordinis inferioris, absque ut peculiarem fuisse Lectorum ordinem ante Tert. constet. Is autem talem, a reliquis cleri ordinibus diversum, memoravit primus de Praescript haeret. c. 45. Lectore quiescente, inquit Justinus Mart. ὁ πρεσβυτέρως Praeses orationem habet, qua populum instruit, et ad imitationem tam pulchrarum rerum hortatur. Unde patet, ab Episcopo habitas fuisse conciones, materiam vero ex praelecta pericopa fuisse petitam, et maximam partem comprehendisse monita, exhortationes, ac consolationes, prout temporis exigebat ratio: quod ex Tert. quoque confirmatur, qui de Anim. c. 9. adpellat quoque*

quoque *adlocutiones*, quatenus familiaribus magis, quam arte et studio compositis, sermonibus respondebant.

§. XCII. *Sub haec, ἱπείτα*, sic pergit Justinus, *confurgimus communiter omnes, et preces profundimus*: Quarum materiam, ut ab ea incipiamus, Tert. his verbis exhibet: *oramus etiam pro Imperatoribus, pro ministeriis eorum, pro potestatibus seculi, pro rerum quiete, pro mora finis*. Ubi notandum est, *a.* ea tantum recenferi, quae ad publicum statum spectant, quia Apologiam ad Imperatores scribebat, ut pietatem Christianorum in Rom. Imperium demonstraret. Vid. et cap. 30. *b.* Eos pro *mora finis* orasse, quia, diem ultimum haud longe abesse, communis erat opinio: quem cum multa mala praecederent, ejus dilationem inplorare solebant. Sic ex. gr. *Antichristum instare*, inquit Tert. de fuga in Pers. c. 12. Cum Gothi sec. III. Romanum invaderent Imperium, *diem Domini instare*, multi crediderunt, teste August. Ep. 80 ad Hefychium. Est quoque ex *carminibus Sibyll.* res testatissima, ex. gr. l. II et VIII. Vid. quoque Dodwell. Diss. Cyprian. XII. Sed inceperunt quoque, saec. ad finem vergente, *pro defunctis orare*; cujus ritus primus meminit Tertull. de *Monogam.* c. 10. ubi, *viduam*, dicit, *pro anima mariti defuncti orare, et refrigerium ei adpostulare, et in prima resurrectione consortium, et offerre annuis diebus dormitionis ejus*: cujus moris postea plura proferam testimonia. Observari meretur, non *preces* tantum, sed et *oblationes*, pro defunctis a Tertull. memorari, sicut et de exhort. castit. c. 11. *pro cujus Spiritu postulas, pro quo oblationes annuas reddis* etc. quo nomine veniebant munera et donaria, quae nomine defunctorum suorum Episcopo in Ecclesia offerebant, et dabant, ad eucharistiam inde conficiendam, quae munerum ad eam consecratio etiam *oblatio* dicebatur, uti postea patebit; denique cum in eucharistiae usu, nixi sacrificio Christi, cujus in ea signum et pignus erat, preces pro defunctis fundebant, *oblationis* quoque conspectum habebant. Ceterum, declarabant his

oblationibus defunctos in fide decessisse, et pro membris Ecclesiae, sed triumphantis, haberi, adeo ut eorum quoque nomine, tanquam vivorum, munera obtulerint, quemadmodum credentes ad eucharistiam *dona* conferebant. De quo mox.

§. XCIII. Non eo hae preces et oblationes tendebant, ut animae ex purgatorio liberarentur, quod non nisi diu post, dogmate illo introducto, seculis ignorantiae, coepit, sed 1. ut communionem suam cum defunctis non cessasse, suumque amorem erga eos continuare, testificarentur. 2. Eos in Ecclesiae fide esse mortuos, ac in pace *vivere*, declararent, offerendo eorum, tanquam *viventium*, nomine. 3. Deo gratias, pro cursu vitae illorum feliciter peracto, agerent. 4. Orarent quoque, ut Deus eos in statu pacis, vel paradiso, conservet, etiam felicitatem eorum augeat. 5. Imo partem in prima resurrectione, in regno millenario, secundum Tertull. l. c., iis concedat, 6. Ex universali ultimi iudicii igne, quem omnes transire debent, cito liberarentur, secundum Clem. Alex. Strom. VI: 14., et alios Vet. Alias rationes dabo in seq. suo loco. Vid. praeter alios Hildebrand. de *Vet. oblationibus, et precibus*, pro defunctis, et Chemnicus Examin. concil. Trident. p. III.

§. XCIV. Ad externam precum *formam* pertinet 1. quod non *sedentes*, sed *genuflectentes*, passim orarint, sed diebus Dominicis, et a Paschate ad Pentecosten, *stantes: sessio*, tanquam nimiae irreverentiae signum, communiter fuit inprobata, teste Tertull. de orat. c. 12. *Genuflexionem* in usu fuisse, vel inde liquet, quod certis diebus adligata tantum fuerit statio; ut mox dicam. Sic et Eus. H. V: 5. cum milites Christianos in exercitu Marci Aurelii *genua flexisse* in precibus narrasset, addit, *morem* illum fuisse Christianis *suetum*: quare *γονυκλισία* *genuflexio* fuit adpellata *precatio*. Habebatur pro signo profundioris humiliationis, etiam symbolo *lapsus nostri* in peccata, secundum Pseudo-Just. M.

in Quaest. et Resp. ad Orthod. quaest. 115. De *statione* vero diebus Dominicis, et spatio temporis a Paschate ad Pentecosten, testatur Just. M. apol. l. c., ubi dicit *conjugimus communiter omnes*, agit enim de die Dominico, nec non Tertull. de corona milit. c. 3. *die Dominico*, inquit, *jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare; eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus*. Tendebat autem iste gestus ad fidem in Christi resurrectionem explicandam. 2. Sicut Tertull. de Orat. l. c. eos reprehendit, qui statim, finita Oratione, *sedebant*, ita Clem. Alex. Strom. VII. c. 7. tradit, Christianos in *ultima adclamatione* solitos fuisse *pedes excitare*, seseque alte sublevare, ut zelum, rerumque coelestium studium et desiderium, exprimerent. 3. Praeterea, in *crucis* quasi figuram, *caput* et *manus* in coelum extendebant, et late expandebant; cujus ritus meminit Clem. Alex. l. c, et Tert. de Orat. 11, 13. ubi addit, *se manus non sublimius, sed temperate, et prope efferre*, in signum modestiae, et humilitatis, qui in Apol. c. 30. tradit, *manus expansas* quoque *innocentiam* declarasse. 4. Fundere quoque preces ad Orientem conversi solebant, Tert. Apol. c. 16. et Clem. Alex. l. c., qui illud a luce et sole, Christi et hominis conversi symbolo, derivat, sed alii alias dederunt rationes: quas mitto. Scripserunt vero multi de hoc ritu, quos recenset Fabric. in *Bibliogr. antiqua*. 5. *Nudo capite, quia non erubescimus, precamur*, inquit Tert. Apol. c. 30. sed mulieres *velato capite*, Tert. de veland. Virg. 6. Preces, in eucharistiae usu fusae, creditae fuerunt commendatiores et efficaciores. *Nonne solenior erit statio tua*, inquit Tert. de Orat. c. ult., *si et ad aram Dei steteris, accepto corpore Domini?* etc. 7. Finita precatione *osculo se invicem excipiebant*, Tert. de Orat. c. 14. cujus etiam sub tempore *mysteriorum* meminit Origen. ad Cant. Salom. Denique 8. populus ad preces habitas *adclamare* solebat *Amen!* Just. M. l. c. more vetustissimo, in Ecclesia Apost. etiam usitato 1 Cor. XIV., ac Synagoga Judaeorum,

rum, ut constat, cujus vestigia quoque reperiuntur i Chron. XVI: 36. et Neh. VIII: 6.

§. XCV. Preces ad certam, et usitatam, *formulam* fuisse in coetu publico fusas, non tantum nusquam memoratur, sed contra haud obscure indicatur, eas ab Episcopo fuisse e pectore factas, *sine monitore*, ut Tert. Apol. 30. loquitur: cui concinit phrasis Just. M. l. c. *ὅση δύναμις αὐτῶ*, inquit, *pro virili sua* preces faciebat Praepositus. Illud enim phrasis illa omnino significat, et non, quod Chishull. in Antiq. Asiaticis p. 101. contendit, *alta et clara voce*: cujus mentio ibi non occurrit, nec phrasi convenit. Orationem tantum *Dominicam* recitarunt, in nonnullis utique Ecclesiis, ante reliquas preces; uti ex Tert. de Orat. c. 9. colligitur, ubi dicit, *praemissa legitima et ordinaria oratione*. Ceterum, quod non abs re fuerit subjunxisse, nomine *oblationis et sacrificii* fuerunt preces quoque eximie insignitae. Ignatius coram Imperatore, teste historia martyrii ejus §. 5., fassus est, se esse *sacerdotem Christi*, et *ei quotidie offerre sacrificium laudis*. Athenag. legat, §. 12. *incruenta dicit et spiritualia Christianis sacrificia, preces et cultum Dei rationalem*. Tertull. de Orat. c. 14. *sacrificiorum orationes* adpellat, et ad Scapul. c. 2. *sacrificamus, sicut praecepit Christus, pura prece*. Denique, ne plura coacervem, Clem. Alex. Strom. VII. *Gnostici sacrificia, inquit, sunt preces et laudes, et largitiones in egenos*.

§. XCVI. Finitis precibus *eucharistiae* celebratio a Just. M. l. c. narratur instituta, de qua antequam differam, de *hymnis et cantionibus*, insigni cultus rationalis parte, quaedam sunt dicenda. Just. M. ejus rei nullam fecit l. c. mentionem, quia alius erat Veterum, ac Recentiorum mos; cum Psalmi post preces, vel ante eas, non canebantur, sed in eucharistia et agapis, de quibus mox, se invicem, ad canendum provocare solebant, et unus vel alter, qui vel Spiritus instinctu, vel propria industria, cantum composuerat, evocabatur ad canendum, secundum morem Ecclesiae

siae Apostolicae 1 Cor. XIV. Tert. Apol. c. 39. de Agapis agens, *ut quisque*, ait, *de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio, potest, provocatur in medium Deo canere*. Ipse Just. M. apol. II. §. 16. *hymnos Christianorum memorat in agapis*. Autor Catholicus apud Euf. H. E. I. VI. c. 28., Artemonem refutaturus, argumentum quoque petiit ab *hymnis et canticis fratrum*, jam pridem conscriptis, quibus Christus ut Deus celebratur. Psalmos et hymnos a Nepote, Episcopo Aegypti sec. III. compositos, refert Euf. H. VII: 24. Sed antiquius et illustre exemplum est in Clemente Alex., cujus hymnus in honorem Christi superest, ad calcem Paedag. Sed, Christianos jam ab antiquissimis temporibus Christo, tanquam Deo, cecinisse ex Plin. ep. 97. lib. X. constat, ubi tradit, eos *carmen Christo, quasi Deo, dicere secum invicem*: quae phrasis non male in *antiphonias*, quibus *alternatim* canitur, et sibi invicem respondent, quadraret, si, eam cantandi rationem jam tunc in usu fuisse, demonstrari posset. Socrates quidem H. E. VI: 8. ex traditione refert, originem talium hymnorum *ἀντιφώνων* in Ecclesia Antiochena ad Ignatio esse derivandam, qui Angelos *hymnis, alternatim cantatis, vidisset Trinitatem celebrasse*, sed cui nemo fiderit, eo minus, quod, morem illum sec. IVto demum sub Constantio in Ecclesia Antiochena, autoribus duobus Monachis, Flaviano et Diodoro, incepisse, tradat Theodor. H. E. II: 24. nisi quis velit, antiphonias, antiquitus usitatas, in desuetudinem venisse, et a Monachis illis revocatas: erant utique jam ante usitatae Syris, a quibus illi receperunt, teste Theodoro Mopsuesteno apud Nicetam in *thesauro* orthod. fidei I. V. c. 30. Sed res manet incerta, nec tanti est.

§. XCVII. Partes rituales cultus publici cum in *Sacramentis*, ut adpellantur, *Baptismo* scilicet, et *Eucharistia*, sitae fuerint, de illis hoc ordine exponam, ut administrationis eorum conspectum dem, deinde in Veterum de natura et efficacia opiniones paulo adcuratius inquiram. De admi-

nistrationis modo quicquid dici potest, ad *materiam et formam* recte refertur. *Materia* Baptismi, ut ab eo incipiam tractationem, fuit *aqua* sine discrimine. Just. M. apol. II. §. 79. *deinde eo adducuntur a nobis, ubi aqua est, ubi etiam aqua lavari dicuntur: sed notabilior est Tert. locus de Baptismo c. 4. Ideoque nulla distinctio est, mari quis an stagno, flumine an fonte, lacu an alveo, diluatur, nec quicquam refert inter eos, quos Johannes in Jordane, et quos Petrus in Tiberi tinxit: credidit ergo, Petrum Romae fuisse, et baptizasse. Philippus ibid. traditur tinxisse inter vias aqua fortuita. At tamen aquam fontanam, aquam vivam, passim praetulisse Christianos, refertur in Recognit Clem. I. VI: 15. et homil. IX.; et in ea baptizasse Tomam acta antiqua habent, ab Abdia excerpta, in hist. Apost. Postea in Jordane amarunt baptizari, teste Euf. de locis Hebr. in voce *Ενθαβαβα*. Nec tamen aquae consecrationis, cujus effectus censebatur *expulsio daemonum*, et Spiritus S. unio cum aqua, ullum occurrit indicium, nisi apud Valentinianos in Eclogis Theodoti apud Fabric. Bibl. Gr. vol. V.*

§. XCVIII. Ad *formam* pertinent *ritus, subjecta agentia, et patientia, denique circumstantiae loci et temporis: de quibus ordine est agendum. Ritus autem sunt praecedentes, essentiales, et consequentes. Ritum praecedentem, seu praeparatorium ad baptismum* I. constituit *Institutio κατήχησις* Catechesis, qua principiis fidei et religionis Christianae inuebantur, unde *Catechumeni* sunt adpellati. Erant enim duo apud Veteres ordines, ut ait Origen. contra Cels. I. III. p. 143. *unus recens admissorum, necdum adsecutorum lustrationis symbolum, alter eorum, qui profitentur religionem Christianam: quorum hi fidelium, illi Catechumenorum, titulo insigniti sunt, qui posteriores ne quidem Christianorum nomen, nisi laxiore aliquando sensu, gerebant, Tert. de bapt. c. 18. fiant, inquit, infantes Christiani, scilicet per baptismum, cum Christum nosse potuerint. De distinctione illa; et catechumenorum statu, instructione, ac disciplina arcani, var-*
riisque

rūſque eorum ordinibus poſtea ad ſec. IV^{um} pluribus diſſeram; cum noſtri ſec. ſcriptores parum de iis habeant. Tertull. de Praeſcr. haeret. c. 41. Haereticis objicit, *quod nulla apud eos ſit Catechumenorum et fidelium differentia; in primis, inquit, quis catechumenus, quis fidelis, incertum eſt, pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant.* In quibus generalioribus nunc acquieſcendum eſt. Ceterum catechumenis inſtituendis ſcholae quaedam erant deſtinatae, quales fuit celebriſ Alexandriae, cujus ſucceſſionem ex fragmento Philippi Sidetis exhibet Dodwellus ad *calcem Diſſ. Irenaicarum*: ubi Athenagoras memoratur primus, dein Clemens Alex., tum Pantaenus, qui tamen ab Euf. II. VI. 3. praemittitur. Adpellabantur *Catechetae, et audientium Doctores.* 2. Statu catechumeni explicito, nomina ſua deſerebant, quae in album et matricem Eccleſiae referebantur, more a civitate et militia, dum cives et milites nomina proſiteri ſolebant, repetito. Diſerta licet huius ritus non occurrant hoc ſec. teſtimonia, eum jam obtinuiffe probabile eſt, cum quod res ipſa id exigat, ut Chriſtiani, qui membra ſunt Eccleſiae, cognoscantur, tum eorum commemoratio nominatim fuerit facta in Euchariſtiae uſu; ut mox patebit.

§. XCIX. 3. Tertius actus praecedaneus fuit publica *renunciatio* Diabolo, pompae, et Angelis ejus, ac vanitati ſeculi, ut erant theatra, ſcenae, ſpectacula. Cujus diſerte meminit Tertull. tanquam diu obtinentis, cum ex traditione Apoſtolica repetat, in libr. de ſpectaculis c. 4. et corona militis c. 4. ubi eam renunciationem bis eſſe factam indicat, ſemel paulo ante baptiſmi actum ſub manu Antiſtitis, altera vice in ipſo baptiſmo. Sic et de *cultu foemin.* c. 2. *Hi ſunt Angeli, ſcilicet mali, quibus in lavacro renunciamus.* Illic autem ritus poſtea in *exorciſmum* degeneravit; cujus hoc ſec. nullum occurrit veſtigium. 4. Hunc actum ſolennis fidei *confeſſio* exceptit: cujus diſerta exſtat apud Iren. l. I. c. 9. mentio, ubi τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας regulam, normam, veri

tatis memorat, quam quis per baptismum accipit. Intelligit aliquod fidei symbolum, cujus publicam in Ecclesia edebat confessionem baptizandus. 5. Denique orationes, confessio peccatorum, et jejunia baptismi adjungi solebant, Tert. de baptis. c. 20. Ingressuros baptismum orationibus crebris, jejuniiis et genculationibus crebris, et pervigiliis orare oportet, et cum confessione omnium retro delictorum. Sic et Just. M. Apol. §. 79. qui addit, totam Ecclesiam una orasse et jejunasse.

§. C. Actus essentialis baptismi situs fuit, non in adspersione, sed in immersione in aquam, ter facta in singulas Trinitatis personas. De *inmersione* voces et phrasas satis testantur; et quod in fluvio, lacu, fonte fuerit peractus baptismus, ut modo habuimus. Tert. de bapt. c. 7. *egredi de lavacro* adpellat, ut et c. 20. Sic et *mergitari* de coron. 3. et *inire aquam* de Poenitent. cap. 6. Quo etiam Graecorum *ἀνάδυσις*, et *κατάδυσις*, ubique recurrentes, tendunt. Alia testimonia sec. seq. proferam ex Cypriano, et aliis, postea suo loco. Hic verbo observo, *adspersionem* non fuisse prorsus proscriptam, tanquam baptismum reddentem nullum: locum enim habuit in aegris, qui lecto adfixi erant, et *clinici* adpellabantur, uti postea ad sec. Illud notabo; quod ipsum indicat Tert. de anima c. 50. qui *mergere* non tantum, sed et *perfundere*, de baptismi usurpat. Fiebat vero *immersio ter*: Tert. de coron. mil c. 3. *ter mergitatur*, contra Prax. c. 26. *nec semel, sed ter ad singula nomina in personas singulas tinguimur*. Sancivit denique illud canon Apost. 50^{mus}, sub poena excommunicationis. De formula *in nomine Patris, Filii, et Spiritus S.* adhibita constat quoque ex Just. M. apolog. l. c. et Tertull. de bapt. c. 13. et adv. Prax. l. c.

§. CI. Ritus consequentes complexi fuerunt quasdam caerimonias, quibus res spirituales poterant expingi. Simplice et nudo sacramentorum usu non contenti Veteres, nonnullos excogitarunt ritus, cum ut externum aliquod iis conciliarent

liarent decus, ne ob simplicitatem contemnerentur, uti Tert. de bapt. in initio indicat, *tum* ut res spirituales, et significatae, vividius exprimerentur. Quod ipsum, hoc sec. et deinceps aliquandiu, licet innocuum, et pietatis plenum, postea in superstitionem degeneravit. Pertinet vero ad hos ritus, quantum ex monumentis hujus sec. patet. 1. *Unctio* Tert. de bapt. c. 7. *exinde egressi de lavacro, perungimur benedicta unctione, de pristina disciplina (Judaica,) qua ungi oleo in sacerdotium solebant*: quo ipso spiritualis panditur significatus, in eo situs, quod baptizati fuerint habiti veri Christiani, nominis *Christi*, seu uncti, participes, et spiritus ejus consortes: *in nobis*, inquit, *carnaliter currit unctio, sed spiritualiter proficit*. Meminit etiam ejus ritus adv. Marc. I: 14. Sed hinc extundi nequit *sacramentum confirmationis per chrisma*, postea aliquandiu invecum, ut suo loco patebit. Loquitur enim Tert. de ritu cum baptismo connexo, et *oleum* simpliciter memorat, non *unguentum*, adv. Marc. I. c. nec in vertice, sed fronte fiebat, ut ex Tert. praescript. c. 40. colligi potest. Sed notari meretur, *unctionis* nullam fuisse factam a Just. M. mentionem: verum eam reperiri in Eclogis Theodoti apud Clem. Alex., adeoque natales suos forte debere Valentinianis. 2. Manus quoque baptizatis fuerunt inpositae, ut *advocetur Spiritus S.*, Tert. de bapt. c. 8. Denique 3. lac et mel gustandum iis praebant, in signum *recentis nativitatis* per regenerationem lavacri, Tert. de coron. mil. c. 3. et contra Marc. I: 14. quo etiam alludit Clem. Alex. Paedag. I: 6. Barnabas vero in Epist., ipsi tributa, §. 6. si forte ad hunc ritum non respexerit, quod certo adfirmari nequit, *spiritualem* tamen intellectum tradit, simul innuit, ad *lac et mel*, quibus terra Cananaea abundabat, respexisse Veteres: *quare lac et mel?* rogat, et respondet, *quoniam infans primum melle, tum lacte, viviscit, ita et nos fide repromissionis, et verbo, in vitam confirmati vivemus, terram possidentes*. Sed ex Clem. Alex. I. c. vinum quoque fuisse admistum liquet, quod confirmat Hie-

ron. ad Jes. LV: 1. tradens. *Occidentis Ecclesias recens baptizatis vinum et lac prae buisse*, Alios ritus fuisse usitatos, non liquet, nisi quod recens baptizati a quotidiano lavacro per totam hebdomadam abstinerint. Tert. de coron. milit. c. 3.

§. CII. Quod vero ad Eucharistiam adinet, ut ejus *elementa et modum administrationis*, antequam ad subjecta et circumstantias utriusque sacramenti pergam, tradam, *materiam* constituerunt *panis et vinum*, sed aqua temperatum. Uti autem per prima secula pane fermentato videntur, cum ex vulgari pane, a fidelibus oblato, et unde mox agapae fuerunt instructae, constiterit. De quo vid. Sirmondus de pane azymo. Profert quidem Ciampinus in *conjecturis suis de azy-mo et fermentato* cap. 3., pro usu perpetuo azy-mi, locum ex Tertull. ad Uxorem l. II. c. 5. ubi, nuptias cum infideli dissuadens, dicit inter alia: *non sciat maritus, quid secreto ante omnem cibum gustes?* (panem eucharisticum in oculis habet) *et si sciverit panem, non illum credet esse, qui dicitur*; contendens, panem azymum intelligi, cum, si usualis et fermentatus fuisset, nihil mali inde suspicari potuisset maritus: sed a mente Tertulliani nimium aberravit; postrema enim pericopa, aequae ac aliae, ibi occurrentes, per interrogationem est legenda, et sensus est, ac si haberetur; *nonne panem, si panem esse resciverit, credet esse illum, qui dicitur*, h. e. qualis per calumniam a Gentibus esse existimatur, scilicet cruore infanticidii tinctus; uti Gentiles putarunt, et Christianis objecerunt: uti constat. Vinum fuisse alterum elementum, et aqua commixtum, ex Just. M. apol. II. §. 85. et Irenaeo l. V. c. 2. qui τὸ κεκραμμένον ποτήριον *calicem mixtum adpellat*, et aliis, manifestum est. Factum autem illud est, ad exemplum Christi pro more Judaeorum, et ut mysterium sanguinis et aquae, e latere Christi perfosso fluentis, adumbraretur. Encratitae vero loco vini usi sunt sola aqua. Erant vero *calices*, qui vinum continebant, *vitrei*, ut, ex Tert. de Pudic. c. 7. colligi potest, ubi

ubi dicit, *procedant ipsae picturae calicum vestrorum* (Catholicorum) *si vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius*, scilicet ovis perditae et inventae, Luc. XV. Verbum enim *perluce* competit vitro. Sic et c. 10. calix dicitur, *qui facile frangi potest*. Vid. et Iren. apud Epiphan. haer. 33. Ornati erant calices effigie pastoris, ovem humeris portantis, ut ex Tert. patet. Ceterum duo haec elementa semper seorsim fuerunt tradita communicantibus, secus ac postea a sec. VII^{mo} factum est, quum panis vino sacro intinctus datus est. De quo suo loco. Unum tantum sec. sequente exstat exemplum, sed profus extraordinarium, in Serapione, cui panis, vino, vel aqua, intinctus, in os est inmissus, cum aegrotans aliter deglutire non potuerit: ut ex Dionysio Alex. refert Euf. H. VII: 44. de quo etiam postea.

§. CIII. Ritus *praeecedentes*, ut *modum* administrationis eodem ordine exponam, fuerunt *oblatio* munerum, ex quibus eucharistia conficiebatur, et eorum *consecratio*, quae ex pane et vino faciebat sacramentum. Quorum adcuratiorem dedisse notitiam, non est nullius. I. Veteribus in more erat, ut singuli fideles, exceptis pauperibus, *munus* aliquod in Ecclesiam deferrent, panem, vinum, aliaque esculenta, ex quibus partim epulum eucharisticum instruebatur, partim etiam agapae; reliqua, ministris Ecclesiae, sed pauperioribus, concedebantur, vel in alios usus convertebantur. Quae fidelium munera, ita in medium collata, ac ad sacros, vel pios, usus destinata, *oblatio* et *sacrificium* adpellabantur, etiam Laicorum, ut a Clericorum, de quibus mox, distinguerentur; imo ipsa eucharistia nomen inde *oblationis* traxit, quia ex ejusmodi constabat donis. Quod observatum nervos incidit argumento pro Missa, ex *oblationis* vocabulo desumpto. Ipsi, quod notari meretur, Doctiores inter Romano-Catholicos in nostram sententiam quoque iverunt, ut Albaspinæus de Vet. Eccl. ritibus l. I. et de Eucharistia l. I. Petavius de *potestate consecrandi* cap. 1. et Symond. de *azymo* c. 1. sed Protestantes uberius sunt exsecuti, in-

ter quos eminent Hildebrand. de *Veterum oblationibus*, Pfaffius in peculiari dissert. de *oblatione Eucharistiae*, ad calcem not. ad fragmenta Irenaei, ab Ipso edita, nec non in notis Iplis, et alii satis noti. Thesin nonnullis testimoniis hujus seculi confirmasse suffecerit. Justinus M. ap. II. §. 85. *Deinde, inquit, praesidenti fratrum panis offertur et poculum*, quando memorat eorum consecrationem per preces, et usum. *Oblatio* diserte adpellatur, quae a fratribus fit Praesidi, et eucharistiae praemittitur. Rursus §. 87. *super omnibus, quae offerimus, benedicendo laudamus Factorem omnium etc.* Irenaeus adv. haer. l. IV. c. 17, 18. credentes, tradit, *primitias creaturarum Dei ipsi offerre*, non acsi indigeret, sed in signum gratiarum actionis; adplicat quoque ad eas oblationes dictum Christi Matt. V. *cum offers munus tuum ad altare etc.*, intelligit itaque dona, quae singuli fideles in Ecclesiam deferabant. Constituit autem in eo, quod Christiani omnia, quae sunt ipsorum, ad Dominicos decernunt usus, confert quoque ad charitatis munera, Paulo a Philippenf. data, quae Phil. IV: 18. *hostiae, Deo placentis*, nomine veniunt, ubi et *primitias creaturarum Dei* nuncupat. Alia mitto, cum ex orationis serie, et tota textura, liqueat, Irenaeum oblationes munerum considerasse in eucharistia, quae in grati animi signum pro acceptis beneficiis Deo a credentibus consecrabantur. Egregium porro in hanc rem est fragmentum Irenaei, a Pfaffio publicatum, cujus haec sunt verba: *Offerimus enim Deo panem et poculum benedictionis, gratias agentes ipsi, quod terrae mandaverit progignere eos fructus ad nostrum nutrimentum, et postea, finita oblatione, invocamus Spiritum S., ut exhibeat hanc victimam, et panem, corpus Christi, et poculum, sanguinem Christi.* Ex quibus, Veteres in Eucharistia aliquam munerum oblationem, qua Deo, pro collatis beneficiis, grates agebantur, in oculis habuisse, manifestum est. Hic vero primus erat eucharistiae conspectus, ab eo, quo corpus Domini offerebant, quippe qui post consecrationem demum sequebatur, diversus. Pri-
mus

mus autem conspectus ex eo originem habuit, quod credentes soliti fuerint munera sua proferre, ex quibus eucharistia conficiebatur: praeterea et huic conspectui, quod notari meretur, adplicuerunt *panis et vini oblationem*, a Melchizedeco Abrahamo factam, quae quasi Deo fiebat, cum in Virum Dei conferebantur illa munera. Sic Clem. Alex. Strom. l. IV. c. 25. Melchizedecus dicitur *panem et vinum sanctificatum dedisse nutrimentum, in typum eucharistiae*. Ingens denique thesi addit momentum *oblatio munerum pro defunctis*; cum illae oblationes fuerint munera et dona nomine defunctorum Ecclesiae tradita. De quo supra egi. Quod vero Tert. Apolog. c. 39. tradit, Christianos menstrua die *modicam* singulos *stipem* adponere, quae dona in sacros usus erant convertenda, directe quidem ad has oblationes non pertinet, ut ex Just. Mart. apol. II. §. 88. patet, attamen sub generali illo nomine comprehendi possunt. Desino in Canon. Apost. 3. et 4to, unde oblationes illae non tantum cognoscuntur, sed et earum distinctio in eas, quae ad altare deferrebantur, et quae in usus sacros in genere adhibebantur. Decernitur quoque ibi, primitias non in Ecclesiam, sed Episcopi domum, esse transferendas: quod novum erat, Irenaei tempore nondum in usu, quippe qui l. c. refert, eas Deo in altari esse offerendas.

§. CIV. Alter actus praecedens fuit *consecrationis*; quo nomine jam venit hoc sec., secus ac Salmasius, sub nomine Simplicii Verini, de Transubst. putavit, contendens sec. IVto demum illud innotuisse. Tert. cont. Marc. IV: 40. *sanguinem suum*, de Christo dixit, *in vino consecravit*, et de Anima c. 17. *vinum in sanguinis sui memoriam consecravit*. Just. M. vero Apol. II. c. 85. *εὐχαριστίαν* Eucharistiam adpellavit, et panem *εὐχαριστήματα* gratiarum actione consecratum. Panis vero et vinum hoc actu fuerunt a communi usu sejuncta, et in sacrum sanctificata, ita ut pro corpore et sanguine Domini fuerint habita. Fiebat autem non per quinque illa verba Christi, hoc enim est corpus meum, ut

Romano-Catholici contendunt, sed per preces et benedictiones, uti multis demonstravit Dallaeus de Cultibus Latin. l. III. et Pfaffius in Diss. de consecratione Vet. eucharistica, ad calcem fragment. Irenaei. Proferam clara hujus fec. testimonia. Just. Mart. l. c. diserte tradit, Praesidem, accepto pane et vino, laudem et gloriam Patri, per nomen Filii, et Spiritus S., obtulisse, et gratiarum actionem pro eo, quod nos donis hisce suis dignatus sit; quo facto populus dixit, Amen! quod ipsum est Tertull. de Spect. c. 25. amen in sanctum proferre, quando mox panis et vinum distribuitur. Adpellat etiam propterea ibid. §. 86. τροφὴν εὐχαρισθεύοντα alimentum gratiarum actione consecratum, et εὐχαριστίαν eucharistiam; sed praeter gratiarum actionem etiam meminit precum; uti et §. 87. sic contra Tryph. p. 345. εὐχὰς καὶ εὐχαριστίας preces et gratiarum actiones tantum adhiberi, diserte testatur; et alibi p. 260 gratias in eucharistia dicit actas, cum pro eo, quod mundum, hominis gratia, creaverit, tum per Christum nos a peccatis liberaverit. Materiam precum, quibus consecratio fiebat, non nisi obscure expressit in Ap. II. §. 86. ubi alimoniam dicit consecratam δι' εὐχῆς λόγῳ, τὴ παρ' αὐτοῦ per orationem verbi, ab ipso profecti. Quae phrasis varie est explicita, sed mihi exprimere videtur precationem, quae ὁ λόγος Θεῷ sermo Dei invocatur, ut se cum pane, et vino, uniat; et ita corpus ac sanguinem Christi faciat, quae vera fuit Just. opinio de praesentia Christi in eucharistia; ut mox patebit. Oratio ergo verbi est, quae verbum pro objecto habet, illud scilicet, quod ex Patre profectum est, seu divina Christi natura: adeoque idem dicet, ac quod Iren. adpellavit ἐκκλησίῳ Θεῷ evocationem Dei. Irenaeus, ut ad illum veniam, adv. haer. l. IV. c. 18. panem vocat, in quo gratiae sunt actae, corpus Christi, fieri autem tale per ἐκκλησίῳ, vel ut Massuet. vult. ἐπίκλησίῳ, Θεῷ evocationem, vel invocationem, Dei. Ex quo colligere mihi posse videor, preces in eo sitas fuisse, quod Christum invocarint, ut sese per divinam naturam uniat cum pane et vino, eaque ratione iis induat vim

vim divinam ac sanctificantem. Quod luculenter confirmatur ex fragmento Iren. apud Pfaffium, ubi haec occurrunt verba: *postea, finita oblatione, ἐκκαλέμεν evocamus Spiritum S., seu divinam naturam, ut exhibeat hanc victimam et panem corpus Christi etc.* quae eadem fere verba exstant in Const. Apost. l. VIII. c. 12. In eandem sententiam, ut illud anticipem, diserte conspirat Origenes Comm. in Matth. tom. II. p. 254. ubi *eucharistiam* adpellat panem, *per verbum Dei et orationem consecratum*: ubi seq. etiam legenda sunt. Quod propius adhuc ad Just. dictum accederet, si leg. *ἡ εὐχὴ καὶ λόγος*, ut ad 1 Tim. IV: 5. respiciatur. Nescio num eo etiam pertineant verba cont. Cels. l. VIII. p. 399. *Nos, qui rerum omnium conditori placere studemus, cum precibus et gratiarum actione pro beneficiis acceptis oblato panes edimus, corpus jam per precationem factos sanctum quoddam, et sanctificans, utentes eo cum sano proposito*: possunt enim ad omnem cibum, per preces sanctificandum, referri, maxime, cum in genere corpus quoddam sanctum, et non Christi in specie, occurrat. Denique Tert. memorat de Orat. c. 14. in genere sacrificiorum orationes, sed adv. Marc. IV: 40. de Christo dicit, *acceptum panem et distributum discipulis corpus illum suum fecit, hoc est corpus meum dicendo.* Quae verba a Romano-Catholicis ad consecrationem male referuntur, ac si per verba illa fuisset facta, cum ante *distributus* dicitur, quam corpus Christi factus, distributio enim sequitur consecrationem, sed *facere* hic est *declarare*, et constituere corpus, quod Christus fecit, cum panem nomine corporis sui insignivit: eo enim ipso panem corporis sui figuram instituit, uti mox sequitur, et declaravit. Sic *facere* stilo Tert. est et alibi declarare, ex. gr. cont. Marc. IV: 19. ubi Christus, auditores nuncupando *fratres*, dicitur *fratres suos fecisse*

§. CV. Actus *essentiales* eucharistiae sunt, a parte ministrorum Ecclesiae, *fractio*, et *distributio* panis ac vini. Unius panis *fractio* in Ecclesia locum tenuisse, *clara*

evincunt testimonia. Ignat. ad Ephes. §. 20. *frangentes panem unum*, qui *pharmacum immortalitatis est*. Exstat quidem similis locus ad Philad. §. 2. sed in ep. interpolata, cum genuina in genere habeat, *unam esse eucharistiam*. Iren. adv. haer. l. V. c. 2. dicit, *panis, quem frangimus*, Clem. Alex. Strom. l. I. p. 318. *quemadmodum eucharistiam, cum quidam dividerint, ut mos est, permittunt cuique e populo partem sumere*. Oblatae itaque et nebulae fuerunt ignotae, nec nisi diu post, ut suo loco patebit, introductae. *Distributio* vero in eo consistebat, quod vel in manus porrigerentur convivarum, uti Just. M. l. c. §. 85. dicit, *diaconos distribuere cuique praesentium*, et §. 87. ubi adpellat *διάδοσιν*, sic et Tert. de cor. mil. c. 3. *eucharistiae sacramentum — — — nec de aliorum manibus ac Praesidentium sumimus*; vel e mensa cuique permissum fuerit sumere, uti ex Clem. Alex. l. c. patet. Mos itaque panem in os ingerere fuit ab hoc tempore, sicut et sequenti diu, alienus. Illud notandum, diaconi munus fuisse postea restrictum ad *calicis* distributionem, cum *panis* a sacerdote tradi coepit: uti est in Const. Apost. l. VIII. c. 13. Sed a parte *convivarum* obtinuit *statio*, simul *calicis* aequae ac panis usus. Veteres eucharistiam sumsisse *stantes* et non genuflectentes, aut alio ritu, spirante adorationem, ex Tert. de Orat. c. 14. manifestum est; qui, *nonne*, inquit, *solennior erit statio tua, si et ad aram Dei steteris?* sic et Dionys. Alex. sec. III. apud Euf. H. VII: 9. inter ritus eucharisticos disertè refert *τραπέζῃ παριστάναι* ad mensam adstare. Et si vero diebus dominicis *stantes* tantum orarint, reliquis genua flexerint in precando, ea positura tunc quoque eucharistiam sumsisse, non sequitur. Denique, *calicem* quoque participasse credentes omnes, ex disertis testimoniis Ignatii, Irenaei, et Tert. locis cit. nimis clarum est, quam ut in dubium vocari possit, quare ei non inmoror: illud tantum addo, Tert. de cor. mil. c. 3. dicere, *calicis aut panis nostri aliquid decuti in terram, anxie patimur*. Vid. et Origen. in Exod. hom. 13tia.

§. CVI. Ad actus *consequentes* pertinet 1. quod fideles sibi subinde reservarint *partem* eucharistiae, quam ante cibum communem solebant fumere, uti ex Tert. ad Uxor. II: 5. et de orat. c. 14. patet; qui mos, a superstitione non liber, diu obtinuit. 2. ad *absentes* quoque miserint, teste Just. M. l. c. nec non ad *rectores* aliarum Ecclesiarum, amicitiae, et communionis mutuae, testificandae ergo, uti ex Irenaeo apud Euf. H. V: 24. manifestum est: quod sec. IV. fuit, canone Laodiceno 14to, vetitum. Sed, ad aegrotos fuisse communiter missam eucharistiam, nusquam legimus, nisi extraordinarie, si quis *catechumenus*, aut *poenitens*, versaretur in periculoso morbo; uti Serapionis Sec. III. docet exemplum apud Euf. H. VII: 44. Denique 3. referri ad actus consequentes possunt, sic dictae, *Agapae*, hoc sec. solenniter adhuc celebratae, forte etiam hoc nomine insigniri coepit, si Clem. Alex. Paedag. l. III. c. 8. sit fidendum; sed tunc ea vox in ep. Judae v. 12. pro spuria erit habenda. Erant autem convivia communia, ex ditiorum collationibus instructa, eoquē tendebant, ut mutua communio et aequalitas demonstraretur, ac conservaretur, simul inopes refrigerio isto juvarentur, ut loquitur Tert. in Apolog. c. 39. ubi ritus in iis observari solitos his verbis describit, valde notabilibus: *editur, quantum esurientes cupiunt, bibitur, quantum pudicis est utile: ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse; ita fabulantur, ut qui sciunt, Dominum audire. Post aquam manualet et lumina, ut quisque de Scriptura S., vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere; hinc probatur quomodo biberit: aequae oratio convivium dirimit.* Quaeritur tantum, num agapae fuerint cum eucharistiae celebratione semper conjunctae, an ab ea sejunctae, et alio tempore habitae? quod posterius contendit Albaspinæus Observ. S. 18va lib. I., licet in Ecclesia Apostolica cum ea conjunctas fuisse, teste 1 Cor. XI., concedat: prius vero communiter teneri solet. Ex mea sententia obtinuit hoc sec. varietas aliqua, paucis exponenda,

da. a. Cum coetibus antelucanis in unum coire coeperunt, et eucharistiam celebrare, ut ex Plin. ep. §. 97. lib. X. et Tert. de cor. mil. c. 3. constat, agapae non fuerunt ita cum eucharistia connexae, ut eodem tempore celebratae sint, cum, quod Plin. diserte dicat, quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum promiscuum, etiam et innoxium; ergo non in eodem conventu; tum, quod agapae semper tempore vespertino fuerint adligatae, ut ex Tert. l. c. elucescit: dicit enim, *ita saturantur, ut qui meminerint, etiam per noctem adorandum esse Deum*, addit, *disceditur non in catervas caesionum, nec in classes discursionum* etc. quae nocturna sunt latrocinia. Sed b. aliter sese res habuit, cum conventus ad eucharistiam celebrandam etiam *vesperi* fierent, quod male negat Albaspin. Tert. de cor. mil. c. 3. ipsis verbis illud adserit, dicens, *eucharistiae sacramentum et in tempore victus, et in omnibus mandatum a Domino, etiam antelucanis coetibus*: vocula etiam utique docet, non semper, imo ne communiter quidem, id fieri, indicat enim communis consuetudinis aliquam exceptionem. Erat quidem tempore Cypriani usitatus, eucharistiam *mane* celebrare, ut ex Epist. ejus 63. ad Caecilium liquet, sed nondum hoc. sec. Erant itaque agapae tunc cum eucharistia connexae, cum tempore vespertino celebrabatur, sed, si eodem tempore mox post eucharistiam fuerint agapae habitae, si eisdem diei diversis momentis, erant et manebant ejus *adpendices*, quare ex oblationibus eucharisticis instructae fuerunt, et *convivium dominicum* adpellatae a Tert. ad Uxor. lib. II. Accedit, ex corporis et sanguinis Christi vocabulis, in eucharistia usitatis, calumniam Gentilium fuisse natam, Christianos *carne humana vesci* in agapis.

§. CVII. Subiecta *patientia*, de quibus primo, et dein *agentibus*, differam, siue personae, quibus sacramentis utendi jus erat, fuerunt vel *adulti*, vel *infantes*. De adultis, respectu baptismi, nihil habeo quod supra de Catechumenis dictis addam: sed, quoad eucharistiam, non possum quin
verba

verba Just. M. l. c. proferam, notatu digna: *nulli alii participare licet, quam illi, qui credit, veram esse doctrinam nostram, et lavacri baptismo abluto, et ita, ut Christus tradidit, viventi: cui concinit eximius porro Origen. locus in comm. ad Matt. p. 254. quem legi velim. Praeterea duo adhuc observanda sunt, unum, omnes credentes in coetu praesentes, ad eucharistiam celebrandam fuisse obligatos, ita ut missae, sic dictae, solitariae, quibus in pleno coetu solus sacerdos communicat, prorsus fuerint, sicut et diu post, ignotae; a quibus ritus et voces eucharistiae etiam alienae sunt. Adpellatur enim nomine *συνάξεως* collectae, cujus potestas est, congregatum populum eam celebrare; cujus etiam partes erant in ejus celebratione, ut ex superioribus constat. Just. M. l. c. diserte dicit, unicuique praesentium eam fuisse distributam; quo etiam facit, quod Catechumeni fuerint dimissi, iis manentibus, qui sumebant. Sed nihil clarius est canone 7mo Apostolico, quo praecipitur, *cunctos fideles, qui in sanctam Dei Ecclesiam ingrediuntur, et Scripturas S. audiunt, sub poena excommunicationis in oratione, et sancta communione, debere perseverare. Nec pro missis solitariis, ut id obiter anticipem, facit, ut videri possit, phrasis Euseb. H. VII: 11. εὐχαριστίας ἐρανξέν, cum simpliciter gratiarum actiones, quae celebrationem eucharistiae praecedebant, audire denotet, ut facile videre est. Alterum est, catechumenos et poenitentes, tempore statuto nondum finito, in morbo periculo pleno, eucharistiam, si peterent, sumsisse, ut et Martyres in carcere. De quo postea.**

§. CVIII. Majoris est definivisse, num *Infantes* quoque sacramenta participarint. *Paedo-baptismum*, ut ab eo auspicer, obtinuisse, certum quidem est, sed ita, ut Ecclesiae non fuerit consuetudo, nec passim, multo minus necessario, baptizati fuerint infantes. Cotelerii ad Const. Ap. VI: 15. iudicium, his verbis prolatum, *Apostoli et Apostolici viri in periculo mortis constitutos infantes baptizabant statim, ceteros tardius aut citius arbitrio parentum, certisque circumstantiis,*

multum veri habet, nec abludit Rigaltii ad Cyprian. ep. 64. ad Fidum, adfertio, *ab Apostolorum aevo usque ad Tertulliani tempora rem in ambiguo mansisse*. Tertullianus, ut ejus mentem paulo clarius exponam, 1. inter traditiones Ecclesiae nusquam memoravit paedobaptismum, ne quidem inter consuetudines Ecclesiae, publice receptas, et observari solitas; imo haud obscure indicat, rem fuisse sua adhuc aetate ambiguum. Dissuadet enim in lib. de baptismo cap. 18. paedobaptismum, ejusque cunctationem, nonnullis rationibus, demonstrat; usque ad adultiorem aetatem, esse praeferendam; non facturus utique, si traditio et publica Ecclesiae consuetudo fuisset, cum traditionum fuerit tenacissimus, nec traditionem, si fuisset, silentio involvisset. Patet itaque, de tempore baptismi nihil fuisse definitum; imo *innuptorum baptismum procrastinandum* esse, tutius judicat. 2. Illud tamen ex eo loco constat, Christianos eo tempore passim fuisse de salute infantum, sine baptismo morientium, sollicitos; eamque ob rationem passim eum petiisse, et consecutos esse. Paedobaptismum non fuisse non tantum universaliter repudiatum, sed locum tenuisse, si Parentes petierint, certum est, tum, quod *sponsores* memoret Tert., qui pro fide infantum in baptismo respondebant, tum, quod diserte innuat, Christianos *timuisse dilationem* baptismi, ne infantes sine eo morerentur, cum dicit, *si qui pondus intelligent baptismi, magis timebunt consecutionem, quam dilationem*: non necesse vero habere Christianos metuere *dilationem* ex eo probat, quod *fides integra secura sit de salute*: etiam, ex mente ejus, respectu infantum, quippe qui per fidem parentum salutem consequuntur, uti liquet ex lib. de Anima c. 39, 40. ubi 1 Cor. VII: 14. exponens, adfirmat, fidelium liberos ex seminis praerogativa esse *sanctos*, et explicat per *designatos sanctitati et saluti*, ita ut in eadem conditione sint ac illi, qui nascuntur ex aqua et spiritu, quod de adultis intelligendum est, qui baptizantur. Denique 3. cum Paschatis, ac Pentecostes, ac spatii intermedii, tempora

pora tradat esse *solemniora* baptismi, paedobaptismum non ita, uti nunc, obtinuisse, manifestum est.

§. CIX. De Ecclesiae consuetudine ante Tertull. nihil certi adfirmari potest, cum nusquam, quod sciam, apud antiquiores scriptores, indubia exstat paedobaptismi mentio. Just. M. apol. II. l. c. baptismum describens, *adultorum* tantum meminit. Solus Iren. cont haer., l. II. c. 22. cenferi posset digito eum monstrasse, ubi dicit, *Christum per omnes hominis aetates pertransisse, ut omnes per se ipsum salvaret, omnes inquam, sic pergit, qui per eum renascuntur in Deum, infantes et parvulos, et pueros, et juvenes, et seniores.* Verbum enim *renasci* solet de baptismo usurpari, et eo sensu hic quoque capi patior lubens; nec tamen illud pro indubio habeo, cum eo sensu, praesertim, si nulla baptismi mentio praecefferit, aut sequatur, ut hic, semper non usurpetur, et hic per Christum *renasci* explicetur per *sanctificari*, h. e. *salvari* per Christum: sensus itaque esse posset, Christum, per omnes hominis aetates eundo, hoc suo exemplo significatum voluisse, se venisse, ut ex omni aetate salvaret homines, etiam *infantes* sanctificaret, seu salvaret. Concludo itaque, paedobaptismum ante tempora Tertulliani certo demonstrari non posse obtinuisse; ejus autem aetate fuisse, qui infantes suos amarunt baptizari, praecipue cum prae metu mortis eos sine baptismo decedere vererentur: cui opinioni Tert. sese opposuit, ita ut simul indicet, paedobaptismum coepisse invalescere. Haec sunt, quae de antiquitate paedobaptismi, post Apostolorum tempora, certo videntur adfirmari posse: plura enim sine solido fundamento statuuntur.

§. CX. Ex dictis sponte sua elucescit, quid de infantum admissione hoc sec. ad eucharistiam judicandum sit. Cum enim ad eam solis baptizatis pateat aditus, eucharistiam iis ex more recepto non fuisse communiter praebitam, si paedobaptismus nondum in communi fuerit usu, manifestum est. Accedit, de infantum admissione *nullum* sese offerre in-

dicium, ante tempora Cypriani, sec. III., qui primus ejus meminit, ut suo loco patebit. Ex quo dicta de paedobaptismo aliquid quoque roboris acquirunt, cum duo haec sacramenta in Vetere Ecclesia nunquam fuerint, respectu subjectorum, a se invicem separata.

§. CXI. Subjecta *agentia*, quibus sacramenta administrandi jus est, Tert. de bapt. c. 17. his verbis clare definivit: *dandi quidem baptismum habet jus summus sacerdos, qui est Episcopus; dehinc presbyteri et diaconi, nec tamen sine Episcopi autoritate, propter Ecclesiae honorem.* Sic et ante ipsum Just. M. l. c. ubi *πρόεδρος* praeses adpellatur, et diaconis conceditur panis ac calicis distributio, quam Tert. etiam Episcopo adjudicat, dicens, de coron. mil. c. 3, *non nisi e manu praesidentium sumimus*; quod tamen suppleri potest, *ministerio diaconorum*; vel consuetudo Ecclesiarum statui potest variasse. Fortius adhuc illud expressit Ignatius ad Smyrn. §. 8. *rata habeatur eucharistia, ea quae sub Episcopo fuerit, vel cui ipse concesserit: rursus, non licet sine Episcopo, neque baptizare, neque agapen celebrare: quae saepe alibi repetit et inculcat.* Sed licet haec sint testatissima, in controversiam tamen mittitur, num *laicis*, ut adpellantur, seu credentibus in genere, quoque potestas fuerit, et *jus* administrandi Sacramenta ex opinione Veterum? De quo disputatum est inter Grotium, hoc adfirmantem, in diss. de *coenae administratione, ubi Pastores non sunt*, et Petavium, Cloppenburgium, ac Dodwellum, illud negantes. Quae dissertationes junctim editae sunt Lond. a. 1685. Concedit tantum hoc jus Laicis, ex mente Tertulliani, Dodwellus, ubi nullus est confessus, sed negat, communem illam fuisse Ecclesiae opinionem, ut et juris exercitium, seu factum. Mentem candide, tanquam historiam tractans, sicut ubique faciam, exponam, per sequentes theses. 1. *Prima est, mandatum Domini, facite hoc etc., quod Eucharistiae institutionem et celebrationem comprehendit, ad omnes, sine discrimine, fideles pertinere ex mente Tertulliani, et traditioni esse*

esse acceptum unice ferendum, quod a praesidentium manu sumatur. Vid. de coron. mil. c. 3. 2. *Secunda* habet, Laicis idem esse *jus*, si res per se et natura sua spectetur, ac Clericis, ad sacramentorum administrationem, secundum Tertullianum, uti sequentia evincunt. *a.* Mandatum Domini ad omnes extendit fideles: ut modo observavi. *b.* Laici aequae ac Clerici conspectum habent *sacerdotum*. Sic de exhort. castit. c. 7. *nonne et Laici sacerdotes sumus? scriptum est: regnum quoque nos et sacerdotes Deo et Patri suo fecit.* Sumit vero eum titulum eodem sensu, quo Clericis convenit, ut tota series orationis docet; et demonstrare vult, *laicos* etiam esse obligatos ad eam vitae disciplinam, quae Clericis propria est, ut *unam habeant uxorem*, quia eorum idem est ac Clericorum conspectus, illi aequae ac Clerici, quoad *jus*, *sacerdotes* sunt. *c.* Imo diserte declarat, *Laicis* jus esse, munia sacerdotum propria obire: *et offers*, ait, *et tinguis, et sacerdos es tibi soli*, exh. cast. l. c. Petavius quidem *offerre* accepit, non de consecratione sacrae coenae, sed oblatione laica donorum, vel usu eucharistiae, jam ante consecratae, sicut moris erat, *panem sanctificatum* secum sumere: sed illud a Dodwello jam est refutatum, nec ullo modo consistere potest: sicut enim *tinguere* baptismi administrationem, ita *offerre* eucharistiae consecrationem, ac celebrationem, designare debet: praeterea, si diversa Clericorum ac Laicorum *oblatio* ipsi fuerit in mente, argumentum inde pro eadem Laicorum disciplina petere non potuisset.

§. CXII. 3. *Tertia* fert thesis, *praxin*, qua Clerici, et non Laici, administrant sacramenta, non aliunde, quam ex Ecclesiae constitutione, ab ordine, in Ecclesia observando, esse repetendam. *Jus* utrique ordini Clericorum et Laicorum commune est, sed *ordo*, ab Ecclesia introductus, Clerum et plebem distinxit, ita ut *illius* propria sit facta sacramentorum administratio. *Differentiam*, inquit, *inter ordinem et plebem constituit Ecclesiae autoritas*, et honor, *per ordinis confectum sanctificatus*. Quorum sensus est, quem dedi,

ex universa textura clarissimus. Sic et de cor. mil. c. 3. *ex traditione* diserte derivat, et de bapt. c. 17. *Laicis* jus competere baptizandi quoque adfirmat, sed propter Ecclesiae honorem, ut ordo institutus observetur, juris exercitium dicit esse restrictum ad Episcopum, et reliquos Clericos, si Episcopus permittat, ubi laicorum jus clare ponit et adfirmat. Dicit quidem de Monogam. c. 12. *laicos, quum extolluntur, et inflantur, adversus Clerum, sese aequare solum facerdotibus*; sed illud non est ita capiendum, ac si laicorum jus in spiritu eorum inflato fundatum vellet, tunc enim nimis absurde sibi contradiceret, sed ita, quod Laici jus suum, quod vere habent, praetexere soleant superbiae, cum sese in muniis et praerogativis aequare volunt sacerdotibus, non in vitae instituto et officiis: ne dicam, stabilito in Ecclesia ordini sese opponere, superbiae merito adscribendum esse. 4. *Quarta* sit thesis, Tertullianum hanc opinionem non ut sibi privam proferre, sed tanquam vulgo receptam, et non controversam. Loquitur enim ea de re, ut nota, et argumentum inde pro *monogamia* petit, ex conspectu scilicet sacerdotali: quod ceteroquin rite facere non potuisset. 5. *Quinta* denique habet, juris exercitium Laicis non esse concessum, nisi ubi necessitas postulat: uti diserte declarat exhort. cast. c. 7. et de baptism. c. 17. *sufficit*, inquit, *in necessitatibus utaris, sicubi aut loci, aut temporis, aut personae, conditio compellit*, sed loco priore dixerat, *ubi Ecclesiastici ordinis non est confessus, et offers, et tinguis*. Quousque vero illud extendendum sit, cum de *necessitatis* casu non unum sit omnium judicium, nunc non disputo. Quod autem Dodwellus urgeat, de *facto ipso* nihil ex Tertull. constare, adeoque, num Laici jus unquam exercuerint, non patere, illud *a.* parum ad rem facit, ubi enim *jus* adest, et ejus *exercitium* in nonnullis casibus permittitur, illud utique a casu exstante dependet, num vero exstiterit, nec ne, modo potuerit, perinde est; quaestio tota est, non de *facto*, sed de jure tantum. *b.* Jus nunquam

quam fuisse exercitum temere adferitur, imo ex Tert. colligi posset contrarium, cum de re non ignota inter Christianos loquatur; dicit enim, *et offers, et tinguis*, adeoque non esse illud insolitum indicare videtur. Ceterum hanc sententiam non fuisse Tert. privam, sed et alios eam fovisse, observari velim. Ne sequentium sec. doctores citem, ex. gr. Hieron. contra Lucifer. qui dicit, *quod frequenter, si tamen necessitas cogit, scimus etiam laicis licere, Justinum M. eandem tenuisse doctrinam respectu Laicorum Sacerdotum*, aequae ac Clericorum, jam observavit Boehmer Diff. Eccles. X. qui insuper putat, Tert. plus adhuc concedere Clericis quam Justinum; quod suo relictum velim loco. Sufficit, Tertull. ipsum indicare, rem, quam agit, satis notam fuisse, et receptam, uti modo observavi in *tertia* thesi. Denique non erat omittendum, *mulieribus*, secundum Tertull., nec loqui in Ecclesia, nec tingere, aut offerre, ullo casu permissum esse. Vid. de veland. Virg. c. 9. bapt. c. 17. Praescript. haeret. c. 41.

§. CXIII. De circumstantiis, seu *temporibus* sacramentorum, de *locis* enim sacris postea, dicendum restat. Paschatis et Pentecostes, ac spatii intermedii, solenniora fuisse *baptismi* tempora, ita tamen, ut quaecunque alia tempora quoque fuerint licita, ex Tert. de Bapt. c. 17. constat. *Omnis dies Domini est*, inquit, *omnis hora, omne tempus habile baptismo, si de solennitate interest, de gratia nihil refert*. Licet itaque dicta tempora, propter mortem et resurrectionem Christi, ac Spiritus S. effusionem, quarum rerum signum, et pignus, erat baptismus, pro solennioribus fuerint habita, aliis tamen temporibus licite et salutariter conferri quoque poterat. Quod vero ad *eucharistiae* tempus adinet; singulis diebus Dominicis, quoties solenniter in unum conveniebant, eam fuisse a Christianis hoc seculo celebratam ex Plin. ep. 97. lib. X. Just. M. apol. I. c. et can. apost. 9no manifestum est. Sed num mane, an vesperi, sumserint? quaeritur. *Antelucanis coetibus etiam in usu fuisse* docet ex

traditione Tert. coron. mil. c. 3. et ex Plin. l. c. constat: sed non tantum eo tempore, verum etiam *vespertino*, Tert. satis indicat per voculam *etiam* insertam, et cum addit, esse a Domino mandatum tempore *victus*, intelligit coenae tempus vespertinum, quo Christus instituit eucharistiam. Dallaeus de cult. Lat. l. III. c. II. contendit, diebus *jejunii* et *stationum* (quae sunt *semijejunia* usque ad horam *nonam*, seu *tertiam* nostram pomeridianam, de quo mox) eam solitam fuisse celebrari post *jejunium*, seu tempus *stationis*, finitum, adeoque diebus *stationum* hora *nona*, et tempore *perfecti* jejunii, quod ad vesperam durabat *vesperae*, hac nixus ratione, quod S. coena *dirimat* jejunium, adeo ut durante jejuniis ea celebrari non potuerit. Demonstrat hoc ex Tert. de Orat. c. 14. ubi haec occurrunt verba: *similiter et stationum diebus non putant plerique* (scilicet, ex opinione Dallaei, qui spontanee totum diem jejunare decreverant) *sacrficiorum orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit, accepto corpore Domini*: quibus hoc dat consilium Tert., ut *corpus Domini acciperent*, sed *reservarent* usque ad peractum jejunium. Sed videtur mihi vir praeclarus a mente Tert. haud parum aberrasse. 1. Tertull. non loquitur de illis, qui *totum diem* jejunare, sed qui *stationum* diebus ab eucharistiae usu abstinere volebant: illos enim diutius reliquis jejunare velle, nullo indicio prodit. 2. *Stationem per eucharistiam solvi*, Ipse non profert, tanquam suam opinionem, sed illorum, quibuscum agit. Imo 3. diserte refutat rationem inde sumtam, et jejunium per eucharistiam non solvi contendit. Sic enim subjungit, *ergo devotum Deo obsequium, jejunium, eucharistia resolvit, an magis Deo obligat? nonne solennior erit statio tua, si et ad aram Dei steteris?* rursus, et clarissime, *si statio de militari exemplo nomen accipit* — — *utique nulla laetitia, vel tristitia, castris obveniens, stationes militum rescindit.* 4. Quod itaque consilium ipsis dat, *corpus Domini sumtum posse ab iis reservari*, capiendum est hypothetice, si in ea persistant opinione, jejunium solvi per
corpus

corpus Domini. Loquitur itaque cum nonnullis, qui a corpore Domini sibi abstinendum stationum diebus opinabantur, quod jejunio illud non conveniret: sicut enim in solenni paschatis jejunio ab *osculo* et *eucharistia* sibi cavebant, ita in minus solennioribus jejuniis idem esse faciendum putabant: hos homines refutat, iisque scrupulum eximere conatur, vel, si id fieri nequeat, consilium dat, de corpore Domini reservando, usque ad finitum jejunium. Discrepabant itaque ab Ecclesia in eo tantum, quod stationum diebus, ante explicitum jejunium, corpore Domini sibi non licere uti censuerint, et non in eo, quod *totum* diem jejunarint, cum ad *nonam* horam id tantum faceret Ecclesia: de quo et illud testatur, quod per consilium, a Tertulliano datum, suum jejunium manifeste publicassent, quod Tert. in superioribus fieri debere negaverat, si enim non *comederent*, sed *reservarent* corpus Domini, utique se adhuc *jejunare* declarabant

§. CXIV. Sacramentorum administratione explicita, magni momenti materiam adgredior, in Veterum opiniones de eorum natura, et vero conspectu, ac efficacia, inquisiturus. Sunt autem *duo* quaestionis capita, *unum* de praesentia Christi in sacramentis, vel unione ejus cum iis, praecipue eucharistia, *alterum* de vero eorum conspectu ac efficacia. *Prius* caput vehementer est controversum inter Romano-Cathol., Evangelicos seu Lutheranos, et Reformatos, qui Patres in suas solent singuli trahere partes. De qua disputatione mentem, pro more, instar historici, exponam. Veteres diu fuisse, per multa secula, a, sic dicta, *Transubstantiatione* Romano-Cathol., quam notam supponere hic licet, alienos, ex multis evinci potest rationibus, quarum praecipuas digito attingam, et monstrabo. 1. De baptismo eadem ratione ac de eucharistia loquuntur, et sentiunt. 2. adpellant quoque hanc typum, emblema, figuram etc. corporis et sanguinis Christi. 3. Christum esse in coelo, et a terra corporaliter absentem, crediderunt: 4. non ore cor-

Tom. III. Ooo poris

poris ulla ratione manducari, sed spiritualiter, statuerunt, 5. nec ab omnibus, qui eucharistiam sumunt, sed tantum a veris credentibus, corpus ac sanguinem Christi comedi ac bibi 6. Panis et vini nomine insigniunt aequae post ac ante consecrationem. 7. Argumenta, a ratione et sensibus nostris desumpta, pro indubiis habent veritatibus etc. Quae, et quorum similia, ex Patribus, hujus quoque sec., facile demonstrari possent, si illud ab aliis non esset abunde factum, et nobis alia, magis peculiariora, non essent agenda, et, Veterum genuina sententia in lucem protracta, reliquae opiniones non sponte evanescerent. Qui Transubst. ex Patribus conati sunt destruere inter Reformatos, duplicem fere tenuerunt viam. Alii, per singulos eundo Patres, eorum doctrinam hac parte in lucem protraxerunt, quorum princeps merito est habendus Edm. Albertinus, apud Parisiensem, qui Charentoni Synaxes habuerunt, V. D. minister, tribus hac de re scriptis libris, in quorum *primo* ex ratione et Script. S. disputat, *secundo* ex Patribus sex primorum seculorum, *tertio* gradus et modos exponit, quibus ad Transubst. prolapsi sunt: quam eandem fere methodum tenuit, qui conferri quoque meretur, anonymus, qui Gallice conscripsit libellum, cui titulus: *response a un livre, intitule, L' Office de sacrament*. Alii argumenta contra Transubst. in genere ex Patribus depromserunt, et de origine ejus discernerunt. Inter quos excellunt D. Blondellus, in libro Gall., *eclaircissements de la controverse de l' eucharistie*. J. Claude in libro, *Response aux deux traites, intitules, la perpetuite de la foy touchant l' eucharistie*, nec non contra Arnaldum, qui libro Claudii se opposuerat, in quo illud praecipue agit Claudius, ut demonstret, Ecclesiam Graecam, et per Orientem, fuisse ab hoc dogmate semper alienam. Commendari denique meretur M. Larroque *hist. de l' eucharistie*. Alios scriptores mitto, tantum ab altera parte conferri cum iis velim autores Catholici libri, cui titulus, *la perpetuite la foi, touchant l' eucharistie*.

§. CXV. Hi autores Reformati in ea passim fuerunt opinione, Christum, secundum Patres, in eucharistia sacramentaliter et mystice esse praesentem, corpus vero Christi adpellari panem, quod figuret, in pignore exhibeat, denique vim corporis Christi possideat, quatenus eundem effectum per gratiam Christi praestat. Hanc fidem autumant Veteres tenuisse usque ad medium sec. VII^{mi}, quando Anastasius Sinaita, et dein sec. VIII. Joh. Damascenus, in Graeca Ecclesia paululum a Vet. sententia deflexit, *inpanationem* statuendo, seu Divinae naturae cum pane unionem; donec sec. IX. Transubst. fuerit per Paschasium Radbertum introducta, etsi Blondellus ipsum adhuc inpanationem statuisse contendat. Sed nostra habet opinio, Veterum per omnia secula praecedentia eandem, quae Damasceno tribuitur, fuisse sententiam, adeoque eos censuisse, divinam Christi naturam, seu Spiritum Dei, sese cum pane et vino univisse, fere sicut cum humana natura Christi, ita ut panem et vinum occupaverit, et infederit, ac spirituales, et vivificantem, vim cum iis communicaverit: sed quae unio interiorum panis et vini naturam aequae salvam reliquit, ac humanam naturam; adeo ut panis et vinum vere manserit: videntur praeterea rem spirituales, cum iis conjunctam, tanquam quid *igneum* percepisse, quod pervadere, seu permeare, potuerit panem et vinum. Ceterum elementa illa, tam arcte cum divina natura unita, constituerunt typum et figuram corporis et sanguinis Christi, cum eadem natura divina uniti, ita ut in eucharistia panis et vinum locum corporis ac sanguinis Christi teneant, eandemque vim cum veris credentibus, eucharistiam sumentibus, communicent. Qua eadem ratione de *baptismo* senserunt et locuti sunt. Prope ad nostram accedere videtur sententiam P. de Marca, cujus tractatus exstat in *collectione diversorum tractatuum de Eucharistia*, lingua Gall. edita Roterodami, nisi quod eam opinionem tantum mansisse opinatus fuerit usque ad Chrysostomum, et, praeter divinam naturam, quoque *carne* Christi

Christi *spiritualem* cum pane unitam esse voluerit: quod si quid aliud sit, ac relatio et *δύναμις* vis carnis Christi, minus verum, simul inexplicabile, est. Sed propius accessit anonymus, et mentem nostram exposuit, simul demonstravit, in libello Gall., Genevae edito a. 1730., cui titulus *pieces fugitives sur l'eucharistie*: qui sero ad manus nostras pervenit, et cum nostris conferri meretur.

§. CXVI. Misso Ignatio, qui nimis generaliter loquitur, corpus et sanguinem Christi simpliciter memorans in eucharistia, uti ad Philadelph. §. 4. Smyrn. §. 7. et alibi, auspicia demonstrationis thesios nostrae sumo a Justino M., qui egregium suppeditat testimonium, his verbis in Apol. vulgo II. §. 86. expressum: *sed, quemadmodum per verbum Dei Christus incarnatus servator noster carnem et sanguinem pro salute nostra habuit, ita quoque incarnati Jesu carnem et sanguinem esse accepimus eam alimoniam, quae per orationem verbi, ab Ipso profecti, cum gratiarum actione consecrata est: ex qua sanguis et carnes nostrae, per mutationem (seu concotionem) aluntur.* Ex quo loco duo nunc tantum in rem nostram colligimus: *unum* est, panem et vinum fieri corpus Christi *δι' ευχης λόγῳ, τῷ παρ' αὐτῷ* per orationem, seu invocationem verbi, scilicet Christi, quod ab Ipso, scilicet Patre, est. Sic enim verba intelligenda esse, supra jam notavi, quorum sensus est, *alimentum, gratiarum actione per pre-cationem, seu invocationem verbi, a Deo orti, esse consecratum*, ita ut panis vi unionis cum divina natura fuerit corpus Christi factus. Alterum est, unionem *λόγῳ* verbi cum pane comparari cum ejusdem unionem cum humana natura, tradique, eandem ob rationem panem adpellari corpus Christi, ob quam corpus ejus adpellatur corpus *ἐκ λόγῳ* verbi, seu divinae naturae; quia eadem fere ratione utraque haec sese habet unio. Ne quis autem opponat, eousque non esse comparisonem extendendam, is ad animum revocet, comparisonem ceteroquin fieri ineptam et impertinentem, cum in unione cum verbo, natura divina, ratio denominationis corporis

corporis Christi constituatur, praeterea diserte dici, *panem* eodem modo vocari corpus Christi, quo ipsum ejus *corpus*. Unio itaque oportet intelligatur fere eadem, ita ut panem occupaverit; cum alioquin simile non quadraret. Accedit, illas phrasas, *caro factus est sermo*, et *hoc est corpus meum*, aequipollere apud Just. M., ut ex textu patet: qua ratione itaque *caro* dicitur *verbi corpus*, et cum *verbo* unita est, eadem etiam *panis* cum *verbo* conjunctus constituitur *corpus* Christi, quatenus idem *spiritus* et *carnem* et *panem* insidet.

§. CXVII. De Irenaei doctrina iudicium est ferendum ex duobus locis, secum collatis, adv. haer. l. IV: 18. et l. V. c. 2. quae eo tantum scopo considerabo, ut thesios nostrae veritas in lucem prodeat. Priore loco in eo est, §. 5. ut *resurrectionis* nostrae fidem contra Gnosticos demonstret ex eucharistia, his usus verbis. *Offerimus enim ei, quae sunt ejus, congruenter, communionem et unitatem adnunciantes, et carnis ac spiritus resurrectionem confitentes: quemadmodum enim qui est e terra panis, percipiens evocationem Dei, non amplius communis panis est, sed eucharistia e duabus rebus constans, terrestri et coelesti; ita et corpora nostra percipientia eucharistiam, jam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia.* Quae comparatio ut, menti Irenaei congruenter, illustretur, hac ratione est explicanda: *sicut in pane est res terrestris, seu ipse panis, et coelestis, quae est vis et substantia Christi divina, ita corpora nostra eucharistiam, ex duabus illis partibus constantem, participantia, praeter corruptibile, quod caro est, habent immortale principium, in vi illa divina eucharistiae situm, quae, corpus occupans, incorruptibile cum eo communicat principium.* Cui argumentationi ut aliquid infundatur lucis r. notandum est, in eucharistia duas statui res arcte unitas, *terrestrem et coelestem*, quarum illa est *panis* ipse, quem ideo in praeced adpellavit ἀπὸ γῆς ἄγρον panem e terra, haec vero, seu res *coelestis*, divina Christi natura; uti ex ipsa pericopa luculenter patet: panem enim

adsumere ἐκκλησιν Θεῷ evocationem Dei adfirmat, et per hanc invocationem, dicit, panem non amplius communem panem manere, sed praeter terrestre quid consequi coeleste; quod utique in divina et coelesti illa virtute consistat necesse est. *Evocatio* autem Dei est illa τῷ λόγῳ verbi invocatio, ut sese cum pane uniat, et ita panis fiat corpus Christi: concinit plane phrasis Just. M. qua *precatio verbi* adpellatur, ut modo vidimus. 2. Eucharistiam observandum est non tantum dici corpus alere ad vitam temporalem, sed et inmortalem, ac aeternam, communicare enim cum corpore spiritum et vim vivificantem, quatenus res divina panis pervadit corpus, et ad immortalitatem praeparat. Quod duplici ratione intelligi potest, *una*, quatenus *relativa* constituitur, vi eucharistiae, unio inter spiritum Christi et corpora nostra, qua, tanquam spiritus Christi membra considerata, in vitam revocari debent, uti in Christo locum habuit: *altera*, quatenus corporis nostri aliquae partes vi illa spiritus Christi pervaduntur, et per illam ab interitu liberantur, ita ut, corpore soluto, illae partes semper durent, quae instar grani per spiritualem illam virtutem in novum corpus excrescent. Quod utrumque ex ejus mente conjungendum videtur, ut ex loco posteriore clarius elucescit. 3. Ex dictis lucem mutuantur, dabuntque vicissim, verba obscura, minus recte passim intellecta, in initio pericopae; *offerimus ei τὰ ἴδια propria* (h. e. proprias ejus creaturas, *panem* et *vinum*, quae Gnostici non Patris Domini Jesu, sed illius Dei *propria* dicebant, qui creator ab ipsis habebatur) ἐμμελῶς κοινωνίαν καὶ ἑνώσιν ἀπαγγέλλοντες, καὶ ὁμολογῶντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν, sed versio vetus Latina habet, *congruenter communicationem et unitatem praedicantes carnis et Spiritus*: secundum quam verba ὁμολογῶντες ἔγερσιν expungenda sunt, quod verius videtur, cum *spiritus resurrectio* vix recte dici possit, non tam, quod *animae* tribui nequeat, quam quod πνεῦμα *spiritus* apud Iren. non *animam*, sed spiritum divinum denotet, seu principium inmortale, in nobis principium et causam resurrectionis. Sic

l. V. c. 6. *quum spiritus commixtus animae unitur plasmati, propter effusionem spiritus, spiritualis et perfectus homo factus est: rursus ibid. commixtio et unio horum omnium (spiritus, animae, et corporis) perfectum hominem efficit: clarius adhuc c. 9. ubi ab hoc spiritu derivatur resuscitatio: accedit, ratiocinio Irenaei versionem Latinam rectius convenire, ut sequens docebit explicatio, quae mentem Irenaei huc redire evincit: eucharistiam, quatenus ab Ecclesia exponitur, optime respondere communioni carnis et spiritus: quae unio est cum in Christo capite, tum in credentibus, membris ejus, ut modo exposui, et Iren. mox declarat: huic vero unioni respondet eucharistia, quod carnem et spiritum Christi contineat, hunc vere, illam typice, simul propter et per hunc, quia enim spiritus Christi est in pane, ideo corpus Christi dicitur, et locum corporis ejus tenet; porro, quod unionem carnis et spiritus in credentibus efficiat, spiritum vitalem cum iis communicando. Qua ratione hic locus recte sese habet, et opinionem nostram luculenter roborat: eucharistia enim, ut huic unioni respondeat, spiritum vitalem Christi secum debebat habere unitum. Possent quoque verba §. 4. Judaeos non recte offerre, quia non habent verbum, quod offertur Deo, nostrae opinioni convenienter exponi, cum enim divina natura, seu verbum, cum pane conjuncta sit, posset quoque dici offerri, nam per verbum panis fit corpus Christi: sed rectius putem legi, quod aliqui Codices habent, per quod offertur Deo; quod textui melius respondet.*

§. CXVIII. Plura ex posteriore loco petere possem argumenta, sed in pauca contraham. Praeterquam quod eodem modo, quo antea, de resurrectionis virtute, ex eucharistia repetenda, ratiocinetur, quod repetere nihil attinet, panem et calicem diserte dicit ἐπιδίδωσθαι, προσλαμβάνεσθαι, percipere, adsumere, verbum Dei, et sic fieri corpus Christi. Subjungo egregium in rem locum ex fragmento Pfaffii, quo, invocamus, inquit, spiritum S., ut exhibeat hanc victimam et

panem corpus, et poculum sanguinem Christi. Ubi notetur; Spiritus S. unionem cum pane statui, sicut ante divinae naturae Christi cum eo. Quam stili differentiam tollere licet ex eo, quod *sermo* et *spiritus* saepe inter se alternentur, vel et ita conjungantur, ut ad idem effectum concurrant, divina quoque Christi natura eodem Spiritus S. nomine veniat. Christus itaque cum pane unitus ex eo *corpus* suum facit, vim corporis Christi in pane praestat Spiritus S. Sic et Clem. Alex. Paedag. II: 2. *ἰσχύς τῷ λόγῳ τὸ πνεῦμα vis verbi spiritus est*, et I. I: 6. *Dominus spiritus et verbum*, et sermo Dei *πνεῦμα σαρκείμενον spiritus incarnatus*.

§. CXIX. Clementis Alex. doctrina, qua nostra de fide Patrum hac parte opinio egregie firmatur, erui potest ex Paedag. I. II. c. 2. ubi de mixtura aquae et vini in eucharistia differit: sed prolixior est locus, quam ut exhibere, et obscurior, quam ut sine paraphrasi dimittere possim. Ratiocinium ejus, totum legendum, huc redit summatis. In eucharistia est vini et aquae mixtura; vinum est sanguis uvae, adeoque recte sanguinis Christi nomine insignitur, quatenus sanguis Christi spiritualis est. Duplicem autem esse adferit Christi sanguinem, corporeum et corruptibilem, ad remissionem peccatorum effusum, et spiritualem, quo inungimur h. e. intus illinimur, ut potu, quem quis bibit, qui spiritualis sanguis in eucharistia bibitur, adeoque vinum est: sed est iste sanguis vis Christi sanctificans et salvans, quae ὁ λόγος καὶ πνεῦμα sermo et spiritus est: quem sanguinem dicit porro uniri et commisceri cum vino, ita ut vi istius unionis vinum sit sanguis Christi spiritualis, seu potus cum λόγῳ sermone mixtus. Commiscetur praeterea huic vino aqua, quae vim vini, atque adeo spiritualis ejus sanguinis, participat, virtute vini aquam occupante et penetrante. Hanc aquam dicit hominem reddere salutis et immortalitatis participem: sicut enim aqua cum vino, seu sanguine Christi mystico miscetur etc., fidelis, qui eucharistia utitur, cum spiritu Christi vivificante, et ad vitam ac immortalitatem praepara-

praeparatur: ut vinum cum aqua, dicit, ita spiritus cum homine miscetur: rursus, sicut πάτος καὶ λόγος potus et sermo secum commiscetur, ita et homo fit θεῖον κρέμα, quippe qui spiritu et verbo contemperatur. Denique, cum sanguinem Christi bibimus in eucharistia, spirituali sanguine inungimur, h. e. interne illinimur, quatenus χρίσματος unctionis spiritus participes evadimus. Ratiocinio, nimis subtili, aliquatenus exposito, argumenta, ad nostram de mente Patrum opinionem demonstrandam, paucis exhibebo. 1. Eucharistiam cum adpellat κρεῖσσιν ποτὶς τε καὶ λόγος mixturam potus et verbi; divinae naturae Christi cum vino et aqua commixtio, seu arcta unio, necesse est admittatur. 2. Vinum dicitur sanguis Christi spiritualis, quo inungimur intus, et in quo vis ac virtus λόγος verbi consistit. Unde, vim verbi esse in vino, propter quam vinum est sanguis Christi, elucescit. 3. Bibere sanguinem Christi in eucharistia est participare ejus incorruptibilitatem, quae est aeterna Domini virtus; quae cum vino itaque conjuncta est. Ceterum conferri quoque merentur, quae ib. l. I, c. 6. habentur. Quod autem l. II. c. 2. p. 186. sermonem adfirmat allegorice adpellari vinum, officit quidem Transubstantiationi, sed non nostrae thesi: si enim vera sit lectio, per λόγον sermonem intelligitur ejus sanguis; cum de verbo pro nobis effuso loquatur ad remissionem peccatorum, vinum allegorice significat sanguinem, sed est sanguis Christi mysticus, seu cum sermone unitus; ut modo notavi. Verum lectio mihi est suspecta, nec textui optime respondet, rectius longe pro τὸν λόγον legeretur τὸ αἷμα, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχεόμενον sanguis pro multis effusus.

§. CXX. Ad Tertullianum festinans, verbo tantum adringam Theodoti, licet Gnostici, locum in Excerptis Clem. Alex. §. 82. obvium, et in rem nostram egregium. Panis ibi dicitur sanctificari, vel consecrari, per virtutem nominis (Christi qui super eucharistia invocatur) nec amplius manere quod ante erat, sed virtute illa transmutari (μεταβεβλησθαι converti) in virtutem spiritualem. Unde manifestum est, vir-

tutem illam divinam Christi sese cum pane unire. Qua eadem ratione ibid. loquitur autor de *baptismate*, quem *περο- λαμβάνειν* accipere dicit *sanctificationem*. Sic et Marcus aliquis Gnosticus dixit apud Origen. contra Marcion., sect. I. redemptorem communicare *Spiritum per eucharistiam, in quam venit*. Tertullianus, ad quem pergo, etsi nusquam distincte explicuerit mentem de eucharistia, fecit tamen illud respectu *baptismi*, nostrae sententiae convenienter, unde ad eucharistiam concludendum est, cum utriusque sacramenti eadem fuerit ratio. Celebris in primis locus est in lib. de *baptismo* cap. 4. ubi 1. baptismum comparat cum *aquis* Gen. I. super quibus ita se agitavit spiritus, ut sese cum iis univ- erit, et vim spirituales iis indiderit. 2. Regulam ponit, quae hanc diserte comprehendit opinionem: *quoniam sub- jecta quaeque materia, ejus, quae desuper inminet, qualitatem rapiat necesse est, maxime corporalis spirituales, et insidere fa- cilem, per substantiae suae subtilitatem*. Denique mentem de baptismo clare in haec verba explanat: *igitur omnes aquae de pristina originis praerogativa sacramentum sanctificationis conse- quuntur, invocato Deo*: (qua eadem locutione Veteres de eu- charistia uti solent) *supervenit enim statim spiritus de coelis, et aquis superest, sanctificans eas de semetipso, et ita sancti- ficatae vim sanctificandi combibunt*. Denique de eucharistia loquens eandem opinionem, sed indirecte et obscurius, ex- pressit: sic de *resurr. carn.* c. 37. *carnem Christi panem ad- pellat spirituales, et de spiritu ejus vivificante explicat, cum carnem nihil prodesse dicit, sed spiritum prodesse, vivificat enim, inquit, qui spiritus sermo est*. Sic et ib. c. 8. *caro corpore et sanguine Christi vescitur, ut et anima de Deo saginetur*. Deus ergo, seu divina natura, arcte, secundum Tert., unita est cum pane.

§. CXXI. Alterum caput, ad sacramentorum pertinens in- tellectum, verum eorum complectitur, ex mente Veterum, conspectum, non in eo situm, respectu eucharistiae, ut inde ordiar, quod sit verum sacrificium hilasticum, quod Romano-

Romano-Cathol. contendunt, aut signum tantum, sigillum, et pignus, quod Reformati volunt, sed in eo, quod sacrificii Christi memoriam renovet, ac gratiam invisibilem, instar medii, conferat. De quo differendum est distinctius. Veteres eucharistiam adpellasse *προσφοραν* oblationem et sacrificium, ministros *sacerdotes*, et mentiam *aram*, lubens concedo, Tert. de Orat. c. ult. diserte, *nonne solennior erit statio tua, si et ad aram Dei steteris?* vid. et exhort. castit. c. 10. Ignat. in Epist. saepe, uti ad Ephes. §. 5. Philad. §. 4. et alibi *θυσιασθεις* altaris notionem adhibet. Eucharistiam quippe oblationem vocarunt, et ministros *sacerdotes*, uti Iren. adv. haer. IV: 18. et Just. M. ap. II. c. 85, 87. et contra Tryph. p. 260, 345. Ignatius saepe, et canon Apost. 3, 4, 8, 31, 46. ne alios in re clara, quae controverti non debet, citem. Majoris fuerit, verum hujus adpellationis tradidisse intellectum. Veteres de proprie sic dicto sacrificio hilastico, seu expiatorio pro peccatis, non intellexisse *a.* ex Iren. l. IV: 18. manifestum est, quippe qui, *altare*, ad quod munera nostra deferuntur, in coelis esse, declarat, quo, inquit, *preces nostrae et oblationes diriguntur.* *b.* Inde firmatur, quod sacrificii ejusmodi nusquam inmeminerint, et longe alias dederint ejus adpellationis rationes, et longe alio oculo eucharistiam fuerint intuiti. Quod clarius exponere adgredior.

§. CXXII. Eucharistiam i. pro oblatione munerum et donorum, in signum grati animi, habuerunt. Cum enim *panem et vinum* signum ac pignus corporis sui instituisset Christus, ipsa illa elementa Veteres considerarunt tanquam praestantissimas Dei creaturas, et eximia Dei dona, quae omnium Dei beneficiorum corporalium figuram gerere, et quasi primitiae, adspici possint. Ut itaque Deum creatorem ac Rectorem beneficium celebrarent, seseque grata mente illa beneficia recolere, demonstrarent, haec munera in sacros destinarunt usus, et sic Deo quasi offerebant. Quae oblatio *sacerdotibus*, seu ministris sacrorum, proprie fieri di-

cebatur, cum quod in eorum et pauperum sustentationem cedebant, tum quod ex illis eucharistiam debebant conficere. De quo conspectu cum supra exposuerim, ubi de actibus eucharistiae praecedentibus egi, hic monuisse suffecerit. 2. Postquam panis et vini elementa per preces essent consecrata, adeoque corpus et sanguis Domini facta, sacrificium adpellarunt quoque, quod Deo directe et immediate offerebatur, sed hoc sensu *α.* quod sit memoriale sacrificii Christi, semel facti in cruce. Sic Tert. de anima c. 17. *Christus*, inquit, *vinum in sanguinis sui memoriam consecravit*. Just. M. contra Tryph. p. 260. offerri diserte dicit *εις αναμνησιν τῆ παθης in recordationem passionis*. Vid. et p. 345. *β.* Preces et gratiarum actiones Deo in eucharistia offerrent, partim quod corpus Christi in remissionem peccatorum dederit, partim ut ejus gratiam inpetrarent, quam rationem Just. M. l. c. clare tradit. Tert. de Orat. c. 14. *sacrificiorum orationes* adpellat. Ignatius in historia martyrii ejus coram Imperatore confessus est, *se esse sacerdotem Christi, et ei quotidie sacrificare sacrificium laudis*. Quo etiam pertinet, quod Iren. IV: 18. *altare in coelis esse dicat, ad quod preces, et oblationes diriguntur*. Insigne quoque est Athenagorae testimonium, in legat. §. 12. quo nullum aliud sacrificium Christianis esse dicit, quam *ἀναιμικτον incruentum*, quod tradit esse cultum rationalem.

§. CXXIII. 3. Sed quid utilitatis sacramenta adferunt fidelibus, iis debite utentibus? et quis verus est hac parte eorum, ex mente Veterum, conspectus? Habuerunt non tantum, ut putatur, pro signo ac sigillo, sed pro mediis, ex opere operantis, gratiam invisibilem conferentibus: ex opere operantis, dixi, et non opere, ut dicitur, operato, quia non nisi cum fidelibus, qui animo puro accedunt, eam gratiam communicari statuerunt: ita etiam, ut qui alio sacramentis utuntur animo, iudicium sibi edant et bibant. De quo insignis exstat Origen. locus in comm. ad Matt. p. 411. supra quoque citatus: ubi totum hoc negotium egregie exponitur.

ñitur. Ejusmodi vero insitam, vel comitantem, virtutem Veteres sacramentis tribuisse, ex supra disputatis de unionē λόγῃ sermonis, seu divinae naturae, cum iis facile elucescit. Addam nonnulla testimonia alia. Ignat. ep. ad Ephes. panem adpellat φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τῷ ἀποθανεῖν *pharmacum immortalitatis, antidotum ne moriamur, sed semper vivamus in Christo*. Cui plane concinit Iren. adv. haer. IV: 18 et V: 2. ubi corpora nostra vim incorruptibilitatis induere dicit per eucharistiam. In eandem conspirat mentem Clem. Alex. Paed. II: 2. cui *bibere sanguinem Christi* est, incorruptionis Domini participem fieri; et spiritum cum homine commisceri, ut sit θεῖον κρέμα, et quae sunt alia. Sic et I. I c. 6. caro Christi dicitur eos, qui ex hominibus coelestes sunt, *ad incorruptionem nutrire*. Conferenda denique sunt, quae modo in medium produxi ex Tertulliano.

§. CXXIV. Cum baptismo, ut de ejus efficacia in specie agam, vim regenerantem, et spiritus communicationem, conjunxerunt Veteres. Just. M. ap. II: 79. id ipsis verbis adfirmat, et eo dictum Christi Joh. III. *nisi regniti fueritis ex aqua et spiritu regnum Dei non intrabitis* adplicat; et §. 80. φωτισμὸν dicit, adpellari baptismum, quia mentes baptizatorum illuminantur. Praeterea cont. Tryph. p. 231. dicit, *baptismum solum lustrare et purificare posse poenitentiam agentis; ubi et aqua vitae adpellatur*: Vid. etiam p. 261. Quo etiam pertinet, quod baptismus vocetur σφραγίς ἡ ἐν χριστῷ *sigillum Christi*, quatenus sicut nota quaedam militibus, ita fidelibus spiritus inponitur, ut alibi ait Chrys. de quo vid. Grabe, spicil. Patr. sec. I. in notis. Iren. adv. haer. III: 17. dicit, Christum potestatem regenerationis in Deum dedisse Discipulis, cum eos ad baptizandum mitteret: sic et ib. §. 2. *corpora enim nostra per lavacrum illam, quae est ad incorruptionem, unitatem acceperunt, animae autem per Spiritum*. Sed egregie hanc in rem differit Clem. Alex. Paedag. I: 6. *Tincti illuminamur, illuminati in filios adoptamur, adoptati perficimur, perfecti immortales reddimur*, unde baptismus adpellatur gra-

tia, illuminatio, perfectum lavacrum, quas voces ibi exponit. Rursus, haec vincula quam celerrime remittuntur, humana quidem fide, divina vero gratia, cum nimirum remittuntur peccata ἐν τοῖς πασινοῖς φαρμάκῳ λογικῷ βαπτίσματι: rursus ibid. qui tingimur absterfis peccatis, quae divino spiritui quodammodo tenebras offundebant, liberum, ab omnique impedimento vacuum, et lucidum habemus spiritus oculum, quo quidem solo, quod divinum est, intuemur, coelitus influente nobis sancto spiritu. Sic et in lib. Q. D. S. §. 42. ubi φυλακῆριον phylacterium vocatur. Eodem manifeste collineat Tertull. doctrina. Sic de Poenit. c. 6. divinum beneficium, id est, abolitionem delictorum, initur is aquam saluum esse adfirmat, sed non nisi resipiscen-
tium respectu. Denique in lib. de bapt. mentem fusius exposuit, ubi aquis per unionem cum divina virtute vim sanctificandi tribuit: ut supra observavi. Quod vero c. 6. dicit, nos aquis Spiritum S. non consequi, sed in aqua emendatos Spiritui S. praeparari, illud hac ratione capiendum est, ut sensus sit, baptismum poenitentibus conferre remissionem peccatorum, eosque sanctificare, ut ad communionem Spiritus S. apti sint, qui, ut olim per inpositionem manuum ab Apostolis conferebatur in baptizatos, sic nunc etiam lotis datur, ut per eum ducantur, et ad immortalitatem praeparentur. Quae genuina est Tertull. doctrina, ex toto libro facile petenda.

§, CXXV. Baptismo cum aequaverint, vel et praetulerint, martyrium, de baptismo martyrii aliquid monendum restat: pluribus enim opus non est, cum de eo, ejusque fundamentis, integram scripserit dissertationem Dodwellus, quae est Cyprianica XIII. Veteres martyrium eorum, qui vel baptizati, vel catechumeni, in unitate saltem Ecclesiae erant, considerarunt, tanquam sacramentum aliquod, quatenus baptismum aquae, si sine eo quis moreretur, suppleverit, vel, si baptizatus esset, consummaverit, et perfec-
rit; adeo ut martyrium, vel, ut adpellabatur, sanguinis baptismum, ipsi aquae baptismo aliquatenus praetulerint, quip-
pe

pe quo peccata perfecte auferebantur, et ea, post baptismum commissa, expiabantur, ac homo cum Deo arctius uniebatur. Inter Ignatii fragmenta est apud Grabe Spicileg. Patr. sec. II. *Schismatis peccatum ne quidem sanguinem martyrii delere posse. Videtur, inquit Clemens Alex. Strom. IV: 9. martyrium esse ἀποκαθάρσις ἀμαρτιῶν expurgatio peccatorum cum gloria. Tert. de poenit. c. 13. secundum appellat intinctionem; et de bapt. c. 16. dicit, hic est baptismus, qui lavacrum et non acceptum repræsentat, et perditum reddit, ubi etiam a baptismo martyrii, quo Dominus tinctus est, et quod aqua et sanguis e latere ejus effluerit, martyrii baptismum repetit: in Scorpiace c. 6. dicit, poscit Deus secunda solatia, extrema præsidia, dimicationem martyrii, et lavacrum sanguinis exinde secutum: rursus ib. c. 12. sordes quidem baptismate abluuntur, maculae vero martyrio candidantur, vid. etiam de Pudicitia cap. 23. Elegans quoque est locus apud Origen. ad Matt. p. 416. quem citasse suffecerit.*

§. CXXVI. Alia cum Veteres, quantum constat, non novierint sacramenta, nisi forte specie tenus *confirmationis*, sec. sequente, de quo postea dicam, ad *Jejunia*, alteram cultus ritualis partem, pergo. Quae Veterum fuerunt hoc tempore jejunia, e Tert. de Jejuniis, et Epist. Irenaei apud Euf. H. V: 24. repetendum est. Sed e recentioribus consulendi sunt ex Reformatis J. Dallaeus de *Jejuniis et quadragesima*, et Larroquanus Advers. S. l. I., ut et Beveregius in Canon. Apost. vindicatis l. III. ubi quadragesimae antiquitatem demonstrare conatus est: ne alios memorem. Jejunium, vere sic dictum, situm fuit hoc seculo in abstinentia a quovis genere cibi, et non *carnis* tantum, ut postea factum est, quando *Xerophagiae* et *ichthyophagiae*, seu aridorum et piscium esus, introduci coeperunt tempore jejuniorum. Tertull. l. c. contra Catholicos, quos *psychicos carnales* adpellat, disputans, diserte c. 2. dicit, illos damnare *aridorum victum*, et defendere, omnia, quae in macello venduntur, aequè esse licita: sapere vero eam Montanistarum

consuetudinem superstitionem Ethnicam et Judaicam, praeterea Apost. inter daemonum doctrinas retulisse 1 Tim. IV. abstinenciam a cibis, quos Deus condidit. Marcionitas quoque pisces, seu maris copias, sanctiorem deputasse cibum, tradit Tert. adv. Marc. I: 14. Carnis vero et vini abstinenciam praecepisse Marcionem et Tatianum ad destruenda et despicienda opera Creatoris, Idem refert de Jejun. c. 15. Ad quos etiam, ut opinor, respicit Canon Apost. 5^{imus}, quo excommunicatio denunciatur iis, qui a nuptiis, carne et vino, sibi cavebant, non δι ἀσκήσιν, ἀλλὰ διὰ ἐδελυγίαν propter exercitationem, sed detestationem, blasphemantes et accusantes Creationem. Ex quo, Christianos ipsos in jejuniis carnis et vini usu sibi interdixisse propter ἀσκήσιν exercitationes, minus recte colligi solet, cum jejuniorum nulla fiat mentio, tantum ἀσκήσεως exercitationis; ita ut illud tantum significetur, fuisse ascetas inter Christianos, qui ab illis rebus abstinebant in perpetuum; cujus et in eo est indicium, quod carnis et vini non tantum, sed et nuptiarum usus ipsis fuerit vetitus. Canon ergo vult, illos ascetas, qui propter ἀσκήσιν exercitationem simpliciter abstinebant, esse ferendos, nec cum haereticis, qui in contumeliam creatoris id faciebant, esse confundendos. Cujus ἀσκήσεως exemplum prae-buit Alcibiades, ne alios proferam, cujus mentio est apud Euf. H. V: 3. Montanistas quoque propter talem exercitationem ab illis cibis abstinuisse, ex Tert. l. c. clarissimum est. Quando autem, et qua ratione, locum in Ecclesia habere coeperunt xerophagiae et ichtyophagiae, hujus non est loci, inquirere: illud observasse suffecerit, Catholicos tempore Tert. jam aliquando pane et aqua in jejuniis visitasse, ut ipse de jejun. c. 13. adserit, sed, quod expresse addit, ex arbitrio, non imperio, id fecisse, non ex lege aliqua Ecclesiastica: quod sec. VII. demum coepit. Illustratur quoque, quod Tert. de pane et aqua tradit, ex Herm. Past. l. III. simil. 5., ubi Angelus ei praecipit, die jejunii nil gustare aliud, ac panem et aquam.

§. CXXVII. Durabat memoratum jejūnium, si plenum erat, ad *vesperam*, si semi-jejūnium, vel *statio*, ad horam *nonam*, nec *prandio*, ut postea, fuit interruptum, sed *coena* fiebat, exceptis Montanistis, qui stationes quoque ad *vesperam* protrahebant, in quo a Catholicis damnati sunt, teste Tert. de Jejun. c. 1, 10. Sed, *tempora* jejunii e more Veterum definitivisse adcuratius, operae pretium fuerit. Quo fini in *publica et privata* distinguenda sunt; quorum haec erant *libera*, in cujusque posita arbitrio, quae singuli, urgentibus circumstantiis, sibi libere injungebant: statuta itaque non erant, nec certis temporibus adfixa; licet forte stationum dies passim ad ea fuerint selecti; uti Herm. Past. instituisse videtur, loco modo citato, ubi, eam etiam ob rationem, *stationum* nomine insignita sunt. *Publica* jejunia fuerunt, vel *perfecta*, vel *imperfecta*. Quorum haec bis per hebdomadam, feria *quarta*, qua Christus a Juda proditus est, et *sexta*, qua passus est, celebrari solebant, de quo vid. saec. III. scriptor Victorinus, apud Cave in Hist. Litt. Epiphanius autem duplicem commisit in *exposit. fidei* errorem, cum ea ab institutione Apost. derivat, et feriae quartae stationem inde repetit, quod Christus eo die comprehensus sit: *posterius* enim historiae evangelicae repugnat, et verior ratio in prodicione Judae ponitur, uti est in Const. Apost. l. VII. c. 23. Prius ex Tert. falsi convincitur, cum ejus tempore *stationes* certa lege nondum fuerint definitae. Ipse enim de Jejun. c. 10. diserte habet, Catholicos dicere, *ex arbitrio hoc munus esse obeundum*, qui etiam antea c. 2. dixerat, eos in illorum dierum observatione *passive currere*, h. e. passim et pro arbitrio, addit enim, *neque sub lege praecepti*. Quo facit, quod Apollonius accusaverit apud Euf. H. V: 18. Montanum, tanquam qui *primus* leges jejuniorum fixerit, sed post Tertull. tempus videntur mox *stationes* praescriptae, et jejuniis dicatae. Utique Canon Ap. *61mus* illud sub excommunicationis poena sancivit. Clem. Alex. Strom. VII. p. 877. quoque tradit,

Tom. III.

Q99

Gnosti.

Gnosticum suum, eo nomine dignum, *scire jejunii quartae et sextae feriae aenigmata*, dicitur enim, ita pergit, *ille dies Mercurii, hic vero Veneris, jejunat itaque per vitam ab avaritia et libidine*, quae Mercurii et Veneris sunt vitia. Sed hoc non fuit solum inter tempora ante et post Tertull. discrimen, quod lege postea fixi fuerint illi dies, verum et aliud, quod dies illi *jejuniis* directe et proprie postea fuerint consecrati, cum, aetate Tertull., orationibus et conventibus sacris inservierint, indirecte tantum, et per accidens, comprehenderint *jejunium*, quatenus sacris ad horam *nonam* occupati fuerint per illos dies Christiani, adeoque *jejuni* perstiterint eousque. Unde est, quod inter *stationes* quae illis diebus locum tenebant, et *jejunia* distinxerit Tertull., dicens, de Jejun. c. 14. *cur stationibus quartam, et sextam Sabbati dicamus; et jejuniis parascheven?* seu diem antepaschalem, de quo mox. Vid. et ib. c. 1. et ad Uxor. II: 4. Quare de Jejun. c. 13. adpellavit *stationum semi-jejunia*. Ceterum *stationis*, a jejunio distinctae, nomine insignitur apud Tertull. illud *religiosum fidelium officium*, quo *certis diebus ad synaxin adeuntes, ibidem ad nonam usque horam* (quae nostra pomeridiana tertia est) *perseverabant*: unde *stationis* nomen fluxit, ab ipsa scilicet adstipendi, et commemorandi functione, quia ultra legitimum synaxeon tempus, videlicet matutinum, officium ad horam nonam producebant: quare cum militum *stationibus* comparavit Tertull. de Orat. circa fin. Plura vid. apud Albaspin. Obs. S. lib. I. obs. 18 et Petav. not. ad Epiphan. Hae vero *stationes* plerumque cum jejuniis erant conjunctae, primum quidem, quod tam diu in officio perstantes cibum non potuerint sumere, deinde, religiosum jejunium passim celebrarint illis diebus, sed sponte, donec id lege fuerit cautum.

§. CXXVIII. *Perfecta*, quae proprie dicta quoque erant jejunia, nulla fuerunt, tempore Tert., apud Catholicos fixa et solennia, praeter *antepaschale*. Episcopi quidem, urgente necessitate, mandare solebant jejunia, praesertim

ex aliqua sollicitudinis causa, ut loquitur Tert. de Jejun. c. 13. sed statuta, et iussa, erant nulla: quare Montanus ab Apollonio apud Euf. H. V: 18. *jejunia lege constituisse* dicitur, et damnatur. Praeterea solum antepaschale in usu fuisse, manifestum est ex Tert. ib. c. 2. ubi de Catholicis in haec verba loquitur: *certe in Evangelio illos dies jejuniis determinatos putant, in quibus ablatum est sponsus, et hos esse jam solos legitimos jejuniorum Christianorum*: sic et de Orat. c. 14. die paschae tradit esse *communem, et quasi publicam jejunii religionem*. Quam consuetudinem ex dicto Christi Matt. IX: 15., quod ad litteram intellexerunt, et pro mandato Christi habuerunt, derivarunt, et inde diebus *Veneris et Saturni* in hebdomade paschali jejunarunt sollemniter. Sic intelligendus est Tert. de Jejun. c. 14 dicens; *cur statim quartam et sextam Sabbati* (scilicet per omnes hebdomadas anni) *dicamus, et jejuniis parascheven?* scilicet diem Veneris ante pascha, quae Judaeorum erat *παρασκευή* *parascheve*, uti in evangelio Joh. traditur. Hic loci genuinus, et facilis, est sensus, in quo frustra laborarunt Docti. Sed illud observari meretur, Tertull. ibid. addere, Catholicos aliquando *Sabbatum*, quod diem illum Veneris inmediate sequitur, in isto jejunio continuare, *secundum rationem*, inquit, *alibi redditam*, scilicet ib. c. 2. ubi propter sponsum ablatum dixerat nos jejunare: Christus enim die Veneris mortuus est, et die Saturni in sepulchro mansit. Haec licet vera sint, in modo tamen hujus jejunii haud levis viguit discrepantia, sicut ex Epist. Irenaei ad Victorem, Episcopum Romanum, apud Euf. l. V: 24. luculenter patet. Quidam, inquit Irenaeus, existimant, uno die sibi esse jejunandum, alii duobus, alii etiam pluribus, alii vero quadraginta horis, diurnis ac nocturnis computatis, diem suum metiuntur: sic enim versio Lat. habet apud Vales., de quo statim. Qui unum diem tenebant, die Veneris jejunabant, qui vero duos, Sabbatum addebant, qui plures totam septimanam antepaschalem jejuniis transigebant. Sed quid sibi ultimi illi vo-

luerint, valde controversum est, dum alii *quadraginta dies* intelligant, uti pluribus conatus est demonstrare Beveregius l. c. sed alii *quadraginta tantum horas*, adeo ut jejunatum fuerit non tantum *duobus* diebus, Veneris et Sabbati ante diem, quo resurrexit Christus, sed et *noctibus* quoque, qui itaque tempus ablati sponsi definiverunt *quadraginta horis*: cum enim Christus hora *sexta* diei Veneris crucifixus sit, ab inde jejunare coeperunt usque ad summum mane diei dominicae: quod spatium exacte *quadraginta* est *horarum*: dies enim Veneris adhuc sex habebat, dies Saturni cum nocte praecedente *viginti quatuor*, quae erant *triginta* horae, addantur *decem* pro nocte, diem dominicum praecedente, *quadraginta* exorientur horae, Christo *duabus* horis ante diem exsuscitato. Quam sententiam pluribus adstruere conatus est Dallaeus de Jejun. l. III. c. 7.

§. CXXIX. Omnibus rite ponderatis, in Dallaei sententiam non vereor descendere, ob has rationes. 1. Cum dixisset Iren., alios *unum*, alios *duos*, alios *etiam plures* jejunasse dies, minus apte, alios *40. dies* id fecisse, subjungeret, cum quod phrasi, *plures* dies, comprehensi sint, tum *etiam* plures dicat, argumento, generali hac phrasi comprehendi omnes, qui *plures*, quam *duos*, dies transigebant jejunantes. 2. Si *40* intelligantur *dies*, verba sequentia de *horis nocturnis et diurnis*, quibus *diem* suum metiebantur, commodum non admittunt sensum; cum non tradat, aliquos sic computare diem jejunii, sed in genere diem sic computare. Ex quo colligendum est, omnes, qui in numero dierum discrepabant, secum in eo convenire, quod diem jejunii sic mensurarint, ut horas nocturnas etiam impenderint jejunio: quod ab omni probabili abhorret, cum *40* diebus per noctem jejunare non potuerint, nec etiam verum est, quia *vesperi* solvebatur jejunium: uti modo notavi, et Epiph. exp. fid. §. 22. diserte adserit, ubi etiam addit *συνεχόμενος* studiosos et rigidiores aliquos jejunium ad galli cantum, et lucis exortum, producere: quale jejunium *ὑπὲρ τῆς νυκτός* superpositio adpellatur

latur, quod Vales. ad Euf. l. c. etiam observavit. Vid. et Dionysii Alex., Origenis discipuli, epist. ad Basilidem in Pandectis Canon. Bevereg. tom. II. Agit quoque 3. hoc loco Irenaeus non de jejunio *quadragesimae*, sic dictae, sed *paschali*, quod in hebdomadem ante-paschalem incidebat, dicit enim, quaestionem non tantum esse de die paschali, sed et ipso modo jejunii, scilicet, quod paschale erat. Quadragesima autem a jejunio paschali solebat distingui, ut vel ex Epiph. l. c. patet: sic et Constit. Ap. V: 13. *celebretur jejunium hoc*, scilicet quadragesimae, ante *jejunium paschae*. Comprehenderunt quidem nonnulli sub eo *paschale*, tanquam ejus *clausulam*; sed non fuit complexum quadragesimam, et per se distinctum quid fuit. Iren. quoque de *paschae* jejunio, proprie sic dicto, agit: quare adserere non potuit, alios jejunare 40 diebus. 4. Confirmat nostram opinionem Dionysius Alex. in epist. cit., ubi tradit, aliquos, diem Veneris et Saturni hebdomadis paschalis jejunantes, ad *galli* cantum produxisse jejunium, adeoque horas etiam nocturnas aequae ac diurnas inpendisse jejunio: quod dicto Irenaei proxime convenit. Habet itaque, ut concludam, mens Irenaei faciles explicatus, si *horas* intelligas 40, et non, si totidem dies. Videtur quidem durius dictu, quod eos dicat *quædam diem* computare 40 horas: sed, si lectio non sit vitiata, et *quædam* jejunium, cum Valesio, legere non liceat, quod non est absonum, vel in genere *tempus* jejunii intellexit, vel *diem* in specie dixit, quia illi vere unum tantum diem integrum Sabbati jejunarunt, quem cum nocte antecedente et consequente, et parte diei Veneris, jejunio dicarunt. Denique 5. addatur, quadragesimam tempore Tertull. nondum in usu fuisse, cum ille nusquam non tantum ejus meminerit, sed et paschae jejunium solum esse Catholicorum adfirmat. Quando vero coeperit, pro certo nequit adfirmari. Origen. hom. X. in Lev., et can. Apost. 69. *quadragesimae* quidem meminerunt, sed Origenis versionem Lat. fidendum semper non est, et, cujus antiquitatis sit iste ca-

non, non constat. Accedit, vocem illam subinde latioremi admittere significatum, ita ut 40 dies semper non significet. De quo vid. Dallaeus l. c. Jejunium ante-paschale nomine *quadagesimae* insigniri potuit, vel quod 40 horas passim continuerit, vel tempus ablatis spongi, in cujus memoriam fuit institutum, ex tot horis constiterit, vel etiam imitari voluerint jejunium Christi tot dierum, totidem substitutis horis; ut est in Epist. Ignatii ad Philipp. c. 2. interpolata. De origine vero vocis *quadagesimae* ad sec. sequens quid monebo.

§. CXXX. De circumstantiis *locorum* et *temporum* cultus publici agendum unice restat. Licet a *Templorum* vocabulo sibi sollicitate caverint Christiani, quin negaverint sibi esse Tempia, uti est apud Min. Fel. in Octavio, Origen. contra Cels. l. VII et VIII. et ante eos Clem. Alex. Strom. l. VII., inde colligendum non est, eos fixis et statis caruisse conventus religiosi aedibus; cum eo ipso tempore, quo amplissimas habuerunt basilicas, sec. IV et V., ab eo nomine adhuc passim abstinerint; et suas aedes opposuerint Templis, uti ex Arnob. cont. Gent. l. VI. Hieron. ep. ad Riparium presbyterum, et aliis, constat. Sumta itaque sunt Tempia, sensu Gentilium, pro locis sublimioribus, certo alicui Numini ita dicatis, ut in ea adtractum ritibus superstitionis quasi illis includeretur, saltem adfixum teneretur, et unice conveniri deberet. Vid. praeter loca citata Lactant. Instit. II: 2. Sic et Templum Deorum ac Ecclesia Christianorum opponuntur in Epistola Aureliani de libris Sibyllinis, ut narrat Vopiscus in Aureliano. Christianos vero hoc et seq. seculo gavisos esse certis et fixis locis religiosis, etsi aliqui negarint, res mihi videtur exploratissima. Vid. Mede in tractatu hac de re Anglice scripto, Oper. Vol. I. Proferam loca hujus, et seq. seculi, ante persecutionem Diocletianeam, satis clara. Euf. H. l. VIII: 1. ut generale ejus testimonium praemittam, Ecclesiae prosperitatem post Cyprianum ad sua usque tempora describens, inter alia dicens, *eos, priscis aedi-*
bus

bus non contentos, in singulis urbibus ab ipsis fundamentis spatiosas extruxisse Ecclesias, Christianis ante ea tempora prisca aedificia diserte adtribuit. Lampridius in Alexandro Mamaeae c. 49. refert, cum Christiani quendam locum, quia publicus fuerat, occupassent, contra popinarii dicerent, sibi deberi, Imperatorem rescripsisse, melius esse, ut quomodocunque Deus ibi colatur, quam popinariis dedatur. Rescriptum Gallieni, quo Ecclesiae reddidit pacem, apud Euf. H. VII: 13. diserte jubet, ut a locis eorum religiosi manus abstineant: sed audiamus Tertull., qui de Idolol. c. 7. indignum esse dicit, Christianum ab Idolis in Ecclesiam venire, de adversarii officina in domum Dei; luculentius adv. Valentin. c. 3. Nostrae columbae etiam domus simplex in editis semper et apertis, et ad lucem, seu orientem, addit enim, amat figura Spiritus S. (scilicet columba, quae est Ecclesia) Orientem, Christi figuram. Nomine Ecclesiae quoque diserte locum congregationis designat, de spect. c. 25. Coron. mil. c. 3. ad Uxor. l. II. fin. Clem. quoque Alex. Strom. l. VII: 5. cum dicit, non enim nunc locum, sed electorum congregationem, adpello Ecclesiam, loca eo nomine insignita fuisse Christianis, haud obscure indicat: sicut in lib. Q. D. S. §. 42. ubi historia juvenis, inter latrones versantis, et a Johanne conversi, narratur, juvenis ab Ecclesia deficiens dicitur montem occupasse pro Ecclesia. Denique Just. M. apol. II. §. 87. die solis omnium, qui vel in urbibus vel in agris degunt, in eundem locum conventus fit. Praecipit quoque Ignat. epist. ad Magnes. §. 7. ut in unum Templum Dei concurrant, ad unum altare: ubi pro aede sacra illud nomen usurpavit, cum adlusionem ad Templum Hierosol.

§. CXXXI. Sed, persecutionibus exagitati, cum statuta loca frequentare non possent, sacra, ubicunque locorum poterant, celebrarunt, uti egregie docet Dionys. Alex. apud Euf. H. VII: 22. Quivis locus, dicens, in quo varias aerumnas singulatim pertulimus, ager, solitudo, navis, stabulum, carcer, locus panegyricus nobis fuit. Ceterum martyrum corpora, si eorum

copia fieret Christianis, sedulo curare et occultare solebant, five domibus privatis recondere, five in *areis*, quae loca erant in urbe vacua, quorum Tert. ad Scapul. et alibi meminit, five in *coemiteriis* dormitoriis, quae extra urbem esse solebant, in quibus martyres editoribus aliquando tumulis, titulis nonnullis insignitis, ornabantur, five denique, ut putatur, in *cryptis* et catacumbis, locis subterraneis, ubi cavernae sunt et locula cadavera capientia: qualia circa Romam sunt spatiosissima; in quae martyres fuisse solitos inferri, traditio quidem habet, quibus Aringhus in Roma subterranea, post Bosium, illustrandis magnam navavit operam; sed saepe in cassum, cum multa fabulosa sint inmixta; de quo vid. Basnagius in hist. Eccles. l. XVIII. Nec tamen in univ ersum negandum videtur, Christianos in ejusmodi cryptis sepelivisse mortuos suos, et conventus habuisse, vid. Mabillon Itin. Ital. p. 138. AEmilianus praefectus Aegypti vetuit, teste Euf. H. VII: II. Christianos *ἐισέρχαι* introire in *coemiteria*, quod in ejusmodi loca subterranea recte quadrat.

§. CXXXII. Inter festa hebdomalia, ut *tempora cultus* publici recenseam, locum tenuisse constat diem *dominicum*, in memoriam resurrectionis Christi, etiam *solis* dictum, quod *sol* esset apud Gentiles facer, sed apud Christianos emblemata Christi sit sol, ipse quoque eo die fuerit denuo exortus per resurrectionem, creatio quoque rerum tunc habuerit initium, uti Just. M. ap. II. §. 87., ubi ejus diei diserte meminit, addit, quae etiam ratio est, quare eo die *stantes* orarint: ut supra notavi. Vid. de die hoc quoque Tert. de coron. mil. c. 3., ubi jejunium eo die fuisse illicitum quoque tradit. Sic et alibi in Apol. c. 16. *diem solis*, inquit, *laetitiae indulgemus*. Nec dubium mihi est, quin eum quoque intenderit Plinius ep. 97. lib. X., ubi, *Christianos statim die ante lucem convenire*, adfirmat, et non diem Saturni, seu Sabbatum Judaicum, quippe Christianis vel plane non, saltem ex Gentilibus, vel non solenniter, et passim, usitatum: secus ac vulgo putatur. De quo paulo

adcuratius

adcuratius differendum est. Antiquius, quoad *Sabbatum*, mihi non suppetit aetate Tertulliani testimonium. Constitutiones enim Apost., ac epist. interpolatae Ignatii, quae recentioris sunt temporis, in rem nihil faciunt; nec ex Tert. aliud, quam eo die non fuisse jejunatum, colligi potest. Ita de Jejun. c. 14. *quanquam vos*, Catholicos adlocutus inquit, *etiam Sabbatum, si quando continuatis, nunquam nisi in pascha jejunandum etc.*, ergo tantum in Sabbato paschali, propter peculiarem sepulturae Christi rationem. Montanistis quoque ib. c. 15. dicit duas in anno esse hebdomadas Xerophagiarum, *exceptis Sabbatis et Dominiacis*. Videntur Christiani a jejunio die Sabbati abstinuisse, ut se ab haereticis, qui Patrem Christi negabant Creatorem esse, et propterea sabbati, quippe creationis signi, nullam habebant rationem, distinguerent. Marcionem profecto *jejunium* sabbato praecepisse, tradit Epiph. haer. 42., sed sabbati, tanquam *diei religiosi* inter Christianos, nullum exstat apud scriptores hujus seculi indubium testimonium, ne quidem apud Tertull., quin potius contrarium. Ipse enim de Idol. c. 14. dies festos recensens, et Gentilibus opponens, inquit: *nam ethnicis semel annuus quisque dies festus est, tibi octavus quisque dies*; qui locus notabilior est, quod demonstrare velit, Christianorum festa plura esse numero, quam paganorum: ubi diem sabbati non neglexisset memorare, si in usu fuisset. Praeterea cont. Jud. c. 4. etc. sabbati observantiam esse unicum sacrificiis et aliis legalibus abolitam, multis disputat. Quam eandem in mentem conspirat Clem. Alex. Strom. l. VI. p. 810. ubi praeceptum de sabbato intelligendum esse contendit de *spirituali quiete*, per totam oeconomiam Novam. Clarius adhuc Pseudo-Barnabas in Epist. §. 15. qui diem Dominicum non tantum solum memorat, sed et, in sabbati locum successisse, clare indicat. Imo Ignatius ad Magnes. §. 9. Christianos non amplius colere sabbatum, sed diem Dominicum, diserte docet, qui locus valde vitiatus est in Epist. interpolata. Denique Just. M. l. c. diem solis unice memo-

Tom. III. Rrr rat,

rat, et finem ac scopum Sabbati, tanquam creationis signi, ad diem dominicum transfert, quippe quo creatio fuit initium. Eodem quoque tendit Irenaei doctrina: nam l. IV. c. 16. Sabbatum refert ad totius oeconomiae N. quietem, illudque esse antiquatum haud obscure significat, cum ea, quae in servitutem ac signa Israelii data sunt, circumscripta esse tradat *novo libertatis Testamento*. Denique can. apost. 66. jejunium quidem severe prohibet sabbaticum, sed de festivitate diei nihil habet, imo can. 70. festos dies cum Judaeis celebrare vetat. Nullum itaque Sabbati, tanquam festi Christianorum, clarum exstat hoc sec. indicium: sed non videtur inprobabile, Christianos ex Judaeis illum diem in Oriente religiose coluisse, quod de Ebionitis Judaizantibus refert Euf. H. III: 27. Quod postea videtur sensim ad alios propagatum, primum a jejunio abstinendo, dein ut diem festum celebrando; uti sec. IV. obtinuit, et in Const. Ap. VII: 24. praecipitur. Postea sec. IV. init. *jejunium Sabbati introduxit Ecclesia Latina Romana*, uti habet can. 26. concilii Eliberitani in Hispania, his verbis: *errorem placuit corrigi, ut omni die Sabbati superpositiones* (jejunando scilicet) *celebremus*. Socrat. H. V: 22. quoque refert, Alexandrinos et Romanos detrectare die sabbati sacra mysteria celebrare, secundum antiquam traditionem; reliquas vero Ecclesias omnes sabbatum habere *diem festum*. Canon quoque Laodicensis 16^{tus}, ejusdem seculi, euangeliorum, et reliquarum Scripturarum, lectionem diebus Sabbati instituentem praecipit; sed can. 29. vetat iis diebus *otiosi*, tantum diebus dominicis ab omni opere vacare vult. Ex quo patet, inter eos dies adhuc discrimen fuisse, nec Sabbatum pro festo, proprie sic dicto, habitum. Cui non obstat, quod Constant. M. apud Euf. vit. Const. IV: 18. praecipisse tradatur, *die dominico feriari, similiter etiam τὰς τῆ σαββάτου τιμᾶν dies Sabbati honorare*, cum legi debeat, quod jam vidit Valesius, *τὴν πρὸ τῆ σαββάτου eam ante Sabbatum*, ut habet Sozom. H. I: 7. et dies Veneris intelligi, de quo, tanquam sacro, supra egi.

§. CXXXIII. Festa annua nulla fuerunt, quantum constat, praeter *Paschatis* et *Pentecostes*. Quorum illud est omnium antiquissimum, ut vel ex disputationibus de ejus die, quae hoc sec. viguerunt, de quo postea, satis elucescit. Cum vero de jejuniis hebdomadis paschalis supra egerim, duo tantum restant notanda: *unum*, moris fuisse panem eucharisticum ad alios episcopos, communionis testificandae ergo, mittere; uti ex Epist. Irenaei apud Euf. H. V: 24. manifestum est; provocat enim ibi Irenaeus, Victorem Episcopum Rom. perstringens, ad antiqua tempora, quibus presbyteri, licet de die paschatis inter se dissentientes, transmisisse sibi invicem dicuntur eucharistiam. *Alterum* est, noctem, quae diem paschae, quo Christus resurrexit, proxime praecedit, solitos fuisse impendere *vigiliis*, et in Ecclesiis pernoctare, simul sibi mutuo sub lucem gratulari de Domini resurrectione, dicendo, *Dominus resurrexit*. Dicebatur *pervigilium Paschae*, et ejus diserte meminit Tert. ad Uxor. II: 4. ubi eam a nuptiis cum Gentili per hanc etiam dehortatur rationem: *quis denique solennibus Paschae abnoctantem securus sustinebit?* Quae consuetudo postea non tantum continuavit, sed et celebrior facta est sec. IV. quando pervigiliae, *lucernis et lampadibus*, per noctem ardentibus, sunt celebratae. Vid. Euf. vit. Const. IV: 17. De quo postea. Praeterea totum inter Pascha et Pentecosten intervallum laetitia esse peragendum, omni etiam jejuniis illicito, clare docet Tert. de coron. mil. c. 3. *Die Dominico jejunium*, dicens, *nefas ducimus, vel de geniculis adorare: eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus*. Vid. et de Idolol. c. 14. et bapt. c. 19. Quare *Pentecostes* vox, eodem ibid. teste, tam late aliquando extenditur, ut totum illud tempus intermedium complectatur. Denique ipse dies Pentecostalis festus cum maxime fuit; ut ex locis citatis constat. De antiquitate quoque ejus testatur fragmentum Irenaei apud Pseudo-Just. M. Quaest. 115 ad Orthodoxos: *genuflexionem enim eo die esse vetitam, et illum eodem*

per omnia loco haberi, ac diem dominicum. Origen. quoque contra Cels. l. VIII. p. 392. memorat *dominicas, paraschevas, Pascha et Pentecosten*, nulla Sabbati, aut aliorum festorum, mentione facta. Sed apud Gnosticos in usu jam fuit festum *nativitatis Christi, et baptismi*, die 11mo Tybi Mensis Aegypti, qui est 6tus Jan.; unde postea recepit Ecclesia Orientalis. Vid. Clem. Alex. Strom. l. I. p. 408.

REGIMEN ET DISCIPLINÂ.

§. CXXXIV. Ecclesia hoc fec., ad finem vergente, et deinceps magis, distincta jam fuit in Clericos et Laicos, et illi rursus in Rectores ac Ministrantes, priores in Episcopos et Presbyteros, posteriores in Diaconos, et alios inferioris ordinis. De quibus distincte agam. Primi, qui *κλήρ* *cleri* adpellatione usi sunt, et Clericorum distinctum ordinem memorarunt, sunt Clem. Alex. et Tertull. Occurrit quidem nomen Laicorum apud Clem. Rom. ep. ad Cor. §. 40. sed tantum respectu Vet. Test. Clem. Alex. vero in lib. Q. D. S. §. 42. refert, Johannem Apostolum, ab exilio Ephesum reducem, partim constituisse Episcopos, partim ecclesias per se gubernasse, partim unumquemque a spiritu indicatorum, *κλήρω κληρώσων*, (ita enim, et non *κλήρον* leg., vid. et Euf. H. III: 23.) Quae phrasis vel in *clerum adlegare* significat, vel *forte* id facere, sive vere usus fuerit fortitione, ad exemplum Apostolorum Aët. I. in Matthiae electione, sive divino instinctu, fortis locum obtinente, peregerit; utique locus videtur de certis et extraordinariis viris, ad aliquod munus per universam Ecclesiam destinatis, capiendus. Quicquid sit, *κλήρος clerus* denotat ordinem a Laicis distinctum: de quo clarius ex Tertull. de monogam. c. 12. constat. Nec, unde haec adpellatio repetierit originem, in difficili est. Vox enim in genere exprimit, quod alicui quocunque modo obtingit, unde ad munus transfertur et laborem demandatum, uti Aët. I: 17. et hinc ortus videtur
usus

usus de munere Ecclesiastico. Sed sicut in *ordinem* et *plebem* distinctio a Romanorum institutis, ita in Clericos et Laicos tracta est a Judaeorum sacris, et tunc maxime invaluit, quando praelati Ecclesiae sibi peculiarem ad Deum prae reliquis adrogarunt praerogativam, quatenus Deo in specie consecrati, et ejus fors ac haereditas, censerentur, simul aliquod sacerdotium regale, ad imaginem Vet. Test., se facere putaverint. Quae ipsi distinctio, et conformatio ad statum sacerdotalem V. T., produxit deinceps, magno Ecclesiae damno, hierarchiam, ac supremam Cleri potestatem.

§. CXXXV. Cum vero Clericorum *ordo* vel sit *superior*, qui Episcopos comprehendit et Presbyteros, vel *inferior*, qui Diaconos, ut Vetus habet autor de *haereticis non rebaptizandis* apud Vales. ad Euf. H. VI. 43., de *superiore* adgredior agere. Fuisse hoc sec. Episcopos, a Presbyteris distinctos, sicut ex supra disputatis ad praecedens sec. manifestum est, ita ex scriptoribus hujus sec. extra dubium, ab ipsis etiam illis, qui sec. I. id negarunt, agnitum. Utique Blondellus et Salmasius distinctos illos coepisse Ordines circa medium sec. statuunt, quando Pseudo-Ignatium, qui Episcopatum eo sensu, ut putant, *νεωτερικὴν τάξιν novellum Ordinem* adpellavit, vixisse putant: sed per totum seculum distinctos illos substituisse ordines, ex disertis Veterum locis, et continua successione, nimis evidenter demonstrarunt Pearson Vind. Ignat. p. II. c. 13. et Beveregius in Canon. Apost. vindicatis l. II. c. 12. quam ut dubiis amplius accenseri possit. Hoc itaque admissio, nostrum tantum fuerit explicare, quale et quantum inter eos obtinuerit hoc sec. discrimen. Episcopos cum Presbyteris superiore sec. unum adhuc constituisse collegium, ita ut Episcopus non *ordine*, sensu Ecclesiastico sumta voce, sed gradu tantum, et aliqua auctoritate fuerit superior, tanquam perpetuus collegii Praefes, supra demonstravi. Qua ratione res sese hoc sec. habuerit, ut elucescat, Ecclesiae sunt distinguendae, cum ordo Episcopalis non fuerit ubique ejusdem dignitatis et auctoritatis,

Episcopi enim pro diversa indole et opinionibus auctoritatem magis minusve in altum extulerunt.

§. CXXXVI. In Ecclesia Alexandrina rem in eodem statu, quo sec. praecedente fuerat, mansisse, duae mihi videntur comprobare rationes. Quarum unam suppeditat Hieronymus in Epist. illa notissima ad Evagrium, his verbis. *Alexandriae a Marco Evangelista usque ad Heraclam et Dionysium Episcopos, Presbyteri semper unum ex se electum, in excelsiori gradu collocatum, Episcopum nominarunt, quo modo si exercitus Imperatorem faciat, aut Diaconi eligant de se quem industrium noverint, et Archidiaconum vocent.* Concinit aliqua parte Eutychius in Origin. Alexandrinis, sed admiscuit aliena, et illud mansisse tradit usque ad Alexandrum, seu sec. IVtum. Hieronymus, cui tutius fiditur, ut recte intelligatur, notandum est, Heraclam, unum ex Origenis discipulis, sedem ibi accepisse Episcopalem tempore Alexandri Imperatoris a. 230., qui primus mutationem, secundum Hieron., inexit. Deinde cum duplici, et longe diversae naturae, utatur comparatione Hieronymus, observandum est, alteram ad Episcopum relate ad Ecclesiam, alteram relate ad Presbyteros, pertinere. Cum enim dixisset, Episcopum ex Presbyteris eligi, et ab ipsis adpellari *Episcopum*; illud dupliciter potest intelligi, vel ab Ecclesia eum fuisse electum, vel a Presbyteris: priore casu erat, acsi exercitus eligeret Imperatorem, posteriore vero, acsi diaconi eligerent Archidiaconum: habuisse autem plebem insignes in electione illa partes, certum est, et postea patebit. Qua ratione cuncta faciles habent explicatus, alias inpeditiona, et sibi contraria. Quibus animadversis, thesis nostra sese sponte sua offeret. Cum enim Episcopi ad Presbyteros relatio sit, ut Archidiaconi ad Diaconos, ejusdem oportet sint ordinis et collegii, sed diversi gradus, quatenus in excelsiore gradu erat Episcopus, unus itaque presbyterorum, in excelsiore gradu collocatus.

§. CXXXVII. Hieronymi narrationi, et thesi nostrae, pondus addit, quae altera nostra est ratio, collatio inter Clementis

mentis Alex. et Origenis doctrinam instituta; cum ille, sub Caracalla mortuus, floruerit ante Heraclam, hic vero post eum. Clemens Alex. diserte quidem inter Episcopos et Presbyteros distinguit Paedag. III: 12. et Strom. VI: 13. sed ita, ut eos ad unam videatur referre classem, unum ordinem et collegium: sic enim diserte Strom. VII: 1. duos tantum ordines in Ecclesia agnoscit, presbyterorum et Diaconorum; priorem adpellat *θεραπείαν ἐκκλησιαστικὴν cultum qui facit meliores*, et posteriorem *ὑπηρετικὴν qui servit*, ubi presbyterorum nomine omnino Episcopus comprehendit, et non, ut aliis videtur, sub Diaconorum, ut vel ex loco inspecto patet. Sed Origenis doctrina longe excellentiorem exhibet Episcoporum dignitatem. Hom. XI^{ma} in Jerem. *Plus a me*, inquit tunc presbyter, *exigitur quam a Diacono, plus a Diacono, quam laico, qui vero ad Principatum supra hos omnes ordinatus est, majori debito est obstrictus*, qui est Episcopus, cui *τῶν πάντων ἀρχὴν principatum super omnes* tribuit. Sic contra Cels. l. III. p. 129. *ἐκλὴν* Senatum Ecclesiae et Civitatis apud Athenienses secum comparat, utriusque etiam societatis *ἐκλεουτῶς* consiliarios, qui presbyteri sunt, denique *ἀρχοντὰ ἐκκλησίας* confert ad summum Civitatis magistratum. Ex quo, Episcopum pro principe collegii, et supremæ dignitatis viro, haberi, recte colligitur. Probare quidem conatus est Salmasius in *Adpar. ad Primatum Papæ* aequalitatem Episcoporum et Presbyterorum ex eo, quod Origen. ibid. l. VIII. *σίστημα* *systema* memoret, a Deo conditum, sed non intelligitur *presbyterorum*, ut ille putat, verum *Ecclesiae* coetus, Gentilium coetui oppositus, ut recte advertit Pearf. l. cit.

§. CXXXVIII. Aliis multis in Ecclesiis majorem acquisivisse videtur dignitatem et auctoritatem ordo Episcopalis, uti in Ecclesiis Asiaticis, ad quas scripsit Ignatius, ut ex ejus epistolis elucescit. Ipse enim per omnes Epistolas, excepta ad Romanos, ubi nulla reperitur Episcoporum, aut ministrorum Ecclesiae mentio, mirifice eum extollit, in primis in epist. ad Smyrn., ubi mentem clarius expressit, ex-

gr. §. 8. omnes Episcopum sequimini, ut Christus Patrem, presbyterium ut Apostolos, Diaconos revcreamini ut Dei mandatum: ex quo loco similis ad Trall. §. 3. ut id obiter moneam, emendandus est: rursus §. 9. qui clam Episcopo quid agit Diabolo praestat obsequium: sic et §. 8. quid ipse probaverit, hoc etiam Deo acceptum est: rata habeatur eucharistia, ita pergit, quae sub Episcopo fuerit, vel cui ipse concefferit; non licet sine Episcopo, nec baptizare, nec agapen celebrare. Imo in Epist. ad Polycarp. §. 5. conjugia sine Episcopi sententia vetat peragi. Unde facile liquet, Episcopum ab ipso considerari, tanquam qui vicem Christi gerit, cujus curae sacramentorum commissa est administratio, sine cujus approbatione aut communione res Ecclesiae non debent peragi, quique Ecclesiam vere conjungit, ejusque unionis centrum est. In eandem plane mentem ubique loquitur, ex. gr. ad Ephes. §. 3. 6. Magnes. §. 6. Trall. §. 2, 3. Episcopo in omnibus obediendum, et sine eo nihil agendum esse, ubique inculcat, uti ad Ephes. §. 4, 5. Magnes. §. 4. 23. Philipp. §. 7. Polycarp. §. 4.

§. CXXXIX. Quibus duo addenda sunt observata, quae generales, et nimis emphaticas, phrasas aliquatenus limitant, unum Presbyterorum dignitatem non fuisse ab Ignatio prorsus obscuratam, ne quidem eo usque, quo postea delapsa est, sed sartam tectam conservatam. Dicit enim, eos locum Apostolorum supplere, et cum Episcopis passim conjungit, ubi fidelibus inperat obedientiam, uti ad Ephes. §. 2, 4, 20 Magnes. §. 2, 6, 7, 13. Trall. §. 2, 3, 13. Smyrn. §. 12. Denique Episcopo ita coaptandos esse declarat Presbyteros, ut *chordas citharae*, ad Ephes. §. 2. sicut itaque cithara sine chordis musice non sonat, nec Christus sine Apostolis quid egerit, sed per eos passim; ita, secundum Ignatium, nec Presbyteri sine Episcopo, nec hic sine illis, suprema tantum autoritate penes Episcopum residente. Qui verus est doctrinae Ignatianae conspectus. Alterum habet, subjectionem, credentibus ab Ignatio inperatam, non fuisse illimitatam,

tam, sed quatenus nihil contra Christi voluntatem, aut mandatum, ab Episcopo praecipitur: uti ad Polyc. §. 4. *nihil sine tua voluntate fiat, nec tu quicquam sine Dei voluntate agas.* Sic et ubique Christo super omnes esse obediendum inculcat.

§. CXL. Ceterum, ut originem hujus doctrinae Ignatianae pandam, cum eo tempore haereses et schismata undequaque in Ecclesias Asiaticas irruere videbantur, metusque esset, ne multi simpliciores deciperentur, censuit Ignatius, tutiorem ad illud malum praeveniendum non esse viam, quam per Episcoporum auctoritatem; praesertim cum eo tempore passim fuerint viri Apostolici, a temporibus Apostolorum proximi, quorum doctrinae et ductui tuto adhaerere possent: accessit, canonem Script. N. T. nondum ita fuisse vulgatum per Ecclesias, et traditiones passim viguisse. Praeterea maximi fecit Ignatius *externam* Ecclesiarum unionem, *qua nihil melius esse* dicit in ep. ad Polyc. §. 1. simulque censuit, eam per Episcopos, singulis Ecclesiis praepositos, optime conservari posse, eoque scopo obedientiam Episcopo praestandam tam vehementer urgit, ejusque extulit dignitatem: quare passim inculcavit, Ecclesiam in Episcopo esse unitam, uti ad Trall. §. 3. 7. Philipp. §. 3. 8. Ex quo etiam elucescit, verum esse ex mente Ignatii, quod Hieron. ep. ad Evagrium dixit, Episcoporum eminentiam originem suam schismatibus vitandis debere. Interea haec ipsa principia Ignatiana, eo tempore tolerabiliora, ut ex dictis facile patet, facta sunt progressu temporis valde noxia, et veritati et libertati Christianae perniciofa. Hinc enim ortum est, quod Episcopi, quasi vicarii Christi, 1. se a solo Deo et Christo dixerint dependere. 2. regulas fidei praescribendi, et de controversiis fidei pro auctoritate decidendi, potestatem sibi adrogarint. 3. Ecclesiam statuerint esse in unione cum Episcopo sitam. 4. Episcopos esse capita Ecclesiae, et dona Dei ab ipsis ad reliquos credentes fluere, Clericos quoque a solis Episcopis esse ordinandos, denique Ecclesiam esse

republicam aliquam sacram, cujus supremi Rectores sunt Episcopi, uti Vet. Test. Pontifices

§. CXLI. Patet itaque ex dictis, Episcoporum dignitatem, antea non magnam, ingens nactam esse incrementum per Ignatium, propter summam ejus auctoritatem; maxime cum Polycarpus iisdem institerit vestigiis. In epist. utique ad Philipp. §. 5. *oportere subjici*, inquit, *Presbyteris et Diaconis, ut Deo et Christo*: nomine Presbyterorum licet comprehenderit Episcopum, quatenus unum cum ipsis constituit adhuc eo tempore collegium in Ecclesia Philippensium. Eandem quoque eminentiam et auctoritatem jam tempore Tertulliani adeptus erat ordo Episcopalis in Ecclesiis Africanis, uti ex lib. de *baptismo* c. 17. patet. *Dandi baptismum*, inquit, *quidem jus habet summus sacerdos, qui est Episcopus, dehinc presbyteri et diaconi, non tamen sine Episcopi auctoritate propter Ecclesiae honorem, quo salvo salva pax est*. Quae sententiae Ignatii plane conveniunt: licet titulus *summi sacerdotis*, quo Episcopus insignitur, apud Ignatium, quantum novi, non reperitur. Dicit quidem in Ep. ad Philadelph. §. 9. *boni sunt sacerdotes, sed praestantius quid est summus Pontifex*, verum intelligit, quod Vossius jam monuit, Christum, nec per sacerdotes ministros N., at Vet. Testamenti, uti probabile mihi ex eo fit, quod mox euangelium opponat Vet. Testamento. Inter signa superioritatis Episcopi eminebat *ordinatio* reliquorum Clericorum, ab Ipso solo facienda, cujus primum sese certum offert indicium in Can. Apost. 2do, qui habet: *Episcopus a duobus, aut tribus, Episcopis ordinetur, presbyter ab uno Episcopo, item diaconus et reliqui Clerici*. Quando ille mos incepit, dicere non habeo; cum in monumentis nostri seculi nihil de eo occurrat, nisi in genere, *nihil sine Episcopo*, ut Ignatius praecepit, esse agendum.

§. CXLII. Ad ordinem inter ipsos Episcopos cum duo alicujus momenti quaesita pertineant, *unum* num Metropolitani jam fuerint; *alterum*, num Romanus supra reliquos orbis

bis Christiani eminuerit? de illis adcuratius exponam. *Metropolitani*, sec. IVto, quo nomen incepit, adpellati sunt Episcopi *metropolis* Provinciae, reliquis provinciae Episcopis superiores, et autoritate majore praediti; quorum erat, ordinare, vel confirmare, Episcopos Provinciae, synodum ex illis convocare, et in ea praesidere, quique a reliquis Episcopis in rebus majoris momenti consulebantur, et sine quorum consensu nihil fere agebatur. Quo tempore haec subordinationatio fuerit introducta, praecise definiri nequit: illud in genere ex can. Nicaeno. VIto sec. IV. constat, ante illud tempus aliquandiu obtinuisse, cum *antiqui mores* ibi adpellentur, ad quos Syn. Nicaena provocat. Ex can. Ap. 35. vero liquet, seculo hoc ad finem vergente, vel sequente saltem, jam locum habuisse. Verba *canonis* haec sunt. *Unius cujuscunque Provinciae Episcopi agnoscere debent eum τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον qui inter illos primus est, ipsumque ut caput existimare, neque magnum sine illius sententia agere: quemque vero ea solum agere, quae ad suam paroeciam, eique subjectas villas, pertinent, sed nec ille sine omnium voluntate quicquam faciat.* Superfunt quoque nonnulla, licet leviora et generaliora, hujus subordinationis, jam hoc sec., indicia, quae Usserius de *Episcoporum et Metropolitanorum Origine*, ac Bevereg. ad Can. Apost., jam protulerunt, in synodis super quaestione paschali celebratis apud Euf. H. V: 23., ubi refert, synodo Palaestinae praefedissee Theophilum Caesaraensem et Narcisum Hierosolym. Episcopum, illum scilicet, qua primum Provinciae, hunc vero tanquam ei proximum; vid. can. 7mus Nicaenus. Praeses vero synodi Romanae memoratur Victor, Episcopus Romanus, et Irenaeus Ecclesiis Galliae dicitur praefedissee: sicut et ib. c. 24. nomine fratrum Galliae, quibus praecerat, scripsisse fertur litteras. Fecisse autem id eos, tanquam primos Provinciae, ex eo colligi posse videtur, quod rationem, quare Palmas, Episcopus Amastridis, quae urbs non erat metropolis Ponti, Synodo Ponticae praefederit, hanc det Eusebius, quia erat *antiquissimus*, scilicet

Episcopus, argumento, reliquos, ab Euf. memoratos, jure suo, tanquam metropolitas, praesedisse; quod clarius indicat cap. 24. ubi Polycratem, Episcopum Ephesinum, praefuisse tradit Episcopis Asiae; erat enim Ephesus Asiae Procons. Metropolis. Accedit, Polycratem in Epist. ibid. dicere, *se convocasse Synodum Episcoporum Asiae*, et a se illud fuisse requisitum. Denique, ut illud addam, Dionysius Alex. apud Euf. II. IV: 23. fertur scripsisse Ecclesiae Gortinensium, et reliquis simul Ecclesiis Cretae, Episcopum ipsorum Philippum valde praedicando: qui ergo oportet omnium illarum totius Cretae fuerit Metropolitanus; nisi quis velit, alios praeter ipsum in Creta nondum fuisse Episcopos. Denique origo hujus subordinationis non est longe quaerenda. Cum enim civitas, cujus quis est Episcopus, aliquam soleat dare praerogativam, propter quam reliqui Episcopi sponte talem honorant, ac consulunt, maxime cum ejusmodi civitatis episcopi praestantiores haberi soleant, *metropolitica* autoritas facile oriri potuit: multum quoque eo conferre aptum natum erat exemplum *delegatorum* Apostolorum, quales fuerunt ex. gr. Timotheus, Titus, alii. Cum enim ille Ephesinus, hic Cretensis, quasi esset Archiepiscopus, alii, in eorum succedentes locum, simile quid facile retinuerunt. Addere liceat, in singulis provinciis forte in principio unum tantum fuisse Episcopum, qui totam provinciam regebat, quem alii, postea instituti, Episcopi venerati fuerunt, tanquam *primum*. Quod de Episcopo Alexandrino tradit Eutychius in Origen. Alex.

§. CXLIH. *Romani* Episcopi, ut ad alterum pergam quaesitum, major hoc sec. dignitas non fuit et autoritas, ac reliquorum, vel Episcoporum, vel Metropolitanorum. Licet prae summa urbis praerogativa majorem adfectare coeperint eminentiam, praevalere tamen non potuerunt, et a reliquis Episcopis semper tanquam aequales considerati sunt, ac tractati, eorumque ambitioni obex positus est. De quo ex contentionibus de die paschatis celebrandi, inter

Anicetum

Anicetum Romanum, et Polycarpum Smyrnensem, in initiis sec., nec non in fine, inter Victorem Romanum, ac Polycratem Ephesinum, constat quam clarissime. Inter Anicetum et Polycarpum cum de nonnullis capitibus esset controversia, Polycarpus non tantum nihil ei cedit, sed et Romam, cum propter eam controversiam, ut Euf. H. IV: 14. narrat, tum ob alias res leviores, ut Iren. apud Euf. H. V: 24. refert, (qua ratione loca illa in concordiam facile rediguntur) veniens, tanquam aequalis exceptus est, et cum Aniceto egit. Imo Romanus singulari eum tractavit honore, jus sacra mysteria Romae celebrandi ipsi concedens: ut Eusebius posteriore loco docet. Altiores quidem gessit spiritus Victor, tempore Polycratis, nec tamen dominium aliquod in Ecclesias Asiaticas adfectasse legitur, tantum eas excommunicasse, quod nihil aliud est, quam Ecclesias suas ab iis separasse, quod omnes facere poterant Episcopi, apud Euf. l. c., irritum quoque conatu, cum reliqui Episcopi ipsi genere restiterint, ipsum quoque acerbe perstrinxerint, teste Euseb., in specie Irenaeus Lugdunensis, in Epist. apud Euf. Ex quibus clarissimum est, Episcopos Romanos pro universalibus, minus Infallibilibus, non fuisse agnitos, imo ne quidem illud sibi sumsisse. Solent quidem duo in contrarium proferri testimonia, unum Tertulliani, alterum Irenaei, sed quae nihil simile habent. De quo accuratius est agendum.

§. CXLIV. Tertullianus, lapsos, etsi poenitentes, ad Ecclesiae communionem admitti non debere disputans, in lib. de *Pudicitia* cap. I. perstringit aliquod edictum ab Episcopo, quem non nominat, propositum in haec verba: *audio, etiam edictum esse propositum, et quidem peremptorium: Pontifex scilicet Maximus, quod est Episcopus Episcoporum, edicit: ego et moechiae et fornicationis delicta poenitentia functis dimitto.* Romanum ipsi in oculis fuisse Episcopum, communis fert opinio, et Tertullianum sarcastice loqui, et titulum illum false perstringere, Protestantes passim respondent.

Sed illud non sufficit, quia Tertull., jam Montanista, in Ecclesiae communione amplius non erat: quaeritur tantum, num Episcopus Romanus in Ecclesia illum gesserit titulum? Tertullianus vero num irrideat, nec ne? parum refert. Licet ex Tert. colligi nolin, Episcopum, quem in oculis habet, ejusmodi titulo fuisse in Ecclesia ornatum, cum eum ei potuerit adfinxisse, illud tamen inde patet, Episcopum illum ita se gessisse, ut iste titulus centeri nequeat ab eo alienus. Quo admissio, respondendum censeo, 1. titulum in Metropolitanum recte quadrare, nec universalem designare: cum alii praeter Romanum eum gesserint, uti Baluzius in not. ad Cypriani concilium Carthag. jam demonstravit. Quid? quod ipse Tertull. de bapt. c. 17. Episcopum adpellaverit *summum sacerdotem*. 2. Romanum a Tert. non indigitari, sed Carthaginensem potius. Praeterquam enim quod Tertulliano nihil cum Romano fuerit negotii, controversia inter Africanos Episcopos viguit de rebaptizandis haeticis ante Cyprianum, ut ex ejus Ep. 55. ad Antonianum patet; adeo ut Carthagin. Episcopus tale edictum censeretur promulgasse: imo ipse Cyprian. eo respexisse videtur, cum eum titulum a se removeret, dicens, in praef. concilii Carthag., *neque enim quisquam nostrum episcopum se episcoporum constituit*, ad haec Tert. verba quasi adludens, et cum titulo rem ipsam repudians, quam Tert. Episcopo Carthaginiensi sarcastice tribuerat. Conferatur quoque Larroquanus advers. S. l. I. Nec obstat, quod nonnullis visum est, titulus *Apostolici*, aut dicti Christi ad Petrum, *super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, tibi dedi claves regni coelestis* etc. applicatio praesumpta ad Episcopum, de quo agit, ibid. c. 21. cum nec titulus iste, nec dictum Christi, Romano soli, ex veterum opinione, sed omnibus competat Episcopis, pro Christi vicariis, et Petri successoribus, habitis. De quo ad sequens seculum distinctius differam. Ipse Tertullianus illud ibid. haud obscure indicat, ubi dicit: *idcirco praesumis et ad te derivasse solvendi, et alligandi, potestatem*,

testatem, id est, ad omnem Ecclesiam Petri propinquam, sive ab ipso fundatam, sive fide catholica cum ipso unitam: adeoque non Romanam tantum, sed et quaecunque aliam Catholicam. Quo etiam ultima capitis verba pertinent: *ideo Ecclesia quidem delicta donabit, sed Ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non Ecclesia numerus Episcoporum*; hoc est: Ecclesia quae spiritu gaudet, et ex spiritualibus constat, non illa vestra, quam Episcopi magno numero constituunt.

§. CXLV. Irenaeus adv. haeref. l. III. c. 3., ex quo loco alterum peti solet a Romanensibus argumentum, longe solidius, ut putatur, haereticos, ad traditiones provocantes, eo retundit, quod verae traditiones non nisi a genuina Ecclesiae et Episcoporum continua successione sint derivandae: ne autem omnium Ecclesiarum successiones enumerare necesse habeat, ut ipse dicit, *Romanam ex gr. tantum elegit, hac data ratione, quod ea sit maxima, antiquissima, omnibus cognita*, ab Apostolis Petro et Paulo *fundata, ad quam, propter potiore principalitatem, ut versio Lat. habet, necesse est omnem convenire Ecclesiam*. Sed, ne dicam, unius Irenaei effatum parum ad totius Ecclesiae sententiam declarandam facere, nihil quoque juvare Romanenses, cum principatum si tempore Irenaei, quo nihil contra veritatem definivit, habuisset aliquem, dudum per errores et tyrannicum dominatum perdiderit. 1. Irenaeus, ut directius respondeam, *principalitatem* ad traditionum conservationem restringit, in qua si Ecclesia Romana eo tempore aliquam habuerit praerogativam, quid hoc ad universalem ejus dominatum facit? 2. *Principalitatem* eam non in ejus Ecclesiae, nedum Episcoporum ejus infallibilitate, sed in eo tantum fundat, quod sit *antiquissima, maxima, et omnibus cognita*. 3. Alii cod. legunt *potentiozem* principalitatem h. e. luculentiozem, *ἰκανότεραν*, quam vocem ita intellexit et vertit Interpres Latinus; ut ex hoc ipso cap. §. 3. patet, ubi Romana Ecclesia per Clementem scripsisse dicitur *ἰκανότεραν γραφήν* *potentissimas litteras*, ut habet Interpres, rectius *luculentissimas*

nam epistolam, ut vertit Valesius ad Euf. II. V: 6. Sic ib. §. 6. eadem vox Graeca vertitur *perfectissima epistola*. Ceterum *luculentior* principalitas demonstrat, alias quoque Ecclesias habere hac parte *principalitatem*, in conservandis traditionibus, ut Iren. eo cap. et seq. diserte tradit: ea autem Romanae Ecclesiae censebatur *luculentior*, cum quod omnibus esset, ut dicit, *cognita* Ecclesia, tum propter urbis praerogativam, unde ea Ecclesiae derivari solebat, et exploratissimam Episcoporum successionem, *luculentior* esset traditionis Apostolicae in ea successio. Denique. 4. *principalitatem* existimaverim apud Irenaeum simpliciter denotare *antiquitatem*, ἀρχαιότητα, adeoque Graecum habuisse textum ἡκανοτέραν ἀρχαιότητα: quod Clerico in hist. ad ann. 173. et 180. quoque in mentem venisse, vidi. *Principalitas* utique stilo Interpretis Irenaei est *antiquitas*: uti l. V. c. 14. *principalis plasmatio* est primaeva, antiqua, vid. etiam lib. II. c. 1. et alibi. Cum itaque Romanam Ecclesiam dixisset *antiquissimam* esse, et omnibus cognitam, declarat propter hanc *luculentio rem*, omnibusque notissimam, *antiquitatem*, et perpetuam ab antiquissimis temporibus successionem, reliquas venire debere Ecclesias, ut, quid ab initio fuerit creditum et traditum, intelligant. Sic et Origen. apud Euf. H. VI: 14. profitetur, se τὴν ἀρχαιοτάτην *antiquissimam Ecclesiam Romanam* videre desiderasse.

§. CXLVI. Continuum hanc Episcoporum in illustrioribus Ecclesiis, cujus meminerunt Veteres, successionem digito monstrasse, non abs re fuerit, maxime cum inde thesis de Episcopis, a presbyteris distinctis, per totum seculum, confirmetur, et memoria praestantium virorum, qui seculum illustrarunt, nec tamen scriptis, quae nostram adtigerunt aetatem, quos supra recensui, inclaruerunt, conservetur. *Romanorum*, ut inde ordiar, catalogum egregie contexuit Pearson in libro de *successione primorum Pontificum Romae*, qui consulendus est. Cum vero de illis parum certi constet, multa fabulosa ipsis adficta sint, ut sunt epistolae, decreta-

les,

les, et instituta nonnulla ab ipsis introducta, moras hic non traham; nomina eorum, et si quid memorabile de ipsis cum aliqua probabilitate tradatur, adtigisse contentus. In initiis seculi sedit Romae Xystus, vel Sextus, usque ad ann. 12^{mum} seculi, secundum Eutychium, quem sequitur Pearson. l. c. dist. VI. qui, eum ab Ecclesiis Asiaticis in die paschatis celebrando discessisse primum, autumat: de quo postea. Excepit ipsum Telesphorus per ann. 11. usque ad sec. 22^{dum}: cui *quadragesimae* institutio quidem tribuitur ab Euf. in Chron., sed non in omnibus codicibus, nec fidem meretur: ut ex supra disputatis de hac materia patet. Missio Hygino, successore ejus per quadriennium, memorandus est, qui ei successit, Pius, ad ann. sec. 42^{dum}, quia, praeter epistolas decretales, certo spurias, ei adscribuntur duae ad Justum, Viennensem Ep., quas Baron. in Ann. non tantum recenset, sed et Blondellus ac Salmasius pro genuinis habent, quia contra Episcopatum videntur praebere argumentum: quod quis merito miretur, cum suppositionis haud unum circumferant indicium: ex. gr. Soter et Eleutherus ibi dicuntur ejus *presbyteri*, sed quorum hic Aniceti, qui Pio successit, *diaconus* tantum fuit; ut ex Hegesippo tradit Euf. H. IV: 22. nomen quoque *missae* pro eucharistia occurrit, quod recentius est. Successor ejus Anicetus, usque ad ann. sec. non 61, ut Pearson, sed 53, ut Dodwell. ad eum, probavit, celebris est per controversias cum Polycarpo, de die paschatis et aliis rebus, nec non quod ad eum usque floruerit Valentinus Gnosticus, et sub Ipso Marcion, sub extremo Episcopatus ejus, mortuus; Iren. III: 4. Excepit ipsum Soter ad ann. sec. 62. ad quem scripsit Dionys. Corinthiorum Episc., apud Euf. H. IV: 23. Successor ejus Eleutherus, ad ann. 77., se nobilitavit, quod Montanismo prius faverit, dein ab eo per Praxeam abstractus, Euf. H. V: 3. quodque Lucius, Britanniae rex, ab ipso per litteras petiisse narretur euangelii praecones; de quo postea. Ultimus seculi fuit Victor, usque ad ann. 95. quaestione cum

Tom. III.

Ttt

Polycrate

Polycrate de die paschatis, propter ambitionem et dominandi cupiditatem, famosus.

§. CXLVII. In Ecclesia *Alexandrina* continua praesederunt successione hoc sec. Cerdo, Primus, Justus, Eumenes, Marius, Celadion, Agrippinus, Julianus, et Demetrius, qui annos 43. tenuit, per longam sec. IIIⁱⁱ partem, et sub quo floruit Origenes, ab ipso minus humaniter tractatus, successoremque habuit Heraclam, cujus supra memini. Sed nihil alicujus momenti nobis notandum suppetit. Rationes eorum chronologicae repeti possunt a Dodwello Diss. de Rom. Pontif. successione cap. 6. In Ecclesia *Hierosolymitana*, usque ad cladem Judaeis ab Hadriano inflictam, quindecim fuisse Episcopos, omnes ex Hebraeis, tradit Euf. H. IV: 5. quorum nomina tantum recenset. Simeoni, qui initium hujus sec. adtigit, successerunt ordine Zacchaeus, Tobias, Benjamin, Johannes, Matthias, Philippus, Seneca, Justus, Levi, Ephres, Joseph, Judas. Bello autem Judaico, anno 18. Hadriani, confecto, cum in novam urbem AElam, ab Hadriano conditam, undequaque gentes confluerent, primus ex Gentilibus Christianis Episcopatum gessit Marcus, Euf. I. c. cap. 6. Cujus successores *undecim* usque ad Narcissum recensentur ab Euf. H. V: 12. et in Chron. Narcissi vero nomen dicitur celebre fuisse per Ecclesias, cui etiam a credulis miracula tribuuntur, quorum unum, de aqua in oleum mutata, cum oleum in magna Paschae vigilia deficeret, narrat Euf. I. VI: 9. Ceterum Narcissus cum calumniis opprimeretur, secessit in eremum, et finitimi Episcopi Episcopum ordinarunt Dium, cui successit Germanio, et dein Gordius: quo tempore Narcissus ad Ecclesiam rediit, ac Episcopatum recepit; quem cum prae senectute solus gerere non posset, adjutor ipsi est datus Alexander, antea Episcopus Cappadociae, qui Hierosolymam, et precum, et locorum visendorum, gratia, adscendens, divinitus, ut credebatur, electus fuit Episcopus. Qui singularis casus et ideo notandus est, quod a regula Ecclesiastica

siastica discessum sit, cum in eo, quod Episcopus a sede ad sedem sit translatus, tum superstiti Episcopo alius fuerit adjunctus Euf. l. VI: c. 10, 11. Alexander autem Episcopus ibi factus est a. 213. Pantaeni, ac Clementis, discipulus, eodem ibid. c. 14. teste. Confessor fuit sub Severo, et carcere liberatus, sed sub Decio incarceratus et mortuus. Euseb. c. 3. Denique in laudem ejus notari meretur, egre-
giam ab Ipso fuisse constructam Bibliothecam AEliae, ex qua se multum profecisse testatur Euf. in conscribenda historia, ibid. c. 20.

§. CXLVIII. Post Ignatium, de quo supra egi, qui Ecclesiam *Antiochenam* rexerunt Episcopi, recensentur ab Euf. H. IV: 20. et in Chron., Heron, Cornelius, Eros, Theophilus, ab alio ejus nominis, autore libri ad Autolyicum, probe distinguendus, de quo ad sec. sequens, Maximinus, Serapio celebrioris nominis, a. 190. qui varia scripsit, sed per-
dita sunt, Euf. H. V: 19. Asclepiades, Philetus, Zebenna, minus celebres, Babylas, vita et doctrina celeberrimus, cujus vitam ex Veteribus descripsit J. Chrysostomus. Duo autem de ipso traduntur valde singularia, *unum*, quod Decio Inperatori, sec. sequente medio, in Ecclesiam irrepere tentanti, animose restiterit, licet alii de Decii decessore Philippo id narrent. Vid. Euf. H. VI: 34. *alterum*, quod reliquiae ejus, sec. IVto, ad silentium redegerint Oraculum Daphnes prope Antiochiam. De quo ad sec. IV. dicam. Praeter hos nonnulli alii celebriores memorandi sunt Episcopi, Papias, Hierapolitanus in Phrygia Episcopus, et Melito Sardenfis. Papias Irenaeo adv. haer. V: 33. dicitur *vir antiquus, Johannis auditor, et Polycarpi contubernalis*. Per quem Johannem Eusebius H. III: 39. non Apostolum, sed *presbyterum* aliquem intelligit, hac ratione motus, quod Papias in prooemio librorum suorum tradat, se a *Senioribus* accepisse, quid Apostoli dixerint, nescio num satis solide, cum ipse Apostolum Johannem audivisse poterat, et tamen ab Apostolorum auditoribus expiscari, quid ipsi audiverant;

maxime cum Ipse Papias retulerit l. c. se, quid *Johannes presbyter* dixit, ab ejus auditoribus quoque requisivisse, non obstante, quod et ipse ejus fuerit, omnium consensu, auditor. Videre quoque aeque ac Polycarpus, cujus sodalis fuit, Johannem Apostolum potuit. Ceterum fuit Papias *traditionum Ecclesiast.* sedulus investigator, quas quinque libris titulo *interpretationis oraculorum Dominicorum* complexus est, Iren. et Euf. l. c. sed quorum pauca tantum supersunt fragmenta apud Grabe in *Spicileg. sec. II.*, in quibus bona malis occurrunt mixta. Euf. vero tradit, *multa fabulis propiora* in iis reperiri, quibus accenset *regnum millenarium*, in eo, ex opinione Papias, ut Euf. eam exponit, situm, quod Christus in terra regnaturus sit per mille annos, Judaei sint convertendi, Hierosolyma reaedificanda, terra quibuscumque bonis, cum alta pace, abundaret, et martyres sint resuscitandi: quare Chiliastarum, ut adpellantur, solet Pater haberi, et Euf. inde colligit, eum fuisse *σπίδα μινερν τὸν νῦν* valde mediocri ingenio praeditum, ut verti solet, mallem *judicio*, quatenus spiritualia, corporalibus phrasibus et emblematis involuta, dijudicare non valuit, secundum Euf.; nescio an satis folide, cum, si nihil aliud de Chiliafmo habuit, quam cujus meminit Euf., *judicii mediocris* nequeat reus agi. Verius est, eum *judicio critico*, in veris et falsis narrationibus discernendis, minus polluisse; sed quod cum multis aliis habuit commune. Ipse, Euseb. III: 36. eum adpellat virum *disertum*, et *Scripturarum peritum*, et eum quinque libros de *Interpretatione oraculorum Dominicorum* scripsisse tradit c. 39. quorum meminit etiam Irenaeus. Elogium quidem a sciolo insertum putat Valesius, sed nescio an solide satis. Inter fragmenta quoque ejus est singulare de morte Judae, quod habet, eum, inflato et crasso corpore praeditum, curru esse compressum, adeo ut intestina ejus fuerint effusa. Plura de Papia qui velit, adeat, praeter alios, Grabe in *Spicil. cit.*

§. CXLIX. *Melito*, Sardenfis Episcopus, propter nonnul-

la singularia, quae habuit, memorandus est. Floruit sub Marco Aurelio, cui apologiam pro Christianis obtulit, ex qua nonnulla protulit fragmenta Euf. H. IV: 26. ubi librorum V. T. canonicorum catalogum quoque ex Melitone contexit. Peculiariora vero, quorum memini, fuerunt sequentia. 1. Polycrates in Epist. ad Victorem Episc. Romanum, apud Euf. H. V: 24. eum adpellavit *eunuchum*, quatenus propter regnum Dei renunciaverat conjugio, haud obscuro indicio, clericos ab eo solitos non fuisse abstinere, cum illud tanquam singulare in Ipso notetur. 2. Cuncta apud Euf. l. c. dicitur egisse *adflatu divino*, et a Tertull. apud Hieron. de Scriptor. Eccles. traditur, eum a *plerisque Catholicorum* haberi *prophetam*. Quo etiam facit, quod librum *περὶ πολιτείας καὶ προφητῶν* de *oeconomia* et *Prophetis* scripsisse dicatur apud Euf. H. IV: 26. vox *πολιτείας* videtur sumenda, ut alibi apud Patres, pro *oeconomia* Israelitica, vel pro vitae strictioris disciplina, uti l. V: 13., quod videtur verius. Deum dixit *corpore* esse praeditum. Euf. enim l. c. refert, eum de *Deo corporeo* scripsisse, et Origenes, ne de Gennadio, recentioris temporis, dicam, ejus erroris diserte meminit, uti Vales. ad Euf. quoque observavit. Alii tamen titulum libri capiunt de *sermone carne* facto. Patet quoque ex anonymo apud Euf. H. V: 27., Melitonem in aliquo libro Christum *Deum* simul ac *hominem* praedicasse. Sic et Anastasius in Hodego citavit ejus librum *περὶ σαρκώσεως incarnatione Christi*, ex quo fragmentum exstat apud Cave Hist. Litt. t. II. quo divinitati Christi illustre praebetur testimonium, supra suo loco jam citatum. Scripsit quoque *περὶ κτίσεως καὶ γενέσεως* de *creatione* et *generatione* Christi, quae vera est lectio, quo, *creationem*, quae Christo tanquam *λόγῳ* sermoni tribuitur, non esse ex nihilo *creationem* docuit, sed *generationem*. Attamen, cum Origenes, qui librum, supra citatum, legit, diserte testetur, eum isto in libro Deo adscriptum corpus, fidem detrectare non ausim, eo minus, quod Tertull. et alii ab ea non fuerint alieni opinione, sive quod

spiritum non esse *substantiam* putaverint, nisi quid corporei adsit, sive, Deum *corpus* aliquod libere adsumsisse, existimaverint, pulchritudinis ergo, ut a piis conspici possit. In qua posteriore sententia fuisse aliquos ex Homil. Clement. XVII. manifestum est.

§. CL. *Hegeſippus*, quem memorare neglexi, paucis describendus, et superioribus addendus, restat. Fuit enim vir *αρχαῖος καὶ ἀποστολικὸς antiquus et apostolicus*, teste Photio cod. 232. *primae Apostolorum ſucceſſionis* secundum Euf. H. II: 23. quae ad tempus Antonini Pii extenditur, quo Polycarpus est mortuus. Floruit utique sub Antonino, licet Euf. sub Hadriano tradere videatur H. IV: 8. sed qui ibid. c. 21. 22. eum ad tempora Antonini confert. Hic primus *historiam* aliquam *Ecclesiasticam* condere adgressus est, scripsit enim *actuum Ecclesiasticorum libros quinque*, ex quibus fragmenta quaedam conservavit Euf., collecta a Grabe in spicil. sec. II., uti de morte Jacobi Alphaei, consanguineis Domini, et aliis rebus, sed quae, ipsum iudicio critico non fuisse usum, arguunt, cum multa fabulosa admiscuerit. De quo in superioribus egi. Ceterum Romam venit sub Aniceti episcopatu, et ad Eleutheri mansit, teste Euf. l. c. mortuus sub Commodo Imperatore, secundum Chron. Alex.

§. CLI. Ordo Clericorum inferior, de quo dicendum restat, sed paucis poterit absolvi, cum nostrum seculum parum de eo suppeditet, comprehendit *Diaconos*, qui non tantum fuerunt pauperum ac viduarum curatores, et eleemosynarum distributores, quales in prima institutione fuisse censentur ex Act. VI., minus solide, cum extraordinarii ibi memorentur, nec diaconi, sed euangelistae, fuerint, ut suo loco supra observavi, sed proprie Ecclesiae ac Presbyterorum ministri: quare Ignatio ep. ad Trall. §. 2. dicuntur, *non ciborum et potuum ministri*, sed *Ecclesiae Dei*. Just. M. quoque Ap. II. §. 85. ipsis *eucharistiae distributionem* adsignat. Imo tempore Tertull., utique in Ecclesiis Africanis, baptismum aequae conferebant ac Presbyteri, licet non sine Episcopi auctoritate:

toritate: uti ex ejus lib. de Bapt. c. 17. patet. De aliis eorum officiis postea sec. seq. plura proferam; nostrum enim nihil aliud suppeditat. Praeter diaconos non constat alios fuisse inferioris ordinis Clericos; nisi quod Tert. de Praescript haeret. c. 41. memoret *Lectores*. Seculo sequente locum habuisse, utique in Ecclesia Romana, *Subdiaconos*, *Exorcistas*, *Lectores*, et *Ostiarior*, ex Epistola Cornelii Episcopi Romani ad Fabium apud Euf. H. VI: 43. patere videtur, de quo postea suo loco. Mentionem denique Clericorum, ab Episcopis, presbyteris, et diaconis distinctorum fecerunt Canonēs Apost., sed num hujus sint seculi, non constat

§. CLII. De jure plebis circa sacra, et disciplina Ecclesiastica disseram ad seculum sequens, quia ex Cypriano, et quaestionibus tunc agitis, hac parte praecipue sapiendum est. Synodos vero hoc seculo habitas postea recensebo, cum in quaestione de die paschatis celebratae tantum memorentur. Hic verbo notasse suffecerit, synodos pro humano, non divino, instituto haberi a Tertull. de Jejun. c. 13., forte ad exemplum conventuum politicorum, ut Amphictyonum in Graecia, in communem civitatum confederatarum usum, cum in Graecia inceperint, et inde ad alias regiones transferint forte. Pergo itaque ad *quartam* partem essentialē Ecclesiae describendam,

DE VITA ET MORIBUS,

postquam in genere praemisero, Veteres ipsos inter veros et falsos Christianos, sive hypocritas, qui, in fide minus solide fundati facile deficiebant, sive haereticos, qui antea in communione Ecclesiae latitaverant, nunc ab ea sejuncti erant, probe distinxisse. Plin. ep. 97. lib. X. hanc jam fecit distinctionem, cum inter eos, qui se Christianos dicebant, et facile negabant, ac qui revera erant, discrimen statuatur. Sic et Just. M. apol. II. §. 22, et contra Tryph. p. 253. Tertull. ad nationes l. I. c. 5. ad Scapulam c. 4. *viderint*, inquit,

qui sectam mentiuntur, quos et ipsi recusamus: egregie Athenag. in Legat. §. 2. nullus Christianus malus est, nisi hanc professionem simulaverit. Qualia passim occurrunt apud Veteres.

§. CLIII. Vitae et morum Christianorum, ut generalem et brevem dem conspectum, pluribus enim hoc negotium tractavit Cave in *primo Christianismo*, qui, licet adhibito iudicio, legendus est, quatenus res sese hoc seculo communiter habuit. α. Religionis Christianae et pietatis in Deum, singulare, ardensque, studium eos spirasse, et praestitisse, observari velim: cujus exstantiora indicia fuerunt sequentia. 1. In precibus, hymnis, ac cantionibus sacris fuerunt assidui. Tribus per diem vicibus, hora tertia, sexta et nona, consuetudine a Judaeis petita, statas habuerunt preces. Clem. Alex. Strom. VII: 6. Exemplum Jacobi iusti extat apud Euf. H. II: 23. et veri Gnostici apud Clem. Alex. l. c. Praeterea noctu surgere, et precari, moris erat; Tert. ad uxorem l. II. c. 5. aegre feret maritus gentilis, cum per noctem exsurgis oratum: in Apolog. c. 39. ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse. Luculentum est Clem. Alex. l. c. testimonium, quo declarat, ante cibum fieri scripturarum lectiones, Psalmos autem et hymnos, dein cibus sumitur, et antequam eatur cubitum, sed et noctu rursus orationes. Vid. et Paedag. l. II. c. 10. Insignem denique in precibus exprimebant fervorem; caput et manus, inquit Clem. Str. l. c., coelum extendimus, et pedes excitamus in ultima exclamatione orationis, ut sic promptitudinem et alacritatem spiritus demonstrarent, et una cum sermone corpus a terra abducere conarentur. 2. Religiosos conventus habebant fere quotidianos, et eucharistiam frequenter celebrabant: uti supra narravi. 3. In euangelio propagando erant fervidi; de quo stupendus ejus successus, uti postea exponam, satis testatur, et exemplum extat apud Euf. H. III: 37. ut et Origen. contra Cels. l. III. p. 116. 4. Singularis, forte nimius, martyrii pro nomine Christi subeundi

di zelus eos inflammavit, uti ex Ignatio, per omnes Epist., in primis ad Roman. elucescit: quod Plinius quoque in ep. saepe citata testatur. Vid. et Just. M. cont. Tryph. p. 249. Audiatur Tert. Apol. c. 21. *Dicimus, et palam dicimus, et vobis torquentibus lacerati, et cruentati, vociferamur: Deum colimus per Christum: sic et antea ibid. c. 1. neminem pudet, neminem poenitet, nisi plane retro non fuisse Christianum: si denotatur, gloriatur, si accusatur, non defendit, interrogatus vel ultro confitetur, damnatus gratias agit.* Desiderii, quo in martyrium ferebantur, singulare habet exemplum Tert. ad Scap. c. 5. Vid. et de Spectac. c. 1. et martyrium Polycarpi in Patribus Apostol., ut et Blandinae, piaefoeminae, in Galliis apud Euf. H. V: 1. quae ipsos defatigavit tortores, nihil aliud dicens, quam *Christiana sum, nil apud nos mali geritur.* Sic et Caecilius apud Min. Fel. *Spernunt tormenta praesentia, et mori non timent.* Legi quoque meretur de insigni martyrum fortitudine, ejusque causis, dissertatio Dodwelli, inter Cyprianicas XIIma.

§. CLIV. 5. Ab omni idololatria ac superstitione Gentili, ad ipsas minutias usque, vehementer abhorrerunt, nec ullum, nisi verum Deum, non Sanctos aut Martyres, coluerunt, ut supra habuimus. Quicquid civilem superat honorem, idololatriae nomine insignitur a Tert. de Idolol. c. 15. cujus liber hanc in rem est egregius. *Idololatriam declarat esse principale crimen generis humani, summum seculi reatum, totam causam judicii, simul crimen illud latissime extendit: nulla ars, inquit, nulla professio, nulla negotiatio, quae aut instruendis, aut formandis idolis, administrat, carere poterit titulo idololatriae, c. 11. Imo c. 20. negat dicendum, mehercule, medius fidius, nec patitur, jurare per Deos, aut eos nominare Deos, nisi addito epitheto, ex quo pateat, nos eos pro Diis non habere: omne genus imagines quoque refutat c. 4 — imo Christiani, per Tempia transeuntes, fumantes aras despuebant, et exfussabant. c. 11. Denique Origen. cont. Cels. l. VIII. p. 426. moriendum nobis potius,*
Tom. III. VVV dicit,

dicit, quam *jurandum per malum et perfidum daemona*: ubi et alia similia occurrunt: qui tamen ibid. negat, a *peritis et prudentibus* Christianis contumeliae signa palam proferri, cum Script. S. omnem vetet maledictionem: addit, illud quoque nihil ad tollendam opinionem de falsis Diis facere: et eos *ne deridere* quidem *statuas inanimatas*, sed illos, qui *ante illas venerabundi* prociidunt. Denique a ludis secularibus ac spectaculis religiose abstinerunt. Quo fini libellum de *spectaculis* scripsit Tert., ut Christianos, quorum aliqui dubitabant, *num interesse* liceret, quos *suaviludios*, quia suavitatem ludorum delectabantur, adpellat, dehortetur. Disputat autem, pro more, fortiter quidem et acute, sed saepe minus solide. Praecipua ejus argumenta sunt, quod *spectacula sint idololatrica, et voluptatis plena*. Theatrum, inquit, *sacrarium Veneris est, privatum consistorium impudicitiae*; praeterea, quod *spectacula conforment animos ad saevitiam*, denique persecutio Christianorum ibi potissimum decernatur: sic c. 27. dicit, *ibi quotidiani leones exposculantur, persecutiones decernuntur, tentationes emittuntur*. Desino in ejus verbis, quae Tert. eloquentiam spirant, in Apolog. c. 38. *nihil est nobis dictu, visu, auditu, cum insania circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenae, cum vanitate Xysti*. Vid. quoque Athen. legat. c. 30. Postremo ab *Idolothytis* sibi sedulo cavebant, *sacrificiorum reliquias, et pocula delibata, contemnimus*, inquit Octavius apud Minut. Fel. *Idolothyta sacrificantur daemonibus*, inquit, Origen. contr. Cels. l. VIII. p. 397. *ut sanguis est cibus daemonum*, quare a sanguine et suffocato, ut ibid. habetur, sibi cavere solebant.

§. CLV. 6. Postremo de zelo religionis quoque testatur, quod haereticos valde fuerunt averfati, ab omni tamen personarum odio aut vexatione alieni. Erant quoque hoc tempore haeretici partim Christianismi, in vera sua natura ac simplicitate, destructores, vel depravatores, partim vitae libidinosae ac peccatorum fautores, ut postea patebit: praeterea, cum Gentiles inter eos et veros Christianos non
distingue-

distinguerent, sollicitius sibi ab iis cavebant, ne cum iis confunderentur. Iren. adv. haer. l. III. c. 4. testatur, Christianos ad eorum sermones *concludere aures, longo longius fugere, ne audire quidem sustinentes blasphemum colloquium*; Judaeos, quibus illud in more erat, imitatos. Vid. etiam Euf. H. l. V. c. 20. de Polycarpo ex Irenaeo; qui l. c. de Polycarpo refert, eum Marcioni, sibi occurrenti, et dicenti, *cognoscis nos*, respondisse, *cognosco te primogenitum Satanae*: addit Iren., Apostolos, eorumque discipulos, *ne verbo tenus communicasse cum aliquo eorum, qui veritatem adulteraverant*. Vid. de haereticorum averfatione quoque Just. M. cont. Tryph. p. 203 et 306. Nihilominus, hoc zelo, saepe nimio, nec semper secundum scientiam, non obstante, eos esse odio habendos, aut violenter tractandos, palam negarunt, ab omni persecutione, religionis causa, alieni. Odio non habebant personas, sed et pro iis precabantur, et eorum conversioni invigilabant, teste Iren. l. III. c. 46. Haeretici, inquit Athenag. leg. §. 31. *se ipsos decipiunt, neminem laedunt, nec propterea puniendi sunt*. Ignatii epistola interpolata ad Philadelph. §. 3. habet, haereticos *fugiendos esse, et admonendos, non verberandos, aut persequendos, quod Gentilium est, Deum non cognoscentium*. Notabilia sunt hanc in rem verba Tert. in Apol. c. 24. *Videte, ne et hoc ad irreligiositatis elogium concurrat, adimere libertatem religionis, et interdicare optionem divinitatis, ut non liceat mihi colere, quem velim, sed cogar colere, quem nolim, nemo se ab invito coli volet, ne homo quidem*. Vid. etiam ad Scapulam c. 2. *humani juris, et potestatis est naturalis, unicuique quod putaverit colere — — — nec religionis est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat, non vi etc.*

§. CLVI. β. Charitas, qua Christiani se invicem complexi sunt, plane singularis et summa fuit: uti vel ex eo patet, quod eos promiscui concubitus reos agendi inde occasionem captarint Gentiles, vel et eos *coitiones* facere, ac seditiones moliri, inde suspicati fuerint. *Vide*, inquit Gentiles

tiles apud Tert. apolog. c. 39., *ut se invicem diligant, et ut pro alterutro mori sint parati.* Quo etiam facit, quod se mutuo salutaverint fratres, et osculo exceperint, ac celebraverint *agapas.* De quo supra egi. Exitantiora duo charitatis indicia ex. gr. proferam realia; quorum *alterum* est, quod mutuis necessitatibus lubenter et largiter succurrere fuerint soliti. Just. M. ap. c. 39. *nunc ea quae habemus in commune conferimus, et cum indigentibus quibusque communicamus.* Vid. et Tert. apolog. c. 39. qui notabilis est locus. Insigne quoque liberalitatis testimonium praebebat Ecclesiae Romanae Dionys., Corinth. Episc., apud Euf. H. IV: 23. ut et sec. seq. Dionys., Alex. Episc., in ep. ad Stephanum, Ep. Rom., ib. VII: 24. *Alterum* est, quod in morbis, exiliis, carceribus, aliisque periculis, sibi invicem subvenire adnisi sint omni studio et ope, licet cum vitae periculo. Vid. Euf. l. c. sed luculentius non est testimonium eo, quod Lucian. in lib. de *Peregrino* praebebat, ubi cura eorum in *Peregrinum* vivis depingitur coloribus. Vid. et Tert. ad *Martyres.* Quo etiam pertinet, quod, ut liberior esset ad incarceratos aditus, custodes placaverint munibus, confessoribus omnia suppeditaverint abundanter, convivium quoque et *agapas* ibi celebraverint. Quod postea Diaconorum factum est officium. Vid. quoque Pearson Vind. Ignat. p. II.

§. CLVII. γ. Temperantiae, et moderationis in victu, amictu, aliisque vitae actionibus, leges studiose observarunt. De vestitu et victu vid. Clem. Alex. Paedag. l. II: 1, 2. et III: 2. et Tert. de *cultu foeminarum.* Nobis suffecerit notasse, inter vulgares Christianos et *ascetas*, sic dictos, qui austerius vivendi genus sectabantur, esse distinguendum. *Posterior*es in victu, et vestitu, aliisque rebus, adfectarunt singularitatem *ascetae* et contemplativi, qui, Platonis et Philonis placita secuti, mentem, ex Deo natam, ab omni sensatione et commercio corporis separandam esse, opinati fuerunt per abstinentiam, quietem, et carnis subactionem.

Amictus

Amictus vero illustre prae-buit exemplum Tertullianus, qui, cum presbyter fieret, et ascetae personam adoptaret, togam cum pallio commutavit: quod in libro de *Pallio* defendit: de quo vid. Salmas., qui libellum egregie illustravit. Vid. et Tert. de *cultu foemin.* l. II. *Victus* exemplum quoque dedit Alcibiades, unus Martyrum Galliae, qui *durum et squalidum vitae genus sectabatur, et solo pane ac aqua vescabatur*, ab Attalo propterea reprehensus. Euf. H. V: 3. Memorat. etiam Origenes contra Cels. l. V. p. 264. ascetas, qui ab animatis abstinent, non ut Pythagoraei, propter fabulam de migratione animarum, sed ut corpus in servitutem redigant. Reliqui vero Christiani nihil quidem singulare hac parte adfectarunt, et ad mores locorum, ubi degebant, se adcommodarunt, attamen *temperantiae* egregie studuerunt. Tert. in Apol. c. 39. agapas eorum describens, *editur, inquit, quantum esurientes cupiunt, bibitur quantum pudicis est utile*, etc. Vid. et Athenag. in legat. versus fin., ubi calumniam de *concubitu incestu* refutat. Eleganter Minut. Fel. in Octavio: *unius matrimonii vinculo libenter inhaeremus, cupiditatem procreandi aut unam scimus, aut nullam: convivia non tantum pudica colimus, sed et sobria, nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus*, etc. Christianos ab omni spurcitia et lascivia longe abesse etiam testatur Origen. cont. Cels. l. I. init. Tanto quoque flagrabant castitatis amore, ut ab ipso conjugio subinde abstinuerint, intra terminos sese non continentes, ut autores citati docent: quibus addo Just. M. apol. II. §. 18. Praetulerunt quoque saepe castitatis violationi cruciatus et mortem: qui pudicitiae leges violassent, severam subire debebant disciplinam. De quo ad sec. seq.

§. CLVIII. *Modestiam, patientiam, abnegationem* sui, et rerum mundanarum, passim praeclare demonstrarunt. Ignat. in Epistolis miram spiravit modestiam, seseque omnium fatetur minimum. Tertull. de se passim abjecte, et cum peccatorum ac indigentiae magno sensu, loquitur. Ita

de Poenit. fin. se peccatorem omnium notarum adpellat: hominem nullius boni Ibid. in init., ut et miserrimum, aegrum caloribus inpatientiae, ne plura loca congeram: librum de bapt. finit his verbis, tantum oro, ut, cum petitis, etiam Tertulliani peccatoris memineritis. Fuisse videtur ante conversionem vitae dissolutioris. Just. M. cont. Tryph. p. 28. gratiae divinae, et non propriis viribus, adscribit, quod Scripturas intelligat; *cujus gratiae cunctos gratis et prolixè participes fieri, se precari et hortari*, inquit. Confessores sub Marco Aurelio apud Euf. H. V: 2. se viles et abjectos confessores, neutiquam martyres, adpellari voluerunt, martyrio nondum confecto; ubi de ipsis etiam traditur, quod pro hostibus ac persecutoribus Deum fuerint precati. Quod ipsum de Christianis in genere praedicat Athenag. leg. §. 1. et Just. M. apol. II. c. 21. ubi, multos per eam virtutem fuisse conversos, refert. Vid. et Tert. Apol. c. 37. *Bona hujus vitae, etsi vulgo maximi fiant, contemnere solemus*, inquit Athen. l. c. Sic Just. M. cont. Tryph. p. 309. *neminem*, ait, Christianos jure accusare posse cupiditatis gloriae, pecuniae, et voluptatum. Tatian. Orat. ad Graec. §. 50. *Apud nos inanis gloria non adfectatur, sed a rebus vulgaribus et terrenis sejuncti* etc. Just. M. apol. II: 8. *Sempiternae et purae vitae desiderio ducti, ad consuetudinem cum Deo vivendi adspiramus*. etc. Honores et purpuras ab iis recusari Caecilius quoque objicit Christianis apud Minut. Fel., et agnoscit Octavius, eorum defensor.

§. CLIX. 1. Denique his omnibus in genere subjungo, vitam Christianorum describi omni parte inculpatam. Ipse Plinius in ep. saepe citata testatur, Christianos sese sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed, ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum adpellati abnegarent. Athenag. leg. §. 12. *nullus Christianus malus, est, nisi hanc professionem simulaverit*. Qui ibid. saepe, eos opere, quam sermone et eloquentia, esse praestantiores, adfirmat, imo ipsam religionis veritatem ex
vita

vita Christianorum demonstrat, uti §. 11, 27, 28. non enim in meditatione, inter alia inquit, sermonis, et structura verborum, sed in rebus opere declarandis, tanquam doctrina viva, professio nostra posita est: denique §. 30. ex servis Christianorum, quos aliquando possidebant gentiles, nihil criminis, a Christianis perpetrati, exsculpere eos posse, adserit. Tertull. ad Scapul. c. 2. tamen nos, inquit, quos sacrilegos existimatis, nec in furto unquam deprehendistis, nedum in sacrilegio: adfirmat quoque ibid., Christianos non aliunde magis noscibiles quam de emendatione vitiorum pristinorum: rursus c. 4 depositum non abnegamus, matrimonium nullius adulteramus, pupillos pie tractamus, indigentibus refrigeramus, nulli malum pro malo reddimus. Denique, Christianam sectam, adserit, incestam et crudelem nemo tanto tempore probavit, Vid. etiam egregius locus de Praescript haeret. c. 43, 44. Tandem Origen. cont. Cels. l. I. p. 1, 2. vitam Christianorum testatur sic criminationes Celsi refutare, ut verbis opus non sit, Vid. et p. 21. ubi veritatem euangelii ex conversione hominum, eorumque vita, demonstrat; imo l. III. p. 128. dicit, Ecclesias Dei pererudit, collatas ad vulgares coetus hominum, plane mundi esse lumina etc. quod latius exsequitur, etiam lib. IV. p. 177. Plura proferre supersedeo,

ACCIDENTALIA ECCLESIAE.

§. CLX. Felicitas Ecclesiae, hac parte consideratae, cum dona extraordinaria Spiritus S., Viros, doctrina et pietate illustres, denique pacem, per haereses et schismata non turbatam, contineat; de illis ordine differendum est. Dona extraordinaria, et miraculorum patrandorum, hoc seculo nondum cessarunt, licet post Marci Aurelii tempora minus fuerint frequentia, aut fere insolita. Rationes, quae ejusmodi dona requirere videntur, hoc tempore adhuc locum habuerunt, ex. gr. I. fides nonnullorum Christianorum viva et efficax, quae preces reddit efficaces, et miracula produ-

cere apta nata est, teste Jac. V: 16. his verbis notabilibus, et huc, quod observo, referendis, *multum valet precatio iusti* *ἐνεργουμένη* *efficax*, scilicet per *fidem* vivam, et in miraculosis factis se exferens: uti ex serie sermonis patet. 2. Propagatio euangelii inter Gentes, quae hac aetate plane singularis fuit, cui dona illa maxime destinata sunt, et adcommoda. Sic Euf. H. III: 37. per euangelii praecones, qui in longinquas terras verbum Dei seminarunt, narrat, *Divini spiritus vim ac potentiam multa miracula esse operatam*. 3. Credentium in persecutionibus, continuo imminentibus, consolatio, et in fide confirmatio. Quo facit, quod dum affligebantur, vel martyrium subibant, miracula narrantur subinde patrata; uti ex. gr. in martyrio Polycarpi, licet falsa videantur admixta, de quo supra suo loco exposui. Credentes quoque narrantur precibus suis aliquando ora leonum clausisse, ita ut nihil nocuerint Christianis, iis objectis. Quo Ignatius, Romanos precatus, ne martyrium suum impedian, respicit in Epist. ad eos, *bestias*, inquit, *cupio paratas mihi invenire, et blanditiis demulcebo, ut citius me devorent, non ut quosdam veritae non adtigerunt* etc. Ceterum dona illa adhuc viguisse, salva fide historica, negari nequit. De quo qui plenius convinci velit, adeat Dodwellum Diff. Irenaica II^a, et Spencer. ad Orig. cont. Cels. l. I. Nobis suffecerit locum Iren. adv. haer. l. II. c. 31., ab. Euseb. H. E. V: 7. etiam citatum, citasse, eo notabiliorem, quod exponat, *quando, quare, et quo modo* miracula solita sint patrari in Ecclesia; si nimirum id esset necessarium, non temere id fieret, nec ad damnum, sed utilitatem hominum, secus ac haeretici, magiae accusati, facere censebantur, praeterea tota ejus loci Ecclesia jejunante, et supplicante miraculum. Vid. et Tertullian. ad Scapulam c. 4. ubi inter alia dicit, *quanti honesti viri, (de vulgaribus enim non dicimus) aut a daemonibus, aut a valetudinibus, remediati sunt, et de spectaculis* c. 26. alia mitto. Quod vero ad donorum illorum infrequentiam, cujus memini, adtinet, Origenis verba cont. Cels. l. VII.

l. VII. p. 337. protulisse suffecerit. *Signa Spiritus S.*, ita sonant, *exstiterunt sub initium praedicationis Jesu, sed plura post ejus adsumptionem, postea rursus pauciora: veruntamen et nunc sunt ejus apud paucos vestigia, qui purgatas habent animas verbo, et huic convenientibus actionibus.* Loquitur de dono prophetandi; quod nondum hoc tempore cessasse quidem evicit Dodwell. *Diff. Cyprian. IVta*, attamen rarius et insolitum fuisse, versus fin. seu post medium seculi, ex Montanismi historia facile colligitur, cum, Montano spiritum propheticum praefereute, Ecclesiae legantur tanquam *re nova perculsae*, teste antiquo autore apud Euf. H. l. V. c. 16. Prophetias et visiones nondum cessasse, liqueret ex actis S. Perpetuae, et Sociarum, quae a. 203. martyrium passae sunt, in *Act. sincer. Martyr.* Ruinarti, si, eas pro Montanistis non esse habendas, constaret. Sed, dona extraordinaria vel nulla vel rara fuisse tempore Origenis, ipse adserit in *Comm. ad Prov. Salom. Oper. t. III. pag. 5.* edit. nov. Theophilus quoque ad Autol. §. 18. in initiis sec. sequentis, Autolico, petenti exemplum mortui resuscitati, ad resurrectionem demonstrandam, ita respondet, ut, nullum tunc exstitisse, innuere videatur; certe, inquit, *si Tibi repraesentarem aliquem e mortuis evocatum et vivum, nec hoc crederes.*

§. CLXI. Missis viris, doctrinae et pietatis laude praestantibus, quippe quos supra suis locis recensui, *puritas Ecclesiae*, qua ab haeresibus aliena est, et *pax Ecclesiastica*, quae per haereses et schismata turbatur, quae ad felicem Ecclesiae conditionem multum confert, et accidens ejus est notabile, in lucem est proferenda. Dominus in Ep. ad Ephesios Apoc. II: 2. 6. Ecclesiam Ephesinam, quae, sensu prophetico, et secundo, Ecclesiam universalem, hujus in primis seculi, expinxit, ut opinor, a *puritate doctrinae* laudat, quod *malos* ferre non potuerit, et pseudo-apostolos exploraverit, ac detexerit; denique opera Nicolaitarum odio habuerit. Ex quo colligere licet, haereses hoc tempore fu-

isse palam grassatas, Ecclesiam quoque paululum deturpassse coram hominibus, sed in oculis Domini tuitam fuisse puritatem suam, sese ab haereticis publice separando. De quibus uberius est differendum. Adpellantur vero haeretici, qui hac aetate lacertos moverunt, loco citato partim *mali* et *pseudo-apostoli*, partim *Nicolaitae*; quorum illi theoretici magis, hi practici fuisse videntur, ita ut priores doctrinae, posteriores morum, puritatem maxime contaminarint. Ad priores referri possunt praecipue Valentiniani et Marcionitae, ad posteriores Carpocratiani. De quibus itaque accuratius agendum est, initio a Gnosticis, seu theoretica haeresi, quae communi Gnosticorum nomine venit, sumto. Cum vero generales Gnosticorum hypotheses sec. praecedente tradiderim, nec omnes eorum peculiare sectas enarrare aut liceat, aut necesse sit, systema eorum, sicut a Valentino in primis, et Basilide, adornatum est, exponam, dein autorum aliquam dabo notitiam.

§. CLXII. Systema Pleromatum et Aeonum, in quo Valentinianismus situs est, ex Irenaeo et Epiphanio praecipue repetendum, (Cyrillus enim Hierosolymitanus catech. *Vita* vitiose exhibet,) repraesentavit post Rhenanum et Pamelium in not. ad Tertull. *contra Valentin.*, satis accurate Massuetus, Diss. praev. ad Irenaeum, cui addi meretur Buddeus de Haeresi Valentin. Comprehendit, ut brevem ejusdem conspectum, tria *pleromata*, seu complexus *aeonum*, secum cohaerentium. *Primum* est triginta *aeonum* hac ratione ordinarum. *a.* Generalis distinctio est in *primarias* et *secundarias* *aeonas*, quarum *illae* sunt, quae recta ex se oriuntur et sibi subordinantur, *hae*, quae a latere sunt exortae. *β.* *Primarias*, quae primam *aeonum* classem constituent, adpellant *primigeniam ogdoadem*, et omnium rerum radicem ac fundamentum. Sunt numero *octo*, sed quae in *duastetractus*, seu quaterniones, distinguuntur; quarum *a.* prior *tetractus quatuor* est *aeonum*, seu duarum *syzygiarum*, aut *conjunctionum maris et foeminae* (copularunt enim *aeonas*

nas ea ratione, ut maris et foeminae ferant conspectum) quae sunt 1. *Ευθὺς καὶ σιγῇ bythos et sige*, seu profundum et silentium 2. *νὺς καὶ ἀλήθεια Nus et aletheia*, seu mens et veritas. Quam tetractyn adpellant *primordiale*, et authenticam. *b.* Posterior quoque *quatuor* est aeonum, et duarum syzygiarum, ex superioribus recta ortarum linea et serie: quae sunt 1. *λόγος καὶ ζωὴ logos et Zoe*, seu sermo et vita 2. *ἄνθρωπος καὶ ἐκκλησία antrosos et Ecclesia*, seu homo et Ecclesia.

§. CLXIII. *γ.* *Secundariae* aeones sunt, quae a latere ex posteriore syzygia nascuntur, aliae ex logo et Zoe, numero *Decem*, aliae ex anitropo et Ecclesia, numero *duodecim*. Singularia vero de ultima earum *sophia*, seu sapientia, statuerunt, ut et de mutationibus, inde ortis. Sophiam dixerunt, sorte sua non contentam, et desiderio *profundi*, seu Patris, cognoscendi adfectam nimio, prope afuisse, quin a luce profundi fuisset absorpta; sed succurrisse ipsi *Horum*, seu terminum, et effecisse, ut, a proposito abstracta, intra pleroma manserit. Interea eam, gravidam factam, peperisse *substantiam* foemininam, informem, adfectuum et ignorantiae plenam, extra pleroma emissam, dictam *Enthymesen et Achamoth*, unde *secundum* natum est pleroma. Ne autem reliquis aeonibus simile eveniret fatum, quod *sophiae*, ex *mente*, quae *νὺς Nus* dicitur, statuunt novam prodixisse syzygiam, *Christum* scilicet et *Spiritum S.*, consummatore aeonum; *illum* docentem Patris incomprehensibilitatem, *hunc* vero excitantem aeones ad *laudes* Patris celebrandas, et *quietem* tenendam. Qua ratione omnes aeonas, ad aequitatem ac tranquillitatem redactas, optimam suam partem contulisse singulas, indeque ortum esse *Iesum*, omnium aeonum nomina complexum, speciatim *Christi et Spiritus S.*, denique cum eo productos esse Angelos, tanquam satellites ejus.

§. CLXIV. *Secundum* pleroma continet mundum invisibilem, ex Angelis, et materia non adspectabili, constantem: de quo, et ejus origine, ita traduntur disseruisse. *Achamoth*,

filia Sophiae, extra *primum* pleroma oberrans in tenebris, a Christo, ejus miserto, accepit formam, sed secundum substantiam, non *scientiam*. Christo dein se subtrahente cum virtute sua, et in pleroma primum discedente, Achamoth lumen illud sibi relictum studioso requisivit, sed, ab Iloro repressa, se tota dedit luctui, unde multae sunt mundi materialis exortae partes; scilicet, ex conversione ejus ad Christum *anima* mundi, et *Demiurgi*; ex timore et terrore *materia*, e lacrimis *aqua*, et sic in ceteris. Hoc in luctu versanti Achamoth Christum sese cum Angelis rursus commiscuisse, eamque a dolore liberasse: quando *lactitia* persusa *risu* suo produxit *lucem*. Qua ratione triplex *substantiarum* genus productum est, *spirituale* ex Angelorum complexu, *animale* ex conversione ejus, *materiale* denique ex passione ejus: spirituale vero est, natura bonum, et a corruptione liberum, animale vero salutis aequae ac corruptionis capax, sed materiale corruptioni prorsus obnoxium. *Tertium* denique pleroma mundum hunc comprehendit adspectabilem ex illa materia a Demiurgo naturae animalis effectum.

§. CLXV. Circa originem, et verum singularis hujus systematis intellectum, scinduntur eruditi in partes, licet, veterem aliquam philosophiam fuisse recoctam, secum consentiant. Ex Platonis et Pythagorae placitis, ne de Epicureis, quibuscum ob vitae impuritatem comparantur, dicam, systema esse concinnatum, adeoque exponendum, vulgata fert opinio, quam maxime adstruere conatus est Massuetus. Sed Aegyptiis illud vindicat Hooperus, in libro *conjecturarum* de Valentin. haeresi etc. Cabbalam Judaicam fontem et normam explicandi constituit Buddeus, in Diss. subjuncta *Introductioni* ad histor. Philos. Hebr. Dubito, num in cassum non laboraverint. Occasionem praebere potuit Cabbala, licet antiquissima ejus constitutio parum nota sit, cujus simile systema condere potuerunt Gnostici, sed puram putam esse Cabbalam non putaverim, cum inter *Sephiroth*, seu recensitiones Cabbalistarum, ac Gnosticorum aeonas haud exigua sit differentia,

differentia, quod quemque docere poterit collatio. Idem ferendum videtur de Platonismo, vel Pythagorismo, recocto iudicium, licet fieri potuerit, ut ab illis et Cabbalistis nonnulla sumserint, ex. gr. silentium quinquennale, ad probandum discipulorum animos, vel sex annorum, ut habent Clementina in Patribus Apost. Cotelerii, studium dogmata celandi, de quo vid. Dodwell. Diff. Iren. IV. morem sua dogmata caro vendendi pretio, Iren. I: 4. aliaque similia. Quo a multis cibis abstinentiam, ipsam primam tetractyn *quaternionem*, ad imitationem Pythagor., quoque referre liceret, sed ex mente Platonis aut Pythagorae non putem systema Gnosticum exponendum. De Deo, *λογω* *Sermone*, et *ψυχῇ* *anima* mundi, tanquam tribus principiis, locuti quidem sunt Philosophi illi, sed Christianorum Trinitatem non videntur in oculis habuisse: utique Deum, ideas, et mundum animatum intellexit Plato, sicut Deum, ideas, materiam et formam, per suam quaternionem Pythagoras. Nec ejusmodi recensiones attributorum ac emanationum Dei noverunt Philosophi. Possunt tamen forte in Gnosticorum systemate exponendo nos juvare Philosophi illi. Vera autem origo mihi petenda videtur ex Philosophia Orientali, cum Graeca mixta: de quo vid. Brucker. Hist. Phil. tom. III. Walchius in syntagm. commentat. Michaelis p. II. alii.

§. CLXVI. Cum de origine et norma hypothesis Gnosticorum exponendi diverse sentiant Docti, eos quoque varie in ipsa interpretatione instituisse, mirum non est. Massuetus per primam quaternionem Patrem, Deum summum cum suis proprietatibus et adfectionibus, separatim non subsistentibus, intellexit, per reliquas vero aeonas totidem Angelos, variorum ordinum ac perfectionum spiritus. *Sermo* seu *λόγος*, angelus est, qui, Dei mentis interpres, oracula divina ceteris pandit, et per eos, maxime *salvatore*, manifestari curat, quique rerum omnium ideas ac rationes, quas mens Divina complectitur, per Bythium, *ageraton*, etc. certa proportionem ac normam in salvatorem derivat, ut hic, secundum

dum eam normam omnia per enthymesin et Demiurgum effingi, studeret et curaret. Homo et Ecclesia *Angelus* est, spiritualibus in terra hominibus praefectus, eos per aeonas sibi subditos, ad exemplum superioris Ecclesiae, instituens. Achamoth denique est *anima* mundi, seu *materia*, spiritu Dei formanda in hunc mundum. Aliam longe viam ingressus est Buddeus, ad decem Cabbalistarum Sephiroth, seu recensiones, referens Gnosticorum aeonas. Bythos et Sige est Cabbalistarum כתר *corona*, quam אין סוף *infinitum* adpellant. Nus et Aletheia est sapientia et intelligentia Cabbalistarum, חכמה et בינה, per quas Filius et Spiritus S. divinae hypostases intelliguntur. Dein homo et Ecclesia est מלכות *Regnum* Cabbalistarum ultimum et Sephiroth fundamentum, seu oeconomia et regnum Messiae, Dei attributorum expressa imago, et operationum finis. Denique *sermo* et *vita* sunt adtributa divina, quae in regni divini administratione se exferunt, Cabbalistarum גבורה, גדולה, דעה, גבורה, נצח, חוד, *scientia, amplitudo, robur, pulchritudo, victoria et gloria*. Per aeonas vero ex sermone et vita, homine et Ecclesia, ortas intelligit varietatem operationum, quibus divinae perfectiones se produnt et manifestant. Tandem Jesus salvator est anima Christi, ante mundum existens, sicut de anima Messiae loquuntur Cabbalistsae. De rerum vero spiritualium et materialium productione pari subtilitate philosophari utrosque observat Buddeus, quae mitto.

§. CLXVII. C. Vitringa Obs. S. l. I. c. 2. ex eadem Philosophia, sed alia ratione et methodo, octo aeonas principales exposuit, nihilque aliud, quam adtributorum Dei, certo ordine, sicut ex se invicem fluunt, digestorum catalogum hic latere existimat. Primum ex. gr., quod in Deo concipimus, est infinitum et necessarium *ens*, profundum et imperceptibile: secundum *ens* cogitans, tertium judicans sine errore, quartum ratiocinans, quintum vivum, sextum ideas rerum futurarum formans, quarum praecipuae sunt homo et Ecclesia. Qua ratione Trinitatis, aliarumque emanationum

tionum Dei, nulla in hoc systemate facta est mentio. Ad-
do aliam adhuc hypothesin auctoris Anonymi, in *Platonismo
revelato* p. I. c. 8. qui dispensationes, et varias unius Dei
relationes, ac considerandi modos, per aeonas intelligit.
Prima syzygia Deum, ut in se est, absolute consideratum,
exhibet: *secunda* Deum, relatum ad mundum intelligibilem,
et idealem, sistit; ita ut Nus sit intellectus, *ideis* rerum re-
pletus. *Tertia* Deum, decreta exsequentem, ac ideas reprae-
sentantem, tradit, sed respectu mundi sensibilis in genere,
sicut *quarta* respectu mundi spiritualis et euangelici. De
reliquis aeonibus mentem non explicuit.

§. CLXVIII. Antequam specialem systematis expositionem
tradam, generales quasdam praemittere visum est hypothe-
ses, postquam verbo monuero, haud parum ad Gnosticismi
genuinum intellectum facere Clementina, nec non Theodoti
excerpta, ad calcem operum Clem. Alexandr., denique, ex
recentioribus Platoniceis, Porphyrium in vita Pythagorae c. 16.
et Plotinum Ennead. II. lib. IX. *Prima* est hypothesis, ple-
roma primum mundo Azilutico et Briatico Cabbalistarum
respondere, ac coelestem Oeconomiam, cum Dei, tum spi-
rituum, in Dei contemplatione ac communione arctissima vi-
ventium, complecti. Est enim 1. illud ab omni ad mate-
riam relatione sejunctum. 2. Divinitatis quoque secundum
Gnosticos complementum. 3. Spiritualis hominis pars eo
convolat, et est Gnosticorum consummatorum sedes. Sic ex-
cerpta Theodoti Gnostici §. 64. habent *τα πνευμάτια spi-
ritualia*, animabus abjectis, cum sponsis suis Angelis, in
thalamum intra terminum ingredi, et fieri *αἰῶνας νοερός aeonas
intelligentes*. *Secunda* habet thesis, res hujus pleromatis esse
antitypicas, seu corpora rerum inferiorum hujus mundi,
aeque invisibilis ac adspectabilis, ita ut haeres illarum sint
imagines, ad eas superiores expressae, quare *νοητὸν κόσμον* ad-
pellavit Theod. in Excerpt. §. 27. Sic et *semen spirituale*,
a matre Achamoth, emissum, Ecclesiam esse dixerunt *ἀντίτυ-
πον τῆς ἀνω ἐκκλησίας antitypum superioris Ecclesiae*, apud Iren.

I: 5. qui Enthymesein addit ad aeonum honorem cuncta effecisse, et imagines earum formasse. Homo, a Valentino apud Grab. spicil. sec. II. *ἐκ ὁμοίας ἀνδρώπης* in nomen ad imaginem hominis praeexistentis, seu superioris, creatus, et superior in ipso existere dicitur; praeterea Demiurgus adpellatur superioris Dei imago, quare et Dei nomen gerit, ubi et haec occurrunt verba: *quantum minor est imago vultu vivo, tantum est mundus aeone vivente*. Dicuntur quoque Heracleoni apud Grab. l. c. *imagines eorum in pleromate*. Theodotus in Excerpt. §. 32. *pleromata* vocat, quae non ex una aeone, sed syzygia, sunt nata, qualia sunt omnia, quae in pleromate sunt, sed quae ab uno sunt *ἐκόνες* dicuntur: quare Christum, ex contemplatione scientiae ortum, *imaginem pleromatis*, scilicet *aeonis superioris*, Jesu forte, vocavit, qui tamen in pleroma mox evolavit. Sed nihil clarius iis, quae §. 47. occurrunt, ubi *servator Iesus* in pleromate dicitur *demiurgus*, a matre Achamoth prolatus; Christus vero ab ipso emissus *filii* dicitur *imago*, Archangeli eorum imagines, et Angeli Angelorum Vid. etiam de Basilide Iren. I: 24.

§. CLXIX. *Tertia* est thesis, primum pleroma exhibere systema, cum attributorum, tum emanationum, divinarum, quae divinam naturam suo modo ac ordine participant, quae duo OEconomia continet Divina. Gnostici quoque Ipsi de aeonibus modo ut adfectionibus Dei, modo ut subsistentiis spiritualibus, loquuntur, nec ipsi secum conveniunt. Vox *αἰών* aeon aeternam, vel indefinitam, exprimit *durationem*, unde ad substantias immortales est translata: uti a Doctis jam est observatum. Valentinum familiam Deorum, et numerosas aeternitatum potestates, introduxisse tradit Hilarius de Trinit. l. VI. c. 9. ubi *αἰώνες* vertit aeternitates. Tert. adv. Valentin. c. 4. Ptolemaeum et Valentinum hac parte difsensisse refert, ita ut Valentinus sensus, adfectus, et motus divinos, Ptolemaeus personales substantias intellexerit: nec tamen hic sibi constat Tertull., nec Irenaeus hoc inter eos discrimen observavit. Ptolemaeus Iren. I: 12. censetur quidem

dem adtribuere, quod Tertull. Valentino, sed Ptolemaeus, ut mox dicam, primam quaternionem aeonum ita interpretatur, a quibus reliquae aeonnes discrepant. Colorbasus autem et Epiphanes Gnostici notantur soli, qui *διαθέσεις καὶ δυνάμεις* potentias intellexerunt per aeonnes: sed, ut dixi, in animo habuerunt partim *adfectiones*, partim *emanationes*. 1. Inmensum enim inter aeonnes statuerunt discrimen, cum Nun, seu monogenem, solum censuerunt comprehendisse Patrem, caeteris aeonibus inconprehensibilem. 2. Sophiae perturbatio, indeque orta mater Achamoth et materia, absque quo personalis ei tribuatur subsistentia, plane intelligi nequit. 3. Frustraneus quoque sine hac hypothese foret horum hominum conatus, cum materiae et mali originem exponere in animo habuerint, absque ut Deo immediate adtribuatur. 4. Denique pleroma divinam complectitur oeconomiam, estque spirituum consummatorum, seu hominum spiritualium, receptaculum, adeoque non adfectiones tantum, sed et emanationes, Dei complexum.

§. CLXX. Quarta denique hypothesis habet, *συζυγίας* Syzygias, conjunctiones maris et foeminae, sistere subsistentias, cum adfectionibus suis. Sic duas, quas *bytho* mulieres dabant Ptolemaei discipuli, ejus esse *διαθέσεις καὶ δυνάμεις* adfectiones et potentias adfirmat Iren. I: 12., quod ex alio loco II: 12. adfirmatur. Quinta est, primam *tetractyn*, quaternionem aeonum summi Dei adtributa, reliquas vero aeonas varias comprehendere Dei emanationes, alias aliis excellentiores, sed omnes Deo inferiores. Quam insigne discrimen, quo quatuor primas aeonas a reliquis distare censuerunt, clare demonstrat. *Solus Nus*, inquit Iren. I. c. secundum eos delectabatur videns Patrem, et magnitudinem ejus inmensam considerans exultabat, reliqui aeonnes omnes tacite quodammodo desiderabant prolatorem seminis sui videre etc., unde *ὁμοιος καὶ ἴσος προβάλλοντι* similis et aequalis proferenti dicitur. Sed per *nun* et *aletheian*, seu mentem et veritatem non intellexerunt Filium et Spiritum S. I. quia

duae primae aeones Patrem solum significant, adeoque *uxor bythi* non personam, sed adtributum Patris denotat: duae itaque sequentes aeones commodè designare nequeunt duas *personas*, maxime, cum *foeminae* in hoc systemate, ut modo observavi, personas non repraesentent. Primae quatuor aeones nullam proprietatem aut actionem habent, quae eas esse subsistentias indicat, cum *sermo et homo* varias emiserint aeonas. 3. Irenaeus quoque l. II. c. 13. haereticos *emissionis* voce catachrestice-esse usos, et non nisi eam, quae intra Patrem manet, intelligere, haud obscure indicat: ut legenti patebit.

§. CLXXI. His jactis hypothesibus, systema faciliores habebit explicatus. *Prima* itaque *tetractys*, *quaternio*, Deum, tum ut in se est, tum ut idearum plenus est, repraesentat. *Secunda* quadriga duas supremas emanationes substantiales, Catholicis nomine Filii et Spiritus notas, ob oculos sistit. *Iesus* servator sublimiorem Christi animam, cum *sermone*, seu prima emanatione, unitam personam, omnium aeonum receptaculum, finem et fundamentum totius oeconomiae coelestis, designat: *Christus* vero et Spiritus exhibet *Spiritum* Christi, variis Spiritus donis ornatum, et a Spiritu occupatum. Denique aeones, a duabus illis quadrigis emissae, varias denotant emanationes, suis gradibus et operationibus distinctas, quo diversa respiciunt nomina.

§. CLXXII. *Prima* *tetractys*, ut dicta uberius exponam, a reliquis aeonibus inensum distans, Deum summum sistit, cum ante, tum post decretum consideratum. In natura sua est *bythus* profundum et inperceptibile ens, in se solo beatum, et acquiescens: quod *fige* silentium, cum eo copulatum, exprimit: voce enim illa et *aeternitas*, et in se solo beata *acquiescentia*, depingi solet apud Veteres. Sed hic idem Deus, relate ad res extra Deum, nobis ut *vis* *nus* mens obversatur, ideas rerum complexa, et de iis, earumque finibus ac nexu, statuens. Veteres eo sensu adpellarunt λογον

ἐνδιαιτητον

ἐν διαθετον rationem insitam, principium omnium rerum, et Patrem ac unigenitum. Iren. adv. haer. I: 2. Uxor vero ei data, *veritas dicta*, illud magis confirmat. Ideae enim, quae Deo insunt, verae non tantum, sed *veritates* omnium rerum sunt secundum Platonicos, unde res omnes habent suam essentiam. Quae ex Ptolemaei systemate adhuc evadunt clariora. Dedit enim Bytho duas conjuges, *ἐννοίαν καὶ θέλημα* cogitationem et voluntatem, unde *veritatem et mentem*, seu Nun, ortas vult, ita ut ex voluntate sit veritas, et nus ex cogitatione: cogitatio enim ideas componit, sed voluntas iis veritatem dat decernendo. Vid. Iren. I: 12. et Athanas. Orat. IV. in Arian. p. 510.

§. CLXXIII. Sequitur posterior quaternio, *sermonem et vitam*, ac *hominem et Ecclesiam* comprehendens; quae aeternae, ordine emissionis distinctae, diversarum sunt operationum causae. *Sermo* est, qui Veteribus adpellatur *λόγος προφητικός*, prima Patris emanatio exterior et substantialis causa, omnium rerum productrix, a Patre diversa, et eo longe inferior, ita ut eum non cognoscat, sicut Nus, ipsa Patris ratio. Hic autem *sermo* est, qui *caro* factus est, non immediate, sed in Jesu et Christo, ut mox dicam. Uxor ei datur *vita*, quia per ipsum sunt omnia, ipse est omnium rerum causa primaria, adeoque *vita*. Quod epitheton ex Joh. I. sumserunt. Sed per immediatas ejus emanationes adhuc clarius hic *sermo* se prodit. Derivatur enim ex ipso *decem* aeternae, *bythius et mixis*, *ageratos et henosis*, *autophues et hedone*, *acinctos et syncrasis*, *monogene et macaria*. Quibus nominibus videntur expressisse varii ordinis Spiritus, qui *sermoni* in operationibus ejus inserviunt, et omnium rerum gubernationi adsunt: sed quibus explicandis non inmoror, eo minus, quod otiosorum hominum videantur fragmenta: illud notasse contentus, nomina videri ab operationibus sermonis in mundo desumpta, cum mundus ad aeternum exemplar, ut modo vidimus, fuerit compositus. Sed quid per *hominem et Ecclesiam* intel-

lexerunt? subsistentiam, ni fallor, divinam, quae ex *sermone*, non ad latus, ut reliquae aeones, seu alii Spiritus, sed recta serie, processit, ei proxime conjuncta est, et motuum bonorum, adfectionumque Spiritualium causa in OEconomia divina. Quae secum collata ad tertiam Trinitatis personam, tenuerunt enim Gnostici hoc dogma, nos ducunt, adeoque ad Spiritum S. Catholicis dictum. Cum vero Pater prima significetur quaternione, nihil propius est, quam reliquas duas, a Patre, secundum Gnosticos, longe distantes, Filium et Spiritum S., personas, posteriore quaternione fuisse designatas, statuere. Nomen quoque *hominis et Ecclesiae*, seu hominum, qui Ecclesiam constituunt, a Spiritu S. non abhorret, cum is eam animet, et sic intus alat ac gubernet; sed nomina aeonum, inde originem repetentium a latere, nos eo manifeste ducunt, cum ab illis Spiritus adfectionibus et operationibus desumta sint. Adpelantur enim, numero *duodecim*, paracletus et pistis, patricos et elpis, metricos et agapae, aenos et synesis, Ecclesiasticus et macariotes, theletes et sophia. Ceterum Philosophi Judaei per Spiritum S. intellexerunt materiam supremam lucidam, unde animae et spiritus sunt. Vid. Beausobr. hist. Man. t. II. qui etiam exposuit, quid primus homo, a corporali distinctus, secundum Manichaeos sit et Gnosticos. Ceterum aeonas, ex secundaria illa quaternione ortas, pro spiritibus substantialibus, ex duabus illis personis Trinitatis emanantibus, et illis inservientibus, esse habendas, ex eo confirmatur, cum quod Archangeli et Angeli in hoc pleromate locum habeant, quippe ad quos efformati sunt inferiores, ut ex Theodoti excerptis l. c. patet, tum supremis hisce aeonibus mox subjungi soleant, *virtutes, principes, Angeli, qui primi dicuntur*, ut ex Iren. I: 24. patet.

§. CLXXIV. Superest *Iesus salvator*, et *Christus*, cum Spiritu S. explicandus. Valentinus, secundum Iren. I: 2. *Christum* a monogene statuit prolatum, ad reliquas aeonas
 confirman-

confirmandas, ne idem ipsis ac Sophiæ contingeret, et de Patris inperceptibili natura convincendas; *Spiritum S.* vero ut aeonas ad gratiarum actionem incitaret, iisque quietem daret, quando ab omnibus aeonibus laetantibus *Jesus* salvator est prolatus. Quæ quidem obscuriora sunt, quam ut exponere valeam, sed illud adparere videtur, *spiritum* et *animam* Christi per ea aenigmata intelligi, quam animam Messiae Cabbalistæ quoque censuerunt cum aeterno *sermone* personaliter esse unitam, simul oeconomiae coelestis gubernatricem ac conservatricem, quæ animat et vivificat coelestia, ita ut cum *sermone* sit immediate unita, et spiritum quoque contineat. Videntur præterea per *Christum* et *Jesum* diversas Christi partes, *spiritum* et *animam*, intellexisse: uti ex Theodoti excerptis colligi potest. Proferam summam quæ ibi traduntur. *Jesus* salvator ibi dicitur §. 23. *plenus aeonum*, tanquam ab universis progressus, et §. 21. *beneplacitum universitatis*, etiam §. 47. *catholicus demiurgus*, primus et universalis mundi opifex; per cujus directionem et potentiam, ut est §. 45., omnia egit *demiurgus* secundus, proprie mundi *creator* dictus, sed, quam virtutem superiorem ignorans, sibi gloriam creationis vindicavit, ut est §. 49. *servator* vero huic operi infudit semen spirituale, et ad gloriam aeonum illud aptavit, vid. §. 45. et Heracleon apud Grabe spicil. l. c. Cum hoc Jesu arctam habet consuetudinem *Christus*, §. 41., qui et imago servatoris dicitur §. 59. *ψυχικός* animalis Christus, a demiurgo secundo, vel inferiore, prolatus, in filii, seu Jesu filii sermonis, cujus sermonis imago est demiurgus ipse, imaginem §. 47. qui animalis Christus, a Demiurgo prolatus, virtute Sophiæ, quare ex contemplatione Sophiæ processisse fertur §. 32, in pleroma evolavit, ubi receptus est, et primogenitus rerum inferiorum constitutus §. 33 et 32., in quo omnes electi comprehensi cum ipso pleroma intrasse existimantur, §. 41. quare *Christus* caput eorum adpellatur, qui pleroma incediuntur, et *Jesus* humeri, quia Christus cum Jesu unitus,

ejus potentia et virtute id praestitit, §. 42. Hic denique Christus, antea invisibilis, carne putatitia adsumpta, factus est visibilis, et opus salutis hominum effecit, ac animas Spirituales in pleroma introducit, §. 58, 59. quam ob causam *θεος terminus* dicitur et *janua pleromatis*, §. 26. cujus termini signum et imago *crux* est §. 42. Ex quo elucescit, quid per *Horum* intellexerint.

§. CLXXV. Quae ut clariore donentur luce notandum est, Gnosticos 1. inter Jesum et Christum, de quo in superioribus egi, distinxisse 2. in homine statuisset, praeter crassum corpus *a. hominem animale*, seu animum percipientem, volentem, et liberum *b. materiale*, seu patientem et concupiscentem, *c. in iis*, qui salutis aeternae fiunt compotes, *spiritualem*, seu spiritum efficaciter operantem, cujus respectu dixerunt, eum *natura* esse bonum, ac salvari, modo se non praestet eo indignum. De quo etiam vid. Beaufobr. l. c. Quatuor itaque in universum φύσεις *naturas* admiserunt, *ἀλογον, λογικην, πνευμα, υλικην*; vid. Excerpta cit. §. 24. secundum primam, seu *irracionalem*, homo est *χῶνος terrestris*, per secundam, seu *rationalem*, est ad similitudinem creatoris, per tertiam, *spiritum*, ad ideam aeonum superiorum, quod semen supernum a pleromate superno quoque inditur, ut Valentini habet fragmentum apud Grabe l. c. sed quae ubique prostant, denique *υλικον* est *caro crassa*, per pelliceas tunicas Adami intellecta, ibid. in Excerpt. §. 55. sed quod in Christo non fuit. *Jesus* itaque et *Christus* apte designare possunt *ψυχην και πνευμα* *animam et spiritum* ejus, *πνευμα* vero cum *λογω* unam constituit personam, sicut *ψυχη* cum *πνευματι*; ita ut in Christo habeamus *λογον, πνευμα, ψυχην, sermonem, spiritum, animam*.

§. CLXXVI. Primo pleromate, quantum licet, explicito, de mundo tum *invisibili*, tum *visibili*, seu duobus sequentibus pleromatibus, differendum, sed paucis, est, cum moras in hisce enodandisnectere operae non videatur
preti-

pretium: nec faciles mihi videntur habere explicatus, quae de *Sophiae* perturbatione, indeque nata *enthymesi*, seu matre Achamoth, materialium et animalium principio, unde et Demiurgus ortum habet, traduntur. Videri potest, praeter alios, Beausobr. Hist. Manich. t. II. p. 156. qui systema Valentini de origine Entis et Enthymesi, vel Achamoth, accuratius conatus est exponere. Mihi nonnulla generalia, quae sese hic offerunt, tradidisse suffecerit. 1. *Primum* est, praeter mundum divinum, et purissimae spiritualitatis, *duos* esse alios, *invisibilem et adspectabilem*, quorum ille animales substantias varii generis, et materiam informem, adeoque invisibilem, *hic* res formam habentes, continet. Iren. l. I. c. 4. *passiones corporeas Achamoth in ἀσώματων ὕλην materiam incorpoream*, adeoque invisibilem, esse mutatas, secundum illorum opinionem, adfirmat. 2. *Secundum* habet, materiam, vel saltem ejus modos, et diversas qualitates, a Spirituali aliqua supremi pleromatis substantia, quae a Deo summo longe distat, originem repetere: adeo ut ea primum fuerit passionibus subjecta, et inde *materiale* quid contraxerit. Dubie locutus sum, quia pro certo non ausim statuere, num *materiam* censuerint quid productum, an ab aeterno, et Deo summo coaeternum, ita ut modorum et qualitatum ejus, jam existentis, originem matri Achamoth adscripserint. Fragmentum Valentini apud Grab. l. c. habet quidem, *materiam* esse Deo coexistentem; sed num Demiurgum, an Deum summum intelligat, forte definiri nequit, utique de eo Docti dissentiant.

§. CLXXVII. 3. *Tertium* est, animales substantias, et materiam saltem modificatam, haberi pro *abortu* sapientiae, seu sapientiae imperfectae effecto. *Sophiae* enim perturbatione, unde orta est Achamoth, reliquorum mundorum primum principium, nihil aliud ac sapientiae immaturum fructum designare videtur, nec ex certo consilio, nec sapientiae perfectae dictatis, productum, adeoque divinae oeconomiae, seu superiori pleromati, non convenire, nec esse ex

Deo summo, sed ejus tantum concessione, et sapientiae in² perfectae effectum. Quae ratio esse videtur, quod foeminae, a masculo aeone separatae, haec productio fuerit adscripta, quippe quo indicatur productum, non placens, non justum, non *perfectum*, quod theletos, masculus acon, denotat, cum *sophia* ultimum par aeonum constituens, sed sine quo, per solam *sophiam*, omnia facta sunt, argumento, sapientiam *imperfectam* intelligi. Quo *Enthymesis*, inde nata, quoque ducit; significat enim vox *ratiocinationem*, effectum *λογος sermonis* per *sophiam*: praesupponit enim *ratiocinatio* ignorantiam et incertitudinem, quid agendum, quidve optimum sit. 4. *Quartum* tenet, mundum *adspectabilem* ex materia existente per Angelum aliquem esse productum. Demiurgus enim mundi creator est, et angelus inferior, in divino pleromate sedem non habens, a Deo summo, solo bono, diversus, nec *malus* simpliciter, adeoque a Diabolo distinctus, sed *justus* et rigidus: ut Ptolemaeus habet in Ep. ad Florum apud Grabe in spicil. l. c. 5. *Quintum* est, mundum, a superiore aeone non productum, ejus tamen directione et potentia factum esse a Demiurgo, simul semen spirituale, quod *πνεύμα spiritum* adpellat Marcionita apud Origen. contra Marcion., nonnullis creaturis esse a *servatore* inditum, omnibus autem *rationalibus* creaturis *rationem*. Quae ex modo dictis de Jesu et Christo evidenter elucescunt. 6. *Sextum* denique est, mundum productum respondere aliquatenus pleromati superiori; uti modo probavi, secundum quam analogiam mater *Achamoth* repraesentat spiritum, et *Sophiam*, *Demiurgus* sermonem et servatorem, qui universalis dicitur Demiurgus, et Pater universi, Christus filius ejus in pleroma evolavit, ac Jesus quoque filius se ipsum effinxit, sive Christum et spiritum in pleromate supremo: Archangeli vero reliquos aeonas, et Angeli satellites Jesu; semen denique spirituale Gnostici Ecclesiam, et hominem superiorem. Vid. Excerpt. Theodoti §. 47. Sed quid figmentis hisce diutius inmoror?

§. CLXXVIII. Utilius fuerit exposuisse, quid mali in hoc systemate fuerit, quod illud adeo detestabile fecit. 1. Primum, quod mox in oculos incurrit, est, nihil magis a simplicitate Euangelii, quam haec otiosorum hominum figmenta, abhorrere. Erant utique inutilia studia, quae nec veram scientiam, nec pietatem augere poterant, erant quoque noxia, quae animum futilibus distrahebant speculationibus, simul Christianismi veram indolem destruebant, quippe in viva fide, ac resipiscentia, et communione cum Christo, unica salutis causa meritoria et efficiente, sitam: unde hi homines philosophicum aliquod systema fecerunt, quod de veris Christianismi doctrinis et officiis parum, aut nihil, habet. 2. Veri et summi Dei agnitio et cultus, ejusque relationes ad homines, obscurabantur, vel tollebantur, dum creatio mundi adscribebatur Angelis. 3. Vera et salutaris doctrina de Christo multis modis infringebatur, per veram ejus divinitatem ac humanitatem sublatam, et passio ejus, causa meritoria salutis, statuebatur fictitia. 4. Spes vitae et felicitatis aeternae per negatam resurrectionem quantopere fuerit labefactata, ex 1 Cor. XV., et supra de ea haeresi ad sec. praecedens disputatis, satis elucescit. 5. Fundamenta quoque veritatis Christianismi haud parum quassata fuerunt per vanam doctrinam de autore et legislatore Vet. OEcon., non vero et summo Deo bono, sed angelo aliquo rigide justo, a Deo diverso, et ei contrario. Quo ipso etiam argumenta, ex Vet. Test. et Prophetiis petita, nihil valebant, et Christus falso ad ea provocavit, seseque pro Messia promisso venditavit. 6. Virtutis et pietatis studium, ab hominibus ratione pollentibus, et per rationes impellentes movendis, instituendum, sufflaminatum, quin sublatum fuit, per *necessitatem* fatalem, quam hoc systema introduxit. Mali enim sedes erat materia, adfectus, et passionones erant *appendices* animae, seu particulae materiales, quarum proprietates sunt certae passionones, quae cum anima rationali junguntur, ac intrinsecum agendi principium habent.

bent, unde *Spiritus* dicuntur. Christiani sunt φύσει *natura* tales, non libera voluntate, semen quippe spirituale superne delapsum facit Gnosticos, qui propterea sese φύσει σωζόμενοι *natura salvatos* adpellarunt. Vid. Clem. Alex. Strom. I. II et III. et saepe alibi; et Grabii Spicil. fec. II.

§. CLXXIX. 7. Alia denique, pietati ac virtuti inimica, in eorum syltemate sese offerunt. Semen enim Spirituale, quod habebant, contaminari non posse statuebant, adeoque libidines, aliaque carnalia vitia, nocere non posse, cum caro, quippe ex *materia*, sit peccati sedes, cui peccatum adtribuendum est, salva Spiritualis seminis puritate: unde in peccata proclivitas non poterat non nasci. Accessit, Gnosticum, secundum eos, non per fidem et opera, sed γνώσιν *scientiam* sublimiorem, salvari. Quod Iren. I. I. c. 6. ipsis verbis de ipsis adferit, eos opinatos dicens, se non per actionem, sed διὰ τὸ φύσει πνευματικὸς εἶναι quod *natura sint Spirituales*, salutis fore compotes; addit, secundum eos, Spirituale semen nullo modo corrumpi posse, quibuscunque in factis versetur, sicut aurum, in coeno positum, suam non amittit pulchritudinem. Vid. et I. I. c. 13. Clem. Alex. Strom. III. c. 1. quoque testatur, Basilidianos adfirmare, se *potestatem* habere καὶ τὸ ἁμαρτεῖν διὰ τὴν τελειότητα *etiam peccandi propter perfectionem*, et φύσει *natura* servari. Denique Epiph. haer. 31. tradit, eos dixisse, spirituales per γνώσιν *scientiam* salvari, et interna ac spiritualia habere corpora; animales vero laboribus, et recte factis, sed minore gradu; carnales autem non posse. Referri huc quoque potest, quod Apost. I Cor. XV. ex negata resurrectione sequi dicit, edendum et bibendum esse etc., sed de quo ad sec. I. differui. Accesserunt et alia, quae peccandi occasionem praeberunt: ex. gr. Gnosticum non teneri praeceptis legalibus a Demiurgo datis, adeoque, ut a vitiiis vetitis abstineant, necesse non habere. Quorum hominum mentionem fecit Clem. Alex. Strom. I. III., quos ἀντιτάκτες *adversantes* adpellari tradit: statuebant enim, Deum summum omnia bona facere, sed ali-

um inferiorem malorum naturam generasse, quibus homines implicuit, ut eos Patri efficeret *adversarios*; propterea se quoque legillatori illi *adversari* velle, et omnia contra ejus facere voluntatem. Quoniam ergo dixit, *non moechaberis*, nos, inquit, *dicimus moechabimur*, ut ejus voluntatem *disolvamus*. Memoravit quoque Clem. Alex. Str. l. II. c. 20. alios, qui usu voluptatis se cum ea ipsa pugnare dicebant, ut se ipso voluptatis in usu non vinci, principiumque suum tenere, ostenderent. Vid. etiam quae habet Simplicius, ad Epictet: c. 12. Quam stupenda sunt ingenii carnalis et peccati ludibria!

§. CLXXX. Postremo dictis subjungo, Gnosticos forte haud male accusatos fuisse Magiae, si ea intelligatur ars, qua certis formulis, carminibus, et barbaris vocabulis, mali putantur domari *daemones*, praeterea habuisse jam *imagines* Christi, ut et Orphei, aliorumque Philosophorum Veterum: signum quoque mysticum α et ω , nec non *columbam*, quae $\pi\epsilon\gamma\iota\sigma\tau\epsilon\gamma\alpha$ dicta, numeros per litteras illas producit 801, quot etiam habent litterae α et ω ; unde repetitur nomen *lao* ipsis usitatum, quod est *laoos* α et ω . De quo vid. Jablonski de Alexandro Severo Christiano in Misc. Lips. vol. IV. Attamen, licet haec omnia, quae protuli, vera habeantur, existimandum tamen non est, omnes Gnosticos fuisse vitae libidinosae et pessimae. Etsi enim ex illorum hypothesebus talia possint derivari, et plerisque etiam peccandi occasio inde fuerit nata, alii tamen aut secundum principia sua non vixerunt, quod rarum non tantum non est, sed per omnes sectas, etiam ipsos Catholicos, satis vulgatum, aut in aliud delapsi sunt extremum, adeo ut ab omni commercio cum carne, sede peccati, abstinerint, ab ipso quoque matrimonio, ne per carnem contaminarentur. Clem. Alex. Strom. III: 1. diserte tradit, primos Gnosticismi architectos ejusmodi licentiam non admisisse, aut ratiocinia ad peccatum ducentia: observat quoque c. 5., haereses hac parte in duo abire extrema, ut doceant, vel $\alpha\delta\iota\alpha\phi\acute{o}\rho\omega\varsigma$ $\zeta\eta\tau\alpha$ omnia est: in-

differentia, vel *continentiam* esse servandam, ut sese mundi creatori opponant. Vid et Iren. adv. haeref. l. I. c. 28. Basilidem in specie nec vitiorum, aut impudicitiae, nec magiae, fuisse patronum, demonstravit quoque Beaufobr. Hist. Manich. t. II.

§. CLXXXI. Systemate Gnosticorum qualitercunque illustrato, Valentini, ejusque decessorum ac sequacium, aliqua restat tradenda notitia. *Valentinus*, *ἐκ ἐντελὲς ἀνὴρ non vulgaris vir* dictus Origeni contra Marcion., quin Hieron. ad Hof. X. *doctissimus*, unde fuerit oriundus, a nullo scriptorum fuisse expressum, tradit Epiph. haer. 31., sola vero auditione se percepisse, *Phrebonitem* fuisse, ex ora quadam Aegypti: sed ubi alii *Pharbaebitem*, ut Danaeus, alii, ut Masluct., *Phtenotitem*, alii, ut Crojus in specim. conjectur. *Profopitem*, ab urbe Profopo, legunt; posset etiam *Atribitem*, ex Epiph. loc. c. §. 7. Certius est, eum studiis operam dedisse Alexandriae, in specie Philosophiae, ut tunc inter Judaeos vigeat, cujus specimen est in Philone Judaeo, sed praeceptorem habuisse Theudadem aliquem, Pauli Apostoli familiarem, jactabant Valentiniani, referente Clem. Alex. Str. VII. circa fin., sed qua fide, et quis iste fuerit, incertum est. Quo tempore floruerit inter eruditos quidem disputatur, sed Irenaeo standum videtur, qui l. III: c. 4. tradit, eum sub Hygino, Episcopo Romano, venisse Romam, sub Pio crevisse, et usque ad Anicetum tempus prorogasse, adeoque tunc defunctum esse. Hyginus autem ab a. 122 ad 126. sedit, et Anicetus incepit a. 142. sub Antonino Pio. Vid. Pearson de primorum Pontif. Rom. successione Diff. II. Floruit itaque maxime sub Hadriano et Antonino Pio. Sparsit vero errores primum per Aegyptum, teste Epiphanio, ubi sec. IVto circa fin. ejus adseclae adhuc fuerunt. Sed Romae praecipuam haeresios sedem collocavit, unde, detectus et excommunicatus, discessit in Cyprum, ubi mortuus est, ut habet Epiph., silente Irenaeo, qui in genere, eum Romae ad Anicetum usque mansisse,

manfisse, tradit. Refert quidem Tertull. adv. Valentin. l. IV. eum initio fimulaffe orthodoxum, dum ambiret Epifcopatum, fed dein, cum hac fpe excidiffet, larvam depofuiffet. Cui nemo fiderit, eo minus quod fimile quid omnibus fere haereticis adfingi foleat. De fcriptis ejus parum conftat. Tert. l. c. memorat ejus *Sophiam*, et de *carne Chrifti*, l. I. ejus *Pfalms*. Ex homiliis ejus quaedam exftant fragmenta apud Clem. Alex., et differtatio aliqua apud Origen. contra Marcion., quae fragmenta collegit Grab. in Spicil. fec. II. Ingens quidem aliquod fragmentum recenset Epiphani. l. c., fed non eft ejus, ut evicit Pearfon Vind. Ignat. p. II. c. 5. Refert quidem autor ultimorum cap. libri Tert. de Praefcript. haeret. ipfum novum finxiffe euangelium; fed falfo, ut probavit Grabe l. I.

§. CLXXXII. Valentinus, licet ingenio in fyftemate condendo abufus fuerit, ab aliis tamen, qui ipfi praeluferunt, multa fumfit, uti omnes teftantur Veteres. Primam ogdoada, fecunda tetracty alias ordinata, eum a Vetuftioribus derivaffe Gnofticis, late probavit Pearfon Vind. Ignat. p. II. c. 5. Valentinum antiquas Gnofticorum doctrinas in fuum characterem tranftuliffe, diferte teftatur Iren. l. I: 5. II: 18. quare a reliquis Gnofticis furti fuerunt accusati Valentiniani, eodem ibid. teftes. Theodoret. alibi Haer. fab. l. I. dixit, *ex his omnibus haerefibus Valentinus accipiens materiam interminabiles fabulas composuit*. De antiquioribus, ut Simone, Menandro, et Cerintho, cum fec. I. egerim, hic proximos praelufores memorabo, fed praecipuos, *Satur-ninum* fcilicet et *Bafilidem*, quorum ille Antiochenus Menandri dogmata per Syriam, hic vero per Aegyptum fparsit, et in Perfia quoque docuit, narrante Archelao apud Zacagnium in Collect. monum. Vet., ubi fragmentum aliquod ejus exftat de *duobus principiis*. Quo tempore floruerint, etfi adcurate definiri nequeat, illud certum eft, eos jam Trajani tempore doctrinas diffeminatiffe, fed fub Hadriano caput extuliffe, publicis erectis fcholis, et conditis Ec-

clesiis. Vid. Pearl. l. c. cap. 7. Ipsi Gnostici apud Clem. Alex. Str. VII. fin., Glauciam fuisse Basilidis praeceptorum, et Petri Apost. interpretem, jactitarunt: ex quo summam tantum ejus antiquitatem colligi velim, nihil aliud. Tradit quidem Hieron. de Script. Eccles. ipsum Hadriani a. 17mo esse mortuum, sed, cum alia lectio habeat *moratum*, illud in medio relinquo. Ceterum Saturninus Patrem ostendit incognitum, qui fecit Angelos, Archangelos, virtutes et potestates, a septem vero Angelis mundum esse factum statuit, et hominem eorum esse facturam, ita tamen, ut virtus superior scintillam vitae emiserit, quae hominem erexit, articulavit, et vivere fecit. Sed Basilides subtilius philosophatus est, ac aeonas extendit, et digessit adcuratius, ita ut ex Patre sit Nus, inde Logos, dein ab eo Phronesis, unde Sophia, (cui cum *Prounicae* epitheton ab Ophitis, teste Irenaeo, fuerit datum, ad quod obhaeserunt Docti, illud obiter observo, videri ex superiore *Phronesis* natum, ut sit pro *Phronica* positum,) et Dynamis, et inde virtutes, principes, Angeli; a quibus primum coelum factum est cum aliis angelis, inde alios esse derivatos coelos, usque ad 365, una cum aliis Angelis: denique ab angelis, posteriori coelo praefectis, hunc inferiorem mundum esse conditum Iren. l. I. c. 24., qui praeterea addit, Nun, secundum Basilidem, in mundum a Patre missum, esse Christum, qui homines e potestate eorum, qui mundum fabricarunt, vindicaret, nec tamen eum, sed ejus loco Simonem Cyrenaeum esse crucifixum, sub specie Christi. Reliqua cum aliis habuit communia, nisi quod, referente Iren. l. c. et Clem. Alex. Str. IV: II. μεταμίσχων animarum *transmigrationem* admiserit. Liqueat quoque ex fragmento ejus apud Clem. l. c., martyrium ex opinione ejus habendum pro poena peccati, sive actu, sive voluntate patrati, sive antequam in hoc corpus venit anima, sive postquam. Sed de Simone Cyrenaeo, loco Christi passio, dogma ipsi esse adscriptum, et eum idem quod reliqui Gnostici de Christo

to sensisse demonstravit quoque Beausobr. hist. Manich. tom. II. qui de Abraxas nomine, in gemmis Basilidianis occurrente, etiam fuisse differit, vocemque derivat ab *ἀβρας* et *σαω*, ita ut sit *magnificus et pulcher servator*, emblema quoque *solis*: cujus naturae multae aliae sunt imagines apud Chriftetium de hac materia, quae Gnosticis male tribuuntur, et maximam partem sunt Aegyptiorum Gentilium. Sed hac parte mihi rectius docuisse videtur Jablonski in Misc. nov. Lips. vol. VII., nomen *abraxas*, sive *abraxax*, *ἀβρασαξ*, utroque enim modo scribitur, esse purum putum artificiale, et nihil aliud dicere, ac numerum 365, litteris ejus numeralibus comprehensum; cujus indicium quoque est in litteris *τξς* in Gemmis Basilidianis; significant autem *dies anni* 365, et Messiam repraesentant *solem* justitiae, autorem *anni* gratiae, cum adlusione ad *unum* annum morae Christi in terra, secundum Gnosticos. Coeli ergo 365 sunt in systemate Basilidis totidem *dies* anni, quibus praesunt Angeli: quod Persis quoque placuit. Ceterum de Systemate Basilidis, praeter Beausobr. l. c. consulendus est Brucker de nomine *Caulacau* in Mus. Helvet. p. XXII., qui illud derivat ab Hebr. *קו לקו* Jes. XXVIII., et interpretatur *spem supra spem*, ac de *servatore mundi* intelligit. Ceterum filius ejus Isidorus, fabulosa Patris dicta cum aliquo additamento confirmavit, ut Theodoret. haer. fab. l. I. c. 4. inquit, et fragmenta quaedam ejus librorum exhibet Grabe in spicileg. Patrum sec. II. Sed huic rei inmorari nec licet, nec necesse est.

§. CLXXXIII. Pergendum nunc foret ad Valentini discipulos, vel adsecclas, quorum praecipui memorantur Ptolemaeus, Secundus, Heracleon, Theodotus, Marcus, Colorbasus, Bardesanes, Florinus et Blastus, Ophitae, et Sethitae; sed vix operae pretium videtur, de iis distincte differuisse: potest quoque harum rerum cupidus necessaria haurire ex Buddeo de haeres. Valentin., Vogtio in Bibl. Haeresiol. et alijs fatis notis. Gustum aliquem Gnosticismi hujus sec.

dedisse suffecerit. De Ophitis nonnulla protuli ad Cl. Vi-
tringæ F. dissertationem de *serpente veteratore* cap. I., quo-
rum nondum poenitet, sed, quod tunc me fugit, addo, ea
quæ Origenes de illis, tanquam Jesu adversariis, tradit, ad
Ophitas Judæos pertinere, quorum opiniones Irenæus et
Origenes descripserunt, quique ab Ophitis Gnosticis Chris-
tianis probe sunt distinguendi. Illud addo, hæreses illas
per tria fere secula viguisse, ita tamen ut circa fin. sec.
IV^{ti} Valentinianorum secta fere fuerit extincta, teste
Greg. Nazianz., et Theodoret. haer. fab. I: 16. qui tamen
l. II. sua adhuc ætate aliquos superfuisse refert, quod et
Epiphan. haer. XXXI. tradit. Superfunt itaque *Marcioni-
tae*, quorum notitia tradenda est, qui, licet æonum syste-
ma cum Valentinianis videantur tenuisse, ut Bullus def. fid.
Nic. sect. III. probabile fecit, generales tamen Gnostico-
rum hypotheses maxime urserunt, simpliciore quoque usi
methodo. Fuerunt autem præcipue sequentes. 1. Duos
esse Deos (loquor stilo vulgari, licet proprie duo principia,
non Deos summos, statuerint, ut rectè quoque advertit
Beausobr. hist. Manich. t. II., qui de systemate Marcionis
legi meretur,) unum summum et bonum, alterum inferior-
em et malum. Cerdon, magister Marcionis, Deum hunc
posteriores dixerat *divinior justum*, ut tradit Iren. l. I: 27.
quæ communis quoque fuit Gnosticorum opinio, ut ex
fragmento Ptolemaei, apud Grab. l. c., luculenter patet, sed
Marcion, ut verba Irenæi habent, *adimpliavit Cerdonis
doctrinam, impudorate blasphemans eum, qui a lege et Pro-
phetis adnunciatus est Deus, malorum factorem, bellorum con-
cupiscentem* etc. Epiphan. haer. LII. quidem, et alii eum,
fecuti, ut Joh. Damascenus et alii, tria ipsi tribuunt prin-
cipia, *bonum, justum et malum*. Sed erronee, ut Augustin.
de hæres. jam advertit, origine forte inde nata, quod Syne-
ros, aliquis discipulorum ejus, tria introduxerit principia,
teste Rhodone apud Euf. H. E. V: 13.; Marcionem enim
duo tantum statuuisse, antiquiores constanter tradunt: uti Iren.

l. c., Just. M. ap. I. c. 35, 75. Tert. contra Marc. l. I. c. 2. etsi ex ejus opinione, per modum confectarii, plures Deos derivari posse, ut, praeter Deum summum et Creatorem, *materiam ac diabolum*, disputet c. 16.

§. CLXXXIV. 2. Hunc Deum malum esse creatorem mundi, ac legislatorem Judaeorum; creasse autem mundum ex praeeistente materia; teste Tert. l. c. Alium autem esse Deum summum, Patrem Christi, bonum et misericordem, alium vero creatorem ac legislatorem illum, ex effectis colligebat; inter quae in primis urfit peccata, et mala in mundo, et in Vet. oeconomia legali multa severitatis ac crudelitatis indicia; ex. gr. quod esu arboris scientiae interdixerit iste Deus, hominem expulerit paradiso: quas objectiones, ex historia paradisi et lapsus desumptas, repraesentat etiam Ambrosius in lib. de *Paradiso*, et suo more refutat: praeterea crudelitatem in severissimis exercuerit judiciis, nec non severitatem in minis, quibus leges sancivit, demonstraverit: leges condiderit a charitate alienas, ut de *dente pro dente* etc. et odio inimicorum: multis insuper infirmitatibus ac adfectibus obnoxium se probaverit, denique Vet. et Nov. Testamenta sibi invicem esse contraria. Unde natae sunt Marcionis *antitheses* h. e. *contrariae oppositiones*, ut verba habent Tert. I. 19. contra Marc., quae conantur discordiam cum lege committere; ut ex diversitate sententiarum utriusque Testamenti diversitatem quoque argumententur Deorum. Vid. et l. IV. 1. Duplicem ergo 3. esse Messiam, vel Christum, alterum Judaeorum, magnum bellatorem, a Prophetis promissum, qui Judaeos in terram eorum introducet, alterum servatorem mundi, a Patre, vel Deo supremo, ad salutem praecipue Gentium missum. De quo vid. Tertull. adv. Marc. l. III. ubique, sed clarissime c. 21. *alter Judaicus*, inquit, *Christus* dicitur, *populo soli ex dispersione redigendo destinatus a Creatore*, *alter vero omni humano generi liberando collatus a Deo optimo*: Vid. et l. IV: 6. Qua ratione eludere conatus est vim

demonstrationis e Vet. Test. petita. 4. Cum vero Christus et Apostoli saepe ad Vet. Test. provocent, et inde veritates ac demonstrationes repetant, loca ea partim castravit, partim eos nimiae adcommodationis ad Judaeos egit reos. Iren. l. c. et l. III: 12. Praeterea 5. euangelium Lucae vel solum, vel praecipue, reliquis non plane repudiatis, adsumsit, abusus eum in finem Gal. I: 7. ut notavit et refutavit Chrysost. ad Gal. Epistolae quoque Paulinae habuit solas pro genuinis scriptis, ut ex Iren. et Tert. constat, et Origenes quoque contra Marc. tradit. 6. Reliqua dogmata de carne Christi, resurrectione mortuorum, nuptiis, etc. communia cum Gnosticis aliis tenuit: ita ut hic morari non sit necesse. Illud notandum a. resurrectionem ipsius fuisse liberationem animae a corpore per mortem, quae animae quasi resuscitatio et vita erat, quippe per unionem cum corpore quasi mortuae. Epiph. l. c. b. Christum, ex opinione Marcionis, descensu suo ad inferos liberasse animas Caini, aliorumque impiorum V. T., etiam Sodomaeorum, ipsi fidem habentium, sed Abelis, aliorumque iustorum V. T. ibi relictas esse, quod putarint se a Deo suo, ut saepe in vita contigerat, tentari. Iren. l. c. 7. Denique ad ritus singulares Marcionitarum pertinet, eos non unum, sed duo aut tria concessisse, post lapsum in peccata, baptisinata, alios quoque vice catechumenorum mortuorum fuisse lavacro tinctos, mulieribus quoque jus baptizandi fuisse. Vid. Tert., Epiph., et Joh. Damascenus, l. c.

§. CLXXXV. *Marcion*, ut de praecipuis agam autoribus, unde nomen traxerunt, fuit genere Ponticus, ut omnes tradunt Veteres, urbe Sinope oriundus, ut ex fama refert Epiphani. haer. XLII., unde *Ponticus* dicitur Tertull. l. I: 20. *Ponticus lupus a Rhodone* apud Euf. H. V: 13. appellatur, ut et *Ponticus nauclerus*. Sic et Tert. c. 18. *Nos Marcionem nauclerum novimus, non regem, nec Imperatorem; non acsi artem exercuisset nauticam, fuit enim, teste Epiph.,*
Episcopi

Episcopi filius, sed quod inter nautas in urbe maritima fuerit natus; adlusionem inepte facta ad nomen *Ponti*, et regionem et mare significans. De educatione vero et vita ejus parum constat. Narrat quidem Epiph., ipsum, continentiam professum, postea stuprassse virginem, et propterea fuisse a Patre communione Ecclesiae ejectum, nec, licet poenitentem, admissum, dein Romam se contulisse, nec ibi receptum, eaque occasione in communionem et haeresin Cerdonis incidisse: sed tota illa narratio, praeterquam quod unius Epiphaniï testimonio, sublesto valde fundamento, nitatur, suspecta non tantum sit per Tertulliani silentium, sed falsi convincitur ex eo, quod Tertullianus ejus continentiam non semel laudet, eumque *castratorem* carnis nuncupet. Accedit, Apellem, ejus discipulum, a Tert. praescrip. haeret. 30. accusari tanquam *lapsum in foeminam*, et *desertorem continentiae Marcionis*. Ex quo simul liquet, ineptam esse quaestionem, num a Patre excommunicatus adpellaverit ad sedem Romanam: negat et refutat, licet factum agnoscat, Nat. Alex., sed defendit Roncaglia, novissimus Hist. Eccles. ejus editor. Illud verius, Marcionem in initio fuisse Catholicum, dein Romae commercio Cerdonis in ejus errores abstractum. Ita Tert. I. c. *constat illos*, Marcionem et Valentinum, *in Catholicae primum doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem*. Quod itaque Philastrius de haeres. c. 46. tradit, ipsum in Asia ante errores sparsisse, quam, post Hygini mortem, Romam venit, consistere nequit, licet postea potuerit id in Asia fecisse. Cum vero post Hygini obitum Romam adpulerit, teste Epiphaniï, tempus, quo floruit, in obscuro non est. Vulgata opinio, a Massueto Proleg. ad Iren. quoque defensa, eum sub Antonino Pio demum emeruisse, se tueri nequit, eo minus, quod sub Hadriano haud vulgares jam fecerit haec haeresis progressus, et Just. M. in *apol.* Antonino oblata I. c. illud clare indicet. Vid. Pearf. vind. Ignat. p. II. c. 7. et Dodwell. diff. Iren. III. Cum vero Hyginus, quo mortuo

Romam adiit Marcion, et Cerdoni se adplicuit, sedem Romanam ab a. 122 ad 126. tenuerit, eum a. 127 Romam venisse, et a. 128. haeresin adoptasse, sub initia Pii, Episcopi Romani, recte statuitur. Sed postea haeresin, in proprium characterem formatam, vulgasse censetur a. 134. De quo vid. Pearf. de P. P. R. successione Diss. II. et ibi Dodwellus. Quod vero Tert. l. c. tradit, ipsum sub vitae finem professum esse poenitentiam, et recipiendum fuisse, si, quos deceperat, Ecclesiae restitueret, morte vero fuisse praevenum; libens suo loco relinquo.

§. CLXXXVI. Memorandi paucis restant praelusores, et discipuli Marcionis. *Cerdon*, magister ejus, Romam venit, sub Hygino Episcopo, ex Syria, unde oriundus erat, haeresin vero saepe abdicare visus, saepius relapsus, tandem in ea confirmatus, renunciavit communioni Ecclesiae. Iren. l. III: 4. et ex eo Euf. H. IV: 11. ac Epiph. haeres. XLI. Praecipuus vero ejus discipulus fuit *Apelles*, Syrus, unde *Apelleiani*, vel *Apellitae* dicti sunt. Ipse lapsus in foeminam, verba sunt Tert. praescript. haeret. c. 30. *desertor continentiae Marcionis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam discessit; ubi, ut ibid. refert, in aliam postea inpegit foeminam, nempe in Philumenam virginem, seu potius inmane prostibulum, cujus energemate (signis et praestigiis) circumventus, quas ab ea didicit, phaneroses scripsit. Vid. et ibid. c. 6.* Hic ipse tamen *Apelles Rhodoni* coaevo, viro Catholico, dicitur apud Euf. H. V: 43. τῇ πολιτεῖα σεμνυνόμενος καὶ τῷ γήρα abstinentia et senectute clarus: quod qua ratione cum Tert. conciliandum sit, nescio: legit quidem *Vales. πολιτῶ*, sed minus feliciter, cum illa vox huc non quadret, quare ex fama potius natam putaverim Tert. narrationem, nec veritati consonam; cum *Rhodoni*, auctori aequali, potius credendum sit, et quivis rumores de haereticiis avidè captari soleant, sicut modo in ipso Marcione habuimus. Consentit nobis *Beaufobr. in Hist. Manich. t. II.* Ceterum *Apelles* in duobus capitibus traditur a magistro Marcione

Marcione dissensisse; quorum *unum* est, quod *μίαν ἀρχήν*, *unum* confessus sit *principium*, teste Rhodone apud Eul., *unum* scilicet *Deum summum*, a quo alterum, scilicet *malum*, factum esse statuit *creatorem* mundi; ut habet Aug. de haeres. et Joh. Damascen. Sed illud haud multum a Marcione discrepabit, ut ex supra dictis patet. *Alterum* est, quod *solidum*, et non *fictitium*, corpus in Christo agnoverit, licet *innatum*, quippe ex aetherea, et elementari, materia, descensu e coelis, compactum, et in eam adscensu resolutum, uti Aug., Philastr., Epiph., et alii referunt. Simile quid, sed generalius, innuit Tert. de *carne Christi* c. 6. et cont. Marc. II. 11. dicens, statui, *Christum circumtulisse carnem nullius tamen nativitatis, ut pote de elementis eam mutuatum*. Praeter Apellem memoratur aliquis Lucianus vel Lucanus, ab Origen. contra Cels. l. II. et aliis, qui per omnia Marcioni consensit, secundum J. Damascen., qui forte idem est, ac cujus meminit Tert. de *resurrectione carnis* c. 2. qui *nec carnem, nec animam, sed tertium quid resurrecturum statuit*: quo admissio, *Lucanus* et non *Lucianus* adpellatus fuit, cum ad nomen ejus alludens dicat Tert. *id est non homo; sed ursus forsitan, quia lucanus*. Sed hoc tanti non est. Ceterum Marcionitae tempore Epiphanii adhuc viguerunt, sed Theodoreti aetate numerus eorum erat exiguus: ut ex ipsis l. c. patet.

§. CLXXXVII. Misso Hermogene, contra quem scripsit librum Tert., nullius erroris reo, nisi quod *materiam* statuerit Deo *coaeternam*, ita tamen, ut Deus fuerit ejus dominus, et ex ea creaverit corpora ac animas, quia mali originem alias non potuit exponere, qui error hoc tempore tanti non fuit habitus, ad Gnosticos pergo *Practicos*, qui erroribus adjunxerunt pessimos mores, quo ab aliis Gnosticis distinguuntur. Quorum praecipui fuerunt *Carpocratiani*, qui et hypotheses tenuerunt directius ad vitam ducentes dissolutiorem, et iis convenienter vixisse traduntur. *Carpocrates*, Alexandrinus, et Basilidi, secundum Euf. H. IV: 7.,

aequalis, diversa non tantum cum Gnosticis statuit principia, sed Jesum dixit ex Maria et Josepho natum, hominem nudum, at virtute caeteris praecellentem, et a Christo, divino aeone, infessum, ac ductum, a baptismo ad mortem ejus usque; quod idem Gnostici aliqui, uti Ophitae, teste Irenaeo, statuerunt, excepta nativitate Jesu, quam ex virgine admiserunt, flagitiosas insuper opiniones prae aliis fovit et propagavit, *fide* scilicet et *charitate* hominem servari, cetera esse indifferencia; imo hominem contra principes hujus mundi pugnare debere, explendo omne genus libidines, ut creatoris se opponat praeceptis. Quod eo usque extenderunt Carpocratiani, ut animam tam diu a corpore in corpus migrare dixerint debere, donec carnis libidines ad ultimum quadrantem usque fuerint expletae: tunc enim sese optime effugere mundi principes, si suum cuique per obscoenissimas libidines persolverint, verbis Christi Matt. V: 21., incredibili abusu, eo tractis. Unde calumnias, quas gentiles Christianis ineperunt, repetierunt Veteres; uti Clemens Alex. Str. l. III. init. Euseb. H. IV: 7. alii. Praeter supersticiosos, et magicos, ritus varios, ipsis inputatur, quod imagines Christi, Pythagorae, Platonis, et aliorum, adoraverint, quodque discipulorum auriculas *cauterio* signaverint. Irenaeus l. I: 25. Epiphan., et alii. Adfirmat quoque ib. Irenaeus, haeresin ope Marcellinae cujusdam fuisse Romae propagatam sub Aniceto Episcopo. Filius denique ejus Epiphanes, ex uxore Alexandria, quae Cephalenia erat gente, natus, praeter turpissimas Patris opiniones, Gnosticorum quoque hypotheses strenue promovisse fertur, sed brevi, annos tantum 17. natus, mortuus. Quod vero Cephalenii divinos ipsis honores detulisse tradantur a Clem Alex. l. c. Templum et altaria exstruentes, sacrificia et libamina singulis noviluniis offerentes, suo lubens reliquerim loco, cum vix credibile illud videatur, et nomen ejus *ἐπιφανής*, illustris et *conspiciuus* *Deus Epiphanes*, ansam rumoris dare potuerit. Ceterum fragmentum libri ejus de *justitia*, quam definivit *κατακρίαν*

καὶ ἰσότητος communionem cum aequalitate, exstat apud Clem. Alex. l. c. Praeter Carpocratianos traditur, ex Valentini schola exortus, *Heracleon*, qui baptizatum in nullum amplius incidere reatum, quanta etiam patret peccata, docuit, in concilio Siciliae a. 125 damnatus, apud Baluz. in *nova conc. collectione*, cujus alibi non exstat mentio. Sub Hadriano quoque orti narrantur Borboritae, vel Borboriani, Philastrio memorati de haeres., a *Βορβορίτες* coenum sic adpellati, qui concupiscentiis litarunt, et iudicium supremum negarunt: quorum mentionem quoque fecit Philostorg. H. E. l. III. c. 15.

§. LXXXVIII. Praeter haereses Gnosticorum, sive Theoreticorum, sive Practicorum, alia memoranda foret circa veram Christi divinitatem, sed cum, sub fine sec. orta, deinceps sec. sequente motus dederit, eousque ejus descriptionem differam, de Alogis, quo nomine in genere censentur notati, mentem explicuisse contentus. *Alogorum* nomen illis fuisse datum haereticis, qui τὸν λόγον sermonem, a Johanne adnunciatum Deum, ante mundum existentem, repudiarunt, adeoque Christum non esse eum sermonem, sed hominem nudum statuerunt, tradit Epiph. haer. LI. Cujus haeresios ἀπίσπασμα avulsionem Idem adpellat haer. LIV. Theodotum coriarium, Artemonis praelusorem. Addit Epiph., hos Alogos propterea Johannis scripta rejecisse, cujus presserunt vestigia Augustinus, Damascenus, autor Praedestinati, et alii. Verum cum Epiphanius se ejus epitheti profiteatur autorem, ex repudiatis Joh. scriptis eorum opinionem collegisse haud obscure innuat, simul, Alogos illos orthodoxae fidei videri velle tenaces, referat, suspecta facta est haec haeresis nonnullis Doctis, ut Tillemontio, Lampio in Proleg. ad Joh., aliis, sed ejus defensionem suscepit Wesselingius meus Probabil. c. 30. contra fictum Artemonium, initii evangelii Joh. restituti autorem, qui eos cum Montanistis confudit. Quod ad me adinet. 1. Epiphanii opinionem quoque erroneam putaverim, non tantum quod ipse Epiphanius ex conjectura tantum referat, eam ob causam

euangelium Joh. ab iis spretum fuisse, sed et quod *a.* orthodoxe se de Christi divinitate sentire ipsi, teste Epiph., dixerint *b.* hanc rationem, quare ea scripta Johanni abjudicaverint, quam Epiph. memorat, ipsi non, ut ipse testatur, dederint, *c.* Artemonius et alii, qui Divinitatem Christo negarunt, Johannis scripta admiserint, denique, *d.* Cerintho non potuissent, uti fecerunt, teste Epiphanio, ea scripta vindicare, cum inter Cerinthum et Alogos haud magnum fuisset tunc discrimen. Alogi isti videntur fuisse critici, qui Apocalypsin Johanni abjudicarunt propter regnum millenarium, et euangelium, non tantum quod ejusdem auctoris sit, sed et quod Spiritus S. dona prophetica, in illo euangelio promissa, negarint in Ecclesia locum habere. Uti que *1.* certum est, nonnullos antiquos, etiam Catholicos, Apocalypsin Johannis adscripsisse Cerintho propter regnum, millenarium, uti refert Dionysius Alex. apud Euf. H. VII: 25. Nec minus *2.* constat, Johannis euangelio dicam scripsisse nonnullos, qui dona Prophetica in Ecclesiam fuisse effusa negabant; quod Iren. adv. haeres. l. III. c. II. ipsis verbis adserit, *Alii vero*, haec ejus sunt verba, *ut donum spiritus frustrentur*, quod in novissimis temporibus, secundum placitum Patris, effusum est in humanum genus, illam speciem non admittunt, quae est secundum Johannis euangelium, in qua paracletum se missurum Dominus promisit: sed simul et euangelium et propheticum repellunt spiritum. Per speciem, *ideav*, totum intelligi euangelium, recte jam advertit et demonstravit Artemonius l. c. p. II. c. 24. sed, quod Montanistas hic depingi, post alios, autumet, verum non videtur acu tetigisse, cum illi euangelium non rejecerint, spiritus quoque dona maxime urserint; uti constat. Intelliguntur, me iudice, iidem homines, qui ab Epiphanio adpellantur Alogi; nam eos dona Spiritus S. negasse, ex Epiph. l. c., §. 35. haud obscure elucescit.

§. CLXXXIX. Superest itaque tantum, ut quid mutationis adtulerint Ecclesiae haereses, et qua ratione sese hac parte

parte gesserit, verbo exponam. Ecclesiam usque ad Trajani tempora mansisse *virginem*, haereticis latentibus, sed deinceps *vitiatam* esse, haeresibus publice prolatis, magnoque examine prorumpentibus, ex Hegeſippo refert Euf. H. III: 32. IV: 2. quod et Ipse adfirmat l. III: 37. Haereticos ſec. I. magis latenter egisse, et ſec. II. erexisse capita, et publice ſe ostentaſſe, ex Ignatio, Irenaeo, et Clem. Alex. certum quidem est, et facile admitto; ſed virgineum Eccleſiae ſtatum ſec. I., et minorem puritatem ſec. II., inde non collegerim. Imo vero, quamdiu latitarunt in communione Eccleſiae, eique ſunt accenſiti, eam potius magis deturparunt, et haereſes latenter propagarunt, quod etiam innunti zeli est in Eccleſia indicium. Quae ejus conditio fuit poſt Pauli et Petri exceſſum: uti ſupra, ſuo loco, notavi. Cum autem priſtinum zelum recipere incepit ſec. II., ſeſe quoque ab haereticis purgare, eos detegere, et communione ſua expellere, adgreſſa eſt. Quo Epistoſtae Ignatianae multum contulerunt, quippe quae haereticorum fugam credentibus ubique inculcarunt. Quod ex ipsis Epistoſtis conſpicuum, Euf. H. III: 36. ſuo confirmavit teſtimonio, Ignatium tradens ſuis ſermonibus, et cohortationibus, Eccleſias confirmasse, monuisse inprimis, ut ſibi a pravis haereticorum opinionibus caverent: quae, uti addit, tunc primum in lucem emergere inceperant. Sed et idem ſtudioſum reliquos inflammavit doctores, ex. gr. Polycarpum, Irenaeum, Clementem Alex., Tertullianum, alios: eſtque hujus ſec. Eccleſiae inſignis, reſpectu ſtatus interni, character, Apoc. II. in Epistoſta ad Ephesios conſignatus, quem Euf. ex Irenaeo H. l. IV: 14. confirmat: narrato enim caſu, qui Polycarpo accidit cum Marcione, de quo in ejus vita monui, ſubjungit: adeo religioſe cavebant Apoſtoli, eorumque Diſcipuli, ne vel ſermone tenus miſcerentur cum ullo eorum, qui veritatem adulterabant.

§. CXC. Haec licet ita ſe habeant, nitidam tamen Eccleſiae faciem aliquatenus fuiſſe obſcuratam, negandum non eſt, maxime, cum gentilibus haud leve fuerit natum prae-

judicium contra Christianos, ex quibus homines prodire videbant, qui absurdas non tantum fovebant opiniones, et de Christianismo Philosophicam aliquam sectam faciebant, sed et turpissimam degebant vitam: unde etiam, ut supra observavi, calumniae, Christianis inpaetae, natae sunt. Ipsae quoque dissensiones et lites, quas haeretici concitarunt, gentiles offendere, et a Christianismo absterre aptae natae erant. Quod Celsus apud Origen. contra Cels. l. III. p. 117. quoque non neglexit notare. *Nam ab initio, inquit, cum pauci essent, consentiebant; postquam autem prae multitudine per varia loca dispersi sunt, iterum atque iterum scinduntur, et singuli suas partes habere volunt.* Multum praeterea negotii Ecclesiae doctoribus faceffiverunt haeretici, ita ut in veritatibus indagandis, illustrandis, et Script. S. recte interpretanda, parcius et rarius, in haeresibus refutandis toti, fuerint occupati. Nec dubium est, quin haeretici, alii plus, alii minus, aliquos fecerint progressus, et multos deceperint. Sed, his non obstantibus, Ecclesia, puritatis suae tenax, statum fideliter est tuita, seseque ab haereticis publice separavit, eaque ratione et progressum eorum stitit, et calumniam Gentilium mascule absterfit.

SCHISMATA.

§. CXCI. Nec insignem Ecclesiae adtulerunt noxam Schismata, quae hoc seculo viguerunt, quippe duo tantum, quorum unum non fuit perfectum, alterum sub finem sec. praecipue ortum, licet pax aliquatenus fuerit perturbata: adeo ut Schismata ad characterem Ecclesiae constituendum concurrere nequeant. Schisma circa diem, quo pascha celebrandum erat, inter Asiaticas et reliquas maximam partem Ecclesias, in primis Occidentales et Romanam, exortum est tempore Victoris, Episcopi Romani, quando Policrates Asiaticas Ecclesias gubernabat. Asiaticae, ut ordine procedam, tenebant, diem festi paschalis, seu resurrectionis

nis Domini, quo jejunium ante paschale, cujus supra, suo loco, dedi notitiam, fiebat, celebrandi, legitimum esse, qui cum Judaeis in *decimam quartam* incidit lunam post aequinoctium vernalis, sive sit dominicus dies, sive alius qualiscunque hebdomadis, sed reliquae Ecclesiae, cum Romana consentientes, non eo praecise die, sed *dominico* sequente, si vel dies iste foret dominicus, id faciendum esse contendebant. Sunt, qui censent, Asianos, qui cum Judaeis faciebant, *XIVta* Luna, non resurrectionis, sed *passionis* Christi celebrasse memoriam, simul agnum paschalem cum Judaeis tunc comedis, habito epulo, adeoque jejunium solvisse, et *triduo* semper die, post illam Lunam, sive sit dominicus, sive non, resurrectionis festum egisse: cum aliae Ecclesiae, nec habuerint epulum illud *XIVta* luna, sed nocte ante resurrectionis diem solverint jejunium, habito epulo, nec resurrectionis festum alio, quam dominico, die, post *14tam* lunam, celebraverint: sed in eorum sententiam, licet probabilitatis specie vestitam, descendere non possum, cum solido non nitatur fundamento, nec cum Euf. H. V: 24., aliisque monumentis, conciliari posse videatur: de quo vid. Tillemont. part. I. Memorab. Eccles. t. III. in notis ad Victorem Papam, et de duplici *paschatis* nominis usu postea ad sec. IV. monebo. Asiani, Johannis in Euang. narrationem, male intellectam, secuti, Christum putarunt anticipasse pascha, et *XIVta* luna, legitimo die paschatis, resurrexisse primo mane: sed de quo plura dixisse hic locus non est.

§. CXCII. Dissenserunt autem secum invicem Ecclesiae Asiaticae, et reliquae orbis Christiani, praecipue Romana, exceptis vicinarum provinciarum Ecclesiis, quae cum Asianis faciebant. Asiaticae vero Ecclesiae intelligendae sunt, quae dioecesin Asianam, vel Proconsularem, inplebant, quibus Polycrates Ephesus praerat: Romanae vero Ecclesiae adsurgebant reliquae orbis Christiani, teste Euf. H. V: 24. quod ex conciliis Ponti, Palaestinae, et aliorum locorum

quoque colligi potest. Postea tamen Syriae, Mesopotamiae, et Ciliciae Ecclesiae ad Asianas adcesserunt, ut ex Athanasio de *Synodis* patet. Nunc tamen cum iis fecerunt vicinae Ecclesiae, Euf. ibid. teste. Utraque vero pars morem suum ab Apostolis, per continuam traditionem, repetiisse traditur. Utique Asianos a Philippo, Johanne, Polycarpo, aliisque, eum diem fuisse constanter observatum, contendisse, refert Euf. l. c., qui etiam l. V: 23. addit, reliquas Ecclesias pro suo more quoque praetexuisse traditionem; sed Irenaeus apud Euf. ib. c. 24. innuit, Anicetum, Episcopum Romanum, tempore Polycarpi Apostolicam non praetulisse originem, sed tantum consuetudinem *Seniorum ante se*. Cum itaque primum ibi memoret eorum Xystum Irenaeus, qui pascha, alio die ac Judaei solebant, celebrandum esse, statuerunt, fieri potest, ut is consuetudinem eam introduxerit, uti opinatur Pearson de success. P. P. R. Diff. II., quod suo loco relinquo. Utique ab eo tempore viguerunt dissensiones Ecclesiarum, salva tamen mutua pace. Romani quidem Ecclesiis sibi subiectis interdixerunt usu Asianorum, sed eos consuetudini eorum pacifice reliquerunt, ut refert Iren. in Ep. ad Victorem, apud Euf. l. c., imo communionis Ecclesiasticae signa sibi invicem praestiterunt. Polycarpus, hujus et aliarum quaestionum causa, Romam tendens ad Anicetum, ut Euseb. H. E. IV: 14. et V: 24. refert ex Irenaeo, amice exceptus est et fraterne, ac dimissus, salvo utriusque dissensu, ut ibid. docetur. Victor deinceps primus est, qui inmoderatiore suo studio schismatis praebuit ansam. Refert quidem autor adpendicis libri Tert. de *Praescript. haeret. disputationum*, et motuum, occasionem dedisse Blastum et Florinum, presbyteros Romanos, Valentinianos, qui Judaicum ritum Romae conati sunt introducere, sed cum solus id tradat, nec probatae sit fidei, illud tutius seponitur. Victor vero, consensu aliarum Ecclesiarum, decretisque Synodorum, quae ea de quaestione habitae sunt in *Palaeestina*, praesidibus Theophilo, Caesareae, Palaeestinae, et Narcisso, Hierosolymae,

folymae, Episcopis, in *Ponto* praefide Palma, in *Galliis* praefide Irenaeo, in *Osroenae* Provincia Mesopotamena etc. Romanum morem confirmantibus, non contentus, Asiaticas Ecclesias, quibus Polycrates Ephesus, senex venerandus, pius, et magnae autoritatis, praeerat, consuetudini suae pacifice non passus inhaerere, eas communione sua privavit, maxime cum synodo coacta, praefide Polycrate, eam confirmassent, ut habet Euf. H. V: 24., qui tum animum et scopum Victoris, tum quid praestiterit, distincte refert. In animo habuit, efficere, ut Asiaticae Ecclesiae a *communi unione* abscinderentur, quod Eusebio est ἀποτέμνεσθαι τῆς κοινῆς ἐνώσεως, hoc conatus est πειρᾶται dicit Euf., sed rem eo non potuit adducere, omnes licet intenderit nervos, *litteris enim datis*, quae Euf. verba sunt, *eas Ecclesias proscripsit, et ab unitate alienas pronunciavit*. Errat itaque Vales. ad Euf., dum excommunicationis sententiam non fuisse latam, sed eam ferre conatum tantum Victorem, contendit, eo nixus fundamento, quod Iren. in ep. ad Victorem eum admoneat, *ne abscindat Ecclesias*, et Phot. cod. 120. idem adfirmet, nec Ecclesiae fuerint in partes scissae. Eusebji enim verba nimis sunt clara, quae per Socrat H. V: 22. et Epiph. haer. 70. Audianorum, ubi pro Polycarpo legi debet Polycrates, confirmantur. *Deinde*, cum jam minatus fuerit Victor ante concilium Asianum, ut Polycrates apud Euf. l. c. refert, *dicens nihil moveor iis, quae nobis ad formidinem intentantur*, nihil utique plus fecisset, si intra minas se continuisset, Irenaeus vero in Ep. ad Victorem eum tantum hortatur, ne in eo facto persistat, adeoque ne *efficere* conetur, ut Ecclesiae Asiaticae abscindantur. Licet enim litterae excommunicatoriae jam vulgatae essent, res ipsa tamen nondum perfecta erat, quia *aliis Episcopis* displicebat: quare Victorem ad moderatiora studia conatus est adducere Irenaeus, ne id amplius urgeat, et Ecclesiarum pacem interturbet. Victor itaque eas Ecclesias communione sua quidem privavit, sed cum reliquae Ecclesiae ei non adsurgerent, a *communi unione* eas abstra-

here non potuit, nec pax Ecclesiarum rupta est. Romanus enim Episcopus, quod et hinc elucescit, *potestate* nondum pollebat excommunicandi ab universa Ecclesia, tantum a sua poterat, sicut omnes poterant Episcopi. Schisma autem non fuisse ortum, sed pacem Ecclesiarum, non obstante hoc dissenso, conservatam, ipso Victore Irenaei monitis aures praebente, ex Firmiliano in epist. ad Cyprian. sec. III., quae est inter Cyprianicas ep. 75., manifestum est; dicit enim, *propter hoc ab Ecclesiae Catholicae pace, atque unitate discessum non esse*. Quod quoque Sozom. H. VII: 19. confirmat, modo pro Polycarpo ibi, ut modo de Epiphanio etiam notavi, legatur Polycrates. Accedit, ex Euf. l. c. quoque colligi posse, opera Irenaei, quem *εὐρηνοποιὸν* pacificatorem adpellat, pacem esse conservatam, quod quoque testatur Anatolius in lib. de paschate, a Bucherio edito. Can. Apost. 7^{mus} celebrationem paschatis quidem cum Judaeis vetuit, sub excommunicationis poena, sed si hujus sit seculi, et non sequentis, aut IV^{ti}, oportet Asiaticae Ecclesiae eum non adsumserint, cum morem suum ad sec. IV^{tum} usque tenuerint, quando per Nicaenum concilium Ecclesiae in eundem morem unitae sunt, et Asiaticae quoque veteri consuetudini renunciarunt. De quo postea suo loco.

§. CXCI. Alterum schisma, *Montanismi* causa suscitatum; illud nomen verius meretur, cum Ecclesiae scissae fuerint, et graviores ortae turbae. Notitia vero Montanilini ex nullo scriptore tutius et rectius quam Tertulliano, quippe Montanista, petitur. Scripta ejus, huc pertinentia, quae capita Montanismi tradunt, sunt, de *exhortatione castitatis, monogamia, fuga in persecutione, jejuniis et pudicitia*. Conferenda praeterea sunt, quae ex antiquis scriptoribus, Asterio urbano, autore aequali, Apollonio, qui 40 ann. post Montanum floruit, et aliis, habet Euf. H. V: 16—19. Addi quoque possunt, quae refert Hieron. ep. 54. ad Marcel- lum, autor Praedestinati, qui Soteris, Episcopi Romani, et Apollonii, Ephesini antistitis, scripta consuluit. Alios, sive antiquiores,

antiquiores, sive recentiores, satis aliunde notos, praetereo. Dare conabor, ex genuinis monumentis, brevem Montanismi intellectum, certa ab incertis, seu falsis, distincturus. Sunt enim ipsi quoque vetusti autores caute, et cum iudicio, legendi, qui eum oppugnarunt. Cum enim Montanistae Catholicos adpellarent *psychicos*, seu carnales, et spernerent, seseque super eos extollerent, et perfectiore agi spiritu crederent, in odium eorum inciderunt, adeo ut quosunque rumores de Montanistis sparsos avidè adriperint. Ipse autor antiquus catholicus fatetur, apud Euf. l. c. famae, et non certae scientiae, nonnulla, quae de iis retulerunt, accepta esse ferenda, *Montanus et Maximilla*, inquit, *ut fama est, ab insano spiritu incitati, laqueo sibi gulam fregerunt.* Clarius adhuc, de exitu Theodoti Montanistae locutus, subjungit, *et id quidem ita factum esse narrant, sed quoniam ipsi non vidimus, nequaquam existimamus nos quidquam eorum certo cognoscere etc.* observat quoque autor praedestinati, Tertullianum in libro, qui nunc non exstat, nonnulla, ut falso objecta, refutasse.

§. CXCIV. Montanismus, ut ab eo describendo ordiar, vero suo conspectu, quod praemitto, non pro haeresi, sed secta, habendus est, cujus causa non tam in Catholicis, quam ipsis Montanistis, quaerenda videtur, cum hi illos tanquam *carnales*, et falsam constituentes Ecclesiam, damnaverint, quod rigidiorē non sectarentur disciplinam, et Montanum a Paracleto ductum, adeoque hunc in illo respuerint. Tertull. contra Prax. c. i. iplis verbis dicit: *et nos quidem postea agnitio Paracleti, atque defensio, diffunxit a Psychicis*, scilicet Catholicis in genere: sic et de Pudicit. c. i. *Erit igitur et hic adversus psychicos titulus, adversus meae quoque sententiae retro penes illos societatem.* Utique circa dogma fidei Catholicae nullum dissenserunt, sed in praxi, conversatione vitae, ac moribus, severius ac austerius vitae genus sectati sunt Montanistae, sibi que donum Propheticum vindicarunt: uti sequens docebit tractatio. Tert. de Jejun. c. i. ipsis

adfirmat verbis, Catholicos Paraceto controversiam move-
re, non quod alium Deum praedicent, Montanus, et Priscilla,
et Maximilla, nec quod Christum Jesum solvant, nec quod ali-
quam fidei aut spei regulam evertant, sed quod plane doceant
saepius jejunare quam nubere. Quo respectu ipse de velan-
dis virginibus c. 2. agnoscit, se cum Catholicis unam facere
Ecclesiam, his notabilibus verbis: una nobis et illis fides,
unus Deus, idem Christus, eadem spes, eadem lavacri sacramen-
ta; semel dixerim, una Ecclesia sumus. Vid. etiam autor
Praedestinati. Adtribuit quidem ipsis Hieron. l. c. Sabel-
lianismum, Trinitatem in unius personae angustias cogendo;
sed sine ulla ratione, et sine ullo Veterum testimonio, et
contra Epiph. in Phrygastarum haeresi. Ansam forte prae-
buit, quod aliquis eorum in Sabellii errorem inciderit; si-
cut Theodoret. haer. fab. III: 2. discipulis Montani illud
inputat; nescio quam vere. Falso quoque Bas. M. ep.
188. ad Amplilochium, Pepuzianos refert inter haereticos,
quod in Spiritum S. blasphemii sint, Montanum et Priscil-
lam adpellantes Paracletum; quod non fecerunt, nec etiam
quod in Patrem, Filium, et Montanum baptizaverint.

§. CXCv. Sectata itaque est haec secta vitam severiorem,
et disciplinam rigidiorem in rebus nonnullis externis, uti
in matrimonio, jejuniis, disciplina, et persecutionibus. De qui-
bus distincte disseram. 1. Nuptias quidem non damnarunt,
tanquam illicitas, licet bonas adpellare recusaverint, nisi re-
strictae, ad majus vitandum malum; sed iteratas, seu se-
cundas, pro stupri specie habuerunt. De quo vid. Tert.
de exhort. castit. et de Monogamia: a qua opinione et adpel-
latione nonnulli Catholicorum antea quoque alieni non
fuerunt; utique Athenag. secundas nuptias nomine honesti adul-
terii insignivit. 2. In jejuniis sese strictiori addixerunt ob-
servantiae, a. quod ea fecerint per legem latam necessaria.
Sic Apollonius apud Euf. l. c. Montanum damnavit, tan-
quam qui jejuniorum leges inposuit. Ipse Tertull. de Jeju-
niis c. 10. diserte ait, Catholicos tenere, hoc munus esse
obeundum

sbeundum ex arbitrio, addit c. 2. *non ex lege praecepti*, eos jejunare, argumento, *praeceptum* viguisse inter Montanistas, b. quod jejunia multiplicaverint, et severius censuerint agenda. Tert. l. c. cap. 1. *Arguunt nos*, scilicet Catholici, inquit, *quod jejunia propria custodiamus*, quod *stationes* plerumque in vesperam producamus, quod etiam *Xerophagias* observemus, *siccantes cibum ab omni carne*, et omni *jurulentia*, et *vividioribus* quibusque pomis, ne quid *vinositatis* vel edamus, vel *potemus*: *lavacri quoque abstinentiam*, congruentem *arido visui*. Scilicet, ut haec rectius intelligantur, cum Catholici 1. *stationes*, seu *femi-jejunia*, solverent hora nona, Montanistae passim ad vesperam prorogabant, Tert. l. c. cap. 1. 10. 2. Illi nullum aliud publicum haberent ac antepaschale, de quo supra egi, Montanistae praeterea *duas hebdomadas xerophagiarum in anno* habebant, exceptis *Sabbatis*, et *diebus Dominicis*: Tert. ib. c. 15. Hieronymus vero, ubi, eos *tres in anno quadragesimas* facere, refert, quid sibi velit, nescio, nisi illud nonnullis Montanistis, sine ratione, inputaverit: certum enim est, ex Tert. ib. c. 14. Montanistas in jejuniis paschali non discrepasse a Catholicis. Tradit quidem Sozomen. H. VII: 19. eos *duas* tantum hebdomadas ante pascha jejunare, sed, nisi de recentioribus Montanistis loquatur, sine fundamento. Denique 3. in modo jejunandi dissentiebant, quod non ab omni cibo, sed carne, vino, similibusque jurulentis et vinosis, tantum abstinuerint Montanistae: ut ex l. c. patet. Ceterum, quicquid divortii hic erat, illud Schismati faciendo non sufficebat, cum non ex malo principio, acsi eas Dei creaturas censuerint abominabiles, quod ipsis adfingit Epiphan. l. c., a carne et vino abstinerint, sed ad *exercendam sobrietatis et abstinentiae disciplinam*, ut inquit Tert. c. 13. qui cap. 15. inter Marcionitas, Encratitas, et Montanistas, hac parte diserte distinguit.

§. CXCVI. 3. Nimius *disciplinae rigor* non in eo, quod Hieron. tradit, fuit situs, quod *ad omne pene delictum Ecclesiae obserant fores*, sed *graviorum ac mortalium criminum*,

Tom. III.

Cccc

ut

ut adulterii, homicidii, idololatriae, et similium reos per poenitentiam ad Ecclesiae communionem admittendos esse, negaverint, uti ex Tert. de *pudicitia* extra controversiam esse debet: distinguit etiam adcurate inter peccata, quae veniam concedunt, et negant, poenitentibus, nec etiam eos, si poenitentiam egerint, peccatorum remissione apud Deum, propter illa peccata, privari, aut beatitate excludi, existimarunt, tantum ab Ecclesia honeste recipi posse negarunt. Vid. Tert. ibid. c. 3 et 18. *poenitentia post fidem*, inquit, aut *levioribus delictis veniam ab Episcopo consequi poterit, aut majoribus, et irremissibilibus, a Deo solo*: sic et c. 19. *de venia Deo reservamus*. Fatendum tamen est, ipsum subinde durius loqui. Catholici vero quibusvis delictis per poenitentiam concedebant veniam; licet eadem apud omnes non obtinuerit disciplina. De quo ad sec. sequens. Denique 4. in persecutionibus quoque prae aliis excellere voluerunt, omnem fugam, etiam redemptionem pecunia, proscribendo. De quo Tert. peculiarem conscripsit librum, in quo vitiosam esse omnem fugam demonstrare conatus est, et Christi dictum Matt. X., de fugiendo in persecutione, restringit ad solos Apostolos, eum tantum in finem, ne cursus evangelii sisteretur.

§. CXCVII. 5. Ultimum caput, quod Montanismum characterizat, ad donum pertinet *Propheticum*, seu Paracletum, in Montano ac foeminis, de quibus mox, residentem. Vetus autor adpendicis libri Tert. de Praescript. haeret. c. 52. refert, illos statuere, *in Apostolis quidem fuisse Spiritum S., paracletum non fuisse, eum autem plura in Montano dixisse, quam Christum in evangelio protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora et majora*. Hieron. habet, *Deum per Spiritum S. descendisse in Montanum, secundum ipsos*. Autor Praedest. tradit, *eos adserere, Spiritus S. adventum, a Domino promissum, in se potius, quam Apostolis, fuisse*. Imo Euf. H. V: 14. ait, eos Montanum ipsum dixisse *Paracletum*: et sic passim alii. Sed quid hac de re sit statuendum, ex Tertull.

Tertull. in lucem protraham. Clarissimum *a.* est ex Tert., Spiritum S. non esse Montanum ipsum, sed *tertiam* Trinitatis hypostasim, secundum Montanistas; qui etiam orthodoxorum nomen alias retinere non potuissent. Nec *b.* personaliter cum Montano fuisse unitum censuerunt, sed, ita ut in Apostolis fuit, *per operationem*. Autor adpendicis ad Tert. diserte, *Spiritum S. in Apostolis, paracletum in Montano*, fuisse. Denique *c.* Spiritum S. censuerunt per Montanum voluisse Ecclesiam ad perfectiorem conditionem, et vitam, perducere, adeoque eum, ut olim Apostolos, occupasse, sublimiora ei inspirasse praecepta, et futura quoque, ad doctrinae ejus confirmationem, revelasse: Deum enim Ecclesiam per gradus consummare, primum per Moysen, ulterius per Christum et Apostolos, absque tamen, ut illi illud perfecerint, cum, quod nonnulla Judaeis concedere debuerint, postea abolenda, tum, Christus omnia per spiritum non revelaverit Apostolis, sicut ipse dixit, *se multa habere dicenda, quae ferre non possent*, Paulus quoque de se fatetur *se ex parte prophetare*. etc., illa autem Paracleta esse relicta, et ab ipso per Montanum facta. Haec genuina fuit eorum opinio, uti ex Tert. de Monogam. c. 2. 14. de Pudicit. c. 1., nec non autore Praedestinati, manifestum est. Quod ipsum ex Hieronymo, si consequentiae, et in malam partem interpretationes, invidiae concitandae ergo excogitatae, auferantur, confirmatur, *Deum primum voluisse*, inquit, *in Vet. Test. per Moysen et Prophetas salvare mundum, sed, quia non potuerit explere, corpus sumsisse de virgine, et in Christo, sub specie Filii, praedicantem, mortem obire pro nobis, et quia per duos gradus mundum salvare nequiverit, ad extremum per Spiritum S. etc.* Quae, licet ex falsa hypothese de Sabellianismo Montanistarum prolata; veram eorum mentem haud male interpretantur: quam ex Tert. faciam clarissimam. Propterea Paracletum misit Dominus, inquit, *de velandis virginibus*, c. 1., *ut, quoniam humana mediocritas omnia simul capere non poterat, paulatim dirigeretur, et ordinaretur,*

retur, et ad perfectum perduceretur disciplina ab illo vicario Domini, Spiritu S. deinde, verbis Domini de Paracleto citatis, ita pergit; quae est ergo Paracleti administratio, nisi haec, quod disciplina dirigitur, quod scripturae revelantur, quod intellectus reformatur, quod ad meliora proficitur: dein paulo post, *Iustitia* primo fuit in rudimentis natura Deum metuens, dehinc per legem et Prophetas in infantiam, dehinc per evangelium efferebuit in juventutem, nunc per Paracletum componitur in maturitatem. d. Addiderunt denique his omnibus donum Propheticum, et Montanum, Maximillam, Priscillam, alios, futura praecinere crediderunt: nec mirum. Cum enim extraordinaria Spiritus dona, licet rariora, nondum plane cessarint, ut credebatur, eaque ad novam disciplinam itabillendam donari soleant, Montanus illud prophetandi sibi facile vindicare poterat, sive epileptici obnoxius convolutionibus, sive somniis et imaginatione delusus, sive aliquid etiam ejus doni vere participare visus fuerit. Sed illud constare videtur, prophetias eorum non passim veras deprehensas, ut plurimum fictas: uti ex antiquis autoribus apud Euf. l. c. elucescit.

§. CXCVIII. Montanismo in vera sua luce collocato, alia, quae ab ipsis etiam veteribus adtribuuntur Montanistis, ex. gr. quod infantis sanguinem soliti fuerint miscere farinae, indeque panem conficere eucharisticum, mortuos baptizare, aliaque, tanquam vel ficta, vel incerta, ab ipso Hieronymo rejecta, et autore Praedestinati, lubens mitto, ac ad autores ejus praecipuos monstrandos pergo, Montanum puta, et duas foeminas Priscillam et Maximillam. *Montanus* ex Ardaba, Mysiae vico, oriundus sectae nomen dedit. Cum vero Mysia esset Phrygiae vicina, Montanistae adpellati sunt *ὡς κατὰ Φρύγας* *Cataphryges*; a Pepuza vero, ejusdem provinciae oppido, ubi praecipuam sedem Montanus, cum foeminis illis, fixit, *Pepuzianorum* nomen vel tulerunt, vel sibi, tanquam proprium, illi ejus adseclae vindicarunt, qui illud oppidum inhabitaverunt, et propterea majores

jores sibi tribuerunt praerogativas. *Dicunt enim*, inquit autor Praedestinati, *hanc Pepuzam villam fuisse Montani, Priscæ et Maximillæ, et quia ibi coeperunt prædicare, et ibi vixerunt, ideo locum adpellari Hierusalem: quia habitatores loci sunt, ideo ceteris se esse meliores adscribunt. Nec tamen distinctam fecerunt sectam Pepuziani, licet in hæreticorum catalogo passim separatim teneant locum. Quæ vero de moribus, et morte, Montani refert autor antiquus apud Euf. H. V: 16. et Apollonius ibid. 18., cum ipse illud famæ acceptum referat, merito mitto, adhuc magis, quod de Montano hominem faciat furiosum, impudicum et facinorosum, pro inepto suo zelo, Cyrill. Hierosol. catech. XVI. Ceterum Montanus, secundum Euf. in Chron. sectam condere coepit a. 171., seu 11mo Marci Aurelii; quem veriore esse calculum demonstravit Tillemont. in Memor. Eccles. tom. II. p. III. in not. etsi Pearson de success. P. P. R. diff. II. anno 157. Antonini Pii 19. adliget. Sectæ promovendæ duæ inprimis incubuerunt foeminae Prisca, vel, Priscilla, et Maximilla, eodem spiritu Prophetico, ut putabatur, actæ, quæ maritos suos, postquam Montano se adfociaverant, deseruisse narrantur, et accusantur ab Apollonio apud Euf. l. c. Quarum unam forte in oculis habuit Tert. de Anima c. 9., cui, spiritum esse corporeum, fuisset revelatum: *est hodie soror apud nos*, inquit, *revelationum charismata sortita etc.*, quia Apollonius testatur, post duas illas foeminas nullum, aut nullam, fuisse, cui propheticum contigit donum. Plura de ipsis non constant.*

§. CXCIX. Occasionem sectæ instituendæ repetit autor antiquus apud Euf. l. c. ab ambitione Montani, qui, ut ipsius verba habent, *inmodica primi in Ecclesia loci captus cupiditate, etsi novitius erat in fide, primum aditum fecit spiritui adversario in se*. Quod temere non censuerim adsumendum, cum Veteribus in more sit, omnium fere hæresium origines inde derivare. Longe probabilius mihi videtur, corruptionem sæculi, et disciplinæ remissum vigorem, ansam præ-

buisse. Quod ex Tertull. haud obscure colligitur: ex. gr. de Jejun. c. 2. 17. *quis sanctior inter eos, nisi convivendi frequentior, nisi obsonandi pollucibilior, nisi calicibus instructior?* Patet quoque aliunde, Catholicos a severiore pietate, labente seculo, multum remisisse, de quo postea ad sec. sequens, licet verum quoque sit, Montanistas nimiam in rebus quoque minoris momenti sectatos fuisse austeritatem, ut ex modo dictis satis elucescit. Inter Montani adseclas, ut eorum mentionem injiciam, celebriores fuerunt, quorum nomina sunt conservata, Theodotus, Temison, Alexander, Alcibiades, et Miltiades, quorum autores antiqui apud Euf. l. c. meminerunt. Sectae praeterea memorantur, in quas fuerunt divisi, si Veteribus sit habenda fides. Aeschinis discipuli Sabellianismi insimulantur ab autore adpendicis Tert. de praescript. haeret., et in eo a Procli, vel Proculi, discipulis dissensisse dicuntur, licet utrique fuerint Montanistae. Sed aliae, quae apud Epiphani. exstant, sectae, e Montanismo natae, nominibus magis quam re ipsa fuerunt distinctae. Priscillianistae enim et Quintiliani, a foeminis Montanist. nomina retinuerunt: Pepuziani a nomine urbis, ut modo notavi. Artotyritae appellati sunt, quod panem et caseum in eucharistia ab Epiph. tradantur obtulisse; nescio an vere. Vid. autor Praedestinati. Praeterea Tascodrugos, ita dictos, quod inter orandum naso admove-
runt digitum, voce Phrygia, seu Galatica, composita ex *τάσκος digitus*, et *δρύγγος nares*. Vid. le Quin ad Damascen. de haeres. Hierom. prooem. ad lib. II. comment. ad Galat. habet *passalorineitas*, *ascodrobos* et *artotyritas*. Primum nomen est ex *πασσαλος* et *ειν*, *εινος*.

PROPAGATIO CHRISTIANISMI.

§. CC. Haecenus in florente et pacifica Ecclesiae conditione contemplanda cum fuerim, statu ejus accidentali. relate ad ipsam Ecclesiam, explicito, eundem statum, respec-

tu orbis infidelis, ad quem *propagatio* per orbem, et *pax civilis* vel *persecutio* pertinet, enarrare adgredior. Nullum fere tempus fuit, ut a *propagatione* ordiar, quo Christianismus in orbe, in primis Romano, majores fecit, modo legitimo et Christiano, progressus, periodo a Trajano ad Decium, seu medium seculi. III., adeo ut casus Ecclesiae characteristicus in eo sit ponendus: sicut fit in *sigillo primo* Apoc. VI. *Secutis temporibus*, inquit Lactant. mort. Persec. c. 3. de Trajani et sequent. loquens temporibus, quibus multi ac boni principes clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum inpetus passa, manus suas in Orientem Occidentemque porrexit, ut jam nullus esset terrarum angulus, tam remotus, quo non religio Dei penetrasset, nulla denique natio tam feris moribus vivens, ut non suscepto Dei cultu ad justitiae opera mitesceret. Concinnunt verba Euf. H. IV: 2, 7. ibi legenda. Ingentem praeterea numerum Christianorum per orbem Romanum uno ore celebrarunt, et extulerunt, hujus sec. et seq. scriptores Ecclesiastici. Quorum loca citasse suffecerit. Just. M. in apologiae, vulgo II., inscriptione, et ib. p. 62., cont. Tryph. p. 345. Iren. adv. haeres. I: 10. Tertull. adv. Judaeos c. 7. ad Nationes I: 1. ad Scapulam c. 2. ubi Christiani *pars pene major civitatis cujusque* dicuntur, et c. 5. denique de Anima c. 49. *nulla jam gens Dei extranea est, inquit, in omnem terram, et in terminos orbis, euangelio coruscante.* Vid. et Origenes cont. Cels. l. I. p. 21, 68. III. p. 117. hom. IV. in Ezech. nec non Euf. de Commodi tempore H. V: 21. Quae, et quorum similia, quae praetereo, testimonia etsi stupendum fuisse Christianorum numerum, eosque per orbis omnes fere regiones sparsos, clare evincant, eo tamen intelligenda nolim sensu, acsi ubique, in remotissimis in primis regionibus, numerosae jam exstiterint et florentes Ecclesiae, nec gentes superfuissent hac luce carentes: quippe quod veritati non foret consonum, et Veterum quoque testimoniis ipsis contradiceret. Multos non solum barbararum, sed et nostrarum gentium Christianismi verbum nondum audivisse, testa-

tur Origen. comm. ad Matt. Oper. t. III. p. 857. ubi nonnullas recenset gentes, in specie Britannos et Germanos juxta Oceanum. Sulpic. vero Sever. H. E. II: 32., ubi dicit, *serius trans Alpes religionem Dei esse susceptam*, de Ecclesiis numerosis capiendus est, si vera sit censendus loqui. Quod ex actis Saturnini, Episcopi Tolosani, apud Ruinart. act. sincer. Mart. confirmatur: dicit enim, *tardo progressu in regionibus Galliae Apostolorum praedicationem coruscasse, cum rarae in aliquibus civitatibus Ecclesiae paucorum Christianorum devotione confurgerent*: ubi etiam narratur, Saturninum a. 250. primum fuisse *Tolosanum* Episcopum creatum. Colligi quoque ex Symphoriani actis ibid. potest, *Augustoduni*, seu Heduae, haud magno numero fuisse Christianos. Vid. et Gregor. Turon. Hist. Franc. l. I. c. 30. cujus tamen narratio de Trophimo, primo Episcopo Arelatensi sub Decio, falsa videtur, Vid. Pearson. Annal. Cyprian. a. 154. Liquet ex dictis, quid de Moylii et Kingii disputationibus, qui de *legionis fulminatricis* miraculo serram contentionis reciprocant, *illius* pro exiguo, *hujus* pro maximo, Christianorum numero, judicandum sit. Quare plura non addo, ne nimias hic traham moras, verbo adhuc observasse contentus, euangelium narrari ab Euf. H. V: 10. translatum per Pantaenum ad Indos; populos itaque remotissimos, nisi eorum nomine intelligendi sint Arabes, aut vicini populi: est enim illud nomen apud Vet. saepe ambiguum.

§. CCI. Inter viros, dignitate conspicuos, qui Christianismum hoc tempore susceperunt, memoratur Apollonius Romanae urbis senator, teste Hieron. de script. Eccles., sub Commodio Imperatore: quem Euf. H. V: 21. *in humanioribus litteris et Philosophia eximium* adpellat; Senatorii muneris nulla facta mentione expressa, licet ex narratione ejus id colligi forte possit, cum Praefectus praetorio eum in Senatu causam dicere voluerit, et a Senatu legatur condemnatus. Sicut in Chron. eum *urbis senatorem* nuncupavit.

Addit

Addit ibid. V: 21. Euf., plures opibus ac genere eminentes fuisse Romae sub Commodo conversos. Mentionem quoque alicujus Julii Senatoris, sub Commodo martyrio adfecti, facit Martyrologium Romanum, quod ex Lampridio cap. 7. aliquid roboris acquirit, cum Julium Senatorem a Commodo occisum narrat. Videtur quoque Evodius, Caracallae *τροφευς* *educator* dictus Dioni, sub Septimio Severo Christianae religioni addictus fuisse, teste Tert. ad Scapul c. 4. Denique in Britannia post medium seculi baptizatus quidem refertur Lucius Rex, cum conjuge et tota gente, Eleuthero, Episc. Rom., eo ablegante monachos: sed autores adeo secum discrepant, ut nihil de eo affirmari possit. Vid. Usser. Antiq. Brit. c. 3. Silent quoque Veteres, et primus, qui illud tradidit, est Beda: suspectum magis facit, quod Eleutherus eo ablegasset Monachos, qui adhuc nulli fuerunt, nec antiqui Britanni Ecclesiae Romanae obnoxii.

PERSECUTIONES.

§. CCII. In persecutionibus, quas a Romanis passi sunt, hoc et seq. seculo, Christiani, characteristicus Ecclesiae casus ponendus foret, si vulgata obtineat opinio, de immensa non tantum martyrum copia, sed in primis tot publicis persecutionibus, a Nerone ad Diocletianum usque; quae auctoritate Eusebii, Sulpicii Severi, aliorumque, ad *denarium* referuntur numerum. Prima ponitur sub Nerone, secunda sub Domitiano, tertia Trajano, quarta sub Hadriano, secundum Sulp. Sev. l. II. sed ex aliorum relatione, sub Antonino Pio, et Marco Aurelio, qui eam Hadriani pro praecedentis adpendice habent, vel praeterrunt, ut Euf. in Chron. quinta sub Marco Aurelio, secundum Sulp. Sev., sed alios sub Severo: sexta sub Severo secundum Sulp., sed alios sub Maximino: septima sub Decio ex opinione Sulp. quoque, qui eam Maximini, tanquam nullius momenti, omittit: octava sub Valeriano; nona sub Aureliano, secundum Euf.

Tom. III.

Dddd.

in

in Chron., sed cujus nullam fecit mentionem Sulp., qui nonam adtribuit Diocletiano: decima denique, secundum Euf., sub Diocletiano. Unde patet, inter autores illos haud spernendum esse discrimen. 1. Hadrianum facit persecutorem Sulp., sed absolvit Euf. 2. Maximino adscribit persecutionem Euf., sed, eum *nonnullarum tantum Ecclesiarum clericos* vexasse, narrat Sulp. 3. qui etiam Aureliani persecutionis non meminit, quam Euf. pro nona habet. 4. Denique *novem* tantum recenset Sulp., sed *decem* Euf. In partes quoque scinduntur Recentiores. H. Dodwellus praecipuas illas persecutiones non tantum fictas, sed et paucos fuisse martyres, demonstrare conatus est, in erudita dissertat. Cyprianica undecima de *paucitate martyrum*: cui sese strenue opposuit Theodor. Ruinartus in praef. ad *acta martyrum sinceriora*; qui veterum sententiae, quae adhuc vulgata est, patrocinium praebuit. Alios citasse autores nihil adinet; quippe satis notos: quare ad meam proferendam sententiam me adcingo; quae huc redit, seu duabus comprehenditur thesibus.

§. CCIII. Prior est, paucos fuisse usque ad Constantinum martyres tantum abesse, ut ne quidem de periodo hujus et seq. seculi usque ad Decium, seu medium sequentis sec., illud verum putem, cum, quod continuis plebis, saepe etiam Praesidum, vexationibus fuerint obnoxii Christiani, tum Veterum testimonia de multitudine martyrum nimis sint copiosa et certa, quam ut fides iis negari possit, aut debeat. 1. Christianos fuisse a plebe continuo infestatos, non tantum arguit, quod ne Imperatorum quidem edictis compesci potuerit, et tot apologiae ad Imperatores inde ortae fuerint, sed Veteres uno id testati sint ore. Sub Marco Aurelio publica quasi grassabantur latrocinia, quibus sycophantae, et bonorum cupidi, *Φανεράς* palam et impune, noctes atque dies, latrocinati sunt, ut queritur Melito Sardenfis apud Euf. H. IV: 26. *Nec ulli magis depostulatores Christianorum*, inquit Tert. Apolog. c. 35. *quam vulgus*: rursus

c. 37.

c. 37. *quoties etiam, praeteritis vobis, suo jure nos inimicum vulgus invadit lapidibus et incendiis?* Quarum querelarum nullus est apud Patres finis. Praefides quoque et Praefectos provinciarum, sive plebis clamoribus incitados, sive pecunia corruptos, et avaritia accensos, furori plebis manus praebuisse, ac in Christianos irruisse, res est testatissima. *Possumus*, inquit Tert. ad Scap. c. 3. *aeque et exitus quorundam Praesidium Tibi proponere, qui in fine vitae suae recordati sunt deliquisse, quod vexassent Christianos: quorum aliqui recensentur.* Sic et c. 4. *nam et nunc a Praefide Legionis, et a Praefide Mauritaniae, vexatur hoc nomen.* Athenag. in legat., haud procul ab initio, *Inperatores permittere, diserte dicit, Christianos a plebe exagitari, et adfligi.* Accedit, ipsa Inperatorum rescripta passim fuisse ambigua, aut nimis generalia, uti, ex. gr., illud Trajani ad Plinium ep. 97. l. X. *quod habet, Christianos conquirendos non esse, si deferantur et arguantur, puniendos, quo plebis inpetus non retunditur, sed vexationes publica autoritate munitae tantum impediuntur.* Vid. et Euf. H. III: 33. quare Tert. Apol. c. 2. *sententiam adpellat necessitate confusam, quae negat conquirendos, ut innocentes, et mandat puniri, ut nocentes.* Hadriani quoque responsum ad Fundanum, Procons. Asiae, apud Euf. H. IV: 26. et in Chron. fert, *Christianos non sine objectu criminum condemnandos: quo arctius quidem constringitur vexatio, sed penitus non aufertur, quia nulla statuitur poena delatoribus, et quaevis crimina per calumniam iis objici potuerunt.* Antoninus Pius crimina illa arctioribus conclusit limitibus, in *rescripto* suo ad Rectores Provinciarum apud Euf. H. IV: 13. *cujus etiam meminit c. 26., cum vetuit, Christianos ulla adficere injuria, nisi forte contra statum Imperii Romani quid moliri viderentur.* Marcus denique Aurelius poenam statuit iis infligendam, qui *Christianis falsa impingunt crimina, et eo nomine vexant,* apud Euf. H. IV: 13.

§. CCIV. *Posterior habet, Veterum testimonia paucitati*
Dddd 2 *martyrum*

martyrum esse contraria: quorum aliqua in medium adducam. Iren. adv. haer. IV: 33. *Ecclesiam omni loco multitudinem martyrum in omni tempore praemittere ad Patrem*, disertè testatur, Theophilus ad Autol. l. III. *Christianos ad sua tempora*, seu sec. III^{um}, *semper persecutiones passos*, disertè refert. Euf. H. V: 1. *myriadas martyrum per universum orbem sub Antonino Vero exstitisse* narrat; nimis hyperbolice, non nego, attamen paucitati martyrum contrarium. Vid. et l. III: 33. de Trajani tempore. De quo mox plura. Sed, quid fiet tunc Origenis verbis cont. Cels. l. III: p. 116., quibus dicit, *paucos et facile numerabiles ad sua usque tempora exstitisse martyres*? Veterum effata de innumerabili martyrum copia nimis esse hyperbolica, licet clare evincant, paucitati tamen martyrum non patrocinantur, cum non *absolute*, sed *relative* loquatur, relate scilicet ad inmensam, et longe majorem, Christianorum copiam, quae per orbem supererat, ita ut, comparatione instituta, pauci et facile numerabiles dici queant martyrio, proprie sic dicto, coronati: longe etiam pauciores, quam vulgo putatur, modo inter vexationes, et caedes promiscuas, ac quasi seditiosas, et inter martyria, eo nomine digna, distinguatur.

§. CCV. Cum itaque, ut ex dictis elucescit, sat magna sanguinis Christiani copia fuerit fusa, illi quoque continuis fuerint infestati vexationibus, inter casus periodi illustriores locum habere persecutiones, non negaverim, eo minus, quod earum ratio sit, in Ecclesiae interna, seu morali, conditione definienda, habenda: eminet enim inter virtutes Ecclesiae, praeter studium veritatis defendendae, ac propagandae, *patientia*, quae virtus cum eo studio est copulata, uti ex Epist. Apocalyptica *secunda* ad Smyrneneses patet. Attamen in *persecutionibus* characterem periodi, usque ad Decium, non censuerim esse constituendum. Quae altera nostra *thesis* est, quam demonstrare adgredior. 1. Ingens vulgatae sententiae de tot persecutionibus creatur praejudicium,

dicium, et nostrae de charactere periodi in iis non collocando robur addit, quod Veteres uno velut ore testentur, Ecclesias a Trajano ad Decium usque gavisas esse *pace*. Quam in rem notabilia sunt Lactantii Mort. Persec. c. 3. verba, quibus adfirmat, *Ecclesiam post Domitianum, usque ad Decium, nullos inimicorum inpetus passam, manus suas in Orientem Occidentemque porrexisse*. Tertull. de coron. mil. c. 2. dicens, *Mussitant tam bonam et longam pacem periclitari*, Ecclesiam eo usque ad Severum, quando scripsit, gavissam esse, haud obscure, indicat. Origen. quoque cont. Cels. l. III. p. 120. *persecutionis metum jam longo tempore cessasse*, tradit: sicut et Cyprianus de Lapsis *longae quoque pacis* ante Decium meminit, simul innuens, Decianam persecutionem, tanquam rem inauditam, occurrisse Christianis. Refert quoque Firmilianus ep. ad Cyprian. inter Cyprianicas 75., persecutionem a Maximino paulo ante Decianam, *post longam retro aetatis pacem repente obortam* esse.

§. CCVI. 2. Accedit, nullos recenserī persecutores inter Imperatores Romanos, praeter Neronem et Domitianum, per totam hanc periodum. Lactant. l. c. ipsis verbis adferit, dicens: *secutis temporibus*, scilicet a Domitiano ad Decium, quibus multi ac boni principes Romani Imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum inpetus passam esse Ecclesiam. Sic et Tertull. in Apolog. c. 5. *caeterum*, inquit, *de tot exinde*, scilicet a Domitiano, *principibus ad hodiernum*, nempe Severum, sub quo scripsit, *divinum humanumque sapientibus, edite aliquem debellatorem Christianorum*, seu publicum persecutorem. Omnes itaque intermedii Imperatores ab hac macula luculenter purgantur, et vulgò sic dictae persecutiones refutantur. 3. Haud leve pondus addit, quod rescripta memorentur Imperatorum in favorem Christianorum, ipsorum eorum, qui in Persecutorum catalogo locum tenent, uti Trajani apud Plin. l. c. Hadriani apud Euf. H. IV: 26. et in Chron. Antonini Pii apud eundem H. IV: 13. 26. Marci Aurelii ib. c. 13. Restant Severus et Maximinus,

sed hujus persecutionis, tanquam nullius momenti, rationem habendam esse negat ipse Sulp. Sev. Ipsum Severum quoque eximendum esse mox patebit. 4. Denique persecutiones, quae hoc seculo censentur viguisse, fuerunt privatae, non publica munitae autoritate, imo edictis Inperatorum saepe contrariae, passim a plebe, vel Praesidibus, tumultuarie excitatae, praeterea particulares, his illisque in locis, non universales, quae Ecclesiae multum non nocuerunt, adeo ut nonnullis non male adplicetur, quod de Licinii persecutionibus dixit Sulp. Sev. H. l. II. *eas inter persecutiones non computari, adeo res levioris negotii fuit, quam ut ad Ecclesiae vulnera perveniret.* Quibus itaque non obstantibus, Ecclesiae dicuntur pace gaviae, et longe lateque disseminatae. Casus ergo non fuit supra alios eminens, non dominans, secus ac a Decii tempore obtinuit, quo in eo fuerunt Imperatores, ut nomen Christianorum deleteretur; quod antea non fecerunt.

§. CCVII. Perlustremus 5. ad dicta confirmanda, singulas persecutiones, in hoc seculum incidentes, ut, quanti sint aestimandae, et quid de iis judicandum sit, elucescat. Ordine *tertia* est sub Trajano, et *quarta* Hadriano, secundum alios sub Antonino Pio, et Marco Aurelio: sed a Domitiano ad Marcum neminem instituisse persecutionem clare testatur Melito Sardensis in apologia Marco Aurelio oblata, apud Euf. H. IV: 26. Refert enim, solum Neronem et Domitianum religionem Christianam criminari, et persequi, instituisse, secutos vero Imperatores usque ad Marcum repressisse calumnias, et in favorem Christianorum publicasse edicta. Ipse Euf. H. II: 32. Trajanum haud obscure absolvit, cum *particularem, et his illisque in civitatibus, non universalem,* fuisse persecutionem, nec autoritate Trajani, sed a plebe tumultuante excitatam, diserte refert. Nulla itaque persecutio viguit publica. Accedit, solum forte Ignatium, cum paucis ejus sociis, fuisse, jussu Imperatoris, martyrio coronatum a. 116. Trajani 16to. Polycarpus enim in Ep.

Ep. ad Philipp. §. 9. Ignatii, Zofimi, et Rufi tantum meminit expresse; addit quidem *alios*, sed, ubi et quando, non tradit; forte unum alterumque inter Philippenfes, ad quos scribit, in oculis habuit, ex quo itaque nihil colligi potest. Quid? quod Ignat. in ep. ad Philad. §. 10. et Smyrn. §. 11. *pacem* Ecclesiae Antiochenae esse redditam adfirmet. Denique superest rescriptum Trajani ad Plinium, saepe citatum, ann. ejus 11mo forte datum, quo *conquirendos* vetat Christianos, si vero *deferantur et arguantur*, *puniendos* concedit: ipse itaque Imperator potius repressisse, quam instituisse, persecutionem censendus est.

§. CCVIII. Aberrat itaque a vero autor, vel interpolator potius, *Martyrii* Ignatii, a Ruinartho editi, et dein in Patribus Apost. Coteler. recusi, cum Trajano refert in animo fuisse, *pium Christianorum corpus subigere*, sicut Scythas, Dacos, aliosque populos, subegerat. Gravibus enim narratio laborat difficultatibus, quibus falsi convincitur. Praeterquam quod ab indole Imperatoris, bonis principibus adnumerari soliti, ac ab omni saevitia alieni, et circumstantiis temporis, quo bello in Parthos, seu Persas, fuit totus intentus, ejusmodi consilium abhorreat, 1. Rescripto Trajani, modo memorato, illud directe adversatur, ut facile cernitur: nec Plinio tantum, sed et reliquis Praefectis ubique terrarum, idem scripsisse Trajanum, refert Joh. Malala in Chronogr. 2. Consistere quoque cum tali proposito nequit, quod Antiochenis, ut modo observavi, mox fuerit pax reddita. 2. Denique ex. Euf. l. c. et I. Malala clare liquet, Trajanum casu aliquo fuisse ad Christianos Antiochenos vexandos compulsus. Existiterat enim, Trajano ibi degente, terribilis plane terrae motus Antiochiae, et motus populares inde erant in Christianos, ut fieri passim solebat, concitati, tanquam quibus omnes calamitates imputabantur: quibus aliquid dare debuit Imperator. Accessit, Ignatium paulo durius narrari in eum fuisse invecum, quare, *ὅτι ἐλοιδορεῖ αὐτον* inquit J. Malala, ira in eum accensa, et ut victima

hac populum placaret, Ignatium tradidit puniendum publice.

§. CCIX. Nec aliud ferendum est iudicium de Tiberiani, Palaestinae primae praefecti, Epistola ad Trajanum, apud Malalam l. c., in qua, se caede Galilaeorum, *secundum Trajani mandata occisorum*, defatigatum esse tradit. Spuriam enim esse epistolam adeo constat, ut ne Ruinart. ei fidere fuerit ausus. Vid. Dodwel. l. c. §. 23. Sed quid de Bithynia, sub Plinii junioris Proconsulatu, dicemus? quod certissimum pro ea persecutione testimonium adpellat Ruinart. Licet, Christianos, cum eorum religio esset odiosa, a vexationibus non fuisse tutos, varios quoque, ad Praesides delatos, morte aliisve poenis mulctatos, non negaverim, persecutionem publicam, minus a Trajano concitatam, viguisse neutiquam statuendum est. 1. Plinius enim, quid agendum sit nescius, consuluit Trajanum; quod, si publico edicto decreta fuisset persecutio, necesse non habuisset. 2. Nullius edicti contra Christianos publicati mentio fit, tantum specialis illius, quo *heteriae, conventicula*, prohibita erant. 3. Ipse Trajanus negat *conquirendos*, in responso suo, nec ullius edicti contra eos meminit: permisit quoque tantum eos puniri, si *convincantur*; propter seditionem scilicet plebis, ut modo notavi, alias oriundam. Nec multos 4. fuisse occisos inde liquet, quod *periclitantium*, non vero *occisorum* numero se absteritum dicat Plinius. Ceterum dicta forte illustrari poterunt ex simili casu, qui in Asia Procons. eodem forte tempore contigit, digno utique, qui memoretur. De Arrio Antonino, avo materno Antonini Pii, Asiae Procons., in haec verba loquitur Tert. ad Scapul. c. 5. *Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani ante tribunalia ejus se manu facta obtulerunt: cum ille, paucis duci jussis, reliquis ait, o miseri! si mori velitis, habetis praecipitia et laqueos.* De persecutione denique sub Attico, Praefide Syriae, concitata dicam necesse non est, cum ea Simeonem Cleopae, Episcopum Hierosol.,
tantum

tantum abstulerit, nec aliam ob rationem, quam quod Domini Jesu cognatus e stirpe Davidis esset superstes, quae adfectati inperii habebatur suspecta: accedit, ipsum non fuisse *conquisitum*, sed a Judaeis adnunciatum Euf. H. III: 32. Accidit illud in init. Trajani, ut probabile fecit Pearson in Oper. Posthum. Ex disputatis, ut concludam, ni fallor, elucescit, Christianos, non obstantibus vexationibus particularibus, et nonnullorum martyriis, persecutionem sub Trajano, eo nomine dignam, non esse passos, sed rectius dici posse, respectu publicarum persecutionum, gavisos esse *pace*.

§. CCX. Hadrianum, licet Sulp. Sev. faciat persecutorem, nullus Veterum hac macula notavit, Euf. vero H. IV: 7. Ecclesias in pace fuisse, cessantibus persecutionibus, haud obscure indicat. Tradit enim, Satanam, haereticos suscitando, alia via Ecclesiam esse adgressum, sed nec multum profecisse, cum, Christianos ab illis criminibus, quorum rei habebantur, esse alienos, facile pateret. Addit, cum viri egregii Christianam religionem ab illa macula strenue vindicarent, factum esse, ut vexationes Christianorum, quae continuis plebis clamoribus de novo per illos rumores concitarentur, edicto Hadriani fuerint repressae. Scripserat enim Serenus Granicus, Asiae Procons., ad Hadrianum, iniquum se judicare, Christianos solis vulgi clamoribus occidi. Rescripsit Imperator ad successorem Fundanum, a. 126., Hadriani 16mo, quo decennalia ejus celebrabantur, jussitque, ut vulgi clamoribus aut petitionibus non traderentur, sed secundum solennes judicii processus cum iis ageretur, ita ut non, nisi coram Iudice eos criminum publicorum, praeter religionem, esse reos, demonstretur, puniantur. Exstat illud edictum apud Just. M. apol. II. fin. Graeco textu ex Euf. H. IV. 9., Just. enim Latine subjunxerat, quae Latina versio periiit. Ex quo edicto recte colligitur, 1. nullum Hadriani emanasse edictum contra Christianos: praeterquam enim, quod tunc de novo non debuisset consuli Imperator a Praefectis Provincialibus, Edicti mentio fuisset facta, quippe quod re-

Tom. III. Eeee vocari

vocari debuisset, vexationes non ex aliquo edicto, sed populi clamoribus fuisse ortas, clare indicatur. 2. Nullam viguisse insectationem aliam, ac quam vulgi clamores solennibus diebus concitare solebant, quibus non tam ob nudam religionem, quam ficta crimina, incestus ex. gr., infanticidii etc., ad necem postulabantur Christiani. Vetat enim Imperator, Christianos *petitionibus et solis clamoribus* condemnari, et in judicio jubet examinari, verane an falsa sint, quae ipsis inpingebantur, ut calumniatoribus male agendi omnis eripiaturs ansa. Quod si persecutionem Christianae religionis nomine subiissent publicam, calumniarum et clamorum locus non fuisset, nec iis opus; cum Christianos esse suffecisset ad mortem. Deinde cum, *postulationibus* plebis Christianos tradi, prohibeatur, solennibus praecipue diebus, tumultu plebis, vexationes passim fuisse excitatas, clare significatur. *Petitiones* enim audiunt adclamationes, a populo in theatris fieri solitae; quales erant contra Christianos frequentes, et tumultuariae, non ergo solennes et publicae persecutiones. Accedit 3. Quadratum et Aristidem apologias suas Hadriano, non *sedandae*, sed *praeveniendae*, persecutionis ergo, obtulisse, ut diserte tradit Euf. H. IV: 3. *quod quidam malevoli homines vexare conarentur nostros*, dicens. Quo Hadriani etiam tendit Edictum. Jubet enim, eos *juridice* tantum esse condemnandos, et non ob clamores, *ne calumniatoribus ansa male agendi suppeditetur*. Ex quo recte colligitur, non tam religionis causa eos fuisse hoc tempore vexatos, quam criminum, iis inpaetorum: quod ex ipso edicto corroboratur, cum habeat, neminem Christianorum damnari, nisi coram iudice fuerit convictus criminis; per quod nudam religionis confessionem non intelligi, sed quodvis aliud commissum, lege puniendum, haec evincere videntur rationes *a.* quia *probari* vult crimen coram Iudice, tale itaque, quod negabant a se patratum Christiani *b.* convictos puniri vult *pro gravitate delicti*, alia itaque delicta, ac religionis confessio, intelliguntur. *c.* Crimi-

na quoque, a calumniatoribus in pacta, indigitantur. d. Certum quoque est, Just. M. ita intellexisse, cum hujus edicti jure se postulare declarat posse, ut κρίσεις judicia fiant: quales processus criminales locum habebant: quod epistola Sereni ad Imperatorem apud Euf. IV: 8. clare confirmat. Denique e. de criminibus κατὰ τὰς νόμους per leges vetitis loquitur Hadrianus; quae phrasis in alia magis quadrat delicta.

§. CCXI. Nulla itaque cum fuerit sub Hadriano persecutio, Hieronymus ep. ad oratorem Romanum, nomine Magnum, oportet vel erraverit, vel minus adcurate locutus fuerit, ubi dixit, *Quadrati excellens ingenium persecutionem gravissimam sedasse.* Nec ullus Veterum ita locutus est, ipse Sulp. Sev., qui solus ejus meminit, simpliciter dicit, *quarta sub Hadriano persecutio numeratur, quam tamen post exerceri prohibuit.* Videtur quoque Sulp. ex bello Hadriani cum Judaeis id collegisse, ut ex praecedente textu liquet; adeo ut Christianos, Judaeis saepe accensitos, una cum illis fuisse vexatos, putaverit sine fundamento; et Orosio H. VII: 8. contrarium testante. Adseverare tamen non asum, licet nulla viguerit persecutio, nullos fuisse martyrio coronatos, maxime cum ex Sereni litteris ad Hadrianum, quibus iniquum esse dicit, Christianos ob solos clamores, sine criminis demonstratione, occidi, aliquos illud fatum subiisse probabile fiat, sicut multis saepe contigisse ex historia constat, ut per vulgi clamores fuerint necati. Addi posset, Just. M., tempore Hadriani conversum, testari in apol. I. *se constantia Christianorum, mortes adeuntium intrepide, ad fidem amplectendam fuisse permotum;* si pacis tempore hanc eorum constantiam, saepe alias praestitam, laudare censeretur non posset: quare Just. M. effatum non urserim, maxime, cum nullius martyris sub Hadriano fuerit conservata memoria. Mitto quoque quae de Hadriano, tanquam fautore Christianorum, narrantur, in specie, quae Lamprid. de Templis, ab ipso sine imaginibus Christo constructis,

refert, quae omnino ficta sunt. Vid. Casaub. ad Lamprid. Tradit quoque Spartian. in Hadriano, *ipsum sacra Romana diligentissime curasse, peregrina contempsisse.*

§. CCXII. Antonino Pio inperante plures, quam antea, grassatas esse persecutiones, particulares et populares, censet quidem Dodwell., sed sublesto, et falso, fundamento, quod martyres, ab ipso producti, non sub Antonino, ut putavit, sed Marco Aurelio passi sint, de quo mox. Licet ejusmodi vexationes hoc tempore non defuerint, publicam tamen sub Antonino nullam fuisse, hae rationes facile evincunt.

1. Sulp. Sev. post Hadrianum, Antonino inperante, *pacem Ecclesiis fuisse* disertè adfirmat. 2. Rescriptum ejus ad Praefectos Provinciarum ipsis verbis habet, *Christianos nulla in re vexandos esse, nisi forte contra statum imperii Romani moliri viderentur.* Qua omnes qualescunque persecutiones, solius religionis causa, proscribuntur. Ipsum edictum quidem non superest: erravit enim Euf. H. IV: 13. quum Marci edictum Antonino inscribit, ut rectè a Valesio ad Euf. demonstratum est, quicquid nonnulli contra disputaverint: de quo plura dixisse nihil adinet. Sed in Marci rescripto mentio fit Antonini, et summa traditur. *Plurimos Provinciarum Rectores, inquit Marcus, Divo patri suo Antonino de Christianis scripsisse, quid cum iis agendum sit? rescripsisse Pium, illos nulla in re vexandos esse, nisi forte contra statum imperii Romani moliri viderentur.* Cujus ejusdem Antonini edicti, in favorem Christianorum, meminit Melito Sard. in Apologia ad Marcum, apud Euf. H. IV: 26. quo *tumultus concitare contra Christianos vetatur: datum illud etiam dicitur ad omnes civitates, in specie ad Larissaeos, Thessalonic., Atheniens., et universos Graecos.* 3. Nihil denique in medium prolatum est, quo publica demonstratur persecutio. Colligit quidem illud Ruinart. ex conclusione apologiae Just. M. ad Antoninum Pium, sed sine solida ratione. Non enim, quid fecerit Inperator, sed quid deberet, exprimit Just., dicens: *si religio Christiana veritati*

*veritati vobis videatur consentanea, in pretio eam habete: sin
nugae videntur, spernite. Sed contra eos, qui nihil iniqui ad-
mittunt, supplicium capitis ne statuere: qua in iniquitate si per-
duraverint, ipsis iudicium Dei minatur. Unde adparet,
Justinum in officio praescribendo versari, sed persecutio-
nem, actu exercitam, non imputare, tantum ab ea institu-
enda abstertere. Deinde, cum Provinciarum Praesides saepe
vexarent Christianos, vel plebis tumultuarias infestationes
non inhiherent, Imperatoribus, si Edictis non reprimant,
ipsae illae vexationes poterant imputari a Justino in apolo-
gia. 4. Addatur postremo, nullius martyris memoriam fu-
isse conservatam, et Antoninum fuisse ipsum natura clemen-
tissimum, nihilque temporibus suis asperum fecisse, teste Spar-
tiano in Anton. c. 2.*

§. CCXIII. De Marci Aurelii tempore refert Euf. H. V:
1. in nonnullis terrarum partibus violentiorem contra Christianos
commotam esse persecutionem, ex incursione tumultuaria plebis
singularum civitatum. Addit, myriadas fuisse martyrum, non
ex certa fide, sed ex iis, quae in Gallia contigerunt, id col-
ligens, uti ipse c. 1 et 2. adserit, quare fidem non meretur,
cum in omnibus provinciis aequae violentam fuisse persecu-
tionem necesse non tantum non sit statuere, sed severiorem
in Gallia fuisse historia doceat. Rescriptum enim Impera-
toris 1. in Gallia eam fovit, sed in Asiam directum repressit.
Cujus diversitatis ratio inde repetenda videtur, quod crimi-
na epulorum Thyesteorum, et incestorum concubituum,
confessionibus fervorum nonnullorum Christianorum, ipsis
extortis, confirmata, vim addiderint Gallicanae persecutioni,
uti ex Epistola Lugdunensium et Viennensium, apud Euf.
H. V: 1., patet, sed in Asia terrae motus, Christiano-
rum causa, a Diis iratis orti, ut putabatur, plebis furorem
accenderunt, ut ex rescripto Marci ad commune Asiae, apud
Euf. IV: 13. clarum est. Marcus, quem nonnunquam contra
manifestos gravium criminum reos, inexorabilem fuisse, refert
Capitolinus, Praesidum et Magistratum scriptis, quibus

Christianos in Gallia gravium criminum reos sese ex testibus deprehendisse, adfirmabant, fidem adhibens, in eorum vexationes consensit, ita tamen, ut si sese Christianos esse negarent, puniendi ob ea crimina non sint. Hunc utique in modum loquuntur Lugdun. et Vienn. in Ep. citata, *misisse Caesarem, illos quidem gladio, vel fuste, esse occidendos, si vero quidam negarint, eos esse absolvendos.* Sed longe aliud exstat Marci rescriptum ad *Commune Asiae*, apud Euf. H. IV: 13. quo Christianos diserte vetat vexandos, poena etiam iis inposita, qui eos injuste detulerint. Nec ad *commune* tantum Asiae, sed et alios multos se rescripsisse testatur. Memorat quidem Melito Sard. in apol. ad Marcum apud Euf. H. IV: 26. τὰ δόγματα καὶ διατάγματα decreta et edicta contra Christianos, quibus plebs ardentius fuit incitata, sed non Imperatoris, verum Magistratum singularum urbium, vel praefectorum provincialium, quae διατάγματα solebant adpellari, intelligit, uti ex sequent. non tantum patet, ubi se dubitare inquit, num Imperatoris autoritate prodierint, sed ex Marci rescripto, modo laudato, elucet. 2. Praeterea et illud evincit, minus atroces aliis in Provinciis fuisse vexationes, quod paucissimi non solum memorentur martyres, sed in bonorum spoliationibus, similibusque calamitatibus, maximam partem sitae fuerint vexationes. Uti-que Athenag. in initio legationis suae, persecutiones praecipue collocat ἐν τῷ ἐλάυνεσθαι, φέρεσθαι καὶ διωκεσθαι exagitari, rapi, et fugari. Sic et §. 5. dicit, *si cum Diagora Atheo sentiremus, merito nobis tum impietatis crimen, tum exagitationis poena, imputaretur.* Licet inficias non iverim, hostes, eorum vitae insidiosos, sese nonnullorum sanguine polluisse: orat enim Imperatores, ut efficiant, *quo ab huiusmodi jugulari desinamus calumniatoribus*: addit, illos non bona tantum, sed et corpora ac animas petere. Ipse Imperator apud Euf. IV: 13. dicit, gentiles persequi Christianos *usque ad mortem.* Melito quoque Sard. in Apol. apud Euf. l. c. inquit, Sycophantas, et aliena adpetentes, occasionem ex
edictis

edictis naētos, *palam latrocinari*, noctes atque dies spolian-
tes innoxios, oratque, ne deserant Inperatores se in *hujus-*
modi publico latrocinio.

§. CCXIV. Licet itaque non negem, persecutionem vi-
guisse sub Marco per Gallias, Graeciam, et Asiam, variof-
que, praecipue in Galliis, factos esse Martyres, inter quos
fuerunt Polycarpus, Justinus Martyr, alii, publicam esse per-
secutionem grassatam neutiquam existimaverim. Scriptores
enim 1. aequales nullius non tantum *edicti* meminerunt, sed
et nullum fuisse, diserte testati sunt. Quod Melito Sard.
l. c., etsi dubitanter locutus, haud obscure significat: *si haec*
tuο jussu fiant, inquit, *recte atque ordine facta sunt*; *si vero*
non, *petimus ne nos vexari sinas*. Melito, nisi praesupposuisset
ejusmodi edicta ab Inperatore non emanasse, *recte ac ordine*
fieri non dixisset, quo tacite insinuatum itaque voluit, ab
Inperatore non pōtuisse proficisci, cum ab ipso nil nisi jus-
tum exspectetur. Athenag. quoque Inperatoribus nihil aliud
inputat, ac quod Christianis non prospiciant. libertatem et
securitatem non procurent efficaciter, sed eos finerent vexa-
ri. Tantum ad Gallos Inperatoris memoratur aliquod mis-
sum rescriptum, quo Christianos permittit occidi, sed pe-
culiari de ratione, quam modo exposui, et arte extortum
Inperatorī. Edictum itaque non fuit contra Christianos,
qua tales, sed qua sceleratos, quales in Galliis esse ex Prae-
sidum scriptis credebatur. 2. Persecutio non Inperatoris edic-
to, sed incursionibus popularibus, originem suam debet: ut
diserte Euf. H. V. in prooemio, ubi eam *ἐξ ἐπιθέσεως τῶν*
κατὰ πόλεις δῆμων esse ortam tradit. Quod Inperator in edic-
to apud Euf. etiam clare significat, *gentiles contra Christia-*
nos tumultuari dicens. Accedit, 3. rescriptum Inperatoris
non nisi sub finem vitae emanasse, cum persecutio Gallica-
na, in ann. ejus 17mo, aer. V. 177., inciderit, ut ex Euf.
l. c. constat, cujus loci fidem recte contra Dodwell. et
alios defendit Pagi ad Baron. Ex quo simul elucescit, re-
liquas persecutiones in Graecia et Asia, quippe anteriores,

antevertisse Inperatoris edictum. Euf. quidem in Chron. persecutionem adligat anno Marci *septimo*, sed non, aesi Gallicana tunc inceperit, verum quod vexationes Christianorum tunc initium habuerint. Scripsit enim Melito Sard. apologiam ante annum ejus *15tum*, ut recte Pearson Vind. Ignat. p. II. c. 13. et Athenagoras legationem ante ann. ejus 17., ut suo loco supra disputatum est. Denique 4. edictum Marci ad *commune* Asiae, in favorem Christianorum, de animo ejus a persecutione alieno clare satis testatur: ex quo et illud colligere licet, contrarium rescriptum contra Christianos Gallicanos, postea publicatum, singularem habuisse, unde ortum fuit, causam, et ad Gallicanos tantum pertinuisse: quod ipsum rescriptum, haud procul a morte publicatum, Christianis parum nocuit: sub Commodο enim res Christianorum in tranquilliore fuerunt statu, pace fruente Ecclesia per *universum orbem*, Euf. H. V: 21.

§. CCXV. Studio narrationem omisi, licet ad causam nostram multum facere posset, de *legione fulminatrice*, ex Christianis constante, in exercitu Marci in bello cum Marcōmannis, cujus precibus aqua fuisset a Deo inpetrata, et exercitus ab interitu liberatus: quod ipse Marcus agnovisset. Veritatem enim ejus praestare non ausim, cum nimis graves obstant rationes ex. gr. 1. quod Christiani, etsi in quaestione, liceatne Christiano bellare? sibi non consent, nunc damnantes, nunc concedentes, de quo legi merentur Petavius Diff. Ecel. 1. II. c. 2. Wetsten. ad Origen. contra Marcion., et Moylius ac Kingius in Disput. de *miraculo legionis fulminatricis*, ne alios citeam, tanta copia, ut legionem constituent, censerī nullo modo possint in exercitu Marci fuisse, 2. Legio fulminatrix fuerit Romanis jam ante non tantum nota, adeoque ab hoc casu non denominata, sed et Asiatica, qua hoc tempore non fuit usus Inperator. 3. Marcus ipse ad magicas artes, et superstitionem, sese tunc contulerit, et inde repetierit salutem, simul derivarit, cum Romanis. 4. Accedit, Inperatorem minus honorifice de Christianis

Christianis judicare fuisse solitum, ut ex opere ejus l. XI. c. 3. et aliunde liquet. Qui de veritate seu falsitate narrationis plenius intrui cupit, adeat mutuas disputationes Moylii et Kingii, ordine digestas a Moshemio ad calcem Dissert. *ad sanctiores disciplinas pertinentium*, ut et Jablonski in Misc. nov. Lips. vol. VIII.

§. CCXVI. Sub Septimio Severo atrociorum fuisse persecutionem, quam huc usque contigerat, clara evincunt testimonia, Eusebii non tantum, qui H. l. VI: 1. eam per omnes ubique locorum Ecclesias grassatam esse, et innumerales dedisse martyres, non sine hyperbole, adfirmat, sed et aequalium autorum, ut Origenis, in primis Tertulliani in Apolog. ad Scapulam, in Scorpiace, ubi c. 9. adserit, *suo tempore praecipue impleri, quod Dominus Apostolis dixit, tradet frater fratrem, et Pater filium, in mortem; denique in cohortatione ad martyrium*. Quid? quod Judas, hujus quoque temporis scriptor, hinc colligit, *Antichristi adventum instare*, adeo conturbaverat Christianorum animos persecutio, ut habet Euf. H. VI: 7. Quod atrocitatis non tantum, sed et novitatis, persecutionis haud leve est indicium: antea enim pace gavissae erant Ecclesiae, teste Tert. de coron. milit. nec ulla fuisset ratio id, quod Judas censuit, opinandi, si tot, quot vulgo statuuntur, fuissent persecutiones publicae. Viguit quidem praecipue Alexandriae, de quo mox, sed reliquae regiones, in quibus florebant Ecclesiae, non fuerunt immunes, ut Aegyptus, Africa, ipsa quoque Syria: de quo ex Tert. et aliis constat. Duravit vero non duos tantum annos, quod contendit Dodwell., sed longe plures, ut ex iis, quae de Origene refert Euf. H. VI: 1. etc. nec non Praesidum Africae numero durante persecutione, apud Tert. ad Scapul., qui sex memoravit, patet. Incepit vero ann. Severi Xmo, aer. V. 202. et ad mortem ejus continuavit, licet majore minoreve gradu, seu a. 211. Vid. Ruinart. l. c. et Pagi ad Baron.

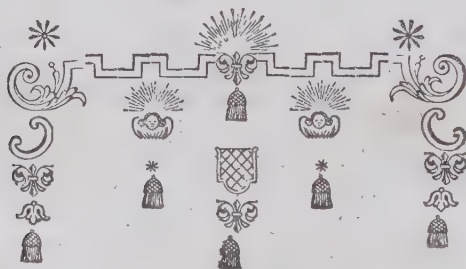
§. CCXVII. Haec licet concedam vera esse, ne sic tam
Tom. III. Ffff men

men vulgatae opinioni, quae publicam facit persecutionem; accesserim, nec Severum ipsum persecutoribus accensus, ob has rationes. 1. Post Domitianum persecutiones primum renovasse Decium, Lactant. et alii, ut supra observavi, clare testantur. 2. Ipse Tertull. Severum ab hoc crimine haud obscure absolvit, non eo quidem in loco, quem urget Dodwell., in Apol. c. 5., ubi leges contra Christianos, nullum Hadrianum, nullum Vespasianum, nullum Pium, nullum Severum inpressisse adserit, cum *Verum*, ut alii Cod. habent, et jam observatum est, legi debeat; sed quod *a. solos inpios, injustos, turpes, vanos Imperatores eas leges exsequi solere*, ibid. adfirmet, quippe quod non dixisset, si Severum habuisset persecutorem. *b.* Eodem in loco, cum dicat, *de tot exinde (a Domitiano) Principibus ad hodiernum, divinum humanumque sapientibus, neminem edi posse debellatorem Christianorum*, Severum utique, quem per *hodiernum* intelligit, bonis adnumerari solitum, eo ipso persecutorum catalogo clare eximit. *c.* Imo in lib. ad Scapulam c. 4. Severum fuisse *Christianorum memorem, Christianos defendisse, et populo furenti in os restitisse*, adfirmat: manifesto indicio, Severum eos non fuisse odio persecutum, nec debellare in animo habuisse. 3. Denique ex Spartiano liquet, quid ansam dederit persecutioni, et quo fini fuerit instituta. Imperator, cum e Syria Alexandriam tendebat, *Palaestinis plura jura dicitur fundasse, praeterea Judaeos fieri sub gravi poena vetuisse: idem etiam de Christianis sanxit*, addit Spartian. Judaicum itaque bellum, modo profligatum, eum in Judaeos accendit, Christiani vero, cum Judaeis saepe permisceri soliti, videntur Imperatori suspicaci a nonnullis delati, si augerentur, in idem facinus facile ruituri: quare eos multiplicari noluit. Unde, ni fallor, elucescit, Imperatorem eos in animo non habuisse persequendo delere, sed tantum, quominus in nimium excrescant numerum, impedire. Quod ipsum plebi, etiam Praesidibus provinciarum, bonorum cupidis, ansam praebuit eos vexandi. Quod ex eo etiam aliquid acquirit roboris, quod praecipua persecutionis

persecutionis vis incubuerit Alexandriae, ubi Origenes in faciendis profelytis totus erat, et Christianismum valde propagabat, teste Euf. l. c. Degebat et ibi Plautianus, vir magnae auctoritatis, sed saevus et avarus, qui teste Dione l. LXXV. morte adficiebat magnum numerum clarorum, et honore sibi parium, virorum. Adpetebat omnia, flagitabat ab omnibus omnia, capiebat omnia, nec vel provinciam ullam, vel ullum oppidum inviolatum relinquebat.

§. CCXVIII. Post Severi mortem, ut persecutionum historiam usque ad Decium, quando periodus publicarum persecutionum incepit, perducam, profunda fuit usque ad Maximinum pax. Quod enim ex libro Tertull. ad Scapul. colligitur, sub Caracalla nondum cessasse vexationem, illud falsa, de libro isto tunc scripto, nititur hypothese. Caracalla vero, *lacte Christiano educatus*, ut Tert. ib. c. 4. ait, patronus et fautor fuit Christianorum, non persecutor. Defendit quoque eos Heliogobalus, ut ex Lampridio patet, Alexandrum denique Severum iis valde favisse, res est testatissima. Maximinus itaque Thrax pro *Sexto* habetur persecutore ab Euf., et aliis eum secutis. Cum autem is ab a. 235. ad 238. praesuerit, diu non potuit durasse persecutio, licet cum Dodwello ad *unum* non restrinxerim annum; cum Euf. H. VI: 28., ad finem inperii ejus durasse insinuare videatur, quod Ruffinus diserte tradit; sed illud certum est, persecutionem solos feriisse Clericos, teste Euf., nec omnium, sed nonnullarum tantum, Ecclesiarum, ut Sulp. Sev. tradit, qui eam vexationem, *tanquam nullius momenti*, propterea omisit. Extra Italiam quoque sese non porrexisset, recte advertit et demonstravit Dodwell., ubi Alexandri Severi familiae degebant faventiores. Memorat quidem aliquam vexationem in Cappadocia Firmilian. in epist. ad Cyprianum, quae est inter Cyprian. 75. Sed eam aliam esse, ac quae Maximinum habuit autorem, jam observavit Dodwellus. Localis enim 1. fuit persecutio, intra Cappadociam et Pontum, cum ea Maximini in Italia fuerit. 2. Di-

versae quoque causae sunt. Ea enim Maximini, partim crudeli ejus indoli, qua in omnes saeviit, partim odio in Alexandri Severi domum, Christianis plenam, et Clericis Italiae valde aestimatum, quare in eos maxime irruit, ut modo notavi, tribuitur, uti ex Euf. constat: sed gravissimus in Cappadocia terrae motus causam vexationis Christianorum praebuit, ut ex Firmiliano l. c. patet. 3. Persecutio, Firmiliano memorata; fideles in genere, sed Maximini feriit Clericos solos. Sub Maximino itaque in Italia, Cappadocia, et Ponto, fuit aliqua persecutio, sed prior tantum auctoritate Imperatoris munita, posterior e plebis expostulationibus orta, et Praefidis potentia armata, neutra vero magni momenti; cum *prior* Clericos tantum nonnullos vexavit, *posterior* fugam magis, quam mortem, produxit, ex Ep. Firmiliani colligi potest.

SECVLUM

SECULUM TERTIUM.

SCRIPTORES.

§. I.

Rimum ordine temporis locum inter Scriptores Graecos jure tenet *Theophilus Antiochenus*, qui sub Septimio Severo floruit, et post ann. 203. scripsit. Vulgata quidem habet opinio, quae ab Euf. H. IV: 24. emanavit, eum esse Theophilum illum Antiochenum Episcopum, qui ab ann. 177., Marci Aurelii 16., sedit ad ejus mortem, et scripsisse sub Commodio post ann. 182. Sed ab eo esse distinguendum, ac sub Severo viguisse, et scripsisse, inde mihi probabile fit, quod *cum* persecutionis tempore scripserit, ut ex libris ejus patet, quae nulla fuit a Marco ad Severum, et sub Commodio etiam alta pax, Euf. V: 21. *tum* Severianae indicium sese in eo prodat, quod ea dicatur praecipue in profelytas, et Philosophicae *ἀσκήσεως exercitationis* studiosos incidisse. Vid. l. III. ad Autol. sub fin., Vid. Dodwell. additam. ad Pearson. Success. P. P. R. Diss. I. c. 2. Accedit, eum scripsisse post Chryserotem, Marci Aurelii libertum, quem citat et sequitur, quare catalogum Imperatorum Romanorum ultra Marcum non contexit l. III. §. 26, 27. Mortuus autem Libertus iste deum est non ante ann. 180. Equidem non ignoro, quid huic opinioni a. Viris Eruditis Cave, Wolfio in praef.

Ffff 3

edit.

edit. suae, aliisque, objectum sit, sed ei refutandae mihi non videtur sufficere: de quo pluribus disputare non licet. Ex multis Theophili scriptis aetatem tantum tulerunt tres ejus libri ad Autolyicum, eruditum virum, simul amicissimum, etsi adhuc Gentilem. Adpellantur ab Euf. H. IV: 24. *σοφιστικὰ συγγράμματα* institutionem fidei continentes, cui titulo convenit inscriptio cod. Paris., a Sirmondo alibi laudati, *de fide Christianorum*. Sed *librum de Temporibus* vocat Lactant. Instit. l. I. fin., quia multa Chronologica ibi reperiuntur. Nostros enim Theophili libros in oculis habuisse Lactantium, etsi nonnulli dubitant, vel negant, verba, quae Lactant. citat, et nunc exstant, satis demonstrant. Inter varias editiones, ab alijs recensitas, hujus operis eminet Cl. Wolfii novissima.

§. II. *Origenis*, quo nemo hoc seculo fuit illustrior, vitam, fata, dogmata, et scripta cum fuse descripserit Huetius in *Origen.*, et quoad labores, fata, et scripta, Tillemont. *memor. Eccles.* cum eo conferendus, paucioribus defungar. Natus ann. 185. secundum Euf. H. VI: 2. Familiam, Patre Leonide martyrio coronato, et mortuo, annos licet 16 tantum natus, ad egestatem redactam, sustentavit, fideles per aedes instituendo. Quod ut sine ulla tentatione aut suspitione faceret, se eviravit ipse, sive ferro, sive medicamento quodam, vim genitalium extinguendo, ut probabile fecit Huetius, modo eunuchismus ejus verus sit, et non ex fama, aut loco Matt. XIX. de *Eunuchis regni coelorum* male intellecto, et Origeni, propter castitatem, regni coelorum promovendi causa servatam, literaliter adplicito, natus, vel ex invidia ei, ut postea factum est, objectus: de quo hic nihil adtinet disputasse. Ipse utique comment. ad Matth. XIX. eunuchismum propter regnum coelorum disputat non literaliter, sed spiritualiter, esse capiendum, eo etiam scopo, ne quis inde ansam arripiat se eunuchizandi, uti nonnullos fecisse tradit. Sed et ipse fatetur, se olim Christum, Dei verbum, secundum carnem et litteram novisse, nunc

nunc non amplius, adeoque se nunc non probare litteralem illum sensum. Nec tamen innuit se propterea castrasse. Annos dein 18. natus partes in privato docendi auditorio, ipsi demandatas, suscepit. Sed in Palaestina, quam metu Caracallae petierat, cum publice, etsi laicus, in Ecclesia, ejus permisso, doceret, Demetrius, Episcopus Alexandr. illud inprobavit, duo vero ejus amici, Alexander Hierosolym., et Theoctistus Caesarens. Episcopi, defenderunt. Euf. H. VI: 19. Quo ipso tempore Romam pervenisse videtur, quam Ecclesiam, propter antiquitatem, ut propius cognosceret, petiisse traditur Euf. VI: 13. ubi vid. Vales. qui illud sub Caracalla esse factum demonstrat. Alexandriam redux, laboribus Catecheticis resumtis, a Mammaea, Alexandri Severi matre, quae, filium ad bellum Persicum comitata, Antiochiae versabatur, evocatus est, ut ad se veniret, et in religione Christiana ab eo confirmaretur. Quod honorem quidem, sed et invidiam, ei conciliavit. Dein in Achajam, ut haereticis obviam iret, testibus Hieronymo ac Ruffino, arcessitus, et per Palaestinam transiens, *Presbyteratus* honore, qui idem fere erat ac *Doctoratus*, publica mac-tatus autoritate, in Demetrii offensionem incidit, ac reprehensionem, qui crimen *evirationis* ipsi objecit, et, synodo coacta, eum damnavit, ac munere deposuit: cui decreto totus orbis, excepta Palaestina, Arabia, Phoenicia, et Achaja, consensit: ut tradit Hieronym. Secessit itaque Caesaream, paulo ante mortem Demetrii, Euf. VI: 26. et magno cum adplausu docuit: unde in Arabiam evocatus contra Beryllum, Sabellianum, eum ad saniolem redegit mentem: de quo postea. Tandem sub Decio conjectus est in carcerem, nec tamen ultimo adfectus supplicio: cujus causam Graeci recentiores a lapsu ejus, quo thus adolevisset, temere, silentibus veteribus, repetierunt. Mortem ejus adligat Euf. anno, quo Decius est occisus, sed alibi videtur ann. Galli ^{3tio} assignare. Vid. Vales. ad Euf. VII: 1. Superfuisse, Decio mortuo, litterae quoque ab ipso scrip-

tae, testantur, sed de mortis genere, aut martyrio, nihil constat.

§. III. Origenes, ab exantlatis laboribus in docendo et scribendo, *Adamantius* cognominatus, ut putatur, cui aliud epitheton *χαλκντεςος*, quo ornatus est, non male respondet, licet Euf. H. VI: 14., proprium quoque ejus nomen fuisse, innuere videatur, ab alio, qui paulo post sub Gallieno vixit, probe distinguendus, ut Valef. ad Euf. VI: 29. et Pearson. Vind. Ignat. p. II. c. 1. jam observarunt, inñinitos fere libros, seu tractatus potius, conscripsit, *sex librorum millia* memorat Epiph. haer. 64. Quorum praecipuos, digito quasi monstrabo, qui nobis hic usum maxime praebent: quare, ingentis operae et utilitatis alias opus, Tetrapla, Hexapla, Octapla adpellatum, quo textum Hebraeum et Versiones Graecas, tunc existentes, continua serie concinnavit, et secum contulit, praetermitto; Hody de Gr. et antiquis vers., ac Montefalconium, qui Hexapla, quantum potuit, collegit et edidit, citasse contentus. Sunt autem maximam partem Commentarii, vel Homiliae, vel scholia in Script. S., quorum alia Latine tantum prostant, edita a Merlino, dein Erasmo, alia Graece ab Huetio, cum eruditis prolegomenis, quae *Origeniana* dicuntur, quibus vitam, doctrinam, scripta, et fata Origenis fuse enarravit, sed alios quoque scripsit libros, verbo recensendos. Eminent inter illos, et primum merentur locum, libri ejus adversus Celsum, Epicureum, ut vulgo putatur, sed qui in hac disputatione omnes fere adoptavit personas: scripsit hos libros ad religionem Christianam defendendam contra Celsi objectiones, summa cum cura, et judicio, jam sexagenario major, ann. 247. debentque omnium teri manibus. Primus cum notis seorsim edidit Haeschelius, dein G. Spencerus, et multis observationibus ditavit, qui etiam adjunxit Origenis *Philocalia*, sive selecta ex variis ejus scriptis, ad varias Script. S., et doctrinae Christianae, partes illustrandas, collecta a Gregorio Nazianzeno, et Basilio M., unde multa ad
opinionēs

opiniones Origenis cognoscendas peti possunt. Exstat praeterea ejus liber περὶ ἐυχῆς de precatōne, editus, una cum paraphrasi in *Orationem Dominicam*, Oxoniae, dein a Wetstenio Basileae, quo in libro de precum natura, efficacia, et aliis ad eas pertinentibus, fusi de voce ἐπιστολιος, disserit. Emisit quoque Wetstenius in lucem Origenis προτρεπτικὸν *Sermōnem exhortatorium* ad martyrium, scriptum tempore persecutionis Maximini: cui editioni adjunxit ejus Epistolam ad Julium Africanum, de *historia Susannae*, et dialogum contra Marcionitas de *recta in Deum fide*; quem tamen eum non habere autorem, quod contendit Wetsten., accurate probavit Huet. in Origen. Scriptus utique est libellus sec. IVto, cum instaurationis Ecclesiae a Constant. M. fiat mentio, sive a Maximo, ut innuere videtur Euf. Praep. Evang. l. VII. c. 2. sive ab aliquo, dicto *Adamantio*, ejus sec., de quo vid. *admonitio* novae edit. operum Origen. tom. I. Superest quoque libellus, sub titulo fragmenti *Philosophūmenon*, est enim fragmentum majoris operis contra universas haereses: edidit novissime Wolfius: sed dubium non est, quin spurium sit, cum in prooemio sese Episcopum et custodem Ecclesiae demonstret autor: sitne Epiphanius, qui tale opus conscripsit, quod vult Huet., sive alius, non liquet. Tandem de libris ejus περὶ ἀρχῶν de principiis verbo dicendum restat. Explicuit illis in libris Christianae religionis ac Philosophiae elementa, eoque nomine sunt utilissimi, quod Origenis singulares opiniones ex iis hauriri aliquatenus possint, quod tutius fieret, si Graece extarent, vel versio Lat. exactior esset ac fidelior. Ruffinus enim, qui versionem adornavit, in praef. testatur Ipse, se multa refecuisse, quae Trinitatis Majestatem inminuere videbantur, multa etiam immutasse, pessimo exemplo. Ceterum novissima omnium Origenis operum editio 4. vol. in Fol. est Monachi S. Mauri, C. de la Rue, Viri eruditi, qui de ejus methodo mystica et allegorica Script. S. interpretandi utilia multa monuit in Praef. tom. II.

§. IV. Tenere autem solet Origenes methodum Script. S. interpretandae, *triplice sensu, Litterali, morali, et Spirituali*, hocque duplici, uno ad Ecclesiam in terra, altero ad oeconomiam coelestem, pertinente. *Litteralis* respectu magna cum utilitate consuli potest. Scripturae utique, iusta adhibita crisi, a vitiis purgandae incubuit, et in litterali, secundum Grammaticae regulas, sensu indagando egregiam navavit operam, viamque praeivit sequentibus Interpretibus, sensus litteralis studiosis, ut Eusebio, Deodoro Tarfensi, Theodoro Mopsuesteno, Chrysostomo, et aliis. De quo egregie exposuit Cl. Ernesti in *opusculis Criticis*, quae nuper ad manus pervenerunt. Quod vero ad hypotheses ejus adinet, sive Theologicas, sive in specie, et praecipue, Philosophicas, de iis alii, satis noti, abunde disseruerunt, suis locis de iis quoque agam, quantum scopo sufficit. Veteres de Origene dixerunt, teste Cassiodor. divin. Instit. c. 1. *ubi bene, ibi nemo melius, ubi male, nemo pejus*. Adhaesit autem *Ammonii Saccae*, clarissimi hac parte viri, qui Platonis et Aristotelis placita secum conciliare instituit, novamque condidit sectam, Philosophiae, quam cum Christianis dogmatibus conciliare studuit, ita tamen, ut inter *Popularem* et *Philosophicam* Theologiam distinxerit, unde etiam est, quod saepe diversa tradat, et lectores suspensos teneat. Fuerunt autem hypotheses ejus Philosophicae, vel Philosoph.-Theologicae, praecipue sequentes; ut eas digito quasi hic adtingam. 1. Unum esse Deum, ab omni materia remotissimum, duas vero Supremas ejus emanationes, Filium et Spiritum S.: de quo postea. 2. Omnia ex Deo ab aeterno esse orta, et in aeternum duratura, sed per varias systematis mundi revolutiones, quae oriuntur et intereunt. 3. Animas omnes a Deo ante mundum esse creatas, etiam *Christi* animam, cum Filio Dei ante mundum hunc formatum unitam, et dein suo tempore incarnatam etc. 4. Praeditas esse animas libero arbitrio, quo prout bene vel male usae fuerunt, secundum singularum merita,

cum

cum diversis uniuntur corporibus, magis minusve crassis et incommodis. 5. Ipsa quoque corpora coelestia ac terrestria omnia cum tali aliqua esse conjuncta anima, a qua reguntur. 6. Animas porro, per Christum et Spiritum S., ope liberi arbitrii recte adhibiti, purgatas beatitatem consequi, alias in alia inmitti corpora, donec purgentur. Denique 7. omnes purgatas ad felicitatem tandem admitti. 8. Quibus omnibus addatur, Origenem censuisse, nominibus Dei et Angelorum vim aliquam adesse ad repellendos daemones; uti observavit Beaufobr. Hist. Manich. t. II. Vid. Origen. contra Cels. l. I. p. 7. et in Josuam.

§. V. *Julius Africanus*, probe a Gentili ejus nominis, *Cesaro* dicto, autore libri *περί των de medicinalibus et amatoriis*, distinguendus, uti observavit Vales. ad Euf. H. IV: 31., scripsit opus Chronologicum ab orbe condito ad ann. aer. V. 221. quod summae foret utilitatis, si integrum superesset. Transtulit quidem illud in Chronicon suum Eusebius, sed et hoc periit, nisi quod ab Hieronymo in linguam Lat. versum sit, et varie interpolatum. Composuit tantum ex Africano, et Eusebio, suam Chronographiam Syncellus sec. VIII. ex qua, ut et Fastis Siculis etc. Scaliger concinnavit Chronicon Graecum, quod exstat in *thesauro temporum* ejus, sed sine distincta memoratone eorum, quae ex Africano, Eusebio, aut Syncello sumit, quod adcuratius peregit J. Goar in Syncelli editione. Ceterum fragmenta quaedam J. Africani conservata sunt hic illic: uti videre est apud Cave in hist. Litt. Epistolae vero ejus ad Aristidem prostat alicujus pretii fragmentum, de modo genealogias Christi Matt. I. Luc. III. conciliandi, apud Euf. H. I: 7. Edidit quoque Wetstenius, cum aliquibus Origenis opusculis, ejus Epistolam ad Origenem, qua historiam Susannae esse falsam evincit.

§. VI. *Hyppolitus*, Irenaei discipulus, et Origenis familiaris, *Portus Romani*, in Arabia, ut Moyne, in Prolegom. ad *Varia sacra*, conjecit, Episcopus, floruit circa ann.

220. multorum scriptorum autor, quorum extat catalogus in dextro latere statuae marmoreae, superiore seculo Romae repertae, haud procul ab aede Laurentii, extra urbis muros, quae canonem ejus paschalem ἐκκαίδεκαετήριδα, ab Alexandri ann. Imo incipientem, exhibet. Quod pretiosum monumentum a variis editum est, novissime a Fabricio, in Hippolyti opusculorum, quae supersunt, editione. Ubi compareret *demonstratio* de Antichristo, et adversus Judaeos, fragmenta operis contra haereses, Apostolica traditio περὶ χαρισμάτων de donis, fragmenta commentariorum et homiliarum in varia Script. S. loca. Addita sunt scripta Hippolyti Thebani, sec. X. scriptoris, cui Basnage, ad Canis. antiq. lect. tom. III. quoque tribuit tractatum de *duodecim* Apostolis, nomen Hippolyti praeferentem. Floruit etiam hoc seculo *Methodius*, Olympi Lyciae, et postea Tyri, Episcopus, secundum Hieronymum martyrio adfectus sub Diocletiano, *veritatis acerri-mus defensor* dictus Epiph. haer. 64. Origenis quoque ingens adversarius, sed et postea admirator, teste *dialogo*, quem *xenonem* inscripsit, ut refert Socrat. H. E. l. VI. c. 13. qui multa scripsit, quorum fragmenta habet Photius cod. 234. Sed omnia, quae supersunt, opuscula edidit Combe-fisius, ubi exstant tractatus de Resurrectione, de creatis, et libero arbitrio, *convivium virginum* etc., quod ultimum fuisse suo tempore interpolatum ab Arianis, tradit Photius, cujus tamen vix ullum nunc exstat vestigium. Vid. de Ipso Leo Allatius in diatriba de Methodiis.

§. VII. *Gregorius Neo-caesariensis*, etiam Theodorus dictus, *Episcoporum nostra aetate celeberrimus* Euf. H. VI: 30. Apostolis et Prophetis accensendus Basil. M. de Spiritu S. c. 29. opera Origenis ad Christianam fidem conversus, et institutus, mirabili modo Episcopus Neo-caesariensis in Ponto factus, et incredibili Gentilium conversione, ac miraculorum, in primis prophetiae, dono, clarus traditur. Cum enim 17 tantum ibi reperisset Christianos, universum populum, urbanum et rusticum, ad fidem adduxit amplectendam, teste

Basilio

Basilio I. c. Innumera ejus celebrantur miracula et prophetiae, quare Thaumaturgus, *mirabilium patrator*, eximie dictus est, et ab ipsis veritatis hostibus alter *Moses*. Interfuit synodo Antiochenae contra Paulum Samosatenum, et brevi post mortuus, a. 265. Qui plura de Ipso desiderat, adeat e Veteribus Gregorium Nyssenum, qui vitam ejus enarravit, et Basilium M. de Spiritu S. c. 29. et Epist. ad Neo-caesariens Clericos 204., ubi de singulari vitae ejus instituto quaedam tradit: inter alia, quod *capite inoperto*, secundum 1 Cor. XI., solitus fuit orare, et nunquam *jurare*. Ceterum quae de miraculis narrantur, per omnia vix fidem merentur, nec eorum meminit Eusebius, fuerunt quoque Veteres, in ejusmodi narratiunculis admittendis, nimis faciles. Ex operibus ejus, quae genuina habentur, exstant, *confessio fidei*, *oratio* panegyrica, seu charisteria, ad Origenem, cui pro fidei institutione gratias in ea agit, unde etiam nonnulla ad vitam ejus pertinentia peti possunt, *metaphrasis* ad Ecclesiast. Salomonis, denique Epistola *Canonica*, ad corrigenda delicta, occasione incursionis Gothorum in Pontum, et Asiae provincias, commissa: quae seorsim Gr. et Lat., una cum scholiis Balsamonis, reperitur in *Pandectis Canonum Beveregii*. Omnia vero ejus opera edita sunt a Vossio, et dein Parisiis. Sed *Confessionem*, modo memoratam, Gregorio a Catholicis, forte ipso Gregorio Nysseno, esse adfictam, ut Arianis, qui ad Gregorium provocabant, obviam iretur, haud male disputat Vir Doctus in Biblioth. German. t. XVI. Fuit utique Eusebio ignota, ut et Hieronymo, ac aliis, et ridiculis est vestita circumstantiis de divina ejus origine apud Greg. Nyssen. Vid. etiam Saligius in Eutychnismo ante Eutychen cap. 16.

§. VIII. Inter Latinos tres illustres scriptores nostram in primis merentur adtentionem, Minutius Felix, Cyprianus, et Novatianus: quorum duorum hic, sed postremi postea, in historia Schismatis Novatiani, notitiam tradam. Fuisse *Minutium Afrum*, ex stilo non tantum, sed et ex eo col-

ligitur, quod Frontonem Afrum, tanquam *suum*, laudaverit. Romae tamen egisse ipsum Causidicum, testatur Hieron. de script. Eccles., et in Ep. ad Magnum oratorem; praecedente Lactantio, qui Instit. l. V. c. 1. eum testatur, *non ignobilem inter causidicos loci*: nisi quis cum docto viro in Parergis Gotting. legendum velit non *loci*, sed *Ecclesiae*, et de causidicis Ecclesiae capiendum: quod verum non putem. Quando floruerit, minus videtur liquidum. Cum vero laudet Frontonem, ut suae aetatis virum, si is fuerit idem ac Rhetor, Marci Antonini Philosophi praeceptor, cujus meminit Capitolinus, ad initium hujus seculi, ut multis videtur, referri poterit. De quo quicquid sit, nomen suum reddidit celeberrimum per libellum, qui *Octavius* inscribitur, in quo sese Christianae religionis strenuum simul eloquentem praestitit defensorem, saepius, cum variorum notis, editum, primum a Junio et Balduino, dein saepe, et illustratum ab Ursino, Wowerio, Heraldio, Elmenhorstio, Ouzelio et Burmanno, uti nemini non notum est. Loquuntur autem in dialogo Caecilius Natalis, Gentilis, et Octavius Januarius, Christianus, ille obrectator, hic defensor, Christianismi, et Judex sedet ipse Minutius. Est autem quantivis pretii libellus, qui omnium teritur, ut meretur, manibus.

§. IX. *Cyprianus*, cujus vitam ex veteribus descripsit diaconus ejus Pontius, annales contexit accuratissimos Pearson, ex quibus historiam ejus egregie composuit J. Clericus in Bibl. Univ. t. XII., probe distinguendus a Cypriano Antiocheno, quocum a Gregor. Nazianz. orat. 18., ubi ejus meminit, confusus fuit, ut autor vitae Cypriani, in noviss. edit. Baluzii, recte advertit, primum fuit Rhetor Gentilis, dein, per Caecilium Presbyterum conversus, mox Presbyter, et Episcopus Carthaginis factus, post voluntarium secessum sub Decio, dein exilium sub Valeriano, et anno seq. inde retractus, martyrii coronam gladio nactus est. Vir fuit pius, continentiae laude post conversionem clarus, operibus charitatis, in bonis suis pauperibus dandis, et terribili

ribili peste saeviente omnibus ope ferenda, abundans, sed disciplinae Ecclesiasticae non tantum, verum regiminis quoque Episcopalis strenuus, quin nimius, promotor: litibus cum ipso Stephano, Episcopo Romano, de baptismo haereticorum, exercitus, et vexatus: denique multis libris, seu tractatibus et Epistolis, quae eloquentiam spirant, adhuc celeberrimus. Quae opera varie sunt edita, optime omnium Oxon., et novissime cum notis Baluzii Parisiis. Annalium autem ejus, et operum, non abs re fuerit brevem dedisse conspectum. Ann. 246., Praesente et Albino Coss., ad fidem Christianam adductus est per Caecilium, cujus propterea nomen adoptavit, et continentiam professus est, cum uxorem non constet duxisse. Pontii enim verba, ex quibus aliqui id colligunt, de Jobo sunt capienda, ut jam observavit Pagi ad Baron. Scripsit autem, adhuc Catechumenus, ad Donatum de *religionis Christianae* praestantia. Anno seq. 247. tractatum conscripsit de *Idolorum* vanitate, ut conversionem suam defenderet, et sub finem anni factus est Presbyter. Anno autem 248. libros Testimoniorum exaravit, et Episcopus est creatus, adhuc neophytus et novellus, singulari exemplo: dicit enim Ep. 56. ad Cornelium, a. 252. data, *se plebi suae in Episcopatu jam quadriennio probatum*. Quo eodem anno de *habitu virginum* scripto disseruit, ut animum, continentiae et disciplinae studiosum, explicaret: Dein a. 249. exaravit *quatuor primas Epistolas* in edit. Oxon. Anno autem 250., in principio Decianae persecutionis, secessit, sese furori *prudenterissime, ac divina admonitione*, ut auctor vitae ejus dicit, subducens. Quo tempore 29. epistolas sequentes in edit. Oxon. scripsit, et nonnullas accepit, simul fundamenta sunt iacta controversiae de *lapsis admittendis*.

§. X. Ann. 251. ad Ecclesiam suam, post pascha, redux, concilium Carthaginense, frequenter actum et prorogatum, celebravit, in quo Cornelii, Episcopi Romani, electio est adprobata, et Novatiano negata communio: Felicissimo quo-

que, cum quinque presbyteris, nuper ab Ecclesia profugis, excommunicato. Decretum insuper est, Lapsis non esse denegandam quidem admissionem, contra *Novatianum*, nec tamen temere concedendam, contra *Felicissimum*: quod decretum eodem anno in concilio Romano per *Cornelium* est confirmatum: epistolae hoc anno scriptae sunt, ante reditum, 41—43. et post eum, 44—53. sub finem quoque liber de *Lapsis*, paulo post *Decii* mortem; pace jam plenissime reddita Ecclesiis, teste libri initio: denique etiam liber de *unitate Ecclesiae*. Porro ann. 252. alterum sub *Cypriano* habitum est concilium *Carthagin.*, in quo superius de lapsis decretum mitigatum est. Cum enim antea statutum esset, lapsos debere poenitentiam agere plenam, periculo tantum mortis urgente, pacem, sub ictu mortis, iis esse dandam, nunc, propter novam instantem persecutionem, *veros* resipiscentes visum fuit citius esse recipiendos; uti ep. 57. traditur. Quo anno *Fortunatus*, unus quinque illorum presbyterorum, qui ab Ecclesia se separaverant, *pseudoepiscopus* a schismaticis fuit creatus, et persecutio *Galli* incepit: qua occasione librum de *exhortatione martyrii* publicavit, et mox, lue et fame saeviente, eum ad *Demetrianum* sub initio persecutionis, post illum de *oratione Dominica*, et ante eum de *mortalitate*; ut *Pontius* in ejus vita indicat. Pertinent quoque ad hunc annum Epistolae 54—61. Novum dein concilium a. 253. habitum est *Carthag.*, post pacem a *Valeriano* restitutam, ut de rebus Eccles., persecutione finita, disponderetur communi consilio, et Epistolae 62—65. missae sunt. Deinde a. 254. Epistolae 66—68. exaratae, et liber de *opere et eleemosyna* lucem vidit: quando a. 255. erupit quaestio de *rebaptizandis haereticis*, et prima Synodus super hac quaestione acta est, damnatusque haereticorum baptismus; epistolae quoque scriptae sunt 69—71. Denique a. 256. librum de *patientia* confecit, cum motus propterea inciperent, aliudque coegit ex *Episcopis Africae et Numidia* concilium de ea controversia, eodemque

eodemque anno celeberrimum illud, ac ultimum, cujus acta apud Cyprianum exstant, scriptis quoque Epistolis 72—75. Quando a. 257. in exilium missus est Curubin, in Provincia Zeugitana, jurisdictionis Proconsularis, et scripsit Epist. 76—79. Unde a. 258. retractus gladio martyrium subiit, scriptis adhuc Epist. 80 et 81. Mansit Cyprianus in magno semper honore, et natalis ejus mensis celebratus est Septembr., festo in ejus memoriam instituto, quod *Cypriana* vocant, duae etiam Ecclesiae ipsi dedicatae sunt. Procop. rer. Vandal. l. I. et Victor. Cum vero ab eo tempore tempestas *typhonica* ingruere soleat, hinc apud Carthagin., utique vulgus, obtinuit, ut ea fuerit *Cypriana* vocata. Vid. Casaub. ad Capitol. in Gordiano.

DOCTRINA.

§. XI. Confessio fidei, qualis hoc sec. obtinuit, recte petitur ex symbolis, Canonibus Synodalibus, ac Scriptis Patrum. Symbola, quibus Catechumeni ad sacra admittebantur, et Catholici ab haereticis distinguebantur, dubium non est, quin et hoc, uti jam superiore sec., locum tenuerint. Novatianus quoque de Trinitate c. i. *regulam veritatis* memoravit, quae credere jubet in Deum *Patrem, Filium et Spiritum S.*, quos articulos ibi fuse exponit et demonstrat. Synodus Antiochena diserte testatur, apud Euf. H. VII: 30. Paulum Samosatenum ἀπὸ τῆς κανόνος a regula discessisse. Generalia vero capita fidei recenset Origen. contra Cels. l. I. in init.; reperiuntur quoque Symbola, ut adpellantur, quae omnes fere articulos fidei continent, unde clare satis de fide Ecclesiae hujus temporis constat. Cyprianus in Ep. 69. ad Magnum, articulos de Deo Patre, Filio, Spiritu S., remissione peccatorum, vita aeterna, per sanctam Ecclesiam, exhibet, Vid. et Ep. 70. Gregorii Thaumaturg. confessione, quae fidem Trinitatis contra Samosatenarios et Sabellianos repraesentat, missa, tanquam dubiae fidei, et

plane Nicaena, qua de re supra exposui, nec non symbolo in Const. Apost. l. VII. c. 41. in quo omnes articuli, licet aliis subinde verbis, excepto de *descensu Christi ad inferos, et communione sanctorum*, suo quoque relicto loco, quippe non hujus seculi, adtentionem nostram inerentur in primis celebriorum Ecclesiarum Symbola, Hierosolymitanum, Romanum, Aquilejense, Caesareense, et Alexandrinum. *Hierosolymitanum* exstat apud Cyrill. Hierosol. cateches. VI. etc. quod Bullus pro vetere orientali habet, in *judicio Catholico etc.* *Alexandrinum*, quod Arius, orthodoxiam praetendens, obtulit Constantino M. apud Socrat. H. I: 26. et Sozomen. H. II: 27. sitne Alexandrinae Ecclesiae, an Arii, licet non constet, *Caesareensi* tamen plane convenit, quod Euseb. in synodo Nicaena recitavit, quodque a decessoribus suis acceperit, ac in Ecclesia Caesareensi esse receptum, testatur, adeo ut dubio careat. Exstat apud Socrat. H. I. II. c. 8. Occidentalis Ecclesiae symbola nota sunt, *Romanum et Aquilejense*, quorum illud ab hodierno, quippe e tribus aliis conflato, diversum, et *vetus*, luci est expositum ab Usserio de symbolis, Graece ac Latine, in quo articuli *descensus ad inferos, communionis sanctorum, et vitae aeternae* desiderantur, teste Ruffino quoque in *expositione symboli Apostolici*, ad calcem operum Cypriani; hoc vero, seu alterum, Aquilejense, illud ipsum est, quod Ruffinus explicuit l. c. in quo illud singulare est, quod *descensum* Christi ad *inferos* habeat: cujus in nullo alio hujus aetatis symbolo exstat vestigium. Reperitur ejus mentio expressa in symbolo Arianorum, apud Athanas. tom. I. p. II. p. 747. edit. nov. ut et apud Socrat. H. II: 37., ubi additur, Christum in inferis disposuisse, quae ibi agenda erant, et inferorum janitores, eum conspiciatos, tremuisse; iterum in alia fidei regula ibid. cap. 41., ubi distincte memoratur *sepultura et descensus* ad inferos. Sed et in relatione Thaddaei ad Abgarum, regulum Edeffenum, quoque occurrit, apud Euseb. H. I: 13. ubi Christus dicitur a Judaeis multa passus, *crucifixus*,

crucifixus, et ad inferos descendisse. Denique *Antiochenae* Ecclesiae symbolum aliquod repraesentat Cassianus de Incarnat. l. VI. sed, cujus sit antiquitatis, non liquet. Praeter symbola in censum veniunt 1. Conciliorum decreta et canones, quorum praecipua sunt, quae Carthagini et Antiochiae celebrata sunt, *ibi* de rebaptizandis haereticis, *hic* contra Paulum Samosatenum: de quibus postea. 2. Scriptores, quorum ad manus nostras pervenerunt scripta; de quibus supra differui: sed quibus addo Dionysium Alexandrinum, cujus Epistolarum ad Episcopum Romanum, et contra Paulum Samosatenum, fragmenta aliqua supersunt apud Athanasium: de quo postea.

§. XII. Primum caput, ut praecipua fidei dogmata in lucem proferam, cujus ratio hic est habenda, pertinet ad fidei Christianae *principia*, seu canonicos libros, et traditiones. *Canonis* Script. S. respectu fides Ecclesiae mansit eadem, quae sec. praecedente. Eosdem quidem libros agnoverunt, quos Protestantes, sed inter eos *dubiae* fidei, quorum alii ab his repudiantur, uti Apochryphi V. T. dicti, et nonnulli Ecclesiastici N. T., ex. gr. Epist. Clementis, alii vero, tanquam indubiae fidei, recipiuntur, uti Epist. ad Hebr., et aliae Epist. Catholicae cum Apocalypsi. Canon itaque nondum fuit plenus, et perfectus. De quo ex Euf., et Origene quoque apud Euf., constat, H. l. III: 25. et VI: 25. Quod idem aliunde patet. 1. Ultimo can. Apostolico inter libros, Clericis et Laicis venerabiles, et sanctos, habendos, comparent tres Maccab., qui tamen in Johannis Antiocheni collectione, ut ibi observavit Bevereg., desiderantur, *extra eos* porro commendantur liber Sirachi, qui ergo ad eum *canonem* Script. non refertur, praeterea duae Epistolae Clementis, sed Apocalypsis Joh. omittitur. 2. Antiqua *stichometria*, a Cotelerio primum edita in *judicio* de Epistola Barnabae in Patr. Apost., dubiae fidei libros, nobis Apocryphos, cum canonicis, sine ulla distinctione, connectit. 3. In Cod. Mss. epistolae Clementis, Alexandria

Constantinopolin per Cyrillum Lucarin translato, et dono postea dato Carolo regi Britanniae, ante 1200. annos, ut putatur, exarato, ex antiquiore codice descripto, catalogus librorum Script. S. reperitur, a Beveregio editus in Vindiciis Canon. Apost. l. II. c. 9. et Grabii Prolegom. ad LXX Interpret., in quo idem plane obtinet. 4. Cyprianus denique nonnullos eorum librorum tanquam *divinam* citat *Script.*, uti I. Maccab. in ep. ad Cornelium 55. nec non *testimon.* l. III. ubi *sapientia* Salomonis eodem nomine quoque citatur; *Ecclesiasticus* etiam in eadem Ep. ad Cornelium, ubi dicit: *locutus est Dominus per Prophetam, dicens*, quum verba Ecclesiast. sequuntur: sic et de libro Baruchi: *per Jeremiam quoque haec eadem Spiritus S. suggerit, et docet, dicens.* Vid. et de Oratione Dominica. Ex quibus omnibus, ni fallor, elucescit, canonem Script. S. nondum perfecte fuisse absolutum, et a reliquis libris separatum, imo Ecclesiasticos libros ei fuisse adjunctos, ita ut ab aliis fuerint adsumti, ab aliis minoris autoritatis habiti, communiter pro *dubiae* fidei. Constans quidem fuit Veterum sententia, libros eos ad canonem Hebraeum, a Judaeis traditum, non pertinere, sed, cum in Graec. ac Lat. Bibliis comparerent, in Ecclesia Christiana tales, quales dixi, fuerunt habiti. Sic Origenes apud Euf. H. l. VI. c. 25., recensito canone Hebraeo, subjungit *ἐξω δὲ τῶν extra horum censum sunt Maccabaica* h. e. extra canonem Hebraeum, qui tamen libri in Ecclesia Christiana recepti sunt, ut disertis refert verbis Augustin. contra *secundam Gaudentii Epistolam* lib. II. c. 23. *quos non Judaei, sed Ecclesia pro canonicis*, voce latius sumpta, *habet, propter quorundam martyrum passiones vehementes, atque mirabiles: loquitur de libris Maccabaeorum.*

§. XIII. De *traditionibus* licet idem quoque, quod antea, *senferint communiter*, ut ex Origene, et aliis, ipso quoque Cypriano, ut mox patebit, satis constat, Cyprianus tamen, quod omnem meretur animadversionem, eas longe minoris, quam fieri solebat, fecit: quod in lucem proferendum est.

Epist.

Epist. 63. ad Caecilium, loco ad Gal. I. citato, ita pergit: cum ergo neque ipse *Apostolus*, neque *Angelus de coelo* *adnunciare possit aliter ac docere*, praeterquam quod semel *Christus docuit*, et *Apostoli ejus* *adnunciarunt*: miror satis, unde hoc *usurpatum sit*, ut, contra *euangelicam et Apostolicam disciplinam*, quibusdam in locis *aqua offeratur in Dominico calice*: rursus, quorundam *consuetudinem sequi non vult Christianos*, sed *obaudire, et facere, quod Christus fecit, et quod faciendum esse mandavit*. Quare, si *Christus solus audiendus est*, non debemus *adtere*, quod *alius ante nos faciendum esse putaverit* etc. neque enim *hominis consuetudinem sequi oportet*, sed *Dei veritatem*, sic ibid. saepe. Cum vero ibid. *dominicam* *adpellat traditionem*, dubium non est, quin *scriptam* intelligat, quod etiam ex tota serie orationis manifestum est. Praeterea in Ep. ad *Fubajanum* 73. proinde frustra quidam, inquit, qui *ratione vincuntur*, *consuetudinem nobis opponunt*, quasi *consuetudo major sit veritate*, aut non id sit in *Spiritualibus sequendum*, quod in melius fuerit a *Spiritu S. revelatum*. Denique nihil clarius eo, quod Epist. 74. ad *Pompejum*, mox in principio, reperitur. Cum *Stephanus, Episc. Romanus*, pro sua sententia de *haereticis rebaptizandis* citasset *traditionem*, regerit *Cyprianus*: unde est ista traditio? utrumne de *Dominica et euangelica autoritate*, an de *Apostolorum mandatis atque Epistolis* veniens? ea enim *facienda esse*, quae *scripta sunt*, *Deus testatur*. etc. occurrunt quoque ibid. haec notabilia verba: *consuetudo sine veritate vetustas erroris est*. Postremo, ne plura ex *Cypriano*, in re clara, adferam, ep. 75. ubi argumentum, a *traditione* petitum, refutat, inter alia dicit, *quis tam vanus sit, ut veritati consuetudinem praeferat*. Desino in verbis *Leboti a Vaga*, in concilio *Carthagin.* sub *Cypriano*; in *euangelio Dominus, ego sum*, inquit, *veritas*, non *dixit, ego sum consuetudo*; itaque *veritate manifestata, cedat consuetudo veritati*.

§. XIV. Veniamus ad aliud caput fidei Christianae de *Trinitate*, et inquiramus quid de *Filio et Spiritu S. credide-*

rint. De Origene posset hac parte proluxa institui disputatio, cum Veteres sec. IV et V. hac de re contenderint ipsi, dum alii orthodoxiam ejus defenderint, alii vero, eum Arianis praetulisse facem, arguerint. Quae disquisitio nobis facta est difficilior, quia Graeca et Latina ejus scripta haud parum discrepare videntur. Latina, quae Rufinum habent Interpretem, sunt varie inmutata et castigata, cum ipse Rufinus fateatur, se ea, quae Trinitati minus erant consona, abstulisse: quare iis minus fidere licet. Graeca autem si consulamus, omnibus locis secum sine praejudicio collatis, sententiam Origenis eandem fuisse, ac Veterum nonnullorum sec. II^{do}, haud difficulter patebit, esse nimirum Filium et Spiritum S. ejusdem naturae, quae in Patre est, participes, sed, ut radii solis sunt sole inferiores, ita et Filium esse Patre minorem, eoque sensu Filii essentiam esse a Patre distinctam, ac dependentem. Possem hanc de Origene sententiam pluribus demonstrare, si proluxiori esse liceret, aut Huet. in Origenian. l. II. c. 2. illud non satis fuisset exsecutus. Adeundus itaque Ipse est, sed cum ipso conferendus Bullus in defens. fidei Nic. sect. II. c. 9. et III. c. 3. qui orthodoxiam ejus tueri conatus est. Sed vera est, quam exposui, sententia, uti quoque observavit ac demonstravit Pearson Vind. Ignat. p. I. c. 7.

§. XV. Theophilus eodem fere modo sententiam expressit, quo sec. II. Justinus M. et Tatianus; sed primus est, quantum novi, qui voce *τριάδος* Trinitatis usus est, l. II. §. 23. ad Autolycum, quam inter Lat. adhibuit Tertull. contra Prax. c. 3. per quam intelligit Theophilus *Deum, sermonem ejus et sapientiam*. Distinguit autem *τὸν λόγον* sermonem in *ἐνδιάθετον* insitum, ac *προφύερον* prolatum; ita ut ille in Dei visceribus sit, in corde Dei ab omni aeternitate, mens et prudentia ejus, quem *consiliarium* habuit, quatenus ratione et prudentia sua disposuit omnia; sermo vero *prolatus* sit idem quidem sermo naturalis, quoad essentiam, sed qui antea non nisi in mente Dei habuit existentiam, nunc vero

vero propriam habet *ὑπαρξιν subsistentiam* 1. Sermonem prolatum ejusdem esse essentiae, ac *insitum* sermonem, secundum Theophilum, quod Bullus defens. fid. Nic. sect. III. contra Petavium jam demonstravit, inde patet *a.* quod eundem sermonem *insitum* Deus dicatur genuisse, l. c. p. 118. et 172. ed. Wolf. *b.* Sermo, qui in Prophetis est locutus, adpellatur sermo Dei, qui *semper in ipso inerat* p. 120. *c.* per *generationem* sermonis negat Patrem esse *ratione* privatum, p. 172., ratio itaque Patris *naturalis* est prolata. 2. Sermone prolatum habere propriam *subsistentiam* statuit. Licet enim Filio et Spiritui S. inter proprietates et actiones Dei emanantes locum det l. I. p. 16., alibi tamen diserte indicat, se ab adtributis distinguere, et propriam iis adtribuere existentiam. *a.* Sermone prolatum dicit *ὑπαρξιν administrum* Patris in rerum creatione, quod distinctam arguit subsistentiam. *b.* Per productionem sermonis Patrem non esse *ratione* evacuatum declarat p. 172., quod, ut in Tatiano observavi, distinctam indicat existentiam. *c.* Cum Pater universorum non possit includi loco, nec adparere hominibus, dicit p. 172. sermonem, adsumta Patris persona, Adamo se manifestasse in Paradiso. Quod ratiocinium, sicut distinctam evincit existentiam, ita et, quod 3. observandum, Filium, licet essentiae Patris participem, totam tamen eam perfecte non possidere, sed Patre esse inferior: de quo supra in Just. M. jam exposui. Superioritatem Patris etiam arguit, quod *a.* Filium dicat *ὑπαρξιν administrum* Patris *b.* cum reliquas res sermo produxerit, homo legatur ab ipso Deo creatus p. 158., ut excellentiam hominis prae aliis creaturis demonstret. Ceterum de Spiritu S. nihil habet peculiare, nisi quod *ἱεράδος* Trinitatis nomine eum comprehendat, et Filium cum *sapientia sua* esse a Patre emissum, tradat, argumento, eum de spiritu idem ac de Filio cogitasse.

§. XVI. Eandem in mentem plane conspirat Hippolytus, cujus sententia ex libro ejus *contra Noctum* clare et tuto

peti potest. Tres esse distinctas hypostases, contra Noetum, qui unam tantum admittebat, pro diverso conspectu et operatione, Patrem, Filium, et Spiritum S., demonstrat: sed, quoad absolutam aeternitatem, et perfectam aequalitatem, harum substantiarum, statuit 1. Filium Dei esse ab aeterno ipsam Patris *rationem* essentialem §. 10. 2. eam ante mundum conditum esse *generatam*, eaque ratione accepisse substantialem *ἡγεῖν* ibid. eorum, quae facta sunt, dicens, *ducem, consiliarium et operarium generabat verbum, lumen ex lumine generans*; plane ut Just. M. mentem exposuit. 3. Filium itaque Dei esse *verum cum Patre Deum*, et ejus essentiae participem. *Hic qui est super omnia Deus*, inquit §. 6., *genitus est, et factus homo, Deus est in secula*. Adpellat mox §. 7. Filium *imaginem Patris, ei similem*. Pater quoque et Filius dicuntur *unus virtute et potentia*, rursus §. 8. *quantum ad virtutem pertinet, unus est Deus*, et §. 11. *cum alium dico, non duos Deos dico, sed tanquam lumen ex lumine, aquam ex fonte, aut radium a sole*: ubi Filius etiam dicitur *solus ex Patre genitus*. Alia mitto, quae Gravius quoque adfert, oper. Hippol. vol. II. p. 53. 5. Esse tamen Filium Patre inferiore, habere quidem essentiam ex Patre eandem, at distinctam et similem, non diversam, omnino statuit. Sic §. 11. *una enim virtus ex toto, totum vero Pater, ex quo virtus verbum*: quod etiam similitudines, modo memoratae, indicant. Sic §. 6. *omnipotens a Patre constitutus est Christus*: rursus, *Christus tenet omnium dominatum, ipsius autem dominatum tenet Pater, ut in omnibus unus Deus reperiatur, cui omnia subiecta sunt cum Christo, cui omnia Pater subiecit, praeter se ipsum*. Sic §. 7. *unitatem in potentia, virtute, adfectione consensionis, concordiae, constituit*: vid. et §. 8. rursus §. 16. *unus est Deus, qui mandat, Pater, qui obedit, Filius, qui docet scientiam, Spiritus S., Pater qui est super omnia, Filius per omnia, Spiritus in omnibus*. Denique 5. *generationem Filii statuit duplicem, alteram secundum spiritum, ante mundum conditum nemini notam, alteram secundum carnem*

ex virgine §. 16. quam posteriorem quoque rationem esse dicit, *quare Filius* denominatur, quippe tunc τελειος υιος perfectus filius factus §. 4. nec enim verbum, inquit §. 15., per se et sine carne perfectus filius erat etc., ut itaque omnis vis ejus adpellationis exstaret, unigenitum Patris in carne debere manifestari, et a patre ex virgine generari, tradit.

§. XVII. Fides Gregorii Neo-Caesareensis, qui Taumaturgus adpellari solet, non tam ex confessione ejus, quam ex egregio loco in Orat. ad Origenem p. 53. petenda est, cum sit dubiae fidei, si non falso ei adscripta, ut supra observavi; utique ejus conclusio, quae Trinitatis luculentam habet adsertionem, autorem prodit alium, post synodum Nicaenam, ut cuique peritiori, adtente legenti, sponte sua patebit, licet argumentum, quod vox τριάς pro Trinitate exhibet, non nimis urgerem: rarior quidem adhuc fuit, sed non insolita: primus, ut modo dixi, ea usus videtur Theophilus inter Graecos, sicut Tert. cont. Prax. c. 3. Trinitatis: dein apud Origen. ad Matt. p. 401. quoque occurrit, ἡ ἀρχὴ τριάς, et apud Dionys. Roman. sub Valeriano et Gallieno saepius; ut ex fragmento apud Athanas. de decretis Syn. Nic. liquet. Sententia vero Gregorii huc fere redit. 1. Filium esse verum Deum, ejusdem divinitatis cum Patre participem a. Deum nuncupat ex Deo in Confessione, et Deum verbum in Oratione b. eum in Patre esse dicit, et cum ipso ἀτεχνῶς naturaliter, seu simpliciter, et vi, conjunctum ἐκ ἀπεξενόμενον ἀντὶ ab ipso non alienum, unum cum Patre, et per quem Pater se ipsum tantum non circumambit; in orat. Sed 2. Filium statuit ex Patre esse, et eo respectu ipso inferiorem a. Pater adpellatur in orat. fons omnium honorum et universorum Pater: sicut et in Confess. qui super omnia est, et in omnibus, Filius vero ὁ διὰ πάντων per omnia. b. Pater dicitur ὁ ποιῶν μόνον περιφέρει circumambire in orat. panegyr. c. Accedit, Arianos ad eum, tanquam suae sententiae addictum, provocasse, ut Basil. epist. ad Neo-Cesar. tradit, qui tamen addit, eos ad Divinitatem traxisse, Tom. III. liii quae

quae ipse de *humanitate* dixerat. Evagr. H. E. III: 31. addit, eos scripta Gregorii corrupisse, et nonnulla falso ei inscripsisse. Quae suo loco relicta velim. Illud ipse Basil. I. c. haud obscure indicat, Gregorium subinde nimis fortiter Patris *superioritatem* expressisse. 3. Denique, quod ad *Spiritum S.* adinet, in Confess. affirmat, eum *ex Deo*, scilicet Patre, *ἐν ὑπαρξίῳ subsistentiam* habere, et *per Filium* apparere hominibus: quod prope abest ab opinione Graecorum de spiritu *ex Patre solo*, et non *ex Patre Filioque*.

§. XVIII. Duos Dionysios, alterum Romanum, alterum Alexandrinum, Episcopos, conjungo, ut in Veterum sententia enarranda pergam, quia utriusque fides ex utriusque historia clarius elucescit. Alexandrinus, e gentilibus ortus, ad Christianismum conversus, et Origenis discipulus, primum presbyter, et scholae Catecheticae praefectus, denique Alexandrinus Episcopus a. 247. sedit ad a. 265., Romanus vero sedem ab a. 259 ad 269. tenuit. Petenda autem est utriusque fides ex fragmentis ab Athanasio conservatis, ut et ex historia accusationis Alexandrini apud Romanum. Addit quidem Bullus in defens. fid. Nic. sect. II. c. 11. epistolam Dionysii Alex. contra Paulum Samosatensem, rogatu Synodi Antiochenae scriptam: quae in Bibl. Patr. exstat. Sed eam esse spuriam alii jam observarunt, ab Eutychiano scriptam in Diss. contra Artemon. ad Rom. IX: 5. notavi; quod deinceps vidi a le Quin Diss. II. ad J. Damascen. quoque observatum esse, ac demonstratum. Exstant vero Dionysiorum fragmenta apud Athanas. in Epist. de *Synodi Nic. decretis*. Exhibet etiam aliquod fragmentum Alexandrini Basil. M. de *Spiritu S.* cap. ult. Dionysius Romanus sese non tantum Sabellianis opposuit, sed et iis, qui *τρεῖς θεοὶ tres Deos* videbantur aliquo modo statuere, quatenus sanctam unitatem dividebant in *tres hypostases ξέναις, ἀλλήλων παντάπασιν κεχωρισμένας alienas, et a se invicem omnimodo sejunctas*; simul et eos reprehendit, qui Filium dicunt *ποίημα ἐν τῷ ἰὼν ἑνὶ ὄντι γενόμενον factum*, unum quid eorum, quae vere et proprie *facta*

facta sunt, quique, Filii aeternitatem negantes, dicebant, tempus fuisse, quo Filius non erat: vindicat quoque dictum Prov. VIII. Dominus ἐκλίσσε με condidit me. Statuit itaque Filium esse Patri coaeternum, ut ejus λόγον, σοφίαν καὶ δύναμιν sermonem, sapientiam, et potentiam: deinde Filium esse in Patre, et Spiritum S. in utroque, adeoque non esse tres, sed unam θεότητα divinitatem. Nec tamen Patri omnem ademit praerogativam, repudiavit enim diserte τρεῖς ἄρχας tria principia, Patrem Ἰὸν τῶν ὅλων θεὸν universorum illum Deum adfirmat, et triada adserit συγκεφαλαιῶσθαι καὶ συναγέσθαι consummari et coalescere εἰς ἓνα ὥσπερ εἰς κορυφὴν τινὰ in unum, tanquam in verticem et principium, τὴν τῶν ὅλων θεὸν παντοκράτορα Deum universorum omnipotentem, qui est Deus Pater.

§. XIX. Dionysius vero Alexandrinus in Epist. ad Ammonium et Euphranoam contra Sabellianos, in AEgypto et Pentapoli sese multiplicantes, visus fuit nonnullis, ut sese Sabellianis fortiter opponeret, in aliud delapsus extremum, adeo ut distinctionem non tantum personarum, sed et essentiae diversitatem, statuere censitus fuerit. Quare apud Dionysium Romanum accusatus, acsi Filium dixisset ποίημα creaturam, et Patre posteriorem, prolixam conscripsit apologiam, in qua se luculenter defendit, seseque humanitatis tantum respectu iis vocibus esse usum, ut alium esse mittentem, alium vero missum, probaret, diserte testatur, ut et eandem naturam divinam tribus adscribere personis. Quae omnia ex Athanasio l. c. constant. Cum vero in hac historia primum occurrat vox ὁμοσῆς, quae seq. sec. tot concitavit motus, de ejus antiquitate, et sensu ex mente Dionysii, non abs re fuerit paucis disseruisse.

§. XX. Cum Euseb. Caesareens., qui sese huic voci in initio opposuit in Synodo Nicaena, diserte in Epist. ad Caesarem apud Socrat. H. l. I. c. 8. fateatur, quosdam Veterum disertos et illustres Episcopos hac voce de Filii divinitate fuisse usos, dubium non est, quin ejus usus jam ante eam Synodum obtinuerit apud nonnullos. Sufficit enim hanc in

rem Eusebii testimonium; quare ejus autoritate illud quoque adseruit Theodoretus H. l. I. c. 13. Sed a quo tempore, et quibus autoribus, in vulgus emanaverit, difficilior est quaestio. Probabile mihi omnino videtur, vocem illam huic seculo suos debere natales inter orthodoxos, cum antea Gnosticis primum, dein Sabellianis, sed alio longe sensu, fuerit in usu. 1. Dionysius Alex. in ep. ad Dionys. Roman. apud Athanas. l. c. et de *synodis Armin. ac Seleuc. se hoc nomen nec invenisse*, scilicet alibi, *nec legisse in sacris litteris*, et propterea non adhibuisse, diserte testatur. 2. Synodus Antiochena, a. 265. habita, hanc vocem repudiavit; ut ex Athan. l. c. Basilio M. ep. 52. ad Canonicas, Hilario de Synodis, Eulogio fec. V. apud Phot. in Bibl. cod. 230. manifestum est, claro indicio, eam non fuisse tunc recepti usus, cum ceteroquin non tantum non rejecisset, sed defendisset potius contra Paulum Samosat., et orthodoxum vindicasset sensum. Ex quo, ut illud obiter observem, inter alia patet, quid de confessione, quae sub Patrum Synodi Antiochenae nomine in Actis syn. Ephesinae p. III. existat, judicandum sit, cum ibi vox *ὑποστάσις* proram fere et puppim faciat. 3. In nulla fidei confessione, licet plures hoc sec., ut ex superioribus liquet, fuerint, vox reperitur. Ne autem ad id obhaerescat quis, quod Dionys. Alex. sese necesse habuerit excusare, quod hanc praetermiserit vocem, probe adverti velim, accusationem originem suam debuisse Sabellianis, contra quos scripserat Dionysius. Qui, ut se ulciscerentur, eum reddere voluerunt suspectum haereticos, quae Divinitatem Christi negat; peperit utique Sabellianorum refutatio hanc accusationem. Videtur autem Sabellianis ea vox usitata, tanquam quae, secundum significationem, quam habuit, hypothese eorum apte respondebat. Patet enim ex objectionibus, voci in syn. Nicaena factis, receptum ejus fuisse significatum, quo res, quae *partitione, divisione, aut emissione*, seu effluxu, ex alia sunt ortae, denotat. Quam ob rationem Gnosticis maxime in usu fuit,

ubi de *aeonibus*, seu supremæ mentis effluviis, ac emanationibus, loquuntur: ut ex Irenæo constat: quam eandem de Filio Dei foverunt opinionem, ut suo loco dicam, Sabelliani. Quo etiam respexit Alexander, Ep. Alexandrinus, in Epist. apud Theodoret. H. E. I: 4. ubi, Filii generationem ex Patre, et unionem cum eo, expliciturus, inquit, *non secundum corporum similitudines, τὰς τοιαύτας ἢ τὰς ἐν διαίθεσιων ἀποπόποις sectionibus, aut discretis emissionibus, sicut Sabellio et Valentino visum est.* Sabelliani itaque, cum Orthodoxis disputantes, negatam ejusdem essentiae Filii ac Patris communionem, adeoque veram Filii divinitatem, iis inpergerunt, eo, quod hanc vocem respuerent, quæ divinitatem eandem emphatice censebatur exprimere. Dionysius se ea non fuisse usum voce fatetur, sed rem ipsam, orthodoxiæ convenienter, clare expressisse demonstrat: credere quoque Christum *ὁμοῦσιον* Patri, in eadem Epist. testatur. Qua ratione vox Sabellii tempore, objectionum eorum occasione, videtur vulgatoris coepisse usus esse. Sed, cum Paulus Samosatenus, divinitatis Filii adversarius, Sabellianismum objiceret Orthodoxis, et ex hac ipsa voce, Sabellianis propria, iisque unice congrua, quæ tunc inter Orthodoxos increbruerat: Patres Antiocheni, re accuratius pensitata, vocem, tanquam pro sensu, quem tunc habebat, incommodam, respuerunt. Nec obscure ex ipso Athanas. l. c. p. 919. colligitur, Pauli ratiocinium repudiatae vocis causam fuisse, non quidem ea ratione, qua rem intellexit Athanasius, sed qua ex temporum illorum historia exposui. Vocem eam, non recte examinatam et intellectam, fuisse rejectam ab Antiochena Synodo, propter Paulum Samos. ipse tradit Athanas. in fragmento apud Montefalcon. in collat. nov. Patrum p. 20. Illud recte ab Athanas. est observatum, eo facilius vocem a synodo illa fuisse eliminatam, quod tanta non erat tunc necessitas, vocem a Sabelliana interpretatione vindicandi, quanta tempore Arianorum fuit.

§. XXI. 5. Dicta confirmabo verbis Origenis, quibus ob
liii 3
hanc

hanc ipsam rationem negat, Filium dici posse, aut debere, *ἐκ τῆς ὑπόστατος ex Patris essentia exiisse*: quo ipso, Origeni vocem *ὑποστάσιον* non fuisse usitatam, evincitur. Exstat locus in Comm. ad Joh. p. 306.— ubi nonnullos carpit, qui dictum Domini *exivi a Deo* de generatione aeterna ex Patre exponebant, ea de ratione, quod statuere tum debeant, Filium *ἐκ τῆς ὑπόστατος ex essentia Patris esse natum, ὁμοειμένως* tanquam inminuti, et carentis substantia Filii, quam ante habebat. Ex quo non putaverim colligendum, Filium, secundum Origenem, non posse dici *natum ex essentia Patris*, sed tantum, ita ex essentia natum, ut *ex ea exierit*, negat, quia Patris substantia tunc fuisset, ut opinabatur, *inminuta*. Cum vero *ὑποστάσιος* ejusmodi effluvium hoc tempore denotaverit apud Sabellianos, illa vox cenferi debet Origeni minus probata. Occurrit quidem in excerptis Origenis apud Pamphilum in *apologia* ejus, sed cum versio tantum supersit Ruffini, cujus fidelitas hac parte suspecta est, ut supra in Origene notavi, hinc peti nequit argumentum, minus adhuc ex *dialogo contra Marcion.*, ubi etiam exstat vox, quia spurium est opus.

§. XXII. 6. Subjungo denique Veterum testimonia, quibus vocem eam, tempore concilii Nicaeni, fuisse novam, testati sunt, non acsi penitus fuisset antea ignota, aut nusquam exstaret apud Orthodoxos, sed quod rarissimus fuerit ejus usus, nec publica recepta autoritate, imo ab Antiochena synodo repudiata, ita ut Nicaeni Patres *novam* introduxisse vocem dici possint. Sic August. in Joh. tract. 97. *adversus impietatem Arianorum haeticorum novum nomen condiderunt*. Vid. et l. III. contra Maximin. c. 14. Fulgent. Rusp. resp. ad objection. Arianorum, ut et Vigilius Tapsens. in dialogo, quo Athanasium, et Arium, introducit disputantes. Roboris quid addunt gravissimae de hac voce lites in synodo Nicaena, quae, si vulgatiore fuisset ante usus, facilius fuissent sopitae. Quod si quis denique quærat, quo sensu vocem intellexerit Dionysius, verbo respondeo,

deo, eum hac voce simpliciter negasse, Filium esse ξένον τῆς
 ὕσεως alienum ab essentia Patris, ut ex Athanasio manifestum
 est, contra, tantum adfirmare, eum eandem Patris essentiam
 participare, ut *fluvium eandem aquam ac fontem, et plantam
 ac radicem, lumen esse de lumine*: quae similitudines ubique
 recurrunt. Mentem vero dilucide exposuit apud Athanas.
 l. c. p. 561., ubi dicit, uti legendum ex nova editione
 patet: *ita et nos εἰς τὴν τριάδα τὴν Μονάδα πλατύνομεν αἰδιαρετὸν*
in Triadem dilatamus monadam, unitatem, indivisam; et Tria-
dem rursus ἀμειωτον εἰς τὴν Μονάδα συγκεφαλαιώμετα inmutatam
in unitatem consummamus.

§. XXIII. Eadem ratione mentem declaravit Theognostus,
 Origenis discipulus, teste Photio, et Athanasio tanquam vir
 admirabilis, et disertus, laudatus: qui a Photio male fuit ac-
 cusatus, tanquam qui Filium statuerit *creaturam*, ut ex Atha-
 nasio, de *Decretis Synod. Nic.* patet, qui eum praeclare
 defendit, verbis ejus prolatis, quibus diserte dicit, *Filii es-*
sentiam non esse extrinsecus inventam, neque ἐκ μὴ ὄντων e non
entibus introductam, sed ex Patris essentia, tanquam lucis efful-
gescentiam, aquae vaporem. Adpellatur etiam mox ἀποτόμοις
 τῆς τε πατρὸς ὕσεως, ἢ μερισμον ὑπομείναςας τῆς τε πατρὸς ὕσεως
effluvium Patris essentiae sine divisione essentiae Patris. Quae
 modo dicta, de Origenis sententia, illustrent. Hic ipse ta-
 men ὁμοεσιον non usurpavit. Alia, quae Arianismo favere
 videntur, disputando tantum produxit, non acsi ipse ita sen-
 tiret, secundum Athanasii sententiam. Distinctionem vero
 Patris et Filii iisdem illustravit similitudinibus. Reliqui
 quoque Patres in eandem conspirarunt mentem. Sex Episcopi,
 in Epist. ad Paulum Samosat., stante synodo Antio-
 chena scripta, diserte testantur, Filium esse *sapientiam, et*
sermonem, et potentiam Dei, ante secula existentem ἢ προγνώσει
ὡλλα ὕσια καὶ ὑποσάσει non praescient a, sed essentia, et subsisten-
tia Deum, filium Dei. Exstat in Bibl. Patr. t. II. rursus
 ibid. *in universa Ecclesia, quae sub coelo est, creditur Deus*
esse, ὁ κενώσας ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς ἑναι ἰσα θεῷ qui se ipsum evacua-

vit aequalitate Dei etc. De Pierio autem, presbytero Alexandrino, testatur Phot. cod. 119. eum de Filio, sensu orthodoxo, dixisse quidem δύο ἑσῖας, καὶ φύσεις δύο *duas essentias et naturas*, sed e textus cohaerentia clarum esse, ipsum ὑποστάσεις *substantias* intellexisse; potius subsistentias, quae suas proprias habent, licet non diversas, naturas: sicut Alexander, Episcopus Alexandrinus, ut suo loco sec. seq. videbimus, mentem expressit. Addit, Spiritum S., secundum ipsum, esse *Patre et Filio*, quoad *gloriam*, inferiorem. Quod, qua ratione intellexerit, cum plura de ipso non habeantur, adfirmari nequit.

§. XXIV. Methodius in convivio *Decem virginum* p. 70. et 79. edit. Combefis. in *Auctario novissimo* etc. Deum declarat esse, et *ante secula existere*, ut et p. 101., sed p. 80. esse eum dicit μετὰ τὸν Θεὸν *post Deum*, et p. 101. Patre minorem. Attamen absolutam ejus aeternitatem egregie adfirmat p. 112., cum ad Pf. II: 7. declarat, Patrem ibi adfirmare, *Filium Dei esse ἀορίσως καὶ ἀχρόνως indefinitely et sine tempore*, simul esse, et non factum esse *Filium*. Sed ex libro ejus de *Creatis* ibid. p. 344. quid de unitate essentiae, et distinctione *personali*, senserit, luculenter elucescit. Patrem et Filium dicit δύο *duas* esse δυνάμεις ποιητικὰς *potentias effectrices*, unam Patrem, e nihilo solo nutu ἀντεργῆσαν *ex se operantem* quae velit; alteram Filium, ad prioris imitationem *jam facta* ornantem et disponentem; quae Ipsi porro adpellatur παντοδύναμος καὶ κραταὶὰ χεὶρ τῷ πατρί *omnipotens et valida manus Patris*. Unde recte colligitur, Filium ab ipso statui *potentiam*, a Patre distincte subsistentem, eoque, originis respectu, inferiorem, ac posteriorem, licet omnipotentem. Cui alius locus, p. 345. robur addit, ubi Joh. I: 1. exponens, in *primo* membro per ἀρχὴν *principium* intelligit Patrem, in quo est, et ex quo sermo ἀνεβλάστησεν *progerminavit*: in *secundo* vero membro repetit, in *principio* erat sermo apud Deum, et de *principatu* Dei interpretatur, quem apud Patrem habebat Sermo ante mundum: τὸ ἱερασιαϊκὸν τῷ λογῷ *vocat*, et per

per ἀρχὴν intelligit ἐξουσίαν *potestatem*: quum subjungit, Filium esse omnium rerum creatarum ἀρχὴν, quatenus per Ipsum omne δημιουργεῖται *ordinatur*: dicitur porro ἡ ἀρχὴ *principium* μετὰ τὴν ἰδίαν ἀναρχὸν ἀρχὴν τὸν πατέρα *post proprium principio carens principium Patrem*. Ex dictis quoque elucescit, Methodii doctrinam in omnibus ejus libris, qui exstant, cohaerere, adeoque *convivium* ejus inmerito censi a Photio interpolatum ab Arianis, utique quale nunc superest.

§. XXV. Superfunt Symbola fidei, ex quibus Ecclesiae fides rectius judicatur, quorum supra memini. In Hierosolymitano Pater adpellatur Deus παντοκράτωρ *omnipotens omnium creator*, Filius dicitur ἐκ τῆ πατρός *ex Patre* (simpliciter et non ἐκ τῆς οὐσίας *ex essentia Patris*) natus ante omnia secula, Θεὸς ἀληθινός *Deus verus*, per quem omnia facta sunt, Spiritus vero sanctus simpliciter vocatur *paracletus*, qui per prophetas locutus est. In Symbolo Alexandrino, ab Ario in medium producto, tantum habetur, *Filium ex Patre ante secula natum* esse τὸν λόγον *sermonem*; nulla quoque οὐσίας *essentiae* facta mentione. In Caesariensi symbolo Filius dicitur Deus ex Deo, lumen ex lumine, vita ex vita etc. ante omnia secula ἐκ τῆ Θεῆ πατρός *ex Deo Patre natus*: de Spiritu S. dicitur credimus in unum Spiritum S. Denique in symbolo Romano antiquo simpliciter dicitur Credo in Deum Patrem Omnipotentem, et in Christum Jesum, Filium ejus unigenitum, Dominum nostrum etc. et in spiritu Sancto. etc. Sic et in symbolo Aquilejensi. Restat symbolum, quod Luciani martyris, in persecutione Diocletiana coronati, nomen praefert apud Athanas. Oper. t. I. p. 892. et Socrat. H. I. II: 10. Protulerunt quidem illud in syn. Nicaena Ariani, sed sub Luciani nomine, ut tradit Sozomen. l. III: 5. Cui etiam videtur vindicandum: de quo vid. Bullus l. c. cap. 13. et Schelstrat. Diss. III. Hoc autem in symbolo Pater quidem universorum Demiurgus et factor dicitur, sed et Filius ante secula natus ex Patre, (mentione οὐσίας *essentiae* quoque praetermissa) Deus ex Deo, totus ex toto, solus ex solo,

perfectus ex perfectio. Praeterea traditur, Filium esse ἀτρέπτον τε καὶ ἀναλλοίωτον τῆς Θεότητος, ἑαίας τε καὶ ἑαλῆς, καὶ δυναμews καὶ δόξης τῆ πατρὸς ἀπαράλλακτον ἐκὼνα *invariabilem et immutabilem, divinitatis, essentiae, et consilii, potentiae et gloriae, Patris perfecte similem imaginem.* Denique subjungitur, nomina Patris, Filii, et Spiritus S. ἐχ' ἀπλῶς ἢ ἀργῶς *nec simpliciter, nec otiose, sed ἀκριβῶς accurate* significare τὴν οὐκείαν ἐκάσῳ τῶν ὀνομαζομένων ὑποσασιν τε καὶ τάξιν καὶ δόξαν *propriam cujusque nominatorum hypostasin, ordinem, et gloriam.* Unde patet, subordinationem in Trinitate statui, non respectu naturae, sed originis: additur, esse τῇ μὲν ὑποσασει τρία, τῇ δὲ συμφωνίᾳ ἓν *subsistentia tria, sed concentu unum, scilicet concentu naturali, ex ipsa natura fluente, ita ut sit perfectus consensus naturae, voluntatis, et potentiae; uti modo erat dictum.*

§. XXVI. Inter Latinos praecipui, qui hic in censum veniunt, quorumque doctrina restat exponenda, sunt Cyprianus et Novatianus; sed qui Christum tam saepe Deum adpellant, etiam ex professio ejus veram demonstrant divinitatem, ut in testimoniis citandis operam non necesse sit ponere. Inspici meretur Lib. III^{ius} Testimoniorum Cypriani, cap. 5—10. ubi ex plurimis V. et N. T. locis divinitatem Christi probat, varia quoque loca, quae de summo Deo sine controversia agunt, Christo adplicat. Addo insignem locum ex Epist. 73. ad Jubaian. de rebaptizandis haereticis, ubi Spiritus aequae ac Filii eandem divinitatem ac Patris luculenter exprimit. *Si Templum Dei, inquit, factus est, scilicet ab haereticis baptizatus, quaero cujus Dei? si Creatoris, non potuit, quia in eum non credidit: si Christi, nec hujus potuit fieri Templum, quia negat Deum Christum, si Spiritus S., cum tres unum sint, quomodo potuit? etc.* Sic de Unitate Ecclesiae; dicit Dominus, ego et Pater unum sumus, et iterum de Patre, et Filio, et Spiritu S. scriptum est, et hi tres unum sunt. Denique Nemesianus in concilio Carthagini. sub Cypriano: quod natum est, de spiritu spiritus est, quia Deus spiritus est, et de Deo natus est: ubi, ut id obiter obser-

observem, *Spiritum* non dicit de Deo natum, uti nonnulli acceperunt, sed eum, qui Spiritus est, de Spiritu natus, adfirmat de Deo quoque esse natum, quia Spiritus est *Deus*: dicit autem non *natum*, sed *natus*, quia modo eum dixerat *Spiritum*. Eodem modo instituit Novatianus in libr. de *regula fidei*, de quo post, ubi pluribus cap. divinitatem Christi ex V. et N. T. egregie demonstrat, nec tamen *Spiritum S.* aut Deum adpellat, aut ejus divinitatem expresse ei vindicat; tantum c. 29. *Spiritus S. divinam* memorat *aeternitatem*: quae singularis est phrasis, et plus involvit, quam rei creatae competit. Minorem tamen Christo esse dicit c. 24.

§ XXVII. Hi ipsi tamen autores Patrem inter et Filium ita distinxerunt, quoad modum subsistendi, ut Pater sit Filio major: quod paucis Cyprianus Ep. cit. ad Iubaian. et in lib. de Patientia in fin. expressit, dicens *Pater Deus praecepit Filium suum adorari*; qui de Spiritu. S., tanquam minore Christo, Ep. 74. ad Pompejum quoque loquitur: sed pluribus et clarius Novatianus. Sic cap. 23. ex professo contra eos disputat, qui Patrem et Filium confundebant, quos *divinitatem* Christi fecisse nimiam adfirmat, dicitque, eos *ultra modum extendere honores Christi*, qui eum *Deum Patrem* putant, et mox, eos *effrenatius et effusius in Christo divinitatem confiteri*. Praeterea c. 26. eum adpellat *secundam personam post Patrem*: quo et dictum Christi refert, *Pater me major est*: rursus c. 22. Filium, ubi *se et Patrem nominat*, dicit, *se a paterna auctoritate decernere, non tantummodo de sono nominis, sed etiam de ordine dispositae potestatis: unum*, ibid. quoque dicit, *Patrem et Filium per concordiam, amorem et dilectionem*: sed quae unionis adtributa, tanquam ex ejusdem essentiae unione fluentia, considerata sunt: communionem enim ejusdem essentiae statuisset Novatianum, universus ejus liber testatur, mox etiam subjungit, *et quoniam ex Patre est, quicquid ille est* (sic enim legendum, pro illud, vid. et c. 23.) *Filius est, manente tamen distinctione etc.* Statuit itaque, Filium originis respectu esse Patre in-

feriorem; et a Patre substantiae ratione distinctum: quam distinctionem fortiter expressit, sed commode exponi debet. Sic c. 31. mentem dilucide exposuit, Filium scilicet originis respectu esse Patre *posteriores et inferiores*; cum ex Patre, quia voluit, scilicet naturaliter, natus sit, nam semper fuit. Duos ergo Deos innatos negat, et eo sensu aequales, duoque principia absoluta. Unde, unum manere Deum, concludit, quatenus a solo Deo Patre vis divinitatis emissae, etiam in Filium tradita, et directa per substantiae, seu essentiae, communionem, rursus ad Patrem revolvitur. Sic enim locus, in quo ordo verborum erat turbatus, legendus est, si voces illae, per substantiae communionem, sint servandae. Subjunxit denique, Patrem esse omnium Deum et principium, quoque ipsius Filii sui, quem Dominum genuit; Filium autem caeterorum omnium Deum.

§. XXVIII. De satisfactione, et gratia justificante, altero Christianismi dogmate magni momenti, quid senserunt hoc sec., vix distincte et accurate definiri potest, cum generalioribus uti soleant phrasibus, uti antea: adeo ut, hujus doctrinae respectu, res in eodem manserit statu. Praeter Origenem et Cyprianum vix aliquem laudare possum, qui mentem suam explicuit. De Origenis sententia quidem disputatur, cum sibi minus videatur constare, sed non desunt loca, quae Christi satisfactioni testimonium praebent. Ill. Grotius in appendice libri de hac materia nonnulla jam citavit, ibi legenda, sed addo longe luculentius e lib. V. in Ep. ad Roman. fin. his verbis: *tantam esse vim crucis Christi, et mortis hujus, quam in seculorum fine suscepit, inquit, adserimus, ut ad sanitatem et remedium non tantum praesentis et futuri, sed etiam praeteritorum seculorum, et non solum humano huic nostro ordini, sed etiam coelestibus virtutibus, ordinibusque sufficiat etc.* Qui locus et eo nomine est animadversione dignissimus, quod veram ejus opinionem de crucifixione Christi, in salutem Angelorum, et astrarum animatorum, in aeternum repetenda, luci exponat. Sunt, qui, Christum
post

post passionem in terra, tam diu vere esse passurum, ex mente Origenis, putant, donec omnes universi creaturae salutem adipiscantur, quod nimis foret absurdum: intellexit Ipse de vi mortis Christi, per omne illud tempus et omnia orbis spatia, repraesentanda: quae spiritualis quaedam est crucifixio. Vid. etiam Huet. Origen. l. II. c. 2. Attamen alibi virtutem mortis Christi in *exempli* positione videtur posuisse. In Comm. ad Joh. p. 40. inquit, *propter rationem, qua mundum illuminat, lux dicitur, et quod autor sit deponendae mortificationis etc. resurrectio vocatur, itemque propter aliam actionem pastor etc. advocatus, ἱλασμός et ἱλασῆσιον expiatio et expiatorium.* Qualia loca plura sunt in lib. contra Cels. l. II. p. 83, 105. et IV. p. 162. ubi Christus dicitur ideo descendisse, *ut converterentur perditae oves domus Israelis.* Sed et haec, et similia alia, non ita sunt capienda, ac si hic solus esset mortis Christi scopus ac effectus, verum eo etiam, inter alios fines, pertinere exemplar. De quo, ut alia mittam, egregie constat ex illustri loco l. II. contra Cels. p. 70. ubi dicit, *nihil absurdum esse, eum, qui se hominibus exemplar vitae exhibere studuit, ostendisse per mortem, non fugiendam mortem pro pietate: ut interim taceam, mortem ejus utilem fuisse universo hominum generi; sicut superiore volumine docuimus: ubi scilicet satisfactionem illam pro peccatis exposuerat: lib. I. p. 25. enim dixerat, Christum sponte mortem pro humano genere subiisse, ad modum illorum, qui se pro salute patriae devoverunt: quae piacula fuerunt publica.* Vid. et p. 42, 54. et alibi.

§. XXIX. Ex Cypriano quinque protulit testimonia Grotius l. c., sed quorum duo, ex *Cardinalibus Christi operibus, et sermone de ascensione Christi* (non de passione, ut male citatur) petita, nihili sunt, cum tractatus spurii sint: tria reliqua sunt genuina; ibi legenda. Addam alia luculentiora. In lib. de *Lapsis* haec reperiuntur verba; *veniam peccatis, quae in ipsum commissa sunt, solus potest ille largiri, qui peccata nostra portavit, qui pro nobis doluit, quem Deus pro pec-*

catis nostris tradidit. In lib. de Orat. Domin. dicitur, *nos sanguine suo redemisse*: egregie de Opere et eleemos. in init. *vulneratus est, ut vulnera nostra curaret, servivit, ut ad libertatem servientes extraheret, mori sustinuit, ut immortalitatem mortalibus exhiberet.* Denique ep. 73. ad Jubaian. dicit, *sermo caro factus est, qui peccata nostra portaverit, qui mortem vincendo vicerit*; et de Orat. Domin. *regnum Dei aeternum Christi sanguine et passione quaesitum.* Vid. et Testimon. l. II. c. 15 et 27.

§. XXX. Sed in controversiam mittitur, num Christi satisfactionem aliquatenus ad peccata, ante fidem et baptismum commissa, restrinxerit; ita ut peccatorum post patratorem poenas temporales ipsi luere debeant fideles, vel pro illis aliqua ratione satisfacere operibus poenitentiae, quantum jus Dei exigit. Ansam Cypriano eam sententiam tribuendi nonnulla praebent loca, quae Christi redemptionem, tanquam unicam causam peccatorum ante-baptismalium tradere, et reliquorum veniam eleemosynis, martyrio, aliisque fidei et poenitentiae operibus, adtribuere videntur. Notabilis in primis hanc in rem occurrit locus in lib. de opere et eleemosyna, his verbis: *nam cum Dominus adveniens sanasset illa, quae Adam portaverat vulnera, et venena antiqui serpentis curasset; legem dedit sano, et praecepit, ne ultra jam peccaret, ne quid peccanti gravius eveniret; addit; cum homo non haberet, quid fragilitatis humanae infirmitas atque inbecillitas faceret, pietatem divinam iterum subvenisse, justitiae et misericordiae operibus ostensis viam quandam tuendae salutis aperuisse, nimirum, ut sordes postmodum quascunque contrahimus eleemosynis ablueamus: ad quod probandum cum dictum illud citasset, eleemosynis et fide delicta purgantur, subjungit, non utique illa delicta, quae fuerant ante contracta, nam illa Christi sanguine et sanctificatione (h. e. baptismo) purgantur: quando, alio prolato loco, ita pergit; hic quoque ostenditur, et probatur, quia sicut lavacro aquae salutaris gehennae ignis exstinguitur, ita et eleemosynis atque operationibus justis delictorum*

torum flamma sopitur: et quia semel in baptismo remissa peccatorum datur, assidua et jugis operatio, baptismi instar imitata, Dei rursus indulgentiam largitur. Sed ex hoc loco nihil colligi potest, quod sententiae propositae in speciem videtur favere, ac quod inter peccata ante et post baptismum fiat distinctio, quorum haec eleemosynis aliisque operibus ablui dicuntur. Interea hic 1. nihil de *culpa* et *poenae* discrimine, nihil de poenarum tantum temporalium satisfactione, occurrit, contra ablui dicuntur et condonari ipsa *peccata*, et non tantum poenae temporales; deinde peccata per eleemosynas ita deleri adfirmat, ut antea per sanguinem Christi, adeoque omnem reatum: quod totus textus diserte docet. 2. Praeterea nihil hic de merito condigni reperitur, acsi poenitentiae opera delerent poenas ex rigore justitiae, et Deo secundum jus et justitiam satisfacerent. Pietati, e contra, divinae, indulgentiae, et misericordiae illud tribuitur, quod peccata per opera charitatis expungantur. Distat itaque haud parum Cyprianus a Catholico-Romanorum hodierna doctrina, scilicet populari.

§. XXXI. Illud quoque ipsum, quod doctrinae eorum favere videtur, praeter speciem nihil habet. 1. Ex *ablundi* verbo nihil aliud erui potest, ac peccata non nisi ad poenitentiae opera remitti, nec, quod poenitentia vel eleemosyna ejus causa sit quasi meritoria, sed conditionalis tantum: ut ex toto elucescit libro. Veteres autem eo intellexisse sensu voces *satisfactionis*, *redemptionis*, ac verba *mereri*, delere, aboleri, ablui, compensari etc. clare satis demonstravit Dallaeus de *poenis et satisfactionibus* l. VII: 2. Quid itaque sibi vult Cyprianus, ubi peccata ante et post primam resipiscentiam ita distinguit, ut illa Christi sanguine et sanctificatione, haec eleemosynis, aliisque charitatis operibus, ablui dicit? Expedire illud non potuit Dallaeus l. c. et Cyprianum perstringit, quia mentem ejus non recte percepit. Ea enim non est, peccata, ante baptismum commissa, sola Christi morte expiari, reliqua nostris operibus:

quae restrictio non tantum nusquam apud Cyprianum occurrit, sed potius ejus contrarium, ut ex locis citatis liquet: nec illud hic dicit, sed redemptionis Christi adplicationem diversimode fieri docet, scilicet ad peccata antecedentia per fidem tantum et *baptismum*, ad reliqua, post baptismum commissa, per opera poenitentiae, eleemosynam puta, jejunia, aliaque poenitentiae signa. Cum itaque adferit, *peccata, ante contracta*, Christi *sanguine* et *sanctificatione* purgari, non intelligit *meritum* Christi in genere, sed per *baptismum* adplicari solitum, imo ipsum *baptismum*, quo *aqua*, h. e. Christi *sanguine*, sanctificantur credentes. Conf. etiam quae ep. 52. ad Antonianum habentur p. 72. Dallaeus, haec verba citans, semper pro *sanctificatione* habet *satisfactione*; imprudenti errore, cum nulla sit varians lectio; unde est quod in verum loci sensum penetrare non potuerit. *Baptismus* vero intelligi, ex iis quoque patet, quae mox subjungit, *quia sicut lavacro aquae salutaris gehennae ignis exstinguitur, ita etc.* Ex quo certum mihi videtur, locum de *adplicatione* meriti Christi capiendum esse, cum *baptismus* nullo alio sensu peccata dici queat *ablucere*, vel ipsis Catholico Romanis consentientibus. Illud itaque in Cypriano, et aliis Patribus, culpandum est, quod, sicut *baptismo* nimiam virtutem, ita et eleemosynis, aliisque charitatis operibus, nimium adtribuerint. Quod de baptismo ex sequente tractatione clarum fiet, de charitatis vero operibus ex hoc ipso Cypriani libro elucescit. Videntur Veteres illis operibus illud tribuisse, ut ad Dei clementiam excitandam aliquid contulerint, et momenti quid addiderint, non ex merito de condigno, aut rigore justitiae, sed ex sola Dei benignitate, qua illis operibus aliquid tribui voluit. Quae genuina eorum fuit opinio. De quo postea suo loco, ubi de *Disciplina Ecclesiastica*.

§. XXXII. Eodem modo alia quoque explicanda sunt loca, quibus Deo *satisfieri* dicitur per poenitentiae et charitatis opera, uti a Dallaeo satis est evictum. Proferam unum
alte-

alterumve tantum locum, quo *martyrio et Martyribus* praerogativa expungendi peccata conceditur. Cyprian. ep. 8. ad *Martyr. et Confess.* dicit, *sanguine martyrum sopiri flammam, et ignes, gehennae, glorioso cruore: et mox; pretiosa haec mors est, quae emit immortalitatem pretio sui sanguinis, quae accepit coronam de consummatione virtutis.* Ex quibus, si vel ea premantur, nihil aliud colligitur, quam, sicut inter *pretium et mercedem*, ita inter pietatis et charitatis demonstrationem ac praemium, *proportionem* observari, ita ut, qui multum laboravit, majore coronetur praemio: quo clare tendit, quod, eos *coronam accipere* dicit de *consummatione virtutis.* Ad vivum itaque non sunt refecandae phrasae, cum stilus sit hyperbolicus, et Christi meritis alias, contra Veterum mentem, aperte contradiceretur: addit utique Cyprianus, *Christum, qui pro nobis mortem semel vicit, semper vincere in nobis.* Nec insolita est isto sensu *pretii* notio, cum ipsa catechumeni poenitentia ejusmodi adpellatur *pretium* a Tertull., et *charitas* ab aliis, uti notum est: eo autem nomine venit, quia a nobis aliquid praestandum est, antequam consequamur praemium, non quia *aequale* est, et meritum ex condigno. Interea negari nequit, Veteres hic modum non tenuisse, nimium quoque operibus charitatis, in specie *martyrio*, adscripsisse, ansamque praebuisse opinionis de *meritis*, propriè dictis, quae postea invaluit.

§. XXXIII. Utique eos de Martyrum meritis jam nimis magnifice locutos esse, et opinatos, aliunde quoque patet. 1. Martyrium cum baptismo compararunt, quin praetulerunt: supplere dixerunt baptismi vicem, vel, si quis jam baptizatus sit, ejus baptismum consummare, et veniam peccatorum, post admissorum, conferre; sed eo, quo modo dixi, sensu. Tertull. de bapt. c. 16. *hic est baptismus, qui lavacrum et non acceptum repraesentat, et perditum reddit.* Vid. et de martyrii baptismo praeferendo lavacro aquae, et eo efficaciore. Origen. Hom. VII. in *librum Judicum*; ut et de modis remissionis peccatorum per baptismum, martyrium,

eleemosynam, caritatem, poenitentiae dolores, hom. II. ad Levit. Addatur Cyprian. de exhortat. martyrii. 2. Martyrum quasi merita crediderunt jam et ad alios redundare, ita ut Deus Martyrum intercessionibus plus tribuat, quam aliorum sanctorum. Origen. in exhort. martyr. §. 30. propria peccata non tantum censuit expiari per martyrium, uti per baptismum, sed et fructum pervenire ad alios in remissionem peccatorum, sicut olim sacrificia, a sacerdotibus oblata. Quae viam ad merita sanctorum pro aliis straverunt. Vid. et §. 50. et hom. X. ad Numer: sic et Cyprian. de Lapsis, credimus, inquit, quidem posse apud Judicem plurimum martyrum merita, et opera justorum: sed cum judicii dies venerit etc., negat tamen, usque ad veniam peccatis concedendam extendi. Tertullianus de Pudicitia c. 22. martyrii hanc praerogativam diserte rejecit et refutavit, sufficiat, inter alia inquit, martyri propria delicta purgasse. Ingrati et superbi est, in alios quoque spargere, quod pro magno fuerit consecutus. Quis alienam mortem sua solvit, nisi solus Dei Filius? etc. Ceterum legi hac de materia meretur Dodwell. Diss. Cyprian. XIIII^a

§. XXXIV. Quamvis quae in medium adtuli obscurare aliquatenus videantur satisfactionem Christi, et gratiam justificantem, observari tamen velim, eosdem Veteres Christi merita, et gratiam Dei, in remittendis peccatis, ac vita aeterna danda, multis modis commendasse, et urfisse. 1. Quo egregia Cypriani effata clare tendunt, quorum aliqua proferam. Ep. 27. ad Laps. laudat eos, qui in Ecclesia semper gloriose et granditer operati sunt, et opus suum nunquam Domino imputarunt, scientes, illum dixisse, et, cum haec omnia feceritis, dicite, servi supervacui sumus. Ep. 77. ad Nemesian., et ceteros in metallo constitutos, dicitur, Deus retributione bonitatis ac pietatis paternae remunerans in nobis, quicquid ipse praestitit, et honorans, quod ipse perfecit; addit mox, martyres accepturos majorem passionibus omnibus et conflictationibus claritatem; quo refert Apost. locum Rom. VIII. Ep. 63.

ad Caecilium profitetur, *fide nos justificari ad exemplum Abrahae*. Ex quibus sponte sua elucescit, quo sensu dixerit, de Orat. Domin., *Deum in die iudicii praemium pro operibus et elemosynis redditurum* etc. scilicet, ut *proportionem*, non aequalitatem et merita, proprie dicta, indicaret. 2. Loca ante citata clare evincunt, Christum peccata expiasse, et *immortalitatem* acquisivisse, quod cum meritis nostris conciliari nequit, si vox vera sua emphasi intelligatur. 3. Testim. l. III. c. 100. e claris Script. S. locis demonstrat, *gratiam Dei gratuitam esse debere*; sicut c. 4. dixerat, in nullo gloriantur, quando nostrum nihil est. et c. 51. neminem in opere suo extolli debere. Unde explicandum est, quod de Orat. Domin. dicit, cito orationes ad Deum adscendunt, quas ad Deum merita nostri operis inponunt. Vult enim tantum opera cum precibus conjuncta, non acsi propria virtute sua, sine gratia, mereantur exauditionem, sed quatenus sine illis preces sint steriles, nec audiantur a Deo: sicut ex anteced. et conseq. elucet, nec non ex usu vocis *meriti* apud Veteres confirmatur: *mereri* enim ipsis est consequi, et id omne habere, quod ad petitionem inpetrandam est necessarium.

§. XXXV. 4. Denique et illud demonstrat, Veteres nullas, proprie dictas, expiationes peccatorum, et satisfactiones, statuuisse, quod hujus vitae mala pro poenis, proprie dictis, non habuerint, et post hanc vitam nullas *purgatorii* admiserint. De quo cum Dallaeus fusius egerit, uno alterove contentus ero testimonio. Minutius Felix in Octavio: quod corporis humana vitia sentimus et patimur, non est poena, militia est; mox, Deum in adversis unumquemque explorare, et examinare ingenium singulorum periculis pensitando. Itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus, arguimur. Mortem temporalem non esse poenam, sed remedium, quo peccatum penitus extirpatur, disputat Methodius contra Origen. apud Epiphan. haeref. 64. Vid. Method. in convivio virginum Orat. IX., et de Resurrectione. Denique Cyprian.

de mortalitate mortem ubique repraesentat, tanquam quae piis et credentibus pacem adfert et refrigerium, peccatoribus vero poenam, ne minima *purgatorii* facta mentione, quin ei contradicens, cum duos tantum agnoscat status, ad *refrigerium*, inquit, *justi* vocantur, ad *judicium* rapiuntur *injusti*, datur *velocius* tutela *fidelibus*, *perfidis* poena. Negat quoque in Ep. 52. ad Antonianum diserte, *exomologesin* et *confessionem* fieri apud *inferos*: ex quo, poenitentes esse ante mortem adsumendos, colligit.

§. XXXVI. Exstat tamen singularis in eadem Ep. ad Antonianum locus, qui, si *purgatorio* proprie sic adpellato, uti postea introductum est, non faveat, simile aliquid statuere videtur. De quo mentem distinctius explicabo. In eo ibi est Cyprianus, ut, gravibus peccatoribus, *adulteris*, ex. gr. et *lapsis* ad idololatriam, poenitentibus, et, ut loqui solebant, *fatist* facientibus, non esse veniam ab Ecclesia denegandam, demonstret. Cui rei cum ob stare videatur, quod, venia ejusmodi concessa peccatoribus, licentia peccandi augeretur, Cyprianus illud consequens negat, et ex ingente discrimine, quod inter eos, ac virgines et martyres, superest, confirmat, his usus verbis: *aliud est ad veniam stare, aliud ad gloriam pervenire, aliud, missum in carcerem, non exire inde, donec solvat novissimum quadrantem; aliud, statim fidei et virtutis accipere mercedem, aliud, pro peccatis longo dolore cruciatuum emundari, et purgari diu igne, aliud, peccata omnia passione purgasse; aliud denique diu pendere in diem judicii ad sententiam Domini, aliud statim a Domino coronari.* Purgatorium, eo nomine apud Latinos insigniri solitum, quod ante fin. fec. VI^{ti} apud eos ignotum fuit, hic non intendi, ex eo, quod diu post demum in lucem prodierit, non tantum, sed et aliunde, mihi videtur manifestum, cum quod confessioni, seu poenitentiae, in ipsa hac ep. neget esse locum, tum de lapsis jam poenitentibus ab Ecclesia admittendis loquatur, qui remissionem, Ecclesiae reconciliati, itaque jam consecuti erant, nec poenas denuo necesse habebant luere.

Dallaeus.

Dallaëus, post alios, de *poen. et satisfact.* l. IV. c. 10. agi contendit de poenitentiae doloribus et cruciatibus, quos peccatores, antequam ad communionem Ecclesiae admitti poterant, subire debebant; a quibus martyres et virgines sunt immunes. Cui opinioni favet quidem scopus et nexus, etiam phrasis, *stare ad veniam*, sed obstat a. aliarum phrasium insolentia de poenitentiae statu b. inprimis vocula *statim* de virginum et martyrum coronatione, quae poenitentibus id non contingere innuit, quo ad statum post mortem ducimur. Quo et illud c. facit, quod *pendere ad diem iudicii*, statui post mortem unice conveniat.

§. XXXVII. Aliorum fert opinio, de cruciatibus castigatoriis et purgatoriis post mortem quidem agi, sed digitum ad ignem ultimi iudicii, quem transire debent peccatores, secundum Veterum nonnullorum sententiam, intendi. Invaluisse illam opinionem inter Veteres non nego; de quo vid. Potterus ad Clem. Alex. Strom. VI. Spencer. ad Origen. contra Cels., et Huet. in Origen. Quid? quod, ut putatur, Tertull. de Anima c. 35, et 58. eo referat dictum Christi Matt. V. de *ultimo quadrante*. Quod mihi secus videtur, cum de peccatoribus, et non de fidelibus, agat, qui in anima puniuntur, ante resurrectionem, ob ea peccata, quae sociata carne, ut loquitur, sunt commissa; sed obstat 1. quod nihil simile reperiatur apud Cyprian. 2. imo discrete neget, *confessionem* locum habere apud Inferos. 3. locum Matt. V. de fidelibus in hac vita castigandis interpretetur Tert. III. c. 57. Denique 4. lapsi poenitentes, Ecclesiae reconciliati, de quibus solis agit, tale quid prae reliquis fidelibus, non lapsis, pati necesse non habeant. Videtur itaque mihi, ut mentem paucis explicem, Cyprianus duo extrema oratorio exaggerare stilo, statum scilicet *miserum* poenitentium, antequam recipiantur ab Ecclesia, et *dubium* adhuc post eam admissionem, et ab altera parte gloriosam virginum et martyrum conditionem, qua ab omnibus illis poenitentiae cruciatibus non tantum liberi sunt, sed et.

prae aliis multas habent praerogativas, dum mox ad gloriam admittebantur, et a peccatis per martyrium liberabantur. Poenitentes ad *veniam* stabant, eam ab Ecclesia implorantes, sed *hi* sine illa gloriam consequiebantur: *illi* gravissimis saepe malis castigatoriis in hac vita affligebantur, quo dictum Christi Matt. V. retulit, ut modo notavi, Cyprianus, sed *hi* ab illis non tantum liberi erant, verum etiam post mortem mox fidei mercede fruebantur: *illi* diuturnum *poenitentiae* dolorem pati debebant, sed *hi* sola morte omnia expiaverant: dolore cruciatuum emundari, et igne purgari, ad dolores poenitentiae spectare, recte a Dallaeo et aliis probatum est. Denique *illi* de iudicio divino futuro incerti erant, *hi* contra mox coronati. Etsi enim ad Ecclesiae communionem essent admissi *poenitentes*, iudicium Ecclesiae semper non erat ratum apud Dominum, sed ultimo illo die *emendabatur* subinde, ut Cyprian. *ibid.*, qui, ipsas martyrum intercessionem ipsis ultimo die usui futuras, diserte tradit, in lib. de *Lapsis*.

§. XXXVIII. Gratiam *sanctificantem*, de qua differendum ex mente Veterum restat, probe quidem agnoverunt, eique bona opera adscripserunt, tanquam causae supremae efficienti, ut, testimoniis ex Cypriano prolatis, abunde demonstravit Vossius hist. Pelag. l. III. p. I. nonnulla etiam modo produxi; quibus addo Gregor. Neo-Caesar. in Orat. ad Origen. p. 68. qui ipsis verbis declarat, *Deum homini inspirare virtutem, cum sit ineptus et indignus*, etsi amare possit virtutem. Admittit quoque Origenes in hominis conversione gratiam internam auxiliarem, sed salva libertate, contra Cell. l. VI. p. 276. requirit in homine, si suaviora gratia effectu non sit catura, ut se suadenti morigerum praebeat *ibid.* p. 315. Sic et l. VII. p. 355. adserit, Christum inter homines versantem adtraxisse sua vi divina, *quotquot invenerit sese ad bene vivendum inclinantes*. Urget quoque liberum arbitrium causam boni in comm. ad Matth. p. 214. sed oppositè ad *ἡν φύσιν naturam*. Quo sensu etiam negat, hominem

minem nasci ad interitum aut salutem, ita ut alii natura mali, alii natura boni, sint, contra Cels. l. V. p. 271. Derivat etiam praedestinationem ex praescientia Dei ibid. l. VII. p. 362. sed fusius et perspicue mentem de gratia et libero arbitrio exposuit in *Philocal.* cap. XXI. quod totum legendum est. Cujus disputationis conclusio his notabilibus verbis comprehensa est in fine cap. *neque libertas nostra sine scientia Dei, neque scientia Dei nos proficere cogit, nisi ad bonum ipsi aliquid conferamus, cum neque libertas nostra sine scientia Dei, et abusu dignitatis arbitrii nostri, faciat, ut aliquis in honorem vel in ignominiam sit; nec sola Dei voluntas in honorem, vel ignominiam, quenquam faciat, nisi materiem quandam differentiae habeat nostram voluntatem, quae in deteriora vel meliora propendeat.*

§. XXXIX. Ceterum de gratia regenerante, et viribus liberi arbitrii, Pelagianis nondum litigantibus, securius loquebantur, secundum August. contra Julian. l. I: 2. Illud certum est, eos, cum Gnosticis, et deinde Manichaeis, qui libertatem hominis cum naturali necessitate visi fuerunt commutasse, liberum arbitrium fortiter ubique urfisse: sed et illud notari velim, Veteres per fidem, quam in hominis potestate esse dixerunt, non tam vivificantem, quam theoreticum adsensum, et desiderium intellexisse: cum regenerationem, et desiderii, ac propositi, executionem, a baptis-
mi virtute derivarent. Quo sensu videtur capitulum Cypriani 52. Testim. l. III. capiendum, quod habet, *credendi vel non credendi libertatem in arbitrio esse positam.* Denique ad doctrinam euangelicam de gratia justificante et sanctificante obscurandam, haud parum tribuerunt opiniones Veterum dominantes de externis Ecclesiae ritibus, cum ea gratia connexis, ita ut communio cum vera Ecclesia, ejusque sacris, remissionem peccatorum, et Spiritus S. gratiam, adferat. Veterum hypotheses, in specie Cypriani, de Ecclesiae forma et essentia, in externa unione sita, ejusque unionis necessitate ad salutem, in libris Diff. S. jam in lucem produ-

duxi, sed, quod ibi intactum reliqui, de *gratia* Dei cum illa cohaerente, sive de bonis spiritualibus, per externa Ecclesiae sacra, seu sacramenta, conferri solitis in credentes, differam in seq., ubi de sacramentorum vera natura, conspectu, et efficacia, ex Veterum sententia, erit, pro more, agendum, in capite de *Cultu* religioso; qui secundam partem essentialem Ecclesiae constituit, cujus tractationem adgredior, eodem, ut antea, observato ordine, quo de objecto, partibus, et circumstantiis cultus agitur.

CULTUS

§. XL. *Objecti* cultus respectu, res eodem adhuc in statu mansit. In solius Dei adoratione et invocatione et verbis et factis continuarunt quidem Christiani, sed et in sanctis et martyribus nimio prosequendis honore, et crucis signo nimium tribuendo, adeo ut ad superstitiosum cultum, qui postea in Ecclesiam irrepit, viam magis magisque straverint. Testati sunt et hoc seculo, uti superiore, una ore, se solum Deum, nihilque praeter ipsum, colere et adorare, Cyprian. ep. 56. ad Thiburitan. inpenso dictum Danielis laudat, *nihil colo ego, nisi Dominum Deum meum, qui condidit coelum et terram*. Pluribus quoque Script. S. testimoniis demonstrat, in *exhortat. martyrii*, Deum solum esse adorandum, sic et ad Demetrian. dicit, *Deum unum esse omnibus, et unum colendum ab omnibus, et rogandum*. Dionys. Alex. apud Euf. H. VII: II. narrat, se, ab AEmiliano persecutore rogatum, professum esse, *se illum, qui solus est Deus, neque ullum alium, praeter hunc, adorare*, addit, *proprium id esse Christianis*: quod ibid. saepe repetit. Exstant similia martyrum testimonia plura in act. sincer. mart. Ruinarti: ex. gr. in actis Fructuosi et Augurii, ille dixit, *ego Deum unum colo, qui fecit coelum et terram*; hic, seu Augurius, diaconus, *ego Deum omnipotentem colo*. Eulogius vero diaconus rogatus, *num quid et ne Fructuosum coleret?* respondit,

ego

ego Fructuosum non colo, sed ipsum colo, quem et Fructuosus. Admiserunt adhuc eadem ratiocinia, ad sec. II. producta, quibus eadem thesis confirmatur. Sed res est testatissima, nec ei necesse est inmorari.

§. XLI. Martyres quidem, ut ad magis singularia veniam, religiose non sunt culti, attamen nimio adfecti honore, qui deinceps supersticiosum cultum peperit religiosum. Cujus duo proferam specimina, hoc seculo maxime orta. Prius est, quod eorum intercessionibus nimium tribuerint, cum, quod indulgentias eos in Ecclesia dare posse crediderint, tum, quod pro aliis, sua intercessione, multum apud ipsum Deum valere, censiti fuerint. *Indulgentiam* quidem suis meritis et satisfactionibus, aliis adplicitis, non dispensarunt; uti postea, superstitione crescente, factum est, sed, *intercessionibus et commendationibus* apud Episcopum et plebem, id facere coeperunt: uti sequentia evincunt. 1. Cyprianus nimiae huic confessorum licentiae, in lapsis commendandis, manifeste contradicit, tanquam jam ingruenti, ep. 22. ad *clerum Romae consistentem*: quod utique non fecisset, si eorum merita fuissent lapsis inputata. 2. In specie reprehendit, quod *mandent nomine suo pacem dari, ac peccata remitti*; cum id in nomine Patris, Filii et Spiritus S. tantum fieri possit. Accedit 3. adpellari tantum martyrum *petitiones, desideria*, quibus veniam lapsis dari petebant, vel inperabant: uti est ep. 10. ad *matyr. et confess.* Attamen hisce intercessionibus nimium fuisse datum, sequentia facile demonstrant. 1. *Petitiones et intercessiones eorum consideratae fuerunt, tanquam ab amicis Domini, et cum illo judicaturis, profectae*, ep. 10., adeoque quae lapsis quasi veniam inpetrabant, ac peccata remittebant, ep. 20. Celerini ad Lucianum: ubi et haec occurrunt verba, *sed quatenus per vestras sanctas orationes et petitiones, in quas nos fidimus, quoniam estis amici Dei, sed et testes Christi, quod omnia indulgeatis.* 2. Eoufque porro jam creverat eorum autoritas, ut in nomine suo peccata remittant, et Episcopis mandent, ut lapsos recipi-

ant, nulla licet poenitentiae lege observata. De qua temeritate conquestus est Cyprian. ep. 22. vid. et ep. 21. 3. Adscripserunt quoque, quod hoc tempore novum erat, martyrum intercessionibus nimium apud ipsum Deum. Sic ipse Cyprian. in lib. de Lapsis: *credimus quidem posse apud Iudicem plurimum martyrum merita, et opera justorum etc.* De quo supra §. XXXI. plura dixi. Addo, intercessionibus martyrum jam adeo fidisse multos, ut pacem, ab Ipsis datam, pro ipsa habuerint remissione divina, quam itaque Episcopi sine examine admittere debebant, poenitentiae licet legibus non observatis. Quam temeritatem memorat, simul damnat, Cyprian. ep. 29 et 30. 4. Martyrum et virginum intercessionibus sese in hac vita, quod etiam novi quid erat, jam commendarunt, ut in coelis pro se orarent. Preces quidem ad eos, jam in coelum adsumptos, nondum direxerunt, sed, antequam eo venissent, orarunt, ut sui essent memores, cum ad Deum venerint. Sic Epist. 57. ad Cornelium, in fin. *memores nostri invicem simus*, inquit Cyprian., *concordes atque unanimes utrobique pro nobis semper oremus, et si quis istinc nostrum prior divinae dignationis celeritate praeceperit, perseveret apud Dominum nostra dilectio pro fratribus et sororibus nostris, apud misericordiam Patris non cesset oratio.* Quorum sensus est, eum, qui prior coronatur, non debere ab oratione pro vivis cessare, secus ac Fellus ad Cypr. opinatur, qui de eo, qui in vivis manet superstes, intelligit, acsi is in precatione pergere deberet: quod a sensu loci omnino abhorret: sermo enim de eo est, qui prior praeceperit, et de oratione non cessatura admonet, ubi videri posset locum non habitura, nimirum in coelis. De Virginibus, quibus se commendat Cyprianus, egregius exstat locus in lib. de habitu virginum, fin., *tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari*, non per martyrium, ut Fellus, et novissime Balusius, accepit, sed per coronam coelestem; martyrii enim hic nulla fit mentio: virgines vero aequae ac martyres censebantur ad proxima-

mam

mam Dei communionem in coelo admitti. Quo eodem sensu dixit autor *de laude martyrii*, fin. *si volueritis nostri memores esse, cum in vobis Dominus martyrium coeperit honorare*. Ceterum de Theodosia virgine, ad victos accedente, ut eos rogaret, ut, cum ad Deum pervenerint, sui memores essent, refert Euf. de Martyr. Palaeft. c. 7. Sic cum Fructuoso erat fraternitas refrigerantes et rogantes, ut illos in mente haberet. Felix quoque eum rogavit, *ut sui memor esset*: respondit Fructuosus, *in mente me habere necesse est Ecclesiam Catholicam ab Oriente usque in Occidente diffusam*. Denique, Sanctos *pro vivis orare* non esse incongruum, dixit quoque Origen. ad Cant. Salomonis, Oper. tom. III. p. 75.

§. XLII. Alterum, quod, etsi adhuc innocuum, viam ad preces ad defunctos stravit, suppeditant commemorationes martyrum anniversariae: quarum notitiam aliquam sec. praecedente dedi. Nunc testimoniis hujus sec. contentus ero. Cyprianus ep. 34. de Celerino Lectore ordinato: *sacrificia pro iis, martyribus, semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones et dies anniversaria commemoratione celebramus*. Ep. 37. ad Clerum jubet, *ut dies eorum, quibus excederent confessores in carcere, adnotarent, ut commemorationes eorum, inter memorias martyrum, celebrentur*; quod mox dicitur, *celebrari oblationes et sacrificia ob commemorationes eorum*. Ex quibus locis 1. illud clarissimum est, martyres illis in solennitatibus non fuisse adoratos, aut invocatos religiose, nec etiam sacrificia iis oblata: erant enim commemorationes tantum martyrum, et sacrificia *pro ipsis*, non vero *ipsis*, ad eos colendos 2. solennitates eorum dierum in celebrationibus martyrum, et precibus, ac eucharistiae celebratione, praecipue fitas fuisse: prius enim ipsum commemorationis nomen indicat, et posterius ex *sacrificii* ac *oblationis* voce colligitur, quippe quae et preces, et eucharistiam denotat: nec tamen eucharistiae explicita hoc sec. occurrit mentio. Tert. de coron. milit. c. 3. *memorat obla-*

diones, quae pro iis, vel eorum nomine, fieri solebant *die annua*; quae fuerunt donaria, ex quibus partim conficiebatur eucharistia, partim pauperes sublevabantur. Sed sec. IV. eucharistiae disertam fit mentio, in Orat. Constant. M. ad S. coetum c. 12. et Basil. M. ep. ad Caesariam Patriciam de *communione*. Plura de ritibus in hac solennitate usitatis colligi ex Cypriano nequeunt. Num acta martyrum fuerint praelecta, et sermones in eorum laudes habiti, non constat. Prima horum actuum mentio fit in can. 50. Concil. Carthag. sec. V. init. Sed antiquiorem fuisse morem acta martyrum conscribendi, ex actis Polycarpi, Perpetuae, et Felicitatis, aliorumque, de quibus Tertull. agit, constat. Addatur Pontius in vita Cypriani, et quod catalogus Pontif. Roman. tradit de Fabiano, Ep. Roman., eum sub initiis Decii instituisse *notarios*, qui *acta colligerent*. Interea inter ritus usitatos occurrunt hymni, et cantica, apud Const. M. in Orat. cit., quibus et martyres videntur celebrati, et laudes Deo cantatae. *Luminum* praeterea fit mentio, tunc accendi solitorum, ut illi, qui Deo ad sepulchra martyrum supplicabant, illuminarentur. Solebant enim nocte, quae solennia illa praecedebat, eo venire, et Deum hymnis ac precibus colere. De quibus vigiliis postea suo loco. Hic notetur, *pervigilias* martyrum jam ante sec. IV^{um} in usu fuisse, teste mentione *luminum*. Quod Concil. Eliberitani in Hispania, in init. istius sec., Canon. 35^{tus} innuit, qui habet: *placuit prohiberi, ne foeminae in coemiterio pervigilent, eo quod saepe sub obtentu orationis latenter scelera committant*. Quid? quod eo tempore *de die* jam coeperint in coemiteriis accendi *cerei*; cum eam consuetudinem prohibeat idem concilium can. 34. de quo postea plura. Illud ex Orat. Constant. M. addatur, *sobria convivium* in martyrum honorem fuisse habita. Patet, ut concludam, ex dictis, rem hanc jam in superstitionem coepisse vergere; adeo ut, progressu temporis, martyrum, et dein sanctorum, invocationes inde fuerint ortae.

§. XLIII. Idem obtinet in signo *crucis* transitorio, quod sicut antea, uti suo loco vidimus, ita et nunc maxime invaluit. Cruces Christianos *non colere*, declarat quidem Octavius apud Min. Fel., sed signo crucis in omnibus fere actionibus ac casibus *frontem terere*, quae Tert. phrasis est, solebant. Cyprian. *de Laps.* init. *frons cum signo Dei pura Diaboli coronam ferre non potuit.* Sic de Unit. *Eccles.* Uzzi-
as, lepra percussus, ea parte corporis dicitur notatus, ubi *signantur*, qui Dominum promerentur. Denique Testim. l. II. c. 22. probat, in signo crucis Domini salutem esse omnibus, qui in frontibus notentur. Quae, nimiam virtutem crucis signo in fronte fuisse jam adscriptam, haud obscure significant. Quo etiam pertinet, quod in periculis *se munire* fuerint soliti signo crucis, ut ex Hippolyti fragmento oper. p. 284. ed. Fabric., si sit genuinum, patet. De signo crucis inter ritus baptismales postea. Attamen nulla adhuc leguntur *simulacra* crucis facta: uti postea sec. IV. et deinceps obtinuit.

§. XLIV. *Partes cultus publici, sive reales*, quae *lectionem* Script. S., ejusque interpretationem, seu homilias, comprehendunt, et preces ac hymnos, sive *rituales*, sacramenta scilicet et jejunia, antequam enarrem, duo tractabo quaesita generalia, ad linguam, et formulas, sic dictas, liturgicas, pertinentia. Prius est, num lingua vernacula fuerint sacra peracta, an ignota, uti diu post demum invaluit? Prius obtinuisse ipsa rei natura, et sacri cultus scopus, non tantum, ut facile cernitur, si certa testimonia, quae nulla sunt, contrarium non doceant, evincit, sed dispersa loca extra dubium collocant. Origen. contra Cels. l. VIII. p. 402. *singulos testatur Deum propria lingua precari, Graecos Graeca, et Latinos Latina.* Pueros, et quosunque alios illiteratos, scripturae praelectionem recte intellexisse, constanter tradunt Veteres. Cyprian. ep. 34. de Celerino L. ctore ordinato, *nihil esse*, inquit, *in quo magis confessor fratribus profit, quam ut, dum evangelica lectio de ore ejus*

auditur, Lectoris fidem quisquis audierit imitetur. Vid. et ep. 33. de Aurelio Lectore. De Antonio puero narrat autor ejus vitae inter opera Athanas. t. II., eum, in Ecclesiam ductum a Parentibus, *lectioni fuisse intentum, et utilitatem ex Script. S. hausitam retinuisse*: intellexit autem Aegyptiace tantum, ut ex eodem libro patet. Sed nimis clarum hoc est, quam ut uberiore indigeat demonstratione.

§. XLV. Ad alterum quaesitum, num ad certas *formulas* preces publicae fuerint fusae, et *sacramenta* administrata? cum aliqua distinctione respondendum est, et certa ab incertis separanda. 1. Negandum non est, nonnullas voces solennes in cultu publico, sive precibus, hymnis, et sacramentis, locum jam habuisse, Origen. hom. XI. in Jerem. *frequenter in oratione dicimus, da Omnipotens, da nobis partem cum Prophetis, da cum Apostolis Christi tui, tribue ut inveniamur ad vestigia Unigeniti tui.* Sic et sacerdos ante orationem (scilicet quae sanctificationi sacramenti praemittebatur,) verba sunt Cypriani *de oratione, praefatione praemissa parat fratrum mentes, dicendo, sursum corda, ut, dum respondet plebs, habemus ad Dominum, admoneatur etc.* Videntur quoque solenni formula usi in renunciando Satanae et mundo: de quo egi in superioribus. Baptizandi quoque formula, *in nomine Patris, Filii, et Spiritus S.*, uti constat, usitata fuit, sic et minister Ecclesiae, panem et vinum communicantibus tradens, dicebat, *corpus Christi, sanguis Christi*, et populus respondebat *Amen*; ut ex Epist. Cornelii ad Fabianum apud Euf. H. VI: 43. patet. *Amen* etiam respondit populus, cum sacerdos *panem et vinum* prece consecrabat. Just. M. apol. II. §. 85. Dionys. Alex. in epist. apud Euf. H. VII: 9. Quod Tertull. de Spectac. c. 25. adpellat, *amen in sanctum proferre*: ubi et *eis dicentes in secula* inter solennes voces refert, quibus, ut videtur, preces in celebratione eucharistiae clauderantur. 2. In confessione fidei vix dubium est, quin certae voces in usu fuerint, licet per omnes Ecclesias non semper eadem. De quo
supra,

Supra, ubi de symbolis, egi. *Usitata et legitima verba interrogationis* apud Firmilian. ep. 75. ad Cyprian. ad symboli Apostolici articulos referenda sunt, et solitas interrogationes alias.

§. XLVI. 3. Recitata quoque fuit *oratio Dominica* in sacrorum administratione, et fidelibus in frequente usu. Tert. *de orat.* adpellat *legitimam et ordinariam* orationem, quam, instar fundamenti, dicit, reliquis precibus esse *praemittendam*. Patet etiam ex Cyprian. *de orat.*, eam pro summe *sancta, et efficace*, fuisse habitam, simul pro *forma* precum a fidelibus probe observanda. Denique 4. et illud admitendum est, nonnullos *hymnos* fuisse usitados, quos ad formulam cantabant, sive a divinitus inspiratis, sive ab Ecclesiasticis viris ex ingenio, compositos. Paulus utique Samosatensis a Patribus Antiochenis acriter perstringitur, quod *Psalmos, in honorem Domini Jesu cani solitos, quasi novellos, et a recentioribus hominibus factos, aboleverit*. Euf. H. VII: 30. Quales jam ab initio in usu fuisse, antiquus testatur autor apud Euf. H. V: 28. Sic et Nepos Aegyptius a Dionys. Alex. ibid. VII: 24. *ob Psalmorum cantus multiplices*, ab ipso concinnatos, laudatur: quos plerisque in usu fuisse ibid. additur.

§. XLVII. Haec licet concedenda sint, incertum nihilominus manet, num *formulae liturgicae*, sic proprie dictae, *Quaestiones solidae* quales postea introductae sunt, in sacrorum administratione fuerint in usu? Supra utique prolata ad liturgiam ordinandam, et formulis Ecclesiasticis adstringendam, nondum sufficiunt. Cum enim aliae preces, praeter orationem Dominicam, fusae fuerint, et plura *ad sacra celebranda peracta*, eane *formulis* fuerint adligata, mihi non liquet, nec videtur probabile. Utique. 1. nusquam ejus rei facta est mentio, ad formulas, in fidei demonstratione contra haereticos et alios, non provocatur; nec libri ejusmodi usquam memorantur, nequidem in persecutionibus, quando omne genus libri conquirebantur. Sola tamen traditione ejusmodi *for-*

mulae, quippe plures, et prolixae, conservari non poterant. Denique cum Paulus Samosat. *hymnos* aboleverit, alii quid in confessione fidei mutaverint, nemo liturgiae violatae reus fuit actus. 2. Supra quoque suo loco ex Tert. observavi, in precando, ac canendo, magna libertate fuisse usos Christianos in coetu publico. Imo sec. IV. integrum adhuc aliquandiu fuit Praesidibus Ecclesiae, *precibus* uti, quas vellent, modo eas *cum instructioribus fratribus* prius contulissent, ut habet can. 23^{tius}, concil. Carthag. III. de quo postea. Memorat quidem Origen. cont. Cels. l. VI. p. 302. *preces προσευχάς* iussas et imperatas, quibus, si veri utantur Christiani, a daemonum insultibus dicuntur immunes: sed hoc nihil ad formulas liturgicas, cum preces privatae sint, in specie, quibus daemones putabantur abigi. Possunt quoque in genere preces intelligi, ad quas fundendas praeceptum Christi habere censebantur, etiam in specie oratio Dominica, eximie sic adpellari solita. Majoris videtur, quod Firmilian. ep. 75. ad Cyprian. sacrificium offerre dicat, cum *sacramento solitae praedicationis*; sed locus est obscurus, nec constantis lectionis; posset quoque *precationis* legi, et oratio intelligi *dominica*; sicut Cyprian. de orat. adpellat *orationis dominicae sacramenta*. Sed *praedicationis solitae* nomine insignita censeferi potest historiae institutionis eucharistiae commemoratio, Gr. *ἀναμνησις*, quae editoris Oxoniensis est cogitatio: quae admissa, historiam illam ex Script. fuisse praelectam, tantum demonstraret. Sed concedi posset, in hac illave Ecclesia forte *certum officium* in usu fuisse: sicut de Neocaesarensi, a Gregorio fundata, innuere videtur Basil. M. de Spir. S. c. 29.

§. XLVIII. *Lectio* in coetu publico, ut in partibus *realibus* ejus describendis inde incipiam, unde cultus initium, sicut antea et post, ita nunc, cum nihil mutationis acciderit, *lectio*, inquam, instituta fuit a *Lectore*, ad eam actionem speciatim ordinato, ita ut Lectorum peculiaris jam obtinuerit

obtinuerit ordo: cujus, ut supra notavi, primus meminit Tertull. Sic et Cyprian. inter Clericos locum dat Lectoribus, et honorificum esse officium declarat. Saturum a se fuisse ordinatum Lectorem tradit Ep. 24. et a se, ac collegis, Aurelium confessorem, Ep. 33. nec non Celerinum, Ep. 34. quem ibi dicit *clero nostro conjunctum, et honorem Ecclesiasticum* accepisse. Habebat autem Lector *stationem* in loco editiore, ex quo facile poterat audiri, sed a *bemate* sanctuarii, sede Episcopi et concionatoris, distincto: adpellat autem Cyprian. ep. 33 et 34. *pulpitum et tribunal* Ecclesiae, simul cum *candelabro*, cui lucerna inponitur, comparat. *Materiam* lectionis praebuerunt libri V. et N. T. Cyprian. ep. 34. adpellat *praecepta et euangelium Domini*. Sed praelegebantur subinde quoque in nonnullis Ecclesiis libri Ecclesiastici; quod de Hermae pastore, et Clementis Romani epist., diserte adfirmat Euf. H. III: 16. et IV: 23. Denique observandum est, inter ritus usitatos, *duorum* existare expressam mentionem apud Cyprian., quorum unus est, Lectionem solitum fuisse lectorem auspicari, cum solenni formula salutatoria; *pax vobis*. Quo Cyprian. ep. cit. respicit, ubi dicit, *lectorem auspicari pacem, dum dedicat*, h. e. inchoat, *lectionem*: alter est, populum, una cum lectore, *stantem* audivisse lectionem: sicut ep. 34., *lectorem ab omni fraternitate circumstante conspici*, dicit.

§. XLIX. Lectionem excipiebat *concio*, ad praelectam pericopam institui solita, etiam homilia, tractatus, sermo, et quae alia sunt nomina, adpellata. Quam habendi jus et officium erat Episcopis proprium, etiam presbyteris, sed non Diaconis, multo minus Laicis, competens. Cyprian. de *Lapsis*, Episcopos, *derelicta cathedra*, rebus sese inmiscere secularibus conqueritur. Permitti tamen illud pro tempore poterat Laicis ab Episcopo: sicut Origeni concessum fuit ab Alexandro Hierosol., et Theoctisto Caesareens., qui sese contra Demetrium Alexandr., illud damnantem, *antiquo more* defenderunt: uti refert Euf. H. VI: 19. Cum

autem tria tantum potuerint proferre exempla, Demetrius inauditum dixerit, rarissimum illud fuisse recte colligitur. Ceterum conciones praecipue vel Scripturae interpretandae, vel doctrinae ac praxi, inservisse, ex Origene et Cypriano liquet. De quo plura ad sec. sequens. De *Precibus*, quae ordine sequi solebant, cum nostrum sec. nihil peculiare sup-
 peditet, uno alterove defungar observato. 1. Fundi sole-
 bant pro omnis generis hominibus, pro *Magistratibus*, ver-
 ba sunt Arnobii adv. Gent. l. IV., *exercitibus, regibus, fa-*
miliaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, et solutis corpo-
rum vinctiōe. 2. Quod in specie pro mortuis addit, illud
 e Cypriano confirmabo, qui *oblationes et sacrificia pro mar-*
tyribus et confessoribus defunctis, ob commemorationes eo-
 rum, memorat Ep. 37. ad Clerum, et 44., ubi tamen illud
 ad anniversarias commemorationes martyrum restringit. Sed
 alibi meminit deprecationum pro omnibus in Ecclesiae com-
 munionem mortuis. Sic Ep. 66. legem memorat Ecclesiae, qua
 pro eo, qui moriens ad tutelam vocaverat Clericum, veti-
 tum fuit offerri, aut sacrificium pro ejus dormitione celebra-
 ri: quod mox nominari in sacerdotum prece apud altare Dei
 adpellatur, ut et deprecationem ejus in Ecclesia frequentari.
 Ex quibus recte colligitur, preces pro martyribus fuisse,
 utique praecipue, gratiarum actiones, solenni die anniver-
 sae commemorationis eorum fundi solitas, sed pro reliquis
 fidelibus *deprecationes*: quod in opinione Veterum de mar-
 tyribus mox in gloriam admissis, sed fidelibus reliquis in
 statu medio degentibus, pro quorum itaque refrigerio, pa-
 ce, et resurrectione orabant, fundatum est. Sed de rationi-
 bus harum precum ad sec. II. plura dixi, et ad seq. dicam.
 Hic adhuc notetur, *oblationes* eorum nomine ad mensam sa-
 cram fuisse adlatas, communionis cum illis testandae gratia.
 De *hymnis* quoque verbo absolvam; duobus defuncturus ob-
 servatis: quorum *unum* est, sacros non tantum Psalmos,
 sed et proprio studio compositos, Veteribus in usu fuisse,
 uti supra notavi. Paulus Samos. a synodo Antiochena ob-
 jurgatur,

jurgatur, quod hymnos, in honorem Christi cani solitos, eliminaverit tanquam *novellos*, et *recentiorum autorum*, Euf. H. V: 30. Nepos, Episcopus Aegypti, a Dionysio Alex. laudatur, ob *Psalms et hymnos* compositos, quibus *multi fratrum hucusque utuntur*, Euf. H. VII: 24. Alterum est, moris fuisse in nonnullis Ecclesiis, ut populus in fine versus se cum praecentore conjunxerit, et clausulam repetierit: quod Gr. ὑπνχεν, et Lat. *succinere* adpellatur. De quo ad sec. sequens.

§. L. Restant partes rituales, *sacramenta et jejunia*. *Baptismi*, a quo, tanquam priore sacramento, incipiam, *Elementum*, uti antea, fuit aqua sine discrimine; quare Cyprianus ubique *aquam* adpellat. Ritus vero, qui in antecedentes, essentielles, et consequentes, recte distinguuntur, iidem fere manserunt, qui sec. praecedente, quare diu non detinebunt. *Antecedentes*, sive aquae et baptizantium sive baptizandorum respectu, fuerunt sequentes. 1. Aqua jam fuit precibus solenniter sanctificata, et consecrata eo scopo, et, uti censebatur, effectu, ut virtus divina cum aqua communicaretur: de quo ex Tert. jam exposui ad sec. praecedens: hic provocasse suffecerit ad Cyprian. ep. 70. ad Januarium, et 74. ad Pompejum. 2. Tingendorum respectu iidem ritus, qui antea, locum habuerunt, tantum accessit exorcismus. *a.* Abrenunciationis diabolo et mundo meminit Cyprian. ep. 7. *seculo renunciaveramus*, inquit, *cum baptizati sumus*. Sic et de Laps. haud una vice. *b.* Adjunctus huic renunciationi jam fuit *exorcismus*; utique inter ritus praecedentes, si ve proxime praecesserint, si ve paulo ante locum tenuerint, quod de exorcismo hujus sec. nequit definiri; occurrit jam *exorcizatio* solennis, qua per preces, ut putabatur, liberabatur catechumenus a potestate Satanae. Qui exorcismus omnino distinguendus est ab energumenorum, seu obsessorum, quod extraordinarium erat in Ecclesia donum, de quo postea. Exorcismum vero baptismalem jam in usu fuisse, quod Dallaeus de cult. relig. I: 13. negavit, non quidem loca a Bellarmino. et

Vicecomite adducta evincunt, ut Dallaeus recte demonstravit, sed alia evidenter comprobant. In concilio illo celeberrimo Carthag., sub Cypriano, Lucius a Sebaſte cenſuit, haereticos *exorcizandos esse et baptizandos*. Sic et Vincentius a Tibur., qui manuum inpositionem addit. Caecilius a Bilita, cum, omnia per mendacium ab haereticis in baptismo fieri, dixisset, addit, *ibi exorcizare daemoniacum, sacramentum interrogare sacrilegum*. Videtur autem hic ritus eo spectasse, ut baptizandus non tantum serio ad poenitentiam, et desiderium gratiae divinae excitaretur, sed et ei significaretur, vel et obſignaretur, se a potestate diaboli per baptismum esse liberandum. Habuerunt enim ritus baptismales hunc in primis scopum, ut *virtutem et salutaria effecta baptismi repraesentent*. Quod Cyprian. ep. 70. ad Magnum de effectu expellendi diaboli diserte docet, cum dicit, *diaboli nequitiam pertinacem usque ad aquam salutarem valere, in baptismo vero omne nequitiae suae virus amittere*: quod mox aliis repetit verbis. Quo etiam facere videtur, quod *exorcistae* peculiarem jam, utique in Ecclesia Romana, ordinem constituerint, teste Cornelio in ep. apud Euf. H. VI: 43. c. Pertinet quoque ad ritus praecedentes solennis fidei confessio, ad singulos symboli publici articulos, per responsionem ad interrogata, edenda: cujus expressa fit mentio apud Cyprianum: sic Ep. 76. ad Magnum sibi objicit, Novatianum eodem symbolo, quo et nos, *baptizare, et in interrogatione baptismi non discrepare*. Ep. 70. ad Januar. *sed et ipsa interrogatio, quae fit in baptismo, testis est veritatis, nam cum dicimus, credis in vitam aeternam etc.* Cum vero eo ipso ad fidem et pietatem sese obſtringebant baptizandi, hinc *sacramentum interrogare* dicitur in Concilio Carthag. Cypriani, cumque formula aliqua uterentur, *usitata et legitima verba interrogationis* adpellantur. Ep. 75. Facit quoque Euf. H. VI: 8. mentionem symboli, quod acceperat catechumenus factus et *lavacro tinctus*.

§. LI. Ad ritus *essentiales* baptismi pertinet *immersio*, et non *aspersio*,

aspersio, nisi in casu necessitatis, et pro semipleno baptismo habita, eaque *trina*, cum solita formula in nomine Patris, Filii et Spiritus S. Vid. Cyprian. Ep. 69. ad *Magnum*, et Cornelius de Novatiano apud Euf. H. VI: 43. *Consequentes* denique inter ritus, praecipuus, et cum baptismo connexus, fuit *confirmatio*, seu *unctio* cum *inpositione manuum*: nondum enim in usu fuit vox *confirmationis*, quae postea demum invaluit, maxime cum novum inde fuit procusum sacramentum. Apud Cyprianum passim vel *unctio*, vel *inpositio manuum*, adpellatur, nonnunquam etiam *sacramentum*: uti a Cyprian. ep. 72. ad Stephanum; *parum est iis manum inponere ad accipiendum Spiritum S., nisi et accipiant baptismum, tunc enim demum plene sanctificari, et esse filii Dei possunt, si sacramento utroque nascantur*. Sic et a Nemesiano Thubun. in concil. Carthag. fiebat haec confirmatio ab Episcopo, qui auctoritatem suam, baptismum, a Presbytero collatum, confirmando, ea ratione manifestabat, praeterea *Spiritum S.* conferre censebatur; ut ex locis citatis patet: quibus addo Ep. 73. ad Jubaian, ubi, cum de inpositione manuum, a Petro et Johanne facta baptizatis a Philippo Act. VIII. locutus fuerat, ita pergit; *quod nunc quoque apud nos geritur, ut, qui in Ecclesia baptizantur, praepositis Ecclesiae offerantur, et per nostram orationem, ac manus inpositionem, Spiritum S. consequantur, et signaculo Domini consummentur*: unde et *σφραγίς* dicta est. Vid. etiam Firmilian. ep. 75. ad Cyprian. nec non Epist. Cornelii apud Euf. H. VI: 43. ubi *σφραγίς* *δυναί* signari ab Episcopo dicitur. Comprehendit hic ritus *unctionem*, *manuum inpositionem*, et *orationem*. *Unctionis* prima mentio est apud Tertull., uti ad sec. praeced. habuimus: sic et Cyprian. ep. 70. ad Januar. *ungi quoque necesse est eum, qui baptizatus est, ut, accepto chrismate, id est unctione, esse unctus Dei, et habere in se gratiam Christi, possit etc.* De manuum inpositione Idem testatur Ep. 72. ad Stephan. et 73. ad Jubaian., ut et Nemesianus, in concil. Carthag. Quem ritum ex Act. VIII. derivarunt, ut ex locis cit. pa-

tet. Denique precatationis mentio fit a Cypr. ep. 70. ad Januar. *sed et, inquit, baptizato quam precem facere potest Ju erdos sacrilegus et peccator.* Vid. etiam ad Jubaian.

§. LII. Controvertitur inter Catholico-Romanos et Reformatos, num confirmatio jam fuerit, vere sic dictum, *sacramentum*, a baptismo distinctum, an nudus ritus baptismo adjunctus, sicut alii plures. Neutrum ex mea opinione verum est. Sacramentum, vero vocis usu, non fuisse, sed baptismi adpendicem, ex Cypriani ac Cornelii testimoniis, modo citatis, clarius est, quam ut in dubium vocari possit. Vid. etiam Dallaeus in lib. de *Confirmatione*. Sed nec ab altera parte nudus fuit ritus, ejusdem naturae, cujus reliquae caerimoniae, verum ritus sacer, et cum gratia spiritali conjunctus, ritus baptismalis peculiari virtute praeditus, ritus denique baptismum quidem comitans, sed simul eum consummans et perficiens, ac gratiae baptismi complementum adferens. Quae sententia his nititur rationibus. 1. Conjungitur cum baptismo instar *sacramenti*; ita ut utroque *sacramento renasci* fuerint dicti, apud Cyprian. l. c. Quod etsi diversa non significet sacramenta, uti recte advertit Dallaeus l. c., ritum tamen illum supra reliquos multum elevat, cum de illis id nusquam dixerit Cyprian., aut aliquis Veterum, simul ad baptismum, qua sacramentum, ex quo nascimur, peculiarem habere relationem evincit. 2. Quod ulterius confirmatur ex eo, quod Spiritus S. donatio ab eo ritu dicatur suspensa, simul ita cum baptismo cohaerere, uti Joh. III. *aqua et Spiritus*: quemadmodum loca citata habent. Vid. ep. 70. ad Januar. et 73. ad Jubaian. ubi hoc ritu dicuntur *accipere Spiritum S.* baptizati, et *signaculo dominico consummari*. Vid. et dictum Nemesiani in concil. Carthag. Imo Cornelius apud Euf. H. VI: 43. *sine eo non conferri spiritum* testatur. Denique 3. Oleum, quo ungebantur, aeque *sanctificabatur*, ac aqua baptismi, adeoque ex opinione Veterum interna praeditum censebatur *virtute*, uti ex sec. IV et V. scriptoribus constat. Sed et huc exi-

mius

mius Cypriani locus in Ep. ad Januar. pertinet, his verbis: porro autem, (locutus modo fuerat de unctione baptismali) *eucharistia est, unde baptizati unguuntur, oleum in altari sanctificatum, sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit, nec Ecclesiam. Unde nec unctio Spiritualis apud haereticos potest esse, quando constet, oleum sanctificari, et eucharistiam fieri, apud eos omnino non posse.* Ex quo loco clare constat, oleum fuisse consecratum non tantum, sed et apud altare in eucharistiae consecratione: quod ex Tertull. quoque illustratur in lib. de orat. fin. *nonne solennior erit statio tua, si et ad aram Dei steteris?* Sed vitiata mihi videtur lectio apud Cyprian., cum sermo alias non cohaereat, et pro *eucharistia* leg. *chrisma*; cum enim dixisset, *chrismate* opus esse ad unctionem peragendam, demonstrare incipit, *chrisma* apud haereticos esse non posse, cum sit *oleum in altari sanctificatum*: porro autem *chrisma est, unde baptizati unguuntur, oleum in altari sanctificatum.* Qua ratione cuncta recte cohaerent. Ceterum Spiritum S., a chrismate et inpositione manuum ubi suspendunt, ordinarium intelligunt medium, quo dari solet, nec qualescunque operationes, sed quibus in sanctitate pergunt, et confirmantur fideles, ad sublimiora quoque opera redduntur apti. De quo postea.

§. LIII. Alios ritus cum monumenta hujus sec. non suppedient, praeter *osculum* recens baptizatis infligi a fidelibus solitum, cujus expressa fit mentio in Epistola 64 Cypriani ad Fidum, ad *Eucharistiam* eodem ordine describendam pergo. *Elementa*, ut antea, fuerunt duo, panis vulgaris, et vinum aqua temperatum, uti ex Cyprian. ep. 63. ad Caecilium patet. Ex quo haud inepte colligitur, panem adhuc fermentatum in usu fuisse, quippe vulgarem, ex oblationibus fidelium desumi solitum. Petitur quidem pro pane azymo inde argumentum, quod Cyprian. in illa Ep. *farinam et aquam* tantum memoret, nulla fermenti facta mentione, his verbis: *quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola, aut aqua sola, nisi utrumque adunatum fuerit, et copulatum,*

et panis unius compage solidatum: sed minus solidum, cum negans non tantum lit, sed ratio nulla fuerit fermentum addendi, quia partes tantum panis, quae secum uniuntur, non fermentum, quo unio fit, ad scopum faciebant. Actus praecedentes, ut antea, fuerunt oblatio munerum, ac consecratio; de quibus absolvere potero paucis, cum pleraque ad sec. praecedens occupaverim. Dicta de Oblatione munerum, a fidelibus fieri solita, ex claris Cypriani locis confirmasse suffecerit. In libr. de opere et eleemos. ita divitem avaram adloquitur, locuples et dives es, et dominicum te celebrare credis, quae carbonem omnino non respicis, quae in dominicum sine sacrificio venis, quae partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis. Unde, sacrificii nomine ea munera fuisse insignita, patet. Licebat vero solis fidelibus, quibus jus erat eucharistia utendi, haec munera offerre, nec vivis tantum, sed et mortuis, quorum nomine id fiebat. Epist. ad Ecclesiam Furnis consistentem inquit, decretum esse, si quis Clericum tutorem testamento constituerat, ut pro eo non offerretur, nec sacrificium pro ejus dormitione celebraretur. Ipsa vero munera ex iis tantum rebus constabant, quarum usus erat in eucharistia, teste can. Apost. Illo: alia vero, quae ad pauperes Clericos sustentandos spectabant, ad Episcopi domum, non ad altare, deferenda erant, ut ibid. additur. Denique notari meretur, nomina illorum, a quibus, vel quorum nomine, oblatio fiebat, fuisse ad altare recitata, et Deo in precibus commendata. Cyprian. ep. 16. ad Presbyteros, reprehendit eos, quod lapsis nimis cito veniam dent, ad communicationem, inquit, admittuntur, et offertur nomen eorum, et nondum poenitentia acta etc. Denique in Ep. 62. ad Januar. — — ut autem fratres nostros ac sorores, qui ad hoc opus (eleemosynae) tam necessarium, promte ac liberamente operati sunt, ut semper operentur, in mentem habeatis, in orationibus vestris, et eis vicem boni operis in sacrificiis et precibus repraesentatis, subinde nomina singulorum.

§. LIV. De consecratione, seu sanctificatione, elementorum
panis

panis et vini parum suppeditat hoc seculum; quare consuetudinem, quae antea obtinuit, qua per preces, vel Spiritus S. invocationem, et non per quinque verba institutionis, consecrata sunt, ut suo loco demonstratum est, continuasse merito censetur. Firmilian. ep. 75. ad Cyprian. inter alios ritus Ecclesiae, a muliere daemoniaca in baptismi et eucharistiae administratione observatos, hunc etiam memorat: *ut et invocatione non contemibili sanctificare se panem et eucharistiam facere simularret, et sacrificium Domino non sine sacramento solitae praedicationis offerret.* Qui locus, supra quoque citatus et illustratus, consecrationem per preces et invocationem fuisse peractam, clare demonstrat. Sic et Origen. tom. II. in Matth. p. 254. eucharistiam adpellat *panem per verbum Dei et orationem consecratum.* De quo loco etiam ad sec. praeced. egi. Gregor. M. Papa Romanus sec. VI. quidem l. VII. ep. 63. refert, morem Apostolorum fuisse, *ut ad ipsam solummodo orationem (dominicam) oblationis hostiam consecrarent,* sed eam in consecratione locum habuisse non constat. Cyprian. *de orat. domin.,* petitionem illam *da nobis hodie panem* etc. mystice de eucharistia capi posse censet quidem, sed in ejus consecratione locum habuisse non tradit.

§. LV. Actus *essentiales* sunt, a parte ministri sacri, fractio panis et distributio. De *fractione* nihil aliud suppeditat Cyprian. quam quod *partes* memoret, quae eam pro hypothese habent. Sic *de Lapsis,* et alius, ait, *qui et ipse maculatus, sacrificio a sacerdote celebrato, partem cum ceteris ausus est latenter accipere.* Distributionis vero panis a sacerdote, qua singulis porrigebatur, et in manus tradebatur, testimonia praebet nostrum seculum certissima. Cyprian. *de lapsis,* sacrilegum irasci dicit sacerdotibus, *quod non statim Domini corpus inquinatis manibus accipiat.* Epist. 58. ad Tibaren. *armemus et dextram gladio spirituali, ut — — — eucharistiae memor, quae Domini corpus accepit, ipsum complectatur.* Cornelius de Novatiano apud Euf. H. VI: 43. *oblatione fac-*

ta, partitionem singulis dividendam et tradentem, dicit, suis manibus adprehendisse manus accipientis. Denique Dionys. Alex. ep. ad Xystum apud Euf. II. VII: 9. memorat fidelem mensae adstantem, manusque ad suscipiendum sacrum cibum protendentem. Sed a parte conviviarum notetur 1. eos ad mensam stantes sumsisse panem, ut ex Dionys. modo notavi; alius vero corporis gestus, ut sessionis, et genuflexionis, mentio occurrit nusquam. 2. Calicis aequae ac panis participes fuisse omnes fideles. Distribuebatur vero iste a Diaconis inter omnes, ut ex Cyprian. de Lapsis manifestum est: ubi vero, inquit, solennibus adinpletis calicem diaconus offerre praesentibus coepit etc. Ex quo loco simul patet, calicem separatim, et non panem vino tinctum, fuisse distributum. Sunt plura, quae id evincunt, Cypriani loca, ut ep. 63. ad Caecil. et alibi, quae mitto; cum res sit testatissima, ipsis Catholica-Roman. consentientibus, ut Bona rer. liturg. I. II. c. 18. et aliis.

§. LVI. Ad actus consequentes, in primis pertinet 1. elementa consecrata fideles secum portasse domum, et adservasse, ut vel ante cibum, vel in periculis, vel rerum agendarum auspiciis, sumerent. Qui mos, sicut antea, ut suo loco notavi, ita et nunc adhuc obtinuit. Cyprian. de lapsis refert, quandam, cum arcam suam, in qua Domini sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente deterritam esse, ne auderet attingere. Vid. etiam sequentia. In lib. de patientia inquit, nec post gestatam (sic enim rectius legitur quam gustatam. Vid. epist. ad Tibaren. modo citata) eucharistiam, manus gladio et cruore maculatur 2. In publicum usum fuisse a presbyteris domi adservatam eucharistiam, ut in casu necessitatis distribuerent: quod ex Serapionis exemplo apud Euf. H. VI: 44. colligitur. Poenitenti enim, sed nondum reconciliato, cum in agone mortis versaretur, petenti misit presbyter per puerum, quia ipse prae morbo venire non posset, exiguam eucharistiae partem, quam intinctam puer in os instillavit seni. Singulare est,

hic

hic nullam *vini* mentionem fieri *seni* dati, tantum panis *intincti*, non vino, ut putatur, sed aqua, eo scopo, ut melius deglutire possit: verbum enim Gr. in aquam rectius quadrare censetur, nec *intinctio* in vino commode fieri poterat in domo *Senis*, ubi vinum non erat consecratum. Habermus itaque hic exemplum communicationis sub una specie, sed plane extraordinarium: unde nihil colligi potest, nec etiam aegrotis fuisse datam eucharistiam. Sed forte vino fuit *intinctus* panis, et vinum, licet non consecratum in Ecclesia, sanctitatem censeretur potest, secundum veterum opinionem, *vini* consecrati per *panem* eucharisticum participasse. Utique ejus opinionis fuerunt seculis sequentibus multi. Sic Alcuinus alibi, *sanctificatur vinum non consecratum per sanctificatum panem*. Canon etiam Arausicanus habet, *cum capsula et calix inferendus est, et admixtione eucharistiae consecrandus*. 3. Denique *agapas* adhuc in usu fuisse, quae ex reliquis fidelium oblationibus instrui solebant, non solum inde patet, quod a Concil. Laodicens. sec. IV. demum vetitae fuerint, sed quod a Minut. Fel. discrete memorentur, his notabilibus verbis in *Octavio*: *convivia non tantum pudica colimus, sed et sobria; nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus casto sermone, corpore castiore etc.* Num vero cap. 3. testim. I. III. Cypriani, quod habet, *agapen et fraternam dilectionem religiose et firmiter exercendam*, huc pertineat, definire non ausim, licet sit probabile. Videtur quoque per *coenam*, ubi eucharistia sumebatur, non consecrabatur, intellexisse *agapas* Epist. 63. ad Caecil.

§. LVII. De subiectis sacramentorum *agentibus*, quibus eorum administratio competit, et *patientibus*, quibus dantur, sive *adultis*, sive *infantibus*, parum habeo, quod ad sec. praeced. dictis addam; nisi respectu *infantum*, qui passim ad baptismum et eucharistiam sunt admissi. Paedobaptismum jam recepti fuisse usus in Ecclesiis, ex Cypriano clare constat. In Epist. 64. ad Fidum, qui ante diem *nativitatis oc-*

tavam infantes non esse tingendos putabat, ei diserte respondet, sibi, et omnibus in concilio praesentibus, placuisse, infantes omni tempore esse aptos, nec differendum eorum baptismum; nulli quippe homini nato misericordiam Dei et gratiam esse denegandam; Deum nec personam accipere nec aetatem, cum se omnibus ad coelestis gratiae consecutionem aequalitate librata praebeat Patrem. Ex quo, paedobaptismum fuisse usitatum, non tantum liquet, sed simul eum opinioni de ejus efficacia, qua remissionem confert peccatorum, fuisse innixum: quod in seq. rursus urget. Praeterea in lib. de Lapsis, eorum peccatum dicit eo esse atrocius, quod *infantes, parentum manibus inpositi, vel attracti, amiserunt parvuli*, quod in primo statim nativitatis exordio fuerant consecuti, scilicet per baptismum. Ex quo libro elucescit quoque, infantes baptizatos fuisse eucharistiae participes; qui mos per multa secula duravit. Introducuntur enim ibi infantes, per parentes ad idola adducti, conquerentes in ultimo judicio, in haec verba: *nos nihil fecimus, nec derelicto cibo et potu Domini, ad profana contagia sponte properavimus*. Quod idem confirmat historia puellae, ibid., quae, contaminata ad eucharistiam adlata, *per singultum et vomitum, cum diaconus ei de sacramento calicis infunderet, commissum patefecit, quod fando non potuit*.

§. LVIII. Restat, de circumstantiis loci et temporis differere; sed nec hac parte aliquid seculum nostrum suppeditat notandum, nisi respectu temporis eucharistiae, de quo paucis desungar. 1. Eam singulis diebus dominicis ab omnibus fidelibus, qui eo jure praediti in Ecclesiam veniebant, debuisse sumi, ex can. Apost. 6. et 7mo manifestum est. Sed 2. multis in Ecclesiis quotidie sumebatur, et singulis diebus. Cyprian. de Orat. Domin. de Christo, pane vitae, loquens, *hunc panem, inquit, dari nobis quotidie postulamus, ne, qui in Christo sumus, et eucharistiam quotidie ad cibum salutis accipimus etc.* Sic in Ep. 58. ad Thibarit. dicit, *milites Christi se parare debere, considerantes, se idcirco quotidie*
calicem

calicem sanguinis Christi bibere, ut possint et ipsi propter Christum sanguinem fundere. Denique Ep. 57. ad Cornelium, *sacerdotes*, ait, *sacrificia Dei quotidie celebrare.* Quem morem suo adhuc tempore Romae viguisse, refert Hieron. ep. 50. ad Pammachium. Sed 3. in Ecclesia Africana, tempore Cypriani, *mane* tantum, et non *vespere*, habitam fuisse eucharistiam, quod novum quid foret, cum Tertull. tempore utrumque obtinuerit, ut supra suo loco vidimus, colligi solet ex Ep. ejus 63. ad Caecilium, ubi, rationem reddens, quare, cum Christus post *coenam* obtulerit, eucharistia *mane* celebretur, *Christum*, dicit, *offerri oportebat circa vespeream diei, ut hora ipsa sacrificii ostenderet occasum et vespeream mundi* — — *nos autem resurrectionem Domini mane celebramus.* Sed jure merito dubitatur, num matutino tempori ita adstrictam velit eucharistiam, ut *vespertino* nequeat celebrari, an vero *mane* aequae ac *vespere* perfecte esse agendam defendat solummodo? Disputat utique contra illos, qui *mane* calicem, sola aqua plenam, sine vino, sumebant, *vespere* autem post *coenam* mixtum vino, exemplo Domini utentes, qui *vespere* obtulit calicem. Quid ad hoc Cyprianus? eos non tantum non reprehendit, quod *vespere* sumerent, nec morem illum inprobat, aut ei contradicit, sed haud obscure indicat, illud more recepto fieri, cum prima utatur persona, dicens, *tamen cum ad coenandum venimus, mixtum calicem offerimus*, praeterea mixtum calicem in omnibus sacrificiis offerendum adserat, h. e. tam matutinis, quam vespertinis. Quid ergo disputat? id tantum, *mixtum* calicem non tantum vespertino tempore, quod adversariis placebat, sed et matutino esse offerendum, imo magis *mane*, quia *vespere* tam solenniter, *fraternitate omni praesente*, celebrari non potest: nec ob stare Christi exemplum, quia vespertinum tempus mysterio non caruit. Illud autem nos non obligare ex eo probat, quod ceteroquin *dominicum* post *coenam* etiam celebrare deberemus, five solenniter cum omni plebe in *dominicum* venire, quod tamen *mane* fit. ob

resurrectionis memoriam. *Dominicum* autem celebrare hoc loco est, in Ecclesia solenniter celebrare *coenam*: quo sensu venit in lib. de opere et eleemosyna, ubi dicit diviti avarae, *locuples et dives es, et dominicum celebrare te credis — quae in dominicum sine sacrificio venis.* Sic et autor libri de spectaculis, inter opera Cypriani, qui *festinans ad spectaculum dimissus e dominico, et adhuc gerens secum, ut adsolet, eucharistiam* etc. Per coenam vero, ubi eucharistia sumebatur, non sanctificabatur, *agapae* videntur intelligi. Quae ratione inter Tertull. et Cyprian. perfecta erit concordia.

§. LIX. Quoad naturam, verum conspectum, et efficaciam sacramentorum, quo nos duxit ordo tractationis, eadem continuavit fides, quae superiore seculo fuit, et fusius a nobis illustrata. Transubstantiationem, et nomine et re, fuisse ignotam, a Protestantibus et Reformatis abunde est evictum, adeo ut morari hic necesse non sit, tantum celeberrimum Origenis locum, in Comm. ad Matth. p. 253. et 254. qui integrior exstat in nov. oper. Origen. editione, p. 898, quocum conferri meretur hom. VII. in Levit., Transubstantioni e diametro adversum, quicquid contra nitantur Romanenses, ipse etiam Huet., et nuperus oper. Orig. editor, digito monstrasse contentus ero; cum mihi aliud sit agendum, five demonstrandum, in eadem fide perseverasse Veteres hujus aetatis, quae habet, divinam Christi naturam, seu Spiritum S., sese cum aqua in baptismo, pane et vino in eucharistia, arctissime unire, salva elementorum illorum natura, ac cum illis vim vivificantem communicare. Origen. comm. ad Matt. l. c. panem, dicit, *sanctificari per verbum Dei ac precationem* h. e. ut alii expresse runt, *invocato verbo*, seu spiritu divino: rursus, *non panis materia, sed super eo prolatum verbum, illud est, quod juvat eum, qui non indigne comedit*: tract. 35. in Matt. dicit, *panis iste, quem Deus verbum corpus suum esse fatetur, verbum est nutritorium animarum, verbum de Deo verbo procedens, et panis de pane coelesti.*

Sed

Sed eximius plane est locus comm. in Joh. p. 411. quo panis eucharisticus cum offula, Judae proditori data, confertur, diciturque, eam offulam, a Christo tactam, accepisse vim quandam Spiritualem, quae, nisi perversae fuisset indolis Judas, et a satana intercepta, boni quid in eum contulisset, sic, subjungit, rem sese habere cum *pane et calice* in eucharistia, *eadem in pane et poculo virtute superiore in bona subjecta dispositione operante bonum, in adfectu vero malo operante damnationem*: agnoscit itaque Origen. *δυναμιν λόγου virtutem verbi* in eucharistia. Quocum conferri meretur August. contra Donatist. l. III. c. 15. ad majorem illustrationem dicens, *sacramento divina virtus adssistit, sive ad salutem bene utentium, sive ad perniciem male utentium*: sic et l. IV.

§. 3.

§. LX. Ex Cypriano, licet sententiam hanc adcurate non explicuerit, nonnulla tamen ejus haud obscura specimina erui possunt. Huc enim I. diserta tendunt loca, quibus Spiritus S. adseritur cum aqua baptismi arcte conjunctus. Ep. 74. ad Pompejum, dicit, *peccata purgare et hominem sanctificare aqua sola non potest, nisi habeat et Spiritum S.* — — — *baptisma esse sine Spiritu non potest*. Sic et aliis locis, aqua sanctificari dicitur per spiritum S. uti Ep. 70. ad Jubaian. *quomodo autem aquam mundare et sanctificare potest, qui ipse immundus est, apud quem spiritus non est*: unde haereticos non posse verum conferre baptismum concludit, quia Spiritum non habent; et aquam ideo sanctificare non possunt: quae legitima non foret conclusio, nisi, aquam per Spiritum se cum ea unientem sanctificari, credatur. In lib. de Laps. tradit, *Dominum recedere, et sanctitatem fugere, si ab inmerentibus sumatur*. Nemesianus in concil. Carthagin. Spiritum, cum aqua baptismi se unientem, cum eo comparat, qui *ab initio super aquas ferebatur*: neque enim spiritus, sic pergit, *sine aqua operari potest, neque aqua sine spiritu*. Sedatus quoque ibid., *aquam sacerdotis prece sanctificatam*, dixit, *abluere delicta*. Firmilian. denique ep. 75. ad Cyprian. in-

vocationem, declarat, sanctificare panem et eucharistiam facere.

2. Explicandum quoque ex hac opinione est, sicut facile potest, quod elementis eucharisticis vim miracula patrandi adscripserint, quatenus divinam virtutem illis crediderunt insitam. Cyprian. in lib. *de Lapsis* cum narrasset, puellam, per nutricem idololatratico ritu commaculatam, postmodum ad eucharistiam adductam, per singultum et vomitum, mirabili Spiritus impulsu, vinum sanctum exspuisse, ita pergit, *tanta est potestas Domini, tanta Majestas*, scilicet cum pane et vino conjuncta; *sanctificatum enim in Domini sanguine potum de pollutis visceribus erupisse*, miraculum erat. Quo et alia miracula, ibi recensita, tendunt. 3. Eodem denique fundamento superstructa est Cypriani opinio, haeticum non posse *sanctificare*, vel facere eucharistiam, quia Spiritum S. non habet. Illum enim cum censerent eucharistiae per consecrationem esse adjunctum, hinc eam ab haeretico, quippe spiritu carente, sanctificari non posse colligit. Quo cum contra eos, qui baptismum haeretici censebant esse legitimum, utatur argumento, eos eandem quoque sententiam de sacramentorum sanctificatione fovisse manifestum est, cum ex concessis argumentetur. Vid. Ep. 70. ad Januar., 70. ad Pompejum, et saepe alibi in hac disputatione.

§. LXI. Confirmant quoque hanc opinionem *effecta* sanctificationis, et Spiritus S. communicationis, ad vitam et immortalitatem, quae sacramentis adscripserunt. De quo nunc adcuratius est exponendum. 1. Baptismum cum antecedentium peccatorum remissione esse connexum, et vim sanctificantem in baptizatum conferre, indubia est Cypriani opinio, quam ubique inculcat, ita ut loca proferre vix opus sit. Epist. ima ad *Donatum*, quod sibi ante conversionem impossibile videbatur, *ut repente ac perneciter exuatur peccatum lavacro aquae salutaris*, illud se expertum esse testatur; *postquam*, inquit, *undae genitalis auxilio superioris aevi labes deteresa, in expiatum pectus serenum ac purum desuper se lumen infudit*, *postquam coelitus spiritu hausto in novum me ho-*

minem

mineim *nativitas secunda reparavit.* etc. Ep. 52. ad Antonianum, dicit, *primam mortem Christi sanguinem exstinxisse, et ab ea nos salutaris baptismi et redemptoris nostri gratiam liberasse.* Ep. 63. ad Caecilium, omnia fere Script. S. loca, quae de sola loquuntur aqua, qua purgantur credentes, de baptismo interpretatur, et diserte tradit, *per baptismum Spiritum S. accipi.* Epist. 70. ad Januar. inquit, *oportet ergo mundari et sanctificari aquam prius a sacerdote, ut possit baptismum suo peccata hominis, qui baptizatur, abluere: ubi et alia occurrunt plura similia.* Ep. 71. ad Quintum, ait, *una est aqua in Ecclesia S., quae oves faciat.* Ep. 72. ad Stephanum, dictum Domini Joh. III. de regenerationis necessitate applicat baptismum. Ep. 73. ad Jubaian. haec notabilia occurrunt verba: *inde incipit omnis fidei origo, et ad spem vitae aeternae salutaris ingressio, et purificandis ac vivificandis Dei servis divina dignatio; mox quoque peccatorum remissionem ac sanctificationem adtribuit baptismum, et Joh. III. ad eum applicat.* Ep. 74. ad Pompejum, *in Christo per lavacrum generationis nascimur: peccata purgare et hominem sanctificare aqua sola non potest, nisi habeat et Spiritum S., baptismum est, in quo homo vetus moritur, et novus nascitur.* Firmilianus quoque in ep. 75. ad Cyprianum, inter effecta baptismi recenset, *sordes veteris hominis abluere, antiqua mortis peccata donare, regeneratione coelesti filios Dei facere, ad aeternam vitam divini lavacri sanctificatione reparare.* Vid. quoque omnino locus Cypriani de opere et eleemos. supra citatus. Denique, ne plura congeram, Lib. III. Testimon. c. 65. ex Script. probat hanc thesin: *omnia delicta in baptismum deponi.*

§. LXII. Ex quibus cum de S. eucharistia, altero sacramento, iudicium facile formari queat, unico defungar testimonio ex Ep. 63. ad Caecilium, quae tota est legenda: *epotato, ita habet, sanguine Domini, et poculo salutari, exponitur memoria veteris hominis, et fit oblivio conversationis pristinae secularis, et moestum pectus ac triste, quod prius peccatis argentibus premebatur, divinae indulgentiae laetitia resol-*

vitur etc. Ceterum, ut quae de efficacia sacramentorum, ex mente Veterum, in medium adduxi, rectius intelligantur, observari velim 1. haec effecta eos ipsis elementis non adtribuisse, sed *spiritui* divino cum illis conjuncto: ut ex supra dictis §. LVIII. satis elucescit. Novatianus de *regula fidei* c. 29. de Spiritu S. dixit, *hic est, qui operatur ex aquis secundam nativitatem* etc. 2. Effecta haec non nisi in Ecclesiae verae communione cum baptismo et eucharistia cohaerere, quia sanctificari nequeunt sacramenta nisi in ea: de quo loca citata satis testantur, et alibi in lib. Diss. S. I. III. egi. 3. Salutaria denique effecta non nisi in solos fideles conferri, cum reliqui non nisi noxia inde consequantur. Vid. Cyprian. de *Lapsis*.

§. LXIII. Restat unice, ut de vero eucharistiae conspectu, secundum autores hujus seculi, differam, num scilicet sacrificii expiatorii, proprie dicti, speciem praetulerit: *sacrificii* voce quidem passim usus est Cyprianus de pane et vino, sed eodem sensu, quo Tertull., alique ante Ipsum, quem suo loco supra exposui. Certum itaque 1. est, dona et munera, a fidelibus collata, quae partim faciendae eucharistiae, partim clericis, cedebant, nomine sacrificii fuisse insignita. Sic in lib. de *opere et eleemos.*, qui locus solus sufficit; *locuples et dives es, et dominicum celebrare te credis, quae corban omnino non respicis, quae partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis*: ubi in seq. ea Deo dari dicit, adeoque sacrificium, quod Deo offertur: ut et Ep. 28. ad Presbyt. et Diacon. *oblaciones eorum a sacerdotibus offerri dicuntur*, scilicet eorum nomine. Sed et illud 2. dubio caret, nomine *sacrificii* venire eucharistiam, quia est sacrificii Christi, in cruce facti, *commemoratio, imago*, et sacramentum. Quod ex Epist. 63. ad Caecilium, ubi illud saepe recurrit, unicuique facile persuadebitur. Calix ibi plus una vice dicitur, qui in *commemorationem* offertur; sicut et *imago dominicae passionis* adpellatur, ac *dominici sacrificii sacramentum*. Vocat quidem ibid. sacrificium verum et plenum, sed relate

ad opinionem, quam refutat, de sola aqua, sine vino, in eucharistia, cujus respectu *semiterna* erat, vino deficiente. Adpellat quoque sacrificium illud *ipsam Domini passionem*, quia ejus mentio est in sacra coena, ut addit; vel in commemorationem Domini, ejusque passionis. Nec tamen 3. nuda et simplex est commemoratio, signi aut sigilli instar, verum efficax et sanctificans, ut ex supra dictis elucescit, non *vi oblationis*, cujus nulla sit mentio, sed *applicationis* meriti et passionis Christi, quam edendo et bibendo participant. Sicut *epotato sanguine Domini, et poculo salutaris*, illud effici tradit, quamque *precibus* quoque in se derivabant. Quae ipsae preces, cum eucharistia conjunctae, verum, sed spirituale, fuerunt sacrificium. Sic Ep. 66. ad *clerum et plebem Furnis* consistentem, *altari et sacrificiis deservire, atque orationibus vacare*, tanquam *ludovica* conjunguntur: egregie etiam mox ibid. *offerri pro mortuo*, et *sacrificium pro ejus dormitione* celebrari exponitur, per *nominari apud altare Dei in sacerdotum prece*, et *oblatio cum deprecatione* confunditur.

§. LXIV. De *jejuniis*, quae alteram cultus religiosi partem faciunt, cum nihil habeam, quod ad sec. praeced. prolati addendum est, ad cultus *tempora et loca* pergo. *Locus* publicus, ubi sacra peragi solebant, dictus fuit, praeter *Ecclesiam*, qua locus congregationis fidelium frequenter venit, *ἀγοράν dominicum*, uti ex Cypriano supra observavi, et *dominus Ecclesiae* apud Euf. H. VII: 30. in historia Pauli Samosat., et l. IX: 9. de Maximino loquentem. *Templi* seu *voti* nomen adhuc fuit ignotum, et fanis Gentilium adstrictum, ut ex Minut. Fel. patet: cujus rationem ad sec. praeced. dedi. Ipse denique conventus Ecclesiasticus religiosus vocatur *concilium et conciliabulum* a Pontio in passione Cypriani: sic et *συνοδος ποιησθαι* apud Euf. H. VII: 11. IX: 2. 9. Unde extra dubium collocatur, Christianos, sicut antea, ita et nunc, habuisse certa, et publica, loca, sacris destinata. Quod et aliunde confirmatur. Sic Cyprianus Ep.

55. ad Cornesium, Ecclesiam opponit Capitolio, et altare Domini aris idolorum. Dionys. Alex. epist. canon. in Pandectis Beveregii t. II. quaestionem tractat, num mulieres in abscessu existentes *domum Dei* ingredi oporteat. Gallienus rescripto iussit, apud Euf. H. VII: 13. ut hostes Christianorum *a locis eorum religiosi* abstineant; sed quid multa? Euseb. H. VIII. 1. tradit, quo tempore Ecclesia pace fuit gavisa, ante Diocletianeam persecutionem, tantum fuisse ad *προσκυτήρια* oratoria confluum, ut vetera Ecclesiarum aedificia non suffecerint, sed in singulis civitatibus *spatiosas admodum Ecclesias ab ipsis fundamentis exstruxerint*. Referunt quoque Euf. et Lactant. *aedes sacras* Christianorum fuisse dirutas in initiis persecutionis.

§. LXV. *Temporum* sacrorum respectu cum res in eodem statu manserit, paucis absolvam; dicta de diebus Saturni ac Dominico, festisque annuis Paschatis et Pentecostes, non repetiturus. Festum *nativitatis* Christi jam obtinuisse, nonnulli non sine specie contendunt ex Nicephor. H. E. VII: 6. (Epistolae enim paschalis Theophili Caesareens. apud Bedam, quae etiam apud Bucher. in canon. paschal. exstat, quippe spuriae, nulla est habenda ratio) ubi refert, combustum esse Templum Nicomediae, in initio persecutionis Diocletian. *ipso die festi natalis Christi*. Sed, praeterquam quod phrasi posterioris aevi potuerit uti Niceph., 1. nulum hujus rei exstat apud alios vestigium, et Nicephoro, auctori recentiori, nec tantae auctoritatis, fidendum non est. 2. Tradit quoque Theodoret. Gr. ad fest. ferm. IX. *Templa* fuisse dissoluta per Romanum imperium tempore Paschatis. Denique 3. a probabili mihi non videtur alienum, depravatam fuisse historiam illam ex iis, quae Lact. mort. Pers. refert c. 12. de Ecclesia Nicomediae, non combusta, sed diruta, et solo aequata, in festo paganorum *Dei termini*. Praeterea festum *adscensionis* Christi cum August. Ep. 118. ad Januar. iis rebus adnumeret, quae, cum in orbe Christiano observentur, nec tamen *scriptae* sed *traditae* sunt, ab Apostolis

Apostolis originem habere censentur, illud jam diu ante
sec. IVtum fuisse usitatum, colligi posse videtur: sed fallax
est ista August. regula, nec aliud hinc cogi potest, quam
ante August. in frequente fuisse usu: de quo ad sec. seq.;
ubi etiam de *horis canonicis* precum differam. Ex Cyprian;
enim de *orat. Domin.* versus fin. nihil aliud derivari potest,
quam horas *tertiam, sextam, et nonam*, solenniores fuisse pre-
cum, praeter *matutinas* et *vespertinas*, non ex publica insti-
tutione, nec etiam publico inservientes usui, sed ex pri-
vata devotione, et in usum privatum: uti ex inspecto
loco cuique patere poterit.

REGIMEN ET DISCIPLINA.

§. LXVI. Ad *regiminis* Ecclesiastici notitiam cum perti-
net discrimen inter Clericos et Laicos, nec non inter ip-
sos Clericos: de priore differere incipiam. De Clericorum
et Laicorum nominibus, hoc aevo vulgatissimis, d^{ctis} ad
praeced. sec. hoc tantum addam, nomen Clericorum omnis
ordinis clericos sine discrimine comprehendisse, inferioris
ordinis aequae ac superioris. Sic a Cypriano ep. 29. de
lectore et hypodiaconis, et ep. 23. de *exorcista et lectore*, usur-
patur. In Canon. Apost. saepe Episcopi, presbyteri, dia-
coni, et reliqui Clerici occurrunt. Vetus autor de *hae-
reticis non rebaptizandis*, ad calcem operum Cyprian., in clerum
majorem distinguit et *minorem*, et ad minorem refert dia-
conos, et alios ordinis inferioris. Can. Apost. 6to dicuntur esse
ἐκ καταλόγου ex *catalogo sacerdotali*, et can. 12. ex *catalogo*
Clericorum. Quod et ideo notandum est, quia concinit no-
men *Canonici*, quo deinceps sunt insigniti, quatenus in *ca-
talogo* sunt Ecclesiastico. De quo nomine, praeter alios,
satis notos, vid. quoque T. Milles ad Cyrill. Hierosol. in
principio. Cujus vero sit naturae discrimen Clericorum et
Laicorum, ut in rem ipsam veniam, ex Veterum opinio-
ne, non idem sentiunt Docti: quare sententiam paulo fusi-

us et adcuratius dicam, et adstruam, ordine et per partes eundo.

§. LXVII. Extra dubium mihi 1. videtur, plebi universae, in eligendo Episcopo, eandem et aequalem potestatem fuisse, ac reliquis Clericis ejus Ecclesiae omnibus, Presbyteris puta, Diaconis, et aliis; qui omnes judicalem, et non testimonioalem tantum, habuerunt potestatem, seu jus eligendi, et suffragia ferendi, non testimonium solum dandi; Metropolitano, et provinciae Episcoporum synodo, rem simpliciter moderante: exceptis nonnullis casibus extraordinariis, quibus provinciales Episcopi rem aliter debebant ordinare, ex. gr. si maxima Ecclesiae pars censeretur haeretica, vel notabile esset diffidium etc. Thesin hanc de plebis potestate hae duae rationes satis evincunt, una ex Cypriani testimonio, altera e modo eligendi, petita. Cyprian. ep. 67. ad Clerum et plebes in Hispania, plebem dicit se a peccatore Praeposito debere separare, quando ipsa maxime habeat potestatem, vel eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi; quod et ipsum videmus de Divina autoritate descendere, ut sacerdos, plebe praesente, sub omnium oculis deligatur, et dignus ac idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur, etc. addit mox, ordinationem justam et legitimam esse, quae omnium suffragio et judicio fuerit examinata. Imo hanc esse consuetudinem declarat in seq., ab omni tempore ubique receptam; ut ad Episcopum ordinandum Episcopi provinciae proximi quique ad plebem eam convenient, et Episcopus deligatur, plebe praesente, sive de universae fraternitatis suffragio, et de Episcoporum, qui conveniunt, judicio. Porro ep. 44. ad Cornelium dicit, Episcopum collegarum ac plebis testimonio et judicio probari. Ipse de se fatetur, in ep. 59. ad Cornelium, se populi universi suffragio esse delectum. Idem ex ratione et modo eligendi facile elucescit, quae altera est ratio. Solebat sacerdos populo publice proponi, et rogari omnes, num eum vellent: quando respondebant, dignus est, vel indignus, vel et alio modo id significabant. Ad quem

morem

morem respexit Alexander Severus Imperator, cum idem in Provinciarum Rectoribus ordinandis fieri jubet, quod *Christiani et Judaei in Sacerdotibus*, teste Lampridio.

§. LXVIII. 2. In reliquis eligendis Clericis eandem fuisse observatam consuetudinem ab Episcopo, ut plebis suffragium fuerit rogatum, itidem manifestum est. Ep. 38. quae inscribitur Presbyteris, Diaconibus, et plebi universae; ita incipit. *In ordinationibus Clericis, fratres carissimi, sollemus vos ante consulere, et mores ac merita singulorum communi consilio ponderare:* agit autem ibi de ordinando Lectore Aurelio. Ep. 67. ad *Hispanos* idem esse observandum Apostolorum demonstrat exemplo, in Episcoporum non tantum et sacerdotum, sed et Diaconorum ordinationibus. Denique Cornelius apud Euf. H. VI: 43. diserte refert, Episcopo, cum Novatianum vellet ordinare *presbyterum*, restituisse universum clerum, et multos *laicos*, adeo ut illud non nisi precibus a Clero et plebe potuerit obtinere, ut hunc solum, licet minus legitime baptizatum, ordinari fuerint passi. Praeterea 3. in majoribus negotiis, sive ad doctrinam, sive ad ritus spectarint, ad Ecclesiam pertinentibus, ordinandis, plebis aequae ac Clericorum rogabatur, et requirebatur, iudicium ac consensus. Cyprianus in ep. 14. ad *Clerum suum* inquit in fin. *se a primordio Episcopatus statuisse, nihil sine consensu plebis gerere.* Ep. 19. egregie, *hoc enim et verecundiae et disciplinae et vitae ipsi omnium nostrum convenit, ut Praepositi, cum Clero convenientes, praesente et stantium (non lapsorum vel idololatriae aliquatenus reorum) plebe, quibus et ipsis pro fide et timore suo honor est habendus, disponere omnia consilii communis religione possimus.* Sic et de admittendis lapsis ep. 59. *vix plebi persuadeo, imo extorqueo, ut tales patiantur admitti.* Denique Ep. 64. ad *Fidum* testatur, *si ne petitione et conscientia plebis nemini a se pacem concedi.* Quod idem apud se fieri, simul oportere, referunt confessores Romani Ep. 31. ad Cyprianum, ut et Presbyteri et Diaconi Romae consistentes ep. 30. ad eundem. Denique

Cyprianus rogatus, quid de iis, qui curam Ecclesiae dereliquerunt, statuendum sit, respondet Ep. 34. *cui rei non potui me solum iudicem dare, cum multi adhuc de Clero absentes sint — — — et haec singulorum tractanda sit, et limanda plenius ratio, non tantum cum collegis meis, sed et cum plebe universa ipsa.* Qualia effata ubique sese apud Cyprian. offerunt. Quo etiam facit, quod litteras cum plebe communicatas voluit, praeterea in synodis adfuit saepe plebis multitudo. Sic in concil. Carthag. de rebaptizandis haereticis, in unum convenerunt Episcopi, cum Presbyteris et Diaconis, praesente etiam plebis maxima parte. Dionys. Alex. narrat apud Euf. H. VII: 24. se, cum in Arsinoiticam praefecturam, Chiliastarum dogma extirpaturus, venisset, convocatis presbyteris — — — praesentibus etiam fratribus, qui adesse voluerant, hortatum esse, ut ea doctrina palam in concione examinaretur. Sed, ne plura coacervem, Epistola quoque a membris synodi Antiochenae in causa Pauli Samosat. scripta, non solum Episcoporum, sed et Presbyterorum, diaconorum, ac plebis, seu Ecclesiarum Dei, nomen praefert, apud Euf. H. VII: 30.

§. LXIX. 4. Denique, ex quo principio eam plebis potestatem derivaverit Cyprianus, aut qualem quantamque ei assignaverit, operae pretium fuerit accuratius investigasse, maxime cum illud videatur minus liquidum, et nec satis bene perceptum. Ex mea opinione, Ecclesiam Cyprianus non in Clericis tantum, sed et Laicis, constituit, ita ut ad res disponendas Laici concurrerint, tanquam Ecclesiae partes. Sic ex. gr. Ep. 33. de *Lapsis* dicit expresse, in *Episcopo et Clero, et omnibus stantibus, constitutam esse.* 2. Declaravit quoque, consuetudinem consulendi Ecclesiam ab Apostolis esse derivatam, uti vel ex eo patet, quod ad eorum provocaverit exemplar Ep. 67. supra citata. Attamen 3. cum Ecclesiam *super Episcopos constitutam esse*, et omnes actus Ecclesiam *per ejus Praepositos gubernari* adserat Cyprian. Ep. 33. et alibi saepe, Episcopi quoque ab Ipso

et aliis communiter pro Apostolorum successoribus fuerint habiti, in ea videntur fuisse opinione, penes Episcopos et Praepositos eam potestatem originitus, et proprie, residere, sed *prudentiali* ergo plebis consensum esse necessarium, ut turbae vitentur, simulque ut de vita et moribus Clericorum melius constaret, et res per multorum judicia rectius ponderarentur. Quo phrasis, *Ecclesiam super Episcopos esse constitutam*, clare ducit, cum Ecclesiam non dicat Episcopis superiorem esse, sed iis, tanquam fundamentis, inniti, sicut Apostolis, quorum successores habebantur: quae ipsa opinio thesin nostram clare demonstrat. Denique *rationes*, a prudentia ductas, quas memoravi, ipse Cyprianus haud uno loco dedit, *sacerdotem plebe praesente, sub omnium oculis, deligi* dicit Ep. 67. *ut dignus, atque idoneus, publico iudicio ac testimonio comprobetur*, ut, plebe praesente, vel *detegantur malorum crimina, vel honorum merita praedicentur, et ordinatio omnium suffragio et iudicio examinetur, et ne quis ad altaris ministerium indignus obreperet*. Sic et Romani confessores ep. ad Cyprianum 31. *cum grande delictum, et per totum orbem incredibili vastatione grassatum, non oporteat, nisi, ut Ipse scribis, caute ac moderate tractari; consultis omnibus Episcopis, Diaconibus, confessoribus, et Ipsiis stantibus Laicis*. Vid. et Ep. 30. Denique Cyprian. ep. 14. dicit, *se a primordio Episcopatus nihil sine consensu plebis gerere statuisse; ut et Ep. 19. stantibus laicis pro fide et timore suo hunc honorem habendum esse, ut ipsis praesentibus omnia disponantur: sicut et Ep. 59. fatetur, facilitate sua aliquos esse admissos obnitente plebe et contradicente*. Cornelius quoque refert apud Euf. H. VI: 43. *admissum a se esse alterum ex Novatiani ordinantibus, quod pro ipso plebs universa preces fudisset*. Quo etiam collineat, quod supra ex Lampridio observavi de Alexandro Severo.

§. LXX. Clericorum ipsorum discrimen duplex est, alterum generale, quo in maiorem et minorem Clerum, vel in sacerdotes, seu praepositos, et ministros, distinguuntur, alterum

rum ipsos sacerdotes in duos ordines, Episcoporum et Presbyterorum, dividit. De quo duplice discrimine, et utriusque vero conspectu, adcuratius agam. *Generalis* discriminis fundamentum est peculiaris Presbyterorum relatio ad Episcopos, qua a Diaconis, et aliis minoris ordinis, tanquam ab ordine diverso, distinguuntur. Haec vero quae fuerit relatio, optime ex nominibus, honore, et officio Presbyterorum eruitur, quo ipso Presbyterorum traditur notitia. Quod antequam adgrediar, generale praemittam argumentum, quod universi Cleri in *maiores* et *minores* praebet distributio: cujus supra memini. Sic et apud Cyprian. Ep. 4. ad Pomponium, 67. ad Hispan. et alibi, in *Praepositos* et *Diaconos* distinguuntur Clerici: ex quo, presbyteros ad praefectorum ordinem pertinuisse, elucescit. Adpellantur vero Episcopi et Presbyteri, communi nomine, *praepositi*, seu *antistites*, et *sacerdotes*. Sic Praepositorum nomine veniunt Presbyteri ep. 8. *cleri Romani* ad Carthagin., et Celerinus ep. 21. ad Lucianum dicit, *praeceperunt praepositi, eos tantisper sic esse, donec Episcopus constituatur*. De *sacerdotum* titulo communi unus ac alter suffecerit Cypriani locus. Ep. 61. ad *Lucianum*: *qui cum Episcopo Presbyteri sacerdotali honore conjuncti*: ep. 72. *sacerdotes et ministri* dicuntur Presbyteri et Diaconi. Accesserunt quoque *honore* proxime ad Episcopos. Sedebant enim in Ecclesia in *thronis* cum Episcopo, licet inferius, de quo postea, uti et in conciliis: surgendum quoque erat, cum Presbyter veniret, aequae ac cum Episcopus. Cyprian. testim. l. III. c. 85. Denique munera habebant multa communia: Presbyteri enim fere omnia, quae Episcopus, faciebant, ut concionari, sacramenta administrare, et alia. Gerebant cum Episcopo curam Ecclesiae, et Senatum constituebant Ecclesiasticum, ita ut sine illis nihil fere fecerit Episcopus. Cyprian. Ep. 59. ad Cornelium, *Cleri sacrum ac venerandum confessum* adpellat.

§. LXXI. Quae eorum communio licet Presbyteros reliquorum Clericorum ordini eximat, eos tamen Episcopis
non

non aequavit, ita ut unum eundemque ordinem cum iis constituering; secus ac Blondello et aliis visum fuit. Multa enim clare mihi evincere videntur, Episcopos alium ordinem, *ταξις*, absolvisse, instar summorum apud Judaeos sacerdotum, seu Pontificum. Erant presbyteri *praefecti* et *sacerdotes*, sed Episcopus summus sacerdos, et supremus Rector, qui Presbyteris utebatur tanquam consiliariis in sacris ordinandis et administrandis. Quod sequentibus demonstrationibus, quae episcopalis dignitatis, officii, aliorumque eo pertinentium, notitiam simul dabunt. I. Inter nomina, Episcopis propria, eminuerunt hoc seculo Episcoporum, successorum Apostolorum, et vicariorum Christi. *Episcopi* titulus auctoritatem et potestatem in alios jam adtulit, teste vel sola introductione synodi Carthag. a Cypriano facta, *neque enim quisquam nostrum, inquit, Episcopum se Episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit.* Vid. et Ep. 66. ad Pupianum. Audiebant praeterea et habebantur *Apostolorum successores*. Sic Ep. modo citata, *Christum dicere ad Apostolos, inquit, ac per hoc (vel hos) ad omnes Praepositos, qui et Apostolis vicaria ordinatione succedunt, qui audit vos, me audit etc.* Comparantur quoque ep. 65. edit. Baluz. *cum Apostolis*, et Ep. 75. Firmiliani ad Cyprian., *Episcopi ordinatione vicaria* leguntur successisse Apostolis. Altius et fortius adhuc sonat effectum Clari a Mascula in concil. Carthagin. *quibus (Apostolis) nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Domini gubernantes.* Imo Ep. 55. ad Corneliū, et 63. ad Caecilium, Episcopus declaratur *vice Christi Judex*. Quo etiam facit, quod Episcopi dicti fuerint *eximie Patres et Papae*: uti variae Epistolae, Cypriano *Papae* inscriptae, ex. gr. 30. 31. 36. testantur. Sic et Heraclas, Episcopus Alexandrinus, *Papa* adpellatur a Dionysio Presbytero apud Euf. H. VII: 7. Videtur autem illud nomen Episcopis Alexandr. in initio proprium fuisse, et esse Aegyptiacum, quod *Seniorem* denotat: de quo ad sec. IV. Ex quo, ut id obiter obser-

vem, elucescit, Episcopum Romanum illud sibi sequentibus temporibus male, tanquam proprium, vindicasse.

§. LXXII. 2. Idem ex Episcoporum vero conspectu hoc fec. confirmatur. Episcopi, ut modo notavi, Christi vicarii, ac Apostolorum successores, fuerunt censi, adeoque, quod observandum, a Deo et Christo constitui et dependere immediate, sed Presbyteri ab Ecclesia vel Episcopo, Vid. Ep. 66. ad Pupianum: sic et ep. 3. ad Rogatianum, ubi et haec occurrunt verba: *quod si nos aliquid audere contra Deum possumus, qui Episcopos facit, possunt et contra nos audere diaconi, a quibus fiunt*: ita saepe. Quo etiam pertinet, quod Ecclesia dicatur *super Episcopos constituta*, ut modo habuimus Ep. 33., et *centrum unitatis* adpellentur; Ep. 59. ad Cornél. 55. ad Antonian., et in lib. de *Unitate Ecclesiae*. 3. Eodem tendit, quod Episcopi distinctum fecerint *collegium*, claro indicio distincti a Presbyteris *ordinis*. Ep. 73. ad Jubaian. fin. *collegii honorem* vult servari, nec Episcopos inter se dissentire. Ep. 55. ad Antonian. init. *accepi primus litteras tuas, concordiam collegii sacerdotalis firmiter obtinentes*; ubi etiam *cöepiscoporum collegium* memorat. Episcopi se invicem *collegas* adpellant, sed Presbyteros collegarum titulo nunquam ornarunt, uti apud Cyprian. ubique. 4. Robur addit diversus *ordinationis* modus in Episcopis et Presbyteris, quo illi a tribus Episcopis, hi a solo Episcopo Ecclesiae, ordinabantur. Ad ordinandum Episcopum praesentes totius provinciae adesse debebant, si possent, ad minimum *tres*, ut habet can. 4^{tus} Nicaenus; Episcopus a *duobus*, vel *tribus*, ordinetur, can. 1^{mus} Apostol. jubet, scilicet a *tribus* ordinarie, a *duobus* in casu necessitatis: quare *trium* passim fit mentio, et Novatianus *tres* Italiae Episcopos, ut ordinaretur, convocavit, Euf. H. VI: 43. Judaei quoque ad presbyterum, vel doctorem, ordinandum *tres* requisiverunt ad minimum presbyteros, teste Maimon. in *Hilcoth. Sanhedr. c. 4.* 5. Clarum quoque diversi ordinis indicium in eo fuit conspicuum, quod Presbyteri opus habuerint

buerint nova orlinatione cum Episcopi fiebant. Solebant enim ex Presbyterorum ordine sumi Episcopi, et Episcopi debebant ordinari. Cyprian. ep. 67. ad Hispan. clare indicat, Episcopos solere eligi ex ipsa illa, cui praefficiebantur, Ecclesia, ubi dicit: *Episcopus deligatur plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit, et uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit.* Clarius Hieron. ep. 85. ad Evagrium, ubi, *Alexandriae a Marco Evangelista usque ad Heraclam et Dionysium Episcopos, Presbyteri semper unum ex se electum in excelso gradu collocatum, Episcopum nominabant.* Cyprianus quoque de Cornelio testatur Ep. 55. ad Antonian. eum *per omnia Ecclesiastica officia promotum — — — ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendisse.*

§. LXXIII. 6. Officiorum tam clara quoque fuit in Episcopis et Presbyteris distinctio, ut ordinis diversitas negari nequeat. Praecipuum discrimen in ordinatione Clericorum, Episcopo propria, fuit situm. Hieron. ep. cit. ad Evagrium; *quid enim facit, excepta ordinatione, Episcopus, quod Presbyter non facit.* Dicit quidem Cyprian. Ep. 52. ad Cornelium; Novatum, presbyterum tantum Charthagin., *diaconum constituisse et fecisse Felicissimum*, sed eo sensu, quo mox traditur, Novatianum fecisse Romae Episcopum, non utique ordinando, sed ambitione et per artes efficiendo, ut fieret: Novatianus enim a *tribus Italiae Episcopis* est ordinatus: ut ex supra dictis patet. 7 In ipsis quoque officiis, quae Episcopi et Presbyteri habuerunt communia, haud obscure sese offert ordinis discrimen, cum quod Episcopi autoritate omnia peregerint Presbyteri, tum rationem ei debuerint. Episcopi proprie erant, quibus Ecclesiae gubernatio compete-
bat, uti Vacantius a Temisa, et Clarus a Mascula in concil. Carthag. professi sunt, Can. Apost. 33. ipsis verbis; *Presbyteri et Diaconi sine sententia et autoritate Episcopi nihil agant, nam Domini populus ipsi commissus est, et pro animabus ipsorum hic redditurus est rationem: sic saepe alibi.* Ter-

tull. de baptismo c. 17. dandi quidem jus habet summus sacerdos, qui est Episcopus; dehinc Presbyteri et Diaconi; non tamen sine Episcopi auctoritate, propter Ecclesiae honorem. Sic et Cyprian. ep. 33. ad Lapsos, Episcopi honorem adpellat, ubi Ecclesia dicitur super Episcopos constituta, et omnes actus Ecclesiae per eosdem Praepositos gubernari. Praeterea absente Episcopo, vel vacante sede, nova non poterant cudere decreta Presbyteri: sed vicini Episcopi erant in consilium vocandi, et dein confirmare debebat sua auctoritate Episcopus electus. *Quamquam nobis*, inquit Clerus Roman. ep. 30. ad Cyprian. *differendae hujus rei necessitas major incumbat, quibus post excessum — — — Fabiani, nondum est Episcopus, — — — qui omnia ista moderetur, et eorum, qui lapsi sunt, cum auctoritate et consilio, habere rationem.* Denique questus est Cyprian. ep. 17. ad plebem; *quosdam de Presbyteris — — — nec Episcopo honorem sacerdotii sui et cathedrae reservantes jam cum lapsis communicare, etc.* uti et Ep. 16. Presbyteros nonnullos, loci sui non memores, nec sibi praepositum Episcopum cogitantes, *quod nunquam omnino sub Antecessoribus factum, cum contumelia et contemptu praepositi, sibi omnia vindicare: quod mox contumeliam Episcopatus adpellat.* Ceterum de jure Episcopi in reliquos Clericos inquirendi, ab iis rationem exigendi, eosque propria auctoritate puniendi, ex Epistolis Cypr., et exemplis, satis constat. Suffecerit citasse Ep. 3. ad Rogatian., ubi docet, *Episcopum pro Episcopatus vigore et cathedrae auctoritate, habere potestatem de Clero vindicandi.* Quibus tamen limitibus ea potestas fuerit circumscripta, postea ad sec. seq. tradam.

§. LXXIV. 8. Denique, ut alia, licet minoris momenti, non tamen nullius, subjungam, honore fuerunt ab ipsis presbyteris distincti: sedem habebant in Ecclesia superiorem, quae cathedrae et throni fuit insignita nomine, uti Euf. H. VII: 19. illam Jacobi thronum Apostolicum adpellat. Quod ipsum innuitur, cum Paulo Samosateno vitio a synodo Antiochena vertitur, quod thronum nimis sublimem sibi construxerit,

struxerit, et *secretum* habuerit ad modum Principum secularium, Euf. H. VII: 30. qui *tribunalis* praetulit speciem. Utebantur autem hoc jam tempore sedilibus *linteatis*: ut observavit Pearson Annal. Cypr. ad a. 258. Praeterea, quod et huc facit, cum plures in una Ecclesia esse potuerint, et fuerint, Presbyteri, *unus* tantum erat, et esse debebat, Episcopus, sicut unus Pontifex, et sicut unus Christus, ita unus *vice* Christi. Cyprian. Ep. 59. ad Cornelium, *unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et iudex vice Christi*. Ep. 55. ad Antonian. *cum post primum secundus esse non possit, quisquis post unum (Cornelium,) qui solus esse debeat, factus est, (Novatianus) non jam secundus illi, sed nullus est: imo eum mox extraneum adpellat, et adulterum*. Vid. quoque ep. 49. Cornelii ad Cyprian. *nec enim ignoramus, dicunt confessiones Ecclesiae Romanae, qui Novatiano in initio adhaeserant, nunc ad Ecclesiam redierant, unum Deum esse, unum Christum esse Dominum — unum Spiritum S., unum Episcopum in Ecclesia Catholica esse debere, scilicet Romana, et alia quacunque*. Vid. etiam can. 8. Nicaenus, et quae habet Theodoret. H. II: 14. Nec tamen illud tam stricte semper est servatum, ut nonnullis in casibus necessitatis ab eo non fuerit discessum. Inter quos est, quo Episcopo fuit *coadjutor* adsignatus, qui ipsi, senio aut alio casu impedito, ita ut functionem adimplere nequeat, adjunctus fuit, tanquam alter Episcopus. Cujus moris primum, quantum novi, historia suppeditat exemplum in Alexandro, qui, hoc sec., adsociatus est Narcisso, Episcopo Hierosolym. Euf. II, VI: 11. Sed plura occurrunt seculis sequentibus.

§ LXXV. Tractatione de Clericorum in singulis Ecclesiis discrimine absoluta, difficiliorem de Episcopis diversarum Ecclesiarum, et eorum ad se invicem relatione, adgredior, quae ad Chorepiscopos, Metropolitanos, Patriarchas, et Episcopos Romanos spectat. De quibus singulis dissendendum est, sed uno tantum verbo de Chorepiscopis, qui *ἐπίσκοποι*

χωρὰς ἐπισκοποὶ in villis et pagis, ab Ecclesia oppidana paulo remotioribus, constituti erant, verò quidem nomine Episcopi, et non presbyteri, attamen oppidanis inferiores, et subordinati aliquatenus, si non subjecti: de quo disputari potest. De quibus, cum nostrum seculum parum suppeditet, ad sec. seq. pluribus agam. De *Metropolitanis* quoque paucis absolvere potero, cum pleraque ad sec. praecedens jam occupaverim. Nomen quidem nondum innotuit, sed rem, uti antea, ita magis hoc sec. obtinuisse, liquido potest demonstrari. Can. 6. Nicaenus utique certum ejus praebet testimonium, cum jubeat, *ut antiqui mores observentur*; scilicet, quibus Episcopus Alexandriae potestatem habet Ecclesiarum Aegypti, Libyae, et Pentapolis. Athanas. quoque de *sententia Dionysii Alex.* oper. t. I. disertè tradit, ei curam Ecclesiarum Pentapolis et Libyae incubuisse. Nec vestigia potestatis Metropolitanae sedis Carthagin. in Ecclesias Africae, Numidiae, et Mauritaniae desunt apud Cyprianum. Exercuit enim prae reliquis potestatem mittendi mandata ad provinciae illius Episcopos. Vid. Ep. 45. ad Cornelium, et 48. ad eundem. Sic et Faustinus Lugdunensis, tanquam Galliae Metropolitana, describitur Ep. 68. ad Stephanum, et Firmilianus Cappadociae, Ep. 75. ad Cyprian. Vid. et Euf. H. VIII: 5. Sed insignis hanc in rem est can. 35. Apostol., qui habet, *Episcopos cujusque gentis agnoscere debere* ὁν ἐν αὐτοῖς πρῶτον *primum inter ipsos, et eum existimare tanquam caput, nihil magni momenti agere sine ipsius autoritate*; sed nec ipsi quid agendum conceditur, *sine reliquorum Episcoporum consilio et consensu*.

§. LXXVI. Denique de *Patriarchis*, quibus unius non tantum provinciae, sed plurium, in unam dioecesin unitarum, Ecclesiae erant subjectae, singularum ejus provinciarum Metropolitanì subordinati, nihil mihi fere suppetit, quod ad hoc sec. pertinet. Nomen adhuc fuisse ignotum, satis constat. Salmasius quidem de Primatu Papae c. 4. et ad Vopiscum in vita Saturnini, censet, Episcopum Alexandrinum

jam

jam tempore Hadriani eo titulo fuisse insignitum, quia Hadrianus in aliqua Epistola, Vopisco memorata, *Patriarchae* Alexandriae fecit mentionem: verum non Christianorum, sed Judaeorum intelligi Tiberiadsensem in Palaestina, cui Judaei per Aegyptum erant subjecti, dudum est observatum. Vid. Pearson Vind. Ignat. p. I. c. II. Nomen inter Christianos ante tempora Socratis fuisse inusitatum, ex Socrate H. V: 8. constat. Sed ejus potestatis initia jam hoc tempore in Episcopo Alexandrino fuisse conspicua, ex eo non videtur improbabile, quod ei Ecclesiae Aegypti, Libyae, et Pentapolis fuerint subjectae, secundum can. 6. Nic., modo citatum. Erat enim haec dioecesis Aegypti, sex provincias complexa, Thebaidem, Arcadium, Augustanicam, Aegyptum proprie dictam, Libyam inferiorem, et superiorem, seu Pentapolin: sed alia deficiunt exempla: quare huic rei non inmoror.

§. LXXVII. Longe majoris momenti quaestio est de Romani Episcopi potestate, et autoritate, num Romani fuerint omnium orbis Ecclesiarum universales Episcopi, potestate in reliquos praediti omnes, quod Romano-Catholici contendunt, cum aliqua cura hic ventilanda, ita ut et ejus hypotheseos falsitas in clare ponatur luce, simul vera Episcopi Romani potestas elucescat. Adversatur ea i. directe Vetus constanti opinioni de *independentia et aequalitate* Episcoporum; qui genuinus eorum hoc tempore fuit conspectus. *Independentia* singulorum Episcoporum in eo fuit sita, quod in sua singuli Ecclesia qualescunque res, quae fidei non destruebant principia, ordinare propria potuerint autoritate, absque ut aliis debuerint rationem, ex. gr. in liturgiis, confessionum formulis, haereticorum baptismo admittendo, vel repudiando etc. De qua potestate clare ex Cypriano, et aliunde, constat. Ep. 52. ad *Antonian.*, manente concordiae vinculo, et perseverante Catholicae Ecclesiae individuo sacramento, actum suum, inquit, disponit, et dirigit, unusquisque Episcopus, rationem propositi sui Domino redditurus. Ep.

ad Cornel. — — *singulis pastoribus portio gregis est adscripta, quam regit unusquisque et gubernat, rationem sui actus Domino redditurus.* Ep. 72. ad Stephan. in fin. *Qua in re nec nos vim cuiquam facimus, aut legem damus, quando habeat in Ecclesiae administratione voluntatis suae arbitrium liberum unusquisque Praepositus, rationem actus sui Domino redditurus.* Ep. 73. ad Jubaian. fin. *haec tibi breviter pro nostra mediocritate rescripsimus, nemini praescribentes, aut praejudicantes, quo minus unusquisque Episcoporum, quod putat, faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem.* Vid. et Ep. 76. ad Magnum in fin.

§. LXXVIII. *AEqualitas Episcoporum etsi ex prolatis testimoniis clarissime effulgeat, ad manus et alia sunt, quae eam directe adfirmant. a. Unitas Episcoporum non in Episcopo Romano, vel alii alicui, subiectione, sed in mutua ponitur concordia, adeo ut omnes, unum participantes episcopatum, concordiae vinculo unum constituent.* Cyprianus de unitate Ecclesiae, *Episcopatus unus est, inquit, cujus a singulis in solidum pars tenetur. Quam unitatem, uti paulo ante dixerat, tenere ac vindicare debemus, maxime Episcopi, qui in ea praesidemus, ut Episcopatum quisque suum unum atque indivisum probemus,* Epist. 52. ad Antonian. — — *etiam Episcopatus unus Episcoporum multorum concordie numerositate diffusus,* Ep. 73. ad Jubaian. fin. *servetur a nobis patienter, et leniter, caritas animi, collegii honor, vinculum fidei, et concordia sacerdotii.* Quo etiam facit, quod omnes Collegae fuerint adpellati, et Episcopi collegium sacerdotum etc. b. Conspectiendam sese quoque praebet haec aequalitas ex dominante opinione de omnibus Episcopis successoribus Apostolorum, adeoque in eodem ad se invicem ordine, qui inter Apostolos fuit, constitutis. Cyprian. de Unit. Eccles. *Hoc erant utique et caeteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate proficitur: de quo mox.* Ep. 71. ad Quintum. *Nam nec Petrus vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter adsumsit, ut diceret,*

diceret, se primum tenere, et obtemporari a novellis et posteris sibi potius oportere. c. Denique nihil in hanc rem est evidentiùs dictis Cypriani, in Praef. ad concil. Carthagin. Superest, ut de hac ipsa re singuli, quid sentiamus, proferamus, neminem judicantes, aut a jure communicationis aliquem, si diversum senserit, amoventes. Neque enim quisquam nostrum Episcopum se esse Episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit, quando habeat omnis Episcopus, pro licentia libertatis, et potestatis, suae, arbitrium proprium, tamque ab alio judicari non possit, quam nec ipse potest alterum judicare, sed expectemus universi iudicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus et solus habet potestatem, et praeponendi nos in Ecclesiae suae gubernatione, et de actu nostro judicandi. Quae verba, sicut Episcoporum aequalitatem disertè exprimunt, ita Paparum Romanorum primum clarissime refutant, et funditus evertunt.

§. LXXIX. 2. Nec alia deficiunt apud Cyprianum, et alios, luculenta testimonia, quibus auctoritas, quam sibi adrogare incipiebant Episcopi Romani, retunditur, nec alia ipsis conceditur, ac quae omnibus convenit Episcopis, potestas. Ep. 55. ad Cornel. ipsis adfirmat verbis, non minorem esse Episcopis in Africa auctoritatem ac Romae, cum omnibus portio gregis sit aequaliter adscripta. Firmilianus ep. 75. ad Cyprianum adrogantiae Stephani acceptum refert, quod supra alios se erigat: atque ego, inquit, in hac parte justè indignor, ad hanc tam apertam et manifestam Stephani stultitiam, quod, qui sic de Episcopatus sui loco gloriatur, et se successionem Petri tenere contendit, etc. multas alias petras inducat. addens mox, Stephanum, per successionem cathedram Petri habere se, praedicare. Quod ipsum ex Cyprian. ep. 74. ad Pompejum, et celebri illa lite de baptizandis haereticis, ut postea patebit, manifestum est. Denique 3. si gubernationis Ecclesiae ratio habeatur, nullas Romanis Episcopis partes in exteris fuisse Ecclesiis, ad oculum adparebit. Cyprianus cum Collegis Ecclesias gubernavit Africanas, sy-

nodos convocavit, et omnia direxit negotia. Consuluerunt quidem, aequae ac alios Episcopos; quoque Romanos, sed eorum non agnoverunt auctoritatem. Cyprian. ep. 29. ad Clerum Roman. et dilectio communis et ratio exposcit, fratres carissimi, inquit, nihil conscientiae vestrae subtrahere de his; quae apud nos geruntur, ut sit nobis circa utilitatem Ecclesiasticae administrationis commune consilium. Sic quoque Clerus Roman. ep. 31. ad Cyprian. fatetur, Cyprianum, pro sua veracundia et ingenua industria, consiliorum suorum Clerum Romanum non tam judicem, quam participem, inveniri voluisse.

§. LXXX. His principiis si severe institissent, omnesque ad ea confirmassent actiones, ambitionem Episcoporum Roman. facile refracuissent, et superassent: sed cum, nonnullis opinionibus ducti et incitati, nimium passim adtribuere solerent, Romanis, eorum auctoritati sensim praebeverunt pabulum, viamque ad supremum ejus gradum straverunt ipsi. Quae in lucem proferri merentur. 1. Opinio de Petro, Apostolorum primo, ejusque cathedra, Romae stabilita, et ab Episcopis Romanis in sessa, multum ad honorem et auctoritatis eorum incrementum contulit. Considerarunt utique eam cathedram, ad successores Petri devolutam, tanquam unionis principium, et, sicut Petrus aliquam prae reliquis Apostolis hoc respectu habuit, ex Veterum opinione, praerogativam; ita et Romanos Episcopos eodem honore vestitos esse existimarunt. Vid. Cyprian. de Unitate Ecclesiae, et quae in libris Diss. s. l. III. hac de re exposui. Hinc est, quod Ecclesia Romana fuerit dicta *principalis*, unde unitas sacerdotalis exorta est, ep. 55. ad Cornelium. 2. Accessit ipsius urbis auctoritas, per orbem Romanum sese porrigens, et ad Ecclesias translata. Quemadmodum enim Episcopi Metropoleon majorem sensim nacti sunt honorem, propter urbium praerogativas, sic Romae Episcopi, propter urbis universalitatem, honorem universalem. Sic Ep. 49. ad Cornelium: plane, quoniam pro magnitudine sua debeat Carthaginem Roma praecedere, illic majora et graviora commisit, sci-

licet Novatus. 3. Generalis hypothesis de nimia Episcoporum autoritate, tanquam cui, in rebus fidei et religionis, omnes adfurgere debeant fideles, multum quoque ad Episcoporum Roman. contulit dominatum universalem. Tenuit eam; et haud obscure expressit Cyprian. Ep. 59. ubi, *haereses et schisma a inde traxisse originem*, declarat, *quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus Judex vice Christi, cogitatur*. Loquitur quidem non de Episcopo aliquo universali, sed de *singulis* Episcopis, secus ac volunt Romanenses, uti ex inspecto loco, et supra dictis, manifestum est; a Juello quoque contra Hardingum dudum evictum: attamen, ratiocinium ejus recte trahi potest ad necessitatem Episcopi Universalis evincendam: uti facile patet.

§. LXXXI. 5. Illis praejudiciis inbuti *primas* jam dare coeperunt Episcopis Romanis, ipsos de majoris momenti rebus, prae aliis, consulendo: uti saepe apud Cyprian. occurrit. Imo si in diffitis quid accidisset locis, quod fidei et Ecclesiae videbatur aliquid damni adlaturum, ad eos praecipue confugiebant, et eorum opem implorabant. Sic cum Dionysius Alexandr. epistolam ad Sabellianam haeresin extirpandam scripsisset, quae verae Christi divinitati videbatur injuriosa, certiores mox fecerunt Dionysium Romanum, et apud eum accusarunt, qui etiam mox, convocata synodo, eos damnavit, qui Christum dixerint *ποίημα creaturam*; de quo decreto etiam Alexandrinum reddidit certiores, et ad apologiam conscribendam adegit. Vid. Athanas. de *sententiis Dionysii contra Arian.* oper. tom. I. Ipse Cyprianus in Ep. 67. ad Stephanum, si, quod alibi contendit Launojus, non sit spuria, *dirigantur*, inquit, Stephanum adlocutus, *in provinciam, et ad plebem Arelate consistentem, a Te litterae, quibus absento Marciano (Episcopo Arelatense) alius in locum ejus substituatur* etc. Unde haud obscure patet, Romanis Episcopis jam majorem fuisse datam autoritatem; cum non ipse scripserit, sed a Romano in specie fieri voluerit. Nec

tamen hic locus potestatem Romani demonstrat, sed tantum auctoritatem aliquam majorem: non enim *mandare* poterat, ut alius eligatur Episcopus, sed auctoritate sua id efficere, quatenus iudicio ejus et consiliis multum solebat tribui prae reliquis Episcopis. Denique Episcopi, qui injuriam sibi factam putabant, ad Romanos, non quidem tantum iudices, via *adpellationis*, sed potentis intercessoris, se conferre solebant, auxilii inveniendi ergo. Quod tamen Papae ambitiosi postea ad jus adpellandi ad sedem Apostolicam defendendum adripuerunt. De Basilide, apud Hispanos deposito, Cyprian. ep. 68. ad Hispanos, *nec rescindere ordinationem jure perfectam potest, quod Basilides post crimina sua detecta, et conscientiam etiam propria confessione nudatam, Romam pergens, Stephanum, collegam nostrum, longe positum, et gestae rei ac veritatis ignarum, fefellit; ut exambiret reponi se injuste in Episcopatum, de quo fuerat jure depositus.* 5. Accessit denique ad haec omnia Episcoporum Roman. *ambitio*; quae illis fundamentis innixa, potestatem magis magisque in altum erexit. De quo ex Stephano, ejusque litibus cum Cypriano, uti postea patebit, abunde constat. Vid. quoque verba notabilia Firmiliani de Stephani adrogantia, ep. 75. ad Cyprian. supra §. LXXVII. in medium adducta. Quo etiam facit, quod Decius Imperator propterea *tolerabilius* credidisse tradatur apud Cyprian. ep. 52. ad Antonin. *contra se aemulum principem erigi, quam Romae conslitui sacerdotem.*

§. LXXXII. Principem locum in clero minore, de quo agendum restat, tenuerunt *Diaconi*, vero suo conspectu Presbyteris *inferiores*, sed reliquis clericis *superiores*. Quod paulo latius deducendum est, eo etiam scopo, ut muneris dignitas et qualitas in lucem prodeat. Fuisse eos *ordine* a Presbyteris distinctos, et inferiores, ex supra dictis de Presbyteris clare satis constat: quae non repetam, nonnulla hic addidisse contentus. Can. Nicaeno 18vo jubentur Diaconi *manere intra suas mensuras, scientes se Episcoporum ministros,*

et Presbyteris minores, quare iis in Ecclesia inter Presbyteros sedere interdicitur. Adpellat quoque eos Cyprian ep. 3. ad Rogatian. *Episcopatus et Ecclesiae ministros*. Quod discrimen ex officiis quoque Diaconorum elucescit. Etsi enim nonnulla cum Presbyteris habuerint communia, uti baptizare, concionari, poenitentes per inpositionem manuum recipere: ea tamen non sine peculiari concessione, in casu necessitatis, vel nemine de clero maiore praesente, peragere licebat. Quod de poenitentium reconciliatione luculenter ex Cypriano patet. Ipse enim ep. 18. ad Clerum suum, edit. Oxon. permittit, ut lapsi poenitentes, si incommodo aliquo et infirmitatis periculo occupati fuerunt, non expectata praesentia nostra, inquit, apud presbyterorum quemcunque praesentem, vel, si presbyter repertus non fuerit, et urgere exitus coeperit, apud Diaconum quoque exomologesin facere delicti sui possint, ut, manu iis in poenitentia inposita, veniant ad Dominum cum pace. Sed inter officia, ordines distinguuntur, etiam erat, quod diaconis eucharistiam facere negatum sit. Versabantur quidem circa eucharistiam, munera populi recipiendo, et sacerdotibus offerendo, nomina offerentium recitando, denique consecrata panis et vini elementa porrigendo fidelibus, sed panem et vinum consecrare non poterant. Can. Nic., modo citatus, eos offerendi potestate carere diserte dicit. Utitur quidem Cyprian., in lib. de *Lapsis*, verbo offerendi, de Diaconis loquens, sed distributionem intelligit, ut ipsa docent verba: *solennibus adinpletis*, inquit, *calicem offerre praesentibus coepit*: nec alio sensu verba Laurentii Diaconi, quibus Xystum Episcopum, ad martyrium properantem, adlocutus legitur, apud Ambros. de *Officiis*, et ex eo in *act. sincer. mart.* Ruinarti, capienda sunt; quae haec fuerunt. Quo sacerdos sancte! sine diacono properas? nunquam sacrificium sine ministro offerre consueveras. Quid in me ergo displicuit, Pater? num quid degenerem probasti? experire certe, utrum idoneum ministrum elegeris, cui commisisti Dominici sanguinis consecrationem; scilicet non sa-

cramentalem in altari, ab Episcopo faciendam, sed ministerialem, qua Episcopo consecranti adstitebat, et populo, cum formula solita, *offerebat*; ut verba sequentia docent, quibus *confortium consummandorum sacramentorum* adpellatur. *Consecratio* itaque intelligitur non *facienda* a Diacono, sed *jam facta* ab Episcopo, ut *consecratio sanguinis* idem sit, ac *sanguis consecratus*.

§. LXXXIII. Reliquis vero clericorum ordinibus inferioribus fuerunt longe superiores. Erant enim Diaconi primi et honoratiores Episcoporum ministri, qui eorum etiam subinde locum supplebant, uti in conciliis, quando sedebant, et suffragia ferebant, non qua *Diaconi*, sed *procuratores*, loco et nomine Episcoporum. Cujus moris exempla haud rara sese sequent. temporibus offerunt. Deinde, poterant, absente Presbytero, inferiorem Clericum excommunicare, quod inferioribus non licebat Clericis. Const. Ap. I. VIII: 28. Officia denique eorum erant honorata valde. Praeterquam quod Episcopis inservierint, propterea eorum *oculi*, *os*, *angeli*, *prophetae*, dicti Const. Ap. II: 30. et oculi quoque ab Isid. Pelus. I. IV. ep. 188. praecipuum erat, fideles docere, et admonere, quomodo sese in quovis cultus genere debeant gerere in Ecclesia, quique minus decenter agebant, eos reprehendere et castigare: ibid. I. II. c. 57. Prius illud, quo in Ecclesia congregata instruebant praesentes, et adhortabantur, solemnibus saepe adhibitis formulis, ut supra notavi, dictum speciatim fuit *κηρύσσειν* *praedicare*; quod non denotat eo in casu *concionari*, sed *κηρυκος* *praeconis* vice fungi in Ecclesia: ibid. VIII: 5, 6. Sic Athanasius refertur a Socrat. H. II: 11. diacono suo jussisse, *κηρύξαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ* *proclamare precationem*, et ad eam adhortari. Vid. etiam Bevereg. ad can. concil. Ancyran. Idem denique ex honore, quo diaconus ab inferiore clero adficiendus erat, colligi potest. Quemadmodum enim Diaconis, praesente Presbytero, non, nisi jussu ejus, sedere licebat; sic, diacono praesente, reliquis clericis, non nisi jubente

jubente diacono, illud fas erat: ut habet can. 20^{mus} Laodicensus. Ceterum numerus eorum per omnes Ecclesias nec idem fuit, nec definitus. In variis erant *septem*, ad exemplum institutionis, ut putabatur, Apostolicae Act. VI. Quod de Ecclesia Romana testatur Cornelius apud Euf. H. VI: 43. et de Alexandrina in initio Severus Alexandrinus, vid. Bevereg. ad canon. Neo-Caesarens.: sed hoc tempore ibi oportet plures fuerint: utique *novem* membrantur ob Arianismum excommunicati in Ep. encyclica Alexandri apud Theodor. H. I: 4. Tradit quoque Sozom. H. VII: 19. Romae quidem *septem* esse, sed aliis in locis non fuisse *numerum definitum*.

§. LXXXIV. Praeter Diaconos jam hoc seculo fuerunt plures alii inferioris ordinis Clerici, uti Subdiaconi, Lectores, Cantores, Exorcistae, Acoluthi, Ostiarii, partim in Can. Apost., partim apud Cyprianum; ut ex supra dictis patet, memorati, omnes a Cornello apud Euf. H. VI: 43. de quibus ad sec. sequens nonnulla monebo; ubi Disciplinae Ecclesiasticae adcuratiorem quoque dabo notitiam, quatenus et hoc sec. ex parte obtinuit. De litibus ad eam pertinentibus postea exponam suo loco, ut et de synodis propterea, et in causa haeresium, habitis. Quare ad vitam et mores Christianorum, seu *quartam* partem Ecclesiae essentialem, pergo.

VITA ET MORES.

§. LXXXV. Parum hac parte habeo, quod dictis sec. *Ido* addam, nisi hoc unum, statum Ecclesiae, maxime circa medium sec., minus fuisse laudabilem, quoad vitae puritatem, et virtutis exercitium. Origen. ad Matth. p. 420. 441. ed. Huet., fastum, superbiam, aliorum contentum, et tyrannidem in Rectoribus Ecclesiae notavit, et vivis depinxit coloribus; qui etiam de corruptione Christianorum in genere testatur, hom. X. in Genes. oper. nov. ed t. II.

p. 86.— Cyprian. ep. 68. ad Hispan. inter alia dicit, *angelicum vigorem cecidisse, et virtutis ac fidei robur elanguisse*: unde, novissima instare tempora, quoque colligit. Vid. et de *Unitate Ecclesiae* fin. ubi addit, *in Dei timore, in lege justitiae, in dilectione, in opere fidem nullam esse*. Speciatum vero et graphice corruptionem grassantem descripsit in lib. de *Lapsis*, p. 182.— et Ep. 7. ad Clerum. Denique Commodianus, qui hoc sec., et sequente, vixit, vitia sui sec. acriter quoque perstrinxit. Exstat libellus, alias haud magni pretii, in Bibl. M. Patrum in adpendice.

PARTES ACCIDENTALES.

§. LXXXVI. Casus accidentales duplicis sunt generis, quorum alii ad Ecclesiam, per se consideratam, spectant, et ex ea, qua tali, oriuntur, alii, qui Ecclesiam, relate ad mundum, feliciorum reddunt vel infeliciorum. Prioris generis partim ad dona extraordinaria, et viros praestantiores, unde splendor Ecclesiae, et magna pars felicitatis, dependet, spectat, partim ad puritatem et pacem, respectu haeresium et schismatum. Posterioris vero generis propagationem per orbem comprehendunt, et pacem, vel immunitatem a persecutionibus, ne de sorte in calamitatibus civilibus dicam. De quibus omnibus ordine est agendum. *Dona* extraordinaria, ut in prioris generis casibus enarrandis inde incipiam, siue fuerint miracula, siue revelationes et visiones divinae, non quidem plane cessarunt, si Veteribus sit credendum, quorum testimonia et exempla ex Cypriano, Gregorio Thaumaturgo inde dicto, et Arnobio, jam produxit Dodwell. Diff. Iren. II. et Cyprian. IV. qui legi potest; licet plenam fidem non mereantur, cum nimia credulitate laborarint, et quaevis narratiunculae avidae fuerint receptae; quod cuique, vel ex sola lectione vitae Gregorii, in oculos incurreret: attamen rariorem fuisse eorum donorum mensuram, ipsi testantur Veteres, uti ad sec. praeced.

praeced. ex Origene et Theophilo jam observavi: adeo ut hac parte minus splenduerit Ecclesia. Loquuntur quidem, ubi cum gentilibus agunt, magnifice et hyperbolice de exorcismo, tanquam miraculosa expulsionē daemonum, sed, ubi mentem clarius exponunt, valde limitant eam potestatem, et ingens inter Christi, et Apostolorum, ejectionem daemonum, vere miraculosam, ac exorcismum, in Ecclesia usitatum, discrimen haud obscure patefaciunt, dum expulsionem non inperiose, sed per preces, et iudicii Divini in Satanae potestatem denunciationem, fieri declarant, nec semper aut mox effectum habere fatentur. De quo plura dicere possem, sed locum Origenis ad Matth. XVII: 21, nunc citasse suffecerit.

§. LXXXVII. Quod ad viros eruditione et pietate claros adinet, non defuerunt quidem tales in Ecclesia, sed longe minor fuit eorum copia. Recensebo praecipuos, praeter eos, quos in catalogo scriptorum Ecclesiast. supra recensui. Inter Episcopos Romanos nemo per scripta, quae aetatem tulerunt, nomen est adeptus, pauci aliquo facto laudabili fuerunt clari. Missis Zephirino, Callisto, Urbano, Pontiano et Antero, de quibus nihil singulare constat, *Fabianus*, ejus successor, celebratur a singulari electionis modo, in eo sito, quod, cum de Episcopo eligendo deliberaretur, *columba* narretur, e sublimi repente delapsa, capiti ejus insedis: ita utique *narrari* inquit Euf. H. VI: 29. Sedit vero ab a. 236. ad a. 250. *Cornelius*, a. 251. electus, et unius tantum anni ac 3 Mens. Episcopus, *Novatiani* tantum factione, qui Episcopatum sibi rapuit, clarus fuit. Praeterea Centumcellas a Gallo Imperatore in exilium missus diem ibi obiit supremum, teste Chronico Damasi. Superfunt aliquae Cypriani ad eum Epistolae, qui ejus Episcopatum agnovit, et stabilivit contra Novatianum: sed Epist. Cornelii ad Lupicinum Viennensem spuria est, uti ostendit Pearf. Annal. Cypr. a. 252. *Stephanus*, qui Lucium, Cornelii successorem, excepit, nomen suum damnanda

ambitione, et lite, quam cum Cypriano et Africanis exercuit, de quo postea, ad posteros propagavit. Sedit ann. 4. et M. 2., ut idem habet Chronicon. Successor ejus *Sixtus II.*, a. 257. ordinatus, et Mens. 11. fedit, celebris martyrio sub Valeriano et Gallieno; nec non, quod corpora Petri et Pauli, ad Catacumbas, in sedem tutiorem, legatur, *in indiculo depositionis* martyrum, transtulisse. *Dionysius*, ejus successor, a. 269., postquam sedes annum vacasset, hoc nomine celebrem se praestitit, quod Dionysium Alexandrinum, haeresios, quae Christi divinitatem negat, accusatum, absolverit, lecta ejus apologia; ut refert Athanas. de *sententia* Dionys. Alex. contra Arianos. De *Felice*, qui ei successit, nihil exstat memorabile, nisi quod missas super *sepulchra*, sive, ut alia habet lectio, super *memorias* martyrum instituisse legatur in libro Pontificali. Sedit a. 4. M. 11. Misso Eutychiano, qui 8 ann. et M. 11. et Cajo, ab a. 283 ad 296., qui obscuri sunt nominis, *Marcelinus* memorandus est, eo nomine clarus, quod, minis superatus, *thus* narretur adolevisse *idolis*, sed mox, poenitentia acta, martyrio coronatus in persecutione Diocletiana, in *Chron. Damasi*, et *actis* concil. Sinuessani: sed lapsum esse fictum, et acta supposita, multis evicit Papebrochius in conatu *Chron. Histor. ad catalogum Pontificum*. Nec certum est Marcelini martyrium, Veteribus non memoratum. *Inclaruit* quidem, teste Theodoreto H. E. I. 3. *persecutionis tempore*, et in ejus tempora dicit Euf. H. VII: 32. incidisse *persecutionem*, sed martyrio fuisse adfectum nemo Veterum illorum tradidit.

§. LXXXVIII. Inter Alexandrinos Episcopos principem hoc seculo locum tenuit Dionysius, cujus hac aetate decessores fuerunt *Demetrius* per ann. 43. sub quo clauit Origenes, et *Heraclas* ann. 16., e Gentili Christianus, et Origenis discipulus, primum presbyter Alexandrinus, et scholae Catecheticae praefectus, dein, Heracla mortuo, Episcopus Alex. ab a. 247. usque ad a. 265., et Gallieni 12um, stan-

te synodo Antiochena contra Paulum Samosat. mortuus, Euf. H. VII: 28. Celebre nactus est haud una de ratione nomen, unde Magni tulit elogium. Fautor fuit Origenis, et post mortem eum laudavit in Ep. ad Theodistum apud Phot. Bibl. cod. 232. Novatiani schismati sese fortiter opposuit. Nepotis ac Chiliastrarum AEgypt. hypotheses repressit, scripto quoque libro de *Promissionibus* Euf. H. VII: 24. Qua occasione de Johannis *Apocalypsi*, cui Chiliastae in primis innitebantur, opinionem suam exponit, quae huc redit; esse quidem librum divinum, sed non intelligibilem, nec Johannem Apostolum, sed alium aliquem, ejus nominis, sibi ignotum, esse autorem: argumentatur praecipue ex stili Evangelii, et Epistolae Johannis, differentia, et quod Johannis se hic expresse nominet in principio, et fine libri, secus ac in Euangelio et Epistola fecit. Quaestiones de hereticorum baptismo conatus est sopire, et pacem reddere sartam tectam, licet in Cypriani sententiam propensior. Euf. ib. c. 7. Contra Sabellium scribens in alterum visus est delapsus extremum; a qua suspicione sese purgavit in Ep. ad Dionysium Romanum, cujus fragmenta conservavit Athanas. de *sententiis Dionysii*. Synodo Antiochenae, licet vocatus, non interfuit prae senio, sed litteris, ad eam directis, Samosateni haeresin damnavit Euf. H. VII: 27. Ad ipsum Paulum, quae superest, Epistola, supposititia est; ut recte advertit Vales. ad Euf. ib. c. 30. Denique, grassante Deciana persecutione, prehensus quidem est a militibus, sed mirabiliter elapsus, Euf. ib. c. 40. Valeriana vero persecutione in exilium missus, sed triennio post rediit Alexandriam a. 261., variosque vidit ibi tumultus, AEmiliano tyrannidem occupante, Euf. ib. c. 21. Missio *Maximo et Theona*, memorandus est *Petrus*, qui sedem capeffivit a. 300., et per 12 ann. tenuit, sub Maximino a. 311. martyrio coronatus. Euf. H. VII. cap. ult., qui, eum toto illo tempore maximam consecutum esse gloriam, seseque *arctiore vitae disciplina exercuisse*, tradit.

§. LXXXIX. De *Hierosolymae*, seu *Aeliae*, quo nomine adhuc fuit insignita, Episcopis, post Alexandrum, quem in successione enarranda memoravi ad sec. praecedens, nihil habeo quod observem. Alexandro successit Mazababes Euf. H. VI: 39., dein Hymenaeus, qui ab Euf. H. VII: 14. valde laudatur, et Synodo Antiochenae contra Paulum adfuit, ib. c. 30. Zabdas, et Hermon, postremus ante persecutionem Diocletian. ib. c. ult. Inter *Antiochenos* post Babylam, quousque catalogum sec. praecedente perduximus, pauci hoc tempore nomen nacti sunt. Babylae successor Fabius, Euf. H. VI: 39., Novatiani partibus faventior, synodum coegerat Antiochiae, cum litteras Cornelii de ejus facinoribus acceperat, sed quam morte praeventus non habuit ipse, verum successor ejus Demetrianus, cujus meminit Euf. ib. c. 46, et VII: 5. Eum excepit Paulus Samofatenus, de quo postea, cui deposito successit Timaeus, Cyrillus, aetate Eusebii, ib. c. 32. Tyrannus, cujus tempore Ecclesiarum vastatio per ultimam persecutionem maxime viguit, Euf. l. c. Ceterum cum Dorotheus, presbyter Antioch. sub Cyrillo, celebrioris fuerit nominis, ejus mentio hic obiter facienda est. Adpellat eum Euf. l. c. *doctissimum*, Script. S. studiosissimum, etiam, quod rarissimum erat, Hebraeae linguae peritum; quem Euf. dicit, se Script. S. exponentem audivisse. Fuit vero, ut refert Euf., ab ipso matris utero eunuchus, sed probe a Dorotheo, cubiculario Diocletiani, cujus martyrium descripsit Euf. H. l. VIII., distinguendus est, secus ac fecit Blondellus: Vid. Vales. ad Euf. H. VII: 32. Floruit et alius Ecclesiae Antiochenae Presbyter, celebrioris adhuc nominis, Lucianus, silentio non involvendus. Insignem praestitit operam edendae et emendandae versioni Graecae LXX Interpretum: cujus editio propterea Lucianea est dicta, et per Ecclesias Orientis, Antiochia Constantinopolin usque, usitata, teste Hieronymo adversus Rufinum. Num vero Pauli Samosat. erroribus fuerit infectus, disputatur. Utique Antiochenae

Ecclesiae

Ecclesiae sub Paulo non tantum fuit presbyter, sed Alexander, Episc. Alex., ipsum pluribus annis, a communione trium Episcoporum Antiochenorum sese sejunxisse, et collectas seorsim celebrasse, testatur, apud Theodoret. H. I. 4. Atenim cum, illi sectae eum fuisse addictum, disertis non dicat verbis, fieri potest, ut Paulum censuerit injuste depositum, et propterea successorum ejus communionem vitaverit, donec ad Ecclesiae unitatem redierit: rediisse enim eum vel ex eo colligi potest, quod *trium* tantum Episcoporum meminerit Alexander, quorum fugit commercium. Constat utique, eum, martyrio sub Maximino adfectum, pro martyre Ecclesiae fuisse honoratum, jam a sec. IVto usque. Vid. Tillemont. memor. Eccles. t. V. in not.

§. XC. Praeter hos celebriorum urbium Episcopos, et modo laudatos presbyteros, floruerunt adhuc alii, scientia et pietate illustres, a nobis non praetereundi, sed paucis recensendi. *Firmilianus*, Caesareae Cappadocum Episcopus, Origenis admirator, et sententiae Cypriani de baptismo haereticorum patronus, cujus duae supersunt ea de re Epistolae inter Cyprianicas, vir magnae fuit autoritatis, et scriptis quoque clarus, quae citat Basil. M. de Spiritu S. Interfuit priori synodo Antiochen. contra Paulum, cujus opinionem quidem damnavit, sed cum ipso mitius judicavit agendum. Sed ad posteriorem tendens in itinere mortuus est. Euf. H. VII: 30. *Theognostus* Alexandrinus, et sacrorum librorum *Interpres* dictus, in titulo librorum *hypotyposeôn*, quos *septem* scripsit, Phot. Bibl. cod. 106., ubi eum, Origenem secutum, de Filio et Spiritu S. minus orthodoxe sensisse, tradit. Sed *mirabilis et studiosus*, seu diligens, adpelatus Athanas. ad illud Evangelii, *quicumque verbum dixerit contra Filium* etc. Oper. t. I., etiam *vir disertus* ab eodem de *synodi Nic. decretis*: ubi fragmentum ex ipsius operibus profert. *Anatolius*, scholae Aristotelicae Alexandr. primum praefectus, dein Theotegni Episcopi Caesar-Palaeestinae vicarius, denique Episcopus Laodicens, vir sui seculi omni-

um doctissimus, secundum Euf. H. VII: 32. scripsit *canones* paschales; cujus operis fragmentum exhibet Euf. l. c. *Pierius*, scholae Alexandrinae, sedente Heracla Episcopo, magister, et Ecclesiae presbyter, spontanea paupertate non solum, sed in primis Philosophicis, et sacrarum litterarum expositione, ac Ecclesiasticis concionibus, praeclarus fuit Euf. H. VII: 32. Sed et hunc Origenis inbutum fuisse principiis adfirmat Photh. cod. 119., ubi de ejus agit scriptis. Ipsi adjungit Euf. l. c. *Meletium*, vulgo *mel Atticum* dictum, Ecclesiarum Ponticarum Episcopum, quem talem fuisse tradit Euf., qualem quis hominem perfectissimum in omni genere doctrinae vellet describere. Athan. quoque orat. 1. in Arianos eum *magnum* adpellat, Vid. et Basil. M. de *Spiritu S.* cap. ult. *Victorinus*, non, ut nonnulli, Pictaviensis, sed Petaviensis, seu Pitabionensis, in superiore Pannonia Episcopus, ut singulari libello docuit Launoius, martyrio coronatus a. 303., non tam seculari, quam scripturaria peritia, variisque in Script. S. commentariis, fuit celebris. Fragmentum superest solum de *fabrica mundi* apud Cave Hist. Litter. Fuit quidem Chiliasta, sed comment. in *Apocalypsin* nomen ejus mentitur. Denique silentio non est premendus *Pamphilus*, nobilitate et opibus clarus, sed munificentia, et flagrante studio litteras promovendi, multo illustrior, Bibliothecam Caesareae-Palaestin. erexit instructissimam, Origenis ingens fautor, qui una cum Eusebio ejus quoque conscripsit apologiam Euf. H. VI: 33. omniaque ejus opera studiose collegit. Denique edidit, ope Eusebii, ex ipso Origenis autographo Hexaplorum editionem LXX Interpretum. Martyrium passus est sub Maximo,

HAERESSES

§. XCI. Haereses, quae Ecclesiae pacem hac parte turbant, partim Christi divinitatem, vel personalem subsistentiam,

tentiam Filii et Spiritus S. inpugnarunt, partim Magorum systema cum Christianismo conjunxerunt. Ad priorem classem pertinent Theodotiani, Artemonitae, et Pauliani, qui divinitati Christi sese inprimis opposuerunt, praeterea Praxeani, Noetiani et Sabellianitae, qui personalem Filii et Spiritus S. negarunt subsistentiam. Ad posteriorem vero Manichaei. De quibus omnibus ordine, et paulo adcuratius, est differendum. Prioris generis insigniti quidem fuerunt ab Epiphanio generali Alogorum nomine, sed sine fundamento, et falso; ut ad praecedens sec. demonstravi: possunt, filio recentiorum, rectius Unitarii adpellari; et ab auctorum nominibus insigniuntur Theodotiani, Artemonitae, Praxeani, Noetiani, et Sabelliani, ac Pauliani, seu Samosatensiani. Agamus de singulis. *Theodotus*, a Gnostico illo, cujus eclogae exstant ad calcem operum Clem. Alex., probe distinguendus, eximie dictus ὁ σαρκεὺς coriarius, ab arte quam exercuit, et Byzantinus a patria, in persecutione aliqua lapsus, ut se excusaret, nec Christum abnegando grave crimen se commississe demonstraret, *hominem*, non *Deum*, se abnegasse dixisse fertur apud Epiphani.; nescio, quo fundamento; quare ejusmodi narratiunculis temere non fidentum est. Illud verius, eum Romae detectum esse, et communione Ecclesiae privatum a Victore, Episcopo Romano, teste antiquo autore apud Euf. H. V: 28., qui ejus discipulos et adseclas etiam memorat Asclepiodotum, et Theodotum argentarium. Alter, *Artemon*, vel *Artemas*, adpellatus, unde Artemonitarum nomen fluxit, fueritne eo antiquior, an recentior, non convenit quidem inter eruditos, sed dubium mihi non est, quin secutus fuerit Theodotum, et non praecesserit; uti jam demonstravit Wesselingius meus *Probab. c. 21*. Utique 1. Theodotus, exeunte seculo II^{do}, sub Commodio, Pertinace, Juliano, et Severo Imperatoribus floruit, uti constat, sed de Artemone Patres Antiocheni in Epistola synodica, a. 271. scripta, apud Euf. H. VII: 30. contra Paulum Samosatensem loquuntur, ut adhuc in vivis, nec

obscurè innuunt, Paulum fuisse discipulum Artemonis, vel ejus haeresin, cum jam exspirare videretur, renovasse. 2. Autor antiquus apud Euf. l. c., praeterquam quod Artemonis non meminerit, Theodotum diserte adpellat *parentem* et *autorem* illius opinionis, quae Christum negat Deum: cui concinit Timotheus Presbyter, a Cotelerio editus.

§. XCII. Theodotus, ut ejus systema exponam, Christum quidem dixit *ψιλὸν ἄνθρωπον nudum hominem*, sed non eo, quo ante ipsum nonnulli haeretici, sensu, acsi ex Josepho et Maria, instar reliquorum hominum, esset natus, et non ex Virgine: secus ac Epiphan. haer. LIV. tradit. Antiquus enim autor apud Euf. H. V: 28. illud non habet, et autor *adpendicis* libr. Tertull. de Praescript. haeret., *ex virgine* eum statuisse Christum natum, diserte tradit: nec Paulus Samosat., cujus haeresis a Theodoto repetitur, Christum negavit e virgine. Sed quo sensu antiquus iste, et coevus, autor apud Euf. l. c. Theodotum adpellare possit *τὸν ἀρχηγὸν καὶ πατέρα τούτης τῆς ἀρενησιδὲς ἀποασίας* *ducem et parentem illius Deum abnegantis defectionis*, et quidem *πρῶτον primum* dixisse, esse Christum *nudum hominem*, difficultate non caret, cum, Ebionaeos, Cerinthianos, et Carpocratianos idem dixisse, constat. Suo loco relictis, quippe ab omni probabili alienis, quae alii protulerunt, duo mihi suppetunt, quibus haec difficultas optime videtur tolli. *Unum* est, quod Theodotus, non absolute, sed restrictè, adpellatur autor istius haeresios, relate nimirum ad haeresin Pauli Samosatani, de qua ibi agitur. Licet enim sec. I. fin., et initiis II^{di}, ejusmodi quoque exstiterint haeretici; illud, quominus Theodotus pro autore haeresios, quae per Paulum tantos dedit motus, habeatur, non inedit. Sic Paulus eam haeresin suo tempore renovasse dicitur ab Euseb. in init. cap. et Artemon ib. VII: 30. in epistola synodica Antiochen. diserte ejus *Pater* adpellatur. Theodotus itaque eorum, qui postea eam haeresin propagarunt, *primus* dici potest Christum pro nudo habuisse homine. Sed
alterum

alterum est, quo haeresios, quae Christum, e virgine natum, pronunciavit nudum hominem, autor sensu absoluto haberi potest, quatenus ante ipsum haeretici Christum existimarunt ex Josepho quoque procreatum, praeterea λόγον sermonem cum eo unitum. Quae Cerinthianorum, Ebionitarum ac Carpocratianorum fuit hypothesis; exceptis tantum nonnullis Ebionaeis, qui Christum e virgine agnoverunt natum: sed qui numerum non fecerunt. Theodotus vero, praeter nativitatem e virgine, et justitiae praecellentiam, nihil in Christo statuit divini, cum antiquiores haeretici λόγον sermonem Dei crediderint cum eo unitum. Dixit propterea Christum hominem solitarium et nudum, nulla alia prae caeteris, nisi sola justitiae autoritate; uti autor adpendicis Tertull. de praescript. haeret. c. 53. loquitur. Quod ipsum verba Novatiani de regula fidei c. 12. indicant, quibus Christus novo more ab istis districte homo nudus adseritur, per eos rursum Christus Pater Deus omnipotens comprobatur: quorum priores sunt Theodotiani, posteriores vero Sabelliani. Disticte autem nudus dicitur homo, qui nihil aliud, vel Deum scilicet, secum unitum, non habet. Sic ex. gr. Tertull. contra Marc. I: 3. veritas Christiana districte pronunciavit, Deus, si non unus est, non est: opponitur illud poeticae ac pictoriae licentiae, quae plures celebrat Deos: est itaque districte idem quod emphatice, et secundum propriam vocum vim.

§. XCHII. Quod idem ex discipulo Theodoti, qui Theodotus argentarius audit, confirmatur: qui ab antiquo autore apud Euf. H. V: 28. sub Zephirino Episcopo Romano vixisse traditur. Statuit autem, Melchizedecum Christo superiorem esse, quatenus Christum purum hominem, sed Melchizedecum magnam Dei virtutem dixit, et non tantum hominem, ut habet J. Damascen. de haeres., sed alii, ut Epiphan., August. et autor Praedestinati, habent, et non hominem; quod forte probabilius, cum sine Patre, matre etc. dicatur, nisi homo divinitus natus a Melchizedecianis fuerit intellectus. Ipsum

ergo hominem quidem, sed non nudum, verum divina praeditum virtute dixerunt; sed Christum nudum hominem, adeoque Melchizedeco inferiorem: quare in Melchizedeci nomine leguntur celebrasse oblationes, eumque pro internuncio Angelorum, et virtutum coelestium, habuisse. Tradunt quidem nonnulli Veterum, uti Iosephus autor *hypomnestici* in cod. pseudo-Epigr. V. T. Fabricii tom. II. et Gennad. Massihen. *dogmat. Eccles.* l. III. Artemonem in Christo agnovisse sermonem Dei inhabitantem, sed sine fundamento, et contra vetustissimorum diserta testimonia: quare audiendi non sunt.

§. XCIV. Hanc haeresin cum circa medium sec. renovasse tradantur Pauliani, vel Paulianistae, etiam Samosatensiani dicti, ad eorum illustrandis opiniones me conferam, postquam de Paulo, Episcopo Antiocheno, qui a patria Samosata, Syriae Comagen. civitate, *Samosatensi* traxit cognomen, unde adseclae ejus Pauliani et Samosatensiani adpellati sunt, quaedam, relate ad vitam et mores ejus, praemifero. Describitur vero in epist. synodi Antiochenae apud Euf. H. VII: 30. tanquam superbia, adrogantia, rapinis, voluptatibus, aliisque criminibus, et vitiis, valde infamis. Tradunt Patres Synodi, ipsum antea pauperem, Episcopum factum ad summas pervenisse divitias, per scelera ac sacrilegia, fratrumque concussiones. Inter fastus signa refertur, quod *ducenarius* (quo nomine venerunt procuratores, qui *ducenta sester tia*, annui salarii titulo, accipiebant a Principe. De *ducenariis* vid. Salmasius ad vitam *Pertinacis*, in Hist. August. scriptor.) maluerit adpellari quam Episcopus; per iterum inaccessit magnifice, dictans inter ambulandum epistolas, stipatus praecedentium et sequentium magna turba; sublimem sibi thronum in Ecclesia exstruxerit, et secretum, instar secularis magistratus, habuerit, femur manu percutere, et tribunal pedibus pulsare solitus; sibi quoque publice adclamari. et oraria concuti, voluerit. Praeterea doctores mortuos petulanter laceraverit, de se magnifice locutus:

tus: Psalmos quoque, in Christi honorem cani solitos, abrogaverit, et alios in sui honorem introduxerit, de se dici passus, *se esse Angelum coelo delapsum* etc. Denique, una cum uxore, duas secum duxisse pulcherrimas, deliciis diffusisse, et epulis ingurgitasse, etc. traditur. Tam atris licet autores aequales, et synodum agentes Christianam, eum depingant coloribus, fidem tamen vereor ut mereantur, quippe acerrimi ejus adversarii, et professi hostes: maxime cum Patres nimio orthodoxiae suae studio inflammati, vel levissimos de haeticis rumores captare fuerint soliti: uti nemini, in historia non hospiti, non ex multis exemplis constat.

§. XCV. Nec desunt, quae iudicium nostrum in suspensio tenent in hoc ipso casu, argumenta. 1. Ipsi illi Patres candide fatentur, se nec examen instituere, nec iudicium de veritate horum criminum ferre, voluisse. Sic enim narrationem de Paulo incipiunt; *sed quia, a fidei regula recedens, ad spuria et adulterina dogmata se transtulit, hominis, ab Ecclesia alieni, actus examinare nihil adinet*; eodem quoque modo narrationem claudunt. Cum itaque examen non fuerit de ipso institutum, nec iudicium prolatum, adeoque ipse nec accusatus nec convictus, manet utique in incerto, num ex rumoribus, aut male fundatis narrationibus, an certis probationibus, ea in pacta fuerint Paulo. 2. Cum ipse in priore synodo Antiochena, erroribus ipsi imputatis negatis, fuerit absolutus, ut Patres ipsi narrant, et Theodoret. haeret. fabul. II: 8. adserat, eos *Dominum pro concordia laudantes, domum rediisse*; cui mirum non accidat, eum tunc ob crimina non fuisse damnatum, si de eorum veritate constitisset. Qua etiam ratione hoc cohaeret cum iis, quae modo ex Patribus adtuli, *se ideo noluisse examinare crimina, quia haeticus erat, ab Ecclesia semotus*. 3. Nec illud nihili est, quod Lucianus, Vir omnium consensu sanctissimus, cujus supra memini, Pauli depositionem tam aegre tulerit, ut cum tribus ejus successoribus recusaverit communionem exercere. Si enim ob errores eum minus recte,

ac Christiane, censuisset sede deturbatum, virum, tantis vitiis et sceleribus infamem, nonne puduisset defendere? 4. Et illud me male habet, quod in gratiam Zenobiae referant ipsum negasse divinitatem Christi, uti ex Chryf. hom. VIII. ad Joh., Theodoro l. c., Nicephoro H. VI: 27. liquet. Quae calumnia inde videtur nata, quod Zenobiae, tunc Orientem tenenti, celebratissimae Reginae, Judaicae religioni addictae, valde acceptus fuerit Paulus, teste Athanas. *ad solitarios*, qui tamen ejus haeresin inde non derivavit. Ipse Epiphan. haer. 65. quoque non inde, sed a *superbia* ejus repetit, dicens, *eum mente elatum excidisse veritate*. Quid? quod ipsi Patres Antiocheni ejus non expresse meminerint. 5. Denique inter ea, quae modo memoravi, sese nonnulla offerunt, quae vel suspicioni debent originem, vel in utramque partem flecti, saltem benigniorem ferre possunt interpretationem. Rapinarum utique et concussionum narrationi cum praemittitur, eum Episcopum factum esse de paupere divitem, sicut inde suspicio rapinarum facile potuit oriri, ita eam minus esse solidam elucescit, cum aliunde dives fieri potuerit, maxime quia munere politico, ut *ducenarii* judicis, quoque functus est, et in flore fuit Zenobiae gratia. Unde etiam derivari potuerunt, quae de *fastu* et *superbia* traduntur, cum majorem praeferre potuerit, quam tunc solebant Episcopi, splendorem. Quo etiam referre licet, quod thronum habuerit altiolem, et tribunalis instar; et majorem comitatum. Quod et ideo minus in eo debuisset reprehendi, quia sec. seq. longe majorem fastum praetulerunt Episcopi; qui et tunc, sicut et nunc, mulieres subinde habuerunt *subintroductas*; de quo postea. Cum autem divinitatem Christi negaverit, cantica veterum, eam celebrantia, mirum non est eum cum aliis commutasse, quod non fuit insolitum, nec ab Episcoporum autoritate alienum. Quod ipsum ansam praebuere potuit, ipsi inputandi, quod cantica in sui honorem introduxerit, seque gesserit Angelum coelo delapsum.

§. XCVI. Sed relinquamus hæc suo loco, et in ejus hypotheses, quæ ipsum fecerunt hæreticum, accuratius inquiremus; vera a falsis distinguendo. Quo fini vetustiora potius, quam recentiora, consulenda sunt monumenta, licet sint adversariorum ejus. De ipsius enim Pauli scriptis, quæ haud pauca fuerunt, *plena quoque citationum locorum Script. S.*, teste Vincentio Lerinens. in *commonit.* p. 314. nihil ad manus nostras pervenit. Vetustius autem non superest monumentum Epistola Synodica Antiochen. apud Euf. H. I. c. Exstat quidem Epistola Dionysii Alex. Episcopi ad Paulum, cum decem Pauli propositionibus, et ad eas responsionibus Dionysii, sed spuriam esse jam advertit Vales. ad Euf. H. VII: 30.; recentiorem vero, et ab Eutychiano confictam, demonstravit Le Quin Diff. Damascen., sicut et Salig. *de Eutychianismo* ante *Eutychen* p. 359., forte ab ipso Cyrillo Alex., aut ejus suasu. Errant itaque, qui hujus Epistolæ, quippe nullius usus in opinionibus Pauli dijudicandis, autorem secuti, Pauli et Nestorii confundunt errores, ac si Paulus Filium Dei agnovisset ab homine Christo distinctum, et per operationis efficaciam tantum cum eo unitum: quod Nestorio solet imputari. Origo enim hujus confusionis ab Eutychianis repetenda est, qui, ut Nestorio crearent invidiam, eum de Christo hominem facere, ut Paulus fecerat, calumniati sunt. Unde hæc Pauli et Nestorii opinionum confusio nata est sec. Vto: sicut *libellus contestationis cleri Constantin.*, 160. ann. post Paulum, quoque habet, *Nestorium ejusdem sententiae esse cum Paulo Samosateno*, apud Vales. ad Euf. H. VII: 28. Vid. quoque Asseman. *Bibl. Or.* vol. IV. ubi falsitatem accusationis etiam probat ex ipso Nestorio, Socrate H. VII: 33. et Mario Mercat. De quo postea suo loco.

§. XCVII. In Epist. Synod. Antioch., ut ex antiquis monumentis Pauli hypotheses in lucem proferam, hæresis ejus generali phrasi adpellatur *κατα δεινὸς θεός* quia Deum et Dominum suum negat, quæ mox ad Christum restringitur,

cum dicitur, negasse *Filium Dei e coelo descendisse*, et statuisse, Christum esse tantum *κατωθεν* e terra natum. Ex quo recte colligitur, eum nihil in Christo agnovisse *Divini*: quod ipsum adcuratius declaratur in fin. epist., cum haeresis ejus eadem esse traditur ac *Artemonis*, qui ejus *patrens* dicitur. Quod Euf. H. V: 28. quoque adfirmat, et Alexander, Episc. Alex., in Epist. apud Theodoret. H. I: 4. ipse quoque Epiphan. haer. 65., quem ita secutus est August. de haeres., ut errorem ejus non vitaverit. Tradit enim, *Artemonis haeresin, cum defecisset, esse a Paulo instauratam*: sicut Epiphan. dixit, *diu ante exstitisse Artemonem*. Ex Epist. vero Antiochen., Artemonem et Paulum fuisse aequales haud obscure patet, cum de Paulo habetur, *scribat ad Artemam, si lubet*. Cum itaque Artemonis haereticis fuerit, ut supra adserui, Christum esse *ψιλον άνθρωπον nudum hominem*, qui praeter miraculosam nativitatem e virgine, et virtutis praecellentiam, nihil divini habet, nec ante nativitatem ex Maria exstitit, idem de Paulo adfirmaverunt Vetustiores. Patrum Antiochenorum verba, modo prolata, huc manifeste tendunt. Euf. H. E. VII: 27. eum statuisse diserte tradit, Christum esse *κοινὸν τῇ φύσει ἄνθρωπον communem natura hominem*, nihil super communem hominum naturam habere, adeoque *ταπεινὰ καὶ χαμαιπετῇ humilia ac terrena* de Christo sentire. Athanas. orat. II. contra Arian. declarat, Christum, secundum Paulum, non fuisse ante nativitatem e Maria, et totum natura esse hominem, nihilque plus; orat. IV. dicit, *communem esse hominem, ut alii sunt homines*. Sic et Chrysost. ad Ps. CIX. et homil. 8. ad Ep. ad Hebr., ut et August. de haeres. Christum non semper fuisse dicant, sed ejus initium, ex quo de Maria natus est, adseverant, nec eum aliquid amplius quam hominem putant. Concinit auctor Praedestinati, et Theodoret. dial. II. *inconfus.*

§. XCVIII. Sed hic ipsi Veteres interpellant, et aliquid dubii injiciunt, ubi tradunt, Paulum statuisse, *λόγον sermo-*

nem

nem Dei, non quidem personalem, sed *efficacem* Dei operationem in Christo fuisse, ejusque respectu *Deum* esse, et adpellari: quod ab Artemone, qui id non statuit, discederet, et ad Noeti haeresin propius accederet, nisi quod, si fidendum sit Epiphanio, ex mente Pauli, *verbum* Dei tantum operatum fuerit, et non unitum cum Christo super eum venerit, et ante passionem abierit, secus ac Patripassianis, ut adpellantur, visum fuerit. Athanas., de *Incarnat. Christi* clare testatur, Paulum in Christo agnovisse *Verbum e caelo efficax, et sapientiam*: λόγον προφορικόν *sermonem prolatum* adpellat Joh. Damascen. de haeresi. Sic et autor *hypomnestici* apud Fabricium in cod. pseud. V. T. tom. II. Quod ad hanc differentiam Veterum adinet, alterutrum statuendum est, vel 1. Paulum nihil aliud per *sermonis* in Christo *praesentiam* intellexisse, quam gratiae Dei ac virtutis, qua fuit, abundantiam, et praestantiam, ita ut homo fuerit *gratia Dei* excellentissimus: quod Theodoret. l. c. confirmat, ubi Paulum esse detectum et deprehensum refert statuere, Christum hominem *divina gratia insigniter ornatum*; vel 2. Discipulos ejus aliquos eo devenisse, ut λόγον *sermonem* Dei cum Christo homine unitum dixerint, ut sese ad receptas opiniones et phrasas adcommo- darent, vel cum Praxeanis arctius conjungerent. Quod autoritate Athanas. adfirmo; quippe qui orat. V. in Arianos tradit, quosdam ex discipulis Pauli Samosat. *Sermonem a Filio separare*, dicentes, *aliud esse Christum, aliud verbum; verbum per Christum esse locutum*.

§. XCIX. Qua ratione nisi quis conciliaverit, statuendum est, eos, qui Pauli opinionem cum Noeti aut Sabellii confuderunt, aut *verbum* Dei cum Christo homine unitum, ex mente Pauli, dixerunt, a vero aberrasse. Inter ipsum enim et Artemonem fuit perfectus consensus, et Christum dixit nudum plane hominem, ut ex superioribus constat. Accedit 1. can. Nic. 1990 solos Paulianistas juberi ex haereticis novo tingendos baptismo: cujus alia nequit esse ratio, ac

quod illi Christum pro puro habuerint homine, nulla divinitate praeditum, adeo ut ipsum cum Deo noluerint in baptismi formula conjunctum: sicut propterea Psalmos in Christi, qua Dei, honorem abrogasse traditur Paulus. Illorum autem baptismus tantum secundum Veteres erat repetendus, qui formulam baptismi, *in nomine Patris, Filii et Spiritus S.* mutarunt. Vid. Aug. l. c. autor Praedestin. haer. 44. et Bevereg. ad can. cit. 2. Paulum vocem *ὁμοούσιον* *homou-sion* repudiasse in Trinitate, quod, si *λόγον sermonem* in Christo statuisset, aut Sabellii pressisset vestigia, non fecisset, quippe cui haec vox maxime in usu erat. Cum enim Sabellius Filium dixerit *effluviū*, *ἀπορροίαν*, eum adpellavit *ὁμοούσιον*, quia ea vox de *effluviis* tunc usurpari solebat, quare Patres Antiocheni eam vocem spreverunt; ut supra observavi. Sunt quidem, qui eum voce hac usum esse censent, sed ex male intellecto loco Athanas. l. c., qui ejus non tantum non meminit, sed contrarium potius indicat. Adfirmat quidem Hilarius *de Synodis*, eum confessum esse *homousium*, licet perverso sensu; sed dubium non est, quin loco Athanasii fuerit deceptus. Ceterum, quae Pauli fuerit de Trinitate opinio, non constat, cum Veteres taceant; et recentioribus fidendum non sit.

§. C. Paulus Samosatenus, ann. 260. Episcopus factus *Antiochenus*, ut fata ejus subjungam, haud diu post vulgare coepit haeresin suam. Congregati autem sunt a. 264., Gallieni 11mo, Antiochiam Episcopi Orientales, et anno seq. invitarunt ad Synodum Dionysium Alexandrinum, qui praesentate se excusavit. Condemnatus autem est a Synodo a. 266., Gallieni 13mo, teste Euf. in Chron. Qua ratione tempora quoque digessit Pearson de success. P. P. R. Diss. I. et inde firmavit, quod Synodus ad Dionysium Romanum *triennio* ante mortem ejus scripserit, quippe quae a. 269. contigit, teste catalogo Pontificum. Pagi quidem ad Baron. a. 271. statuit, Synodum a. 269., adeoque sub Claudio, fuisse actam, eo innixus fundamento, quod libel-

lus contestationis Cleri Constantin., qui exstat in actis concilii Ephesini, Paulum ante annos 160 esse damnatum tradat, quem libellum a. 429. putat scriptum esse: sed haec nimis sunt lubrica, et numerus admittit latitudinem aliquam. Ceterum num plures fuerint coactae Synodi, an una eademque per duos tresve annos continuaverit, qualia non desunt exempla alia concilii diu continuati, et aliquoties prorogati, ex. gr. Carthagin. sub Cypriano, inquirere non vacat, nec tanti est. Illud ex Euf. colligi solet, ante ultimam hanc Synodum fuisse aliam habitam, cui praesedit Firmilianus, et in qua Paulus fuit absolutus, cum dissimularet haerelin, uti Patres Antiocheni tradunt apud Euf. H. VII: 30. ubi dicunt, Firmilianum bis venisse Antiochiam, et damnasse sententiam, sed ipsum Paulum dissimulantem absolvisse: de variis tamen Synodis non loquuntur. Quicquid sit, damnatus tandem noluit loco cedere, seseque autoritate Zenobiae tuitus est, usque ad Aureliani tempora, quando, superata Zenobia, coactus est id facere jussu Aureliani. Euf. H. VII: 29. quem locum Vales. minus recte de ipsa Synodo tunc habita interpretatus est, cum de Paulo, ante in Synodo damnato, nunc vero exturbato, agat; ut recte Pagi l. c. et in *Diff. hypatica* in fin. Refert autem Euf. ib. c. 30. Aurelianum *interpellatum judicasse, iis domum Ecclesiae esse tradendam, quibus Italici Christianae religionis Antistites, et Romanus Episcopus, scriberent.* Ad quae verba notari meretur, 1. Romano Episcopo adjungi reliquos Italiae Episcopos, ne quis, Romani solius judicio esse standum, opinetur. 2. Non agi de Paulo jure an injuria damnato a Synodo, sed de *domo* Ecclesiae et Episcopi, cujus foret, num Pauli depositi, qui cedere nolebat, an Domni, a Synodo ei suffecti. Interea vera constituti Aureliani ratio fuisse videtur, quod Zenobiae partibus fuerit Paulus contra Imperatorem addictior, et propterea in odium inciderit Imperatoris. Ceterum factum illud est a. 272. de quo vid. Pagi ad Baron.

§. CI. Vertamus nōs nunc ad Praxeānos, Noëtianos et Sabellianos, qui unam in Trinitate personam, ac Patrem in carnem venisse, dicuntur statuisse, et propterea *Patripasfianorum* generali epitheto insigniti sunt. Primus, vel inter primos, qui hanc haeresin in medium protulit, est *Praxeas*: quem Tertull. contra Prax. init. depingit, tanquam *alias etiam inquietum, insuper de jactatione martyrii inflatum, ob solum, et simplex, et breve, carceris taedium*. Cui eo minus fidendum est, quod infensus ejus fuerit hostis, quia Episcopum Romanum a Montanistis abstraxisse habebatur. Narrat enim ib. Tert., Praxeā primum ex Asia hanc haeresin Romae intulisse, et Episcopum Romanum, Montano faventem, partim falsa de Montanistis referendo, partim decessorum exemplum proferendo, induxisse, ut pacis litteras Ecclesiis Asiae et Phrygiae, Montanismo infectis, datas, revocaverit. Intelligitur Victor per illum Episcopum, cum *decessores*, qui Montanum damnarunt, alii esse nequeant ac Soter et Eleutherus; Anicetus enim in censum venire non potest, cum sub eo vix notus fuerit Montanus: uti recte advertit P. Allixius de *scriptis Tertull.* Quo etiam facit, quod Victor dicatur fuisse Praxeae ab autore Adpend. libri de *Praescript. haeret*, qui eum adpellat *Victorinum*. Dicit quidem eum *corroborasse haeresin* Praxeae, sed non eam adoptasse: adeoque Praxeae favendo id ab eo esse factum statuere licet. Ex eo itaque colligendum non est, *Victorem* Papam intelligi non posse. Praecipuus, sed et acerrimus, ejus adversarius fuit Tertullianus, qui Carthagine *Praxeanas avenas* fructificantes avulsit, ut est l. c., et librum contra Ipsum conscripsit, adhuc obvium inter scripta Tertull. Cui recte convenit, quod Praxeā et Hermogenem, idem sentientes, in Africa fuisse, refert August. haer. 41.

§. CII. Prope ab ejus aetate afuit Noëtus, ejus adfecta, Smyrnaeus gente, teste Hippolyto, in libro contra ipsum, autore aequali, cum ante ann. 220. floruerit, Hippolytus enim

enim ann. 222. scripsit librum, a. 230. martyrio coronatus, qui de ipso, ut mortuo, loquitur. Epiphanius, dum eum fuisse *Ephesium* tradit, excusari potest, quia ibi forte versatus fuit et docuit, sed vix potest error ipsi condonari, quo haeresin Noëti ab ann. 245. repetit, annos 130. fuisse elapsos, cum opus suum a. 375. scripsit, tradens; ipse enim Noetum ante Hippolytum obiisse refert. Ceterum narrat Hippolytus, eum a Presbyteris coram Ecclesia esse convictum, reprehensum, et *ejectum* Ecclesiae communione; sed eum a Tranquillo, Episcopo Chalcedoniorum, esse damnatum, refert autor Praedestinati c. 36. quod Hippolyti narrationi addendum videtur, cum *ejectio* ex Ecclesia superet Presbyterorum auctoritatem. Mox vero post ejus mortem haeresin longe lateque disseminavit *Sabellius*, Afer Pentapolitanus, etsi de suo, ut mox patebit, aliquid addiderit: floruisse autem eum ante ann. 230. probavit recte Jackson praefat. ad Novatianum. Epiph. utique tradit, Noeti discipulos, quorum unus fuit Sabellius, mox post Magistri mortem haeresin propagasse; et Isidorus Hispal. in Chron. scribit, eum a. 221. floruisse. Inter adversarios ejus eminuerunt Dionysius Alexandr. et Novatianus, qui eum pluribus refutavit in libro de *regula fidei*, qui superest. Plura de Ipso non constant; ipsum Ecclesiae communione fuisse privatum, ex Philastrio refert August. de haeres. Ceterum fuit omnium ejus generis haereticorum celeberrimus, quare ab Ipso potius, quam Praxeas aut Noeto, sunt denominati.

§. CIII. Quod ad hypotheses eorum adinet, quae nunc luci sunt exponendae, personalem trium in divinitate subsistentiam eos negasse, et unitatem, aequae subsistentiae ac essentiae respectu, statuisse, in genere quidem constat, sed quid per Filium, et Spiritum S. proprie intellexerint, adeo liquidum non videtur, saltem non convenit inter doctos. Audiunt vulgo *Patripassiani*, et Patrem in carnem venisse, ac passum esse, ex eorum opinione, censetur. Adpellantur quoque propterea *υιοπατορες* *filiopatrarii*, et eorum haereses

υιοπατορια. Vid. Cyrill. Hieros. Catech. IV. §. 8. et ibi Toutteus; etiam *unionitae*, quia unionem Dei, seu singularitatem, et unionem personae, statuerant, cum Catholici non *unionem*, sed *unitatem* admiserint, illam ad personas, hanc ad essentiam referentes. Vid. Hilarius de *Trinitate* l. IV. fin. et VI: 11. et ibi not. Ex quibus facile colligitur, Patrem, Filium et Spiritum S. diversas, secundum eos, esse unius personae relationes et denominationes, seu manifestationes. Sabelliani secundum Basil. M. hom. 24. Oper. t. II., dixerunt, Filium nihil esse ac λόγον ἐνδιαθετὸν καὶ ἔξιν sermonem insitum ac habitum Patris. Sic et Patrem, Filium et Spiritum S., esse ψαλὰ ὀνόματα nuda nomina, uni personae aptata, eos statuisse dicit Chrysostom. hom. VI. ad Ep. ad Philipp. Verum eruditus ille Joh. Damasceni editor Le Quin in not. ad eum de *haeres.*, viros illos per Filium et Spiritum, diversas Dei unius *efficientias*, seu effluvia quaedam, per se non subsistentia, sed radiorum instar, ad certa opera emissa, ac mox, illis effectis, retracta, intellexisse, demonstrare conatus est. Cui sese opposuit P. Wesseling. Probab. c. 27.

§. CIV. 1. Sabellium, ut a certioribus ordiar, ejusmodi effluxus, quocunque etiam modo rem perceperit, sive per modum *effluviorum*, sive particularum *sectarum* naturae divinae, sive alia ratione, in animo habuisse, et ad Filium ac Spiritum S. adplicuisse, nonnulla Veterum testimonia, mihi persuaferunt. Joh. Damascen. haeres. 62. utique illud clare adfirmat, et in eo discrimen inter ipsum ac Noëtum ponit, quod Patrem passum negaverit Sabellius, sed Filium dixerit προφορικὸν καὶ πάλιν ἀναχέομενον τὸν λόγον *verbum prolatum, ac iterum revocatum*. Athanasius, ut ad antiquiora pergam testimonia, orat. V. in *Arianos*, haud obscure indicat, Trinitatem, secundum Sabellium, esse μονάδα πληθυνθεῖσαν *unitatem dilatatam*. Vid. et Hilar. de Trinit. l. I. §. 16. et Greg. Nazianz. Orat. I, XXIII, XXV et XXXVI. Evidentius adhuc autor *disputat*. cum Ario, in synodo Nicaena, sub

sub Athanasii nomine latens, oper. Athan. t. I., Christum ex mente Sabellii adferit, λόγον προεληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν εἰς τὸν πατέρα ἀναλυθέντα *sermonem ex Deo egressum, et rursus in Patrem resolutum*. Confessio quoque fidei Syrmien-
sis apud Socrat. H. II: 30. damnat eos, qui dicunt, τὴν εἰσὶν τοῦ Θεοῦ πλατύνεσθαι ἢ συελλεσθαι *essentiam Dei dilatari, vel contrahi*, quique πλατυνομένην εἰσὶν *dilatatam essentiam* di-
cunt Filium esse. Quorum etiam meminit Damasus Episcopus Romanus in Ep. apud Theodoret. H. V: 11. licet a Sabellio distinguat. Dabo denique omnium antiquissimum testimonium Alexandri, Ep. Alexandr., qui Arium detexit, apud Theodoret. H. I: 4. ubi, Sabellio adtribuit opinio-
nem de ταῖς ἐν διαίρεσεων ἀπερίροις *effluviis divisionum*, Filio et Spiritu S.

§. CV. 2. Praxeanis vero et Noctianis certum quidem est, ex Tertull. et aliis, sententiam de Patre ipso incarna-
to et passio fuisse inputatam; sed num eam admiserint, seu directe statuerint, an per consequentiam inde elicuerint Veteres, difficilius est determinatu; eo magis, quod eodem modo contra Sabellium disputaverint, qui tamen diserte negavit, Patrem esse passum; ut ex J. Damasceno, et opinio-
ne ejus, modo exposita, elucescit. Idem tamen Sabellio fuisse adscriptum ex Novatian. c. 12. Methodio in *convivio decem virginum* edit. Combef. p. 113., et aliis, manifestum est. Patripassiani quoque aequae adpellati sunt Sabelliani, ac reliqui illi haeretici Arianizantes, in confessione fidei apud Socrat. H. II: 19. illi, inquit, scilicet qui Patrem natum et passum volunt, sunt, qui a Romanis Patripassiani, a nobis Sabelliani adpellantur. Athanas. vero orat. V. in Ari-
anos, consequens esse Sabellianismi clare innuit, ubi dicit, si igitur unitas dilatando facta est Trinitas, Trinitas autem est Pater, Filius, et Spiritus S., secundum Sabellium: qui etiam in lib. de sententia Dionys. contra Arianos, Patrem pro nobis hominem factum, inputat Sabellianis. De Praxeae et Noeti opinione tutius itaque est, nihil certi definivisse.

Licet enim contra Sabellium eadem ratione disputaverint Veteres ac contra eos; num tamen et hi, aequae ac Sabellius, ejusmodi *efficientias* per Filium et Spiritum S. intellexerint, dubium est, eo magis, quod discrimen illud diserte notaverit J. Damascen. l. c. Accedit, Origen. ad Matt. p. 470. eos memorare, qui Patrem et Filium τῇ ὑποστάσει ἓνα *persona*, seu *subsistentia*, unum statuunt, τῇ ἐπινόᾳ μόνῃ καὶ τοῖς ὀνόμασι διαίρωντες τὸ ἐν ὑποκείμενον *sola cogitatione, et nominibus, unum idemque subjectum dividentes.*

§. CVI. Forte nihil aliud voluerunt Patripassiani dicti, ac quod Beryllus statuit, Bostorum in Arabia Episcopus, ab Origenē in Synodo, ann. 238. coacta, cum eo disputante, raro exemplo, conversus ad saniolem mentem, tempore Gallieni Imperatoris; ut tradit Euseb. H. VI: 33. Negasse ibi fertur Beryllus, Christum προϋφιστάμεναι καὶ ἰδίαν ὕστατον περιγραφὴν (seu ante incarnationem habuisse propriam *essentiae circumscriptionem* h. e. *subsistentiam*, seu *essentiam characterizatam*, et seorsim *subsistentem*: id enim phrasis, multis obscura visa, omnino significat) addit, statuisse μηδὲ μὲν θεότητα ἰδίαν ἔχειν neque *Deitatem propriam habere* (scilicet post nativitatem ex Maria, quod non observatum Doctos a vera ejus mente abduxit) ἀλλ' ἐμπολιτευομένην αὐτῷ μόνον τὴν πατρικὴν *sed in se residentem solam Paternam Deitatem* (h. e. Patrem se in Christo homine conspiciendum praeuisse, eumque animasse et duxisse.) Quam interpretationem egregie confirmat Origen. comm. ad Ep. ad Titum, ubi eorum facit mentionem, qui ante adventum carnalem Christum substantialiter et proprie existisse negant, sed hominem natum Patris solam in se habuisse Deitatem. Quod idem est, ac si dicas, Patrem in carnem venisse ac passum esse. Sed qua ratione Patris Deitas in Ipso refederit, num per modum nuda operationis, an *effluvi* alicujus, ἀπορροίας, definiri nequit: nec etiam, num animam humanam in Christo negaverint, ita ut divinitas Patris ejus locum suppleverit, quod Socrat. H. III: 7. innuere videtur, cui adsurgere nequeo,

nequeo, eo magis, quod Christum pro vero *homine* haberint.

§. CVII. De alterius generis haeresi, *Manichaeismi* nomine nota, quae hoc seculo nata est, sed per plurima frequentia ingentes dedit turbas, antequam exponam, Scriptorum, ex quibus, tanquam fontibus, notitia ejus petenda est, praemisisse catalogum, non abs re fuerit. Haeresiarcha ipse primum, et adseclae ejus secundum, mererentur locum in historia hac tradenda, ut facile in oculos incurrit, si scripta eorum superessent. Sed hisce subsidiis fere omnibus caremus, cum libri eorum partim negligentia et incuria hominum perierint, partim flammis fuerint traditi, jussu Paparum Romanorum, Gelasii, Symmachi, et Hormisdæ, teste Anastasio; tradit quoque Augustinus *contra Felicem* Manichaeum, ejus *codices sub sigillo publico custodiri*, scilicet ut comburantur. Nihil itaque restat, praeter fragmenta quaedam ab adversariis inserta scriptis suis contra eos, sed passim valde mutila. *Epistolae fundamenti*, a Manichaeo ad amicum scriptae, quae omnia ejus continebat dogmata, fragmenta reperiuntur apud Augustin. in singulari libro, quo eam refutavit, sed, ubi maxime opus foret, deficiunt. Comparent quoque apud eundem in *opere imperfecto* contra Julianum nonnulla ex Epistola quadam Manichaei. Exstat praeterea Epistola Manichaei ad Marcellum in *Actis* Archelai, apud Epiphan. haer. 66. Fragmenta quoque Epistolarum conservavit Fabricius Bibl. Gr. lib. V. Denique ex Manichaei adseclis nulli sunt, quorum scripta aetatem tulerunt, si a Fausto, Milevitano Afro, viro disertio, discesseris, cujus librum refutavit August., verbis ipsius exhibitis, nec tamen totum systema hic traditur, cum nonnullae tantum tractentur quaestiones, nec illae tam explicentur, quam vindicentur, ac molliantur.

§. CVIII. Scriptores vero Ecclesiastici, sive sint Historici, sive Manichaeismum refutarint, hic praecipue consulendi, in censum per sequentia aliqua secula veniunt sequen-

tes. Superfunt quidem *acta Archelai* cum Manete, primum a Zacagnio edita, dein Fabricio ad calcem operum Hippolyti, sed nec sunt genuina, nec hujus, sed sequentis, seculi. *Acta* sunt disputationis Archelai cum Manete habitae, a. 278., ut volunt, ab ipso Archelao, Episcopo Carrharum in Mesopotamia, Syro conscripta sermone, dein in Graecum conversa ab Hegemonio, et ab alio in Latinum. Graeca vero non superfunt, praeter fragmenta quaedam apud Epiphan. l. c., Latina adhuc mutila. Genuina esse haec *acta* communis fuit opinio ante Beaufobrium; qui, quantum novi, primus pro spuris habuit, et, meo iudicio, clare evicit in *hist. Manichaeismi* p. I. l. l. c. 12.— Verus eorum autor est Hegemonius ipse, qui circa ann. 330., teste Heracliano, Chalcidens. Episcopo apud Phot. Bibl. cod. 85., floruit: sed num confinxerit, an, quod probabilius, ex monumentis Syriacis composuerit, dubium est. Illud mihi certum videtur, ipsam disputationem non fuisse ab Archelao cum Manete habitam, sed ab autore fictam, qui, ut Manichaeismum refutaret, illos in scenam produxit secum disputantes, sicut Petrum et Simonem, ex. gr. autor Recognit. Clementis. Scatent utique *acta* vitiis, quae ab autore aequali committi, ut videtur, non poterant, uti postea patebit. Nec usquam demonstrari potest locus, ubi habita narratur disputatio, scilicet in urbe Mesopotamiae, subiecta Romanis, dicta Carcar. Praeterea nemo Graecorum disputationis, aut actorum, meminit, praeter Cyrill. Hierosol.; Africani vero sec. V. adhuc ignorarunt; cum nulla apud August. eorum occurrat mentio: nemo quoque Orientalium scriptorum, nec Ephrem Nisibensis, nec Abulfaragius, aut Eutychius Alexandr., nullus eorum, quorum mentio fit apud Dherbeloth. in Bibl. Orient., Hyde de relig. Persarum, Asseman. Bibl. Orient. producit, qui ea memoravit. Solus Renaudot. ex Severo Jacobita, Asmuninae Episc. sec. X., historiam Manichaei, et disputationis ejus cum Archelao quodam, enarravit, sed longe diversam ab actis

actis nostris. Composita vero fuisse acta circa ann. 330. ut dixi, ex ipsis colligi posse videtur actis: dicit enim ex. gr. Archelaus §. 27. *paracletum*, si is foret Manichaeus, non nisi plusquam 300 annis post Christum venisse: nisi quis illud minus adcurate, velit dictum, uti apud Pacian. ep. 3. ubi Novatianus dicitur docuisse post Decii principatum, id est post 300 fere annos Dominicae passionis. Sed Euseb. forte de actis non siluisset, si ante ann. 330 exstitissent. Ceterum, cum antiquissimum sit hoc monumentum, usum praestare poterit haud exiguum, licet ei per omnia fidere non liceat, quippe vera falsis mixta complexo.

§. CLX. Praeter Historiae Ecclesiast. conditores, et qui haereticorum catalogum ex professo contexuerunt, postea suis locis recensendos, et satis notos, memorandi sunt ex Veteribus aliqui, qui Manichaeismum refutarunt: quos per secula recensebo. Tres sec. IV., Titus Bostrensis, Serapio, et Didymus, Gr. et Lat. exstant in Antiq. Lat. Canisii ex edit. Basnagii vol. I. Declamavit quoque Cyrill. Hierosol. catech. VI. in Manichaeos, sed ex Actis tantum Archelai sapit, et propria addidit figmenta. Sec. V. Augustinus censerī potest hac parte maximam adferre utilitatem, cum Ipse ab ann. aetatis 19. ad 28. hac haeresi fuerit infectus, eamque saepe defenderit. Suppeditavit quidem multa ad Manichaeismi notitiam facientia, quae opuscula reperiuntur oper. August. ed. Bened. tom. VIII. Sed coeca fide quicquid de Manichaeis tradit August. adsumendum non est, cum dogmata saepe minus recte perceperit, narrationunculas temere nonnunquam adoptaverit, consequentias quoque cum doctrinis confuderit, et innocuas phrasēs male et in perversam partem acceperit. Manichaeos, in oriente superstites, refutare adgressus est, sec. VIII. Joh. Damascenus in *dialogo* contra eos oper. tom. I. Esse ejus dialogi verum autorem Damascenum, recte quidem demonstravit, Le Quin in *praemissa admonitione*, sed contra Paulicianos, qui non fuerunt Manichaei, sine solido fundamento censuit

scriptum esse. Ceterum principia et dogmata eorum minus explicantur, quam refutantur, et absurdis onerantur consequentiis. Denique sec. IX. duo autores calamum in Manich. strinxerunt, qui adeo secum conveniunt, ut, alterum ex altero descriptisse, censeretur; innuo Photium, cujus libros quatuor contra Manich. edidit Wolfius; et Petrum Siculum, quem edidit Raderus. Quo etiam faciunt *formulae* abjuratōis Manichaeismi, seu anathematismi apud Coteler. in Patr. Apost. tom. I. Tollium Itin. Ital. et Fabricium ad calcem oper. Hippolyti. Conferendi tandem cum hisce scriptoribus omnibus Orientales, Syri, Persae, et Arabes, ut G. Abulfaragius, Eutychius, et quorum excerpta exstant apud Dierbelot, Asseman. Bibl. Orient., nec non Hyde de relig. Pers.; nec negligendi ex Gentilibus Simplicius, qui sub Justiniano vixit, in comm. ad Epictet. c. 34. et Alexander Lycopolita, in *auditorio* noviss. Combessif. tom. II. qui omnium optime cum Manichaeis congressus est. Quod vero ad Recentiores adinet, satis notos, omnibus palmam, meo iudicio, praeripuit Beausobr. in hist. Manichaeismi, Gallice scripta, cujus vestigia passim pressi.

§. CX. In historia Manichaeismi de *autore* agam, ipso *Manichaeismo*, ejusque *fontibus et fati*s. Natus fuit Manichaeus secundum chronicon Edeffen. apud Asseman. B. O. t. I. ann. aer. Graec. 551, cui aer. Christ. 240 respondet (aera enim illa hanc antecedit annos 310. vel 311.) In *disputat*. Manetis cum Archelao, habita, ut putatur, a. 275, vel 276., aer. Vulg. Annos dicitur habuisse 35. *Genere* fuisse Persam, omnes testantur Veteres, licet Ephrem hymn. XIV. apud Asseman. eum Babylonium, seu Chaldaeum, faciat: quod acta Archelai firmant, quibus, ipsum Chaldaice tantum loqui, traditur. Quo admissio, *Persa* oportet dicatur, quod sub Persarum dominio fuerit natus. Adpellatus primum fuit *Corbicus*, ut Acta habent, vel *Cubricus*, ut auctores Graeci, verius *Carcubius*, a loco nativitatis *Carcub*, in provincia Chald. Hazidis; fuit utique in primaria ejus provinciae

provinciae urbe Presbyter. Tradunt porro Acta, eum fuisse servum, sed a Terebinthi vidua emtum, ac manumissum. Quod scriptores orientales non tantum silent, sed et inde relutatur, quod, teste Sharestano apud Pocock. Hist. Arab., fuerit origine Magus, adeoque nobilis originis. Vidua mortua, ejus ex asse haeres factus, adoptavit secundum Acta, nomen *Manetis*: quo cum *Servi* apud Graecos adpellati fuerint, ut ex iis, quae Fabric. Bibl. Gr. l. V. adtulit, ac Gataker. Misc. c. 35. constat, quin ansa *servitutem* ipsi assignandi inde nata fuerit Graecis, vix dubium videtur, Sed quid nomen illud significet, et quare eo fuerit insignitus, non convenit inter Doctos, quorum variae sunt conjecturae. Mihi, quod Usserio ac Gatakero jam visum, nihil occurrit probabilius, quam ab Hebr. מנחם repetendum esse *Manetis*, et *Manichaei* nomen, ac *paracletum* significare, qualem non tam viduae sese praestitit, quam sese ipse postea venditavit inter homines, cum post viduae mortem hoc nomen demum dicatur sumsisse. Fuit autem illud nomen inter Orientales honorabile, Syris et Arabibus Regibus familiare, etiam Patriarchis et Episcopis in Oriente: uti notum est.

§. CXI. Tempore intermedio, usque ad vulgatam haeresin, qualem sese praestiterit, quidve egerit, scriptores Graeci et Latini silent. Acta Archelai tantum habent, ipsum in urbe regia Persarum habitasse (sive Seleucia, sive Ctesiphon, intelligatur, in quibus Parthi, et dein Persae, reges hyberna solebant agere) et fuisse eruditum, secundum doctrinam, quae in illis locis est, et pene dixerim, inquit autor Actorum, super omnem hominem. Consulendi itaque sunt Orientales, qui defectum illum supplent. Confirmant non tantum ejus in omni fere scientiarum genere eruditionem, adeo ut praeter linguam Chald. vernaculam quoque calluerit Graecam, nam transtulit, ut ipsa tradunt Acta, libros Scythiani, Graece scriptos, teste Photio, l. c. lib. I. c. 12. magnus quoque fuerit musicus, pictor, et mathematicus, as-

trologus ac medicus: ut ex scriptoribus Orientalibus liquet apud Dherbelot. l. c. et Renaudot. in *historia Patriarch. Alexandr.* Sed referunt insuper Orientales, eum insignem navasse operam scientiae Script. S. ac Theologiae, simul Christianum factum, (ex Magis enim ortus, et non natus, fuit Christianus) *Presbyteri* gradum esse adeptum adhuc juvenem in civitate capitali provinciae Huzitidis, nec non ingente sese studio opposuisse Infidelibus; *Sacerdos factus est*, inquit Abulfarag. l. c., *Ehyasi*, docuit et interpretatus est libros, scilicet sacros, et cum *Judaeis*, *Magis*, *Ethnicis* disputavit. Vid. et Dherbelot. in voce *Mani*. Unde, ut illud obiter observem, patet, quanti sint scriptores Græci et Latini faciendi, qui Manem, non nisi sub vitae finem, tradunt pervenisse ad notitiam Christianae religionis. Vid. Acta Archelai §. 45. Dein *Philosophicis deceptus studiis*, ait Abulfaragius, *animum ad haeresin formandam adpulit*. Excommunicatus propterea venit in aulam Saporis I. regis Persarum, et in ejus favorem sese adeo insinuavit, ut eum in expeditionibus bellicis non tantum, teste Alexandro Lycopol. l. c. comitatus fuerit, forte propter peritiam in Medicina, sed et sua dogmata ipsi persuaserit, vid. Hyde et Renaudot. l. c., puta Philosophica, a Magorum doctrina non multum aliena. Cum enim sese, tanquam Apostolum Christi ostentare, et Magorum aequae ac Christianorum religionem purgare coepit, mox in odium ac persecutionem Saporis incidit. Id quod publice adgressus est agere sub Aureliano Imperatore, ut tradit Abulfar., ann. 267. Praetendit autem vocationem divinam, per quietem acceptam, ut habet autor Muhammedanus apud Hottinger. Hist. Eccles. tom. I., seseque *Paracletum* professus est a Christo commissum. Fuisse autem hanc veram persecutionis, quam a Sapore passus est, causam, ex Dherbelot. manifestum est, imo ex Ipsiis Actis Archelai haud obscure colligitur. Licet enim ea referant §. 53. Manem ob susceptam, sed non perfectam, sanationem filii Saporis aegrotantis, et mortui, in

carcerem

carcerem fuisse conjectum, mox §. 54. tradunt, regem Persarum, audito eum Christianam religionem propagare, suppliciis voluisse adficere. Solus ex Orientalibus Abulfar. tanquam ex fama refert de Filio Saporis ipsi, ut sanetur, tradito. Quod si verum, causa odii Saporis praecipua tamen fuit non infelix sanationis successus, sed Christianismi propagatio.

§. CXII. Manetem e carcere elapsum aufugisse in castellum Mesopotamiae Arabion dictum, referunt Acta; sed Orientales apud Dherbeloth. et Renaudot., eum sese in Turkestan. contulisse, ad ortum maris Caspii, multosque sua haeresi infecisse; quod videtur longe verius, cum eam secutam in India, Chataia, et China valde viguisse, et etiamnum vigere, constat, teste Assemanno. Praeterea castellum aliquod Arabion in Mesopotamia plane est ignotum. Forte originem narrationis dedit, quod postea Hormisdas, filius Saporis, ipsi faventior, castellum tradatur, ut mox narabo, struxisse in Curistana, ut ibi securius degeret. Narrant praeterea Orientales, Manem in urbe Tehighil habitasse, ejusque Templum egregiis ornasse picturis, hic quoque loci sese in antro aliquo per annum occultasse, ac migrationem in coelum, accepta revelatione divina, prae se tulisse. Scripsit utique hic librum suum, *revelationis*, seu Evangelii, titulo, admirandis ab ipso figuris ornatum. Vid. Dherbeloth. Cum in castello Arabion moraretur, ut Occidentalium habet narratio, pietatis et beneficentiae, mirabili prorsus casu demonstratae, Marcelli alicujus, ditissimi civis urbis Cascar, fama excitatus, scriptis ad eum litteris, dogmata sua ipsi conatus est persuadere. Qua occasione, litteris a Marcello acceptis responforiis, venit Cascar, et cum Archelao colloquium illud in ejus domo, praesentibus iudicibus gentilibus, habuit, sed causa cecidit: cujus acta prostant in Actis illis Archelai: quorum supra memini, et falsitatem demonstravi. Nec certioris fidei est alterum ejus cum Archelao colloquium in castello Diodori dicto, occa-

sione praebita, ut narratur, a Diodoro, ejus loci Presbytero, qui, cum Manes eum adgrederetur, evocasset Archelaum. Quae disputatio in Actis illis etiam reperitur. Interea fieri potuit, ut Manichaeus talem scripserit Epistolam, quae antiquitatis praefert criteria, et nihil a persona aut doctrina ejus habet alienum; habita praeterea fuerit aliqua disputatio in urbe Cascar, non Mesopotamiae, in qua ejus nominis nulla est, sed in Turkestan, ubi exstat.

§. CXIII. Mortuo Sapore, ut filium historiae ejus ex Orientalibus pertexam, ann. aer. Vulg. 271. secundum Pagium ad Baron., et Hormisdam, ejus filio, regnante in Persia, rediit Manes, et regem sibi reperit faventem, ita etiam ut doctrinas ejus adoptaverit, ac tuitus sit: de quo vid. Hyde l. c. Cum autem ipsum a Magorum et Christianorum persecutionibus tutum praestare non posset, castellum in ejus gratiam jussit aedificari inter Bagdadum et Susianam in Christiana, ut ibi securius degeret. Dherbeloth. in voce *Dascherah*. Mortuo dein Hormisdam, et in ejus locum successo Varane a. 273., scena valde mutata est, in perniciem Manetis. Cum enim Magorum zelo resistere non posset rex, Magorum doctoribus praecepit, ut cum ipso disputarent. Vid. apud Hyde et Renaudot. l. c. Quae disputatio ipsi fuit fatalis; cum inferior inde, ut credebatur, discedens condemnatus fuerit tanquam *haereticus*, seu Persarum et Arabum testimonio *Sadducaeus* impius, quia resurrectionem, quam Persae credebant, negavit: secutum mox est, jussu Regis, Zelotis devoti, supplicium mortis, sed incertum cuius generis, autoribus secum discrepantibus. Alii enim, eum cruci fuisse adfixum, alii excoriatum, alii in duas partes sectum et divisum, referunt. Exspiravit sub Varane I. a. 277. quo ipso anno Rex quoque mortuus est. Memoriam mortis Doctoris sui celebrarunt adseclae ejus Mens. Mart. quattuordecim, teste August. contra Faustum l. XVIII: 5: sed tempestas cum morte Manichaei non defaeviit, quippe quae et adseclas corripuit: ut mox patebit.

§. CXIV. *Manichaeismus*, cujus generalem adgredior dare intellectum, genuina sua facie est religionis Magorum ac Christianorum mixtura; seu systema aliquod Philosophicum, in Magorum fundatum principiis, et cum Christianismi dogmatibus in concordiam redactum. Manichaeus enim, orientalis, seu Persicae, Philosophiae opinionibus inbutus, ea Christianus factus retinuit, ac cum Christianismo conciliare tentavit, ut Persis et Christianis satisfaceret, eosque in unam fidem, ac religionem, conjungeret. Cum vero Scripturam S. scopo nimis sentiret adversam, statuit. 1. Evangelistas et Apostolos, ejus autores, nimium tunc fuisse Judaismi principiis deditos, vel scripta eorum a Christianis Galilaeis, Judaizantibus, esse depravata. Prae se 2. tulit, Apostolum se esse extraordinarium, a Christo sub nomine Paracleti promissum, qui ea in lucem proferret, quae Christus revelare noluit, adeoque divinitus se ad id esse electum et missum, ut Christianam aequae ac Persicam reformaret religionem, et persiceret. Ex his explicandus est, et dijudicandus, principiis Manichaeismus.

§. CXV. Sunt vero quatuor fundamenta, quibus innixus, et ex quibus ortus est, paulo adcuratius tradenda. 1. *Primum* habet, Manichaeum esse supremum et infallibilem doctorem, omnibus reliquis, etiam Apostolis, superiorem, *paracletum* illum, a Christo promissum, si singularis intelligatur homo, vel potius, si Spiritus S. sit, ab eo immediate actum, hominem etiam illum *Spiritualem*, cujus Paulus 1 Cor. II. meminit, *qui de omnibus judicat, ipse a nemine judicatur*. Credi itaque de se noluit Manes, nec crediderunt adseclae ejus, eum esse Christum aut Spiritum S., ut ipsis inputant Veteres, ambiguo nominis *paracleti* sensu, modo notato, forte decepti, sed Apostolum Christi, qualem sese in omnibus suis epistolis scripsit, teste August. contra Faustum l. XIII: 4. et a Spiritu S., seu paraceto, inspiratum ac ductum, uti August. refert de *utilitate cred.* c. 3. et formula quoque abjuracionis habet, apud Fabric. opcr. Hippolyti

p. 202. Qualis igitur a Montanistis fuit habitus Montanus, talis a Manichaeis Manes: fanaticus verius quam inpostor, qui sibi aequae ac aliis inposuit: quo pertinet, quod, ut modo observavi, se in ecstasi, vel somnio, fuisse ad munus Apostoli electum iactaverit. 2. *Secundum* est, quod, licet in libris V. T. non negarint quaedam reperiri vera, ex. gr. Adamum esse primum hominem, et Patriarchas viros sanctos, pietati ac virtuti esse studendum, dogmata tamen, cultum, et officia, in illis occurrentia, repudiarint, tanquam Deo indigna, rationi ac conscientiae dictatis contraria. Quo fini urserunt, descriptionem Dei in illis libris esse Deo injuriosam, officia, quae inculcantur, naturae Dei non convenire, promissum vitae aeternae desiderari, cultum rituales Deo esse indignum, historiam creationis et lapsus erroribus plenam, Prophetas de Christo servatore nostro nihil praedixisse, sed longe alium depinxisse Messiam Iudaeorum, etc. Vid. Aug. contra Faust. Ceterum Manichaeus ipse, si Actis Archelai fidendum, legem consideravit tanquam regulam fidei et vitae, pro eo tempore datam. Sed Africana Manichaeorum secta tenuit, omnes, qui sub V. T. vixerunt, fuisse in inferno usque ad Christum, quando singulari gratia propter Christum sunt liberati, et salute donati; quod ipsum de Gentilium Patriarchis credidit. Vid. Faustus apud Aug. contra eum l. XXXIII.

§. CXVI. 3. Omnes N. T. libros receperunt; exceptis Epist. ad Hebraeos, et Act. Apost., quia *illa* de lege Moisaica, tanquam typica, et sanctis V. T. nimis magnifice loquitur, *haec* commenta ejus de paraclete, ante sua tempora non misso, nimis clare per effusionem Spiritus S. refutabant: praetexuit autem historiam mortis Ananiae et Sapphirae, et visionis Petri, tanquam Deo indignam, August. contra Adimant. c. 17. Interea omnem auctoritatem libris N. T. ademerunt, statuendo, evangelia non esse ab Apostolis, quorum nomina praeferunt, scripta, sed ab aliis *incerti nominis* viris, semi-Judaeis. Aug. contra Faust. XXXII et

et XXXIII., qui alibi in Ep. ad Hieron., inter Hieronymi Ep. 97., falsitatem a Manichaeis, non *scribentibus Apostolis* tribui dicit, sed *nescio quibus codicum corruptoribus*, adeoque falsa continere veris mixta, quae a Manichaeo sunt separata, qualia erant *cum* contradictoria, uti censebantur, *tum* Christo et Majestate Divina indigna, ex. g. nativitas ex muliere, circumcisio, tentatio in deserto. Aug. contra Faust. c. XXXII. praeterea loca V. T. citata in N. ib. Sed doctrinas, praecepta, et passiones Christi receperunt. Haud absimili ratione infirmarunt Epistolas Apostolorum, quippe ab ipsis, nondum a Judaismo purgatis, scriptas.

4. Habuerunt quoque alios libros, quorum autoritate dogmata sua adfirmarunt. *a.* Poetas et Philosophos Gentiles aliquos censuerunt divinas quoque comprehendere veritates, sive a Patriarchis primis per traditionem acceptas, sive a Spiritu 8. ipsis inspiratas: Spiritum enim statuerunt, sese ubique in animas, ab adfectibus purgatas, diffundere, adeoque inter Gentes non defuisse prophetas. Quorum libris usi sunt, tanquam principiis fidei et morum, sed et cum ea limitatione, ut vera a falsis discernere debeant. Inter eos autem libros eminuerunt, Zoroastris, Hermetis Trismegisti, prophetiarum Chami, Barcubbae et Parchoris. Aug. l. c. l. XIII.

b. Apocryphos quoque Patriarcharum antiquissimorum libros agnoverunt, qui in Ecclesiis Orientalibus ipsis aliquandiu auctoritatem aliquam habuerunt: uti sunt, *instructio Adami*, Testamentum ejus, et Sethi etc. Ipsius etiam *c.* apocryphis N. T., qui Apostolorum nomina praetulerunt, usi sunt: ex. gr. euangelio Tomae, Philippi, ejusque actis etc., qui ab ipsis quidem non sunt, ut putatur, conficti, cum antea diu existerint, et Lucium quendam, aut Leucium Carinum, etiam Leontium, et Seleucum, adpellatum, sec. II. habuerunt autorem. De quo supra suo loco monui. Placuerunt ipsis hi libri, quia nonnulla opinionibus et institutis eorum congrua continebant, ex. gr. virginitatis meritum, conjugii corruptionem, vel imperfectionem etc. *d.* Denique in hunc censum

sum venerunt ipsi illi libri, quos Manes, et praecipui ejus discipuli, exararunt. De quibus hic differuisse nihil adinet.

CXVII. His apertis fontibus, Manichaeismi dabo generalem conspectum. 1. Dei *naturam* dixit Manes esse *lucem*, non figurate, sed proprie, sic dictam, expansam et diffusam, non tamen materialem, voce populariter sumta, quae in sensus incurrit, sed puram, simplicem, et spiritualem, seu subtilissimam, entibus tantum intelligentibus visibilem, denique aeternam, intelligentem, et immutabilem, quae cum crassa materia nunquam miscetur, nec misceri potest. Quae opinio in fragment. epist. Manetis apud Fabric. Bibl. Gr. lib. V. clare exstat; vid. quoque luculenta Dei a Manichaeo descriptio apud August. contra *Epistolam fundamenti* c. 12. fuitque eadem ac Valentin., Cabbalistarum, aliorumque Veterum: uti constat. Hanc vero ipsam fuisse lucem dixit, quam Apostoli in monte viderunt Matt. XVIII. cum Christus transfiguratus est: qua de re inter ipsos Catholicos sec. XIV. disputatum est, inter Gregor. Palamam et Barlaamum, fueritne ea lux *increata*, quod Palama tenuit, an *creata*? de quo suo loco. Statuit itaque lucem illam sensibilem, sed oculis a Deo ad majorem perfectionem formatis. Verum *inmensitatem* substantiae divinae a Manete fuisse negatam, ex disputatione cum Archelao colligitur, cum ibi eam inde refutat, quod, si Deus omnia replet, nullus creaturis restaret locus. Vid. et August. contra Faust. l. XXVI. Num autem *unum* crediderint Deum, an *duos*? disputatur: posterius ipsis passim tribuitur a Veteribus, et Recentioribus, quia duo *principia aeterna* admiserunt, *unum bonum*, alterum *malum*, seu materiam. Sed ipsi Manichaei, licet *malum* subinde Dei nomine insigniant, illud a se inproprie fieri, et principium bonum pro vero Deo haberi solum, constanter adfirmarunt, adeoque unum se dicere Deum, scilicet Ens perfectum, beatum et bonum; quae in materia, altero principio, erant contraria; ut ex Aug. disputatione cum

cum Fausto manifestum est. Quo etiam facit, quod *malum* principium nec coluerint, nec colendum censuerint, secus ac ipsis inputatur; excepto Augustino, qui eos ejus criminis non accusavit. Illud tamen ab altera parte verum est, *materiam* ab ipsis statui aeternam, increatam, simul potentia praeditam, non quidem elementa aeris, ignis, terrae, et aquae, quae semper fuerunt divisa, sed corpora organica et animata ex se formandi, quia materiae adtribuitur motus, vita, et sensus, seu anima irrationalis: sed quae potentia est ea longe inferior, qua e nihilo quid creatur, aut rei insensibili datur sensus. Quae ipsa hypothesis cum, materiae adtributa quaedam divina inesse, admittere videatur, veri quoque Dei opera nonnulla ad materiam transferat, per consequentiam ipsis recte inputatur, quod alterum illud principium pro divino habeatur. Sedes licet Deo dederint in terra beata, et lucida, incorporea, et spirituali, Aug. contra *epist. fundamenti* c. 13, 20., cui Platonis *ἀσχετων* respondet in suprema regione universi, sic dicta, quod nostrae sit *opposita*; quem locum aequae aeternum ac Deum dixerunt, Aug. contra *Felicem* l. I. c. 17., *praesentiam* tamen Dei, per intellectum et voluntatem, ad omnia porrexerunt, et regimini Dei omnia ea subjecerunt. Aug. contra Adim. c. 7. inquit, Deum, secundum ipsos, *genti tenebrarum carcerem praeparasse*. Ipsi quoque, apud eundem contra *epist. fundam.* c. 20. illud regimen dicunt *per infinita spatia distendi, et nullo sine cohiberi*. Ceterum malo principio adsignarunt terram nostram in domicilium, unde post victoriam a Deo de *tenebris* illis reportatam, releganda est potestas tenebrarum in *tenebras exteriores*, ubicunque iste locus sit futurus. Vid. Secundinus in Epist. ad August.

§. CXVIII. Quod ad Trinitatem adinet, Filium et Spiritum S., sicut proprie sic dictas crediderunt subsistentias, ita non e nihilo, ut postea Ariani, sed e Patris substantia, originem repetere, sive ab omni aeternitate, sive cum condere vellet mundum, et eandem possidere perfectissimo mo-

do essentiam, longe perfectiore utique ac reliquos spiritus. Vid. August. contra Faustum l. XX. contra Fortunat. disp. I. de divinis ferm. XVI., denique Oper. Inperf. l. V: 30. et Phot. Bibl. cod. XXIV et CLXXIX. Statuerunt praeterea, eos esse Patri subordinatos, eoque, respectu dignitatis et originis, inferiores: adeoque hac parte inter ipsos ac multos Catholicos hujus et praeced. seculi haud multum fuit discriminis. Illud singulare habuerunt, quod loca personis divinis propria, et congrua, assignarint, Patri supremam et inaccessam lucem, Filio solem, et Spiritui S. aera, vel Lunam. August. contra Faust. l. XXI. quod a Persis videntur transumisse. Nec tamen solem aut Lunam adorant, verum Christum et Spiritum in iis residentes.

§. CXIX. 2. Praecipuus Manichaeismi error versatus fuit circa originem mundi sublunaris, et materialis: cujus generalem tantum dabo notitiam, ne longiores traham moras, quantum scopo sufficit: cum ex autoribus supra citatis specialiora ab harum rerum cupido facile possint peti. Mundum *supralunarem*, seu Spirituum, Deo, tanquam causae aeternae, vindicarunt in solidum, sed circa *sublunarem* longius aberrarunt, ne scilicet Deo bono, sancto, et sapienti, adscribere necesse habeant corruptionem moralem et physicam, vel miseriam, etiam confusionem, quam in eo esse censuerunt. Fuerunt itaque eorum hac parte hypotheses sequentes. 1. Materiam esse Deo coaeternam, a se, et independentem, sed animatam, motu et vita, sed irrationali, praeditam: quam *tenebras* dixerunt. 2. Ex ea angelum malum, seu daemona, esse ortum, potestatem tenebrarum dictum, et perfecte malum, cum praeter materiam animatam nihil possideat. 3. Hinc originem esse repetendam corporum carnalium, organicorum, et animantium. 4. Hanc productionem, ex materia factam, occasionalem esse creationis mundi causam, a Deo bono institutae, qui spirituum, seu mentium, omnisque ordinis et boni in mundo causa est. Spiritus vero intelligentes esse emanationes Dei boni, longe

ge inferiores Filio et Spiritu S., nec ipsam Dei essentiam participantem, nec ex ea ortas, verum e materia coelesti, quae substantia Dei adpellatur, quatenus ejus inperio est subiecta. 5. Hunc Spiritum purum cum substantia materiali, seu subtilissima materiae parte, quae altera est in homine *anima*, a Spirituali distincta, conjunctam constituere mentem et animam in homine, quae, praeter intellectum et voluntatem, habet appetitum irascibilem et concupiscibilem, seu inclinationes naturales, homini proprias. 6. Peccatum originale esse naturale et necessarium, consequens materiae, cum Spiritu unitae: sine qua unione cum homo non sit, peccatum inde necessario fuisse ortum: adeoque spiritum non peccare, nisi violentia passionum compulsus; esse tamen liberum, et libertate abuti, quod malae animae non, uti potest, resistat. 7. Salutem itaque mentis in liberatione, ac purificatione, a materia esse sitam, quae in hac vita incipit in illis, qui gratia, a Christo oblata, recte utuntur, sed post mortem per gradus consummatur, priorem in Luna, posteriorem in Sole; quia illa est sedes Spiritus, hic vero Christi. 8. Christum inter et Jesum esse distinguendum, *illum* esse emanationem summi Dei et Patris, *hunc* vero aeonem, hominem primum et coelestem, filium matris vitae, seu animae universalis, qui, sese miscendo materiae, ibi reliquit partem, *animam* dictam, quae est Jesus terrestris et patiens, seu substantia coelestis per totam rerum naturam sparsa. 9. Carnem non fuisse cum Christo vere unitam, sed specie tenus tantum, et in ea specie crucifixum esse Christum. 10. Eum esse autorem salutis, quatenus veram dedit Dei notitiam, viam ad perfectionem docuit, et sua vita monstravit, exempli instar. Perfectionem vero per omnimodam carnis crucifixionem, animae malae, sentientis, et concupiscentis, repressionem, acquiri; adeoque ab omni carne, vino, et venere, et similibus abstinendum esse: sed quod in *Electis* Manichaeorum sese magis, quam in *vulgaribus*, exserit. 11. *Materiam* in

judicio ultimo una cum daemonibus, et animabus, quae gratiam fervoris respuerunt, esse in ignem praecipitandam inextinguibilem, nec tamen poenam illam aeternam esse, sed purgantem in fine. Reliqua, quae cum Gnosticis habuerunt communia, ut, resurrectionem esse nullam, et alia, mitto.

§. CXX. Est utique Manichaeismus vere recoctus Gnosticismus, seu orientalis Philosophiae ac Christianae doctrinae mixtura, unde tanquam ex fonte repetendus est: de quo, ut et magistris Manetis, quaedam dicenda sunt. De primo haereseos autore his verbis loquuntur *Acta* Archelai §. 51. *Quidam ex Scythia, Scythianus nomine, Apostolorum tempore, fuit sectae hujus autor et princeps.* In quibus id 1. falsum est, quod e Scythia dicatur oriundus, cum fuerit Arabs, vel Saracenus, ut mox ipsa habent *Acta* §. 52. *e genere Saracenorum*: quod Cyrill., Epiphan. et alii confirmant: adeoque haud procul ab ea Chaldaeae provincia, in qua fuit Manes, 2. nec illud verum est, quod *Apostolorum* tempore vixisse tradatur, cum a Serapione non tantum post Marcionem ponatur, sed ex Epistola Manetis ad Scythianum scripta, apud Fabric. l. c. pateat, eos fuisse aequales. Hic autem Scythianus in ipsis *Actis* Archelai, et apud Epiph., celebratur ab ingenio et eruditione: addit tamen Epiph. *magicam* scientiam, nescio quo fundamento, cum nemo Veterum ejus meminerit; cujus etiam farinae est, quod eum *infamem* mulierem referat duxisse uxorem, cum *Acta* simpliciter tradant, eum *captivam* quandam accepisse uxorem de superiore Thebaide; quod confirmat Socrat. H. I: 22. Nec fidem meretur Cyrill. Hieros., cum eum nec Judaeum, nec Christianum, fuisse refert; adspiravit enim, ut *Acta* habent, ad Episcopatum, et Manetis ad eum litterae de Christiana ejus professione clare testantur. Plura de ipso non sunt nota, nisi quod *Acta* narrant, eum, cum in Aegypto suavis uxoris aliquandiu habitasset, Judaeam cum discipulo Terebintho petiisse, ut cum doctoribus ibi congregaretur, et
brevis

brevi esse vita defunctum. Quam historiam insigni fabula, relatu indigna, Epiphanius ornavit. Ceterum, quatuor libros, *mysteriorum, capitulorum, euangelium, et thesaurum ei scripsisse* Terebinthum, ejus discipulum, tradunt Acta. Sed qui Maneti verius inscribuntur, uti Beauf., qui de iis disse-ruit, probabile fecit.

§. CXXI. Sed origo Manichaeismi altius est repetenda, cum Gnosticismus fuerit renovatus, et Philosophiae orientali, seu Magicae, natales suos debeat; ut ex loco, ubi primi versati sunt autores, et exacta ejus cum illa Philosophia convenientia, manifestum est. Doctrina quoque de duobus principiis inter Gentiles et Judaeos, jam ab antiquissimis temporibus, satis fuit vulgata. De quo vid. Wolfius de *Manichaeismo* ante *Manichaeum*, sect. II. Magi quoque ea statuerunt coaeterna, *unum* bonum, et proprie Deum, *alterum* materiam, et ex ea natum *spiritum* malum, Daemonem dictum, priorem omnis boni, et posteriorem omnis mali, causam necessariam, priorem *Hormisdam*, posteriorem *Arinane*m, adpellatum apud Persas. Prius autem nomen idem censetur ac *αγαθὸς δαίμων* bonus daemon, vel Deus, *Horo* enim bonum, et *Mazd* Deum signat, ut docuit la Croze apud Beaufobr. l. c. *posterius* vero ens valde impurum significat, ex *ahar* et *riman*, secundum Hyde de relig. Pers. Attamen Zoroaster aliquam mutationem in hoc systema Magorum censetur intulisse, statuendo, principium malum non esse coaeternum Deo, sed a supremo Deo duo condita esse entia, bonum et malum, hoc ut superioris consequens, sicut umbra sequitur corpus. Quod tamen nonnulli non de *materia*, quippe increata et Deo coaeterna, sed de spiritu aliquo e *materia* orto, interpretantur. Sed Zoroastreum systema mihi non satis notum est; nuper illud in clariorem protraxit lucem J. Brucker. Hist. Crit. Philos. t. I., qui probare conatus est, ipsam *materiam* ex Deo summo, post alias emanationes purae lucis, emanasse, et eam esse *Arinianum*. Quicquid de eo sit, videtur Zoroaster mixturam lu-

cis et tenebrarum, unde mundus sublunaris, cum omni malo, ortus est, non tam necessitati, quam arbitrio Dei adscripsisse. Num autem materiam statuerit sensu et vita cassam, an, ut Magi, et Manichaei, ei tribuerit sensum et animam irrationalem, unde princeps tenebrarum natus est, non definiverim.

§. CXXII. De ortu, progressu, et fati Manichaeismi dicendum restat. 1. Duplex omnino admittenda est Manichaeismi *epocha*, ut Orientales et Occidentales secum concilientur. Secundum illos enim Manichaeus haeresin in Persia coepit vulgare a. aer. V. 268, ut ex Abulfar., et historia quoque Manetis, colligitur, cum natus fuerit a. 240, et antea Presbyter; quem honorem ante ann. aetatis 24 consequi non potuit. Verum constans Occidentalium traditio habet, epocham illam Manichaeismi figendam esse in ann. 2do Probi Imperatoris, seu aer. Vulg. 277. Vid. Chronicon Euf., et Cyrill. catech. VI. Sit itaque haec posterior epocha in imperio Romano, et prior in Persia. 2. Tres primi Manetis discipuli memorantur apud Cyrill. l. c. Tomas, Buddas, et Hermas: quorum secundus idem est ac Terebinthus in Actis Archelai, cum nomina Buddas et Terebinthus eodem recidant: *τρεῖς ἄνδρες* enim certae speciei arborem denotat, quam Chaldaei adpellant *butam*, vel *bute-mam*. Praemittitur quidem Manichaeo, tanquam ejus praeceptor, in Actis, sed erronee, cum ex nominibus constet, unum eundemque esse Buddam et Terebinthum. Tomas fuit missus in Indiam, et inde in Aegyptum, ut ex Actis, et Epiphan. patet, Buddas, vel Addas, in Scythiam, sed Hermas mansit apud Manichaeum. Hanc primam missionem excepit secunda, qua Addas in Orientem, Hermas in Aegyptum, et Tomas in Syriam est ablegatus. Praeterea duodecim, ad exemplum Christi, habuit discipulos, quorum nomina apud Phot. et P. Siculum prostant, inter quos principem tenuit locum Adimantus, qui Manichaeismum videtur in Africam Procons. invexisse, magnosque in ea fecisse pro-

progressus, ab ann. aer. V. 290, fuitque, post Manichaeum, praecipue a Manichaeis Africae honoratus, teste Fausto apud Aug. contra Faustum, nec non formula abjurationis apud Fabric. in Oper. Hippol. 3. Denique ad fata Manichaeismi pertinet persecutio, quam passi sunt sub Varane, cujus furor, per Manetis supplicium non sedatus, sese in ejus adfelas quoque effudit, adeo ut multi fuerint occisi, alii in regiones vicinas aufugerint. De quo plura non dicam. Multum etiam passi oportet fuerint in Africa jam ab a. 285., si rescriptum Diocletiani et Maximiani Juliano, Proconsuli Africae, datum, apud Baronium, sit genuinum, quod non putaverim, cum ibi tunc vix innotuerit Manichaeismus, altum etiam de eo sit apud Euseb., et alios, ipsum Augustinum, silentium, nec ratio sit, quare, Christianis tunc favens, tam crudeliter saeviret in Manichaeos: ne alia proferam, quae adduxit S. Basnagius in Ann. Polit. Eccles. ad eum annum. Qui vero eorum, qui aliqua in posterum tenuerunt Manichaeismi capita, vel accusati sunt aut suspecti, per sequentia secula velit catalogum, adeat Wolfium in *Manichaeismo* ante Manichaeum sect. II.

SCHISMATA.

§. CXXIII. Duo haud exigui momenti *Schismata* pacem Ecclesiae haud parum hoc sec. turbarunt, *unum* in Ecclesia Africana et Romana, *alterum* inter ipsas illas Ecclesias. Prius est Novati et Novatiani cum Cypriano Carthagin., et Cornelio Roman. Episcopis, *posterius* inter Cyprianum et Stephanum Episc. Roman., utrumque circa disciplinam Ecclesiast., sed prius de admittendis lapsis ad communionem Ecclesiae, posterius de modo admissionis eorum, qui ab haeticis erant baptizati, num per novum baptismum, an sine eo per inpositionem manuum. De *priore* antequam exponam, Novati et Novatiani praemittenda est aliqua *notitia*; fuisse enim eos distinctos, et diversos, male a non-

Zzzz 2.

nullis,

nullis, inter ipsos quoque Veteres, confusos, ex Cypriano, Cornelio, et Paciano Epist. ad Sempronianum, in Bibl. M. Patrum, manifestum est. *Novatus* fuit Presbyter Carthagin., sed *Novatianus Romanus*; *Novatus*, licet non fuerit schismatis caput, duplex tamen conflavit schisma contra Cyprianum et Cornelium, quare *fax et ignis* dicitur *ad conflanda seditionis incendia* a Cypriano ep. 52. ad Cornelium. Conflavit utique, vel corroboravit, primum schisma Felicissimi contra Cyprianum, dein Novatiani contra Cornelium. Depingitur quidem in ea epist. a Cypriano tanquam *pestimae indolis, et corruptissimae vitae*: sed cui, quippe acerrimo adversario, fides, sine ulteriore probatione, haberi tuto nequit, eo magis, quod magnae fuerit in Ecclesia existimationis ac autoritatis, uti vel ex eo patet, quod, licet presbyter tantum, Felicissimum, schismatis unius caput futurum, fecerit Diaconum Carthagin., et Novatianum Episcopum Romanum: teste ipso Cypriano ep. cit., qui alia quoque ep. 43. ad *plebem* indicat, omnes quinque presbyteros, qui cum Felicissimo formarunt schisma, *aetate et autoritate* fuisse *ignes*, ubi plebem admonet, dicens, *ne aetas vos eorum, nec auctoritas fallat*. *Novatianus*, ut Veteres tradunt, periculoso laborans morbo, Christianismo per baptismum in lecto insertus, presbyter Romae factus est, non obstante, quod, valetudine comparata, baptismus ejus non fuerit legitime consummatus, per conniventiam Episcopi, de regulis Ecclesiasticis, invito clero et plebe, dispensantis. Sede dein Episcopali Romae vacante per mortem Fabiani, ipse sese cum fociis electioni Corneli opposuit, simul ope Novati creari fecit Episcopum, et a tribus Episcopis, e vilissima Italiae plebe arte accitis, confirmari: fociis quoque per sanctissimum Domini corpus juramento in S. eucharistia sibi adstrictis, et confessoribus in partes suas adtractis. Interea Corneli partes praevaluerunt, cum electio ejus a Cypriano, et totius orbis Christiani Episcopis, fuerit approbata, et pax per Cyprianum reddita Ecclesiae, quippe qui

et

et litteris, ut Epist. 46. ad *Confessores*, et in primis libro de *Unitate Ecclesiae*, eum in finem scripto, confessores reconciliavit Ecclesiae, et pacem restituit. Vid. Ep. 49 et 53. Haec summa est historiae Novatiani, ex Cornelio apud Euf. H. VI: 43. et Cypriani litteris hausta. Quae omnia a. 251. contigerunt. Vid. Annales Cypriani. Martyrio eum fuisse coronatum sub Valeriano refert quidem Socrat H. IV: 28. sed quo fundamento nescio: si ex *libro martyrii* ejus hauserit, futilem secutus est autorem, ut recte advertit Vales. ad Socrat. Ceterum fuit quidem indolis austerioris, Stoicam Philosophian, quam ante conversionem professus est, redolentis, attamen eruditus Vir, et magnae autoritatis, fatente ipso Cypriano ep. 55. ad Antonian., et libris ejus, in primis de *regula fidei*, testantibus. Liber iste novissime editus est a Jacksono, cum eruditis prolegomenis et notis: quo supra in doctrina Ecclesiae de Trinitate explicanda usus sum. Subjunctus etiam est elegans Novatiani tractatus, sub forma Epistolae, quam Presbyter Romanus in secessu suo ad eam scripsit Ecclesiam, *de cibis Judaicis*, quo discrimen mundorum et imundorum animalium sub Lege eo tantum spectasse demonstrat, ut Judaei ad bonos mores informarentur, et a pravis abstraherentur, nec sub N. T. locum amplius habere, ubi omnis cibus mundus est, modo continentia observetur, et ab idolothytis abstineatur.

§. CXXIV. Prius schisma in Ecclesia Africana contra Cyprianum conflatum est a Felicissimo, ope Novati. Cyprian. Ep. 52. ad *Cornelium*. Felicissimus, qui cum aliis sese electioni Cypriani Episcopi opposuerat, odio, quod ab eo jam tempore in Cyprianum conceperat, eo usque indulsit, ut, quinque adjutus Presbyteris, et a Novato, qui ipsum, Cypriano inscio ac invito, Diaconum fecerat in coetu in monte, quem tanquam presbyter sub Cypriano regebat, incitatus, sese a Cypriano, ejusque coetu, publice separaverit, et, Fortunato constituto Episcopo, schisma perfecit, Ec-

clesia in monte collecta, omnibusque, qui cum Cypriano faciebant, excommunicatis. Lectio enim non est sollicitanda, ut pro monte legatur morte, et factio in ipsa Ecclesia fuerit instituta: ut nonnullis videtur; sine solida ratione. Sed schisma non fuit durabile, cum schismatici primum jussu Cypriani, tunc absentis, a Caldonio et Herculano Episcopis, Rogatiano et Numidico Presbyteris, abstenti, dein ab Episcopis Africanis in concilio, eum in finem coacto, condemnati sint, propter hoc non tantum schisma, sed et facinora jam ante a Fortunato, ut ferebatur, commissa. Quod decretum a Cornelio, Episcopo Rom., ad quem se contulerant schismatici, adprobatum est. Vid. Epist. Cypriani 41—44.

§. CXXV. *Posterius* schisma gravius fuit, et periculosius, ob Novatiani non tantum auctoritatem et existimationem, cujus modo memini, sed et, quod confessores ipsi in initio adhaeserint, et nonnullorum Episcoporum animi ad Ipsum coeperint inclinari. Ecclesia utique Antiochena schisma videtur adprobasse, ipso Fabiano ad illud propenso. Euf. H. VI: 44., qui ib. c. 49. narrat, quosdam Antiochiae conatos fuisse firmare schisma Novati. Quam ob causam synodus ibi habita est sub Demetriano, successore Fabiani, quae Novatianum schismaticum deposuit, a quo tempore, Novatiani opinione damnata, Ecclesias Orientis pacem acquisivisse, et schisma in Oriente fuisse extinctum, refert Dionysius in Epist. ad Stephanum. Euf. H. VII: 4, 5. Ipse Antonianus, Numidiae Episc., qui primum faverat Cornelio, nutare coepit, posteaquam Trophimus, et *thurificati*, a Cornelio essent ad communionem admissi: quem saniora docuit Cyprian. ep. ad Ipsum 55. Ceterum schisma in nervos quidem erupit statim post Cornelii electionem, ut ex Paciano l. c. ep. 2. et aliunde patet, sed jam ante, ut putatur, gliscebatur, apertumque spectabat ad schisma, uti ex Cornelii Epist. apud Euf. H. IV: 43. colligitur, ubi Novatianum jam ante fuisse a Moyse martyre communione sua privatum

privatum adferitur. Quod tamen, ante Cornelii electionem esse factum, non est adeo certum. Vid. Tillemont. l. cit. in not. ad Cornelium. Ceterum longe lateque sese haec secta expandit, et in Phrygia ac Paphlagonia, propter austeriorem istius gentis indolem, altiores egit radices; teste Socrat. H. IV: 28. Per Aegyptum et Armeniam quoque propagatam fuisse, Epistolae Dionysii ad eas Ecclesias, de *poenitentia* scriptae, demonstrant. Euf. H. VI: 46. Duravit etiam haec secta per sequentia aliquot secula, Romae non tantum, ubi incepit, sed et CPoli, et variis in Asiae provinciis, Alexandriae, in Africa, et alibi. Vid. Tillemont. memor. Eccles. tom. III. p. III.

§. CXXVI. Versatum fuit utrumque Schisma, ut *causam* et rationem pandam, circa disciplinam admittendi peccatores per poenitentiam ad Ecclesiae communionem; sed oppositis rationibus. Felicissimi enim illud qualescunque peccatores, speciatim lapsos, sine plena et legitima poenitentia, recipiendos voluit, ac de nimia disciplinae severitate, quam Cyprianus urfit, conquestum est. Sed Novatiani hypothesis fuit schismatica, nullos lapsos, seu mortalium peccatorum reos, licet poenitentiam professos, ab Ecclesia esse adsumendos, verum Dei iudicio relinquendos, adeoque nimiam disciplinae publicae lenitatem ac indulgentiam reprehendit. Ex quo, medium inter duo haec extrema tenuisse Ecclesiam publicam, elucescit. *Temperamentum salubri moderatione libravimus*, inquit Cyprian. ep. 55. *ne in totum spes communicationis et pacis lapsis denegaretur, nec tamen rursus censura evangelica solveretur, ut ad communicationem temere profilirent.* Diversa autem ea praxis innixa quoque erat diversis principiis. Novatiani Ecclesiae negarunt potestatem competere lapsos recipiendi, simul per eorum communionem dixerunt contaminari Ecclesiam. Catholici utrumque negarunt, et disciplinam temporibus tenuerunt esse adcommo-
dandam: ut ex Epist. citata liquet. Novatiani porro, ut schismatis necessitatem defenderent, se, salva conscientia,

commercium cum Ecclesia, per lapsorum communionem commaculata, habere posse negarunt. Catholici vero, dissensum Episcoporum hic, salva pace, obtinere posse censuerunt; sed schismaticos ab Ecclesia esse arcendos, et eos, qui cum ipsis tenent, excommunicandos, statuerunt.

§. XXVII. Quibus ut clarius infundatur lux, consuetudo Ecclesiae ante haec tempora in medium proferenda est: quo ipso disciplina Ecclesiae illustrabitur. Inter graviora crimina, quae publicae poenitentiae peccatorem subiciebant, tria eminuerunt, circa quae disciplina nec semper nec ubique fuit eadem; idololatriae scilicet, homicidii, et adulterii: sive quod natura sua fuerint atrociora habita, sive quod decretum Apostolicum Act. XV. de idolothytis, scortatione, et sanguine (h. e. caede, uti nonnulli interpretati sunt, qui suffocatum non legerunt) ansam praeberit; uti ex Tertull. de Pudicitia, et Paciano exhort. ad poenitentiam, in Bibl. M. Patrum, constat. Censuram haec crimina requirere severissimam et diuturnam constans fuit omnium temporum quidem opinio, sed num expiari possent, et delinquentes ad communionem Ecclesiae denuo admitti, an in poenitentiae statu relinquendi, eadem non videtur ante haec tempora Ecclesiarum consuetudo. Origen. hom. XV. in Lev. dubie loquitur, ubi dicit, in gravioribus enim criminibus semel tantum, vel raro, poenitentiae conceditur locus, si voces, vel raro, genuinae sunt, et non deinceps additae; cum in Mss. deficient: de quo vid. notae in nov. edit. Oper. Origen. tom. II. Illud r. certum est, plus una vice nunquam fas fuisse ejusmodi peccatores Ecclesiae per poenitentiam reconciliari. Herm. Past. l. II. mandat. 2do servus Dei poenitentia una. Vid. et Clem. Alex. Strom. II: 13. Notabilia sunt Tert. verba de Poenit. c. 7. collocavit in vestibulo poenitentiam (quae est post baptismum prima) qua pulsantibus patefaciat: sed jam semel, quia jam secundo; sed amplius nunquam, quia proxime frustra.

§. CXXVIII. Sed 2. num haec una semper fuit concessio,

fo, et quando obtinuisse, hac parte videtur in Ecclesiis diversitas, *a.* Si periculosissimo in morbo aliquis eam petebat, ejus non fuit in Ecclesia Africana compos factus, quia rogare eos non delicti poenitentia, sed mortis urgentis admonitio compellit; ut inquit Cyprian. ep. 55. ad Antonian. ubi idem, quod dixi, ipsis quoque verbis adserit. *b.* Quibusdam in Ecclesiis Africae denegata fuit moechis pax in totum, ne una quidem ipsis concessa poenitentia ad veniam consequendam, ante tempora Cypriani, ut ipse l. cit. diserte testatur, et quidem apud Antecessores nostros, dicens, quidam de Episcopis istic in provincia nostra dandam pacem moechis non putaverunt; et in totum poenitentiae locum contra adulteria clausurunt. Unde illud ubique non obtinuisse in Ecclesia patet. Moechis utique in Ecclesia Carthagin. venia dabatur, si plenam egissent poenitentiam: uti ex Cypr. l. c. patet, et ex Tertull. de pudicitia c. 1. confirmatur, ubi haec occurrunt verba; audio edictum esse propositum, et quidem peremptorium: Pontifex scilicet Maximus, quod est, Episcopus Episcoporum, edicit: ego et moechiae et fornicationis delicta poenitentia fundis dimitto. Ex quo recte colligitur, fuisse ea de re aliquam in Ecclesiis Africanis controversiam, quae ejusmodi decreto praebuit occasionem: quod ex Cyprian. l. c. egregie firmatur. Sed cum illi, qui severiorem defendebant disciplinam, non ruperint unitatem, schisma non fuit factum, sed unusquisque Episcopus, ut ibid. inquit Cyprianus, actum suum disposuit et direxit, prout sibi optime visum. Sed c. quod de adulteris dixi, ad idololatrias et homicidas non videtur adplicandum: quia cum illis severius fuit passim actum, ita ut venia ipsis non nisi sub vitae finem fuerit nonnullis in Ecclesiis data, in aliis negata in totum. Quae hypothesis nostra sequentibus est innixa fundamentis. *i.* Prima et praecipua est ratio, quod Tertull. de pudicitia l. c. contra illud edictum favorable disputet cum psychicis, seu Catholicis, ex concessio, quod contra propriam disciplinam, quam in idololatriae et homicidii

criminibus exercebant, agerent, si moechis veniam darent, quam aliis illis negandam esse docebant. Ex quo etiam principio fluxit, quod *tria* illa delicta aequae esse atrocia et enormia disputet, adeoque eadem severitate punienda. Quae tota nimis inepta foret disputatio, Tertulliano indigna, nisi hypothesis adsumatur, moechis solis fuisse veniam concessam, reliquis vero in totum negatam, in iisdem Ecclesiis, Quid? quod ipsis illud ibid. c. 5. adfirmat verbis: *quid agis*, inquit, *mollissima et humanissima disciplina? aut omnibus eis hoc esse debebis — — — aut, si non omnibus, nostra esse: idololatram quidem et homicidam semel damnas, moechum vero de medio excipis*. Sic et alibi in eodem libro, ut c. 12. Novi equidem quid Docti, qui nullis poenitentibus veniam in Ecclesia fuisse negatam contendunt, ad Tertull. testimonium respondeant, dum alii eum mendacii accusent, alii dictum ejus ad Ecclesias Montanisticas restringant, sed frustra, et vix refutatione dignum: cum prius nimis sit injuriosum, et posterius ex ipso libro inspecto sponte evanescat.

§. CXXIX. 2. Ex modo dictis utique patet, controversiam de moechis admittendis, nec ne, fuisse in Ecclesiis Africanis motam, adeo ut Metropolitae Carthagin. a laxanda steterit disciplina, alii nonnulli Episcopi rigidissimae patrocinati fuerint. Quae disciplinae laxatio Tertulliani, jam Montanistae, stilum acuit in Catholicos. Cum itaque de adulteris tantum fuerit quaestio, illorumque ad Ecclesiam admissio, post poenitentiam, decreta, rigidiorum circa idololatrias et homicidas fuisse disciplinam, plusquam probabile est. Si enim omnia, poenitentia interveniente, remissa fuissent, sine exceptione, crimina, quae, quaeso, ejusmodi faciendi decretum ratio fuisset? quare eo adeo commotus fuit Tertull. ut librum contra scripserit? quare, adulterii tantum crimen mitius non esse tractandum, disputat? 3. Idem evincit historia motuum, lapsorum causa hoc seculo fuscitatorum, eandem scilicet rigidiorum disciplinam circa eos fuisse exercitam

citam ante Cypriani tempus. Ipse in initio nihil de lapsis definire voluit, ut nec Clerus Romanus, sintne recipiendi, nec ne? quare non? si eorum admissio fuit constantissimi usus in Ecclesia. Deinde, se in iis recipiendis, dicit, *necessitati* succubuisse, et tempora remissiolem postulasse disciplinam; ep. 55. ad Antonian., argumento, de vetere disciplina fuisse quid remissum. Lapsos, a martyribus commendatos, recipi tantum voluit in initio, *si morbus* urgeret: unde et illud liquet, usus ne quidem fuisse recepti, eos sub vitae finem reconciliari Ecclesiae. Conf. cum dictis Albaspi-naeus obs. l. II. et Petavius ad Epiphan. p. 228.

§. CXXX. Ex mea itaque sententia rigidiori disciplinae, circa tria illa crimina, locus fuit in Ecclesiis Africanis, ante tempora Tertull., reliquis peccatis gravioribus poenitentia, sed *una* tantum, expiari solitis: de quo Tert., adhuc Catholicus, in libr. de *poenitentia* egit. Sed, progressu temporis, moribus per longam pacem dissolutionibus factis, peccata scortationis et adulterii frequentiora fuerunt facta, adeo ut rigidior illa disciplina, sine notabili Ecclesiae detrimento, retineri amplius, ut videbatur, non potuerit. Unde initium illud ortum est decretum de moechis recipiendis, ut, quod nimia non possit severitate, leniore et mitiore efficeretur remedio. Cui decreto Tertullianus, Montanista factus, se opposuit, sed ex longe aliis principiis, ac quae antea habuerat, ut Ipse in libr. de *Pudicitia* indicat: quod et haec ejus verba significant c. i. *Erit igitur et hic adversus Psychicos titulus, adversus meae quoque sententiae retro penes illos societatem* etc. Sed et alii Episcopi obtemperare huic decreto detrectarunt, ut ex dictis patet. Interea de lapsis nihil fuit definitum, donec remissiolem hac parte disciplinam similis quoque produxerit occasio tempore Cypriani, ut ex Ep. 55. ad Antonian. manifestum est. Cui benigniori decreto sese, uti Tertullianus superiori, opposuit Novatianus, ex iisdem etiam principiis: de quo mox.

§. CXXXI. Vigente enim austriore hac censura in Ec-

clesia Occidentali, in primis Africana, duo se obtulerunt casus, qui disciplinae quendam produxerunt laxationem, sed una schisma Novatianum. Prior fuit ingens lapsorum numerus, et inter eos novum aliquod genus, quod, ex ignorantia magis, quam animo abalienato, censebatur idololatriae reum, nomine *Libellaticorum* notum. De numero lapsorum in persecutione Deciana ex Cypriano constat, et postea dicam: de Libellaticis hic paucis agendum est. Eorum crimen minus grave videbatur, quod non ipsi sacrificassent, nec suo id fieri curassent nomine, sed actis tantum inferi permisissent, vel data pecunia inpetrassent, se edictis contra Christianos satisfecisse. Qui *libellatici* sunt adpelati a *libello* securitatis, quem a Judice, seu Magistratu, acceperant: ut ex Cypr. ep. 55. ad Antonian. mihi videtur indubium, et ulterius ex Ep. Cleri Romani ad Cyprian., quae est 31, confirmatur. Consentit mecum autor *vitae* Cypriani, novissimae edit. Baluz. praemissae, qui consuli meretur, cap. 6. Illud tantum dubium videtur, num in actis publicis tantum fuerit scriptum, eos satisfecisse, et sacrificasse, an, quod verius, in *libellis*, qui securitatis ergo dabantur a Magistratu, quo verba Cleri Romani ducere videntur, quibus dicit, *eos se ipsos infideles illicite nefariorum libellorum professione prodidisse*. Aliorum sententiis examinandis superfedeo, ne nimias traham moras. Posterior casus fuit intercessio martyrum pro iis, et indulgentia ab ipsis concessa. Cum enim lapsi per veterem disciplinam in perpetuum communione Ecclesiae excluderentur, spe ad Ecclesiam redeundi penitus privati, ad Martyres confugerunt et confessores, ut eorum intercessione adjuvi readsumerentur a Clero. De quo supra, ubi de martyrum praerogativa, necessaria monui. Meminit vero variis in Epistolis Cyprianus ejus rei, tanquam causae motuum. Ceterum, ut illud obiter observem, cum lapsi sese ad martyres conferre coacti fuerint, ut Ecclesiae reconcilientur, ipsis per receptam consuetudinem aditum ad Ecclesiam fuisse obstructum,

veniam;

veniamque, non obstante poenitentia, negatam, manifestum est; cum eorum *auxilio* alias opus non habuissent, nec ullo constet exemplo, martyrum intercessionem fuisse petitam, ubi disciplina permittit admissionem.

§. CXXXII. Hi duo casus primo Felicissimi, dein Novatiani, schisma pepererunt, saltem occasionem ejus praeberunt, aut praetextum. Prius ex eo est ortum, quod Cyprianus, ab Ecclesia sua absens, ab antiqua et recepta disciplina remitti non posse censuerit, antequam pax, sedata persecutione, esset Ecclesiae restituta, et legitimum convocatum concilium, in quo haec ipsa lapsorum causa tractari ac definiri poterat. Vid. Epistolae in secessu scriptae, et Ep. 55. ad Antonian. In quam eandem mentem decreverunt Presbyteri et Diaconi Romani, nondum, in locum Fabiani, electo Episcopo, teste eorum Epist., 30. inter Cyprianicas. Attamen hoc adjunctum est temperamentum, ut iis, qui libello a Martyribus aut Confessoribus instructi essent, si periculosa laborarent infirmitate, subveniretur, et, exomologesi facta, pax concederetur ac venia. Quod temperamentum Cypriano extorsit necessitas, argumento, leges Ecclesiasticas eo laxari. Sic diserte Epist. 17—20. quae ultima ad Clerum Roman. totum hoc negotium clara collocat in luce. *Nec in eo legem dedi, inquit, sed cum videretur et honor martyribus habendus, et eorum, qui omnia turbare cupiebant, inpetus comprimendus etc.* Cum autem, simile quid a Clero Romano esse constitutum, mox subjungat, notari velim, temperamentum illud Cleri Rom. paulo laxius adhuc fuisse: habebat enim illud in genere, nulla martyrum facta mentione, *ut iis, qui post lapsum infirmitate adprehensi essent, et poenitentes, communicationem desiderent, subveniretur: quod ex ipsis Cleri istius litteris, inter Cyprian. 30., clarissimum est.* Num eo etiam usque sese porrexerit Cypriani temperamentum, dubium aliquatenus est, cum ab altera parte eorum tantum meminerit, qui martyrum ope sublevarentur, et in eorum id a se fieri gratiam dixerit, ab altera tamen

adfirmat, *suam sententiam cum eorum nulla in re discrepare*: quod nisi generalius intelligatur, vix cum superioribus conciliatur. Illud adhuc observandum, in hoc temperamentum consensisse tunc temporis ipsum Novatianum; teste Cypriano Ep. 55. ad Antonianum.

§. CXXXIII. Felicissimus vero, nondum eo contentus, nimiam Cypriani severitatem pro causa, vel praetextu, sumsit societatem cum eo rumpendi, separatumque coetum colligendi, duobus hisce nixus fundamentis, altero, confessorum auctoritatem, qui lapsis dederant veniam, spretam esse ab eo, altero in lenitate sito, et charitate erga lapsos, quos, sine longa et continua satisfactione, mox ad poenitentiae professionem admittendos esse contendit, et ipso facto recepit; ut ex Cypriani Ep. 43. et aliis, modo citatis, constat. Sed cum haec factio a vetere et recepta disciplina nimium discederet, omni censurae quoque incideret nervos, praeterea a viris malae saltem famae originem repeteret, brevi concidit, multum eo tribuente Episcoporum auctoritate, quae hoc tempore magnum adtigerat gradum, et cui sese opposuerat Felicissimus. Utique a. 251., persecutione prope finita, Cyprianus, Carthaginem redux, concilium Episcoporum habuit ingente numero, quo haec factio est condemnata, Cornelii quoque electio Romae adprobata, denique disciplina Ecclesiastica, lapsorum respectu, ordinata ac stabilita est, Cyprian. Ep. 45. ad Cornelium, et 55. ad Antonianum. Sed cum hoc decretum concilii, Romae quoque a Cornelio in synodo comprobatum, Novatiani quoque schisma fecerit irreparabile, de eo ante agendum est, quam ad ejus historiam pergam.

§. CXXXIV. Illud in genere certum est, temperamentum aliquod inter dissolutam Felicissimi, ac severiorem Novatiani, disciplinam fuisse constitutum, *ut nec in totum spes communicationis et pacis lapsis denegaretur, ne plus desperatione deficerent, et, eo quod sibi Ecclesia cluderetur, secuti seculum, gentiliter viverent, nec tamen rursus censura Evangelica solveretur,*

retur, ut ad communicationem temere profilirent, sed traheretur diu poenitentia, et rogaretur dolenter paterna clementia, et examinarentur causae, et voluntates et necessitates singulorum: quae verba sunt Cypriani ep. 55. ad Antonian. Cum vero severa disciplina nec inter lapsos discrimen poneret, nec sub vitae finem eos admitteret, nondum ex verbis liquet, in quo praecise fuerit *temperamentum* situm, quam diu protrahenda sit poenitentia, num ad finem vitae, an iustum temporis spatium? Probabile tamen verba faciunt, poenitentiam non ad mortem usque intelligi, sed citius finiendam.

1. Phrasis, *traheretur diu poenitentia*, generalior est, quam ut ad exitum vitae restringi queat: dixisset tunc *continuo*, aut in perpetuum, ad vitae exitum; aut quid simile. 2. Ad dicitur, *causas, voluntates, et necessitates singulorum* esse examinandas; quod locum vix habere potuisset, si ante mortem non foret terminanda poenitentia. Consulamus itaque alia loca, num maiorem forte adferant lucem. Decretum in eadem Epist. his consignatum exstat verbis: *placuit, examinatis causis singulorum, libellaticos interim admitti, sacrificatis in exitu subveniri*. Unde illud recte colligitur a. inter *Libellaticos et sacrificatos* statutum fuisse haud exiguum discrimen: quod et alio in eadem Epist. loco defendit Cyprianus. b. Libellaticis ulteriorem non fuisse inpositam poenitentiam, sed mox eos receptos esse. Verba enim id clare significant, et praxis confirmat. Communicasse enim se mox cum libellaticis indicat Cyprianus, et contra Novatianos, id carpentes, defendit in hac epist. Interea quid cum reliquis fuerit actum, ex verbis, *placuit in exitu subveniri*, non satis liquet. Videntur quidem, non nisi sub finem vitae eos admittendos esse, indicare, sed, cum non dicatur, *tantum aut non nisi* sub vitae finem, hanc quoque ferunt interpretationem, illos, intra iustum poenitentiae statum absolutum, si morbo laborent difficiliore, recipiendos esse. Quo admissio sensu, verba praecise non declarant, quae-
nam ipsis fuerit inposita poenitentia, sed quid cum ipsis,

durante adhuc ea, sit agendum, quodve temperamen-
tum poenitentiae praescriptae fuerit additum. Nondum
itaque, quae qualisve poenitentia fuerit ipsis injuncta, li-
quet.

§. CXXXV. Videamus num alibi illud clarius et distinc-
tius exprimatur. Epist. Synodica ad Cornelium, inter Cy-
prianicas 57, decretum ita exponit; *ut sacrificati agerent diu
poenitentiam plenam, et, si periculum infirmitatis urgeret, pa-
cem sub ictu mortis acciperent*: ubi et temperamentum occur-
rit, et poenitentia plena, cujus illud est exceptio. Poenitentia
vero plena non est eadem, ac ad mortem usque, non tan-
tum, quod exceptio tunc foret frustranea, imo nulla, cum
ipsum decretum esset, ut non nisi sub exitu, et tunc om-
nes, admitterentur; sed etiam, quod plenam agere poeniten-
tiam, et in extrema admitti infirmitate, diserte tanquam
diversa, distinguantur aliis in Epistolis. Sic ep. 64. ad Fi-
dum conqueritur Cyprianus, Victorem esse receptum antequam
plenam poenitentiam egisset, nulla infirmitate urgente; in quo
discessum esse ait a decreti auctoritate. Ep. 4. ad Pomponium
jubet, *ut virgo corrupta agat poenitentiam plenam — — —
et, aestimato justo tempore, postea exomologesi facta ad Eccle-
siam redeat*. Elucescit, ut concludam, ex disputatis, in
concilio Carthagin. decretum esse, 1. ut Libellatici, poeni-
tentiam professi, mox admitterentur. 2. Sacrificatis plena
praescribatur poenitentia, tempore non definito, sed ad sin-
gulorum crimina adcommodando, cum omnes non aequè
grave peccassent. Cyprian. ep. 55. 3. cum hoc tamen tem-
peramento, ut omnibus succurratur in exitu. 4. Novatia-
nus excommunicetur, et pro haeretico habeatur, omnibus
quoque aliis, qui cum Ipso sentiunt, eadem inflicta poena.
Cujus sententiae duae dantur rationes, una, quod schismati-
cus sit, et ab Ecclesia se separaverit, altera, quod discipli-
nae, in Synodo stabilitae, calculum negaverit addere, Cy-
prian. ep. 55. Ceterum huc spectat, et hoc tempore cu-
sus est, canon Apostolicus 44., qui habet, *si quis Episcopus,*

aut Presbyter, eum, qui se a peccato convertit, non receperit, sed ejecerit, deponatur, quia contrahat Christum, dicentem; gaudium oritur in coelo super uno peccatore poenitente.

§. CXXXVI. Hypotheses vero Novatiani, hisce decretis oppositae, quae, hisce praemissis, sese facile offerunt, fuerunt sequentes. 1. Omnes lapsos, nullo facto discrimine, a communione Ecclesiae esse removendos, sine ulla spe absolutionis. 2. Nec lapsos tantum, sed quosunque alios criminum mortalium reos. 3. Absque tamen ut spes salutis ipsis fuerit adempta, quia Deo per poenitentiam reconciliari possunt. 4. Sed Ecclesiae eos non licere recipere, quia eorum respicientia certo dignosci nequit, crimina quoque eorum hanc merentur poenam, denique Ecclesia per eorum admissionem contaminatur, eorum quippe participans peccata. 5. Cum eo itaque coetu communionem non esse habendam, qui cum lapsis, et ejusmodi peccatorum reis, communicat, cum id sine contaminatione fieri nequeat. Has genuinas ejus fuisse opiniones, partim ex Cypriani ep. 55. partim ex decreto synodi Carthagin. et Romanae, ipsi proposito, partim ex Paciano, in epist. ad Sympronianum in Bibl. M. Patrum, et aliis, clare elucescit, ut et ex Tertull. de Pudicitia, quocum hac parte fecerunt Novatiani, teste Paciano. Sed alii Veterum in ejus recensendis hypothesibus, ut saepe in haeresibus exponendis, sese minus aequos et adcuratos praestiterunt, cum tradant, lapsos salute ab ipso excludi, omnesque simul peccatores, qui post baptismum deliquerunt una cum ipsis, sine discrimine: uti Euf. H. VI: 43. Epiphan. haeref. 59. Theodoret. haer. fab. l. III. Vincent. Lirin. in Commonit., alii. Cautius J. Damascen. de haeref. c. 59., Novatianos poenitentiam non accipere, simpliciter tradit. Sed, quin illa fuerint Novatiano falso adscripta, ad majorem ei constandam invidiam, dubium non est. 1. Socrat. H. IV: 28. disertè testatur, eum ad poenitentiam fuisse lapsos adhortatum. Quod si salutis spem ipsis occlusam censuisset,

fuiſſet, nimis ineptum foret. Concinit Cyprian. ep. 55. 2. Addit Socrates, eum criminum indulgentiam reliquiſſe Deo, penes quem jus eſt crimina remittendi. Quod ipſum ex Tertull., jam Montaniſta, lib. de *pudicitia*, luculenter confirmatur, cum, ſpem ſalutis ipſis non fuiſſe praecluſam poenitentibus, clare adfirmat: ſicut et poſtea Donatiſtae fecerunt. 3. Socrates porro diſerte tradit, Novatianum eos tantum negaſſe recipiendos, qui *peccatum ad mortem patrarunt*, non itaque omnes ſine diſcrimine peccatores. 4. Denique, Novatianum nullo dogmate, tantum graviorum peccatorum ad Eccleſiam per poenitentiam admiſſione, ab Eccleſia diſſenſiſſe Catholica, ex eo non tantum, quod Cyprianus et Cornelius ei nullum inputaverint, ſed et quod non ob haereſin, ſed ſchiſma ſolum, condemnatus ſit, manuſcriptum eſt. Cyprian. ep. 55.

§. CXXXVII. Pacianus ep. 3. ad Sympron. errores Novatiani his verbis exhibet: *quod poſt lapſum poenitere non liceat, quod mortale peccatum Eccleſia donare non poſſit, imo quod ipſa pereat recipiendo peccantes.* Ubi *a.* notandum, *poenitentiam*, quam Novatianus negavit dandam, vel involvere *absolutionem*, vel *publicam* intelligi, ſecundum leges Eccleſiae, quam num nonnullis in caſibus recuſaverit Novatianus, dubium eſt, cum Cyprianus dubie loquatur, dicens: *miror quosdam eſſe ſic obſtinatos, ut dandam lapſis non putent poenitentiam, aut poenitentibus exiſtiment veniam denegandam.* Sed Novatianum publicam admiſiſſe poenitentiam illis in caſibus fatetur Ambroſ. de *poenit.* l. I. c. I. *b.* Pacianum opinionem Novatiani recte reſtringere ad *mortale peccatum*: non ergo dixit Novatianus, jus aut poteſtatem non eſſe Eccleſiae peccata poſt baptiſmum condonandi, ſed tantum in gravioribus delictis id non licere Eccleſiae, ſine propria comaculatione, et participatione delictorum: uti ex Cypriano clarum eſt. Aſclepiades Novatianus diſerte dicit apud Socrat. H. VII: 25. *praeter ſacrificium idolorum ſunt et alia multa peccata ad mortem, propter quae vos quidem Clericos,*

nos vero etiam Laicos, a communione arceamus, soli Deo potestatem condonandi illis relinquentes. Quo supra dicta confirmantur, Vid. etiam de Aceso Novatiano, qui synodo Nicaenae interfuit, quid tradat Socrat. H. I: 10. Sed Ambros. l. c. c. 3. refert, Novatianum nullum peccatorum discrimen statuissse, ejus vero adsecclas, progressu temporis moderatiores factos, graviora distinxisse a levioribus: quod ex dictis non tantum refutatur, sed et Attico, Episc. Constantin. apud Socrat. H. VII: 25. directe adversatur; dicit enim, se *probare Novatianum, sed adsecclas ejus inprobare*, quod ille tantum cum sacrificatis communicare negaverit, hi contra ob levia delicta laicos a communione arceant: sed quod Asclepiades quoque de adsecclis verum esse negat. Ceterum praeter hunc errorem circa lapsorum admissionem, ipsis quoque alius tribui solet, quo secundas nuptias damnarunt, et *διγάμους* ejecerunt. Quod licet can. 8vo Nicaeno tradatur, Novatiano tamen non esse inputandum, Cypriani ac Cornelii evincit silentium, nec omnibus ejus adsecclis competere, demonstrat locus Socrat. H. V: 22. Novatianos praeterea nullo in dogmate dissensisse cum Catholicis, ipse fatetur Cyprian. ep. 60. ad Magnum.

§. CXXXVIII. Duo supersunt de hoc schismate quaesita, paucis solvenda; *unum*, quid divisionem effecerit schismaticam? *alterum*, quid de ea judicandum sit? Ad *prius* respondendo, inceptum quidem esse schisma a Novatiano, propter disciplinam apud Catholicos relaxatam, sed a parte horum hanc ob opinionem illos pro haereticis non esse habitos, sed propter separationem eorum ab Ecclesia, alium erectum Episcopatum, et separatos institutos coetus: sicut ex Cypr. ep. 69. ad Magnum certum est, indeque ulterius corroboratur, quod ipse error de lapsis non readsumendis tanti non fuit aestimatus, ut salva pace dissentire non liceat. Quo pertinet, quod ante et post in ipsa Ecclesia Catholica fuerint, qui eandem ac Novatiani tenuerunt praxin, absque ut ab Ecclesia fuerint separati, uti Cyprian. ep. 55

testatur, et ex variis concilii Illiberitani, ac aliorum, canonibus liquet. Praxeos quoque differentia Novatianos non tam permovit ad hanc ab Ecclesia separationem, quam opinio eorum de *communione delictorum*, ex lapsorum communione oriunda, qua Ecclesiam infici et corrumpi, adeoque in talis coetus communione salutis incurri periculum, statuerunt: ut ex Cypr. ep. 55. patet, *ita fit*, ibi inquit, *ut si peccato alterius inquinari alterum dicunt, et idololatriam delinquentis ad non delinquentem transire etc.*

§. CXXXIX. Quod ad alterum adtinet quaesitum, qui sanum de hoc schismate ferre vult iudicium, huic tempori, ut fieri necesse est, convenienter, is a. nullo deprehendet negotio, minime fuisse mirum, schisma illud longe lateque fuisse disseminatum, multosque in partes suas traxisse, 1. quia antiquam tuebantur Novatiani disciplinam, a qua reliqui discesserunt: quare Novatianus *dogmatista*, et *Ecclesiasticae disciplinae propugnator*, imo *ἐκδικητὴς εὐαγγελίου vindicator evangelii* eximie adpellatur, etsi ironice, in Epistola Cornelii apud Euf. l. c. 2. Videri voluerunt Novatiani *Apostolicam sectari puritatem*, Ecclesiam a gravioribus et manifestis peccatoribus efficiendo puram. Quod Cyprian. ep. 55. ipsis inputat, et, praeter praxin, ipso suo nomine professi sunt, quo *καθαροί* puri vocati sunt, ut ex can. 8 Nicæno, Euf., et aliis, constat. Vid. Bevereg. ad can. cit., sed quando, et a quibus, illud ortum sit, dici pro certo nequit. Cyprian. utique et Cornelius ejus non meminerunt. Cyprian. quidem Ep. 69. eos *adulterata nomina sinxisse* refert, sed hoc nomen, ut putatur, in oculis non habuit, verum nomina verae Ecclesiae usitata, et male ab ipsis recepta, ut Episcopatus, altaris, baptismi, Ecclesiae etc. quod ex loco inspecto facile patet. Nec definiri potest, num sibi dederint hoc nomen ipsi, an ab aliis sibi in pactum adsumserint. Theodoretus quidem alibi, ni fallor, illud Novatiano, tanquam auctori, tribuit, sed quo fundamento, nescio. 3. Accessit, nimiam facilitatem in lapsis recipiendis fuisse

fuisse Catholicis inputatam, productis etiam exemplis, ad majorem invidiam. Exemplum Trophimi et *thurificatorum*, a Cornelio festinanter receptorum, quo ipse Antonianus fuit offensus, et ad Novatiani partes inclinatus, excusatur ex *necessitatis* tantum lege a Cypriano in Ep. 55.; quia ingens alias multitudo cum Trophimo fuisset separata. Neq̃ alia deerant exempla similia, nova enim instantē persecutione, lapsum admissio fuit citius facta, quam alias permittebant leges Ecclesiasticae. 4. Denique urserunt Novatiani, disciplinam, a pristina severitate desectentem, magis, magisque sensim esse corrumpendam, donec tota tandem collabatur, et intreat: quod confirmavit haud parum experientia. β. Ipsa quaestio, si secundum dominantes hujus temporis hypotheses consideretur, Novatianismum magna se commendare specie, negari nequit. Cum enim *absolutam*, et non *hypotheticam*, seu conditionatam, statuerint, communiter Christianos inter se in Ecclesia exercere *communione*, facile inde colligi poterat, alios, per arctam illam societatem cum peccatoribus ejusmodi, contaminari: quod tamen consequens Cyprian. ep. 55. negavit. Deinde, cum lapsum nimis facilis admissio peccatores adsociaret Ecclesiae, eam delictorum participationem, et propagationem, facile contingere posse, haud improbabiler disputabatur.

§. CXL. Alterum schisma, ex superiore ortum, inter Ecclesias Africanas inprimis et Romanas, nisi Stephani Romani Ep. morte, et Cypriani moderatione, fuisset sopitum, longe pejora habuisset effecta. Primam ejus praebuit occasionem in Africana, vel Numidica primum, Ecclesia mota quaestio, num Novatiani, qui in fide, et formula, ac modo baptizandi, per omnia consentiebant Catholicis, ad Ecclesiam reversi, eodem modo, quo reliqui haeretici, sint tractandi, adeoque, num et illi per *baptismum*, ut reliqui, sint Ecclesiae reconciliandi, an nuda manuum *inpositione*? Quam quaestionem Cypriano primus proposuit Magnus quidam, de plebe Christiana laicus, adpellatur enim a Cy-

priano in Ep. ad eum *filius*. Ad quam quaestionem Cyprianus, in Ep. 69. ad Magnum, respondens, omnium haereticorum ac schismaticorum baptismum declaravit *nullum*, adeoque omnes, nullo facto discrimine, de novo esse in Ecclesia baptizandos. Quod idem retulerunt a Cypriano, et collegis synodaliter congregatis Carthagine, a. 255., responsum Numidiaepiscopi, qui eos eadem de quaestione, apud ipsos agitari coepta, consuluerant; ut ex Epist. synodica, inter Cyprianicas 70, patet. Quae prima est synodus Africana, super ea quaestione habita. Cum vero haec Africae Procons. synodus motibus componendis non sufficeret, quia nonnulli Episcopi ab ea sese alienos profitebantur opinione, alia est a. 256. celebrata, ex Numidiaepiscopi aequae ac Africae Episcopi composita, in qua superior est confirmata, sed praeterea decretum, Stephanum, Episcopum Romanum, de eo certius facere, ejusque rogare consensum. Quae prima fuit dissidii inter Stephanum et Cyprianum origo. Numjam ante cum Episcopis Asiae hac de re contenderit Stephanus, pro certo nequit affirmari, licet non sit inprobabile. Utique Firmilianus Cappadox in Epist. ad Cyprianum quae inter Cyprianicas exstat, de Stephano dicit, *eum pacem cum singulis vario discordiae genere rumpere, modo cum Orientalibus, modo vobiscum, qui in meridie estis: sed cum phraasis, vario discordiae genere, aequae ad aliam, ac praesentem, referri possit controversiam, res manet dubia*. Dionys. Alexandr. tamen in Epist. ad Xystum apud Euf. H. VII: 5. ea de re agens, adserit, Stephanum prius ad Ecclesias Asiaticas scripsisse, et pacem fregisse. Sed cum illud tanti non sit, notasse suffecerit, Ecclesias Orientis eandem cum Africanis fovisse opinionem, teste Epist. Firmiliani ad Cyprian., idque ab antiquis jam temporibus; uti tradit Dionys. Alex. apud Euf. H. VII: 7., declarans, se Africanis accedere, ne *limites Veterum removendo, turbas concitet*: licet, eum Cypriano per omnia non consensisse, referat Basil. M. ep. 188. ad Amphiloichium: et excerpta apud Euseb.

Euseb. H. VII: 9. aliquatenus edocent. Sed unde illud tantum colligi potest, eum in baptismo renovando fuisse scrupuliosorem. Pepuzianorum, seu Montanistarum, baptismum non repudiavit, teste Basilio M., forte quod legitima forma et formula eum fuisse peractum, secus ac vulgo putabatur, crediderit. Fidelem aliquem apud haereticos illegitime tinctum, ut putabat, et ad Catholicos reversum, novumque petentem baptismum, declarat apud Euseb. se *non ausum fuisse de integro renovare*: non quod illicitum, sed minus necessarium existimaret, quia jam diu in communione Ecclesiae denuo versatus fuerat, et eucharistiam participaverat.

§. CXLI. Sententia vero Afrorum et Orientalium, ut eam ante in lucem proferam, quam historiam schismatis enarrem, habuit. 1. Baptismum, ab haereticis, aut schismaticis, collatum, esse *nullum*, adeoque non *rebaptizandos*, sed *baptizandos* esse eos dixerunt, qui ad Ecclesiam redeunt. Cyprian. Ep. 71. ad Quintum: *neque enim*, inquit inter alia, *accipiunt aliquid, ubi nihil est*. Qua ratione *unum* esse, et manere, baptismum in Ecclesia, defenderunt, nomen *Anabaptistarum* a se removerunt, et baptismum a se non iterari praetenderunt. 2. Illos porro tantum Ecclesiae esse *baptismo* reconciliandos, statuerunt, qui ante in Ecclesia non fuerunt baptizati, quam coetui eorum se adjunxerant, adeoque in coetu haereticorum et schismaticorum ab illis baptismo erant tincti: uti diserte docet Cyprian. Ep. 71. ad Quintum, et 74. ad Pompejum. Quod ipsum Crescens a Circa in concilio Carthag. adfirmavit, et Dionys. Alex. a Decefore suo esse observatum circa apostatas, et latentes haereticos in Ecclesia, testatur apud Euf. H. VII: 7. 3. Baptismum autem hunc statuerunt omnibus esse dandum, sine exceptione, a quacunque haeresi aut secta baptizati essent, et ad Ecclesiam rediissent: uti ex Ep. 69. ad Magnum, et omnibus Cypriani ratiociniis clarum est, et certum. 4. Nec tamen hunc baptismum crediderunt ita necessarium, ut, qui

eo fuerint privati, propterea damnentur, ac pereant, necessario: sicut ipsis verbis declarat Cyprianus Epist. ad Jubaian. ubi, *potens est Dominus*, inquit, *misericordia sua indulgentiam dare* etc. Adeoque 5., quod hinc sequitur, quaestionem hanc non esse fundamentalem, aut de fide; censuit Cyprianus, sed de disciplina, quae propterea non debeat Ecclesias dividere, aut schisma suscitare, uti in fin. ejusdem Ep. confitetur; *nemini praescribentes*, dicens, *aut praepjudicantes*, *quominus unusquisque Episcoporum*, quod putet, faciat, *habens arbitrii sui liberam potestatem* etc.

§. CXLII. Addam mox Stephani, Episcopi Romani, sententiam superiori contrariam, ut secum comparatae clarius elucescant, et quaestionis statum rectius definiant. Illud inter omnes dubio caret, eum omnes, qui a quacunque haeresi, aut schismate, baptizati ad Ecclesiam redierint, denuo in Ecclesia baptizari noluisse, sed, *manuum* sufficere inpositionem, censuisse: sed duo in controversiam rapiuntur, *unum*, num *illos* plane ab haereticis baptizatos rebaptizari, an non *omnes* sine discrimine, voluerit? *alterum*, num baptismo haereticorum utilitatem, aut efficaciam, aliquam adtribuerit? Sunt, qui, prioris respectu, existimant, Stephanum in alterum se praecipitasse extremum, statuendo, et eorum esse legitimum baptismum, nec per consequens repetendum, qui fuetam formulam, *in nomine Patris, Filii, et Spiritus S.* spreverint, vel mutaverint. Quam opinionem alii, praecipue Romano-Catholici, studiose ab Ipso depellunt. Quaestionis ansam in primis haec Stephani verba apud Cyprian. ep. 74. ad Pompejum, et Firmilianum ep. 75. ad Cyprian., praebuerunt: *si quis ergo a quacunque haeresi venerit ad nos, nihil innovetur, nisi quod traditum est, ut manus illi inponatur ad poenitentiam: cum ipsi haeretici proprie* (h. e. proprio baptismo) *alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum*: ad quae verba reponit Cyprianus; *a quacunque haeresi venientem baptizari in Ecclesia vetuit, id est, omnium haereticorum baptismata justa esse et legitima* judicavit. Quae
etfi

etſi generalia ſunt, pro hypotheſi tamen habent, *baptiſmum* eſſe apud haereticos collatum, adeoque extra quaestionis ſtatum non ſunt extendenda. Praeſupponitur autem in quaestione, baptiſmum apud eos adminiſtrari, adeoque externam retineri formam: quaestio enim non erat de externa adminiſtratione, ſed baptiſmi valore; non, num bene an male id facerent, eoque nomine legitimus nec ne, aut nullus, quod ritus externi non obſervati fuerint, ſed an, licet legitime adminiſtratus, apud Haereticos verus poſſit eſſe baptiſmus? Cyprianus ſtatuit, apud nullum haereticum eſſe poſſe baptiſmum, Stephanus vero apud omnes eſſe; ille, haereſin et ſchiſma facere baptiſmum *nullum*, hic vero, inde nihil accipere aut perdere baptiſmum. Generalia itaque verba illa Stephani ad hanc cauſam nihil faciunt, cum ad externam formam non pertineant, ſed eam potius integram eſſe praſupponant: nec inde colligi poteſt, quid faciendum cenſuiſſet Stephanus, ſi ab haereticis aliquibus externa fuiſſet adulterata forma. Quid? quod Firmilianus in Ep. cit. ad Cyprian. haud obſcure ſignificet, formam illam eſſe integram utrinque praſupponi, quia inde legitimum eſſe eorum baptiſmum colligi vult Stephanus. *Illud quoque abſurdum*, inquit Firmilianus, *quod non putant, quaerendum eſſe, quis ſit ille, qui baptizaverit, eo, quod qui baptizatus ſit gratiam conſequi potuerit; invocata Trinitate Patris, Filii et Spiritus S.* Quo nihil in hanc rem eſt evidentius. Accedit, mihi non liquere, ab aliquo haereticorum formulam baptiſmi fuiſſe depravatam, adeo ut ea hoc tempore in cenſum venerit. *Facilius*, inquit Auguſt. de bapt. l. VII. 25. *inveniri haereticos, qui omnino non baptizent, quam qui illis verbis non baptizent.* Recte itaque concluditur, ad praſentem quaestionem nihil feciſſe *formulam* baptiſmi, ſed tantum haereſin et ſchiſma.

§. CXLIII. Alterum quaſitum de efficacia baptiſmi haereticorum, a Stephano admiſſa, aliqua vel nulla? ex huius ſec. ſcriptis definiri nequit. Num iſdem ex principiis, ex

quibus postea August. contra Donatistas, disputaverit Stephanus, equidem non adfirmaverim, ita ut ab Augustino concludi possit ad Stephanum. Adsumit quidem Cyprianus, cum Stephano disputans, remissionem peccatorum cum haereticorum baptismo, aequae ac cum Catholicorum, esse, ex opinione Stephani, connexam; quod diserte fecit Firmilianus ep. 75., sed num ea fuerit Stephani opinio, an per consequentiam illud inde derivaverit Cyprianus, dicere non habeo. Nec definitio, num verba Stephani apud Firmilian. *haeresis quidem parit et exponit, expositos autem Ecclesia suscipit*, significant, baptismum haereticorum non nisi per redditum ad Ecclesiae communionem adferre *utilitatem*; quae Augustini fuit sententia: colligi tamen posse videtur ex *impositione manuum*, qua recipiebantur ab Ecclesia, quippe a qua Spiritus S. gratia censetur dependere.

§. CXLIV. Utilius fuerit praecipua enarrasse argumenta, quibus utrinque pugnatum fuit. 1. Ad superiorum temporum *consuetudinem* ab utraque parte provocatum est. Stephanus diserte, verbis supra citatis, *nihil innovetur, nisi quod traditum est*. Quod et de Ipso Euf. H. VII: 3. testatur. Cyprianus quoque et Firmilianus, novitatis invidiam studiose a se removentes, demonstrarunt, in Oriente et Africa jam a longo non tantum illum suum obtinuisse morem, sed et a conciliis fuisse confirmatum. Sic in Ep. ad *Quintum* adferit, *illud ab antecessoribus suis esse statutum*, et ad *Jubaian*. *multos jam annos et longam transisse aetatem, ex quo sub Agrippino, bonae memoriae viro, convenientes in unum Episcopos plurimos hoc statuisse*. Firmilianus denique diserte, *nos veritati et consuetudinem jungimus etc.*; memorat quoque concilium Iconiense longe ante haec tempora in Phrygia habitum. Cujus, ut et Synadensis, meminit quoque Dionys. Alex. apud Euf. H. VII: 7. loco notabili. Quae concilia, sicut diu antea, ita occasione Montanistarum, teste Firmiliano ad Cyprian., fuerunt celebrata; ut recte advertit Vales. ad Euf. l. c. Sed num haec consuetudo semper ibi viguerit,

guerit, adfirmare nequeo. Tertull. de *bapt. c. 15. idem*,
tanquam receptum, memoravit, et Clem. Alex. Strom. I.
c. 19. fin. baptismum haereticorum adpellat *aquam alienam*.
Firmilianus semper in Oriente locum tenuisse indicat, fir-
matum autem dicit in Synodo Iconiense. Sed Cyprianus
altius cum non repetat, quam ab Agrippino, innuere vide-
tur, tunc decreto synodali fuisse confirmatum. Quo funda-
mento Augustinus de *baptism. l. II. et Vincentius Lirin.*
commonit. l. I. morem illum ab Agrippino repetunt, tan-
quam autore, nescio quam solide: utique ante Tertullianum
jam fuit recepti usus. Quo vero tempore concilium sub
Agrippino habitum est, non constat. Quod vero, *consue-*
tudinem cedere debere *veritati* disputet in Epistolis, huc
spectantibus, Cyprianus, arguit quidem, eum non fidere tra-
ditioni, nec inde rationem velle peti, sed non, alium ali-
quando viguisse morem.

CXLV. 2. Quod ad alia adtinet argumenta, *a.* Palmari-
um Stephani fuit *unitas* baptismi, ex Ephes. IV., quae om-
nem excludit iterationem, cui Cyprianus occurrit, inculcan-
do, non *rebaptizari*, sed *baptizari* primum in Ecclesia, ab
haeresi reversum, cum baptismus ejus fuerit *nullus*. *b.* Bap-
tismi valorem non ab iis, qui conferunt, sed a formula
et externa forma legitima pendere, videtur Stephanus ur-
fisse, ut Firmilian. l. c. innuit: sed Cyprian. et alii in *uni-*
tate Ecclesiae se fundarunt, extra cujus societatem exter-
nam, sicut nulla salus est, ita nulla gratia, nulla sacramen-
ta. Ex quo fonte varias petiit rationes Cyprian. in Epist.
ad Magnum, Quintum, Pompejum, et Jubaianum, ut et
Firmilian. ep. ad Cyprian. nec non Episcopi in concilio
Carthag. sub Cypriano. *c.* Haud spernendam denique pe-
tiit Cyprianus, cum sociis, rationem ex recepta hypothesi
de *inpositione manuum*, qua ad communionem Ecclesiae re-
cipiebantur a dissentientibus, connexa quippe unice cum
remissione peccatorum, et gratia Spiritus S.: unde sequeba-
tur, baptismum, secundum ipsos dissentientes, ab haereticis

extra Ecclesiam administratum, omni valore carere, et pro nullo habendum esse. Quo pertinet, quod Heraclas apud Euf. II. VII: 7. adserat, novo baptismo opus non esse ante defectionem baptizatis, quod jam ante *spiritum sanctum* in Ecclesia acceperint. Quod si observasset Vales. ad eum locum, non obhaesisset, lectionemque tentasset. 3. Tandem *consequentiis*, ut fieri adsolet, se invicem adgravarunt odio. Stephanus iis nimiam objecit severitatem, *illi* nimiam facilitatem Stephano; haereticos et schismaticos per eos a reditu ad Ecclesiam absterri contendit Stephanus, *illi*, haereticis favere Stephanum, et Ecclesiam hominibus pollutis, quippe baptismo non ablutis, repleti regesserunt, si sine eo admittantur: addiderunt quoque, injuriam fieri Ecclesiae, ejusque praerogativas multum imminui, si in communione haereticorum acquiri possit per baptismum remissio peccatorum, et gratia Spiritualis.

§. CXLVI. Hae lites eousque processerunt, ut injuriosa inter verba, quibus se mutuo diffamarunt Ecclesiarum Antistites, seque invicem Antichristos adpellarunt, sese nequidem continuerint, sed ad apertum *schisma* fere adductae sint Ecclesiae: cujus tamen causa uni Stephano, viro turbulento et superbo, inputanda foret. Cum enim Cyprianus, salva pace utrinque dissentire posse Episcopos, eosque res Ecclesiarum suarum ordinandi potestatem habere singulos, contenderet; Stephanus, vehementer indignatus, ut refert Euf. I. c., forte etiam, quod duobus jam conciliis, se inconsulto, id stabilivissent Africani, Episcopos Africae et Orientis communione sua declaravit indignos. Num vero eos, sententia lata, excommunicaverit, an intra minas manserit, disputatur. Posterius defenderunt Vales. ad Euf., et Natal. Alex. in Hist. Eccles., propterea ab ipso operum ejus numero editore castigatus, sed falsa nixi hypothesi, de Episcoporum Roman. potestate et autoritate, sese eo usque porrigente, ut alios Episcopos excommunicare, verbo proprie sumto, potuerit: quale quid nec factum est, nec fieri potuit.

potuit. Verum, qua ratione Episcopus Episcopum, qui sunt aequales, excommunicare valet, illud non tantum minatum esse Stephanum, sed et perfecisse, mihi est indubium. 1. Litteris ad Asiaticos datis, se cum iis, si in errore persisterent, uti fecerunt, communicare nolle, diserte significat apud Euf. H. VII: 5. 2. Cyprian. ep. 74. ad Pompejum adserit, eum *sacerdotes Dei abstinentes putasse*. 3. Firmilian. ep. 75. ad Cyprian. expressis tradit verbis, Stephanum *se ab Ecclesiis scidisse*; addit, *dum enim putas, omnes a te abstinere posse, solum te ab omnibus abstinuisti* etc. subjungit mox, eum *pacem cum Ecclesiis rupisse*. Denique 4. narrat ibid. Firmilianus, legatos, ab Africanis ad eum missos, ut concilii Carthag. decretum ipsi significarent, *ne quidem ad sermonem saltem colloquii communis fuisse admisso* a Stephano, imo eum praecepisse *fraternitati universae, ne quis eos in domum suam reciperet* etc. Quod si verum, ut debet, nisi, quod absurdum, Firmilianus mendacii accusetur, de excommunicatione perfecta certo constat.

§. CXLVII. Quod vero non perfectum fuerit schisma, moderatori Cypriani, et sociorum, studio est acceptum ferendum. Coegit quidem novum concilium Cyprianus, quod est in hac causa Carthagin. Illud a. 256, cui 87 ad minimum adfuerunt, et eadem sententia unanimi confirmata est consensu; cujus acta ad calcem Oper. Cypr. supersunt, sed pax cum dissidentibus non est fracta; ut ex praefatione, concilio praemissa, omni animadversione digna, patet. Adcessit, Stephanum brevi post fuisse mortuum, Xystum, ejus successorem, pacis et moderationis fuisse studiosum, praeterea novam invasisse Ecclesias persecutionem. Purum putum vero est Baronii figmentum, nullo nixum fundamento, fatentibus ipsis nonnullis Catholicis, Orientales et Africanos, mente mutata, in Stephani consensisse sententiam. Ceterum de fati utriusque partis sententiae, vid. Bevereg. de canon. Apost. l. II. c. 12. notae edit. Oxon. Cypriani ad concil. Carthag., in primis Launois in Epist.,

qui etiam demonstrat, Cypriani majorem, quam Stephani, per omnia sequentia tempora, fuisse existimationem. Illud tantum observo, duos extare canon. Apost. 46 et 47. idem, quod Cyprianus urfit, continentes, quorum prior est restrictior, qui ad haereticos baptismum restringit novum, posterior generalior, ad omnes impios extendens: unde conjicio, illum ante haec tempora, hunc hoc ipso tempore, esse conditum. De synodi vero Nicaenae *canone* ad sec. seq. agam.

PROPAGATIO ECCLESIAE.

§ CXLVIII. Cum ad Ecclesiam, relate ad mundum, seu Intideles, pertineat *propagatio* ejus per orbem, et *persecutio*, quam subiit, de *priore* paucis absolvere potero, cum generalia tantum hoc seculum suppetit testimonia, de inmensa Christianorum per orbem diffusionem; quae citasse suffecerit Vid. Origen. contra Cels. l. I. p. 68 et III. p. 117. *Nimius est*, inquit Cyprian. ad *Demetrianum*, *copiosus noster populus, hostibus facile opponendus*. Plura exstant apud Minut. Fel. in Octavio, et Arnobium adv. Gent. l. I et II. quae cuique facile ob oculos veniant. Sed in primis legendus est Euseb. H. VIII: 1., qui de Christianorum ingente copia, Ecclesiarum multitudine, propagatione Ecclesiae, quae in dies major majorque fiebat, denique splendore et favore Christianorum apud Gentiles, paulo ante persecutionem Diocletianeam, mirabilia et stupenda narrat. Romae jam hoc tempore fuisse 46 basilicas, ex totidem presbyteris, quot ibi fuisse refert Cornelius apud Euf. H. VI: 43., colligi posse putat Vales. ad l. c. De Galliae Episcopis testatur Cyprian. ep. 68. ad Stephanum. Evangelium vero per Gallias a medio hujus seculi fuisse ubique plantatum, Ecclesiis variis erectis, et Episcopis constitutis, per Dionysium Parisiensem, ejusque socios, inter quos eminuit Saturninus, Trofimius, et Martialis Lemovicensis, ex Sulpitio Se-
vero

vero, Gregorio Turonensi, et actis Sanctorum, constat. De quo pluribus exposuit Tillemont. Memor. Eccles. tom. IV. p. III. Interea de propagatione Christianismi per Hispaniam, Britanniam, Persiam, aliasque terras, nihil peculiare suppeditat nostrum seculum. Sed cum inter Caesares Romanos unus alterve narratur fuisse a religione Christiana non alienus, ea de re aliquid superest dicendum.

§. CXLIX. In familia Alexandri Severi plerosque fuisse Christianos, testatur Euf. H. V: 28., mater quoque ejus Mammaea *religiosa et valde pia* foemina adpellatur ab eodem l. VI: 21. quae etiam Origenem, ut ab eo instruatur, narratur ad se invitasse ibid. Cum tamen eam nec Euf., nec Hieron., Christianam adpellet, res in medio tutius relinquitur. Fuit quoque a Romanis deificata, teste Lampri- dio. Sed ipse Alexander Severus Christianis non tantum dicitur favisse, sed et imaginem Christi in larario habuisse, eumque in Deos relatum voluisse; repugnantibus ICtis Ulpiano, Paulo, et Modestino, ut volunt; nescio quam vere et solide; licet fieri potuerit, ut a statu reip. illud alienum judicaverint prudentes illi Politici et ICti, alias religionis Christianae hostes, aut persecutores, cum Baronio et aliis, neutiquam habendi. Temere utique Ulpianus censetur iste *Domitius*, qui a Lactantio *Institit* V: 11. traditur, in *libris de officio Proconsulis septem rescripta Principum nefaria collegisse, ut doceret, quibus poenis adfici oporteret eos, qui se cultores Dei profitebantur*. Plures enim Domitii nominis fuerunt, nec Ulpianus eo solo nomine insignitus fuisset: abhorret quoque ejusmodi institutum a temporibus ante Ulpianum, et ab ejus aetate: ut ex superioribus constat, ab ipsa etiam Ulpiani, viri boni, indole. Nec denique, Christianos, sed Gentiles Judaeos, aliosque maleficos, forte etiam inter Pseudo-Christianos, in oculis habuit Ulpianus l. I. §. 3. *de extraord. Cognit.* ubi medicis salarii persecutionem concedit, sed non illi, *si incantavit, si inprecatus est, si, ut vulgari verbo, inquit, inpostorum utar, exorcizavit.* etc. De

quo legi meretur oratio Cl. P. de Toullieu pro *Ulpiano*, habita Groningae a. 1724.

§. CL. Ceterum Imperatorem fuisse Christianum baptizatum, sed occultum, praeterea coetui Gnosticorum addictum, ingeniose disputat Jablonskius in peculiari dissertat. et ex eo potissimum probabile facit, quod Orpheum, aliosque Philosophos, junxerit Christo in larario, et gemma ejus monogramma Christi praetulerit, cum hac inscriptione, *Sal. Don. Alex. Fil. Ma. Luce h. e. salus donata Alexandro filio Mammaeae, luce*, seu die Christi natali, in memoriam baptismi ejus, die festo nativitatis Christi, qui est *6tus Jan.* apud Gnosticos. Equidem nihil definiverim, illud adfirmasse contentus, Caesarem favisse Christianae religioni, sicut et aliis, et Christum, tanquam doctrina et virtute insignem virum, honorasse, non minus, si non magis, quam omnes alios Philosophos, eodem nomine celebres. Praeter ipsum majore jure pro Christiano videri posset habendus Philippus Arabs, quem Euf. H. VI: 34. diserte eo titulo insignivit; quem historici seq. temporum passim secuti sunt: sed, cum praeter Lactantium, ipse Euf. vit. Const. I. IV: 62, 74. Constantinum adpellet *primum* Imperatorem Christianum, oportet, si secum conciliandus sit Euf., Const. M. publice et palam, Philippus vero latenter et occulte, pro Christiano habeantur: quod ex ipso Euf. I. c. cap. 79. quid roboris acquirit, ubi Const. M. tradit *primum*, qui *διαφά- νως*, aperte et palam, professus est Christum. Interea, ne alia minoris momenti memorem, haud parum obstat, quod alii historici, ipse Lactantius, de eo sileant, et praeter nummos, gentilissimum redolentes, cufos, celebrati fuerint ludi seculares sub Ipso more paganorum. Plura qui velit, adeat Scaliger. ad Chron. Euf., Pagi ad Baron., et Ez. Spanhem. Numism. alios; quos pro et contra, ut dicitur, citavit Fabric. in *Luce salut.* Euangel. etc. p. 256.

PERSECUTIONES.

§. CL. Seculum hoc respectu valde est notabile, cum in illud incidant variae, eaeque publicae, ac atrocissimae, persecutiones, quae a Deciana inceperunt, et cum Deocletiana decennali finitae sunt, ac Ecclesiae periodi constituunt characterem, quae ab a. 250. fese ad 313. porrigit, simul belli, ab Imperatoribus suscitati, cum Christianis, ad eos funditus extirpandos, conspectum habet. Quae persecutiones paulo adcuratius sunt enarrandae, quoad autores, causas, modum, et circumstantias loci ac temporis. *Prima* fuit Deciana, quousque historiam persecutionum, sic vulgo dictarum, perduxit ad sec. praecedens, nomine persecutionis publicae digna, suscitata ab Imperatore Decio, qui, ex nobili in Pannonia oriundus familia, virtuti suae imperium debuit. Electus est a militibus in Illyrico, et Philippo Arabe, qui contra eum movebat, a militibus Veronae trucidato, ejusque filio a Praetorianis, confirmatus est ann. 249., ut probavit Pearson. in Annal. Cyprian., sed haud diu tenuit imperium, ann. enim ejus 3tio inchoato, in expeditione contra Gothos, Thraciam depopulantes, misere cum exercitu periit, ann. 251. Quae, aliunde nota, verbo suffecerit adtigisse. Princeps fuit imperio utilis, quem Aurelius Victor, et Zosimus, *artibus cunctis et virtutibus instructum* appellant, sed *exsecrabile animal* Lactant. de mort. Persec., propter vehementiam scilicet persecutionis, quam non nisi *malus* instituit.

§. CLI. *Causam* impellentem ab odio Decii in Philippum Arabem, decessorem ejus, qui Christianis inpenso faverat, repetit Euf. H. VI: 39. sed a nimia Christianorum copia, ac gentilismi decremento, superstitionisque neglectu inde orto, Gregor. Nyssenus in vita Gregorii Thaumaturgi. Adde liceat calamitates publicas, quibus Romanum Imperium undequaque premebatur, Christianae religioni inputari solitas. Erant utique hoc tempore barbarorum populorum incursiones

curfiones frequentes, et gravissimæ; ut ex historia civili, quam hic non tracto, notum præsuppono. Quibus rationibus motus Decius Christianismum opprimere, utique ejus progressui obicem ponere, decrevit, ut antiqua stabiliretur religio, et ira Deorum placaretur. Fuit vero persecutio *publica, universalis, et saeva*: quæ tria ad modum ejus pertinent, et distincte illustranda sunt. 1. *Publicam* fuisse, et auctoritate Imperatoris munitam, ejus *edicta*, quaquaversum missa per Imperium Romanum, ut Greg. Nyssen. testatur, satis evincunt: memoravit quoque Dionys. Alex., autor æqualis, apud Euf. H. VI: 41. edictum *φοβερῶτατον* *terribile admodum* a Decio publicatum. Fuit quoque 2. *Universalis*, per totum Imperium Romanum grassata. Incepit Romæ, ubi, præfente Decio, Fabianus Episcopus martyrio est coronatus, Moyfes, Maximus, Celerinus, præcipui Clerici, in carcerem conjecti sunt, et varie cruciati. Euf. H. VI: 34. et Chronicon Damasi. In Africa quid passi fuerint Christiani per incarcerationes, dein exilia, tandem martyria, ex Cypriano, autore coævo, facile colligitur, et ordine quoque exhibetur a Dodwello de *paucit. mart. Alexandriae*, et vicinis in locis, quantopere saevierit persecutio, ex Epist. Dionys. Alex. apud Euf. l. c. elucescit. De Palaestina testis est Origenis historia, qui et ejus meminit hom. IX. in Jos. De Asiana testatur Nyssen. in vita Gregorii: ne de reliquis provinciis agam. Vid. Ruinart. præf. ad *acta mart. sinceriora*.

§. CLII. 3. Inpetus quidem ejus, ut de *gravitate* exponam, in Antislites magis Ecclesiae, quam reliquos Christianos, cecidit, ut ex Fabiani martyrio, Cypriani, Dionysii Alex., Gregor. Neocaesar. et Origenis historia constat, et ex eo confirmatur, quod sedem Romanam tenuerit per annum vacuam Decius, quippe qui *multo tolerabilius audiebat levare adversus se æmulum principem, quam constitui Romanæ æmulum sacerdotem*; ut habet Cyprian. ep. 52. Sed fuit quoque communis et *saeva* valde persecutio, ut ex variis elucescit

elucescit indiciiis. *a.* Tanta fuit edicti severitas, ut tempora Antichristi, longe terribilissima, repraesentare videretur, quae Dionysii phrasis est, apud Euf. H. VI: 41., et summum, ut ibid. additur, omnibus incusserit terrorem. Quo pertinet, quod *metatorem* Antichristi adpellet Decium Lucianus apud Cyprian. ep. 20., *execrabile animal* Lactant. l. c., eumque cum *prima bestia* Danielis, quae e mari adscendit, comparaverit Optatus Milev. contra Donatist. l. III. *b.* Ingens quoque fuit martyrum et confessorum numerus. De sola Aegypto Dionys. Alex. apud Euf. H. VI: 42. *sed et alii complures per oppida et vicos discerpti sunt:* addit mox: *quid opus est commemorare multitudinem eorum, qui in montibus ac per solitudinem oberrantes, fame et siti, frigore ac morbis, et latronum aut bestiarum incurso, interiire.* Cyprian. quoque ep. 40. *copiosum martyrum numerum, inquit, Numidicum presbyterum ante se misisse.* Vid. et Dionys. in Epist. ad Domitium et Didymum, apud Euf. H. VII: 11. si ad hanc, quod vult. Euf., et non, ad Valerianam, respiciat persecutionem, uti censet Ruinart. *c.* Denique tormentorum et cruciatuum omne genus fuit adhibitum. In Africa processit saevitia a carceribus ad exilia, et inde ad caedes, ut modo notavi. In carcere autem non detinebantur solum, sed variis adtuebantur cruciatibus, ut ex Luciani Epist., inter Cyprianicas *20ma*, et aliunde, liquet. Carcer autem et eo spectabat, ut vexationis diuturnitate expugnaretur constantia, Cyprian. Ep. 54. Docuit quoque Pearson. annal. Cyprian. a. 250. ante Proconsulis adventum poenam exilii et carceris esse inflictam per Magistratum, sed eo praesente *tormenta et carceres saevisse.* Cruciatu itaque sunt in carceribus, nec inde, leviolem fuisse persecutionem, colligendum est.

§. CLIII. Supersunt circumstantiae *locorum et temporis.* De locis cum ex universalitate per orbem Romanum, modo memorata, constet, de *tempore* egisse suffecerit. Incepit statim ac Decius ad Imperium pervenit, *quasi hujus gratia,*
Dddd 2 inquit

inquit Lactant., *profectus esset ad illud principale fastigium, furere proinus coepit, ut protinus caderet.* Inperii quoque suscepti, et edicti publicati, nuncius eodem fere tempore venit Alexandriam, teste Dionys. Alex. apud Euf. H. VI: 41. Primus itaque persecutionis fuit 249., quo inperium est adeptus, in cuius fine incepit. Viguerat quidem Alexandria jam ante annum aliqua persecutio, sed popularis, ab a. 248., Euseb. ibid., ubi Dionysius refert, plebem a vate quodam Mago fuisse ad superstitionem tuendam incitatam. Sed post Decii edictum longe vehementius saeviit haec tempestas. Duravit quidem persecutio per omne Inperii ejus tempus, sed ann. 2do fuit paulo remissior: uti ex eo colligi posse videtur, quod passus fuerit Decius Cornelium eligi Episcopum Roman., et frequens ac liberius fuerit inter Africanos et Romanos commercium, testibus Epistolis Cypriani. Fervorem persecutionis jam a. 250. fin. resedisse in Africa, ex Cypriano, et aliunde, jam adfirmavit Pearson. in Annal. Cypr., forte per Proconsulum Africae mutationem.

§. CLIV. Decio successit Trebonianus Gallus, dux et Praeses Moesiae, ab exercitu superstiti, qui eo confluxerat, electus, et a Senatu Romano adprobatus a. 252. fin., qui mox filium Volusianum dixit *Augustum*, et in Decii memoriam ejus filium Hostilianum adoptavit, et consortem inperii fecit, qui a. 252. peste periit. Fuit autem Galli inperium funestum valde, per continuas Gallorum depopulationes, et terribilem pestem, quae a. 252. incepit, et continuos quindecim duravit annos. Occisus denique est, una cum Volusiano, ab exercitu, cum contra AEmilianum, legionum Pannonicarum ducem, creatum Inperatorem, duceret, cum nondum duos inpleisset annos. Sub eo publicam viguisse persecutionem tacent quidem Lactantius, Sulp. Severus, et alii, sed Dionys. Alex. apud Euf. H. VII: 1. disertè adfirmat, et Cyprianus clare significat. Dionys. de Gallo refert, eum ad *eundem*, ac Decium, *inpegisse lapidem*, adeo
ut,

ut, cum inperium ejus in statu esset prospero, cuncta ex animi sententia succederent, viros sanctos, qui pro pace ejus et incolumitate preces ad Deum adlegabant, expulerit sedibus suis, et in exilium miserit, Cornelium puta, Episcopum Romanum, qui Centumcellas est ablegatus, et ibi mortuus, teste Catalogo Pontificum, Lucium quoque, ejus successorem, ut idem tradit Catalogus, alioque ex clero Romano. Cujus persecutionis meminit Cyprianus, ep. ad Lucium ab exilio reducem, dicens, *repentinam persecutionem nuper esse exortam, et subito prorupisse*. Causam impellentem praeuisse videtur, quod jam observavit Pearson. Annal. Cyprian., saevissima pestilentia, per totum inperium terribiliter grassata: qua compulsi calamitate Principes, Gallus et Volusianus, ad aras Deorum confugerunt, nummos cuderunt, cum inscriptione *Apollini salutare*, denique omnes ad sacrificandum edictis publicis adegerunt: unde Christianorum, hoc recusantium, orta fuit vexatio. Quo respicere videtur Cyprianus ep. 49. ad Cornelium, in ipso persecutionis exordio scripta, cum dicit, *his ipsis etiam diebus, quibus has ad Te litteras feci ob sacrificia, quae edicto proposito celebrare populus jubebatur, clamore populorum ad leonem denuo postulatus in circo*.

§. CLV. Persecutionem fuisse Deciana graviolem existimat Dodwell. l. c., sed sublesto nixu fundamento, unice in praedictione Cypriani sito, qua, *graviolem et ferociorem pugnam* imminere, sibi revelatum esse, dixit in ep. 57. ad Cornelium, et 58. ad Thibarenos. Quae si vera fuerit revelatio, et non ex imaginatione, aut conjectura, uti nonnullis jam tunc visum fuisse ipse innuit Ep. 69., orta, ad Galli persecutionem, ut putat Dodwell., non est referenda, sed posteriorem, cum in Ep. 61. ad Lucium, quae durante persecutione Galli scripta est, de imminente adhuc loquatur, contra quam parandos vult milites Christianos: *inimicis enim Antichristi* phrasis, qua utitur, illud clare denotat. Nec desunt rationes, quae, minus atrocem fuisse hanc

persecutionem, evincunt. Praeterquam enim quod Veteres eam passim praetermiserunt, nulli sunt ab Euf. aut aliis memorati martyres, et Dionysius Alex. l. c. eam in exilio tantum ponit; praeterea fuit brevissimi temporis, et Romae praecipue viguit. De quibus *loci et temporis* circumstantiis aliquid dicendum restat. Licet reliquas provincias plane exclusas nolim, cum Dionys. generalius loquatur, quam ut ad *urbem* restringi queat, Cyprianus persecutionis, alibi etiam vigentis, fecerit mentionem in Ep. ad *Cornelium*, Romanae tamen Ecclesiae maxime incubuit, uti ex Ep. 61. ad Lucium patet. Loquitur enim ibi Cyprianus de ea, tanquam quae Romae vigeat, et ad eam spectabat. De *brevitate* temporis satis testatur, quod Galli inperium fuerit *bicennio* minus, nec per omne ejus tempus duraverit. Non enim incepit, nisi postquam in inperio fuisset confirmatus, et res ejus aliquandiu prospere fluxissent; ut modo vidimus ex Dionysio apud Euf.; cessaverat praeterea ante ejus obitum, cum incursiones barbarorum Inperatorem aliis implicuerunt negotiis. Utique ex Lucii Episcopi reditu Romam ab exilio, et ingente fratrum gaudio, recte colligitur, persecutionem saltem longe fuisse remissiozem.

§. CLVI. *Tertia* persecutio publica fuit longe gravior; a Valeriano, ejus autore, *Valeriana* dicta. Electus fuit statim post mortem Galli inperator ab exercitu ad Rhaetias, et a Senatu adprobatus, ann. 253. Successerat quidem Gallo AEmilianus, sed post tres menses vel morbo est extinctus, vel ab exercitu occisus. Infelicem et turpissimum quoque exitum habuit Valerianus: a Sapore enim, Persarum rege, ad colloquium invitatus, cum in Mesopotamia versaretur, circumventus et captus est, anno septimo inperii nondum completo. Qua in servitute turpissime habitus, usque ad a. 269, miseram subiit mortem, ejusque pellis detracta, et rubro infecta colore, in Templo ibi est suspensa. Lactant. mort. Persec. c. 5. Ceterum laudatur a Trebellio, sed *inertem et stolidum* eum adpellat Aurelius Victor.

Causam

Causam persecutionis inpellentem hanc refert Dionys. Alex. ep. ad Hermannonem apud Euf. H. VII: 10. Imperator antea summopere mitis, et benignus erga Christianos, adeo ut eos complexus fuerit, et domus ejus Christianis repleta, subito mutatus, et in eos concitatus est, per Magorum summum fautorem et patronum, Macrianum nomine, (illum enim esse intelligendum, ex epist. Dionysii manifestum est, ut jam advertit Vals.) qui postea occupavit imperium, *Archisynagogum* eorum sarcastice, ut videtur, propterea a Dionysio adpellatum: virum summae autoritatis apud Valerianum, ita etiam, ut, *bellum Persicum gerens, Macriano totam remp. tradiderit*, referente Pollione. Ipse autem a Magis in spem imperii erectus, hanc iis retulit gratiam, ut Imperatorem in Christianos, Magis et eorum superstitioni inimicos, et ipsis maxime odiosos, accenderit.

§. CLVII. Fuit, ut *modum* ejus illustrem, persecutio et publica, et gravissima. Duplicis edicti, vel rescripti Imperatoris, exstat mentio, prioris in actis Proconsularibus Cypriani, quae operibus ejus in edit. Oxon. et Paris. praemissa sunt, a Ruinart. quoque edita in *Act. sincer. Mart.*, sed posterioris in Ep. 80. Cypriani ad *Successum*. Prius fuit a. 257. vulgatum, et moderatius, exilium tantum intentans iis, qui *Romanas ceremonias recognoscere noluerunt*, et Episcopos ac Presbyteros praecipue feriebat, sed addit, *capite esse plectendos, qui conciliabula faciant, aut coemeteria ingrediantur*. Sed posterius longe fuit severius: narrat Cyprianus l. c. Valerianum rescripsisse ad Senatum, ut *Episcopi et Presbyteri ac Diacones in continenti animadvertantur: Senatores vero, et viri egregii, et equites Romani, dignitate amissa, etiam bonis spoliuntur, et si, ademptis facultatibus, Christiani esse perseveraverint, capite quoque mulcentur: Matronae ademptis bonis in exilium releguntur: Caesariani, quicumque vel prius confessi fuerant, vel nunc confessi fuerint, confiscantur, et vincti in Caesarianas possessiones descripti (rectius adscripti, vel inscripti frontes) mittantur*. Cujus majoris severitatis ratio peten-

da est, partim ab eo, quod superiori edicto se opposuerint Christiani, a conventibus et coemeteriis non abstinendo, partim, quod, ut recte Pearson in Annal. Cyprian., summa inperii fuerit Macriano commissa, a parte quidem militari, cum Imperator Antiochiam tenderet, et contra Persas moveret, ut ipse Imperator in oratione, ad Senatum missa, apud Pollionem, testatur. Missae autem in hanc formam, teste Cypriano l. c., fuerunt Valeriani litterae ad Praesides Provinciarum.

§. CLVIII. Gravissimam fuisse persecutionem, sicut Cypriani praedictio, divinitus ipsi facta, ferebat, quae ad hanc applicanda est, cum ultima fuerit temporum Cypriani, et in praecedentem, ut modo notavi, non quadret, Ep. 57. ad Cornel., et 58. ad Thibarenos, qua gravio^{rem} et ferociorem pugnam imminere sibi revelatum esse adseruit; ita Dionys. Alex. apud Euf. H. VII: 11. *acerbissimam* fuisse tradit, et Lactant. l. c. c. 5. *multum iusti sanguinis fusum* adfirmat. Ex Cypriano quoque constat, post prius edictum jam multos omnis generis, ordinis, et sexus, Christianos persecutionem passos esse, multos martyrio coronatos, multos variis cruciatibus adfectos; ut adserit in Epist. 76. *ad fratres in metallo constitutos*, in exilio Cypriani, adeoque post prius tantum edictum, scripta. Qui furor, posteriore edicto vulgato, quin multum creverit, dubium non est. Macrianus enim tunc omnia curabat, et *persecutioni quotidie insistebant Praefecti in urbe*; ut verba Cyprian. ep. 80. ad Successum habent.

§. CLIX. Viguit, et grassata est, persecutio, ut locos monstrem, per universum inperium; edictum, ut modo notavi, fuit ad omnes provincias missum, et ubique facti sunt martyres. Illustriores Romae fuerunt, qui memorati sunt, Stephanus, licet de eo dubitari possit, ut fecit Pearson Ann. Cypr., Sixtus, vel Xistus, et cum Ipso Quartus, diaconus forte a. 257. Cypr. ep. 80. ad Successum, qui addit, *praefectum in urbe continuo insistere persecutioni, ut qui sibi oblatis fuerint*

fuert animadvertantur, et bona eorum fisco vindicentur. Cum Sixto, Felicissimum, Agapetum, aliosque Diaconos, fuisse passos, licet minus recte tradant martyrologia, ut recte advertit Pearson Ann. Cypr., probabile tamen mihi fit, eos haud diu post martyrio esse coronatos, quod utique de Laurentio Archidiacono, *craticulae* inposito, statuendum est. De quo vid. Ruinart. l. c. In Africa inpetum sustinuit primus Cyprianus, in exilium missus a. 257., dein ann. sequente capite plexus: ut ejus acta demonstrant. Secuti postea sunt plures, ut ex actis Jacobi et Mariani, Numidarum, Montani, aliorumque Cypriani discipulorum, liquet. De illis, quae Alexandriae gesta sunt, legendus est Dionys. Alex. apud Euf. l. c., ubi *multos* factos esse martyres tradit. In Palaestina celebrantur ad bestias damnati Priscus, Malchus, et Alexander. Euf. H. VII: 12. In Hispania Fructuosus, Episcopus Tarraconensis, ejusque diaconi Augurius et Eulogius: quorum acta exstant apud Ruinart. l. c.

§. CLX. Quod ad *tempus* et *durationem* adinet, convenit fere inter doctiores, persecutionem ante ann. 257. non inchoasse; durasse vero per annos *tres et dimidium*, seu mens. 42. ex Epist. Dionysii apud Euf. H. VII: 10. manifestum est, cum in Valeriano dicat inpletum esse, quod Ap. XIII. de bestia praedictum est, *illi datum esse os magna et inopia loquens, et datam esse potestatem, et menses 42.*, quot mensibus itaque duraverit oportet persecutio. Cessasse autem mox cum captivitate Valeriani persecutionem, patet ex rescripto Gallieni apud Euf. H. VII: 12., non multo post captum Valerianum publicato, quo sublata est persecutio: unde simul liquet, eum a. 260. factum esse captivum, et non, ut alii opinantur, 259. Loquitur enim Dionys. non de Alexandrinae tantum, sed universalis persecutionis, duratione. Pax, post Valerianum captum, mox restituta est a Gallieno, edictis per orbem emissis, quibus praecipitur, ut a religiosis locis abstineant gentiles, Christianis nullam facessant molestiam, coemeteria recuperent Christiani. Euf.

Tom. III.

E e e e e

H. VII:

H. VII: 13. qui c. 15. pacem cunctis Ecclesiis fuisse redditam adfirmat: quam etiam ob causam Gallienus a Dionys. Alex. apud Euf. 1b. c. 23. fin. *religiosissimi et Dei amantissimi* elogio ornatur. Quae pax usque ad Diocletianeam duravit persecutionem, parumper tantum per levem quandam, et brevissimam illam, Aureliani interrupta: cujus notitia paucis est danda.

§. CLXI. Nona ordine, secundum vulgatam opinionem, vere hujus seculi quarta, adscribitur Aureliano, strenuo, et Romano imperio utilissimo, principi, qui res collapsas quodammodo restituit, sed ad crudelitatem propensiori. Favit ipse Christianis in principio inpenso, sed processu temporis, paulo ante mortem, *quorundam consiliis coepit impelli, ut persecutionem moveret contra Christianos*, ut inquit Euf. H. VI: 30. fin, qui mox subjungit, *eum paratum jam, et compositis contra nos edictis, ut ita dixerim, subscribentem, ultra est divina justitia, quasi constricto cubito conatum ejus reprimens: fulmine scilicet*, ut ipse ait in Chron., ad ann. 276, *juxta eum, comitesque ejus, ruente*. Ex quo loco Dodwell. l. c. colligit, intentatam quidem ab ipso, sed executioni non esse mandatam persecutionem, adeoque nullos subiisse martyrium. Cui sese Ruinart. in primis opposuit l. c. Equidem eam magis intentatam, quam effectam, dici debere, adeoque vix in censum venire, non negaverim, quippe quo Euf. verba non tantum directe tendunt, sed quod ex Lactant. mihi dubio carere videtur: qui l. c. cap. 6. dicit, *Aureliano ne perficere quidem, quae cogitaverat, licuisse, sed protinus inter initia furoris sui extinctum esse*. Quae etiam est ratio, quare Sulp. Sever. ejus non tantum non meminerit, sed ipse Euf. H. VIII: 4. eam quoque silentio involvat, cum tempus intermedium a Valeriano ad ultimam persecutionem Diocletianeam adpellet *pacis* tempus, quo Satanas alto quasi sopitus somno fuit, nec nisi clam Ecclesiae insidiatus. Quae martyrologiis, quae innumeros, praecipue in Galliis, existisse martyres tradunt, fidei denegandae sufficiunt;

unt; in primis cum fons erroris pateat, quem Marci Aurelii et Aureliani confusio peperit, uti ipse Ruinart. l. c. in S. Symphoriano agnovit.

§. CLXII. Nec tamen in Dodwelli sententiam iverim, sed aliqua jam fuisse emissâ edicta, et persecutionem incepisse ante Inperatoris mortem, et post continuasse ad breve tempus, censuerim: 1. Lactant. illud clare indicat, ubi, Inperatorem crudelibus *factis*, non itaque proposito tantum, iram Dei laceffivisse, dicit, *initia* quoque furoris memorat, imo diserte addit, scripta nondum ad *ulteriores* provincias pervenisse; edita itaque fuerunt aliqua, et in vicinis saltem regionibus, utique Thraciae, ubi erat Imperator, publicata. 2. Euseb. *nonam* sub Aureliano non collocasset persecutionem, ut fecit in Chron., si intra minas mansisset, et nihil fuisset peractum. 3. Inter fulmen, de quo Euf. loquitur, et mortem Inperatoris, aliquid temporis fuit interjectum, ut ex Chron. Euf. Gr. et Lat. patet: quo spatio intermedio persecutio incipere potuit: praeterea, cum *sex* mens. fuit interregnum, quo edicta non fuerunt revocata, utique a malevolis consiliariis potuerunt executioni fuisse mandata. 4. Const. M. quoque in orat. ad *sanctorum coetum* cap. 24. Aurelianum jungit Valeriano et Decio, et persecutoribus adnumerat. 5. Nec multum negotii denique faceffit Euf. in Hist. l. c., quia minus proprie et accurate loquitur, ubi Aurelianum, subscribentem edictis, ultam esse e *vestigio*, dicit, divinam justitiam, addit enim *ut ita dixerim, quasi*: ne dicam nonnulla edicta cenferi posse jam emissâ, cum aliis subscribens fuit fulmine ictus. Lactant., ut modo notavi, diserte habet, edicta cruenta ad *ulteriores* provincias nondum pervenisse.

§. CLXIII. Intermedio tempore, usque ad Diocletianeam persecutionem, licet forte non defuerint martyria, si acta eorum apud Ruinart. sint genuina; nova tamen persecutio ante eam non ingruit; quae ultima fuit, et omnium saevissima, ac *decem* duravit annos, a primo autore Diocletia-

no adpellari solita *Diocletianea*: quam aequales autores Euseb. et Lactant. descripserunt, adeo ut major nobis hic adfulgeat lux et certitudo. Causae efficientes memorantur Diocletianus, Maximianus Hercules, Galerius Maximianus, Maximinus Daza, Severus, Maxentius, et Licinius, septem numero, qui partim simul, partim successive, Imperii Romani partem tenuerunt. Constantius vero Chlorus, ejusque Filius Constantinus, non adnumerantur persecutoribus. Diocletianus vero regnare incepit a. 283. Maximianus factus est Augustus a. 286. Galerius cum Constantio Caesar a. 292. et cum eo Augustus, Diocletiano et Herculeo se abdicantibus, a. 305. Severus et Maximinus tunc Caesares: dein Constantinus, mortuo Patre a. 306. et Maxentius arrepto Romae imperio: denique Severo, in bello cum Maxentio mortuo successit Licinius a. 307., quo Maximinus etiam se Augustum dixit, Galerio autem a. 311. mortuo, Constantinus superavit Maxentium a. 312., et per Licinium quoque Maximinum; ita ut Constantinus et Licinius tantum superfuerint, inter quos primum pax fuit et amicitia, dein bellum, quo Licinius interiit. Quorum Principum historiam aliunde praesuppono notam, utique nostrum non est hic enarrare. De eorum moribus prolixè exposuerunt Euseb. et Lactant., sed quibuscum omnino Gentiles scriptores sunt conferendi. Illud constat, Diocletianum et Herculeum fuisse barbarorum strenuissimos et felicissimos debellatores, rerumque collapsarum egregios instauratores, et Imperii Romani statores, ita ut illud nunquam magis quam sub iis, et duobus Caesaribus Constantio Choro et Galerio, floruerit. De quo ipse legendus est Euseb. H. VIII: 13. Attamen a moribus, si Diocletianum, in quo avaritiam et timiditatem tantum taxat Lactant., et Constantium excipias, minime censentur laudabiles. Hercules depingitur superbus admodum, libidinosus, et truculentus, Galerius tanquam omnes saevitia superans: *inerat huic bestiae*, inquit Lactant. c. 6. *naturalis barbaries*. Severus ipsi audit saltator temulentus, ebriofus: Maxi-

Maximinus meticulosus, et, praeter ebrietatem et libidinem, ad insaniam usque superstitiosus, Euf. VIII: 14. Maxentius erat summus tyrannus, et ob scelera populo ac principibus odiosus: Vid. etiam vit. Const. I: 33. Galerius Maximianus et Maximinus gravissime a Deo puniti sunt. Lact. c. 33. 49. Euf. H. IX. et ad Ps. XLVII.

§. CLXIV. Primus persecutor censendus est Diocletianus, tanquam primus Imperatorum, Imperator propterea eximie adpellatus Lactant. c. 15. *Rex Veteranus* c. 19. et Euf. VIII: 13. *rectorum* illius temporis *πρωτοατης*. Galerius vero pro persecutore praecipuo habetur et acerrimo, propterea dictus totius persecutionis *πρωτοατης* Euf. VIII: 16. Ultimus fuit Maximinus: Severus vero et Maxentius non adeo graves fuerunt Christianis, propter inperii brevitatem, Maximianus Hercules persecutionem minus urisit in Italia et Africa, Constantius Chlorus numero persecutorum eximendus est, sicut Euf. Vit. Const. I: 13. et in adpendice ad H. E. l. VIII: 17. diserte eum pronunciavit liberum, quod et aliunde confirmat Bauldrius ad Lact. c. 16. Licet inficias ire nolim, aliquos ibi in initio, ipso forte absente, fuisse martyrio adfectos, aut eum *passum fuisse, conventicula dirui, quae restitui poterant, ne dissentire videretur a majorum praeceptis*, ut Lactant. c. 15. tradit. Nec ad horum persecutorum classem referendus est Licinius, quippe per quem Constantinus liberavit Christianos ab ultimo persecutore Maximino, nec, nisi sex annos post pacem a Const. M. datam, intentavit aliquam persecutionem, a. 319., de quo ad sec. seq. Sex itaque tantum numerandi sunt persecutores, majore minoreve gradu, Diocletianus, Maximianus Hercules, Galerius, Severus, Maximinus, et Maxentius.

§. CLXV. Vertamus nos ad causas *inpellentes* et *occasionales*. Maxima inperii Diocletiani pars usque ad a. 298, fuit Christianis faventissima, et prosperrima, ita ut mirum in modum creverit et floruerit Ecclesia, sicut pluribus narrat Euf. H. VIII: 1. Sed ab eo tempore animus ejus erga

Christianos mutatus est, occasione sacrificiorum, ex quibus futura quaerebat, et exitus rerum aucupabatur, in bello cum Narseo, Persarum rege, non respondentium, nec futura demonstrantium: quod, Christianis militibus inputatum, Imperatorem in milites primum accendit: Tunc ira furens, verba sunt Lactantii cap. 10. sacrificare non eos tantum, qui sacris ministrabant, sed universos, qui erant in palatio, iussit, et in eos, si detrectassent, verberibus animadverti, datisque ad praepositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia praecepit, ut qui non paruissent, militia solverentur. De quo edicto, et aliis, mox plura. Incepit ergo persecutio a militibus; quod et ex Euf. l. c. et Chron. ad ann. 17. Diocletiani, liquet. Haud diu post Galerius Maximianus inflammatus scelere advenit Bithyniam, ubi Diocletianus hyematum concesserat, ut ad persequendum Christianos instigaret senem vanum, Diocletianum, qui jam principium fecerat. Lactant. l. c. Fuit itaque Galerius primus et praecipuus incentor, Diocletianus enim diu, ut Lactant. inquit, repugnavit ejus furori, ostendens, quam perniciosum esset inquietari orbem terrae, fundi sanguinem multorum, illos lubenter mori solere; satis esse si palatinos tantum et milites ab ea religione prohiberet. Nec tamen desistere potuit praecipitis hominis insaniam. Censuit tamen Diocletianus amicorum sententias adhuc experiri, scilicet, ut a se in alios derivaret invidiam, ut in pravis solebat actionibus, cum bonas faceret solus; imo Apollinem quoque Milesium statuit consulendum. Nihil interea omisit Galerius, quod iram ejus in Christianos inflammare posset. Quo pertinet, quod occultis ministris palatio subjecerit incendium, quod mox Christianis est inputatum. Euseb. H. VIII: 6. dicit, se nescire, unde ortum sit incendium: et Const. M. in orat. ad sanctos fulmini adscribit: quod si verum, vel nimis malitiose fuerit Christianis inputatum oportet, vel illi tantum pro incendiū jam orti promotoribus sint habiti. Quo casu Diocletianum ira fuisse inflammatum, refert Lactant. c. 14. maxime cum quindecim diebus interjectis, eodem teste;

teste, *aliud rursus incendium molitus* fuerit Galerius. Postea, ut illud obiter addam, aliae sunt a Maximino excogitatae fraudes: ex. gr. legationes urbium ad Maximinum, auxilium contra Christianos petentium, subornatae; dein acta Pilati in Christi contumeliam ab inpostore conficta, et ubique sparsa; ut omnium animi in Christianos irritarentur: mulierculis quoque Christianis per tormenta sunt expressae horrendorum criminum, a Christianis patrari solitorum, confessiones. Euf. H. IX: 2.

§. CLXVI. Sed quid Galerium in primis et Maximinum impulit? Lactant. c. 11. culpam confert in matrem Galerii, *Deorum montium* (vel, ut Graevius legit, *Deae montium*, aut *Deorum matris*, scilicet Cybeles) *cultricem*, foeminam supersticiosissimam, *quae quotidie pane sacrificabat, et dapibus ac epulis suis vicanos exhibebat*, seu alebat, a quibus cum Christiani abstineant, in ejus odium incurrebant, ita etiam, ut *filium suum, non minus supersticiosum, querelis muliebribus ad tollendos homines incitaverit*. Sed si haec accesserit ratio, sola aut praecipua nequit haberi, cum tanti non potuerit furoris esse causa. Galerius ipse in edicto, quo superiora crudelia revocavit, apud Lact. c. 34. et Euf. II. VIII. 17. vano praetextu usus, declarat, se in Christianos fuisse incitatum, quod primaevam suam corruperant religionem, et in varias fuerint divisi sectas. Equidem existimaverim, praecipuam causam fuisse *cum* superstitionem, *tum* ambitionem instaurandae religionis antiquae, quae per nimiam Christianorum copiam fere ad extrema pervenerat, et Christianae delendae, tanquam a prima origine multum diversae, simul divisae, adeoque falsae, simul facile extirpandae. Sicut itaque Romani imperii instauratores, ac liberatores, fuerunt, et celebrati sunt, ita quoque respectu religionis idem ambierunt. Quod a temporum conditione non abhorret. Christiani enim nimis erant multiplicati, et capita ubique erexerant, nec amplius videbantur ferendi; adeoque, reliquis hostibus debellatis, soli restabant, tanquam intestini hostes devincendi.

Eeeee 4

§. CLXVII.

§. CLXVII. Gravissimam, et omnium dirissimam, fuisse persecutionem, secus ac Dodwell. opinatus est, ex Euseb. et Lactant. mihi dubio carere videtur, licet nec per omnes annos, nec omnibus in locis, aequae saevierit, utique non adeo in Occidente, quam Oriente, nec tam in initio quam progressu, ab a. 304., quando Galerius rerum est potitus, sed nec intermedio tempore defuerunt halcyonia. Quae omnia ex ipsa pertractatione, quam adgredior, elucescent. *Publicam* fuisse, rescriptis et edictis Imperatorum munitam, persecutionem, quod ante omnia est observandum, ipsa edicta satis evincunt, variis temporibus emissa, et ordine recensenda. 1. *Primum* est Diocletiani, quo, *militēs cogi ad nefanda sacrificia*, praecepit, ut, *qui non paruissent, militia solverentur*. Lactant. c. 10. Qua occasione paucos subiisse martyrium tradit Euf. H. VIII: 4. Propositum illud fuisse a. 298. demonstravit Pagi ad Baron., nec tamen generalior militum persecutio coepit, nisi initio seculi sequentis, ut ex Chronico Eusebiano Latino colligitur, et Euseb. H. E. l. VIII. indicat. Sed haec praeludia tantum fuerunt, cum *quinque ann. post coeperint alia, et severiora, vulgari edicta*, quae persecutionem omnimodam et universalem complexa sunt. 2. *Secundum* ergo ordine edictum prodiit a. 303., die 23tio Febr., Nicomediae, quod habebat, *destruendas esse Ecclesias, sacros codices comburi, ut honorati infamia notarentur, plebei libertate spoliarentur, si in Christianae fidei proposito permansissent*. Euf. H. VIII: 2. fin. Ubi *plebei* sunt inferioris conditionis homines, opposita ad honoratos, vel *servi*, quibus spes libertatis adimitur in perpetuum. Euf. enim eos adpellat *τὰς ἐν οἰκίαις*. Hoc edictum die 23tio Febr. diserte adligat Lact. c. 12. ubi *Terminalium diem ad septimum Kalendas Martias*, dicit, *electum*. Euseb. quidem Mense Martio fuisse publicatum refert, sed de publicatione in Syria, paulo serius facta, intelligi potest, sicut in Palaestina et Alexandriae mens. April., ipso die paschatis, teste Chron. Alexandrino. 3. *Tertium* brevi
est

est infecutum, cum non diu post in provinciam venisse, ubi erat Eusebius, ipse referat l. c. Summa erat, omnes ubicunque Ecclesiarum Antistites primum quidem conjiciendos esse in vincula, dein vero Diis sacrificare omnimodo cogerentur. Quod edictum in duo dividit Euf. ib. c. 6., diversis edita temporibus; sed unius tantum, die 24 Febr. publicati, meminit Lactant. c. 13. Duravit haec, quae Antistites tantum ferit, persecutio per annum. Euf. de martyr. Palaest. c. 2. fin. qui, multos fuisse martyrio tunc coronatos, addit. 4. Secutum dein est, anno 2do persecutionis, proprie dictae, quartum edictum, quod universalem Christianorum, nullo facto discrimine, persecutionem omnimodam continet, speciatim per tormenta, ut non tam interirent, quam ad religionis gentilis professionem compellerentur. Euf. de martyr. Palaest. c. 3. Prodiit illud a. 304. ut contra Dodwell. demonstravit Pagi, et ab hoc tempore eorum sanguis magna copia narratur fusus; in eos, nulla generis aut sexus habita ratione, ubique inpetu facto. Denique 5. quintum est a Maximino Daza emissum, postquam Galerius Maximianus, morbi vehementia pressus, paulo ante publicasset, ad finiendam persecutionem, edictum a. 311. Maximinus enim ne sex quidem Mens. Christianis permisit pace frui. Euf. H. IX: 2: sed cum eos variis artibus primum vexasset, saevissima edidit edicta in Oriente, ubi tyrannum agebat, novo etiam exemplo in aes incisa, et publice proposita, cum antea in charta perscriberentur. Euf. l. c. cap. 7.

§. CLXVIII. De atrocitate persecutionis multa testantur. 1. Propositum horum Principum fuisse Christianam religionem, si pote, funditus extirpare, ex modo memoratis edictis, et causa inpellente, supra explicata, non tantum elucescit, sed ex die persecutioni destinato, et inscriptionibus, quoque colligi poterit. Dies dictus fuit *terminalia*, quo Dei termini festum agebatur, mens. Febr. 23., qui anni censebatur extremus, ut quasi terminus inponeretur huic reli-

gioni; inquit Lactant. c. 12. Produxit vero Baronius ann. ad a. 304. inscriptiones columnis incisae, et in Hispania repertas, quae quasi trophaeum victoriae, de Christianis reportatae, continebant, ex. gr. nomine *Christianorum deleti, qui temp. evertabant: superstitione Christi ubique deleta; cultu Deorum propagato*. Vid. etiam notae ad Luitprandi Chronicon. p. 341. et Gruter. Inscript. pag. CCLXXX. Retulit etiam huc EZ. Spanhem. Num. dist. V. singularem nummum Maximiani Herculei, in quo Hercules visitur hydrae πολυκεφάλῃ multorum capitum, cum qua decertat, victor, cum inscriptione, *Herculi debellatori*. Hydra itaque, ex magni viri mente, designat Christianorum gentem, post tot persecutiones et funera renascentem semper. Quae si vera sint, de quo disputari potest, vanissimam quidem produnt eorum Principum jaçantiam, sed simul de proposito eorum, ac persecutionis vehementia, testantur, adeoque huc adplicari poterunt.

§. CLXIX. 2. Haec edicta severe fuisse executioni mandata, adeoque saevissimam fuisse persecutionem, scriptores aequales, et ab his temporibus proximi, uno testantur omnes ore. Sulp. Sev. *acerbissimam* adpellat, quae per decem continuos annos plebem Dei depopulata est, addit mox, nullis unquam magis bellis mundus magis exhaustus est. Adserit quoque Euf. Vit. Const. c. 13. Inperatores, caedibus Christianorum, tanquam civili quodam bello, provincias sibi subjectas polluisse. Lactant. mort. Persec. c. 16. vexabatur ergo universa terra, et, praeter Gallias, ab Oriente usque ad Occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant:

Non mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possem

quae Iudices per provincias justis, atque innocentibus, intulerunt. Vid. etiam Instit. l. V. c. 9. et Euf. H. VIII: 6.
Ipsa

Ipsa denique 3. martyrum multitudo, tormenta exquisitae crudelitatis omne genus, aliaque exstantiora indicia, nos de acerbitate persecutionis dubitare non sinunt, Vid. Euf. ad Psalm. p. 333. et Basil. M. hom. in *Gordium martyrem* Oper. tom. II. Mox in principio, ut ex. gr. pauca proferam, *Inperiali jussu quotquot erant Nicomediae cultores acervatim cum suis familiis, alii gladio, flammis alii, periere.* Euf, H. VIII: 6. Deinde, aliis edictis subsequenter, tradit ibid. *vix jam iniri numerum potuisse omnium, qui deinceps in singulis provinciis passi sunt martyrium.* Sic et Lactant. mort. perf. c. 15. *nec singuli, inquit, at gregatim, circumdato igni ambiebantur, adligatis ad collum molaribus mari mergebantur, porro tormentorum genera inaudita excogitabantur.* Idem Inst. V: 11. *Quae per totum orbem singuli gesserunt, Praefides, enarrare impossibile est: quis enim voluminum numerus capiet tam infinita, tam varia, genera crudelitatis?* Institit. VI: 17. *nova et inusitata tormenta, in cultoribus Dei excruciantis, excogitata fuisse, tradit.* Legi hac de re meretur Sagittarius de *martyrum cruciatibus.* Euseb. vero H. VIII: 14. inter poenarum et cruciatuum genera recenset *ignem ac ferrum, clavorum suffixiones, bestias, profundos maris gurgites, membrorum abscissiones ac perustiones, confixiones, et effusiones oculorum, totius denique corporis mutilationes: ad haec famem, metalla, vincula.* Illud memoratu in specie dignum est, inter supplicia fuisse damnationem *ad metalla*, cujus primus meminit Tertull. Sed postea plures, uti et Chrysost. de *Martyr. Aegypti.* Oper. tom. II. Legi de hoc supplicio meretur Vir Doctus in *Historia sapientiae et stultitiae Tomasti* tom. III. Sed Lact. et Euf. scripta forent describenda, si omnia sint in medium proferenda. Unum illud silentio non videtur involvendum, urbem quandam in Phrygia fuisse totam cum viris, mulieribus, et parvulis, Christum omnium Deum invocantibus, concrematam religionis causa; uti Euf. VIII: 11. refert. Mito Niceph. H. E. VII: 6, qui tradit, viginti millia hominum in Templo Nicomediensi uno

die flammis fuisse absumta; quia autor est recentior, et numerus fidem superat: dicta speciminis ergo sufficiunt.

§. CLXX. Circumstantiae denique locorum et temporum diritatem persecutionis in clariore adhuc collocabunt luce. Respectu locorum dicit in genere Lactant. c. 16. *vexabatur ergo universa terra, et, praeter Gallias, ab Oriente usque ad Occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant.* Gallia eximitur, quia ei praeerat Constantius Chlorus, qui, ut supra observavi, manus non praebeuit persecutioni, nisi quod Templum passus fuerit dirui, teste Lact., forte et alias vexationes a plebe, vel praefectis, ortas, non inpediverit. Utique Lact. c. 24. cum scribit, *Constantinum suscepto imperio, nihil prius habuisse, quam Christianos cultui ac Deo suo reddere,* Constantium aliquid communi furori permisisse haud obscure innuit. Euf. quoque de *martyr. Palaest.* fin. illud ipsum indicat, ubi inter Occidentis regiones, quae vix duobus primis persecutionum annis furorem belli expertae sunt, recensetur Gallia. Quibuscum qua ratione conciliandum sit quod Euf. H. VIII: 13. *ne quidem aedes Ecclesiarum* a Constantio fuisse subverfas, adserit, vix perspicio, nisi ab ipso non factum et iustum, sed permissum, aut passum, esse, ut ait Lact. l. c., vel potius a 2do persecutionis, quando Constantius factus est Augustus, uti refert Euf. de Mart. Palaest. in fin. id contigisse statuatur. Conjicit quidem Baluz. ad Lact. viguisse ibi in initio persecutionem, occupato Constantio bello contra Barbaros: Pagi vero, ante ejus principatum, in initiis imperii Diocletiani, quando Herculeum, adhuc Caesarem, in Gallias misit contra Bagaudos: sed initia Diocletiani fuerunt Christianis ubique pacifica, ut supra notavi. Quicquid sit, Gallicanarum Ecclesiarum traditioni de multis ibi martyribus, sub Diocletiano et Maximiano, fidem non esse habendam, clare ex dictis constat. Figmenta quoque sunt, quae de legione Thebea, vel Agau-nensibus martyribus, narrant martyrologia: de quo vid. Bordieu. in *Diff. Gallic. de legione Thebea*, et autor Epistolae,

lae, recensitae in Biblioth. rationali a. 1746. Silet quoque de eo casu Lactant., et occasionem forte praeberere potuit narratio de Mauritio, tribuno militum, et 70 militibus Apameae in Syria a Maximiano causa religionis occisis.

§. CLXXI. Galliam non tantum, sed et Britanniam ac Hispaniam fuisse a persecutione liberam, ex eo jam collegit Dodwell., *quod cuncta trans Alpes Constantio credita* dicat Victor Schotti. Adserunt quidem Ruinart. et Pagi Hispaniam Herculeo, fide loci Lact. mort. Persf. c. 8. ubi de ipso traditur, *subjacerentque (ei) opulentissimae provinciae, vel Africa, vel Hispania*: sed, quin lectio sit vitiata, et voces, *vel Africa vel Hispania*, a sciolo, qui dubius haerebat, num Africa an Hispania sit intelligenda, primum margini additae, dein in textum intrusae, sint, equidem nullus dubitaverim, cum voces illae hic locum non reperiant, et Aurel. Vict. diserte dicat, *cuncta, quae trans Alpes Galliae, sunt Constantio commissa, Africa Italiaque Herculeo*. Ingens, quod observo, addit momentum Sozomen. H. I. 6. his verbis: *quamdiu superstes fuit Constantius, iis, qui ultra Italiam habitabant, Gallis scilicet, Britannis, et qui circa Pyrenaeum montem usque ad Occidentalem Oceanum incolunt, permissum fuit Christianam religionem profiteri*. Cum vero Gallias tantum excipiat Lactantius, et Eusebius de mart. Palaeft. c. 13. fin. Hispaniam, Mauritaniam, et Africam, praeter Galliam, primis persecutionis annis duobus bello hoc fuisse vexatam, deinceps pace gavisam, tradat, eas provincias ab omni persecutione non ausim pronunciare liberas. Ex quibus pariter elucescit, quanti sit historicorum Britannorum narratio habenda, quae habet, religionem Christianam tunc fere in Britannia fuisse extinctam; quae praeterea ab uno Gildae loco manavit, adeoque solido destituta fundamento Vid. Usser. Antiq. Britann.

§. CLXXII. Reliquis in orbis Romani partibus acerrimam saeviisse persecutionem ex modo dictis licet certum videatur, Dodwellus tamen contendit, eam in Maximiani

Fffff 3

Herculei

Herculei ditione, Italia puta et Africa, minus fuisse vehementem, eo potissimum fundamento, quod Imperator eam minus urserit, quodque alia edicta ibi fuerint promulgata, et Christiani alio non vexati nomine, quam quod *collectas* celebraverint, vel libros sacros tradere recusaverint, sicut ex iis, quae in Africa gesta sunt, colligit. Cui opinioni sese opposuit Ruinart., nec male: variae enim rationes eam falsi convincere et mihi videntur; quas verbo proferam.

1. Laëtant. c. 15. Maximianum *edictis emissis lubentem paruisse per Italiam, hominem non adeo clementem*, ipsis verbis adserit, non itaque nova, et alius generis, sed eadem; nec adeo moderate ac clementer executioni mandavit. Sic c. 16. *tres acerbissimas bestias* memorat saevientes, Diocletianum, Herculeum, et Galerium. 2. Optat. Milevit. contra Donat. l. III. Christianos vario nomine in Africa hoc tempore fuisse vexatos, adeoque et eo, quod Christiani essent, idolis noluerint sacrificare, etc. clare testatur. Alii, inquit, *urgebantur templa Dei vivi subvertere, alii Christum negare, alii thura ponere*. Comparat quoque ibid. persecutionem sub Diocletiano et Maximiano cum *urso* saeviente, nec ullam edictorum memorat differentiam. 3. Unde argumentum Dodwelli facile fit solutu, quod habet, in Africa eos non qua Christianos fuisse passos, quia non rogabantur, essentne Christiani, sed *an collectas fecerint, scripturas aliquas habeant*, ut est in Actis Saturnini etc. a Baluzio editis, in Miscell. p. I. Christiani enim vario modo ad confessionem compellebantur, alii quod sacrificare nollent, alii quod *collectas* facerent etc., nescilicet ob nomen *Christiani* viderentur eos persequi, sed ab iis quid fieri voluerunt, quod Christianae religioni contrarium, et paganicae erat consentaneum; ut ita *legitimam* praetenderent vexationis causam, quia edictis Imperatorum obedire recusabant. Qua satanica arte deinceps passim usi sunt, etiam inter Christianos ipsos, persecutores, quippe qui opiniones suas per Principum decreta curare solent confirmari, et dein dissentientes, quos

haereticos

haereticos adpellant, tanquam rebelles, et edictis non obsequentes, infectantur.

§. CLXXIII. De *tempore* persecutionis, ejusque duratione, unice restat exponendum. Persecutionem, licet ejus praeludia jam a. 298. exstiterint, demum incepisse a. 303. Mens. Febr, ex supra dictis constat, nec minus certum est, eam *decem* ann. durasse; quod Euf. H. VIII. 15, 16. discrete adserit. Anno enim 312. Constantinus M., victo Maxentio, litteras dedit ad Maximinum, Orientis Imperatorem, pro Christianorum libertate. Vid. et Euf. in Chron. Sic etiam Sulp. Sev. H. l. II. persecutionem tradit per *decem continuos annos plebem Dei depopulatam esse*. Lactant. l. c. cap. 48., memorato Licinii de restituendis Ecclesiis edicto Nicomediae proposito, a. 313., sic concludit: *ab eversa Ecclesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minus quatuor*: scilicet, a die 23to Febr. anni 303. usque ad diem 13 Jun. ann. 313., quo illud edictum promulgatum est. Quo eodem anno, Maximino victo, *epocha* pacis Ecclesiae restitutae coepit. Ex quo liquet, persecutionem in Occidente quidem cessasse a. 312., quo Maxentius a Const. M. est debellatus, sed ann. 313. in Oriente, quippe quo a Maximino adhuc adflikti sunt Christiani.

§. CLXXIV. Nec tamen existimandum est, persecutionem ubique terrarum tam diu durasse, aut sine intermissione viguisse. Quod ut clariore in luce collocetur, res paulo distinctius enarranda est. 1. Anno *secundo* persecutionis finito, ingens accidit in Imperio mutatio, quae Christianis fuit favorabilis. Purpura enim a. 305. deposita a Diocletiano et Herculeo, divisum est Imperium inter Constantium et Galerium, et Constantio cessit Occidentale, quando in Occidente quoque cessavit persecutio, uti ex luculento Euf. de mart. Palaest. c. 13. elucescit testimonio, his verbis, postquam de Orientis vexatione esset locutus: *nam, quae ulterius sitae sunt regiones, Italia videlicet tota et Sicilia, Gallia quoque, et quaecunque ad occasum solis porriguntur, Hispania,*

*nia, Mauritania, et Africa, cum vix duobus primis annis integris furorem belli expertae essent, Divini Numinis praesentissimum auxilium et pacem brevi consecutae sunt: mox, narrata Inperii in occidentem et orientem divisione, sic pergit: harum partium alteram quicumque incolebant fratres pace fruebantur. Quod idem patet ex concilio Cirtheni in Africa habito, post finitam persecutionem ann. 305. Vid. Optat. Milev. contra Donat. l. I. et breviculum Collation. Num vero ab eo tempore adeo fuerit in Occidente extincta persecutio, ut toto illo decennio nunquam fuerit resuscitata, quod Dodwell. opinatur, adfirmare non ausim. Constantium, et, qui ei, biennio nondum expleto, successit, Constantinum, a persecutione abstinuisse, et Christianis fuisse, constat. Nec populus illis in regionibus adeo infensus fuit Christianis, aut aliquid moliri ausus est: uti ex eo videtur colligendum, quod Maxentius, qui inperium in Italia adriperat, benevolum in Christianos adfectum simulare debuerit, ut res suas stabiliret. Sed illud ipsum tamen, quod Maxentius pacem dederit Christianis, Praefectos in Italia et Africa persecutionem aliquam instituisse, demonstrat. Inhibuit autem eam Maxentius duabus vicibus, priore in initio Inperii a. 306., ut subditorum captaret benevolentiam, teste Euf. H. VIII: 14. qui ait, *principio quidem fidei nostrae professionem simulavit, ut in eo morem gereret, et blandiretur populo Romano; itaque subditis suis praecepit, ut a persecutione Christianorum desisterent.* Postea vero saevus factus tyrannus, quin et in Christianos furorem effuderit, dubium vix videtur. Sub finem vero Inperii, cum Alexander, Africae tyrannus, Christianos ibi persequeretur, Maxentius, eo profligato, Christianis altera vice pacem restituit. Optat. Milev. l. c. lib. I. Illud tamen verum est, persecutionis in Italia, post pacem priore vice concessam, nullam occurrere mentionem: praesumendum nihilominus videtur, Christianos cum reliquis civibus gravia quoque ab ipso, tyrannidem exercente, fuisse passos: ut ex Euf. l. c. patet,*

qui

quī etiam eum ib. c. 14 cum Maximino, acerrimo persecutore, comparat. Lucifer quoque Caralitanus l. I. pro S. *Athanasio* Maxentium et Neronem conjungit, eosque adpellat persecutores: modo lectio sana sit, et non Maximinus legendum.

§. CLXIII. In Orientali praeterea Inperiū parte, ubi Galerius ex Maximinus horribiles inter Christianos ediderunt strages, quippe qui *innumera ibi* subiisse dicuntur ab Euf. *matyr. Palaeſt. fin. certamina*, concessum est Ecclesiae paulisper respirare, ann. 311., adeoque biennio ante finem persecutionis. Galerius enim, cum gravissimo in intestinis laboraret ulcere, conscientia quoque ipsum flagellante, uti vel ex edicto ipso liquet, quo innuit, se de Deo Christianorum nunc rectius sentire, et male fecisse ipsos oppugnando, licet religioni suae non renunciaverit, superiora edicta, novo publicato, revocavit Euf. H. VIII: 16, 17. Nec tamen hac pace ipsis frui permisit Maximinus, de quo Euf. ibid. c. 14. testatur, eum *acerbius et vehementius* quam superiores principes persecutum esse. Lactant. quoque c. 19. eum Orientem accepisse *calcandum ac conterendum*. Usus etiam est variis artibus Satanicis, ad Christianos reddendos invisos; ut supra observavi. Vid. Euf. H. l. IX. et Lact. c. 36. In principio quidem, cum Galerii emanasset edictum favorable, iudicibus mandavit, represso tamen eo edicto, ut a persecutione abstinerent, sed ne *sex* quidem mensibus integris passus est *eum statum manere*. Euf. H. IX: 10.

§. CLXXVI. Historia persecutionum, paulo accuratius enarrata, et ad pacem stabilem usque, a Const. M. procuratam, perducta, clare, ni fallor, quod coronidis loco addendum est, elucescit, *characterem* periodi, a Decio ad Const. M., in persecutionibus esse collocandum, convenienter verbo Prophetico, ex: gr. Apoc. VI. in secundo sigillo: de quo in *methodo prophet.* fusius disserui. 1. Haec sola periodus est, in qua publicae, universales, et gravissimae, incubuerunt Christianis persecutiones, cum antea particulares

et tumultuariae tantum viguerunt. 2. Harum persecutionum ratione habita, superiora tempora fuerunt censita pacifica, haec vero sola *belli* praetulerunt speciem. Lact. Mort. Perfec. c. 3. fin. et 4. *Sed enim, ipsis verbis inter alia dicit, postea longa pax rupta est: exstitit enim post annos plurimos execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam.* Sic et Euf. H. VIII: 13. *Inperatores tradit, pacem cum Christianis rupisse, et inexpiabile bellum iis concitasse.* Vid. supra, et ad fec. praecedens, dicta. 3. Hac sola periodo, ut ex superiore tractatione constat, in eo fuerunt toti Inperatores, ut Christianismum extirparent. 4. Ante hanc periodum plebi nonnunquam inpetum in Christianos concesserunt; post eam debellatus est et superatus Paganismus: sola hac periodo de summa rei est decertatum. Denique 5. Persecutiones hac periodo constituerunt casum singularem, exstantiorem, et continuum, quocum nullus alius comparari potest, ut ex superioribus constat. Verum quidem est, tempus intermedium, post Aurelianum usque ad persecutionem Deocletianeam, satis pacificum fuisse et laetum: sed illud nostrae non obest hypothese, quia induciae alicujus temporis non inpediunt, quominus *belli* tempus adpelletur, et habeatur, quod in initio et fine gestum est. Tempus intermedium induciarum, *praeparationis* novi belli magis, quam ejus cessationis, gerit conspectum. Gentiles et Christiani secum de summa rei a Decii tempore coeperunt decertare, quod certamen, licet pro tempore omissum, non nisi cum alterius partis interitu finitum censeri potest. Est autem illud gratiae et benevolentiae Dei tribuendum, quod in media belli tempestate aliqua contigerint Ecclesiae halcyonia. Casus utique ut Ecclesiae statum caracterizet, sufficit, si magnam periodi partem inpleverit, indeque inceperit, ac in eo cessaverit, periodus. Quod praecedente periodo in propagatione Ecclesiae itidem locum habuit, nec aliqua intermissio faciem hac parte mutat.

ERRATA CORRIGENDA.

Pag.	Lin.	Leg.
16	12	post verba ed. Grab. add. ipse etiam Euf. H. E. l. I. c. 5.
22	12	constet
91	25	τετέλεισθαι
98	24	obstringant
125	28	IV: 16.
140	23	Fid.
162	31	externa
307	25	origine
316	19	languidiora
346	16	strenue
364	20	cod. 125
413	13	p. 66.
—	14	<i>Altissimi</i>
414	7	ab ea
683	1	<i>obtemperari</i>
736	ultima	concessa
737	prima	sa

